

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Főszerkesztő
Ujváry Gábor

Felelős szerkesztő
Kerekes Dóra

Olvasószerkesztő
Nyerges Judit

A szerkesztőség címe:
1827 Budapest, Budavári palota F. épület
+36 1 22 43 878
+36 1 37 56 167
E-mail: kiadvany@oszk.hu

A szerkesztőbizottság tagjai:
Fazekas István, Gecsényi Lajos, Gömöri György, Jankovics József,
K. Lengyel Zsolt, Mikó Árpád, Monok István, Pálffy Géza, Petneki Áron,
Szentmártoni Szabó Géza, Varga Katalin

*A kötetet kiadja a Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet,
a Klebelsberg Kuno Alapítvány, a Magyar Országos Levéltár,
a Nemzetközi Magyarástudományi Társaság
és az Országos Széchényi Könyvtár.*

A kötet megjelenését az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatta.

OKM

HU ISSN 08650632

A kiadásért az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója felel.
Borítóterv: Csizmadia Kata
A nyomdai munkálatokat az Akaprint Nyomdaipari Kft. végezte, 2007-ben.
Felelős vezető: Freier László
Megjelent 28,5 (B/5) nyomdai ív terjedelemben.

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Budapest

2007

Tartalomjegyzék

Közlemények

- 7 *Ekler Péter*
„Neue Zeitung auß Ungern...” Verses tudósítás idősebb Hans Rogel augsburgi műhelyéből Zrínyi György kacorlaki győzelméről (1587)
- 19 *Venásch Eszter*
Homonnai Drugeth Bálint hadinaplójának kiadatlan része
- 47 *Szabó Péter*
II. Rákóczi György két ismeretlen levele
- 55 *Szabó András Péter*
Adalékok az erdélyi szász peregrináció XVII. századi történetéhez. Martin Hermann levelei
- 85 *Kerekes Dóra*
Az oszmánellenes európai összefogás kialakítása 1683-ban
- 95 *Bujtás László Zsigmond*
Florentius Costerus gályarab-vonatkozású prédikációja (1685)
- 109 *Nagy Levente*
Az elhallgatás naplója, vagy valami más. Gulácsi Albert diáriumába bécsi útról 1691, 1696
- 127 *Füreder Balázs*
A Balassa család étkezőasztalain használt eszközök a XVII. században
- 145 *Benda Borbála*
Egy főúri rendtartás
- 149 *Sas Péter*
A kolozsvári piarista (egykori jezsuita) templom sírfeliratai
- 179 *Tóth Gergely*
Bél Mátyás pozsonyi tanítványai. A pozsonyi evangélikus líceum anyakönyvének vonatkozó részei. Bél és utódai megjegyzéseivel

209 Tusor Péter

A bécsi Frintaneum tagjai Magyarországról, 1816–1918

225 Seres Attila

A budapesti szovjet követség jelentései, 1934–1935

293 Illés László

Tömegpszichózis és irodalompolitika. Lukács György felszólalása a Szovjet Írószövetség Német szekciója pártszervezetének 1936. szeptember 5-én tartott zárt ülésén

313 Sőregi Zoltán

Egy katona visszaemlékezése világháborús frontszolgálatára

Kutatási beszámolók

361 Németh István

A magyarországi abszolutista várospolitikai első lépései (XVI–XVII. század). Az alsó-magyarországi bányavárosok központi igazgatásának kialakulása

409 Szentmártoni Szabó Géza

Kutatási beszámoló

411 Személy- és helységnévmutató

437 Szerkesztői kérések

447 A Lymbus korábbi számainak tartalomjegyzékei

455 Szerzőink

Ekler Péter

**„Newe Zeitung auß Ungern...”
Verses tudósítás idősebb Hans Rogel augsburgi műhelyéből
Zrínyi György kacorlaki győzelméről (1587)**

Az 1568. évi drinápolyi béke közel negyed századon keresztül gátat vetett a törökök magyarországi terjeszkedésének, a „háborús békeévek” második felében viszont már mezei összecsapásokra is sor került.¹ 1587. augusztus 9-én a Kanizsa melletti Kacorlak térségében Zrínyi György vezetésével az egyesült kanizsai és vend végvidéki, valamint a magánföldesúri csapatok újabb bravúrt hajtottak végre: Sehszühvár szigetvári bég több ezer fős seregét verték meg. A bég betörésének hírére Zrínyi – Kanizsa parancsnoka, dunántúli kerületi főkapitány² – riadóztatta sógorát, Batthyány Boldizsárt (1543–1590), Nádasdy Ferencet és a varasdi főkapitányság erőit, és seregük további csapatokkal (például a Hans Friedrich von Trautmannsdorff vezetésével érkező németekkel és a pápai huszársággal) egyesült. Sehszühvár katonái több falut elpusztítottak és jelentős zsákmányt ejtettek, az egyesült csapatok azonban a Kacorlak körüli mocsaras vidéken rajtaütöttek a visszavonuló törökökön. A bég és a sereg egy része egéruat nyert, a többiek megadták magukat. Több jelentős vezér – Mahmud pécsi és Hasszán koppányi bég – fogságba került, Szinán mohácsi bég pedig elesett.³ A török halottak száma legalább ezer főre tehető, ugyanennyien estek fogságba és hatszázan sebesültek meg. Zrínyiék tizenegy embert vesztek. Sehszühvár – az egyik leggyűlöltebb török hadvezér – keresztény családban született, fiatalon lett muszlimmá. Azon kevés renegát közé tartozott, akik a magyarországi hódoltságban nagy karriert futottak be. Kacorlaki kudarca után letartóztatták, életét vagyona feláldozásával tudta megmenteni. Tisztázatlan körülmények között halt meg.⁴

A kacorlaki győzelem nemcsak azért jelentős, mert elhanyagolható katonai veszteséggel sikerült a törökökön felülkerekedni, hanem azért is, mert a jó hírről számos nyomtatott beszámoló készült. Zrínyi György titkára, Erhard Pöckhl levélben tájékoztatta a nyomdász Johannes Manliust. A monyorókeréki műhelyben napvilágot látó nyomtatványban⁵ – számos külföldön megjelent magyar vonatkozású beszámoló után – hazai megjelenésű röplapot üdvözölhetünk.⁶

¹ PÁLFFY, 2000. 36., 45.; PÁLFFY, 2002. 946–947. Zrínyi György (1549–1603) vitézei 1586-ban, Palin falunál ütöttek rajta a portyázó törökökön. Nádasdy Ferenc (1555–1604) 1587 februárjában a Somogy megyei Koppányt foglalta el az oszmánoktól, majd Zrínyi Györggyel együtt áprilisban a kálmáncsehi vásáron ütött rajta. 1577-ben Vadna és Sajókaza között, 1580-ban Nádudvarnál voltak összecsapások. Ezúton mondok köszönetet Alice Robinsonnak (Zürich, Zentralbibliothek, Graphische Sammlung) és Pálffy Gézáknak (MTA Történettudományi Intézet) szíves közléseikért és segítségükért.

² Életére nézve ld. továbbá BILKEI–TURBULY, 1989.; GYIMESI, 1994. 218–219.

³ VÁNDOR, 1994. 323–324.

⁴ ÁCS, 2002. 383–386.; ÁCS, 1999. 432–433.

⁵ VD 16 ZV 20202 (=RMNy 599). Müncheni (Bayerische Staatsbibliothek, Handschriften und Alte Drucke) példányának jelzete Res. 4° Turc. 85/8. Grazban (Franziskanerkloster) A 65/36-17 jelzeten, Olmützben (Vědecká knihovna v Olomouci) 4.735 jelzeten található.

⁶ HUBAY, 1948. X.

Pöchkl beszámolója 1587-ben, Hans Schmidt grazi műhelyében⁷ és Leonhard Heussler nürnbergi műhelyében is megjelent.⁸ A változatlan grazi és nürnbergi közreadásokkal egy évben az augsburgi idősebb Hans Rogel kiadásában már rímes versekké átalakítva tette közzé az eredetileg prózai hadi tudósítást.⁹ Augsburgban – szintén 1587-ben – Josias Wörly műhelyében is megjelent egy rövidebb és szűkszavúbb prózai röplap.¹⁰ Friedrich Latomus „kiseposznak” tekinthető latin költeménye hét évvel az esemény után jutott el az érdeklődőkhöz. A közel félezer hexametert kitevő művet Latomus Zrínyi Györgynek ajánlotta, és a már említett Hans Schmidt grazi műhelyében nyomták.¹¹

A monyorókeréki nyomtatvány a Bayerische Staatsbibliothek (München) és az Országos Széchényi Könyvtár (Budapest) együttműködése keretében hasonló kiadásban megjelenés előtt áll.¹² (Közzétételével egyúttal a gyakorlatilag változatlan grazi és nürnbergi kiadások szövege is hozzáférhetőbbé válhat.) A Josias Wörly kiadásában napvilágot látott, forrásértékét tekintve kevésbé értékes augsburgi nyomtatvány a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek honlapján tanulmányozható (Wolfenbütteler Digitale Bibliothek).¹³ Friedrich Latomus költeményét monografikus művében Nataša Štefanec adta közre.¹⁴ A Hans Rogel kiadásában megjelent német verses beszámoló ismereteink szerint csak a zürichi Zentralbibliothekben (Graphische Sammlung) található, jelzete PAS II 24/11–12. Szövegének közzétételével teljesebbé tehetjük az 1587-es győzelemről és utóéletéről a röplapokból alkotott eddigi képet.

Az augsburgi idősebb Hans Rogel (1532–1592/3) sokoldalú egyéniség – tanár, metsző, kiadó, nyomdász – volt, költeményei is megjelentek, fametszeteket készített röplapokhoz, naptárakhoz, térképekhez és könyvek illusztrálására. Közel húsz egyleveles, fametszetes nyomtatvány is ismeretes tőle. Egy részük augsburgi vonatkozású (pl. üstökös feltűnése Augsburg környékén, a város látképe, térképe), másik részük harci cselekményekről (pl. lepantói csata) és érdekes dolgokról szóló tudósítás (csodálatos égi jelenség Konstantinápolyban, hatalmas bálna elejtése Antwerpenben). Két fametszetes magyar vonatkozású egyleveles nyomtatvány fametszettel is ismeretes tőle, az egyik a szigetvári hőst, Zrínyi Miklóst ábrázolja (1566 körül jelent meg), a másik pedig fia, Zrínyi György 1587-es kacorlaki győzelméről tudósít.¹⁵

⁷ VD 16 P 3819. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött példány jelzete App. H. 1877.

⁸ VD 16 P 3820 (= RMK III 761.; NÉMETH S., 1993. H 1645). A Zürichben (Zentralbibliothek, Handschriftenabteilung) található példány jelzete Ms F 35₂₀, a Münchenben (BS, Handschriften und Alte Drucke) őrzött példányé Res. 4° Turc. 85/9, a Wolfenbüttelben (Herzog August Bibliothek) fellelhető nyomtatványé 218.11 Quod. (22).

⁹ HARMS–SCHILLING, 1997. no. 176.

¹⁰ VD 16 V 1194 (= NÉMETH S. 1993. H 2175). Példányai megtalálhatók Münchenben (BS, Handschriften und Alte Drucke), jelzete Res. 4° Turc. 85/11, és Wolfenbüttelben (Herzog August Bibliothek), jelzete 218.11 Quod. (23).

¹¹ VD 16 L 643. Az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában két példánya van, jelzeteik Röpl. 337 és RMK III 1518/2(4).

¹² Az Országos Széchényi Könyvtár *Margaritae Bibliothecae Nationalis Hungariae* sorozatában

¹³ <http://www.hab.de/bibliothek/wldb>

¹⁴ ŠTEFANEC, 2001. 261–295.

¹⁵ STRAUSS, 1975. 861.

Az egyleveles nyomtatvány felső része színezett fametszet, amely felülnézetből ábrázolja az összecsapást. Az egyes csapattestek elhelyezkedését betűk jelzik, amelyeket a nyomtatvány alsó felének jobb szélén 33 sor terjedelemben oldott fel. A metszet közepén az a jelenet látható, amint Zrínyiék a törököket a mocsaras vidéken egy tóba szorítják. A kép jobb szélén a a Kanizsa felé vonuló győztes sereget ábrázolta. A 226 sornyi (öthasábos) verses szöveg a nyomtatvány alsó felében található.¹⁶ Német versmértékben, *Knittelversben* áll, amely (általában) párrímes, 8-9-szótagos szerkezet. Nem énekelt forma, mindhárom műnemben használták, elterjedtségére utal, hogy a latin nyelvű verstanokban *usitatissimus*nak hívták. A XV–XVI. századi didaktikus költemények szerzői különösen kedvelték.

Forrás

Neue zeitung auß Ungern, auch warhafft und eygentliche abcontrafactur: welcher massen der Saswar¹⁷ Bascha von Siget, sampt andern dreyen beegen den 9. augusti dises 1587. jars, uber die fünff tausent starck herauß gefallen, und bey sibentzehen dörrfer verbrennet unnd verheeret, auch ein gûte anzal christen auffgehoben, und gefenglichen mit sich gefürt, aber in irem zu ruck ziehen bey Sarckan Zigethe,¹⁸ ungefehr zwo meil von Canischa,¹⁹ von den unsern angetroffen, und vermittels göttlicher hilff ritterlichen sein erlegt worden, mit allen circumstantijs auff fleisigist beschriben. Zu ehn der Göttlichen Mayestat und Allmechtigkeit Gottes, auch der löblichen ritterschafft zu wol gefallen in truck verfertigt.

Das aller menig werd bekindt	1
Was geschehen ist im Ungerlandt, ²⁰	
Im nidern kraiß jüngstlicher weyl	
So hab ich solches in der eyl,	
Warhafftig wöllen deüten an	
Dem frommen eyfrigen biderman,	
Erlöste welt durch Christi blût	
Betracht und nimm es auff zu gût.	
Des augstmonats den achten tag ²¹	
Diß siben und achtzigist ich sag	10
Dem alten calendari nach	
Der Bascha von Zigeth auffbrach	
Sampt dreyen fürnembsten begen ²²	
Agaen, zaymen, ispahien, ²³	

¹⁶ HARMS–SCHILLING, 1997. no. 176.

¹⁷ Sehszühvár neve magyarosan

¹⁸ Sárkánysziget vára, maradványai ma Sárkánysziget pusztán láthatók, Hahót mellett (H)

¹⁹ Nagykanizsa (H)

²⁰ Magyarország

²¹ A XIII. Gergely pápa alatt bevezetett új naptár szerint

²² Sehszühvár szigeti bég seregében négy szandzsákbég is jelen volt. VÁNDOR, 1994. 324.

²³ Méltóságok az oszmán-török birodalomban. Az aga katonai egységek vezetője vagy udvari méltóság betöltője, a zám a zámetbirtok tulajdonosa, a szpáhi tímár- vagy zámetbirtokkal javadalmazott hűbéres lovas.

Als die kriegskündig und besten
 Erfordert von iren grantz vesten.
 Das fußvolck früh den andern tag
 Bey Kielmanzigeth²⁴ Katzorlackh²⁵
 Eröffnet hat durchs gmösig orth
 Ein sichern paß zu setzen fort, 20
 Mit unsrer doch schlechten frummen
 Denen vil füder hew genummen,
 Auch zway und dreyssig fuder treidt
 So da geschöbert allbereyt,
 In das gemöß führen lassen
 Zu machen schütt, tämm und strassen
 Das sicher ohn verzug und letz
 Der türcken hauff da ubersetz,
 Als gründtlich war bericht vorhin
 Der Wolgborn Georg Graff von Serin,²⁶ 30
 Auch ihr Kay Mayestat,
 Oberster zu Canischa²⁷ und Rath,
 Erb Cammerer der Ungerischn Cron,
 Und Obr Hauptman auff Weitscha²⁸ lobesan,
 Das der türckisch blütdurstig hund
 Auff Nemphty²⁹ zu straiffen begundt,
 Hat er durch etlich kreydenschütz
 Bald lautbar das gemacht und gwiss
 Den hauptleuten neben der Raab,³⁰ 40
 Wie auff Nemphty der türck zutrab,
 Man hat auch solchs verkündt von fern
 Dem Hoch und Wolgebornen Herrn
 Herrn Frantz Nadasdy³¹ lobesan,
 Deß Kaisers Rath und Oberspan
 Der Spanschafft Eysenburg³² und der
 Cron Ungern auch Erbstallmaister,
 Und Herren Balthasarn Badian,³³
 Freyherrn auff Güssing und Schlan,³⁴
 Auch Kaiserlicher Rath der Ehrn,
 Erbstallmaister inn Ungern, 50

²⁴ Ma: Kilimán (H)

²⁵ Kacorlak (H)

²⁶ Zrínyi György (1549–1603) 1590-ig Kanizsa parancsnoka, 1582–1598 között dunántúli kerületi főkapitány, 1593-tól haláláig Zala vármegye főispánja.

²⁷ Nagykanizsa (H)

²⁸ Bajcsa vára (Bajcsa, H)

²⁹ Lenti (H)

³⁰ Rába folyó

³¹ Nádasdy Ferenc (1555–1604), a „Fekete bég”. Vas vármegye főispánja, királyi főlovászmester, Dunán inneni főkapitány.

³² Vas vármegye

³³ Batthyány Boldizsár (1543–1590) humanista műveltségű főúr, felesége a szigetvári hős leánya, Zrínyi Dóra. Kacorlaki győzelme előtt már 1578-ban Kanizsánál és 1580-ban a gobornoki vár romjainál is győzelmet aratott a törökön.

³⁴ Schlaining (Szalónak, ma Stadtschlaining, A)

Den Spanschafften in Obernkraiß³⁵
 Thet man zu wissen auch die raiß,
 Der Großmütig Herr Nadasdy
 Und der Erleucht Herr Frantz Derffy,³⁶
 Die hielten da sampt Eysenburg
 Der spanschafften und Edenburg,³⁷
 Der Wolgeborn Herr von Huniad,³⁸
 Graff Steffan mit kriegshülff und rath,
 Und auch von Papa die hussärn
 Wolten das sinwäl glück erfahn, 60
 Von Raab³⁹ ein anzal der schützen
 Stünden zu nächst an der spitzen,
 Herr Batthyan mit kriegsgebür
 Lag umb die güssingisch resier,
 Deßgleichen Herr Graff von Serin
 Auff Weitscha und Legrat⁴⁰ schickt hin,
 Herr Globitzer⁴¹ der gstreng hehlt,
 Auch Herr von Trautmanßdorff⁴² der bstelt,
 Rittmeister der edlen und freyen
 Von Kopreinitz⁴³ komen solln an den reyen, 70
 Entzwischen eylends widerkehrn
 Die bestelten ausspäher und erklern,
 Das sey der feind verzücket dar
 Auff Nemphty mit einer grossen schar.
 Hierauff Herr Graff thets wol schaffen,
 Vermant durch rüstschütz zun waffen,
 Das sie so in Kanischa warn,
 Sich solten schleünig vereinbarn,
 Mit disen und andern benent
 Der Hochgelobt Herr Graff behendt, 80
 Zu roß und füß zimmlicher maß
 Fortan lencket kam zu dem paß
 Gen Katzorlackh umb die acht stundt
 Ein halb meil von dem blüthundt,
 Die von Weitscha zusampt Legrad
 Habn sich erhebt durch Gottes gnad.
 Deßgleichen theten im fleiß nit sparn
 Ein raisig schar der Kanischarn,
 Diser kriegsmenig war die zal
 Zweytausendt wol gerüstet all, 90
 Drauß anderthalb tausent zu füßs,

³⁵ Felső-magyarországi vármegyék

³⁶ Dérfy Ferenc, Landsee (A) birtokosa

³⁷ Sopron vármegye

³⁸ Török István (enyingi)

³⁹ A Zrínyi segítségére érkező pápai és győri csapatok

⁴⁰ Légrad vára (Legrad, HR)

⁴¹ Hans Globitzer Kaproncáról hozott erősítést.

⁴² Hans Friedrich von Trautmannsdorff vezetésével német vértések érkeztek. VÁNDOR 1994. 324.

⁴³ Kapronca (Koprivnica, HR)

Da mit dem gschütz verrucken muss,
 Dem feind den pass zu nemmen ein,
 Das mocht im wol verdrießlich sein.
 Nun folgt was der wüttrich geübt,
 Wie hoch die christen et betrübt,
 Sibentzehen dörffer in einer summ,
 Sampt etlich märckten rings herumb
 Hat unversehens er berendt,
 Zerstört, geplündert und verb[rennt],⁴⁴ 100
 Die christen so er gefunden,
 Gesäbelt oder gebunden,
 Hat er sie, und also getödt
 Oder zur gfängligkait genöt,
 Als er nun hett gehörter gestalt
 Gefangen vil von jung und alt,
 Wolt er sich machen auß dem staub,
 Eilt heimwertz mit erhaschtem raub,
 Noch dessen tags ohn verletzen,
 Durch beyde sumpff uber zusetzen, 110
 Welchs im doch endlich mißlungen,
 Dann sie seind worden gedrunge
 Von unsern und der paß verjagt,
 Flüchtig, kleinmütig und verzagt,
 Hielt derwegen sein nachtläger
 Bey Haholt⁴⁵ und auch Seöter.⁴⁶
 Wie nun morgens der tag anbrach
 Von dem nachtläger allgemach,
 An gmälten pässen noch der feind
 Überzusetzen gentslich meint, 120
 Die beegen und ir raisig hauff
 Wenden gegn Katzorlackh irn lauff.
 Beeg von Mohätsch⁴⁷ und meist füßknecht
 Thetn bey Haholt durchbrechen schlecht.
 Hiezwischen doch unser kriegsschar
 So gegn Kielmanzigeth gruckt war,
 Die fahnen fliegen ließ und macht
 Ein feldtgschray, das erhall und kracht,
 Hat trefflich auff den feind das gschütz,
 Gerichtet auch mit sonderer witz. 130
 Behülflich Herr Nadasdy baldt,
 Herr Batthiani auch gleicher gestalt
 Sampt andern herrn und kriegsleüt
 Stossen zusam bey rechter zeyt,
 Schreyend IESVS mit heller stimm,
 Der feind gleichsfals in zorn und grimm

⁴⁴ A sérült szöveg feltételezett kiegészítése. [E. P.]

⁴⁵ Hahót (H)

⁴⁶ Söjtör (H)

⁴⁷ Szinán mohácsi bég, aki elesett az ütközetben.

Schreit ALLA, ALLA uber laut,
 Auff sich schaw jeder hüt seinr haut.
 Die scharpfferinl haben gepraußt,
 Manchm türcken seinen kopff gelaust, 140
 Als wers plitz hagl und donner,
 Das war dem feind ein gächs wunder,
 Im fiel der mü[c]h [k]lehrt den ruckn,⁴⁸
 Die unsern im [b]al[d] nacherucken,
 Zerstrewn s[ch]reck[e]n und verjagen,
 Liessen sich schissen und erschlagen,
 Wurden also gejaget ein
 In einen teych gleich wie die schwein,
 Darinn ir vil vertreten worn
 Von irn rossn biß auff die ohrn, 150
 Also voll der teich angeloffen,
 Daß man auff inen umbher gekrochen,
 Dest wegen man nicht wissen mag,
 Noch biß auff den heütigen tag,
 Wieuil ir in dem teich verbliben,
 Und allenthalbn in wäldn ligen,
 In solchen angriff erschrecklich
 Graff von Serin handelt kecklich,
 Wust doch nit ob benendte herrn,
 Bey zeit hilfflich erschinen wern, 160
 Setzt auff der untern seiten an
 Die beegen und ir reutersman,
 Zu beydem theil vernemet wahr,
 IESVS rufft unser glaubig schar,
 ALLA schreyt das ungläubig gsindt,
 In dem all gschoß und waffen gschwindt,
 Zusammen treffen kraut und lot,
 Manchen vom leben bringt zum todt.
 Der christen ritterlich rennen,
 Thet bald die türcken zertrennen, 170
 Der doch vil mehrer seind gewesen,
 Darvon ir wenig seind genesen,
 Vil die scharmützels entgangen,
 Hat man erhascht und gefangen,
 Als den Beeg von Fünffkirch⁴⁹ klüg
 Sampt aller besten ires füg,
 Dem Beeg von Mohätsch Zinan gnendt
 Hat ein kugel die stirn durchbrendt,
 Die unsern gewonnen die schlacht,
 Haben gehn Canischa die beut bracht, 180
 Feind bey sechshundert jung und alt
 Zerhawen, geschädigt manichfalt,
 Auch haben sie erjagt ohn gefärdt
 Mehr als anderthalb tausent pferdt,

⁴⁸ 143–145. sorok: A sérült szöveg feltételezett kiegészítése. [E. P.]

⁴⁹ Mahmud pécsi bég fogságba került az ütközetben.

Dess Bascha von Zigeth leibroß
 Ist auch in dem grörich und moss
 Erhascht worden nach dem tumult,
 Gezieret und auch schön vergult,
 Der Beeg von Koppan⁵⁰ in dem holtz, 190
 Ein fürtrefflicher türck und stoltz,
 Ist nach beschehener feldtschlacht
 Gefangen worden in der nacht,
 Der lebendig gefangnen all
 Man uber tausent schatzt die zal,
 Der todten vil mehr sollen sein,
 Wies täglich gibt der augenschein,
 Uber fünff tausent ir gantzer hauff
 Schier alle im rauch gangen auff,
 Der christen seind wie vernommen
 Nit mehr dann eylff umbkommen. 200
 Saswar Bascha in einer aw
 Hielt ein unparteisich bschaw,
 Nach der schlacht in einem schweinbad
 Wer zwar gwesen ein kleiner schad,
 Wenn man im wie eim andren schwein
 Beym trüffel het gstochen hinein,
 Hat er das glück so geschichts hernach
 Ich Gott allein heimsetz die raach.
 Noch andre fürbündig türcken
 Müssen unwillig büß würcken 210
 Zu Tschakathurn,⁵¹ Canischa und
 In andern gräntz vestung ligund.
 Will demnach enden dise gschicht,
 Welchs eygentlich dahin gericht,
 Gottes hilff und macht zu preysen,
 Die er uns thut stäts beweysen
 Wider den erbfeindt seiner herdt,
 Verschaff, o Herr, das kürztlich werdt,
 Gedempfft und außgetriben ferr
 Sein wütende reich und falsche lehr, 220
 Dein thewren helden gib den mût,
 Zu retten deiner christen blût,
 Mit faust, mit recht, mit leyb und lebn,
 Uns aber gib zu widerstrebn
 Der sünden lust und mit gedult
 Erwarten deiner gnad und huld. 226

Zu Augspurg bey Hans Rogel formschneyder.

⁵⁰ Hasszán koppányi bég szintén fogságba esett.

⁵¹ Csáktornya (Čakovec, HR)

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

HARMS–SCHILLING,
1997. no. 176

Neue Zeitung auß Ungern, auch warhaffte und eygentliche Abcontrafactur: welcher massen der Saswar Bascha von Siget, sampt andern dreyen Beegen den 9. Augusti dises 1587. Jars, uber die fünff tausent starck herauß gefallen, und bey sibentzehen Dörffer verbrennet vnnd verheeret, auch ein gute Anzal Christen auffgehoben, vnd gefengklichen mit sich geführt, aber in irem zu ruck ziehen bey Sarck an Zigethe, ungefehr zwo Meil von Canischa, von den unsern angetroffen, und vermitels göttlicher Hilff ritterlichen sein erlegt worden, mit allen Circumstantiis auffß fleissigist beschriben. Augsburg, Hans Rogel der Ältere, 1587.

VD 16 L 643

Victoria Sarkanzigethana, quae illustribus et magnificis dominis, belli ducibus, Georgio comiti Zrinio in Zakaturn etc. praesidii Canisiensis generali, Francisco de Nadasdi comiti perpetuo terrae Fogaras etc., Balthasaro Buthiani Baroni in Güssing etc. divinitus contigit 11. augusti anno etc. 87. versibus decantata a Fridérico Latomo ecclesiaste Viruensi. Graz, Hans Schmidt, 1594.

VD 16 P 3819

Neue Zeitung auß Ungern, auch gründlicher und warhaffter Bericht: welcher Massen der Saswar Bascha von Siget, sambt andern dreyen Beegen den 9. Augusti dises 1587. Jahrs, ober die fünff tausendt starck herauß gefallen, unnd bey sibentzehen Dörffer verbrennet und verheret, auch ein guete Anzal Christen auffgehebt, gefenglichen mit sich geführt, aber in irem zu ruck ziehen bey Sarkan Zigethe, ungefährl zwo Meyl wegs von Kanischa, von den unsern angetroffen, und vermitels göttlicher Hülf ritterlichen seind erlegt worden, mit allen Circumstantiis auffß fleissigist beschriben. Graz, Hans Schmidt, 1587.

VD 16 P 3820

Neue Zeytung auß Ungern, auch gründlicher und warhaffter Bericht: welcher Massen der Sasuar Bascha von Siget sampt andern dreyen Beegen, den 9. Augusti dises 1587. Jars uber die fünff tausendt starck herauß gefallen, und bey sibentzehen Dörffer verbrennet vnd verheret, auch ein gute Anzal Christen auffgehebt, gefenglichen mit sich geführt. Aber in ihrem zuruck ziehen, bey Sarkan Zigethe, ungefehr zwo Meyl wegs von den unsern angetroffen, und vermittels göttlicher Hülf, ritterlichen seind erlegt worden, mit allen Cir-

- VD 16 ZV 20202 *cumstantiis auff's fleisigste beschrieben.* Nürnberg, Leonhard Heussler, 1587.
- VD16 V 1194 *Neue Zeitung auß Ungern, auch gründlicher vnd warhaffter Bericht, welcher Massen der Saswar Bascha von Siget, sambt andern dreyen Beegen den 9. Augusti dises 1587. Jars uber die fünff tausendt starck herauß gefallen, unnd bey sibentzehen Dörfer verbrennet vnd verheret, auch ein guete Antzal Christen auffgehebt gefenglichen mit sich geführt, aber in irem Zuruckziehen bey Sarkan Zigethe, ungefehr zwo Meyl wegs von Kanischa, von den unsern angetroffen vnd vermittels göttlicher Hülf ritterlichen seind erlegt worden, mit allen Circumstantiis auff's fleissigist beschriben.* Monyorókerék, Manlius, 1587.
- Victoria, oder Zeyttungen, so die Christen denn XXI. Augusti Anno 87. inn Vngern bey Katzerlach glücklich mit Gottes Hülf dem Türcken aberhalten, dergleichen bey Manns gedencken nie erhöht oder geschehen ist. Anno Domini M.D.LXXXVII. Augsburg, Josias Wörly, 1587.

2. Szakirodalom

- Ács
1999 *Régi Magyar Költők Tára. XVI. századbeli magyar költők művei.* XI. köt. *Az 1580-as évek költészete (1579-1588).* Sajtó alá rend. Ács Pál. Budapest, Akadémiai-Orex 1999. 157–172., 429–443.
- 2002 Ács Pál: *Sásvár bég históriája. Historia cladis Turcicae ad Naduduar, 1580.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 115. évf. (2002) 2. sz. 381–388.
- App. H. *Hungarica. Ungarn betreffende im Ausland gedruckte Bücher und Flugschriften.* Gesammelt und beschrieben von Graf Alexander APPONYI. Neubearbeitet von József VEKERDI. Bd. I–V. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2004.
- BILKEI–TURBULY
1989 BILKEI Irén–TURBULY Éva: *Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1555–1711.* I. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1989. (*Zalai gyűjtemény*, 29.)
- GYIMESI
1994 *Zalai életrajzi kislexikon.* Szerk. GYIMESI Endre. Zalaegerszeg, Zala Megyei Önkormányzat Közgyűlése, 1994. 218–219.
- HARMS–SCHILLING
1997 HARMS, Wolfgang–SCHILLING, Michael: *Deutsche illustrierte Flugblätter des 16. und 17. Jahrhunderts. Die Samm-*

- lung der Zentralbibliothek Zürich. Teil 2. Die Wickiana.* Tübingen, Niemeyer, 1997.
- HUBAY
1948
HUBAY Ilona: *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718.* Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1948.
- NÉMETH S.
1993
NÉMETH S. Katalin: *Ungarische Drucke und Hungarica 1480–1720. Katalog der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel.* I–III. München–New York–London–Paris, K. G. Saur, 1993.
- PÁLFFY
2000
PÁLFFY Géza: *A tizenhatodik század története.* Budapest, Pannonica, 2000. (*Magyar századok*)
- 2002
PÁLFFY Géza: *Egy szlavóniai köznemesi família két ország szolgálatában: A budróci Budor család a XV–XVIII. században.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 115. évf. (2002) 4. sz. 923–1007.
- RMK III
Régi Magyar Könyvtár III. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Írták SZABÓ Károly és HELLEBRANT Árpád. Budapest, MTA, 1896–1898.
- RMNY
Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600. Írták BORSA Gedeon–HERVAY Ferenc–HOLL Béla–KÄFER István–KELECSÉNYI Ákos. Budapest, Akadémiai, 1971.
- ŠTEFANEC
2001
ŠTEFANEC, Nataša: *Heretik Njegova Veličanstva: povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu.* Zagreb, Barbat, 2001.
- STRAUSS
1975
STRAUSS, Walter L.: *The German Single-Leaf Woodcut 1550–1600. A Pictorial Catalogue.* I–III. New York, Abaris Books, Inc., 1975.
- VÁNDOR
1994
VÁNDOR László: *Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig.* In: *Nagykanizsa. Városi monográfia.* I. köt. Nagykanizsa, Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, 1994.
- VD 16
Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts. Herausgegeben von der Bayerischen Staatsbibliothek in München in Verbindung mit der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel. Stuttgart, Anton Hiersemann, 1983–

Homonnai Drugeth Bálint hadinaplójának kiadatlan része¹

Homonnai Drugeth Bálint *Naplója* a Bocskai-szabadságharc történetének egyik kiemelkedően fontos forrása. Már a XIX. század közepén megjelent nyomtatásban, és a múlt század folyamán is többször kiadták.² A fellelhető példányokról és szövegkiadásokról Kulcsár Péter bibliográfiájából³ tájékozódhatunk. Kulcsár szerint az eredeti példányt az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzik.⁴ Ez azonban éppúgy másolat, mint az OSZK Kézirattárában fellelhető két példány.⁵ Szempontunkból csak az esztergomi és az OSZK Fol. Hung. 1089. jelzetű kézirat érdekes, ugyanis csak ezek tartalmazzak olyan dokumentumokat, amelyek az eddigi szövegkiadásokból kimaradtak.

Időben az esztergomi keletkezett később. Ennek szövege követi az OSZK-beli példányét, de sok súlyos, értelemzavaró másolási hibát, illetve kihagyást is tartalmaz. Viszont azt a kényelmes feltevést, miszerint az esztergomit közvetlenül az OSZK tulajdonában lévő szövegről másolták, el kell vetnünk, ugyanis az esztergomi tartalmaz egy olyan, 1607-ből származó iratot, amely a Budapesten őrzött kéziratban nem található. A két példány azonban minden bizonnyal egy közös ősrre megy vissza. Elméletileg ez lehet maga az eredeti kézirat is, amelyet Naményi 1839-ben Mednyánszky Alajos levéltárában használt, és amely alapján a Tudománytárban megjelentette a szöveget. Ennek sajátossága, hogy titkára feljegyzéseit Homonnai a margón saját kezűleg kiegészítette.

Arra a kérdésre, hogy ezeket az iratokat miért nem vették figyelembe az eddigi szövegkiadók, nem tudok kielégítő magyarázatot találni. Valószínűleg azon megfontolásokból, amelyek alapján az idézetgyűjteményeket is sokszor mellőzik a naplókiadásokban. Mielőtt azonban indokolnám, hogy milyen szempontok alapján tartom – ezen gyakorlat ellenére – a *Napló* fontos részének, előbb bemutatom a kérdéses szövegeket.

¹ Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Szabó Andrásnak, tanárainak: Horn Ildikónak, Jankovics Józsefnek, Szabó Péternek; valamint Lakatos Bálintnak és Szabó András Péternek segítő javaslataikért, illetve Horn Ildikónak a szövegkiadáshoz nyújtott segítségéért.

² NAMÉNYI, 1839. 172–182., 252–261., 315–324., 363–375.; BENDA, 1955. 110–118. (részletek); SINKOVICS, 1968. 300–315. (részlet); CSONKA, 1988. 99–145.

³ KULCSÁR, 2003. 147.

⁴ Jelzete: 104. Adm. III. e. 304–381. (Szelestei N. László katalógusa szerint), illetve Sine categoria et titulo 414. a. (Beke Margit katalógusa szerint). A példány Bél Mátyás kéziratossággal került Esztergomba. A könyvtár dolgozóinak ezúton is szeretném megköszönni szíves segítségüket.

⁵ Fol. Hung. 1031. XIX. századi másolat. Nagy István személynök gyűjteményéből. A másik példány Fol. Hung. 1089. Ez XVII. századi másolat. Jankovich Miklós első gyűjteményének részeként került a Nemzeti Múzeum tulajdonába. Előéletéről annyit tudni, hogy a gyűjtemény első, 1817-es összeírásában már szerepelt. (Fejér, 1817. 21.)

Az első Bocskainak Kassán, 1605. június 20-án kelt utasítása Homonnai Bálint főkapitányhoz. A szövegről egyedül Fraknóinál találtam utalásszintű említést.⁶ Az utasítás szövege sok helyen összezseng mind a szerencsi végzésekkel,⁷ mind az 1606-os hadiszabályzattal.⁸ Ezeket a párhuzamos szöveghelyeket a lábjegyzetben mindig jelölöm. A passzusok zöme a hadsereg fegyelmi kérdéseivel foglalkozik. Ez érthető, hiszen ez volt a szabadságharc akut problémája, amelyet sohasem sikerült orvosolni.⁹ A többi pont pedig a főkapitány feladat- és hatáskörét próbálja meg minél pontosabban körülhatárolni, és biztosítani az állandó fejedelmi kontrollt a hadjárat és Homonnai felett. Ez különösen szükséges volt, hiszen Bocskai ekkor Erdélyben tartózkodott.

A második csoportot hat levél képezi, amelyeket az Érsekújvárt ostromló török bégek írtak a vár védőihöz, hogy rábírják őket a kapitulációra. A vár elfoglalása Homonnai legnagyobb haditette volt, de az ostrom és a megadás körülményei, csakúgy, mint a vár későbbi sorsa, tele vannak ellentmondásokkal.

Rhédey Ferenc még májusban megkezdte az erődítmény körülzárását.¹⁰ Homonnai augusztus 30-án ért Újvár alá, már ekkor seregében volt négyszáz kopjás török és száz lovas tatár.¹¹ A következő napon az egri Szinán pasa hét ágyúval csatlakozott hozzá. Bocskai és a szultán között az volt a megállapodás, hogy a török csapatok csak segítik a magyarokat, de magyar várakat nem foglalnak el. A nagyvezír azonban nem tartotta be a szerződést. Az érsekújvári ostrom alatt elfoglalta Visegrádot, október 3-án bevette Esztergomot, és láthatóan újabb várak elfoglalására is készült, mint például Nógrád,¹² sőt, a listáján Érsekújvár is szerepelt. Mivel a magyar csapatok számbelileg alulmaradtak a törökökkel szemben, a helyzet nagyon feszült volt. Az oszmánok száma egyre csak nőtt, hiszen Esztergom eleste után a nagyvezír további erősítést küldött Homonnai mellé.¹³ A magyar hadsereg fegyelme viszont folyamatosan romlott. Bosnyák Tamás szeptemberi leveleiben leírta, hogy a hajdúk nem nagyon akartak harcolni, az ostrommunkák alig halad-

⁶ FRAKNÓI, 1865. 7.

⁷ Az artikulusok megtalálhatók KÁROLYI, 1899. 161–167., illetve Bocskainak kassai, 1605. május 20-án kelt rendeletében, amiben megerősíti a szerencsi végzéseket. MKÓ, 1855. 57–64.

⁸ KEMÉNY, 1922/23. 162–165. (Kézírtos példánya az OSZK Kézirattárában Fol. Hung. 44. alatt található.)

⁹ Homonnai két ízben is kénytelen volt a hajdúk lázongását lecsillapítani. Augusztus 21-én a határozott fellépés még elég volt, szeptember 26-án már kénytelen volt kompromisszumot kötni, hogy megakadályozza a fegyveres lázadást. November 1-jén pedig Illésházy életét kellett védenie az elégedetlen hajdúságtól. (CSONKA, 1988. 106–107., 121., 131.)

¹⁰ Az ostromgyűrű Érsekújvár körül június 20-án zárult be. Miután a védők elutasították a felkínált kapitulációs lehetőséget, az ostromlók lőni kezdték a falakat. Az első ostromot a védők visszaverték. Július 24-én a várban szolgáló magyar katonaság fegyveres zendülését követően mintegy ötven katona szökött Rhédeyhez, majd július 25-én éjjeltől reggel 6-ig ismét ostrommal próbálkoztak; ez esetben is eredménytelenül. Ekkor Rhédey úgy határozott, hogy visszavonul kb. félmérföldnyire. Annak ellenére, hogy az ostromlottaknak sikerült ismét vizet vezetniük a várakokba, a vár augusztus közepéig körül volt zárva. A várban ekkor kb. 1500 gyalogos és 500 lovas tartózkodott. A német katonaság parancsnoka Strein János Reinhardt, a magyaré Thury Ferenc, a vallonoké La Motte volt. Az ostromló sereg létszámát 8–10 000 közöttire tehetjük, ezt egészítette ki még egy kevés török és tatár segédhad. (NAGY, 1961. 248–252.; GÖMÖRY, 1893b.)

¹¹ CSONKA, 1988. 108.

¹² CSONKA, 1988. 118., 124.

¹³ Homonnai levele Illésházynek, 1605. október 4. (Szilágyi, 1878a 26.)

tak stb., viszont a törökök igen serénykedtek.¹⁴ Homonnai is több ízben megemlékezett arról, hogy a hajdúkkal komoly problémái voltak az ostrom alatt és már azt megelőzően is. Az ostromlottak szűkében voltak az ételnek,¹⁵ mert Homonnai első dolga volt az élelmiszer-utánpótlást megakadályozni.¹⁶ Így az idő a törököknek kedvezett. Bocskai és I. Rudolf hadvezetése is érezte a veszélyt, ezért több tervet is kidolgoztak, hogy megakadályozzák a vár török kézre kerülését.¹⁷ Kollonich Siegfried¹⁸ javaslata az volt, hogy Homonnai engedje be őt, és ezután majd Kollonich visszajuttatja Homonnai kezére a várat. A főkapitány ebbe a csapdába nem sétált bele. Viszont egy másik cselszövésnek áldozatul esett. Illésházy ugyanis – Homonnai, sőt talán Bocskai feje felett is átnyúlva – Mátyás főherceggel kezdett tárgyalásokat. A megállapodás szerint a főherceg utasította Újvár védőit, hogy adják át a várat Bocskai főkapitányának, ami október 17-én Illésházy közreműködésével meg is történt. Mivel Illésházy kötelezettséget vállalt, hogy a későbbiekben visszajuttatja a magyar király kezébe Érsekújvárt, Mátyás főherceg a béketárgyalások folyamán egyre sürgette az átadást. Bocskai 1606 januárjában hosszú levélben fejtette ki Illésházynak, minden lehetőséget és érvet ragadjon meg arra, hogy eltérítse a főherceget szándékától.¹⁹ A vár fontosságát mutatja az is, hogy Homonnai és Nyáry abban a levélben, amelyben Illésházyt Bocskai haláláról értesítették, rögtön meg is nyugtatták az idős politikust, hogy Rhédey a várat rendben a kezéhez fogja szolgáltatni.²⁰ A vár végül csak 1607. február 11-én került vissza a magyar királyhoz.

A török leveleket írójuk ugyan nem látta el pontos dátummal, a bennük található adatokból kikövetkeztethető megírásuk hozzávetőleges időpontja. A II/1-es és II/3-as sorszámú levelek keletkezési idejét nem lehet egyértelműen meghatározni.

A II/2-es levélben a következő kitétel szerepel: „...míg a janicsárokat őhatalmassága a sáncba nem szállítja,...” Bosnyák szeptember 8-i levelében arról írt, hogy a törökök igen serénykednek a sánokban.²¹ Ha ehhez még hozzávesszük a levél keltezését: „...ma hétfőn”, akkor a keresett dátum szeptember 5-e. Ebben a levélben írja Szinán azt is, hogy már több levelet is küldött a vár védőinek. Ezért elképzelhető, hogy a II/1-es számú levél, amely a legáltalánosabb, megelőzte a II/2-est.

A II/3 levélben található utalás alapján megállapítható, hogy ennek a levélnek mindenképpen szeptember 19-e előtt kellett keletkeznie. Szinán így fenyegeti az

¹⁴ Bosnyák Tamás levelei Illésházy Istvánnak Érsekújvár alól, 1605. szeptember 4., 7., 8., 21. (SZILÁGYI, 1878b 828–834.)

¹⁵ CSONKA, 1988. 124.

¹⁶ „Az újvári németek oda be ez idő alatt 200 lónál immár többet ettek vala meg sóltan, mely lovaknak lábokat, fejeket, béllal össze egyéb aprólékját a benn szorult szegény magyar asszonyoknak és apró gyermekeknek adják vala.” CSONKA 1988. 109.

¹⁷ A problémáról Istvánffy is megemlékezik. ISTVÁNFY, 1962. 469–470.

¹⁸ Kollonich Siegfried (?–1623) horvát eredetű, a török hódítás miatt elnémetesedett családból származott. A tizenöt éves háború alatt került Magyarországra. Az indigenatust 1598-ban nyerte el, ezt az 1604. március–áprilisi országgyűlés is megerősítette, ekkor két testvérét is honfiúsították. Perényi István és Dobó Anna lányával, Perényi Zsófiával – aki korábban Forgách János felesége volt – kötött házassága révén jelentős rokonságra tett szert. Ebben az időben a dunáninneni főkapitányi tisztelet tölthette be, amit a bécsi béke után is megtartott. A Bocskai-szabadságharc alatt nem sikerült bizonyítania katonai tehetségét. KOMÁROMY, 1985. 487–508.; KÁROLYI, 1890. 393. A javaslat: CSONKA, 1988. 124.

¹⁹ Bocskai levele Illésházyhoz, 1606. január 9. SZILÁGYI, 1878a 49–53.

²⁰ Homonnai és Nyáry levele Illésházyhoz Kassa, 1606. december 30. SZILÁGYI, 1878a 638–639.

²¹ SZILÁGYI, 1878b 832.

újjváriakat: „Ágyúim is útban vannak...” A *Napló* a török ágyúkról az alábbi helyeken szól: augusztus 31., Szinán megérkezik Homonnai mellé, magával hozva „hét öreg álgúkot”. Szeptember 19-én Szinán „két igen nagy öreg álgúkkal, huszonöt szekér porral és golyóbisokkal” törököket hívott Homonnai tudta nélkül Újvár alá. Október 12-én pedig a boszniai pasa érkezett meg három ágyúval Homonnai táborába. A levélbeli utalás csak a szeptember 19-i ágyúkról szólhat. Mivel nem valószínű, hogy Szinán megérkezése napján így fogalmazott volna az ágyúkat illetően, ezért feltehető, hogy a levél vagy szeptember 7-én vagy 14-én íródott.

II/4-ben Szinán azt írja, hogy aznap kísérik az esztergomi vitézeket Komáromba, ez október 3-án volt. Ha nem hagyatkozhatunk is teljes mértékben az egri pasa szavahihetőségére, akkor is csak néhány nap eltérés lehet. Ebben a levélben az is szerepel, hogy ötödnap múlva ér Újvár alá az erősítés. Az II/5-ös levélben viszont már csak harmadnapot mond. Tehát feltételezhető, hogy az utóbbi levél október 6. körül íródott.

A leveleket követő két dokumentum a szerencsi országgyűléshez kapcsolódik. Az egyik egy beszéd, amelyet a rendek képviselője még fejedelemmé választása előtt intézett Bocskaihoz. Ezt követi Bocskai fejedelmi esküjének szövege. Mindkét szöveg megtalálható a Magyar Országgyűlési Emlékek vonatkozó kötetében.²² Az azonban új információ – amint az iratok közötti átvezető szövegből kiderül –, hogy a rendek képviselője Homonnai volt, és ő végezte a felesketés szertartását is.

Végül a sort Homonnai válasza zárja, amelyet az 1607. április 19-én, a Rozgonyban megtartott részgyűlésen, a királyi biztosok előterjesztésére tett. A tárgyalások célja Homonnai trónigényének támogatása volt. Ennek megfelelő levelet küldtek a biztosok Rákóczinak április 20-án, amelyben igyekeztek rábeszélni Erdély átadására.²³

Miután áttekintettem a szövegek elsődleges vonatkozási területét, ugyanezeket a dokumentumokat megvizsgálom most már Homonnai Bálint *Naplójának* részeként!²⁴ A probléma körüljárása előtt indokolnom kell azt a nézetemet, miszerint ezek a források a *Napló* szerves részét képezik. Első érvem emellett, hogy a Desőffi Jánosnak adott utasítások szövegét Homonnai a naplóbejegyzések közé illesztette be, mintegy kiegészítésül az aznapi eseményekhez. A második argumentum pedig az iratok között található átvezető szövegek, amelyek szintén szerkesztői szándékot jeleznek.

Ez a kompozíció már az 1607-es év eseményeihez kapcsolódhat, nevezetesen Homonnai kísérletéhez, hogy az Erdélyi Fejedelemség trónját megszerezze. A kísérlet, mint tudjuk, kudarcba fulladt. Homonnai azonban nemcsak a fejedelmi címet veszítette el, de tekintélye is csorbát szenvedett. Ő volt talán a legelőnyösebb pozícióból induló jelölt, ennek ellenére fokozatosan háttérbe szorították. Még csak nem is egy vesztes csatában maradt alul, mint például hajdan Bekes Gáspár, ha-

²² Kiadva: KÁROLYI, 1899. 155.

²³ SZILÁGYI, 1868. 146–147.; LUKINICH, 1918. 214. 1607. május végére azonban Prágában már megszületett a döntés Homonnai ellen. Ennek dokumentumát Veress Endre közölte. VERESS, 1935. 18–20. Mivel az 1607-es év eseményeinek feltárása külön tanulmányt igényelne, ezért a *Responsiót* most csak a legszükségesebb jegyzetekkel láttam el.

²⁴ A következő fejtegetés, újabb bizonyítékok előkerüléséig, csupán egy általam valószínűnek tartott magyarázata a *Napló* szerkezeti sajátosságainak.

nem néhol a komikum határát súroló intrikák következtében, gondoljunk csak az *ahdnáméből* kivakart név esetére! Ahhoz, hogy vissza tudjon zökkenni egy királyságbeli nagyúr szerepébe, számot kellett vetnie az elmúlt három és fél év eseményeivel. Ennek az összegzésnek az emléke lehet a *Napló*, amelynek szövegei felölelik Homonnai Bocskai melletti teljes pályafutását. Renoméjét helyreállítandó, hangsúlyosan az előnyös tulajdonságait és a sikereit helyezi reflektorfénybe. Az erdélyi fiaskót is tompítja a *Responsió*ba foglalt álláspontja leírásával, hiszen nem egyértelműen ő vallott kudarcot, hanem egyszerűen nem teljesültek azon feltételek, amelyek mellett vállalta volna a fejedelemséget, pedig arra oly sokan kérték.

Végezetül néhány szó a szövegkiadás elveiről. A magyar szöveget – a *Lymbus* elveinek alkalmazásával – a mai beszédnek és helyesírási szabályoknak megfelelően, modern átírásban közlöm. Az *et* kötőszó helyett álló *&* jelet minden esetben a kötőszóval helyettesítettem. A latin szövegek esetében is követtem a *Lymbus* fő alapelveit. A rövidítéseket a szövegben, nyelvre való tekintet nélkül, jelzés nélkül oldottam fel. Mind a magyar, mind a latin szövegek tagolását megőriztem, egy kivételtől eltekintve: a török leveleknél a szöveg írója a pasák nevét címként használta és elkülönítette a levélkezdet többi részétől. Ezt a formát nem tartottam indokoltnak megőrizni, mivel a küldő nevét is a levél szerves részének tartom. Pl. *Én vezér Zinan pasa tisztességes, hozzám illendő barátságom ajánlásának utána...*

Források

I.

(OSZK Kézirattár Fol. Hung. 1089. [Jankovich Miklós gyűjteményéből])

Részben közöletlen;

XVII. századi magyar–latin nyelvű kézirat, csonka, 26 folio [7 üres oldal, 305×200 mm)

Nos comes Valentinus Drugeth de Homonna, Serenissimi Stephani Dei gratia, Regnorum Hungariae, Transilvaniae, Transalpinae Moldaviaeque Principis, ac Siculorum comitis etc. consiliarius et per Regnum Hungariae supremus generalis capitaneus, comitatusque Zempleniensis perpetuus comes. Cum ex benigna Suae Serenitatis Domini Domini nostri clementissimi annuentia anno 1606.¹ arma defensiva sum[pl]sissemus, in Superioribusque Regni Hungariae partibus iter nostrum continua[vis]semus. Instructionem Suae Serenitatis tali tenore quo hic scripsimus, Deo volente ad manus recepimus.

1.

Miért hogy a felséges Isten öröktől fogván így rendelte volt, hogy az utolsó időkben a szegény magyar nemzetség, kit az Úristen ő szent felsége régenten a pogányságból maga ismeretire hozott volt, a kevély német nemzetségnek kemény igája miatt e

¹ Az évszámmásolásból adódó tollhiba. A másoló az esztergomi szövegben is először 1606-ot írt, de ott kijavította a helyes évszámra, azaz 1605-re.

földről ki ne töröltessék, hanem maguk fegyvere által, kivevén a német nemzetségnek kezéből, régi szent királyoktól adatott szabadságukat, így torolná meg a sok kegyetlenkedést, és mód nélkül való cselekedeteket. Az Úristen ennek elindítására rendelte volt a mi kegyelmes urunkat, fejedelmünket, hogy az az Istennek mélységes decretumából²⁵ jött ki, csak abból kitetszik, hogy ő szent felsége a mi kegyelmes urunknak előbbi szolgálai állapotához képest, hatalmas monarchia ellen, mint a német császár, minemű szerencsés processusokat²⁶ adott. Népének sok veszedelme, Isten gyanánt tisztelése, kapitányának örök gyalázatára való elfutása,²⁷ szép országa-inak, erős várainak, városainak tőle erővel való elvitele. Sok számtalan városoknak, faluknak lakóhelyekből, Bécsből az égésének füsti nézési (kit soha az Ausztriai-ház ellen semminemű fejedelem ilyen szerencsésen véghez nem vitt) megbizonyították amaz Szent Pál mondását: Akivel Isten gyanon, az ellen mind a világ sem állhat.²⁸

2.

Hogy pedig immáron az őfelsége szerencséje annyira kiterjedett, hogy elkezdvén a két Oláhországtól fogván Erdélyre, Felső- és Alsó-Magyarországra és egyéb szomszéd országokra is, őfelségének szorgalmatos gondjának kell lenni. Őfelsége személye szerint mindenüvé el nem érkezik, hanem a régi magyarországi fejedelmeknek szokásuk szerint, és a mostani tanácsuraknak végzésekből, és az alsó-magyarországi uraknak, vitézlő rendeknek és nemeseknek kívánságukból, választotta őfelsége közünkben usque ad bene placitum suae serenitatis²⁹ főgenerálisul a tekintetes és nagyságos Homonnai Bálint uramat. Kinek mind^{II} nemzetének³⁰ mivoltát, azonképpen maga személyének becsületes voltát, hazájához való szeretetét, őfelségéhez való hűségét, mind őfelsége, mind egyéb rendek elegendőképpen tudják és ismerik.

3.

Odamenvén azért a szent Istennek hírével őkegyelme, mindeneknek előtte azon legyen, hogy mind urakat, nemeseket, várakat, városokat, a vitézlő rendet, valakik még az őfelsége hűsége alá nem adták magukat, szép szavával, intésével, és a hatalmas török császár nagy hadainak jövetelivel őfelsége hűségére térítsen. Hittel meg is kötelezze, ne járjanak úgy, mint Gyulában Szeretsen László.³¹ Akiket utoljára

²⁵ végzéséből

²⁶ siker, eredmény

²⁷ Itt talán Bastának Eperjesről 1605. április 12-i, Pozsonyba történt visszavonulását érti. A császári fővezér azonban ott sem tudta tartani magát, előbb Sopronba, majd Bécsbe vonult vissza. Mátyás főherceg 1605. augusztus 2-i levelében már arról ír, hogy Basta Bécsben van. GÖMÖRY, 1893a 712.

²⁸ Róm. 8; 31.

²⁹ egészen őfelségének saját tetszése szerint

^{II} A *mind* után egy áthúzás miatt olvashatatlan szó szerepel. Ez a szó az esztergomi példányban már nincs.

³⁰ nemzetségének, családjának

³¹ A névmásolásból eredő tollhiba. Kerecsényi László 1561–1566 között volt Gyula kapitánya. 1566. július 11-én kezdték meg a törökök a vár ostromát. A védők fokozatosan visszaszorultak, már az első napokban kénytelenek voltak feladni a várost, majd a huszárvárat (július 25.), Kerecsényi augusztus közepén jelezte tárgyalási szándékát, és nyolcnapi fegyverszünetet kért. Végül az őrség a várat szeptember 2-án a szabad elvonulás ígérétevel feladta. De az adott szó ellenére a kivonulókat megtámad-

ra megismer, hogy őfelsége kegyelmességét nem akarják venni semmi úton, azoktól a fegyvert se kímélje, de valamíg őkegyelme elkerülheti a keresztyén vérontást, kiváltképpen a magunk nemzetén, őkegyelme eltávoztassa.³²

4.

Miért hogy, akik fegyver nélkül meghajolnak őfelségének, gyakorta asisstantiáját³³ fogják őkegyelmétől kérni némely dolgokból, úgymint személyekről és jószágokról. Szükség, hogy őkegyelme afféle assecuratoria levelében³⁴ igen cautus³⁵ legyen, kiváltképpen azok ellen, akik oly dolgokat kívánnak, kik mind őfelsége iuramentumának³⁶ s mind országának szabadságának, és jövedelmének manifeste³⁷ nem derogáltatnának.^{III}

5.

Mely hogy jobb módjával, egyéb dolgokkal egyetemben, és szép rendtartással véghez mehessen, őkegyelme azokat a kapitányokat, kik ebben a szabadság megnyerésében eleitől fogva őfelségének sokat szolgáltanak, úgymint Redei uram,³⁸

ták, Kerecsényit, aki tiltakozni akart Petrev (Petraf) pasánál, elfogták. A kapitányt Nándorfehérvárra hurcolták, és rövidesen kivégezték. IMPLÓM, 1961.; CSORBA, 1985.; BUDAI, 1805. 457–465.

³² Homonnai gondosan betartotta ezt az utasítást. Bizonyítékul elég csak a *Napló* néhány részét tanúul hívni. Érsekújvár alá érkezése napján levelet írt a védőkhöz (akik között nem kevés magyar is volt), amelyben mindenkinek szabad elvonulást ígért. „Újvárban is ma küldöttem elsőben levelet, hogy adják meg az erősséget, mely levelemben fogadtam nekik, mint macskástól, feleségestől, gyermekestől békével elbocsátom őket.” (CSONKA, 1988. 110.) A későbbiekben is megtagadta a magyar rabok kiadását a tatároknak (CSONKA, 1988. 112.), olyan hitlevelet kért Szinán pasától, hogy a vár elfoglalása után a magyar nőknek és gyermekeknek semmi bántódásuk ne essék. CSONKA, 1988. 116.

³³ segítségét

³⁴ biztosító

³⁵ előrelátó, óvatos

³⁶ eskü

³⁷ nyilvánvalóan

^{III} csorbít. A szöveg valószínűleg a másolás miatt zavaros. Mindkét példányban így szerepel. A mondat értelme szerintem a szórend megváltoztatásával derül ki. *Szükség, hogy őkegyelme afféle assecuratoria levelében igen cautus legyen, kiváltképpen azok ellen, akik oly dolgokat kívánnak, kik mind őfelsége iuramentumának s mind országának szabadságának, és jövedelmének NEM MANIFESTE derogáltatnának.*

³⁸ Rhédey Ferenc (1570 k.–1621). Családi birtokai a török előrenyomulás miatt nagyrészt elvesztek, így fiatal korától kezdve katonáskodott. Valószínűleg 1596–1598 között volt Fülek kapitánya. Az évszám bizonytalan, mert 1599-ben hatalmaskodás miatt perbe fogták, ennek ellenére még 1601-ben is Füleken van még. Vádként hozhatták fel, hogy a törvény ellenére befogadott hajdúkat a várba. Innen Erdélybe ment, ahol előbb Báthory Zsigmond, majd Székely Mózes pártján harcolt. Először ekkor, 1603-ben töltötte be a tanácsúri tiszteket. Székely veresége után ő is a törökökhöz menekült, előbb Temesvárra, majd Belgrádba. Ezekben az években kötött szoros barátságot Bethlen Gáborral, aki később a sógora is lett. Kassa elfoglalása után állt Bocskai mellé, aki még 1604 karácsonya előtt rábízta a nyugati irányú hadműveletek vezetését. Nevéhez fűződik többek között Szécsény, Fülek, Korpona, Nyitra, Trencsén stb. elfoglalása. 1606. május 1-jén Bocskai Magyarország mágnásainak sorába emelte. Rövid időre Érsekújvár kapitányi tiszteket is betöltötte. A fejedelem 1606. november 13-án tájékoztatta a felső-magyarországi hadakat, hogy Rhédey lett a főkapitány. Bár 1608-ban II. Mátyás aransarkantyús lovaggá ütötte, a békekötés után elveszítette Nyitrát, Bocskai adományát, és Rákóczi Zsigmond szolgálatába állt, aki váradi kapitánynak nevezte ki (1608). Ezt a tiszteket haláláig betöl-

Dengelegi uram,³⁹ Egri Istvan,⁴⁰ Desöffi,⁴¹ Kovatts Janos,⁴² Nemethi Gergely⁴³ és egyebek is, akik olyanok azokon kívül is, kiket őkegyelme méltónak ítélni a vi-tézlő rend közül, szükség, hogy őkegyelme mellette, úgy mint fő tanácsit tartsa,

-
- tötte, csakúgy, mint a tanácsúri hivatal. 1601 áprilisában birtokadományban részesült, Zilahot kapta meg Báthory Gábortól, amit később Bethlen is megerősített, és több adománnyal maga is tovább gyarapította Rhédey vagyonát. 1614-ben Bihar és Máramaros főispánja lett. Erdélyi évei alatt hűségesen szolgált mind Báthoryt, mind Bethlen Gábort. Az utóbbi magyarországi hadjáratában vesztette életét. Felesége Károlyi Kata, Bethlen sógornője volt. KOMÁROMY, 1894. 8–19., 170–190., 323–346., 424–468.; TRÓCSÁNYI, 1980. 33., 38.; NAGY, 1857–68., 746.; GyKOL Libri regii. 9. k. 489–490.; 10. k. 49–50.; 100–101., 259–260., 329.; 11. k. 243–244.; 12. k. 87–88., Arcanum CD-ROM
- ³⁹ Dengelegy Mihály (?–1612) A törökök hódítása miatt birtokát veszített nemes családból származott. Harcolt a tizenöt éves háborúban. 1604-ben Dampierre hajdúi között találjuk, aláírása megtalálható az október 14-ei hitlevélen. 1605 májusában Morvaországra vezetett hadjáratot, ő vette be Szokolca városát is. Majd Homonnai Drugeth Bálint mellett harcolt Érsekújvár alatt. A főkapitányhoz rokoni kapcsolat is fűzte. (Felesége, enyingi Török Katalin, Homonnai anyja unokatestvérének lánya volt.) A *Napló* tanúsága szerint Homonnai belső köréhez tartozott. Egyike azoknak, akik az 1606-os hadi szabályzatot aláírták. A szabadságharc után Erdélybe ment, amit családi kapcsolatai is megkönnyítették, hiszen felesége révén Báthory Gábor rokona volt. Ő nevezte ki Lippa kapitányává, követként Petki János székely főispánhoz küldte. 1610-ben tanácsúr. 1611-ben visszautasította Thurzó átpártolási ajánlatát. Halálának 1612-es dátumát egyedül Nagy László adta meg, de sehol nem hivatkozik arra, hogy milyen forrás alapján tette. NAGY, 2005. 223.; NAGY–NYAKAS, 2001. 108.; NYAKAS, 2004. 34.; TRÓCSÁNYI, 1980. 26.; NAGY, 1858. 279. GyKOL Libri regii 7. k. 107.; 8. k. 30b–31. Arcanum CD-ROM
- ⁴⁰ Egri István (?–1640 után) a tizenöt éves háború alatt is harcolt, előbb szabad hajdúként, majd hajdúkapitányként. 1604-ben a köleséri hajdúk kapitánya volt, részt vett Kereki megvédésében, ahol háza is volt. 1606 márciusában hajdúival együtt Kölesért kapta jutalmul. Még ebben az évben Szalontára költöztette hajdúit, akikkel együtt a fejedelem testőrségébe került. 1608. június 27-én kelt Báthory Gábor birtokadományozó oklevele Lehecen faluról, amely mellé vásárlással több helységet szerzett. Még ez év szeptemberében újabb adományt kapott, ismét Bihar vármegyében. 1611-ben a szalontai hajdúk kapitányaként Rhédeyhez ment követségbe, de csapatát szétverték, ezért Báthorynál kegyvesztett lett. Bethlen alatt, 1620-ban Csallóközt védte. Bethlen 1623-ban az összes mezei had generálisának tette meg. Ezt az adatot azonban Trócsányinál nem olvashatjuk. Nagy László itt sem mondja meg, hogy mi alapján tette a halál időpontját 1640 utánra. NAGY, 2005. 224.; NYAKAS, 2004. 34.; GyKOL Libri Regii 8. k. 203b.; 141b–142. Arcanum CD-ROM
- ⁴¹ Desöfi (Dessewffy) János hajdúfőkapitány pályája elején Báthory Zsigmond mellett volt étekgóg (1596). 1605 áprilisában a menekülő Bastát üldözte, elfoglalta Bártfát és Kisszebent. Ott volt Homonnai Drugeth Bálint mellett Érsekújvár ostromakor, majd annak helyetteseként (nem, mint Nagy írja, érsekújvári főkapitányként) a várban maradt. (CSONKA, 1988. 133.) 1606 júniusában, Bécsben részt vett a béketárgyalásokon. 1606-ban Tokaj főkapitánya, ezt a tisztségét királyi szolgálatban is megőrizte. 1607–1608 között is ő töltötte be ezt a tisztséget, 1608-ban vicekapitánya a lentebb szereplő Kovács János volt. Első feleségét, Becskey Ilonát hűtlenség miatt lefejeztette. Második felesége Hoffmann György királyi tanácsos és szepesi kamarai adminisztrátor Katalin nevű lánya. Két fia (János és István) első házasságából származott. NAGY, 2005. 224.; BENDA, 1972. 302.; MERÉNYI, 1894. 113.; ÉBLE 1903. 80–82.
- ⁴² Kovács János hajdúkapitány harcolt Érsekújvárnál. 1606-ban Bocskai az első között telepítette le a katonáit. 1608-ban tokaji vicekapitány, 1611-ben főkapitány lett. NAGY–NYAKAS, 2001. 186.; BENDA, 1972. 302.
- ⁴³ Nemethi Gergely (?–1612) hajdúkapitányt először 1603-ban említik, amikor 400 hajdú élén részt vett a Marosvásárhely elleni támadásban. 1604-ben ott volt az ostyáni ütközetben, majd főkapitányként a dunántúli hadműveleteket irányította. A *Napló* beszámol arról, hogy Nemethi október 3-án Szombathelynél 1000 vallont megvert, hadizsákmányként 35 000 forintot, 800 új puskát szerzett. Basta is Nemethi megfékezését kérte Homonnaitól. A szabadságharc után Erdélybe ment, ahol 1609-től Udvarhelyszék főkapitánya, 1610-től Belső-Szolnok vármegye főispánja, majd 1612-ben a székelyek generálisa lett. Tanácsuraságának emlékét egyetlen 1610-ből való említés őrzi. Trócsányi ezt kétsé-

kikkel mind kicsiny és nagy, minden rendbeli dolgokat közölvén, és az őkegyelmek hírével s tanácsával élvén, minden dolgokban cselekedhesse őkegyelme azt, ki őfelségének kedvére, országunknak szabadságára és megmaradására lehessen.⁴⁴

6.

Az urak közül és nemesek közül is, akiket őkegyelme arra valónak ítél lenni, tanácsából ki ne rekessze, afféléket, mint Fancsi Györgj uramat,⁴⁵ és a többit, kik őfelségének és a hazának mind régi vitézségekkel s mind okosságukkal commendatusok,⁴⁶ kívánja azt őfelsége, hogy őkegyelme is mindenkor mellette tartsa, kikkel minden dolgokat közöljön.

7.

Hogy minden rendeket őkegyelme, urakat, vitézlő rendet, nemeseket, városokat érdemük szerint való becsületben megtartsa. Szükség azonképpen minden rendekkel, a régi szent királyoktól adatott szabadságot,⁴⁷ kiben bennünket a kegyetlen németek megháborítottak vala, erősítse, és tehetsége szerint helyére állassa. Igen szükség, akik ez ellen rugódoznának, országunk törvénye szerint, az őkegyelme mellett levő tanácsok akaratából megzabolázza, és ha kívántatik, meg is büntesse. Hogy így, sem ország gyűlésében, sem azon kívül semmi rendektől ok, alkalmatosság ne találtassék az őfelsége ellen való panaszolkodásra.

gesnek, míg Nagy ténynek értékeli. 1612. szeptember 14-én a brassóiak elleni harcokban esett el. CSONKA, 1988. 123.; VERESS, 1913. 736.; TRÓCSÁNYI, 1980. 32., 108.; NAGY, 1961. 276–285.

⁴⁴ Homonnai Bocskainak ezt az utasítását is szigorúan betartotta, a *Naplójában* is rögzítette a tanácskozássok tényét és azok résztvevőit is, amelyeken mindig jelen voltak a Bocskai által javasolt emberek, ha épp Homonnai mellett tartózkodtak. A *Naplóból* kiderül, hogy valójában az érsekújvári ostrom nem volt más, mint tanácskozássok sorozata. A hadjárat 106 napjára átlagosan háromnaponta jutott tanácskozás. Különösen igaz ez az újvári ostromra. A pattanásig feszült helyzetben senki nem merte ténylegesen megostromolni a várat, inkább a tárgyalások időhúzó taktikáját választották. Kétszer is elhatározták az ostromot. Szeptember 17-én döntöttek, de csak négy nappal később hajtották végre a tervet, amelyet a törökök megakadályoztak. Szeptember 27-én egy földhalom építését határozták el, de október 4-én kezdték el összehordani az ehhez szükséges földet.

⁴⁵ Fánchy György 1605 nyarán Bocskai egyik hadgyűjtő kapitánya volt. Később bozóki, majd korponai kapitány. Benda 1607-ben egy Fánchy Ferenc nevű bozóki kapitányról tud, akit bár a biztosok nem erősítettek meg, mégis megmaradt tisztségében. NAGY, 2005. 224.; BENDA, 1972. 296.

⁴⁶ jeles, kitűnő, ajánlásra méltó

⁴⁷ „7. Comitatus Soliensis et Hontensis, donec eos divina bonitas ab inimicis eliberabit, mediam partem solvent horum duorum florenorum, similiter Turcis subiectae villae iuxta antiquam consuetudinem.” KÁROLYI, 1899. 162. „22. Concionatoribus veris ubi quartae pendebantur, nunc quoque quarta, ubi decima ibi decima iuxta antiquum morem solvatur.” KÁROLYI, 1899. 165. „28. Profugi subditi ubique in comitatibus, oppidis et villis ubi reperti fuerint, extradentur iuxta antiquum morem, similiter servitores profugi. KÁROLYI, 1899. 166.; MIKÓ, 1855. 63. Ehhez a ponthoz a következő kiegészítést teszi: *Ha mely városnak ez ellen privilégiuma vagyon, producálja és abban tartassék.* „29. [...] Sales ex Maramaros centum tribus florenis dentur, non ultra.” KÁROLYI, 1899. 166. „3. Úrnak, nemes embernek, papoknak, iskoláknak az vitézek házokra és majorokra ne szálljanak. Aki megpróbálja, fejével érje meg.” KEMÉNY, 1922/23. 162–165.

8.

Hogy őkegyelme a vitézlő rendet a sok mód nélkül való cselekedetektől, kiről minden rendeknek panaszi keservesen, óránként őfelségére jönnek, compescálja,⁴⁸ és jó disciplinára⁴⁹ hozza. Igen kívántatik, kiváltképpen pedig nemességen való hatalmaskodásokat, azoknak jószáginak mód nélkül való bírását, keresztény atyánkfiaiának is rablását, dúlását, fosztását, őfelségének egyszer fejet hajtott várak, városok, faluk égetését, rablását, hódoltatását, semmiképpen ne szenvedje őkegyelme. Sőt abban a szép intés ha nem fog, őkegyelme más severitast⁵⁰ is mutasson! Ne járjunk úgy, mint aki délig, amit vet, délután mind kiszántja! Ha azt merjük mondani, hogy országunk szabadságáért kezdtük el a hadakozást is, tehát ne legyünk mi magunk a magunk nemzetének és szabadságának rontói és öldöklői.⁵¹

9.

Arra őkegyelmének legszorgalmasabb gondja viselése legyen mindjárt, mihelyt felérkezik, hogy minden fővégházakat és erősségeket, úgymint Szeczen⁵² várát és a többi azonképpen mind kicsiny és nagy erősségeket éléssel, néppel, lövészerszámmal, porral, golyóbissal siesse megerősíteni. És ha mi fogyatkozásuk volna, építtesse is oly módjával, hogy valamely órában úgy^{IV} kívántatnék, ha az ellenség másodnap megszállná is, készen találja, és azok miatt hazánknak és nemzetünknek fogyatkozása ne engedje, hogy essék. Azokban oly kapitányokat hagyjon, akiknek mind vitézségekhez és hűségekhez minden kétség nélkül bízhatók.⁵³

⁴⁸ megzaboláz

⁴⁹ fegyelemre

⁵⁰ szigor, keménység

⁵¹ „12. Quia reliquiae huius regni propter utrumque exercitum nimis sunt attritae et dilaceratae, sua Serenitas compescat licentiam militarem et refrenet eorum petulantiam, ut devectores victualium, quaestores et alii negotiatores tutum iter habere queant,...” KÁROLYI, 1899. 164. „13. Quodsi milites heydones molendinos dissearent, mutilatione manuum puniantur. Qui vero comburent molendinos, tales comburantur quoque similiter incineratores.” KÁROLYI, 1899. 164. „23. Statutum est, ut in praesidiis et locis finitimis ex potiori statu certos capitaneos sua Serenitas interteneat et non ex haydonibus.” MIKÓ, 1855. 62. Ehhez a ponthoz a következő félmondatot fűzi: „hogy inkább a végházak táján való uraknak és nemeseknek jószágok ne pusztítottassék.” KÁROLYI, 1899. 165. „30. Ecclesiarum sive templorum er... tores, quicunque illi sint, comburantur.” „31. Haydones oberrantes, qui nec capitaneum nec vexillum, nec literas a sua serenitate, (vel) a domino generali capitaneo habent, captiventur.” KÁROLYI, 1899. 166. „4. Az jobbágyok lovát, barmát, ingó-bingó marháját, akármint az vitézlő nép el ne vegye; valaki pedig ezt által hágja, tehát tartozzék az kapitány az marhát visszaadni és ő magát aféle cselekedetért keményen megleháltni (megver; EMSZT 1996. 849.). Ha pedig az kapitány ezt meg nem mívelné, elvesztíse tisztit, tisztességét vele. Ha pedig eladta volna az marhát, elégítesse meg az szegény embert.” KEMÉNY, 1922/23. 163.

⁵² Szécsény, Nógrád megyében fekvő vár. Rhédey 1604 karácsonya előtt fogta körül, Géczy András kapitány, miután a vár német őrségét december 27-én levágatta, katonáival átállt Bocskai oldalára. Parancsnoka Széki András lett, aki augusztus elsején csatlakozott Homonnai seregéhez. CSONKA, 1988. 103.

^{IV} Eredetileg *meg* szerepel, de áthúzta és föléje írta az *úgyot*.

⁵³ „8. Novemberis. Mai napon reggeltől fogva egész estvéig abban voltam foglalatos, hogy Újvárbán amely kapitányt, hadnagyokat, porkolábokat és közönséges vitézeket hagyok, azok fejenként jó módjával és rendtartással maradjanak.” CSONKA, 1988. 132–133.

10.

Őkegyelme idejében ott fenn, ha oly jószág szállana őfelségére, ki teljességesen deficiálna,⁵⁴ avagy pediglen per notam manifestae infidelitatis confiscaltatnék,⁵⁵ azokról generális uram ne disponáljon⁵⁶ magától, hanem őfelségének adja tudtára, és így őkegyelme commendátiója⁵⁷ által, annak, aki megérdemli, őfelsége ratificatiójából⁵⁸ conferáltassék,⁵⁹ hogy így mind a nemesség szabadsága s hazánknak igazsága rite et legitime observáltassék.⁶⁰

11.

Ha mely várakban vagy városokban oly kapitányokat, vagy oly tisztartókat talál generális uram, kik mind őfelségének haszontalanok, s mind az országnak károsak volnának, azokat amoveálja,⁶¹ és helyekben alkalmasabbakat rendeljen, kivévén belőle az érsekség adminisztrációját,⁶² ki az ő tisztiben az officiálisokat⁶³ pro suo libitu statuálja.⁶⁴

12.

Az őfelsége jövedelmét szükség, hogy generális uram minden helyeken oltalmazza mindenek ellen, azonképpen^v harmincadokat, harmincadosokat, udvarbírákat, dézsmásokat, arendátorokat mindenek ellen megoltalmazzon, hogy így az őfelsége jövedelme ne kisebbedjék, hanem inkább kiszedessék plenarie⁶⁵ az ország szükségére.⁶⁶ Az érsekséghez tartozó jószágnak adminisztrátorát – főképpen, úgymint Barcsi Istvan⁶⁷ uramat – minden háborgatók ellen oltalmazza. A jövedelemnek pedig beszoigáltatására ha őkegyelmét megtalálná,⁶⁸ és a szükség kívánná, se regével is segítséggel legyen.

⁵⁴ magva szakad

⁵⁵ nyilvánvalóan hűtlenség miatt elkoboztatnék

⁵⁶ rendelkezik, szétoszt

⁵⁷ ajánlás

⁵⁸ megerősítése

⁵⁹ átruház, részeltet

⁶⁰ szokás és törvény szerint megtartassék

⁶¹ eltávolít, elűz

⁶² igazgatás

⁶³ magasabb rangú gazdatiszt

⁶⁴ saját tetszése szerint állítsa

^v A szó eleje javítás miatt nehezen olvasható.

⁶⁵ teljesen

⁶⁶ Szintén megtalálható az 1606-os szabályzatban is. „9. Valaki bányákat, hutákat, rézhordókat, harmincadosokat és az országnak egyéb jövedelmét, kiből az vitézlő népnek kellene fizetni, megháborítana, fejével érje meg.” KEMÉNY, 1922/23. 165.

⁶⁷ Az érsekség szolgálatában álló gazdatiszt

⁶⁸ Mármost kérésével megtalálná

13.

Szentegyháztöréseket, holttesteknek, koporsóknak felhányását, prédikátoroknak és egyéb szerzeteseknek háborgatóit őkegyelme igen megbüntesse, kit mi helyen jut őkegyelme tisztiben publico edicto⁶⁹ meghirdessen, hogy így minden alatta való rendek inkább tudják eltávoztatni.⁷⁰

14.

A morvaiakkal és sziléziaiakkal minden módon úgy tractáljon⁷¹ generális uram, hogy az őfelsége hűsége alá igyekezzék hajtani, melyet ha szép szóval meg nem cselekszenek, a fegyvert se kímélje tőlük.

15.

Mindennemű gondja pedig generális úrnak arra legyen, miképpen azokat a várakat, városokat, falukat, kiket Isten immár őfelsége hűsége alá hajtott, az ellenség ellen megoltalmazza és tartassa, tudja azt, mely hatalmas fejedelemmel vagyon dolgunk, ki kétség nélkül még Magyarországért a kardot felkötöi. Szükség, hogy őkegyelme ez ellen jó vigyázásban legyen, jó kémeket tartson,⁷² míg Isten magát is, őfelségét felviheti.⁷³ Ahol pedig császárnak hadát találja, minden módon azon kell lenni, hogy meg ne hagyja gyűlni.⁷⁴

⁶⁹ nyilvános paranccsal

⁷⁰ „5. Valaki szentegyházat feltörne avagy sírokat fölásna, fejével érje meg.” KEMÉNY, 1922/23. 163.

⁷¹ tárgyal

⁷² A *Napló* nem beszél kimondottan kémekről, de tájékoztat arról, hogy Homonnai több helyről és többféle módszerrel igyekezett információt szerezni. Volt, mikor katonáit nyelvet fogni küldte. (CSONKA, 1988. 107.) Bizonyos csapattestek kapitányának is feladata volt a vigyázás, így Szűcs Pál a tatárok mellé rendelt kapitány értesítette, hogy a németek Kollonich és Basta megsegítésére igyekeznek. (CSONKA, 1988. 116.) Kapott ugyanakkor – nem nevezi meg a forrást – nem megbízható híreket is. Mivel az ellenség közelsége miatt a veszély nagy volt, nem mérlegelte az igazságot, hanem rögtön katonákat küldött Basta elé, mikor megtudta, hogy átjött a Dunán. (CSONKA, 1988. 119.) Van példa arra is, hogy a Bastával való üzenetváltásban egy komáromi ember segédkezett, akit minden bizonnal mindkét fél felhasznált információszerzésre. (CSONKA, 1988. 123.) Ezzel egyidejűleg voltak emberei a budai beglerbég környezetében is. Erre példa, hogy Sibrik Pál, a beglerbég deákja Esztergom alól szökött hozzá, hogy figyelmeztesse: Csillagos bég Rhédeyvel szövetkezve az életére tör, és Rhédeynek akarják megszerezni a generálisságot. Ezt az információt Kollonich levele is megerősítette, aki ugyanezzel rémisztgette Homonnait. CSONKA, 1988. 130.

⁷³ Bocskai az erdélyi hadi helyzet, a szászok császárpárti felkelése miatt személyesen utazott a fejedelemségbe, hogy inkább jelenlétével, mint nagyszámú hadsereggel teremtsen rendet.

⁷⁴ Homonnai a szabályos várostromokat nem számolva a *Napló* szerint a következő alkalmakkor vívott fegyveres harcot a császáriakkal. Augusztus 23-án indult meg 3000 német ellen, akik ekkor érkeztek Fehérhegy felől. Augusztus 24-én a Csejtét megtámadó németeken akart rajtaütöni, de azok elmenekültek előle, alvezéreivel üldöztette őket. Szeptember 20-án az elpártolt csallóközieteket támadták meg. Szeptember 22-én Basta ellen vonultak, de a császári fővezér érkezéséről szóló hírek hamisnak bizonyultak. CSONKA, 1988. 107., 108., 118., 119.

16.

Őfelségéhez gyakorlatossággal emberét küldje⁷⁵ generális uram, kik által őkegyelme nagy és kicsiny dolgokat őfelségének értésre adjon, hogy így őfelsége is értvén minden dolgokat, ha szükség, mind tanáccsal s mind pedig egyéb segítséggel, segítségül leszen.^{VI}

17.

Utolszor egy szóval ezzel concludálván,⁷⁶ hogy valamire őfelsége Magyarországnak megesküdt, annak megtartásában minden rendek között úgy munkálkodjék generális uram, hogy az őfelsége iuramentuma vagy in toto, vagy in parte⁷⁷ meg ne bán-tassék, hanem inkább sanete et inviolabiliter⁷⁸ observáltassék. Kire generális uramat, hogy az Úristen mind az alatta való vitézekkel egyetemben segítse, és szép győzedelmes szerencsékkel gyakorta meglátogassa, őfelsége, a mi kegyelmes fejedelmünk mind országával egyetemben nagy szíve szerint kívánja. Datum Cassoviae die 20 mensis Junii. Anno Domini millesimo sexcentesimo quinto.

Stephanus

II.

Következnek immár a vezér pasák leveleinek parájok,⁷⁹ kiket az Újvárbán⁸⁰ szorult németeknek írtanak, nagy álnokul praktikálván⁸¹ ellenünk titkon, Újvárnak megadása felől, nyilakon lövöldöztenek be Hancz Straynernek,⁸² melyben Isten után,⁸³ mint latroknak, semmi kedvük nem telt, kiért áldott legyen Isten örökké.

⁷⁵ Homonnai a *Naplóban* is feljegyzett több levélváltást, de korántsem mindet. Például Bosnyák Tamás szeptember 4-i, Illésházyhoz intézett leveléből tudjuk, hogy szeptember 3-án is érkezett fejedelmi levél a táborba. SZILÁGYI, 1878b 828.

^{VI} Itt valószínűleg elírta, mert a *legyen* alak lenne a helyes.

⁷⁶ lezárván

⁷⁷ egészben, vagy részben

⁷⁸ épen és sértetlenül

⁷⁹ másolat

⁸⁰ Érsekújvár, Nyitra vármegye. Az 1543-as török ostromot követően Esztergom a szultán kezére került. Ezzel együtt az eddigi végvári rendszer is összeomlott, ezért új vagy átépített várakra alapozva kellett kiépíteni az új védelmi rendszert. Várday Pál primás 1545-ben emeltetett egy palánkot a Nyitra folyó bal partja mellett, aminek elsősorban a primási birtokok védelmezését szánta feladatul. Később ez a vár lett a központja a Bányavidéki, vagy Érsekújvári Főkapitányságnak. Kiemelt pozícióját köszönhette remek fekvésének is. Fontos kereskedelmi utak kereszteződésében volt, valamint a vár biztosította a közlekedést a Duna bal partján. A Nyitra-parti vár bástyái szabályos hatszöget alkotnak. Az 1605-ös ostrom idején a bástyák közötti oldalhosszúság 170 bécsi ölre (1 bécsi öl kb. 1,896 m), míg a belterület 47 holdra tehető. Az erődítményt körülvevő vizesárok 20 öl széles és 15 láb mély volt. Egyik kapuja Esztergom, a másik Bécs felé nézett. A vár 1605. október 17-én került Bocskai kezére, majd a bécsi békét követően, 1607. február 11-én ismét a magyar király fennhatósága alá sorolták, végül 1663-ban a törökök elfoglalták, és 1685-ig uralmuk alatt maradt. ORTUTAY, 1993. 161–176.; BALÁS, 1888. 198–223.

⁸¹ Csalárd szándékkal tárgyalásokat folytatnak.

⁸² Érsekújvár német kapitánya. Neve helyesen: Hans Strein.

⁸³ Itt nem a köznapi értelemben szerepel, hanem 'miatt'-ként.

1.

Mi, egri Zinan pasa,⁸⁴ a hatalmas török császár őfelsége hadainak a Dunán innen levőknek főszerdárja, tisztességes köszönetünknek utána, továbbá jó szomszéd újvári kapitány! Mi látjuk, hogy a német királynak,⁸⁵ őfelségének igaz híve és igaz szolgálója vagy. Mely jó, igazán való szolgálatodért a királynak, őfelségének sok jó akarata méltó kegyelmednek, mindazonáltal ennyi időtől fogván tehetséged szerint eleget fáradtál. Jól értjük,⁸⁶ hogy nagy sanyarúságban vagytok élés⁸⁷ miá, és puskaporotok is kevés vagy, emberetek is kevesen vannak ilyen nagy várak éjjel-nappal való őrzésére. Micsoda kétszáz, avagy huszonöt, vagy harminccal ha többen vagytok is, csak egyik bástyára is kellene annyi ember.⁸⁸ Azért minden igazat írok jószántamból, tudom ti oda be nem értitek,⁸⁹ a hatalmas Isten nagy jóvoltából Esztergomot a hatalmas török császárnak adta,⁹⁰ és megvették fegyverrel, és benne levő egynéhány ezer embert mind szabályára hányták, kik immár minden okvetetlen a hatalmas vezérrel, együtt minden ágyúival, és erős lovas, gyalog táborival jelen lesznek. Azért éntőlem választ kívánják mindjárt, ha kívánom idejöveteletüket. Lássátok, énnekem mindjárt tegyetek választ! Adjátok meg tisztességes hitlevelemre a várat a hatalmas török császár számára, és fogadom hitemre, tisztességemre, hogy sem töröktől, sem magyartól nem lesz semmi bántásotok. Valamennyi szekeret kívánok jószágotoknak elvitelére, és amíg kívánjátok, addig viszlek, én magam fogadom hitemre, tisztességemre, mely becsületes hitlevelemet pecsétemmel is megerősítettem. Énnekem mindgyárast⁹¹ tegyetek választ! Bizony dolgot írok, hogyha idekívánom a hatalmas vezért,⁹² mentest⁹³ idejő, és jelen lesz, mint az esztergomiaknak^{VII} nem hallottátok meg híreket, szabályára hányták, ti is úgy lesztek, hiában bíztok a segítséghez, azt is bizonynal írhatom. Valete!⁹⁴

⁸⁴ Szinán pasa, egri beglerbég 1604. november 14-i levelében kérte Rákóczi Zsigmondot, hogy támogassa Bocskai mozgalmát. Homonnaihoz 1605. augusztus 31-én csatlakozott. NAGY, 1978. 138.

⁸⁵ II. Rudolf német-római császár (1576–1612); magyar királyként I. Rudolf (1576–1608)

⁸⁶ pontosan ismerjük

⁸⁷ eleség

⁸⁸ „Ez éjjel jött egy polyák szabású német ki az várból, azt mondja, hogy igen kövesen vadnak, mindenik bástyára harminc német rendeltetött, sójuk semmi nincs, az lóhússal élnek,...” Bosnyák Tamás Illésháznak szeptember 8-án kelt leveléből. SZILÁGYI, 1878b 832.

⁸⁹ nem tudjátok

⁹⁰ Esztergom ostroma három nagy szakaszban 1605. augusztus 30-tól október 3-ig tartott. Ezen a napon vonult be a török hadsereg a várba. A Haditanács a várat feladó tisztek közül többet halállal büntetett. GÖMÖRY, 1893b 143–146.; ORTUTAY, 1993. 164.; CSORBA, 1978. 165–171.

⁹¹ azonnal, rögtön EMSzT 1997. 267.

⁹² Szokolluzáde/Sáhinoglu Lala Mehmed pasa nagyvezír (1604–1606) Szokollu Mehmed pasa nagyvezír (1556–1579) unokaöccse. Esztergom parancsnoka, amikor az kapitulál 1595. szeptember 3-án. A tizenöt éves háború alatt Magyarországon harcolt. Malkocs Javuz Ali pasa nagyvezír (1603–1604) 1604. évi belgrádi halálát követően nyerte el a nagyvezíri tisztséget és a béketárgyalások ellenére elfoglalta Vácot. Majd Esztergom ellen fordult, amelyet 1605. október 3-án visszafoglalt. Perzsiába vezényelték, itt halt meg gutaütésben 1606. május 23-án, Szokollu Mehmed pasa türbéje mellett temették el. EI, 1986. 996–997.

⁹³ azonnal EMSzT 1997. 107.

^{VII} Először a szokásos módon rövidíteni akarta a -nak határozó ragot, de később kijavította és a teljes szót kiírta.

⁹⁴ Szokásos záró jókívánság.

2.

(1605. szeptember 5.)

Én, vezér Zinan pasa tisztességes, hozzám illendő barátságom ajánlásának^{viii} után, továbbá vitézlő barátom, újvári kapitány! Hozzátok való jóakarattal lévén, ez előtt való napokban egynéhány levelemmel találtalak meg, kiben a magatok gyarló állapotát igazán megüzentem, azonképpen a mi hadainknak is állapotát, melyeket láttam, hogy hiábavaló szónak ítélte lenni. Azért én ez ideig szavamnak ura voltam, most is azonképpen. A mi hadaink felől írtam vala, hogy Isten segítségével Esztergomot megvették, mely erős várnak úgy mint minden népével nyolcezer ember volt benne,⁹⁵ mind egyéb erősségre nézve Magyarországon most nincsen mása, és onnét a hatalmas császárnak elegendő hatalmas ereje az én kívánságom szerint idejönne. Mely én beszédem a holnapi napon kitetszik Újvárnak bástyájáról, nézzed holnap, minemű szép seregek léptetnek Esztergom alól, és annak után minemű szép szomszédokhoz illendő ajándékokat küldenek Újvárnak. Az én írásomat nevetted ez ideig, de ezután veszed eszedbe, hogy igazat írtam. Esztergomot is, Újvárat is gondold meg mind emberből, s mind egyéb emberi csinálásból való erősségűnek lenni. Micsoda az a benne való kétszáz ember, egy bástyájára is kevés, két olyan erős várat a földdel egyaránt tetted.⁹⁶ Ennek mint legyen dolga? Jósántamból írom, hogy holnap jó a hatalmas vezér. Ide a passusra nagy főembereidet bocsássad, míg a janicsárokat őhatalmassága a sánca nem szállítja, mert annak után nem veszik a várat hitre, ha adnátok is, benne kell vesznetek. Annak felette énnekem tisztességes, pecsétes, címeres hitlevelem vagyon nálatok, azonképpen a hatalmas vezérnek is. Azokat a leveleket mindjárt adjátok ki, mert immár azok a levelek semmit nem használnak nektek, adjátok a mi hitlevelünket! Mostan is szomszédom, azt írhatom kegyelmednek, melyeket holnap szemeiddel^{ix} fogsz látni, és jobban elhihetitek. Ezzel Isten velünk! Íratott a török táborban, ma, hétfőn. 1605.⁹⁷

3.

(1605. szeptember 7., vagy 14.)

Én, Zinan pasa, a hatalmas török császár vég helyében a Dunán innét levő erejének főszerdárja, újvári német kapitánynak! Vagy a német király kenyere méltó neked, hogy ennyi időktől fogván tartod a várat, igaz megszállották, de nem vitták.⁹⁸ Nétalán láttad, hogy jöttünk, engem a hatalmas császárnak fővezére bocsátott ide húsz ezer emberrel, nyolcezer gyalog janicsárral, huszonöt ágyúval, én magam előljáró-

^{viii} A 3. szótagban javítás látható.

⁹⁵ Nem lehet pontosan tudni, hogy mekkora volt a német katonaság létszáma a vár megadásakor. A szemtanú, Kjátib Cselebi 5400 kivonulóról beszél, Istvánffy a sebesülteken felül 1200-ra teszi ezek számát, Csorba az adatok összegzése alapján 3000 emberről beszél. KJÁTIB, 1916. 356.; ISTVÁNFY, 1962. 468.; CSORBA, 1978. 169.

⁹⁶ kétszer olyan erős várat a földdel egyenlővé tetted

^{ix} A szó közepén kis paca van.

⁹⁷ Azaz szeptember 5-én. Ld. bevezető

⁹⁸ Szinán itt téved, mert Rhédey hadai még nyáron, Szinán és Homonnai megérkezése előtt, sikertelenül, de ostromolták a várat.

ban idejöttem.⁹⁹ Láttok s tudtok,¹⁰⁰ hogy itt vagyok, és ezután seregemet is meglátjátok. Jöttem azért, hogy a hatalmas török császárnak s magyar királynak,¹⁰¹ az én igaz hitemre adjátok kezemhez a várat, és én is fogadom igaz hitemre, hogy minden jószágokkal, zászlótokkal, fegyveretekkel, marhátokkal, házatok népével, minden kárvallás nélkül békével elbocsátlak. Mind török, tatár, magyarok felől felelek, és hittal mondok, hogy hitemre nem leszen semmi bántástok, békével mehettek. Ahol pedig nem akarjátok megadni mostan, seregem, ágyúm ideérkezvén, nem hagyom, míg az egyenes földdel egyaránt nem teszem. A segítséghez ne bízzatok, a hatalmas tatár császár fia őfelsége minden erejével Rakocznál¹⁰² fekszik, a hatalmas fővezér Esztergom táján, kit hogy lövik, fületekkel halljátok. A hidat¹⁰³ is a Dunán éjjel-nappal sietik csinálni, és mint a hangya, onnét is elérkezik a nép, kit a Dunán innét hozzám rendeltek. Ágyúim is útban vannak, hamar való nap után elérkezik az is. Látjátok itt is szemetekkel a hadat, mind törököt, magyart, még öt nap múlva még ennyit láttok. Azért a levelemre nekem választ tegyetek, mi akaratotok! Isten velem! Íratott ma, szerdán estve. 4 órakor.

4.

(1605. október 3-a körül)

Mi, vezér Zinan pasa megértettem kegyelmednek, jó barátom, írásából mindeneiket, hogy amiket kegyelmednek írnék, semmiben szómat nem hinnéd. Írod azt is, hogy a várnak megtartására elegendő néped volna, tudom én is, mennyi vagyon, és az ott benn való állapotokat is, mindeneiket jól tudok. A hatalmas fővezér engemet ide csak azért küldött, hogy élést, segítséget ne hagyjak bevinni, míg ő Esztergomot megveszi. Kit Istennek legyen hála meg is oltalmaztam, és bizonyon hitemre írom azt, hogy Esztergomot megvették, de nem tudom, ti értettétek-e a városban, vagy nem. És a hegytetőn¹⁰⁴ levő egynéhány ezer német vitézeket levágták, és a belső várat hitre adták meg, és aki megmaradt, mai napon Komaromba mennek.¹⁰⁵ Ebben bizonyosak legyetek, abban is bizonyosak legyetek, hogy ötöd napig a hatalmas török császár ereje itt leszen, ha ma hitre nem akarjátok a várat megadni. Igaz, Komarom alá akarnak menni, ha ti a várat hitűnkre megadjátok,

⁹⁹ Szinán augusztus 31-én érkezett Érsekújvár alá. CSONKA, 1988. 110.

¹⁰⁰ láttatok és tudtatók

¹⁰¹ A felkelés gyors és váratlan sikerét látva Lala Mehmed pasa nagyvezír a szultán nevében már 1604 novemberében Budán nemcsak erdélyi fejedeleme, hanem magyar királynak is kinevezte Bocskait. PAPP, 2001. 122.

¹⁰² Rákóczi: tót falu Hont vármegyében. FÉNYES, 1851. 278.

¹⁰³ Illésházy 1605. szeptember 25-i, Bocskaihoz írott levele is megemlékezik az Esztergomnál épülő török hídról. „Immár látjuk bizonynyal, hogy Ujvárat is elveszi [a török] az Dunán hidat veret Isztergamnál által, ha penig elveszi Ujvárat, mind az bányák, s mind az egész föld Fátráig övé leszen;...” SZILÁGYI, 1878a 22.

¹⁰⁴ Esztergom védői a Szent Tamás-hegyen erődítményt építettek, míg a vár a keresztények kezében volt 1595–1605. között. (PECSEVI, 1916. 181.) Kjátib Cselebi szerint 4000 ember veszett el a Szent Tamás-hegyi erődítmény és a bástyák ostromakor szeptember 18-án. (KJÁTIB, 1916. 355.) Az erődítmény elestéről Homonnai Drugeth Bálint csak szeptember 19-én értesült, attól az Uzi Jánostól, akit még szeptember 16-án küldött a vezér táborába. CSONKA, 1988. 116., 118.

¹⁰⁵ Az esztergomi vitézeket Kjátib Cselebi szerint október 3-án tették hajóra Komárom felé. KJÁTIB, 1916. 356.

ahol nem adjátok, ami választ tesztek, azonképpen megírom őnagyságának, és ötöd napig szemetekkel meglátjátok, hogy igaz az én beszédem mindenben. Ennek utána, ha derék táborunk idejő, hiában akkor, ha megadjátok is, senki nem fogja hallani, tudom, ebben sem hisztek semmit, de ötöd napig szemetekkel meglátjátok, hogy a vár környös-körül leszen foglalva a hatalmas császár vitézítő és erejétől. Ha a várat hitlevelemre nem akarjátok megadni, tehát az elébbeni hitlevelemet küldjétek ki, ha pedig választ írtok, magyarul írjátok, nincsen német deánkunk, aki jól megmagyarázhassa a levelet. Valete!

5.

(Kb. 2 nappal a 4. levél után.)

Én, vezér Zinan pasa, a hatalmas török császár szép hadainak, a Dunán innét levőknek szerdárja, köszönetünknek utána, vitézlő barátom, újvári kapitány! Igaz, hogy te az én szómnak, a becsületes hitlevelemnek nem hisz, amint ítélem. Azért ki-ki az ő igaz vallását és hitét igazán akarja holnapig őrizni. Ezelőtt való levelemben megjelentem, hogy a nagy Isten Esztergomot kezünkbe adta. És aki megmaradt a felső várban, a német vitézekben nagy tisztességgel hitük s fogadásuk szerint hajón a Dunán által, Komaromba elbocsátták őket. Mely én igaz írásom szerint, a felséges fővezér pasa őhatalmassága német nyelven írott leveléből igazán mindeket megérthettek, és ha abban is kételkednétek az én hitemre és tisztességemre, egy meghitt embereteket küldjétek ki, és lássa meg az én embereimmel Esztergomot, ha nálunk vagyon-e avagy németnél, és minden egyéb állapotokat is, igazán nektek vigyék be. Ilyen nagy jóakarattal vagyok hozzátok, nem kívánom romlásotokat, ha kívántam volna, szabadságom adatott volna az itt való hadaknak ostromra¹⁰⁶ való, egyszersmind menetére, régen véghezment volna még ennek előtte a dolog, de amint írtam vala, hadamat ne veszesse, éléstől, segítségtől oltalmazam a várat, ez ideig azért voltam itt. Azért lássátok, ha leveleinknek és őfelsége fővezér levelének nem hisztek, amint írtam, az én igaz hitemre bocsássatok egy embert hozzám, kit Esztergomban küldök, és attól is értsétek! Ha pedig ti akarjátok a várat tartani, tehát az én előbbi, becsületes hitlevelemet késedelem nélkül adjátok ki! És azon benne levő özvegyek, árvák és apró gyermekek vérek hullásának okot ne adjátok, mert másfelé menne őfelsége, a vezér. Ti is szabadon mehetnétek, ahova kívánnátok, de ha idejő őfelsége, azt bizonyonnyal elhiggyétek, hogy hitre a várat meg nem vesszük, itt kell vesznetek, kit harmadnapig magatok fogtok látni. És akkoron az én jóakaratomat örömet vennétek, de nem adatik. Mindjárt tegyetek választ, hogy én is hamarsággal őfelségének, a vezérnek kívánsága szerint tehessek választ. Ennél több levelet ne várjatok ezután. Valete.

Ahol fegyverünkkel akarjátok megadni, tehát mind őfelsége a vezér levelét s mind az én levelemet adjátok ki mindgyárás! Ahol választ írtok, magyar nyelven írjátok.

¹⁰⁶ A *Napló* egyszer, szeptember 21-én számol be arról, hogy ostromolták a várat. A támadást hosszú egyeztetés előzte meg a török és magyar fél között, ennek ellenére a törökök nem mozdultak állásaikból és Homonnai katonái – sok veszteséggel – maguk harcolták végig az ostromot. (CSONKA, 1988. 118–119.) Szinán levelei, ha igazat írt, megmagyarázzák a törökök viselkedését. Azért nem vettek részt az ostromban, mert már eredetileg azt az utasítást kapták a nagyvezírtől, hogy csak a vár kiéheztetésében vegyenek részt.

tok, mert nincs kinek megolvasni a németül írott levelet. Az esztergomi vitézek írtak, azok is Komáromra mentenek. Bastanak jól tudjuk nyavalyás voltát s állapotát, én azt is bizonyosan megírhatom, hogy az meg nem segít. Azért lássátok, tegyetek választ!

6.
(1605. július 12.)

Mi, Csillag bég,¹⁰⁷ barátságos szolgálatomat ajánlom, mint ismeretlen vitéz barátomnak! Mi az oka, hogy az én levelemre meg nem felelél? Sehova az én levelemet nem küldhettem, hogy ezt meg nem becsüljenék. Kegyelmed énnekem nem tud semmit felelni? Avagy azt véled-e, hogy ha Redei uram¹⁰⁸ nekem parancsolja, tíz nap százezer embert nem hozhatok ide? Vagyon annyi szolgálatom a hatalmas császárnál. Isten velünk. Választ várunk. Anno Domini die 12 Julii, Anno 1605. Csillagos bég manu propria

III.

Nos, Comes Valentinus Drugeth de Homonna, Serenissimi Regnorum Hungariae, Transilvaniae, Transalpinae, Moldaviaeque Principis ac Siculorum comitis consiliarius, et per Regnum Hungariae supremus generalis capitaneus, comitatusque Zempleniensis perpetuus comes etc.

Oratiunculam inferius descriptam ante solenne juramentum Serenissimi Domini Domini Stephani, Dei gratia Regnorum Hungariae, Transilvaniae, Transalpinae, Moldaviaeque Principis, et Siculorum comitis, Domini Domini nostri clementissimi, nomine et in persona omnium Statuum et Ordinum Regni Hungariae in publica Szerentsiensi regnicolarum congregatione, in medio universorum magnatum et nobilium recitavimus 23 die mensis Aprilis anno Domini 1605. Finita tandem praedicta oratione^x praefatus quoque Serenissimus Princeps Dominus Dominus noster clementissimus juxta hanc juramenti formulam de verbo ad verbum pagina ab hinc 2 descriptam (ea ipsa die, et hora ad principatum Regni Hungariae electus) meaque manu Suae Serenitati eandem porrectam, ex sola misericordia Dei, juramentum publice deposuit, Regnorumque Hungariae se astrinxit.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Cserkesz Csil-Agacs terhalai bég KJÁTIB, 1919. 357.

¹⁰⁸ Ld. bevezető

^x többszörösen áthúzott, és kidörzsölt szó van itt

¹⁰⁹ Mi, gróf Homonnai Drugeth Bálint, Magyarország, Erdély, Havasalföld és Moldva felséges fejedelmének és a székelyek ispánjának tanácsosa, és a Magyar Királyságban főkapitánya, Zemplén vármegye örökös ispánja etc. Az alább leírt rövid beszédet felolvastam a mi legkegyelmesebb urunk, a felséges István úr, Magyarország, Erdély, Havasalföld és Moldva fejedelme és a székelyek ispánja ünnepélyes eskütétele előtt, a magyarországi karok és rendek nevében az országlakosok szerencsi nyilvános gyűlésén a mágnások és nemesek között 1605. április 23-án. A mondott beszéd végeztével az említett legfelségesebb fejedelem, a mi legkegyelmesebb urunk, ezen esküformula szerint, amit szóról szóra az innentől számított két lapra leírtam (még ugyanazon a napon és órában Magyarország fejedelmiségére választatott), és saját kezemmel őfelsége számára átnyújtottam, Isten egyedüli kegyelméből az esküt nyilvánosan letette, és önmagát Magyarországhoz hozzákötötte. Az MOE XI. kötetében a beszéd előtt a fentebbi latin szövegből csak ennyi áll: „Oratiuncula ante solenne juramentum Ser^{mii} DD. Stephani Bochkay de Kys-Maria, Dei gratia Hungariae et Transylvaniae Principis Siculorumque Comitatus etc. nomine Universitatis dominorum regnicolarumque dicenda.” KÁROLYI, 1890. 152.

Miképpen a nagy látható világban a szent Isten, kegyelmes urunk, fejedelmünk magát egyedül uralkodtatni mindenkor akarta, azonképpen bölcs rendelkezéséből akarta, hogy az emberi társaság között is jó rendtartásnak okáért, minden országok, tartományok és nemzetségek előttük járó fejedelemség alá legyenek vettelve. Mely dolognak véghetetlen bölcsessége szerint való rendelkezését ő szent felsége senkinek másnak nem engedte, hanem csak egyedül maga hatalmában tartotta.

Ő szent felségének tulajdonítjuk azért mi is a mi elfogyott, szegény nemzetünk felől való kegyes rendelkezését, melyet mostan hozzánk megmutatott, és kit mi is mind fejenként igen nyilván megtapasztaltunk sok okokból. Mert ez a nagyságod által indultatott dolog mindnyájunknak nyilván vagyon, hogy nem felfuvalkodásból, sem nem emberi telhetetlenségéből, hanem egy kénytelenségéből, kiben akkor semmi sem lehetett, maga életének megtartásáért, úgy indítatott.¹¹⁰ Azólta pedig minden rendekhez oly szelídséggel és engedelemmel viselte magát nagyságod, hogy az is elég bizonyosága, hogy erőszakkal semmit magának venni és tulajdonítani nagyságod nem akart. Ilyen nagy progressus¹¹¹ és szerencse pedig, kikkel a nagy Isten a nagyságod dolgait ez kevés időben megáldotta, minden emberi elemeket megfogják, és megmutatják, hogy csak egyedül a nagy Istennek vezérlése volt nagyságodnak, aki azt cselekedte.

Mely dolognak, mi kegyelmes urunk, mind kezdetit is és eddig való progressusát meggondolván, azt is pedig mi végre, tudniillik, hazánk és nemzetünk szabadsága mellett az Isten nevének tisztességének előmenetelire nézvé.¹¹² Legelsőbben szent felségének nagy hálákat adunk, aki minket erre a gyülekezetre összevgyűjtött, hogy nagyságodat mint mi magyar nemzetünkből és atyánkfiai közül való vérünket, tagunkat nagy szeretetből, szép egyességéből, szabad akaratunkból, urunkká, fejedelmünkké és fejünkké a mai napon választottunk.

Elhívén azt bizonnal, hogy amely Isten Davidot a juhok aklából, Moysést a pásztorságból, Saul a pórságból királyokká választotta, szentelte és nevelte, ugyanazon Isten velünk egyetemben nagyságodat is a mi közöttünk való fejedelemségre a mai napon szenteli, választja, és confirmálja.¹¹³ De nem titkoljuk el, ke-

¹¹⁰ „E kegyetlen és ádáz döntését Barbiano minden erejével, mindenki között először ellenem [Bocskai] alkalmazta, amikor a császári hadsereggel előnyomulva s kihúzatva az ágyúkat, nem habozott váraimat részint egymás után elfoglalni, részint erősen ostrom alá venni. E páratlan jogtalanságból és a végső szükségesség erőszakától kényszerítve oly módokkal és eszközökkel védtem magamat, amilyenekkel, a halhatatlan Isten segítségére támaszkodva, csak tudtam. Úgy gondolom, hogy közületek mindnyájan nagyon jól tudjátok, hogy ebben az erőfeszítésemben és vállalkozásomban az Isten segítségével mily eredményeket értem el, s mennyire támogatta a kedvező szerencse a jogos és igazságos ügyet.” ISTVÁNFY, 1962. 456. Az idézet Bocskai szerencsi országgyűlési meghívójából származik. Egy hasonló tartalmú meghívót Károlyi is közöl. KÁROLYI, 1899. 144–145.

¹¹¹ előmenetel, előhaladás

¹¹² Utalás az 1604. évi, Pozsonyban március–áprilisban rendezett országgyűlés és az azt követő időszak eseményeire. A diétán az öt felső-magyarországi szabad királyi város (Kassa, Bártfa, Lőcse, Eperjes, Kiszseben) a vármegyékkel együtt tiltakozott a király azon intézkedései ellen, amelyek sértették a protestáns vallásgyakorlatot. Különösen a Kassán történtek voltak sérelmesek. Mátyás főherceg ígérete ellenére a tiltakozók nem kaptak semmilyen biztosítékot sérelmeik orvoslására. Sőt, I. Rudolf Mátyás főherceg előterjesztése nyomán egy, a rendek által jóvá nem hagyott cikkelyt iktatott a törvények sorába. Ez volt a nevezetes 22. törvénycikk, amely súlyos büntetés mellett eltiltotta a vallási kérdések tárgyalását az országgyűlésen. KÁROLYI, 1890. 341–573.; MÁRKUS, 1899. 955–957.

¹¹³ megerősíti

gyelmes urunk, sőt az egész világgal^{XI} akarjuk, hogy nyilván legyen, hogy a mi fejedelmünk és királyunk, római császár urunk őfelsége, ennek előtte volt minékünk, attól is mi nem ok nélkül szakadtunk el, és nem ok nélkül fogván fegyvert hadai ellen, nagyságodat választjuk helyette fejedelmünknek, hanem amint, hogy hiti tartása szerint őfelségének, mellyel Magyarországnak köteles volt, hitünkben és szabadságunkban megháborítanak az őfelsége után való generálisok. Mi is a Gal Szetsben,¹¹⁴ tavalyi esztendőben tett protestationk szerint,¹¹⁵ az őfelségétől reánk vetett súlyos sentencia ellen, kihez képest mindnyájan halálnak lettünk volna fiai,¹¹⁶ magunk oltalmában generale decretumunk¹¹⁷ tartása szerint, életünkért, szabadságunkért fogtunk fegyvert őfelsége ellen, kegyelmes fejedelmünkkel, őnagyságával együtt, mint hogy kiváltképpen minden törvény ellen az őfelsége hatalmas és tisztí kívül való cselekedeti akkorban nagyságodon nyilván grassált.¹¹⁸ Kit^{XII} annak után is nagyságoddal egyértelemből^{XIII} végszabadságunknak oltalmáért nem offensive, hanem defensive¹¹⁹ fejünk fennállásáig készek vagyunk, leszünk continuálni.¹²⁰ Melyhez képest magunk nemzetségére egész országgal nemsokára az egész keresztység köziben scriptumokat¹²¹ akarunk kibocsátani. Kivel világosan minden dolgainknak igaz és elegendő okát adjuk.¹²² Azért, kegyelmes urunk, minthogy

^{XI} Eredetileg mintha *világgal* írt volna, de kijavította *világvakra*.

¹¹⁴ A gálszécsi részországyűlést, amelyet a felső-magyarországi vármegyék tartottak, 1604. szeptember 8-án rendezték meg. Vitatott, hogy ki hívta össze, de elképzelhető, hogy Homonnai Drugeth Bálint. Részt vettek rajta az északkeleti vármegyék és az öt, fentebb már említett város. A gyűlés összehívásának célja a királyi parancsok megtárgyalása volt. Határozat született a hadianyag- és élelemszállítás mikéntjéről. Ezután rátértek a Belgioioso elleni panaszaik felsorolására. Pl. Kassa város birtokainak elkobzása, illetve, hogy a katonák háborgatják a protestáns lelkészeket. Jelezték, már korábban is tiltakoztak az 1604. évi 22. törvénycikk ellen, és kérték Belgioiosót, járjon közbe a vallásszabadság visszaállítása érdekében a királynál, különben kénytelenek lesznek az önvédelem eszközükhöz nyúlni. Az itt hozott határozatokat követség vitte Belgioiosóhoz. Az országyűlés dokumentumait az MOE X. kötetében kiadta Károlyi Árpád. KÁROLYI, 1890. 577–598.

¹¹⁵ „Ezt Barbianónak, Kassa császári parancsnokának abból a válaszából is megtudhattátok, melyet ő a ti követiteknek adott, akiket ti gálszécsi gyűlésekből ismételten elküldtetek hozzá a vallás védelme miatt.” ISTVÁNFY, 1962. 455. Ez az Istvánffy-i idézet a fent említett határozatokra utal, és szintén az országyűlési meghívóból származik.

¹¹⁶ „[...] a császár, megragadva innen az alkalmat, még hazánk törvényei és jogai ellenére is, önhatalmúan, anélkül, hogy erről az ország rendjei tudtak volna, az országyűlési végzések végére egy úgynevezett törvényt, mely elviselhetetlen, s szabad embernek elfogathatatlan, függesztett és íratott oda, mely ha érvényben van, ránk minden órában üdvünk és életünk kétségtelen veszedelme és pusztulása, s a biztos halál vár.” ISTVÁNFY, 1962. 455.

¹¹⁷ általános határozat

¹¹⁸ gonosz szándékkal szerzejár

^{XII} A szövegben az első *kit* oldalvégre esik, az író itt nyilván abbahagyta az írást, és mikor a másik lapon folytatta, véletlenül ismét leírta a *kit* névmást.

^{XIII} Az *egy* a szövegben különírvá szerepel, a második tag áthúzva és az áthúzott felett javításként áll az *egyértelemből*.

¹¹⁹ nem támadólag, hanem védekezőleg

¹²⁰ folytatni

¹²¹ iratokat

¹²² Ez még az országyűlés alatt meg is történt. A kiáltvány szövege az MOE XI. kötetében olvasható. Bocskai nemcsak a szerencsi országyűlésen, de a későbbiekben is fontosnak tartotta a külföld tájékoztatását, esetleg támogatásának megnyerését. A korponai országyűlés után indult Bocatius is balvégzetű útjára. Feladata a német fejedelmek tájékoztatása lett volna, a császári székvárosnál azonban nem jutott tovább, mert letartóztatták.

a nagy Istennek ebből is hozzánk ilyen jó kedvét és szép áldását megtapasztaltuk, hogy igaz ügyünkben nagyságodat előnkbe tükörül s fényes istábul adván, a császár őfelsége hadai ellen, ilyen szép progressust adott légyen magunk szabadságának megkeresésére. És megengedte ezt is, hogy ugyan elkezdett szándékunkban elő-mehessünk, amint mondám, fejedelmünké, nagy szeretettel és egy szívvel választottunk a mai napon. Melyben, hogy mindnyájunknak szíve nyugalmas lehessen, és mindenekben nagyságod is legitime procedálhasson,¹²³ kívánjuk egész országul azért nagyságodtól, kicsinytől fogván nagyig nagy alázatosan, hogy nagyságod mindnyájunk hallatára, tegnapi napon való ígéretei szerint, solenniter¹²⁴ a magyarországi fejedelemségre a juramentumát deponálja.¹²⁵ Mely meglévén, mi is annak utána mind a mostani gyűlésünkben előnkbe adatott kívánságairól nagyságodnak, s mind pedig hazánknak több szükséges dolgairól mindent végezhesünk a nagy Istennek segítségéből.

Kiről kegyelmes resolútiokat¹²⁶ is várunk nagyságodtól, mint kegyelmes urunktól s fejedelmünktől.

IV.

Mi, Drugeth Homonnai Bálint, Magyarország kapitánya és Zemplen vármegyének főispánja mondattuk el ezeket solenniter¹²⁷ egy-egy szónként a mi kegyelmes urunkkal Szerentsen. 23. Aprilis, Anno 1605.

Én, Bocskai István, kismarjai, e mai napon Istennek kegyelmességéből, és a nemes, becsületes Magyarországon levő öszvegyűlt uraktól, nemesektől, a vármegyéknek nagyobb részétől és szabad városoktól, hozzám ingyen való szabados jóakarattól, szeretetükből és régi szabadságunknak módja szerint való, szabad választásukból választattam a magyarországi fejedelemségre. Esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, és Szentlélek, teljes Szentháromság, egy bizony Isten, hogy az én magyarországi híveimet, kik az én birodalmam alá adták és adják ennek utána is ő magukat, urakat, nemeseket, és szabad városokat, minden rendeket, boldogokat és szegényeket, hitükben és szabadságukban és törvényekben s annak minden cikkelyében megtartom az ország közönséges velünk való végzése és akarata szerint. És az én alattam való híveimmel erőm és tehetségem szerint megtartatom. És ugyanazon magyarországbeli híveimmel holtomnapig egyet akarok érteni, el sem hagyom őkegyelmeket sem jó, sem gonosz szerencsékben, hírük és akaratuk ellen. Kikre Isten engemet úgy segítjen!

[Főszékesegyházi Könyvtár (Bibliotheca Archiepiscopata) 104 Adm. III. e. 304–381. (Szelestei N. László katalógusa szerint) / Sine categoria et titulo 414. a. (Beke Margit katalógusa szerint) (Bél Mátyás hagyatékából). Közöletlen; XVII. századi magyar nyelvű másolat; teljes; 77 pagina, 332×208 mm]

¹²³ jogszerűen munkálkodhasson

¹²⁴ ünnepélyesen

¹²⁵ esküjét tegye le

¹²⁶ megoldásokat

¹²⁷ ünnepélyesen

V.

Ad propositiones magnatorum dominorum commissariorum¹²⁸ magnati domini Valentis Drugeth de Homonna. Responsio.¹²⁹

A kegyelmetek nekem előmbe adatott praepositionokat^{xiv} megértettem. Nem tagadom, hogy Erdély dolgában nem törekedtem, mint hogy a megholt Bocskay fejedelem hagyta volt testamentomban,¹³⁰ Rakoczi Sigmond¹³¹ uram is intett arra, hogy ne hagyjam, hanem felvegyem és bemenjek. És miért hogy tisztességemben és becsületemben árt¹³² nem hagyhatni, ez okáért kellett írnom az erdélyieknek szép szóval is, fenyegetéssel is, amint jobbnak tudtam, őfelségéhez illendő hívségem¹³³ szerint.

A törökök mi néven nevezzenek engem, arról nem tehetek, én akaratomból sem névvel, sem titulussal nem illetnek, aki hozzám nem illendő. Nem is küldöttem affejében oda követemet, hogy engemet királyi névvel nevezzenek.

Azonképpen a hajdúság is, hogy engem emleget, nem én akaratomból cselekszik, mert én őket meg nem fogadtam, nem biztattam, sem zászlót, sem fizetést nem adtam. És így noha mind török, mind hajdúság által módosult volt volna az erdélyi dologban, de ő általuk semmit nem akartam, mennyiben nem is igyekeztem, az ő segítségük által Erdélyt kézhez venni, hanem vártam őfelségétől, az én kegyelmes uramtól, koronás királyomtól, kinek egész életemben igaz híve akarok lenni. Most is várom az őfelsége kegyelmességét, és kérem kegyelmeteket, mint bizodalmas, jóakaró uraimat kegyelmetek törekedjék őfelségénél, vegye közbe magát Rakoczi urammal, jöjjön ki Rákoczi uram, eressze kezemhez az országot is, kiben őfelségének minden hűségéhez engedelmességgel akarok lenni, mint kegyelmes uramnak, fejedelmeknek egész életemben.

Vigye erre őfelségét a közönséges jóra való tekintet, mert ezzel minden új háborúra való ok leszállítatik, a szent békesség megerősödik, az őfelsége igazsága is Erdélyhez megmarad, ha őfelsége által megyek be. Ha pedig nem lesz, félő, hogy a török megbosszankodna is rajta, olyat ne vigyen be, aki sem őfelségének, sem az országnak javára nem lesz.

¹²⁸ Thurzó György és Forgách Zsigmond, királyi biztosok.

¹²⁹ A nagyságos biztos uraknak a nagyságos Homonnai Drugeth Bálint úrhoz intézett előterjesztésére. Válasz. Az 1607. márciusi kassai gyűlés követeket küldött Homonnaihoz Hoffman György és Alaghy Ferenc személyében, hogy bizonyosságot szerezzenek a Homonnairól keringő hírekről, illetve, hogy lebeszéljék fejedelmi aspirációiról. A követek a gyűlés 1607. március 26-án kelt utasítása alapján jártak el. A Responsio szövege ennek az utasításnak a felépítését követi. Az utasítás kiadta KOMÁROMY, 1899. 279–283.

^{xiv} A szó rövidítését elrontotta az író, nyilván itt is *propositio*t akart írni.

¹³⁰ „...de sok bizonyos okokért, mind ifjúságához képest megért, jó erkölcsű, istenfélő természetiért, józan életiért és Magyarországnak régi, tekintetes és nagyságos, úri nemzetéért, ezzel az országgal is Erdélynek hasznos szövetségéért, hogy innen nagyobb gyámola lehessen, mindenkor javalljuk, hogy a nemes ország miutánunk nem mást, hanem a tekintetes és nagyságos Homonnai Bálintot uramat vegyék, válasszák és esmérjék fejedelmeknek.” Bocskay István, Magyar- és Erdélyországi fejedelmnek testamentomi rendelkezése. TARNÓC, 1979. 15.

¹³¹ Ekkor erdélyi fejedelem, Homonnai volt apósa.

¹³² kárt

¹³³ javítás

A török és tatár had, én akaratomból semmit nem indít, sőt protestálok, ha mit indítanak, én oka ne legyek.

Zattmár¹³⁴ és egyéb dolgokban is, minden tehetségem szerint igyekezem őfelségének kegyelmes kedve és akarata szerint szolgálnom, csak őfelsége is az erdélyi dologból, azonképpen Husztnak¹³⁵ és kő Várnak¹³⁶ kezemnél való megmarasztásában legyen minden kegyelmességgel.

Ami a török zászlót és botot illeti, megmívelem azt, hogy írok a pasának, hogy avval vesztegséggel legyenek, míg Isten engem Erdélybe viszen őfelsége által, avagy másképpen végez őfelsége velem.

Varad¹³⁷ felől pedig azt mondom, ha én időnap előtt megígérem őfelségének a várat, és az erdélyiek azt megértik,¹³⁸ megítélheti őfelsége, hogy csak azért is ellentartó leszen Erdély az én dolgomban, és be nem vesznek. Azért őfelsége most engem azzal ne bántson. Én őfelségéé vagyok.

A kapitányok reverzális leveleit, kik itt őfelsége birtokában vannak, úgy mint Tokajt és Kállait¹³⁹ őfelségének megküldöm.

Az országtól lett felőlem hamar való végezést ami illeti, megelégedtem az Turzu uram őkegyelme maga ajánlásával, hogy azt annihilaltatja¹⁴⁰ a vármegyéken, az őfelsége levelei által meglévén a comissariussi urak Zattmár felől való kívánsága, kiben az előtt is munkálkodtam szívem szerint.

Azok őkegyelmek itnek¹⁴¹ arra, hogy csendesesen legyünk, és mi háborúra okot ne adjunk, azt cselekedtem ekkoráig is, semmit nem indítottam, ezután is e szerint cselekszem és várok csak az én kegyelmes uramtól, elhívén hogy őfelsége ilyen hűségemre és alázatos engedelmisségemre tekintvén meg nem hagy fogyatkoznom. Actum in Rozgon die 19. Aprilis, Anno 1607.

¹³⁴ Bocskai végrendeletében Erdélynek hagyta. „Szathmárt pedig, minden hozzá tartozó jószágokkal, jeles hazánkhoz megmutatandó háládatosságunkért és hogy a posteritas is megemlékezzék jó szolgálatunkról és a nemes ország ilyen szép erősséggel kerítessék, hagyjuk Erdélyországnak és abban való nemes respublikának örökben.” (TARNÓC, 1979. 15.) A kassai gyűlés követői a már fentebb említett utasításuk szerint azt is nehezményezték, hogy Homonnai Szatmár kapitányát, Bocskai Miklóst hittel magához kötelezte. (KOMÁROMY, 1899. 283.) 1607. április 3-i, Szinyérváralján kelt levelében Homonnai Ung vármegye nemességének bizonygatja, hogy mindent megtesz, hogy Szatmár mielőbb a király jogára alá kerüljön. (KOMÁROMY, 1899. 287.) Nyáry Pál április 14-én már azt írta a biztosoknak, Homonnai kész reverzalist adni, hogy Szatmárt át fogja adni, ha majd „bemegegy az erdélyi uraságra”. KOMÁROMY, 1899. 288.

¹³⁵ Huszt, vár Máramaros vármegyében. Bocskai végrendelete így intézkedik róla: „Husztot 40 000 forintban Homonnai Bálint uramnak inscribáljuk, úgy, amint reversalist adott róla, a sóaknának harmadrész jövedelmével.” (TARNÓC, 1979. 16.) Huszt kapitánya Bornemissza Józsa diák lett, aki Homonnai régi embere volt, az 1605-ös hadjárat alatt is ura mellett szolgált. KOMÁROMY, 1899. 288.

¹³⁶ Kővár, vár Közép-Szolnok vármegyében. Bocskai végrendeletében Haller Gábor idősebbik fiának hagyta. (TARNÓC, 1979. 16.) Homonnai március 18-án tudósította Nyáry Pált, hogy a kővári vitézek befogadták maguk közé, majd március 24-én a királyi biztosokkal közölte, hogy Perneszy Gábor, Közép-Szolnok vármegye főispánja Kővárt a kezéhez adta. KOMÁROMY, 1899. 278–279.

¹³⁷ Várad, vár Bihar vármegyében. Bocskai Erdélynek hagyta Fogarassal, Gyulával, Szamosújvárral, Lippával és Jenővel egyetemben. TARNÓC, 1979. 5.

¹³⁸ Nem a mai értelmében, hanem *meitud* jelentésben szerepel. EMSZT 1996. 489.

¹³⁹ Tokaj őrsége 1607. február 19-én, míg Kállóé február 23-án ismerte el Rudolf uralmát. LUKINICH, 1918. 212.

¹⁴⁰ semmibe veteti

¹⁴¹ elírás, intenek

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

GyKOL Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, Libri Regii 7., 8., 9., 10., 11., 12. köt. (Arcanum CD-ROM)

2. Szakirodalom

- BAK
2000 BAK Borbála: *A XVI–XVII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései*. In: *Fons*, 7. (2000) 1. 91–137.
- BALÁS
1888 BALÁS György: *Újvár (Érsekújvár) várépítészeti rendszere és katonai szerepe*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1888. 198–223.
- BENDA
1955 BENDA Kálmán: *A Bocskai-szabadságharc*. Budapest, Művelt Nép, 1955.
- 1972 BENDA Kálmán: *A Királyi Magyarország tiszti címtára 1607–1608*. In: *Levéltári Közlemények*, 43 (1972) 265–325
- BUDAI
1805 BUDAI Ferenc: *Magyarország polgári históriájára való lexicon*. II. köt. Nagyvárad, Máramarosi Gottlieb Antalnál, 1805.
- CSONKA
1988 *Homonnai Drugeth Bálint Naplója*. Sajtó alá rendezte: CSONKA Ferenc. In: *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn*. Közreadja: CSONKA Ferenc–SZAKÁLY Ferenc. Budapest, Európa, 1988. 99–145.
- CSORBA
1978 CSORBA Csaba: *Esztergom hadi krónikája*. Budapest, Zrínyi, 1978.
- 1985 CSORBA Csaba: *Vég-Gyula várának históriája*. Budapest, Zrínyi, 1985.
- ÉBLE
1903 ÉBLE Gábor: *A Cserneki és Tarkői Desseuffy család*. Budapest, Franklin-Társulat, 1903.
- EMSzT
1996 *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. Főszerk. VÁMSZER Márta. VIII. köt. Budapest–Bukarest, Akadémiai–Kriterion, 1996.
- 1997 *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. Főszerk. VÁMSZER Márta. VIII. köt. Budapest–Bukarest, Akadémiai–Kriterion, 1997.

- FEJÉR
1817
FEJÉR György: *T. Vadassi Jankowich Miklós gyűjteményeiről, és régiségei között találkozó két ismeretlen emlékekről, eddig meg nem magyarázott írásokról.* In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1817. 11. sz. 21.
- FÉNYES
1851
FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára.* III. köt. Pest, Kozma Vazul, 1851.
- FRAKNÓI
1865
FRAKNÓI Vilmos: *A bécsi békekötés.* Győr, Sauverrein Géza, 1865.
- GÖMÖRY
1893a
Mátyás főherceg levelei a mainzi választófejedelemhez az 1605-ik évi magyarországi hadi eseményekről. Közli: GÖMÖRY Gusztáv. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, VI. (1893). 709–718.
- 1893b
GÖMÖRY Gusztáv: *Hadtörvényszéki ítélet az Esztergomot 1605-ben áruló módon átadott császári tisztek és legénység fölött.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 6. (1893) 143–146.
- HORN–KREUTZER–SZABÓ
2005
Politika és házasság. Sajtó alá rendezte: HORN Ildikó–KREUTZER Andrea–SZABÓ András Péter. Budapest, 2005. (*TDI Könyvek*, 2.)
- IMPLOM
1961
IMPLOM József: *Gyula város története szemelvényekben.* Gyula, 1961. (*Gyulai Füzetek*, 5.)
- ISTVÁNFFY
1962
ISTVÁNFFY Miklós: *A magyarok történetéből.* A szöveget válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta SZÉKELY György. Fordította: JUHÁSZ László. Budapest, Magyar Helikon, 1962.
- KÁROLYI
1890
Magyar országgyűlési emlékek. Szerkesztette és történeti bevezetésekkel ellátta KÁROLYI Árpád. X. köt. Budapest, Athenaeum, 1890. (*Monumenta Comititalia Regni Hungariae*)
- 1899
Magyar országgyűlési emlékek. Szerkesztette és történeti bevezetésekkel ellátta KÁROLYI Árpád. XI. köt. Budapest, Athenaeum, 1899. (*Monumenta Comititalia Regni Hungariae*)
- KEMÉNY
1922/23
Bocskay István haditörvénye. Közli: KEMÉNY Lajos. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, (1922/23) 162–165.

- KOMÁROMY
1894 KOMÁROMY András: *Rhédey Ferencz, váradí kapitány*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 7 (1894) 8–19., 170–190., 323–346., 424–468.
- 1895 KOMÁROMY András: *Kolonich Siegfried, Dunán inneni főkapitány életéből*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 8 (1895) 487–508.
- 1899 *Rákóczy Zsigmond és Homonnai Bálint versengése történetéhez*. Közli: KOMÁROMY András. In: *Történelmi Tár*, 1899. 279–283.
- KJÁTIB
1916 *KJÁTIB Cselebi Fezlikejéből*. In: *Török történetírók. 1566–1659*. Fordította és jegyzetekkel kísérte KARÁCSON Imre. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta SZEKFŰ Gyula. III. köt. Budapest, MTA, 1916. 200–388. (*Török-magyarkori történelmi emlékek, II. osztály, írók, V.*)
- EI
1986 KRAMERS, J. H.: *Lala Mehmed pasha*. In: *The Encyclopaedia of Islam*. VI. Ed. BOSWORTH-DONZEL. Leiden, Brill, 1986. 996–997.
- KULCSÁR
2003 *Inventarium de operibus litteraris ad res hungaricas pertinentiis ab initiis usque ad annum 1700. A magyar történelmi irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig*. Összeállította KULCSÁR Péter. Budapest, Balassi-OSZK, 2003.
- LUKINICH
1918 LUKINICH Imre: *Erdély területi változásai*. Budapest, MTA, 1918.
- MÁRKUS
1899 *Magyar törvénytár 1526–1608*. Szerk. MÁRKUS Dezső. Budapest, Franklin-Társulat, 1899.
- MERÉNYI
1894 *Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága*. Közli MERÉNYI László. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 7 (1894) 113. 108–113.
- MIKÓ
1855 *Erdélyi történelmi adatok*. Szerk. MIKÓ Imre. III. köt. Kolozsvár, 1855.
- NAGY
1857–1868 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. V. köt. Pest, 1857–1868.
- 1858 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. II. köt. Pest, 1858.
- NAGY
1978 NAGY József: *Eger*. Budapest, Gondolat, 1978.

- NAGY
1961 NAGY László: *A Bocskai szabadságharc katonai története*. Budapest, Akadémiai, 1961.
- 2005 *Iratok Bocskai István és kora történetéhez*. Szerk. NAGY László. Debrecen, 2005.
- NAGY–NYAKAS
2001 NAGY László–NYAKAS Miklós: *Hajdútisztesség tükrö*. Hajdúböszörmény, 2001.
- NYAKAS
2004 NYAKAS Miklós: *Bocskai és a hajdúk*. In: „Nincsen nekünk több hazánk ennél...” Szerk. BARTA János, ifj.–PAPP Klára. Budapest, Lucidus, 2004.
- NAMÉNYI
1839 *Homonnai Drugeth Bálint Naplója*. Közli NAMÉNYI István. In: *Tudománytár* 3. (1839) 172–182., 252–261., 315–324., 363–375.
- ORTUTAY
1993 ORTUTAY András: *Érsekújvár szerepe a volt Esztergom vármegye területén a Magyar Királyság és a török uralom időszakában*. In: *Végváarak és régiók a XVI–XVII. században*. Szerk. PETERCSÁK Tivadar–SZABÓ Jolán. Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, 1993. 161–176.
- PAPP
2001 PAPP Sándor: *Török–magyar tárgyalások és szerződéskötés 1605-ben*. In: *Historia manet*. Ed. BARBU, Violeta–TÜDŐS S. Kinga. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion, 2001. 119–135.
- PECSEVI
1916 *PECSEVI Ibráhim Tarikhajából*. In: *Török történetírók, 1566–1659*. Fordította és jegyzetekkel kísérte KARÁCSON Imre. Sajtó alá rendezte, és bevezetéssel ellátta SZEKFŰ Gyula. III. köt. Budapest, MTA, 1916. 71–193. (*Török-magyarkori történelmi emlékek, II. osztály, Írók, V.*)
- SINKOVICS
1968 *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*. Szerk. SINKOVICS István. II/1. köt. Budapest, Tankönyvkiadó, 1968.
- Soós
2000 Soós István: *Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására*. In: *Fons*, 7. (2000) 81–89.
- SZILÁGYI
1868 SZILÁGYI Sándor: *A Rákóczyak kora Erdélyben*. I. köt. Budapest, 1868.
- 1878a *Bocskay István és Illésházy István levelezése*. Közli SZILÁGYI Sándor. In: *Történelmi Tár*, 1878. 3–98., 275–320., 579–642.
- 1878b *Illésházy István és főurak levelezése*. Közli SZILÁGYI Sándor. In: *Történelmi Tár*, 1878. 821–900.

TARNÓC
1979

Bocskay István, Magyar- és Erdélyországi fejedelemnek testamentomi rendelése. In: *Magyar gondolkodók 17. század.* Sajtó alá rendezte TARNÓC Márton. Budapest, Szépirodalmi, 1979. 9–22.

TRÓCSÁNYI
1980

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690.* Budapest, Akadémiai, 1980.

VERESS
1913

Basta György hadvezér levelezése és iratai. Szerk. VERESS Endre. II. köt. Budapest, MTA, 1913.

1935

Documente. Privitoare la istoria. Ardealului, Moldovei și Tării-Românești. Pub. VERESS, Andrei. VIII. București, Cartea Românească, 1935.

II. Rákóczi György két ismeretlen levele

Az itt közölt két levél II. Rákóczi György királysági diplomáciájának korai szakaszába enged betekintést. Az első levél (II. Rákóczi György Törös Jánoshoz, Gyulafehérvár, 1649. január 26.) több szempontból is figyelmet igényel. Egyrészt tanulságos, hogy a fiatal fejedelem azzal a magyar kamarai tanácsossal, Törös Jánossal bonyolította a királysági – császárhoz vezető – diplomáciáját, akinek szolgálatait már apja, I. Rákóczi György is igénybe vette. A másik következtetés e levél alapján az, hogy az ifjú fejedelem a „virtuális országegységben” gondolkodva nem tudta elviselni, hogy a Pozsony vármegyei Szencen (Zempcz, Senec) protestánsüldözés folyik. Ez az eset azt bizonyította számára, hogy a pozsonyi országgyűlés végzései és a hétköznapi gyakorlat között éles ellentmondás húzódik.

A másik levélben, mely a címzett nevének feltüntetése nélkül maradt ránk, s amelyet II. Rákóczi György minden bizonnyal Forgách Ádám magyarországi főúrnak postázott (Gyulafehérvár, 1653. december 30.), a fejedelem összefoglalta királysági politikájának lényegét a Pálffy Pál nádor halála (1653. november 26.) után bekövetkezett helyzetben. Az ifjú fejedelem előtt I. Rákóczi György és Pázmány Péter esztergomi érsek szívélyes viszonya jeleníti meg Erdély és a Királyság példaértékű összefogását. Ez a levél fogalmazza meg II. Rákóczi Györgynek az eszményi nádorról vallott elképzeléseit is. Itt mond kritikát a fejedelem Esterházy Miklós nádorról. A levélben II. Rákóczi György nagyfokú lojalitással fordul a Habsburg uralkodóház felé. A Rákóczi-levélből az a megfontolás szűrhető le, hogy a fejedelem a rendek feje fölött átnyúlva, a királlyal való egyeztetés alapján akart számára is előnyös helyzetet teremteni a nádorválasztáshoz. A Thaly Kálmán szövegkiadásában minden bizonnyal átdolgozott – Zrínyi Miklós és köréhez kapcsolható – Náadori emlékirat (1653. november vége) azonban e felfogástól eltérve, az erdélyi fejedelem és a magyarországi urak diskurzusával próbálta elérni a megfelelő nádorjelölt kiválasztását és kölcsönös támogatását. Ennek ellenére a most közölt Rákóczi-levél és a Náadori emlékirat szövegrészletei között több ponton közvetlen kapcsolat áll fenn – ez a levél legfőbb újdonsága és tanulsága.

Források

1.

II. Rákóczi György levele Törös Jánoshoz

Gyulafehérvár, 1649. január 26.

(*ÖStA HHStA Ungarn. Hungarica Miscellanea. Fasc. 423. Konv. B. 1630–1662. fol. 46–47*)

II. Rákóczi György erdélyi fejedelem apja halála után Törös János magyar kamarai tanácsoson keresztül biztosítja III. Ferdinánd királyt a békeség megtartásáról, ugyanakkor felpanaszolja a szenci (Pozsony vármegye) protestánsok ellen elkövetett jogsértéseket.

Georgius Rakoczy Dei gratia Princeps Tran[ssilva]niae partium Regni Hungariae D[omi]nus, Siculor[um] Comes etc.¹

Spectabilis mag[is]tr[us] D[omi]ne, Nobis honoran[de]

Ez előtt negyed nappal érkeznek kegyelmednek Szollo Levelek, kiket megh nem keszlelven kegyelmednek megh küldtünk.²

Kivana Teolünk kegyelmed itt letekor, tartanank eo Felsegevel jo correspondentiát, eses ha mi ollyak találkoznak, kik az Diplomak, Szent Bekessegh ellen lattatnanak lenni, eoe Felseget requirálnok feleole Levelünk, avagy kegyelmed, avagy mas beoczületes hive által, ezent keövetven idvveozült kegyelmes Urunk,³ ides Atyankis, seot igerven eo Felsege reszereolis ezent kegyelmed. My igeretünknek, eoe Felsegehez valo jo affectionknak akarvan eleget tenni, ez dologrul akarjukis eo Felseget kegyelmed által requirálni, Kerven alazatossan eo Felseget, az kik az Diploma, Országgh Statutum ellen mertek vétetni, cselekedni büntesse meghis masok Példajara, az engedetlenek, bekesseg haborgatoknak meg büntetesere hatalma leven eo Felsegenek.

Ugy halljuk az nyavalyas Zempcziek⁴ csak az Regalisok kinn lete alatt Religiojoknak szabad Exercitiumaba megh haboretattak, seot Ersek UyVarbol Nemet Gyalogot veven melleje egy Romano Catholicus Pap, Praedicatorokot gyalazatossan hurogatvan, csufolvan Vallasunkat, Dobszoval ki újtek varosokbol, seot Templumokotis lerontottak, melly hallatlan, s az Evangelicus Statusnak megh bantatasaval leott dolog legyen, meg itelheti kegyelmeldis, bizony szomoruan szívünk faidalmaval értettük, kit eo Felsege orvosollyon megh, így leven az dologh, es annak czeleketteteoit, s czelekedőit, akarkik legyenek azok, büntesse megh, kireol eo

¹ Itt mondok köszönetet a bécsi levéltárak magyar referensének, Fazekas Istvánnak, aki a *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*ban (ÖStA HHStA) és a *Finanz- und Hofkammerarchiv*ban (ÖStA FHKA) segítette kutatásaimat. Munkámat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj jóvoltából a bécsi *Collegium Hungaricum* lakójaként végezhettem (2006. szeptember 1–30.).

² A címzett, Törös János, Pázmány Péter egykori titkára a Rákóczi család királysági ügyeinek egyik intézője volt, elsősorban I. Rákóczi György fejedelem és III. Ferdinánd császár között közvetített. 1652. február 4-én hunyt el. SZALÁRDI 1980. 355–356., 520., 562.

³ I. Rákóczi György 1648. október 11-én hunyt el Gyulafehérvárott.

⁴ Az említett „Zempcziek” – helyesen szenciek, a Pozsonytól északkeletre fekvő helység lakói – szentvétek el az említett vallásüldözést. Kiss 1980. 603.

Felsege meltosaga terjed, s minket is inkább nagyobb kesseggel való Engedelmes szolgálatra keotelez. Valaszt varva kegyelmeldteol, Kivanyuk sokaig jó egessebbe tarcza Isten kegyelmedet. Datum in Civitate n[ost]ra Alba Julia 26. Januar[is] 1649.

Spectabilis M[agnific]e D[ominatio]nis V[est]rae Benevolus G[eorgius] Rakoczy mp.

Ugy halliuk egyik mentsegek az volna Exercitiumat Religiosoknak meg engedik, de az Templum epettest nem: ha exercitiumat meg engetnek, miért újtek Papunkat gyalazatosan mintegy nyilván való latrot ki dobszoval? Szabados exercitium Penig, Templum nélkül hogy lehet? Templumok el rontasanak okat adgyok; az disturbium alatt elel foglalt Templumok restitutióját Comprehendallia az Ország Articulusa, ez Penigh nem akkor foglaltatott; de könnyű az valasz rea. Nincs quaestio arrol, mikor, eleotteie, vagy utanna, elegend hogy pacifice Zempcz be van irva az Articulusban, helyis mutattatott annak continentiaia szerent nyavalyasoknak, hol epethessenek.⁵

Kívül. Spectabili ac Mag[nifico] D[omi]no Joanni Törös Sac[rae] Caesar[ae] Regiaeque Ma[gi]strat[us] Camerae Hungaricae Posonien[sis] Consiliario Nobis honoran[do]

2.

II. Rákóczi György levele a címzett nevének feltüntetése nélkül

Gyulafehérvár, 1653. december 30.

(*ÖStA HHStA Ungarn Hungarica Miscellanea. Fasc. 423. Konv. B. 1630–1662. fol. 48–49.*)

II. Rákóczi György közvetítője – feltehetőleg Forgách Ádám – útján kéri III. Ferdinándot a jó békesség megtartására. A fejedelem elmondja véleményét a nemrég elhunyt Pálffy Pálról és tájékoztatja a királyt, hogy a nádori méltóságot milyen tulajdonságokkal felruházott személlyel kívánná betölteni. A vakancia felszámolására – átmeneti megoldásként – IV. Ferdinánd helytartóságát javasolja.

Illustris ac Reverende D[omi]ne Amice observande

Ez ell mult napokban eo Felsegehez expedialt szolgank meg érkezven, az eo Fel[sel]ge meltosagos levele mellett nekünk irott k[el]g[yelm]eld leveletis meg hozza,⁶ szóval való izenetitis referalta, mellyekben az K[el]g[yelm]eld hozzank ez eleottis megtapasztalt io akarattyát nyilvánlagoson ismerjük: azon szerent eo fl[el]selge

⁵ II. Rákóczi György az 1647. évi pozsonyi országgyűlés egyik végzésére utal. 1647. 6. cikkely. 11. artikulus. „Szempczen a helvét hitvallású lakosok részére templomépítésre a mezőváros közepén fekvő torony körül [...] kell elégséges helyet átengedni.” KOLOSVÁRI 1900. 429.

⁶ A levél válasz Forgách Ádám levelére. Ezt valószínűsíti II. Rákóczi György anyjához írt levele. „Elhisszük, eddig megértette nagyságod, ugyan im vasárnap hozák Forgách uram levelét, kiben írja, az szegény palatínus uram megholt, kit szomorúan értettük, egy igaz jó akarónktól váltunk meg. Elhisszük, sokan örülik, ezután fogják megismerni káros voltát halálának.” II. Rákóczi György Lórántffy Zsuzsannának. Gyulafehérvár, 1653. december 16. SZILÁGYI, 1875. 479.

eleott levo dolgainknak Promotioiabol, es Szolganknak kivanatos valaszszal leott expeditiojabolis, mellyekkel nem kevesse koetelezett elebbi K[elg]yelmeldhez való io indulasunknak contimatiojara: Ez alkalmatossaggal annakokaért akarok K[elg]yellmedet mind koszeonteni mind Penig hozzánk való io akarattyát meg kosszeonni, egyszers-mind arrolis tudositani, hogy Isten kegyelme által mi az eo Felsege szolgálattara, és K[elg]yellmednek kedveskedo jo akaratra mostanaban egessegeben leven, egyebarantis szenvedheteo csendesegben(?) akarunk foglalatostkodni Orszagunk Gyülesenek szokas szerent valo ki szolgáltatásban.⁷ Mint hogy Penigh mind az eo Felsege kegyes resolutioiból, mind Penig K[elg]yelmeld irasiból, es imitatiojaból az eo Fel[se]lge hozzánk való kegyes indulatit nyilván tapasztalliuik, nem akarok haladatlanul ell mulatni, hogy az eo Felsege ajánlott K[elg]yellmesseget es jeovendeonis azon kegyelmessegenek declaratiojat reovid iratocskánk által is alazatosan meg ne kosszeonneok, annak hosszas voltaval Penig molestusok eo Felsegenek lenni nem akarvan az bovebben Valo Informatiot k[elg]yelmeld hüsegesen Valo Relatiojara igazítottuk, az mint eo Felsegenek irt levelünknek pariajaból k[elg]yellmed megláthiatta: Minekokaert k[elg]yelmeldet bizodalmasan kerjük io igireti szerent esztis meg cselekedni ne neheztelyle, hogy nevünkkel az eo Felsege k[elg]yels resolutiojat, es k[elg]yellmessege feleol írott declaratiojat alazatosan, es menteol illendeob alkalmatossaggal meg koszszeonven, egyszersmind tovabbis Conservalni az eo Fel[se]lge hozzánk való kegyes affectiojat igyekezze, assecuralliais Penig eo Felseget reszünkreol, hogy bizonyara sem mire nagyobb igyekezetünk nincsen, minthogy eo Felsegevel való Diplomainkat, azok szerent az szent bekeseget ne csak meg tarcsuk es eorizzük, de seott minden teollünk lehetséges alkalmatosságokban eo Felsegenek szolgálhassunk: Ezen kívül való Informatiok hogyha talalkoznanak eo Felsegenek eleiben menni, megha avagy reszünkreolis meg nem erte eo Fel[se]lge, avagy maskeppen nem experiallya affeleknek igaz avagy penig helytelen voltat hitelt adni ne siessen, meg fogia eo Fel[se]lge tapasztalni, hogy az mint eddigis az dolgoknak ki menetelei refusáltak az idegen Informatiokat, ugy ez utannis, az kit az eo Fel[se]lge elmejet teollünk ell idegeniteo Informatiokkal terhelni nem altallyák, orczajok Pirulasaval fognak confundaltatni és az K[elg]yelmeld feleollünk teiendeo assecuratioja valóságában tapasztaltatni: Mi Penigh K[elg]yelmelddel az eo Felsege meltoságos személye mellett hasonlo igassaggal való confidutiát [confidentiát] akarunk viselni kevansaga szerent mint Szegeny Pazmany Peterrel praedecessorink, kivaltkeppen idvezült Fejedelem Atyánk:⁸ Ez mellett mivel Szegeny Palatinust Isten ez vilagból ki szollította, melly bizonyara mind eo Felsegenek, mind az Magyar Nemzetnek karos, mert akarki mint ertett, es itiltkegyenis feleolle, de nem utolso eszkeoz vala az Szent bekeseget es io szomszedsagnak meg tartasában,⁹ kinek vacantiaiban az minthogy nem keves karos alkalmatlansagok keovetkezhetnek, ugy ell hiszszük

⁷ Az 1654. január–februári erdélyi (gyulafehérvári) országgyűlésről: TRÓCSÁNYI 1976. 79.

⁸ II. Rákóczi György itt arról tett bizonyosságot, hogy ismerte azt az apja kancelláriáján kelt és másolatban fennmaradt levelet, amelyben a fejedelem Pázmány Péter halála után Esterházy Miklós kérésére felkínálta a nádornak – a jövőben követendő példaként – azt a jó viszonyt, amelyet I. Rákóczi György az érsekkel táplált. I. Rákóczi György Esterházy Miklósnak. Dézs, 1637. május 22. MÍKÓ 1858. 353–356.

⁹ Megfelelés az úgynevezett Nádori emlékirattal. THALY 1868. 633–648. Újabb közlés: HARGITTAY 1981. 123–146. A Nádori emlékiratról újabban: R. VÁRKONYI 2000. 269–325.

eo Fel[se]lge k[elg]y[el]sen providealniis feleolle ell nem mulattya, hogy míglen az Palatinussagot helyben allithatna eo Fel[se]lge, addigis az Magyar Orszagi dolgok fogyatkozast nem Szenvedven mindenek jól folyhassanak, Instalunk mindazaltal miis K[elg]y[el]m[el]d által eo Felsege meltosagos tekintete eleott, nem szalasztvan az Palatinussagnak az Orszagh Constitutioi szerent valo helyben allatatasat, meltoztassek oly Szemelytis arra az állapotra rendelni, a ki az maga Privata affectioitól nem izgattatvan, vigyazzon inkab az keoz jóra,¹⁰ es az Szent bekesegnek oltalmazására, mint sem annak fel haboritasara maga indulatitol szolgaltassanak alkalmatossagot, mi velünk Penig taracson olly correspondentiat¹¹ mint szegeny meg holt Palatinusis, ne penig ugy mint masok nemelleyek, kik gyüleolsegteol visel tetven cselekedeteknek micsoda gyümeolcsei szarmaztanak, azok eo Felsegenel, es K[elg]y[el]m[el]dnelis nyilván vannak: Addigis Penig méltosztassek eo Fel[se]lge ugy providealni de Locumtenentia hogy az eo Felsege alá erkezeseigis ne keovetkezsek valami alkalmatlansagha, mert jo emlekezetiben lehet k[elg]y[el]m[el]dnek, szegény idvezült Fejedelem atyánk ideiben, es az eo Fel[se]lge Nagy Emlekezetű Edes Attya akkori oda fel az Imperiumban leveleben micsoda zürzavart indított vala meg holt szegeny Esterhazi Miklos Palatinus, hasonlo vagy egyeb alkalmatlansagok ne következzenek, es noha mi az eo Fel[se]lge bolcs tanacsahoz vekony teczczesunket adni talán alkalmatlannak itilhetneok, mindazaltal nem egyeb hanem az koz jonak, es az eo Fel[se]lgek meltosaganakis kivanasa viselven jovallanak aszt igen, hogy miglen Isten alá hozna eo Felseget az Imperiumbol,¹² addig az Iffiu kiralyt eo Fel[se]lgetget bocsatana alá eo Felsege, kinek meltosagos Praesentiaja ell fogna tavosztatni minden affele feltuno alkalmatlansagokat.¹³ Beo irasunkal kelle k[elg]y[el]m[el]det terhelnünk, kinel követteük, es hogy ha teczczik, kerjükis azon eo Felsegenek proponalni ne neheztelleye. Ide mi felenk penig micsoda hirek legyenek arrolis ez includalt jedzes szerent K[elg]y[el]m[el]det, es K[elg]y[el]m[el]d által eo Felseget ez includalt jedzesben Tudositottuk. Ezek utan Isten tarcsa meg K[elg]y[el]m[el]d[el]t sokaigh io egessegben. Datum in Civitate nostra Alba Iulia die 30. [decem]bris. A[nn]o D[omi]ni 1653.

Ill[ust]r[iss]imimi ac Reverendi Domini vestri
Amicus benevolus G[eorgius] Rákoczy¹⁴

¹⁰ Megfelelés a Nádori emlékirattal. HARGITTAY, 1981. 128.

¹¹ Megfelelés a Nádori emlékirattal: HARGITTAY, 1981. 127.

¹² 1653. második felében III. Ferdinánd Frankfurtban időzött fia, IV Ferdinánd római királlyá koronázásán (június 18.). Erről: MOHL 1900. 622. A résztvevő főurak útjuk során szerzett reprezentációs élményeiről: GALAVICS 1986. 83.; IVÁNYI 1989. 435. HORN 1989. 21–49.

¹³ II. Rákóczi György a Habsburg-utód, IV. Ferdinánd helytartói kinevezéséről szóló javaslatával – a kölcsönösség elve alapján – azt akarta elérni, hogy III. Ferdinánd is mutasson lojalitást a fejedelem fia, Rákóczi Ferenc iránt. A Rákóczi Ferencsel kapcsolatos tervekről: GEBEI 2000. 826.

¹⁴ Itt mondok köszönetet R. Várkonyi Ágnesnek tanácsaiért és Tóth Krisztinának a szöveg összeolvasásában nyújtott segítségéért.

Rövidítésjegyzék

- GALAVICS
1986 GALAVICS Géza: „*Kössünk kardot az pogány ellen*”. *Török háborúk és képzőművészet*. Budapest, Képzőművészeti, 1986.
- GEBEI
2000 GEBEI Sándor: *II. Rákóczi György szerepe a Rzeczpospolita felosztási kísérletében*. In: *Századok*. 134. (2000) 4. sz. 801–848.
- HARGITTAY
1981 *Zrínyi Miklós II. Rákóczi Györgynek, 1653. november*. In: *Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század)* II. Sajtó alá rendezte: HARGITTAY Emil. Budapest, Magvető. 1981. 123–146.
- HORN
1989 HORN Ildikó: *Esterházy Pál. Itinerarium in Germaniam (1653)*. In: *Sic itur ad Astra*. 2. (1989) 4–5. sz. 21–49.
- IVÁNYI
1989 IVÁNYI Emma: *Esterházy Pál*. In: ESTERHÁZY Pál: *Mars Hungaricus*. Szerk. HAUSNER Gábor. Budapest, Zrínyi, 1989. (*Zrínyi Könyvtár III.*)
- KISS
1980 KISS Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest, Akadémiai, 1980.
- KOLOSVÁRI
1900 *Magyar Törvénytár 1608–1652. évi törvénycikkek*. Ford. Dr. KOLOSVÁRI Sándor és Dr. ÓVÁRI Kelemen. Jegyzetek: MÁRKUS Sándor. Budapest, 1900. (*Magyar Törvénytár 1000–1895*)
- MIKÓ
1858 *Rákóczi György Esterházy Miklósnak. Dézs, 1637. május 22*. In: *Erdélyi Történelmi Adatok*. III. Szerk. MIKÓ Imre. Kolozsvár, 1858.
- MOHL
1900 MOHL Adolf: *Adatok Nádasdy Ferenc országbíró életéhez*. In: *Századok*, 34. (1900) 2. sz. 616–627.
- R. VÁRKONYI
2000 R. VÁRKONYI Ágnes: *Az elveszett idő. Zrínyi Miklós nádor emlékirata?* In: *Hadtörténelmi Közlemények*. 113. (2000) 2. sz. 269–325.
- SZALÁRDI
1980 SZALÁRDI János: *Siralmas magyar krónikája*. Kiad. SZAKÁLY Ferenc. Budapest, Magyar Helikon, 1980.
- SZILÁGYI
1875 *A két Rákóczi György családi levelezése*. Kiad. SZILÁGYI Sándor. Budapest, Franklin, 1875. (*Monumenta-Hun-*

gariae Historica Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály. 24. k.)

THALY
1868

THALY Kálmán: *Gr. Zrínyi Miklós emlékirata II. Rákóczi György fejedelemhez.* In: *Századok*, 2. (1868) 1. sz. 633–648.

TRÓCSÁNYI
1976

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései.* Budapest, Akadémiai, 1976. (*Értekezések a történelmi tudományok köréből*, 76.)

Szabó András Péter

Adalékok az erdélyi szász peregrináció XVII. századi történetéhez

Martin Hermann levelei

Az erlangeni egyetem (Friedrich-Alexander Universität Erlangen–Nürnberg) könyvtárának kéziratárában őrzik Christoph Jakob Trew (1695–1769) nürnbergi orvosnak, a XVIII. század ismert tudományszervezőjének nagy értéket képviselő, több mint 19 000 darabot számláló levélgyűjteményét, amely nem csupán a hozzá érkezett leveleket tartalmazza, hanem olyan XVI–XVII. századi tudósleveleket is (kiváltképp orvosokét), amelyeket kiterjedt kapcsolatrendszeré révén szerzett meg Európa számos országából.¹ A gyűjtemény, ahogy az már 1940-ben megjelent katalógusából is kiderült, és Magyarországon is ismert, számos hazai vonatkozással bír.² A legjelentősebb hungarikaanyag Johann Crato von Krafftheimnak (1519–1585), I. Ferdinánd, II. Miksa és II. Rudolf udvari orvosának a Camerarius család tagjaival folytatott levelezése, amelyben nem csupán a magyar humanistákra vonatkozóan találunk adatokat, de a korszak magyarországi eseménytörténetéhez, például az 1566-os harcokhoz kapcsolódóan is. Kevésbé ismert azonban az a Trew-gyűjteményben fennmaradt tizenegy levél, amelyet a brassói Martin Hermann küldött németországi és itáliai tanulmányai alatt a kor legelismertebb nürnbergi orvosának, (I.) Johann Georg Volkamernek. Hermann 1666 és 1668 között írott, nagy tudománytörténeti értékű írásait mintegy kiegészíti az a levél, amelyet Johann Michael Dilherr nürnbergi evangélikus lelkész küldött barátjának, a medgyesi Lorenz Töppeltnek 1664-ben. Összeköti őket azonos származásuk és közeli ismeretségük is. Indokoltnak tűnik tehát, hogy ezt a tizenkét levelet együtt, teljes terjedelmükben közöljem.³

A levelek írója, Martin Hermann 1643-ban született a városi orgonistából brassói főbíróvá emelkedett Michael Hermann (1602–1660) fiaként.⁴ Az 1660-as pestis

¹ Jelen forrásközlés egy, a DAAD támogatásával végzett más témájú (a Haller család) nürnbergi kutatás mellékterméke. A levélgyűjteményt a Harald Fischer Verlag 2007 telére teljesen digitalizálta, és egy fizetős adatbázis keretében az interneten hozzáférhetővé tette (http://www.haraldfischerverlag.de/hfv/trew_briefe.php). A leveleket a digitális rendszer próbazüeme miatt nem számítógépen, hanem eredetiben tekintetem meg és írtam át.

² A katalógus: SCHMIDT-HERRLING, 1940.

³ Feltétlenül hangsúlyoznom kell, hogy az itt közölt levelek nem teljesen merítik ki a Volkamer-levelezés erdélyi vonatkozásait, mert más levelekben is felbukkanhatnak egyes adatok, értékes kiegészítések. Gondolok itt különösen a Jacob Pankratius Brunótól kapott, illetve az Antonio Molinettinek írott levelekre. Ezeket – idő hiányában – sajnos nem állt módomban átnézni.

⁴ Michael Hermann nagyapja a stájerországi Grazból származott, apja Murány várának volt kapitánya, maga is ott született, és 1626-ban Brandenburgi Katalin kíséretének tagjaként ment Erdélybe. Előbb a fejedelmi udvarban, majd Brassóban volt orgonista. A szász patríciusok közé Barbara Froniusszal, Mathias Fronius unokájával kötött házassága (1629) révén került be. Gross, 1890. 538–545.

⁵ Michael Hermann bíró 1660. augusztus 28-án, leánya, Margaretha szeptemberben halt meg a járványban. QGSK IV. 186–186. QGSK V. 110. 1661. június 27-én mostohaanyja, Martha Crestel is elhunyt. QGSK VI. 184.

nyomán elárvult⁵ Martin a neki eredetileg szánt egyházi pálya helyett politikaira készült, de a brassói gimnázium rektora, Petrus Mederus sikeresen beszélte le tervéről, egyúttal azt tanácsolta, hogy ha megfelelő alkalom adódik, külföldön is folytasson tanulmányokat.⁶ Martin Hermann 1662-ben indult nyugati peregrinációra. 1664-ben beiratkozott az altdorfi egyetemre, majd 1667 őszén Itáliába ment, ahol a padovai egyetem hallgatója lett. Hermann – talán a pályaválasztási dilemma huszáros megoldásaként – mindkét intézményben orvoslást tanult. Arról is tudomásunk van, hogy Padovában több egyetemi tisztséget is betöltött: a német „artisták” könyvtárának helyettes könyvtárosa, a német „artisták” tanácsnoka, illetve egészen rövid ideig talán a lombard nemzet tanácsnoka is volt. 1668. augusztus 20-án doktorált filozófiából és orvostudományból.⁷ Az a tény is érdeklődésre tarthat számot, hogy 1668 márciusától a román bojárral és történetíróval, Constantin Cantacuzinóval (1640–1716) lakott egy szálláson.⁸ Hermann később állítólag Hollandiában, Franciaországban és Angliában is járt, és csak 1669 őszén tért végleg haza.

Hermann és kortársai peregrinációs szokásait vizsgálva kiderült, hogy az 1660-as évek erdélyi szász diákjai már nem egy-három évet töltöttek külföldön, mint a XVII. század első felének átlagos erdélyi peregrinusa, hanem jóval hosszabb időt. Hermann például hét évet, és ez generációjában egyáltalán nem számít kivételesnek. A hosszú távollét miatt nem volt ritka, hogy a külföldi tanulmányok alatt hazalátogattak, olyan is akadt, például Lorenz Töppelt, aki a véglegesnek szánt hazatérés után újra elindult Nyugatra. Néhányan nem is tértek vissza szülőhazájukba, mint a brassói Paul Francisci (1643–1709), aki altdorfi tanulmányai után Nürnberg-től nem messze kezdett orvosként praktizálni.⁹ Az egyetemi képzésben való részvételük is megváltozott. Ha nem szűnik is meg a teológia egyeduralma, de egyre többen folytattak jogi és orvosi tanulmányokat. Sok disszertáció látott napvilágot nyomtatásban is, és egyre többen szereztek tudományos fokozatot. Altdorf és Pa-

⁶ Megmaradt Hermann egy 1660 őszi írott levele, illetve mentorának, Petrus Mederusnak erre 1660. december 9-én kelt válasza. Mederus egyetért abban a fiatal Hermannal, hogy kevés az igazán alkalmas politikus, ám a politikai pálya hányattatásai és a konkrét helyzet miatt (Michael Hermann, Martin bátyja ebben az időben Brassóban futott be tisztviselői karriert) inkább az egyházi hivatást javasolja. GROSS, 1890. 574–578. (Egészen ritka, hogy ilyen forrásunk legyen egy XVII. századi erdélyi peregrinus pályaválasztásáról. Igaz, ha a szóban forgó fiatal nem árva, fel sem merül a kérdés, mert a szülők döntenek. Kérdés, hogy a gyám ebben az esetben mennyire szól bele a választásba.)

⁷ „Artista” = A korabeli szóhasználatban egy egyetem „artes” karának (Padova esetében egy különálló egyetemnek) hallgatója. Hermann egyetemi tanulmányaira, működésére vonatkozó adatok: VERESS, 1915. 132., 280–281., 294.; ROSSETTI, 1968. 153. Bár a Veress által használt padovai levéltári anyag jelentős része azóta nyomtatásban is napvilágot látott, Magyarországon azonban nem hozzáférhető.

⁸ Mind a ketten egy Virginia Romana nevű szállásadónál laktak. Cantacuzino 1665 és 1667 között Isztambulban tanult, majd 1667. szeptember 17-én iratkozott be a padovai egyetemre, azaz mindössze öt nappal később, mint Hermann. ROSSETTI, 1968. 148. 152–154. Rossetti tanulmányában azt is feltételezi, hogy ismeretségük alapja Hermann román nyelvismerete volt. (Ezt sem kizárni, sem igazolni nem sikerült. Az erdélyi szászoknál, különösen a brassóiaknál valóban nem volt ritka a román nyelvtudás. A szebeni Valentin Frankról például biztosan tudjuk, hogy sok más nyelv mellett románul is kitűnően beszélt, sőt Ovidius néhány versét románra fordította.)

⁹ Paul Francisci, az azonos nevű brassói lelkész fia 1665-ben iratkozott be a strassburgi, 1669-ben az altdorfi egyetemre, teológiát, majd orvostudományt tanult. Tanulmányai befejeztével 1676-tól Bayreuth-Ansbach Ögrófság Wunsiedel nevű kisvárosában lett orvos. Robert Offner feltételezi, hogy azért, mert „végzésének” idejére kortársai – leveleink szereplői – elfoglalták az összes erdélyi orvosi állást. HUTTMANN, 2000. 29.; OFFNER, 2006. 153–155., 158–159.

dova pedig ennek a módosult irányú és súlypontú szász peregrinációnak fontos álmomása lesz.

Hermann levelei bemutatják az erdélyi szász peregrinusoknak azt a generációját, amely jelentős mértékben hozzájárult a peregrinációs szokások megváltozásához. Az altdorfi és padovai orvostársadalom krémje – a tanárok – mellett ugyanis elsősorban ők, az 1660-as évek erdélyi (főleg szász) peregrinusai, Bethlen Miklós kortársai a misszilisek főszereplői. (Gyakran bizony az erdélyi peregrinusokat mindenhová árnyékként követő tartozások kapcsán.) Kiemelhetők közülük az alábbiak: Tobias Fleischer, a szebeni királybíró fia, később szenátor; Johann Gündisch evangélikus lelkész; Pétsi András későbbi szebeni és kolozsvári városi orvos; Constantinus Fabricius, a Martin Hermann előtti brassói orvos; Lukas Hermann, 1691-től az erdélyi evangélikusok püspöke; Valentin Frank későbbi szebeni királybíró, költő, történetíró;¹⁰ Lorenz Töppelt jogtudós, történetíró. Frank és Töppelt 1667-ben, illetve 1696-ban megjelent könyvével hozzájárultak ahhoz, hogy az erdélyi szászokat jobban megismerjék Európában. Franknak ezenfelül a Habsburg hatalom alá került Erdélyben politikusként is, művészetpártolóként is jelentős szerep jutott.

A levelek az utalások néha lapidáris tömörsége ellenére a generáció műveltségéről is sokat elárulnak. Töppelt Johann Michael Dilhertől a németországi evangélikusok belviszályára vonatkozóan kért információkat és nyomtatványokat. Lukas Hermann neve egy térképrajzoló adósságával kapcsolatban került elő. Pétsi András és a levélíró Martin Hermann pedig láthatóan erősen érdeklődtek az alkímia iránt.¹¹ Hermann több konkrét művet is említ Volkamerrel folytatott levelezésében, egyik levelében pedig alkímiai jelek használatával egy bizalmas receptet is leír. Nagyon úgy tűnik, hogy ez nem egyszerűen egy rózsakeresztes színezetű vonzódás, hanem mind Pétsi, mind Hermann a kor németországi egyetemein divatos, az orvoslásban a kémiai ismeretek elsődlegességét hirdető jatrokémiai irányzat híve volt.¹²

Remélem, hogy az az összefüggésrendszer, amely az alábbi levelekből kibontakozik, jelentősen hozzájárul majd a XVII. századi erdélyi peregrinációról és az erdélyi szász értelmiség világáról alkotott magyarországi kép módosulásához.

¹⁰ Valentin Frank Lukas Hermannal együtt íratkozott be 1665. június 28-án az altdorfi egyetemre. STEINMEYER, 1912. I. 347. További érdekes adalék, hogy Frank 1666-os altdorfi disputációjához (RMK III. No. 2501.) Martin Hermann írt üdvözlő verset.

¹¹ A magyarországi magyar alkímiáról összefoglalóan: MÓRA, 2003., illetve a téma először 1928-ban megjelent, ám erősen mozaikszerű alapműve: SZATHMÁRY, 1986

¹² A jatrokémiai iskoláról és kritikájáról: DEMKÓ, 1892. 346–352.; PÁRKÁNYI, 1913. 33–35.; SPIELMANN, 1977. 99.

Források¹³

1.

Johann Michael Dilherr Lorenz Töppeltnek

Weissenburg, 1664. április 17.

(egykorú másolat)

1. Örül, hogy barátja épségben hazaért, de fájlatja, hogy annak hazája barbárságba süllyedt. Mégsem javasolja Töppeltnek szülőföldje elhagyását, hiszen hogyan is javulhatna a helyzet, ha minden derék ember elmenekül, vagy önként száműzetésbe vonul. Töppelt tudta, mivel tartozik hazájának. – 2. A törökellenes háború egész Németországot annyira kimeríti és fenyegeti, hogy még a legképzettebb elméknek sem marad hely. A nürnbergiek már csaknem elsorvadnak a várakozásban. Tartson ki, Isten egyszer ennek a háborúnak is véget vet. – 3. A wittenbergiek és a rintelniek közötti ellentét újabb és újabb vitairatokat szül, amelyekből már annyi van, hogy bajosan tudja ezeket neki olyan messzire elküldeni. Talán könnyebben lecsendesíthető lenne a vita, ha mind a rintelniek, mind a marburgiak kitaranának álláspontjuk mellett. A „testvér” elnevezéssel többféleképpen is visszaélnék, amint egykor Szent Ágoston még Donatus híveit sem habozott testvéreinek nevezni. – 4. Ő maga már két hete nincsen könyközelben, ugyanis a weissenburgi fürdőben időzik.

Laurentio Toppeltino Johann Michael Dilherr¹⁴

Spectabilis et optime, nobilis et praeclarissime vir, amice charissime! [1.] Salvum te in patriam rediisse gaudeo, ast eam vidisse barbariae indutam doleo, non te sua-

¹³ Hermann minden alább közölt levele erősen kurzív, saját kezű. Egy 1665. február 10-én bátyjának, Michaelnek küldött levélből pedig – amelyet Julius Gross publikált 1890-ben – kiderül, hogy Martin Hermann altdorfi tartózkodása alatt a Julianus-naptárt használta. GROSS, 1890. 579. Ezt a szokást a peregrináció alatt vette fel, hiszen Erdélyben már a XVI. század végétől általánosan a Gergely-naptárt alkalmazták. Nagyon valószínű tehát, hogy az alábbi leveleket is mind a Julianus-naptár szerint keltezte, és mivel Volkamernek küldte őket, még csak ki sem emelte a tényt a *styli veteris* kifejezéssel.

¹⁴ Dilherr, Johann Michael (Themar, 1604. október 14.–Nürnberg, 1669. április 8.) evangélikus teológus. A lipcei, a wittenbergi és az altdorfi egyetemen folytatott tanulmányokat követően 1629-től Jénában tanult. 1631-ben ugyanitt a retorika-, majd 1634-ben a történettudomány és a poétika, végül 1640-ben a teológia professzora lett. 1642-ben Nürnbergbe hívták, ahol az Ágdiengymnasium rektoraként, 1646-tól pedig a Szent Sebald plébánia vezető lelkészeként működött. Nürnbergi egyházszervezői, reformeri tevékenységén kívül egyházi énekek szerzőjeként is ismert. BKK I. 1303–1304. (columna) Töppelt, Lorenz – Toppeltinus, Laurentius (Medgyes, 1640–41–Brassó, 1670. április 23.) jogtudós, történetíró. Előbb valószínűleg Gyulafehérvárott tanult, majd 1659. június 30-án iratkozott be az altdorfi egyetemre. 1661. június 10-én a padovai egyetem jogi karának diákja lett, ahol több tisztséget is betöltött: 1661. december 16-tól a „német” jogászok egyetemi nemzetének (*Natio Germanica iuristarum*) könyvtárosa. 1662. április 17-től a jogi kar magyar tanácsnoka. 1662. október 30. és 1663. március 17. között a „német” jogászok *syndicusa*. 1663 tavaszán rövid ideig Rómában tartózkodott. Első peregrinációja – e forrás alapján – 1664-ben ért véget, de hamarosan Andreas Fleischer szebeni királybíró fiának, Tobias Fleischernek *ephorus*aként ismét elhagyta Erdélyt, hogy neveltjével együtt tanulmányokat folytasson Németországban és Franciaországban. 1667-ben Orléans-ban jogi doktortust szerzett, és még ebben az évben Lyonban *Origines et occasus Transylvanorum...* címmel könyvet jelentetett meg Erdély – különösen a szászok – történetéről (RMK III. No. 2391.), amelynek

deo, ut eam taedio et impatientia vectus deferas.¹⁵ Qui enim respirare, et paulatim ad frugem redire potuerit, si reliquiae virorum bonorum et sapientum¹ [!] fugiant, aut sponte exulatum abeant? Nosti quod patriae debeamus. Et si vel corpore exeamus, attamen, si boni cives ac honorandi viri esse volumus, patriam semper animo gestare nostro debemus. [2.] Praeterea bellum hoc anti-Turcicum universam Germaniam adeo infestat et exhaurit, ut viris vel doctissimis vix locus aliquis relinquatur. Ipsi huius reipublicae beneficiarii¹⁶ exspectatione inani fere contabescunt. Quocirca durato et temet rebus servato secundis, o posse haud leviora! Dabit Deus his quoque finem.

[3.] Controversia inter Wittenbergenses et Rintelenses subinde novos parit commentarios, qui adeo excrescunt, ut difficulter ad oras tam longinquas transmitti possint. Forsan facilius controversia haec sopiri posset, cum et Rintelenses et Marpurgenses in contradictione constanter perstiterint.¹⁷ Adpellatio autem fratris non uno modo usurpatur, cum sanctus Augustinus et Donatistes vocare frater non

középpontjába az eredetkérdést állította, és a XVII. századi erdélyi szász történetírók többségéhez hasonlóan (ráadásul az Andreamum szövegének kozmetikázásától sem visszariadva) a dák-géta-gót-szász kontinuitás elmélete mellett tette le voksát. 1668-ban tért haza végleg, azonban neveltje miatt konfliktusba került korábbi patronusával, Andreas Fleischer szebeni királybíróval. Fleischer a korábban Töppeltnak ígért menyasszonyt saját fiához adta, majd megbízta Matthias Milest Töppelt *Origines*ének kritikájával, és elintézte, hogy az író a cáfolat nyilvános felolvasásán ne adhasson érdemi választ a vádakra. A megalázott Töppelt részt vett az Andreas Fleischer elleni, 1669-es, sikertelen szervezkedésben, és ennek kudarca után 1670-ben, Brassóban váratlanul meghalt, egyesek szerint maga keverte méreggel öngyilkos lett. CFLO II. 144–168. (A 147–167. oldalon Töppelt Miles vádjaira megfogalmazott apológiájának szövege.) STEINMEYER, 1912. I. 320. (altdorfi beíratkozása); TRAUSSCH-SCHULLER III. 400–406.; SZINYEI XIV. 474–475. (Szinyei tévedése nyomán terjedt el adat, miszerint Töppeltnél a Fleischer elleni szervezkedés kudarca után börtönbe került volna. A dévai fogságot valójában maga Fleischer szenvedte el a vádaknak kezdetben helyt adó Apafi Mihály parancsára 1669. október 10. és november 19. között.); QGSK V. 112. (Töppelt halála); VERESS, 1915. 130–131. 280.; SZABÓ-TONK, 1992. 150.; Történetírói munkásságáról: SZEGEDI, 2004. 276–285. Művei: RMK III. No. 2135. No. 2391. No. 2396. No. 4280.; Épp a levél szerzője, Johann Michael Dilherr, illetve Johann Georg Volkamer bíztatták Töppeltet az *Origines* megírására. Erről *Apológiájában* vall: CFLO II. 150–151.

¹⁵ Utalás a Magyarországon 1663–1664-ben zajló, a vasvári békével lezáruló török háborúra.

¹ Helyesen: sapientium

¹⁶ A beneficiarius szó itt vsz. egyszerűen „alattvaló” jelentésben.

¹⁷ Wittenberg (D), Rinteln (D), Marburg (D) A levélben említett hitvitát a kálvinista VI. Wilhelm hessen-kasseli tartománygróf kezdeményezésére rendeztek 1661 júliusában, Kasselban, az 1621-ben alapított kis rintelni egyetem két evangélikus (Wilhelm korábbi személycseréi nyomán a protestáns uniót támogató) teológusa – Peter Musäus és Johannes Henichen –, illetve a marburgi egyetem két református hittudósa – Sebastian Curtius és Johannes Hein – között. A hitvita során dogmatikai megegyezésre nem törekedtek, csupán megállapították, hogy a keresztény hit alapját nem érintik a két felekezet tanításának különbségei. Míg a református oldal pozitívan fogadta a hitvita röpiratban is megjelentetett következtetését, addig a wittenbergi teológusok által képviselt lutheránus ortodoxia álláspontja erősen elutasító volt, és a kritikát a hitvitában részt vevő teológusok személyére is kiterjesztették. A későbbi publicisztikai harc legjelentősebb frontját az irénista rintelniek és a merevebb wittenbergiek összeütközése képezte. Utóbbiak nézeteik igazolására igyekeztek a lutheránus világ minden pontjáról támogatást szerezni, így 1662-ben a szebeni gyülekezetnek is levelet írtak, mellékelve e tárgyban kiadott saját röpiratukat és más, a hitvitához kapcsolódó iratokat. A szebeniek az ügyet 1663 végén (I.) Lukás Hermann püspök és a zsinat elé terjesztették. A levélre a zsinat megbízásából Petrus Mederus brassói lelkész, a barcasági káptalan dékánja írt választ, és ebben egyértelműen a wittenbergieknek az uniós törekvéseket elítélő álláspontját támogatta. Dilherr levele arra utal, hogy az erdélyi szászokat a zsinat után is erősen foglalkoztatta a kasseli hitvita. TR XXII. 71–72. XXIX. 218–220. Az erdélyi vonatkozásokról: QGSK VIII-2. 356–358.; TRAUSSCH-SCHULLER, II. 403–404.

dubitarit,¹⁸ [4.] sed haec obiter; cum jam per aliquot septimanas ab omni librorum praesidio abim, uteor balneis Wisenburgensibus.¹⁹ Valeat N. C. vestra ex voto et observantissime salutem par magnorum virorum, ad quos antehac litteras exaravi. Datum Weisseburgi 17. junii 1664.

N. C. vestrae addictissimus Johann Michael Dillherr

2.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Altdorf, 1666. november 5.

1. Már régóta beszélni akar veled, ám erre nem jutott elég ideje. – 2. Köszönettel visszaküldi a Volkamer által kölcsönadott könyvet, habár nem volt annyi ideje, hogy azt lemásolja. Nem kételkedik abban, hogy miután visszatért, Volkamer ismét kölcsönadja neki. – 3. Hírek: Töppelt épségben megérkezett Eperjesre, és biztos abban, hogy már egy hét múlva személyesen is találkozhatnak. Nem kétféle, hogy azt a pénzt is megkapja majd Töppeltől, amelyet Volkamer adott neki kölcsön. – 4. Sietni fog, hogy minél hamarabb visszatérjen.²⁰

Vir nobilissime, excellentissime patrone summe, fautor honorande, servitorum meorum paratissimam semper oblationem^{II}

[1.] Licet ex animo colloquium cum tua excellentia instituere voluerim, tamen id temporis angusti ratio non promisit, interim tamen si quid est, quod servitiis meis praestare possim, saltem mandet excellentia vestra, et habebit me paratissimum. [2.] Librum ab excellentia vestra mihi transmissum (licet mihi non tantum fuerit temporis, ut describere potuerim) transmittam, pro quo tantas, quas animo concipere possum, refero grates, non dubitans, quin post meum reditum m[ihi] excellentia vestra communicaturus^{III} sit rursus. [3.] De novitate rerum non aliud, quam quod dominus Topeltinus salvus et incolumis Epperis[inum]²¹ devenerit, quem spatio 7 dierum manibus excipere pro certo mihi persuasum habeo, non dubito, quin etiam pecuniam illam a vestra excellentia conterraneo meo concessam sim accepturus. [4.] Interim maturabo, quam citissime fieri poterit, reditum. His vale, patrone optime, tuumque amare persevera. Raptim Altorfii²² anno 1666 die 5. novembris

¹⁸ Dillherr itt arra a vallási küzdelemre utal, amely az V. század eleji Észak-Afrikában folyt Szent Ágoston (354–430) hippói püspök, illetve Donatus (mh. 355 körül) néhai numidiai püspök követői (*Donatistes*) között. A Donatus előtti időkre visszavezethető helyi egyházszakadás oka a donatistáknak az a radikális nézete volt, amely szerint az egyház nem pusztán az isteni kegyelem, hanem az egyháztagok szentsége, feddhetetlen életvitele által válik szentté. (A keresztényüldözések korának egyházi tisztaságát tekintették eszményüknek.) Augustinus a donatistákkal szembeni vitában mindig felebaráti mérsékletre intett.

¹⁹ Weissenburg (D), kisváros Franken régióban, Nürnbergtól délre.

²⁰ Úgy tűnik, hogy Hermann Eperjesen akart találkozni Töppelrel, vagy legalábbis elindult kelet felé.

^{II} A lap sérülése miatt a levélben néhány szó csonka. A szögletes zárójelbe tett betűk kiegészítések.

^{III} communicaturumból javítva

²¹ Eperjes (Sáros vm., ma: Prešov, SK)

²² Altdorf (D), kisváros Nürnbergtól keletre. A Joachim Camerarius kezdeményezésére alapított, 1578-ban császári privilégiumot nyert akadémiát – amely tulajdonképpen Nürnberg főiskolája volt – 1622-ben emelték egyetemi rangra. TR II. 327–329. A magyarországi és erdélyi peregrinusok itteni jelenlé-

Excellentiae vestrae studiosissimus: Martinus Herrmannus²³ manu propria

[Címzés:] Viro nobilissimo, excellentissimo amplissimo domino Johanni Georgio Volckamero²⁴ medicinae doctori, celeberrimo (titulus) etc. domino et amico parentis loco venerando, colendo [barna viaszba nyomott gyűrűs pecsét, papír alátéttel] HJ Schulz²⁵ de beh....: [?] de.^{IV}

te éppen a XVII. század második felében volt a legerősebb, a diákságon belüli arányuk az 1650 és 1674 közötti időszakban elérte a 3,8%-ot, és ennek csaknem felét, 47 főt, az Erdélyi Fejedelemségből érkezettek tették ki. Az egyetem vonzerejében a képzés magas színvonalán kívül (amelyet az orvosi kar esetében az 1626-ban alapított botanikus kert, és az 1650-ben felavatott *theatrum anatomicum* jelez) döntő jelentősége volt a város földrajzi fekvésének: Altdorf – Frankfurt an der Oderhez hasonlóan – köztes állomásként szolgált a Nyugat-Európa más egyetemeire induló magyar peregrinusok számára. VARGA, 1994. 1–6. (Az egyetemi anyakönyvek magyar vonatkozású bejegyzéseinek kigyűjtésével.), illetve újabban: MÁHRLE, 2006.

²³ Hermann, Martin (Brassó, 1643. október 15.–Brassó, 1692. március 24.) orvos. A tekintélyes Michael Hermann (1602–1660) brassói bíró és fejedelmi tanácsos fia. Középiskolai tanulmányait Brassóban végezte. 1662-ben indult nyugati peregrinációra. 1664. december 19-én beiratkozott az altdorfi egyetemre, ahol 1666-ban köszöntő verse jelent meg. Altdorfból ismeretei bővítésére Itáliába ment, és 1667. szeptember 12-én beiratkozott a „német artisták” közé. 1668. augusztus 20-án doktorált filozófiából és orvostudományból. Később állítólag Hollandiában, Franciaországban és Angliában is járt. (1669. május 14-én biztosan Altdorfban volt, bejegyezte magát Johann Georg Rötenbeck emlékkönyvébe.) 1669. szeptember 7-i hazatérte után 1670 és 1692 között Brassó város rendes orvosa (*physicus*), emellett 1681-től városi szenátor volt. 1681-ben és 1682-ben adószedő, 1682-ben és 1686-ban városa országgyűlési követe. QGSK VI. (Petrus Mederus kalendáriumából a születés időpontja.); GROSS, 1890. 602–603. (említi a XVIII. század végén még meglévő *album amicorum*át); TRAUSSCH-SCHULLER IV. 195. (Hermann itt 1643. augusztus 25-i születési dátummal.); GUSBETH, 1884. 63. 81.; STEINMEYER, 1912. I. 345., II. 284.) VERESS, 1915. 132. 281–282.; STENNER, 1916. 65.; SZABÓ-TONK, 1992. 168–169.

²⁴ Volkamer, Johann Georg, V. (Nürnberg, 1616. június 9.–Nürnberg, 1693. május 17.) orvos. A Volkamer von Kirchensittenbach nürnbergi patricius család tagja. 1633-ban, Jénában tanult fizikát és matematikát, de ez év szeptember 24-én immatrikulált Altdorfban is. 1636-tól, Altdorfban id. Caspar Hofmann irányításával orvostudományt tanult. 1638 és 1641 között Padovában élt és tanult, egy évig a *Natio Germanica artistarum* könyvtárosa is volt. 1641-ben rövid időre visszatért Altdorfba, *De febre ephemera* címmel értekezést jelenttetett meg, majd Itáliában és Franciaországban tett tanulmányutat. (Nápolyban Marcaurelio Severino, a híres sebész tanítványa volt.) 1642-ben visszatért Nürnbergbe, és 1643-ban Altdorfban az orvostudomány doktorává avatták. Ezt követően belépett a nürnbergi orvosok testületébe (a *Collegium medicum* az egészségüggyel foglalkozó városi hatóságot is jelentette), amelynek 1664 után többször is dékánja volt. 1646-tól „Helianthus” írói névvel rövid ideig a *Pegniescher Blumenorden* nevű költészeti akadémia aktív tagja volt. Nagy megbecsülésnek örvendett. 1676-tól haláláig a Német Természetkutatók Társaságának (*Deutsche Akademie der Naturforscher* – alap. 1652) tagja, 1686-tól elnöke. 1686-ban császári udvari orvossá és tanácsossá is kinevezték, és az uralkodó palotagrófi címmel a birodalmi főnemesség soraiba emelte. Az orvostudomány mellett mechanikával és optikával is foglalkozott. Számos orvosi tárgyú munkát, sőt egy alkímiai művet is hátrahagyott. (*Examen alchymisticum*, 1676). STEINMEYER, 1912. I. 224.; WN IV. 121–125. VIII. 364–365.; ADB XL. 225.; BLÄ V. 796.

²⁵ Talán Scholz-Scultetus, Johann (Nürnberg, 1621. augusztus 7.–Nürnberg, 1680. február 13.) orvos. Az altdorfi egyetemen tanult, 1648-ban ugyanott magiszter, majd 1652-ben a lépelzáródásról tartott disputációjával az orvostudomány doktora lett. Még ebben az évben felvették Nürnberg város orvosi testületébe. A *Deutsche Akademie der Naturforscher* tagjaként rendszeresen közölt cikkeket a társaság folyóiratában. 1667-ben bővítve kiadta Minderer könyvét a hadi orvoslásról. Lefordította németre Johann de Vigo sebészeti tárgyú munkáját. Több saját orvosi és növényzeti könyvet is megjelentetett. WN III. 664–665. BLÄ V. 127.

^{IV} A családnév kivételével a megjegyzés olvasata bizonytalan, talán a kézbesítőre utal. Az elején HJ-t lehet esetleg ligatúrás HD-nek olvasni, két „de” között pedig egy végén kettősponttal rövidített, német karakterekkel írt, javított szó áll: behwege[n] [?]

3.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Altdorf, 1667. január 25.

1. Elnézést kér, hogy olyan sokáig nem írt. A késlekedés oka: egy barátja azt ígérte neki, hogy Bécsből levelet küld egy tinktúra mintájával, és ezt szeretne volna Volkamerrel is megosztani. Ebből ugyan a mai napig nem kapott semmit, de biztosra veszi, hogy hamarosan teljesül a kívánsága. – 2. Németül leírja azt a receptet, amelyet Bécsben kapott a bölcsek higanyáról, majd pedig latinul azt, hogyan lehet ebből orvosságot készíteni. – 3. Visszatért-e már ura engedelmességére Volkamer szökevény szolgája? – 4. Érdeklí, hogy mi a véleménye az „égi higany” és az orvosság közölt receptjéről. – 5. Kéri, hogy minél hamarabb küldje át neki orvosi jegyzeteit. – 6. Elnézését kéri, hogy annyi elfoglaltsága között levelével feltartotta.

Vir excellentissime, nobilissime, amplissime domine doctor Volcamere, fautor et patrone aetatem colende, servitorum meorum paratissimam semper oblationem²⁶

[1.] Haud promissi me cepit oblivio, patrone summe, licet paulatum^v [!] calamo feriatum, nihil ad te dederim litterarum, veniam tuam me facile impetraturum persuasum mihi habeo, siquidem quod differtur non aufertur, differre autem volui, spe fretus me iuxta promissum mei cuiusdam intimi Vienna²⁷ litteras cum particula quadam tincturae alicuius accepturum, cuius te vir excellentissime, patrone summe participem reddere mihi erat animo, cuius^{vi} licet ad hoc usque tempus nihil acceperim, tamen me voti brevi compotem futurum procerto persuasum mihi habeo. [2.] Descriptio vero [mercurii] universalis mihi Viennae communicati haec est, quam germanica idiomate lubet proferre, ut mentem meam eo clarius intelligere valeas.

Recipe [sal armoniacum, sal nitrum]²⁸ undt Feüer bestendige lapides, alß Kißellstein so schwartze Adern haben, undt andere Stein, worinen daß Äterische [oxy-

²⁶ Itt szeretnék köszönetet mondani Magyar Lászlónak, hogy az alkímiai jelek, és általában az alkímia szakirodalmában eligazított. Az alkímiai jelek feloldásához a következő kézikönyveket használtam: GESSMANN, 1900. és GETTINGS, 1981.

^v Helyesen: paulatim

²⁷ Bécs (Wien, A)

^{vi} A szó a margóról beszúrva

²⁸ sal armoniacum = ammóniumklorid (NH₄SO₄), sal nitrum = káliumnitrát (KNO₃) SZATHMÁRY, 1986. 537. Az alábbiakban a recept szövegének általam javasolt szabad fordítását adom: „Vég (1) ammóniumkloridot és káliumnitrátot, továbbá (2) tüzet tartalmazó köveket, például fekete ereszű kovakövet, végül (3) olyan követ, amelyben az éterikus oxigén gyakran benne rejlik, mindezeket egyenlő súlyban, keverd össze őket, és égesd előbb enyhe majd erős lánggal. A tüzet (a keverék) mágneses erővel magához vonzza, és a kétféle só olyan lesz, mint a tűzbe tett viasz. Ezt a szublimálást ismételd ötször vagy hatszor, és így az olajos mágnesesség egyre tüzesebb lesz, és a végén egy fehér szublimátumot kapsz, amely fehér jégként csapódik le az üvegen, és ez nem más, mint a higany lelke. Az eredményt salétromsavba dobva a sav megtisztítja a korróziótól, életteleenné teszi, és egyfajta édes oldószerre változtatja, amelyet aztán arany, ezüst, réz és más fémek esetében lehet alkalmazni. (Ezt maga is tanúsítja, mert jelen volt.) Ha az ember a higany lelkét meg akarja kétszerezni, desztillált ecetben feloldhatja; az ecet feloldja az élő higanyt, és az oldatot szilárd káliumnitrátra öntve az illékony szilárd lesz, a szilárd pedig épp ellenkezőleg: illékony. / Az orvosság pedig a következő: Vég egy lat aranyat és négy lat higanyt, készíts belőle foncsort, önts hozzá három ujnyi jól

gen] heuffig verborgen, vermisch alle 3 gleiches Gewichts, so wirdt erstlich lento, dann forti igne vi magnetica daß Feuer an sich gezogen, und sein diese beÿde [sallia gleich wie ein Wachß, was man darinnen trachht, daß wirdt darin gesehen, dieses Sublimern repetier 5 oder 6 mahl, so wird der olarische Magnetie mehr und mehr feureriger und bekombst^{VII} auff der letzte ein weisn Sublimat, welcher sich am Glaß anlegt alß ein gefrorenes Eiß, welches der Philosoporum [mercurius]²⁹ ist, denselben in ein [aquam fortem]³⁰ geworffen benembt demselben allein Corosio, und todet es, benembt ihm sein Corrosio, undt verwandelt es in ein süßes Menstrum (quod me praesente factum) mit welchem hernach auff [aurum] undt [argentum] und Kupfer [?] auch auff andere Metallen khan verfahren werden. Wenn man diesen obgeschriebenen [mercurium] philosophorum duplicciren will, khan man ihn mit [aceto destillato] solvieren, welcher der vegetabilische [mercurius] ist, resolviert, und auff ein figiertes [sal nitrum] fixum gegoßen et volatile fit fixum, fixum e contra volatile.

Medicina vero hoc est:

Recipe 1 lot³¹ [auri] 4 lot [mercurii], fiat amalgama,³² superinfunde oleum [vitrioli] optime rectificati, ad eminentiam trium digitorum, destilla^{VIII}, hanc destillationem 6 vel septies repete, semper novum oleum [vitrioli]³³ affundendo, exime massa, impone crucibulo, fac ignire, nota bene: sed ne fluat, [aurum] non fixum evaporabit, residuum in fundo est medicina, et sic [mercurio] mediante [aurum] et e contra [auro] mediante [mercurius] et oleo [vitrioli] quod fuit instar vinculi in medicinam perfectissimam est transmutatus.^{IX} Valet in morbo Gallico³⁴ praecipue, et in aliis multis incurabilibus morbis. Mediante hac medicina quidam mihi intimus, arthritide vaga laborans, cuius rei quam plurimi mihi testimonium praebuerunt, feliciter curatus est. [3.] Quid tuus, vir excellentissime, servus fugitivus agat, utrum se obedientem praestiterit, lubens scirem, [4.] de meo philosophico [mercurio] ut et medicina, ut tuum mihi aperies iudicium, est quod obnixè rogo. [5.] Caeterum, ut mihi notata tua medica ad breve tempus transmittere haud dedigneris, est quod

tisztított tömény kénsavat, desztilláld és ezt a desztillációt mindig új kénsavat hozzátöltve hatszor vagy hétszer ismételd meg. Vedd ki a masszát, tedd olvasztótégelybe, gyűjts meg (de vigyázz, hogy ne folyjon) a nem szilárd arany el fog párologni, és ami a tégely fenekén marad, az lesz az orvosság, és ilyen módon a higany felhasználásával az arany illetve fordítva: az arany és a kötőanyag szerepét játszó kénsav felhasználásával a higany tökéletes orvossággá alakul át. Különösen a szifilisz ellen hatásos, (ám) emellett más gyógyíthatatlan betegségekben is. Egy bizalmas ismerősét ez a gyógyszer sokak tanúbizonysága szerint kigyógyította súlyos köszvényéből”

^{VII} Utána áthúzva: „ä”

²⁹ mercurius philosophorum = alkímiai fogalom. A minden anyagban jelen lévő láthatatlan vagy más-képpen égi (a közönséges higanytól eltérő) higany neve, amelyet gyakran emlegetnek a higany lelkeként is. SZATHMÁRY, 1986. 530.

³⁰ aqua fortis = salétromsav (HNO₃). Az alkímiai jel olvasata némileg bizonytalan, lehet esetleg királyvíz (*aqua regis*) is. SZATHMÁRY, 1986. 512.

³¹ Németül *Loth*, latinul *lot(h)o* vagy *semiuncia*, magyarul *lat* vagy *lot*. Régi súlymérték, nagysága területenként változik, hozzávetőleg 1,4 és 1,95 dekagramm között mozog. BOGDÁN, 1991. 624.

³² amalgama = a fémek oldata higanyban, azaz foncsor. SZATHMÁRY, 1986. 511.

^{VIII} A szó javított, eredetileg talán: „In...”

³³ oleum vitrioli = tömény kénsav (H₂SO₄). SZATHMÁRY, 1986. 533.

^{IX} *sunt transmutatum*ból javítva

³⁴ morbus gallicus = szifilisz, vérbaj

humillime peto. [6.] Ignosce quaero, patrone summe, his meis litteris, quod te saliis negotiis abunde obstructum molestare audeam, confidentia me intenta, ut ad te, veluti ad anchoram sacram confugere non diffidiam, tanta enim tua in me sunt beneficia, ut me non amplius meum, sed tuum esse sentiam. Interim prolixitati, patrone summe, ignosce, cum tota tua familia salve, tuoque, qui tibi semper obstructus, fave. Altorfii, anno 1667. die 25. ianuarii

Tuae nobilissimae excellentiae officiosissimus: Martinus Herrmannus eques Transylvanus³⁵ manu propria

[Címzés:] Viro excellentissimo, nobilissimo et experientissimo, domino Johanni Georgio Volcamero, medicinae doctori spectatissimo, reipublicae Noribergensis³⁶ physico seniori meritissimo, practico ibidem felicissimo etc. domino et patrono aetatem colendo

[Barna viaszba nyomott gyűrűspecst, papír alátéttel.]

4.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Altdorf, 1667. február 12.

1. A levél kézbesítőjének, Valentin Franknak feltett szándéka, hogy hazalátogat. Mivel kezes, nem tartaná helyesnek, hogy a kölcsönt adó Volkamer tudta nélkül keljen útra. Hermann arra kéri Volkamert, hogy ne gördítsen akadályt Frank hazatérése elé. – 2. A Hermann földijeinek kölcsönadott pénz húsvétra, vagy legkésőbb pünkösdre bizonyosan megérkezik, különösen mivel Frank mint kezes továbbra is sürgeti majd az ügyet – 3. Két nappal korábban szolgájával átküldött Volkamernek egy levelet az univerzális oldószer leírásával, kéri erről a véleményét.

Nobilissime, excellentissime, amplissime domine doctor Volcamere, fautor et patrono aetatem colende, servitorum meorum paratissimam semper oblationem

[1.] Ostensor harum, nobilis dominus Frank,³⁷ secum constituit patrios invisere lares, quia vero fideiussorem apud tuam agit excellentiam, inhonestum et indeco-

³⁵ Az *eques Transylvanus* (németre fordítva: Ritter) rangjelzés a padovai egyetemi iratokban is szerepel, és arra utal, hogy Hermann nem egyszerűen szász polgár volt, hanem nemes. Apja, Michael Hermann 1653. március 2-án megerősítette családjá korábban is meglévő nemességét II. Rákóczi Györggyel, és ennek jeléül címeradományt kapott. MOL F1 Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, Libri regii 29. kötet. p. 162–164.

³⁶ Nürnberg (D)

³⁷ Frank-Franck, Valentin (1643. október 20.–1697. szeptember 27.) erdélyi szász politikus, történétíró, költő. Az azonos nevű szebeni királybíró és szász ispán (mh. 1648. május 10.) fia. Előbb a nagyszombeni gimnáziumban tanult, majd 1665. június 28-án beiratkozott az altdorfi egyetemre. 1660. október 8-án tartott disputációjával elnyerte a magiszteri címet. Altdorfi tartózkodása idején – egy másik erdélyi szász történétíróhoz – Johannes Trösterhez hasonlóan kapcsolatba került az 1644-ben alapított neves nürnbergi költészeti társasággal, a *Pegnesischer Blumenorden*nel. Hazatérte után Szebenben tiszviselői pályára lépett, 1679-ben vöröstoronyi várnagy, 1682-től 1685-ig a provincia jegyzője,

rum fore sibi persuasit, si te, patrone magne, inscio iter susciperet, quare ipsi ne sis impedimento, est quod obnixè rogo. [2.] Pecuniam dominis conterraneis concessam ad festum Paschates, ad summum ad festum Pentecostes adventuram, procerto mihi persuasum habeo, praesertim vero quia supranominatus dominus Frank (tanquam fideiussor) rem urgere non cessabit; [3.] Nudius tertius per famulum meum transmissi excellentiae tuae litteras cum descriptione menstrui universalis,³⁸ de quo quod sentias, est quod obnixè rogo, ut me scire facias. In reliquo vestram excellentiam quam diutissime salvam et incolumem valere desidero. Altorffj alati ut vides calami, anno 1667. die 12. februarii

Tuae excellentiae ad officia paratissimus

Martinus Herrmannus eques Transylvanus manu propria

[Címzés:] Excellentissimo viro, nobili et experientissimo domino Johan Georgio Volkamer, medicinae doctori spectatissimo, reipublicae Noribergensis physico seniori meritissimo, practico ibidem felicissimo etc domino et patrono aetatem colendo.

[Barna viaszba nyomott felzet nélküli gyűrűspecst]

5.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Altdorf, 1667. április 1.

1. Volkamer szívességei lekötelezik, fél, hogy ezeket nem tudja méltóan meghálálni. – 2. Köszönettel visszaküldi a kölcsönkapott könyvet, amely nagy segítséget jelentett neki, a gyakorlati medicinában még nem igazán jártas orvosnak. – 3. Visszaadja Volkamer kémiai kísérleteinek leírását is, amelyekről majd személyesen mondja el véleményét. – 4. Barátja, a Volkamer házában lakó Schröder korábban kérte, hogy jelezze neki, amikor valamilyen tudományos fokozatért folytatott vita lesz. Mivel holnap nyolckor tartják Vättichnek kánon- és római jogból a licenciátusi védését, Schröder látogassa meg, és vegyen részt az eseményen.

Vir nobilissime, amplissime, excellentissime doctor Volkamer, patrone magne, fautor aetatem colende, servitorum meorum paratissimam semper oblationem.

1684-től szenátor, 1686-tól szebeni királybíró és a szászok ispánja volt. 1687. március 11-től a fejedelmi tanács tagja, tanácsosi tisztét a Gubernium kormányzása alatt is megőrizte, és érdemeire tekintettel I. Lipóttól „von Franckenstein” előnévvel nemességet nyert. Ovidiust fordított, könyvet írt a tűzijátékokról. Főműve az először 1696-ban, Szebenben, majd hamarosan több külföldi kiadásban is megjelent *Breviculus Originum Nationum et praecipuae Saxonicae in Transilvania*, amelyben a humanista szász történetírás véleményéhez visszatérve, többek között Töppelt is cáfolva, a szászok betelepült volta mellett, és a kontinuitásemelések ellen érvelt. Munkájában a szászoknak az össznémetiséggel való vérségi és szellemi kapcsolatát hangsúlyozta. SZINYEI III. 720–721.; Kéziratban maradt műveit is felsorolva: TRAUSSCH-SCHULLER I. 339–346., IV. 118.; SZABÓ-TONK, 1992. 283.; ALBU, 2002. 166–168., 246–247. Egyetemi tanulmányairól és költészetéről: HAJEK, 1923. 1–68.; Történetírói munkásságáról: SZEGEDI, 2004. 285–292. Művei: RMK III. No. 1415, No. 1456, No. 1865, No. 1881, No. 1866, No. 1908. III, No. 2320, No. 4036, No. 4287, illetve a neki ajánlott *Rosetum Franckianum* két verziója: RMK II. No. 1455. és III. 3725.

³⁸ menstruum universale = más névvel alcahest, az általános oldószer. Az alkimisták elképzelése szerint annak a homogén anyagnak a része, amelyből egykor az összes elem létrejött. Segítségével minden betegséget meg lehet gyógyítani. SZATHMÁRY, 1986. 510.

[1.] Dum recolo memoria, quanta tua, vir nobilissime, in me fuerint beneficia, merito ingratus sim, si propensum tuum animum in me vel non agnoscam, vel agnoscens non praedicem. Ego vero agnosco et eo me tibi amplius tanto esse hoc nomine obstrictum fateor, quo minus tale^x quid a me promeritum esse scio. [2.] Transmitto librum non sine magna gratiarum actione, qui profecto tantae utilitatis, ut medico in praxi nondum probe versato, quam rectissime instar filii Ariadnis³⁹ esse possit, mecum erit vademecum, quem quanto saepius inspexero, tanto frequentius tua in me collata beneficia grata mente revolvam. [3.] Habes et processus tuos chymicos de quibus quid sentiam, coram referam. [4.] Praestantissimus dominus Schrötter,⁴⁰ qui domi tuae inhabitat, amicus singulariter dilectus, petiit, ut ipsi significem, quando futura sit disputatio inauguralis, quia vero crastina luce hora 8 dominus Vättich, juris utriusque candidatus pro licentia disputationem aggrediet,⁴¹ poterit praestantissimus dominus Schrötter (si alias tanto honore me afficere velit) me invisere, et ritui huic academico interesse, cui etiam plurimam a me salutem. Sed ne tibi prolixitati mea nimia sim taedio hic filum scriptionis abrumpo, nihil aliud rogans, quam ut tam tuis lectissimis (quis omnibus plurimam a me salutem) recte valere, et me ulterius favore tuo amplecti haud dedigneris. Altorfii Anno 1667 die 1. Aprilis styli veteris alato calamo

Excellentiae tuae subiectissimus: Martinus Herrmannus manu propria

[Címzés:] Excellentissimo viro, nobili, amplissimo et expensissimo domino Johanni Georgio Volcamero medicinae doctori, spectatissimo reipublicae Noribergensis physico seniori meritissimo, practico ibidem felicissimoque, domino et patrono aeternum colendo

[Más írással, valószínűleg a címzettével:] Hermann
[Barna viaszba nyomott, felzet nélküli gyűrűspecst]

6.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Padova, 1667. november

1. Az útra nem akar sok szót vesztegetni, hiszen az mindig fáradalmas. Épségben megérkezett Padovába. – 2. A város a tanulásra ideális, csak az az egy zavarja, hogy a helybeliek becsapják a jövevényeket. – 3. Elhatározta, hogy húsvét tájékán

^x Először hibásan „tae-t” írt, majd beszűrt egy „l”-t

³⁹ Mitológiai utalás arra a fonatra, amelyet Minósz krétai király leánya, Ariadné adott Daidalosz tanácsára Thészeusznek, hogy kitaláljon a Minotauruszt rejtő labirintusból.

⁴⁰ Carl Schröter (Zittau, 1642. június.10.–?) Két évig Johann Georg Volkamernek praktizált Nürnbergben, 1663-ban Lipcsében tanult, majd Wittenbergben, végül Jénában, ahol 1670-ben az orvostudomány doktora lett. Már 1669-től kezdve, Zittauban orvosként praktizált. Három (I.) Johann Georg Volkamerhez írott, Zittauban kelt levele is fennmaradt a Trew gyűjteményben, ezek: 1669. április 25., 1670. augusztus 12., 1671. január 6. SCHMIDT-HERRLING, 1940. 548.

⁴¹ A szóban forgó Vättich a nürnbergi Johannes Wvttich (Wüttich) disputációjának címe: *Diatriba inauguralis iuris de primo et secundo decreto*. FEVERLEIN, 1762. 22. Valószínűleg azonos azzal a Johannes Wolffgangus Wittiggel, aki 1653. június 29-én iratkozott be az altdorfi egyetemre. STEINMEYER, 1912. I. 292.

Rómába megy, mert ott a gyakorlati orvoslás igen fejlett, kéri a tervezett útról Volkamer véleményét. – 4. Barátja, a néhai erdélyi (evangélikus) püspök fia, Lukas Hermann elhatározta, hogy hazatér, de tudatában lévén a Volkamernél tartózkodó térképrajzoló dolgának, mint kezes nem akar Volkamer tudta nélkül távozni. Lukas kérte Martin Hermannnt, hogy járjon közbe az érdekében: Volkamer ne gördítsen akadályt hazatérése elé. Valószínű, hogy Valentin Frank már az ő hazatérése előtt megadja a pénzt, ha mégsem, ő azon igyekszik majd, hogy az összeget hűsvét táján megküldjék. – 5. A levél írója kijelenti: Lukas Hermann szavahihető, anyagi helyzete pedig olyan, hogy egymaga is különösebb megerőltetés nélkül képes az összeget kifizetni. Kéri, hogy Volkamer ne akadályozza barátját elhatározásának teljesítésében, sőt inkább segítse. – 6. Küld neki egy Padovában idén kinyomtatott csataképet (metszetet). – 7. A híreket Lukas Hermann majd személyesen elmondja.

Vir nobilissime, amplissime, excellentissime domine doctor Volcamere, patrone magne, fautor aetatem colende, servitiorum meorum paratissimam semper oblationem

[1.] Cum te haud lateat, vir excellentissime, patrone colende, quanta peregrinantium sit incomoditas^{XI} [!], de itinere verba facere superfluum esse duxi, hoc unicum scribo: me salvum et incolumem Patavium⁴² appulisse, [2.] in quo omnia mihi perbella placent, locus satis amoenus, litteratorum haud exiguus est hic numerus, nec video quid studioso studendi cupido deesse possit, hoc unicum me male habet, quod cives sunt tantae fallicitatis, advenas omni modo fallentes, sed quid iurum, quaerenda pecunia primum virtus post nummos. [3.] Constitui mecum circa festum Paschates petere Roman,⁴³ quandoquidem praxis illico maxime floret, de quo proposito quid sentiat tua excellentia (ut cuius consilio hac in parte lubens uti volo) est quod humillime rogo, ut me scribere faciat. [4.] Nobilissimus dominus Lucas Herrmannus,⁴⁴ episcopi quondam Transylvanensis non degener filius, frater et amicus

^{XI} Helyesen: incommoditas

⁴² Patavium = Padova (I) Itália harmadikként (1222-ben) létrejött egyeteme. 1250-től a jogi és teológiai oktatás mellett két orvostudományi tanszék is létesült. Az orvostudomány differenciálódásával egyre több tanszék szerveződött. A XIV. század végétől sebészetet is tanítottak. Az egyetem büszkélkedhetett Európa első gyógyszerészeti tanszékével (1533), az első egyetemi botanikus kerttel (1545), és az első itáliai *theatrum anatomicum*mal (1594). A XVI–XVII. században nagy megbecsülésnek örvendett mind jogi, mind pedig orvosi képzése. Az intézmény 1399-től tulajdonképpen két egyetemre bomlott, az *Universitas Iuristarumra* (jog, teológia) és *Universitas Artistarumra*. (filozófia, retorika, orvostudomány, csillagászat). A két egyetemen belül a diákság származása szerint „nemzetekre” oszlott (nem minden nép fiainak van saját szervezete, Itálián belül pedig egy egyetemi „nemzet” egy tájegységet jelent) és ezek mindkét egyetemen két csoportba (1. ciszmontán nemzetek = itáliaiak 2. ultramontán nemzetek = külföldiek) tömörülnek. SNORRASON, 1968. 92–103. (Az egyetem történetéről, épületeiről, különös tekintettel az orvosi karra.); [Universit%C3%A4t_Padua](#). A padovai egyetem szervezetéről magyar nyelven szinte semmi nem jelent meg. Veress Endre Berzeviczy Mártonról írott életrajzában ugyan közöl néhány alapvető információt, de a rendszerezés igénye nélkül. VERESS, 1911. 55–61.

⁴³ Roma (I)

⁴⁴ Hermann, Lukas (Nagykapus, ?–Berethalom, 1707. szeptember 10.) Azonos nevű apja (1597–1666) az erdélyi evangélikusok püspöke volt. 1661–1663-ban a nagyszabeni gimnáziumban tanult. 1665. június 28-án iratkozott be az altdorfi egyetemre, majd 1666-ban a jénaira. E fenti levél tanúsága szerint 1667 végén vagy 1668 elején hazatért, és 1669-től Medgyesen lett rektor, illetve beosztott lelkész.

amantissimus patrios petere lares in animum sibi induxit, sed haud ignarus chorographi apud tuam excellentiam existentis, in quo munere obsidis^{xii} [!] fungitur, clam se subducere nolens, a me petit, facileque obtenuit, ut tuam excellentiam obnixè rogiem, ne sibi licentiam redeundi domum denegaret stipulataque promisit manu, se (si alios ante ipsius regressum pecunia a domino Valentino Franckio nobili Transylvano transmissa non fuerit, de quo tamen minime dubitat) se navaturam operam, ut circa festum Paschates transmitti possit, [5.] cumque mihi domini Herrmanni fides nunquam fuerit suspecta, tantaeque sit facultatis, et vel ipse solus sine magna verum suarum iactura tantam pecuniae deponere possit, idcirco tuam excellentiam rogatam sum opere habeo, ne ipsi in laudabili suo proposito impedimento, verum potius adiumento esse dignetur,^{xiii} cuius beneficii me nunquam capet^{xiv} [!] oblivio, eroque gratus quamdiu punctum saliens superstes erit. [6.] Transmitto excellentiae tuae tabellas proelii, hoc anno Patavii prelo commissas, quas ut serena fronte accipiat, oro. [7.] Quid novi habeat oretenus referet dominus Herrmannus. His ite praemissis, tuam excellentiam omnibus suis lectissimis (quid plurimam a me salutem) bene valere, mihi que favere desidero. Patavii anno 1667, die [...] ^{xv} novembris

Tuae nobilissimae excellentiae obligatissimus: Martinus Herrmann eques Transylvanus manu propria

[Címzés:] Nobilissimo viro excellentissimo, amplissimo domino Johanni Georgio Volcamero Philosophiae et medicinae doctori, spectatissimo physico illustris reipublicae Noribergensis ordinario practico ibidem, felicissimo patrono et fautori magnò, aetatem colendo

[Vörös viaszba nyomott, felzet nélküli gyűrűspecst]

7.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Padova, 1668. január 13.

1. Graman meghozta neki Volkamer levelét. Látja, hogy kérését komolyan vette, és hálás, hogy Volkamer segítette Lukas Hermannnt. – 2. Fél, hogy nem tudja méltóan viszonzni, azt még kevésbé, hogy a tartozást, amelyet gyors távozása miatt ő maga Tretzelnek nem adott meg, jó hírének megőrzéséért ki akarja fizetni helyette. – 3. A Velencében működő kiváló kémikus, Harras fulladni kezdett, és a múlt héten meghalt. – 4. A Töppelt Padovában váró Pétsi üdvözlését küld. – 5. Tilemann, az egykori marburgi professzor rövid időn belül elkezdte Padovában kémiai kurzus-

1670-től Szászivánfalván és Baromlakon, 1687-től Medgyesen lett lelkész. 1691 januárjától haláláig, 1707-ig erdélyi evangélikus püspök. 1704-ben személyesen is megszenvedte, amikor a kurucok kifosztották a szászok püspöki székhelyét, Berethalmot. Feleségének, Anna Seidnernek egy kolozsvári ifjúval folytatott viszonya nagy botrányt kavart. Martin Hermannak csak névrokona. TRAUSSCH-SCHULLER II. 126–128., IV. 195.; SALZER, 1881. 410–413.; SZABÓ-TONK, 1992. 156.; WAGNER, 1998. 204. A levélben használt „frater” kifejezés csak a baráti viszony kifejezése, nem a rokonságé.

^{xii} Szabályosan: obsidiis

^{xiii} Utóbbi két szó utólag beszúrva

^{xiv} Helyesen: capiet

^{xv} A hely egyszerűen kihagyva

sát, és két hetet tölt majd ott. – 6. Bár találna egy igazi filozófust, aki mondana neki valami biztosat a bölcsek kövéről, de sajnos a kémia Padovában kevéssé virágzik. – 7. Kéri Volkamert is, ha valami újdonságról értesül e tárgyban, írja meg neki. Nem aranyat szeretne vagy ezüstöt, hanem orvosságot, hogy hazájába visszatérve gyógyíthasson.

Vir excellentissime, patrone magne, fautor colende, servitiorum meorum paratissimam semper oblationem

[1.] Accepi, vir excellentissime, patrone colende, tuas a nobili domino Graman amico singulariter dilecto, vidique meam petitionem haud parvi fuisse ponderis, quam ita domini Lucae Herrmanni promovere tantopere tibi fueret curae, utinam ex minutissima saltem parte liceret, [2.] nec enim tantarum sum virum ut par pari possem referre, quod vel exinde elucet, quod pro nominis mei fama conservanda, debitum domino Tretzelio⁴⁵ a me ob subitaneam itineris accessionem neglectum, attamen memoriae mandatum exponere volueris, ingens certe beneficium, nunquam oblivioni mandandum sit, maneboque gratus quamdiu vitali fieri licebit aura. Anatomia hodie suum est sortita nutum. [3.] Clarissimus dominus Harras⁴⁶ Venetiis⁴⁷ chymicus optimus asthmaticus factus praeterita septimana obiit. [4.] Excellentissimus dominus doctor Petsj,⁴⁸ qui hic dominum Toppeltinum expectat, plurimam offert salutem. [5.] Excellentissimus dominus doctor Tillemannus,⁴⁹ professor

⁴⁵ Valószínűleg Tetzl, Johann Jakob (1623–1667) Ismert nürnbergi patrícius család (Tetzl von Kirchensittenbach) sarja. Kétszer is beiratkozott az altdorfi egyetemre, először 1658. június 29-én, majd 1665. július 5-én. STEINMEYER, 1912. I. 315., 348., II. 58. Esetleg azonosítani lehet az 1661-ben Leidenben orvostudományból doktori címet szerző Galenus Tretzellel, ám altdorfi tartózkodásáról nem tudnk. KRIVATSY, 1989. 1196.

⁴⁶ Kiletét sem a rendelkezésemre álló életrajzi adattárak, sem az internet segítségével nem tudtam megállapítani.

⁴⁷ Velence (Venezia, I)

⁴⁸ Pétsi András (Kolozsvár, 1622–24–Kolozsvár, 1689. augusztus 26.) orvos. A baranyai származású Pétsi György kolozsvári unitárius polgár fia, szülővárosában kezdte tanulmányait, 1642–43-ban már a kolozsvári Szentpéter külváros iskolájának rektora volt, majd 1644. május 18-tól a nagy óvári iskola *seniora*. 1657. szeptember 11-én indult Kolozsvárról nyugati peregrinációra. 1657. szeptember 25-én beiratkozott a padovai egyetemre. 1659. december 13-án ugyanitt a filozófia és az orvostudomány doktora lett. Wesszprémi szerint a doktori cím elnyerése után is Itáliában (főként Velencében) maradt mint gyakorló orvos. 1664 végén vagy 1665-ben tért haza először. 1665-ben feleségül vette egy lengyel unitárius menekült leányát, Elzbieta Stanót. Miután 1665. szeptember 6-án ajánlatot kapott Szeben városától, ott lett rendes orvos. A fenti levelek alapján azonban megállapítható, hogy 1668-ban megint Itáliában tartózkodott. Második hazatérése után előbb újra Szebenben, majd 1673-tól szülővárosában, Kolozsvárott folytatta mesterségét, és a városi polgárságon kívül az erdélyi főnemesség tagjait (pl. Teleki Mihály, Wass György) is gyakran gyógyította. FRS 166. (Andreas Barovius néven.); WESSZPRÉMI II. 365–369.; HERBERT, 1901. 267.; VERESS, 1915. 129–130., 276–280.; SZABÓ-TONK, 1992. 17.; PATAKI, 2004. 64., 139–143.

⁴⁹ Tilemann, Johannes (Wertheim, ?–Ulm, 1681) orvos. A fordulatokban gazdag életpályájáról ismert orvos a marburgi egyetemen tanult, ahol 1636. február 23-án doktori fokozatot szerzett, majd 1637-ben kinevezték az orvostudomány rendes professzorává. 1655-ben Marburgból Mainzba ment, és katolizálása után a választófejedelem udvari orvosa lett. Úgy értékelte, hogy a neki tett ígéreteket nem teljesítették, ezért 1660-ban ismét felekezetet váltott, és Schmalkalden város rendes orvosa lett. Mint szakember és orvosi író igen megbecsült volt, ám magánélete botrányoktól sem volt mentes, első feleségét állítólag halálra verte, második felesége pedig azzal vádolta meg, hogy meg akarta mérgezni.

olim Marpurgensis collegium hic brevi incipiet chymicum, qui per duas hic comoratur septimanas, [6.] utinam aliquem verum philosophum reperire mihi liceret, qui de lapide philosophorum aliquid certa comunicaret, verum hoc loco chymia parum aut nihil floret, interim animus meus curiosus natura haud quiescere poterit, [7.] tuam itaque supplico excellentiam, si quid novi de divino hoc opere resciverit, ut me faciat certiorum, Deus novit animum, nec enim cupio [aureum] vel argentum, saltem est medicina quam opto, ut in patrios regressus lares, mihi et amicis consulere valeam, sed temporis angustia pedem figere iubet. Tu itaque vir excellentissime, patrone magne com omnibus tuis lectissimis (quibus plurimam a me salutem) feliciter vale, meque tui subiectissimum amare persevera. Patavii, anno 1668. die 13. Ianuarii

Tuae excellentiae nobilis servitor humillimus: martinus Herrmannus manu propria

[Címzés:] Illustrissime signore Giovanni Georgio Volkamer Filosofie e medicine dottore in Norimberg

8.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Padova, 1668. február 3.

1. Január 30-án kapta meg levelét, és az ahhoz mellékelt, Pétsinek szóló levelet. Megérti, hogy Volkamer nagyon csodálkozik, miért utazott el Pétsi Padovából, maga sem talált más magyarázatot, csak azt, hogy Pétsi Szebenben saját erejéből egy patikát akar nyitni, és mivel bizonyos egyszerű és összetett gyógyszerek hazájukban nincsenek meg, ezekből akart Velencében készletet beszerezni. – 2. Kéri Volkamert, hogy ha Pétsi válaszában közli az okot, ossza meg azt vele, és ő hallgatni fog a dolgról. – 3. Molinetti ma befejezte anatómiai előadássorozatát, de semmivel nem szolgált, ami Volkamer számára újat jelenthet. Csaknem szóról-szóra leírta az előadásokat, és ha majd visszatér Itáliából, szívesen a rendelkezésére bocsátja a jegyzeteket. – 4. Holnap Pétsivel Velencébe indul, hogy megnézzék a karnevált. – 5. Rövid idő – ha nem téved, egy hét – múlva kezdődik Marchetti anatómiai kurzusa, amelyet ő is szorgalmasan hallgatni fog, és ha valami újdonságot megtud, azt Volkammerrel szívesen megosztja.

Vir nobilissime, excellentissime, fautor et patrone magne, servitiorum meorum semper paratissimam oblationem

[1.] Tuas, ut et inclusas, Patrone magne, ad excellentissimum dominum Petsj amicum dilectum 30 ianuarii accepi, perlectis observavi magnam excellentiam tuam subiisse admirationem causae excursus Patavii praefati domini Petsj, profecto et me maxima

Ez utóbbi ügy miatt a városi tanács 1661 decemberében elbocsátotta. Későbbi életpályája homályos, valószínűleg itineráns életmódot folytatott, mint a levélből kiderül, 1668-ban éppen Padovában tartózkodott. 1669-ben, Amszterdamban jelentetett meg egy alkímiai tárgyú művet (*Experimenta circa veras, et irreducibiles auri solutiones*). KESTNER, 1740. 849–850.; ADB XXXVIII. 296–297.; KRIVATSY, 1989. 1186.

tenet admiratio, et licet hucusque omnem moverim lapidem inquirendi causam, aliam tamen experiri non licuit, praeterquam ipsum sibi in animum induxisse Cibinii (Herrmanstadt Metropolis est Transylvaniae)⁵⁰ propriis sumptis erigendi et comparandi pharmacopociam, quandoquidem e nonnullorum simplicium et compositorum in nostris oris defectus habetur, ideo se Venetiis ipsorum copiam sibi comparaturum. [2.] Me eo inficias, per inclusas domini Petsj causam itineris sui excellentiae tuae comunicasse,^{xvi} quare obnixè rogo, dignetur mihi tua excellentia comunicare, ego Pythagoreum labiis meis lubens imponam silentium.⁵¹ [3.] Excellentissimus dominus Molinetti hodie coronidem imposuit anatomiae, nihil novi quod latere tuam sciam excellentiam protulit, de verbo fere ad verbum lectiones suas anatomicas notavi, quas ex Italia redux factus lubens communicabo. [4.] Cras una cum domino Petsj ibo Venetias in Carnaval, visurus stultiam Venetorum nonnullorum.⁵² [5.] Brevi et ni fallor spatio unius septimanae incipiet anatomia excellentissimi domini Marchetti,⁵³ cui sedulum me praebere volo auditorem, siquidem novi quid et quidem notatu dignum in medicina protulerit, lubens tuam scire faciam excellentiam. Sed ne prolixitas nimia taedio tuae sit excellentiae, hic pedem figo, nihil aliudque, quam tuam excellentiam cum omnibus suis lectissimis (quibus plurimam a me salutem) bene valere, vivere, mihi que favere desidero. Patavii, anno 1668. die 3. februarii.

Tuae nobilissimae excellentiae officiosissimus: Martinus Herrmannus eques Transylvanus manu propria

[Címzés] Viro nobilissimo, excellentissimo, amplissimo domino Johanni Georgio Volkamer philosophiae et medicinae doctori celeberrimo, illustris reipublicae Noribergensis phÿsici ordinario ibidem felicissimo etc. patrono aetatem colendo Noribergae

[Vörös viaszba nyomott, felzet nélküli gyűrűspecst]

9.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Velence, 1668. március 9.

1. Február 19-én megkapta két levelét. A címzett fia ugyanezen a napon ment el Padovából Velencébe. Elnézést kér, mert ő is szívesen elkísérte volna, de Tilemannnak, az egykori marburgi professzornak patológiai előadása miatt, amelyre már

⁵⁰ Cibinium = Hermannstadt, Nagyszeben (ma: Sibiu, RO)

^{xvi} A mondat fogalmazása nehezen értelmezhető.

⁵¹ Utalás a Kr. e. VI. században élt számoszi születésű ión filozófus, Püthagorasz követőire, akik a felesleges beszéd elkerülésére több éves némasági fogadalmat tettek.

⁵² A velencei karnevált mint elítélt, de mégis kíváncsian figyelt látványosságot gyakran felkeresték az Itáliát járó magyarországi és erdélyi peregrinusok, talán a legismertebb Bethlen Miklós részletgazdag leírása a *bűnnel felette teljes* városról és ünnepéről: BETHLEN, 1955. I. 208–211.

⁵³ Marchetti, Pietro (Padova, 1589–Padova, 1673. április 16.) orvos. Előbb a sebészet, 1652-től az anatómia, 1661-től pedig újra a sebészet professzora a padovai egyetemen. Főműve az először 1664-ben, Padovában megjelent *Sylloge observationum medico-chirurgicarum rariorum*. A velencei szenátus érdemei elismeréséül Szent Márk lovagjává nevezte ki. Fiai, Domenico és Antonio is az orvostudomány professzorai lettek a padovai egyetemen. KESTNER, 1740. 513.; BLÁ IV. 72.; KRIVATSY, 1989. 754. (további műveinek felsorolása)

régen elígérkezett, nem mehetett. – 2. A címzett említett neki egy kémiai tárgyú könyvet, amelyről azt mondta, el is küldene neki, ha arra alkalom nyílna. Ő csak azt kéri, hogy írja meg neki a szerző nevét, illetve hogy hol nyomtatták, és a velencei könyvkereskedőtől biztosan be tudja majd szerezni. – 3. Marchetti fia egy felboncolt kutyával szemléltette a *theatrum anatomicum*-ban, hogy a heréknek alig van szerepe a mag termelésében. – 4. Hírek: Egy bizonyos olasz klerikus nem kis pénzt szerzett azzal, hogy ártatlan emberek fejét hordta a szenátus elé, azt állítva, hogy azok rablók fejei. Büntetésül előbb levágták a kezét, majd felakasztották a Szent Márk-börtönben. Egy Bécsben tartózkodó velencei száműzött pedig felajánlotta a Köztársaságnak, hogy a kegyelemért cserébe saját pénzén katonákat toboroz Velencének. A szenátus nem hitte el, hogy még életben van, mivel egy klerikus már régen megölte. A gyanúba került egyházi elfogása után mindent bevalótt, és végül kötél általi halálra ítélték. – 5. Töppelt és Fleischer aznap indultak el Rómába, öt hét múlva térnek majd vissza. Pétsi azt szeretné, hogy Padovában vásároljanak számára, hamarosan pedig visszamennek Erdélybe. Volkamert mindannyian üdvözlök.

Salutem et officia paratissima

[1.] Vir excellentissime, patrone magne, fautor honorande, binas ad me datas a excellentia tua accepi, et quidem eodem die 19. nimirum februarii, quo Johann Christoph Volkamer filius tuae excellentiae,⁵⁴ amicus meus intimus, honorandus Patavio ascendens, Venetias abiit, utinam me comitem praebere potuissem, sed quidem prohibuit collegium pathologicum excellentissimi domini Tilemanni, professoris olim Marburgensis, cuius auditorem me fore iam dudum promiseram, me idcirco veniam a tua excellentia^{xvii} impetraturum confido, sicque alio in casu inservire potero, officia mea nunquam deerint. [2.] Mentionem facit tua excellentia cuiusdam libellis chymicis nuper editi, cuius me faceret compotem, si occasio transmittendi daretur, pro animi mei nutantis confirmatione. O amicum pectus! Iam voluntatem habeo pro facto, solum rogans, ut auctoris ubique typis sit excusum, me faciat compotem, nec non difido, me a bibliopolis Venetis facile obtenturum. [3.] Semen non generari in testibus, vivo illustrissimi domini Marcheti filius⁵⁵ in theatro⁵⁶ cane demonstravit dissecto, affirmans, se quendam canem castratum habuisse, qui plures annos successive cum cane foeminea hypocausto⁵⁷ inclusus ipsam reddider-

⁵⁴ Johann Christoph Volkamer (Nürnberg, 1644. június 7.–Nürnberg, 1720. augusztus 26.) Johann Georg Volkamer legidősebb fia, kereskedő. Elsősorban botanikusként vált ismertté, 1720-ban tagjai közé választotta a *Kaiserliche Akademie der Naturforscher*. Illusztrált botanikai műve, az először 1708-ban megjelent *Nürnbergische Hesperides* nagy népszerűsége tett szert. WN IV. 125–127.

^{xvii} Utána áthúzva: „me”

⁵⁵ Vsz. Marchetti, Domenico (Padova, 1626–Padova, 1688) orvos. Pietro Marchettinek, az anatómia és a sebészet professzorának fia. A padovai egyetemen apja, majd Vesling tanítványa. Élete utolsó éveitében az anatómiai tanszék vezetője. Az elsők között alkalmazta az erek injekcióját, amelynek segítségével 1678-ban igazolni tudta, hogy a vénák és artériák legfinomabb ágai kommunikálnak egymással. 1652-ben Padovában anatómiai kézikönyvet jelentetett meg, amely sokáig alapmű maradt. PATINUS, 1682. 39–40., 62–63.; KESTNER, 1740. 512–513.; BLÄ IV. 72.

⁵⁶ Az egyetem 1594-ben alapított híres *theatrum anatomicum*-áról bővebben: SNORRASON, 1968. 100–102.

⁵⁷ Az újkori latinban a leggyakrabban „fűtött szoba” jelentésben.

it semper foecundam, tandem dissecto cane reperiisse se parastatas^{xviii} [!] figuram testiculosam quodammodo repraesentantes, huius exemplo demonstravit testes pro elaboratione seminis parum aut nihil facere, aliud notata dignum non habeo. [4.] Novi, praeterita septimana quendam clericum Italum amputata primo manu, in arca divi Marci⁵⁸ suspensum, qui multos homines interficiens, ipsorum capita amputata senatui Veneto obtulit, dicens esse capita banditorum, sicque haud levem pecuniae summam a senatui Veneto obtinuit, accedit ut quidam bannisatus Viennae degens scripserit Venetiis, se aliquot millituum^{xix} [!] propriis expensis conducturum in gratiam reipublicae Venetae, solum gratiam impetrare posset. Senatus credere noluit ipsum in vivis, cum iam dudum a clerico sit interfectus, vicissim litteras exaravit. Clericus suspectus redditus captus omnia confessus est, tandem laqueo condemnatus. [5.] Excellentissimus dominus Toppeltin [!] et nobilis dominus Fleischer⁵⁹ hodie Romam petierunt spatio 5 hebdomadum regressuri, quos excellentissimus dominus Petsi Patavii expectabat comparatum, tandem patriam repetituri, a quibus omnibus plurimam salutem. Inclusas^{xx} [!] excellentissimo domino Brunoni⁶⁰ transmittantur, rogo. Hic pedem figo, tuam excellentiam cum omnibus lectissimis, quibus plurimam a me salutem, bene valere, mihi que favere desidero. Veneto raptim, anno 1668. die 9. martii

Excellentiae tuae observandissimus: Martinus Herrmannus eques Transylvanus manu propria

[Címzés:] Viro excellentissimo, nobilissimo, amplissimo domino Johanni Georgio Volcamero, philosophiae et medicinae doctori spectatissimo, illustris reipublicae Noribergensis physico ordinario, practico ibidem felicissimo, domino et patrono aetatem colendo venerando

Noribergam

[Vörös viaszba nyomott, felzet nélküli gyűrűspecst]

^{xviii} Szótári alakja általában prostata, ae (f), a többes szám használata nehezen magyarázható.

⁵⁸ Az „arca Sancti Marci” elnevezés valószínűleg azt a XVI. században felépített velencei központi börtönt fedi, amelyet a Sőhajok hídjá (*Ponte dei Sospiri*) köt össze a csatorna (*Rio di Palazzo*) másik partján fekvő Dózse-palotával.

^{xix} Helyesen: militum

⁵⁹ Fleischer, Tobias (1647–1713. február) Andreas Fleischer (mh. 1672) szebeni királybíró, szász ispán és fejedelmi tanácsos fia. 1665 októberében a szebeni gimnázium diákja volt. 1666. október 9-én indult nyugati peregrinációra nevelője, Lorenz Töppelt kíséretében. 1666. december 21-én iratkozott be az altdorfi egyetemre, 1668. május 5-én pedig a padovai egyetem „artes” karára. Hazatérte (1668) után Szebenben városi tisztségeket viselt. 1685-től szenátor, 1690-ben Stadthann (*villicus*). SZABÓ–TONK, 1992. 280.; Andreas Fleischer síremléke és epitáfiuma: ALBU, 2002. 203–205.

^{xx} Egyeztetési hiba, helyesen: inclusae

⁶⁰ Bruno, Jakob Pankraz (Altdorf, 1629. január 23.–Nürnberg, 1709. október 13.) orvos. Előbb Altdorfban, majd Jénában tanult. 1650-ben Altdorfban magiszter, később Padovában tanult, majd 1653-ban Altdorfba visszatérve az orvostudomány doktora lett. A doktori cím megszerzése után Nürnbergben praktizált, majd 1662-től Nicolai utódjaként a gyakorlati orvoslás professzora lett Altdorfban. Több ízben is dékán, illetve rektor, élete végén a nürnbergi *collegium medicum seniore*. Legismertebb műve az először 1696-ban, Altdorfban megjelent *Propyleum medicum*. WN I. 145–147.; STEINMEYER, 1912. I. 226., II. 76.; BLÄ I. 739.

10.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Padova, 1668. április 20.

1. Megkapta Volkamer levelét. Szívesen segített a fiának, ami csekélység ahhoz a sok segítséghez képest, amit tőle kapott. – 2. Gramann kéri, hogy bocsásson meg, azért nem volt ideje válaszolni, mert ő tölti be a vicesyndicusi tiszteletet. A múlt héten választották meg az egész (német egyetemi) nemzet egyetértésével és nagy ünnepeléssel kísérték lakhelyéig. – 3. Mellékelve küldi tanárának, Tilemann-nak Volkamerhez címzett levelét. – 4. Amikor Tilemann számára megvásárolta Pétsitől a „Megnyílt bejárat az elzárt királyi palotába” című könyvet, elolvasta annak 11. fejezetét a tökéletes bölcsök köve megtalálásáról. Ahogy látja, a szerző a szublimált higanyt a közönséges higannyal és a közönséges arannyal egyesíti. Mi erről a véleménye? Mi szerinte a bölcsök kövének anyaga? – 5. Van Padovában egy német teológus professzor, aki filozófiát és fizikát tanít, és azt állította neki, hogy birtokában van az általános oldószernek, de nem árulta el annak alapanyagát. Azon lesz, hogy valamit megtudjon tőle.

Vir excellentissime, patrone summe, salutem et amorem

[1.] Acceptis tuis litteris, patrone magne, in ipso frontispicio vidi te summas mihi referre grates, quod filio tuo rectissimo, amico meo dilecto, officiis meis non defuerim, profecto si dicendum quod res est, fateor lubens me tibi tantum debere tuisque, quantum nullo alio, quare non est quod gratias agas, quin potius impera, licet enim par pari referre non possim, tamen in quantum vires permiserint, ad quaevis officia subeunda paratus semper dego. [2.] Excellentissimus dominus Grammannus,⁶¹ praemissa salute obnixè rogat, ut tua excellentia ipsum excusatu habere dignetur, quod litteris non responderit hactenus, sustinet enim officium vicesyndici, quod praeterita septimana cum inclytæ nationis consensu ipsi oblatum, magno omnium applausu domum ductus, „viva, viva” per totam urbem dispersum fuit. [3.] Excellentissimus dominus Tilemannus, praeceptor meus honorandus, inclusas ad tuam mittit excellentiam, [4.] ut ei d[omi]n[o] d[octo]r[e]^{XXI} Petsi introitum apertum ad oclusum regis palatium comparavi, legi cap. 11. de inventione perfecti magisterii,⁶²

⁶¹ Gramann, Johann (Heinrich) Az 1639-től Moszkvában működő orvos, Hartmann G. Gramann fia, aki 1647-ben a cártól engedélyt kért és kapott arra, hogy fiát Németországba küldje tanulni. Johann 1667-ben, Jénában lett az orvostudomány doktora. E levél tanúsága szerint később Padovában is folytatott tanulmányokat. BLÅ II. 828.

^{XXI} A rövidítés miatt az olvasat (és általa a jelentés) nem egészen egyértelmű. Az „ei” névmás Pétsire is vonatkozhat, de ez erősen redundáns megfogalmazás lenne. (Ebben az esetben Pétsinek veszi a könyvet Hermann, és az eladó személye nem ismert.)

⁶² A rejtélyes angol alkímista, Eirenaeus Philalethes először 1667-ben, Amszterdamban megjelent, később számos európai nyelvre lefordított alkímiai kézikönyvéről (*Introitus apertus ad oclusum regis palatium*) van szó. Eirenaeust korábban tévesen azonosították, előbb az Eugenius Philalethes humanista nevet használó angol Thomas Vaughannal, később pedig a bermudai születésű, a Harvardon végzett George Starkeyval (mh. 1665). Kiléte még ma sem egészen világos. Tudjuk róla, hogy kevéssel 1646 után találkozott Starkeyval, akit beavatott az aranycsinálás titkaiba, és azt is, hogy jó viszonyban volt Robert Boyle-lal. DNB XVIII. 994–995. (Eirenaeus műveinek jegyzékével.)

sed ut video [mercurium] sublimatum cum [mercurio] vulgari et auro vulgari iungit, de quo quid sentiat tua excellentia, ut mecum communicet, est quod obnixe rogo, quidve sentiat, quae sit materia philosophorum. [5.] Est hic quidam professor germanus theologus, vir insignis, explicat physicam, phylosophiam insignis, [!] qui mihi expresse dicit, se gaudere menstruo universali, materiam ex qua, dicere noluit, sed operam navabo, utrum aliquid ex eo rescire possim. His tuam excellentiam (praemissa salute ad totam familiam) bene valere mihi que favere desidero. Patavii, anno 1668 die 20. aprilis

Tuae excellentiae observandissimus: Martinus Herrmann manu propria
[Címzés:] Viro excellentissimo, nobilissimo, amplissimo domino Johanni Georgio Volkamero, phylosophiae et medicinae doctori famigeratissimo, illustris reipublicae Noribergensis physico ordinario practico ibidem felicissimo etc. domino et fautori aetatem colendo, venerando.

[Vörös viaszba nyomott, papíralátétes gyűrűspecst]

11.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Padova, 1668. május 31.

1. A levélíráásra Pétsi és Töppelt távozása adott indokot, akik május 10-én útnak indultak Bécs felé, és üdvözlétüket küldik Volkamernek. Tilemann is üdvözlő, aki a Volkamernek szóló csatolt levelet rábízta és kérte, hogy minél hamarabb kézbe-sítse. – 2. Ezen a héten kapott hazájából levelet azzal a hírrel, hogy Constantinus Fabricius Brassóba ment, és ott orvosként működik. Hermann kívánja, hogy sikerrel járjon, de fél, hogy olyan rosszul végződik a dolog, mint a Szepességben. Érdekelne, hogy Fabricius megházasodott-e. – 3. Hermann ez év augusztusában Rómába, majd onnan Franciaországba, végül pedig – ha az idő megengedi – Hollandiába utazik. Ezért, ha van valamilyen összeköttetése az ott élő kiváló orvossal, Sylviussal, kéri ajánlását. – 4. Ha meggondolja, hogy milyen kevesen jöttek mostanában Erdélyből, nem csodálja, hogy Gündisch nem írt semmit. Meggyőződése azonban, hogy Volkamer hamarosan megkapja a pénzét, ha pedig mégsem, ő fogja kezesként az összeget letenni.

Vir excellentissime, amplissime, fautor magne, patrone aetatem colende, servitiorum meorum paratissimam oblationem

[1.] Occasionem scribendi subpeditavit discessus excellentissimi domini doctoris Petsi, et domini doctoris Toppeltini, qui praeterito ascensionis festo iter Viennam versus intentes petierunt, ut nomine ipsorum plurimam excellentiae tuae deferrem salutem, idem petiit excellentissimus dominus doctor Tilemannus, qui inclusas mihi commendavit, petitione annexa, quo quam citissime promoverentur, quare tam meo, quam excellentissimi domini Tilemanni nomine tuam rogatam habeo excellentiam, quo has sibi recommendatas habere haud dedignetur, quo facto praestabit mihi rem gratam, omnibus generibus (quoad possibile) demerendam. [2.] Litteras ex patria hac septimana accepi, quorum contenta haec: nimirum dominum Constantinum

Fabricium⁶³ Coronam⁶⁴ (patriam meam lectissimam) petiisse, ibique medicinam seu praxim exercere, quae utinam ipsi feliciter cedat, sed vereor, ne talis Corona, qualis Sepusio⁶⁵ discedat, uxorem utrum duxerit, libens scirem. [3.] Sequenti augusto petam Romam, Roma Galliam, Gallia (si tempus permiserit) Hollandiam, quare si cum clarissimo Sýlvio,⁶⁶ qui ibi degit, excellentiae tuae aliquid commercii, rogo ut me saltem littera aliqua recommendet, percepi ipsum gaudere methodo facillima, imo et felicissima, quare procerto si quid temporis superit Hollandiam, quem me visitarurum constitui. [4.] Gundischium nostrum⁶⁷ nihil scribere miror, sed desino mirari, cum perpendo defectum peregrinantium; pecuniam procerto brevi habituram tuam excellentiam credo, si minus, ipse fideiussor reponem. His tuam excellentiam valere mihi que favere desidero. Padova, anno 1668. die 31. maii.

Tuae excellentiae ad officia paratissimus: Martinus Herrmann, eques Transylvanus manu propria

Post scriptum: Salutem familiae tuae a me lectissimae

[Címzés] Viro excellentissimo, nobilissimo, amplissimo domino Johanni Georgio Volcamero, philosophiae et medicinae doctori famigerantissimo, illustris reipublicae Noribergensis physico ordinario, practico ibidem felicissimo etc. domino et patrono aetatem colendo

[Vörös viaszba nyomott, papírfelzetes gyűrűpecsét]

⁶³ Fabricius, Constantinus (?–Brassó, 1669. november 15.) Mindössze annyit tudunk róla, hogy 1666 és 1669 között Brassó rendes városi orvosa, illetve Martin Hermann hivatali elődje volt volt. GUSBETH, 1884. 63.; STENNER, 1916. 37.; GELLNER, 1925. 17. (Itt 1660–1669 szerepel brassói működéséeként.) Szabó Miklós és Tonk Sándor adattárában nincsen benne, de e levél alapján nyilvánvaló, hogy korábban peregrinált. Lehet, hogy brassói orvosi működésének kezdetét is módosítanunk kell, hiszen máskülönben miért ismertetné Hermann 1668 májusában friss hírként Fabricius hazatértét.

⁶⁴ Corona = Kronstadt, Brassó (ma: Braşov, RO)

⁶⁵ S(c)epusium = a Szepesség, Zips, Spiš (tájegység). Úgy tűnik a levélből, hogy Fabricius korábban a Szepességben is próbálkozott orvosi praxissal.

⁶⁶ de Le Boë, Frans – Franciscus Sylvius (Hanau, 1614–Leiden, 1672. november 16.) orvos. Leidenben Adolphus Vorstius és Otto Heurnius tanítványa volt, majd Németországba ment. 1637 márciusában, Bazelben szerzett doktorátust. Tanulmányai befejezése után két évig Hanauban volt orvos, majd Párizsban, illetve 1638. november 17-től Leidenben folytatta tanulmányait, és a következő években már oktatóként is fellépett, elsőként népszerűsítve Leidenben a vérkeringés William Harvey felfedezte tanát. 1641-től tizenhét éven át Amszterdamban volt gyakorló orvos. 1658. február 8-án a leideni egyetem a gyakorlati orvostudomány professzorának hívta, és egészen haláláig itt tanított. Az Európa-szerzte híres, a gyakorlatra nagy hangsúlyt helyező tudós különösen kései éveiben hajlott az orvoslás kizárólagosan kémiai megközelítésére, ezért sokan az ún. jatrokémiai iskola atyjának tekintik. Műveinek gyűjteményes kiadása először 1679-ben jelent meg Amszterdamban. KESTNER, 1740. 827.; BLÄ I. 498–499.; NNBW VIII. 1290–1294. (műveinek bibliográfiájával); KRIVATSY, 1989. 687–689. Jelentőségéről: DEMKÓ, 1892. 348–350. és jórészt az ő nyomdokán PÁRKÁNYI, 1913. 34–35.

⁶⁷ Gündisch-Gundesch, Johann (Nagyszeben, ?–Nagyapold, 1680. június 2.) evangélikus lelkész. 1660 októberétől (Wagner szerint 1657-től) a szebeni gimnázium diákja volt. 1663. június 6-án beiratkozott a strassburgi egyetem filozófiai karára, majd 1665. február 6-án az altdorfi egyetem anyakönyvébe jegyezték be. Ugyanitt jelent meg 1665 szeptemberében teológiai disputációja a Szentlélek elleni bűnről. (RMK III. 2276. Johann Tröster és Lukas Hermann üdvözlő versével) Miután visszatért Erdélybe, 1672. április 11-től Szebenben prédikátor (beosztott lelkész), majd 1674-től Nagyapoldon lelkipásztor lett. Igen tevékeny életet élt, malmot építtetett az egyházközségnek, és ő kezdte el vezetni az anyakönyvet. STEINMEYER, 1912. I. 346.; TRAUŠCH–SCHULLER II. 39.; SZABÓ–TONK, 1992. 130.; WAGNER, 1998. 191.

12.

Martin Hermann Johann Georg Volkamernek

Venecia, 1668. szeptember 18.

1. Elnézést kér, hogy sokáig nem írt. Eddig nem volt ideje, mivel augusztus 12-én szerezte meg orvostudományból és filozófiából a doktorátust. – 2. Köszöni az ajándékba kapott aranyborjút. – 3. Nem tudja, hogy Rist „Főnix”-ét ki cáfolta, de Rist egy (kifejezetten erre válaszul írott) értekezésében jól megfelelt a kritikára. A cáfolatot csak Beza doktornál lehet megkapni, Strassburgban, és méltó arra, hogy Rist értekezéséhez csatolják. – 4. Holnap Rómába és Nápolyba indul, ha tehet valamit ott érte, tudassa vele. – 5. Holnap egy velencei követ – egy velencei nemes – indul a Portára, hogy Kréta vonatkozásában békét kössön az oszmánokkal. – 6. Kéri, hogy a mellékelt, Bruno doctornak címzett levelet továbbítsa.

Vir nobilissime, excellentissime, amplissime, fautor maxime, patrone aetatem colende, servitorum meorum paratissimum semper oblationem.

[1.] Miraberis, inquam, vir excellentissime, fautor maxime, aetatem colende, quid rei, quod a tanto temporis spatio siluerim, nec te unica alterave uti hactenus literula salutaverim, sed mirari desine, tanta enim mihi fuere impedimenta, ut fere nihil temporis confabulandi cum amicis superfuere, iam vero a studiis quodammodo^{xxii} [!] liber, siquidem 12. augusti supremos in phylosophia et medicina obtinui honores,⁶⁸ informatore excellentissimo domino Cattinetti^{xxiii} praeside excellentissimo domino Molineto et promotore domino Rinwaldino,⁶⁹ lubens quod hactenus intermissum, in posterum reservare conabor. [2.] Accepi donum, vitulum nempe aureum, pro quo tantas, quantas animo concipere possim, refero grates, [3.] teque, vir excellentissime, scire facio, Phoenicem domini Rüst, nescio a quo

^{xxii} Szabályos alakban: quodam modo

⁶⁸ Mind Veress Endre kiadásában, mind Lucia Rossetti tanulmányában 1668. augusztus 20-i dátummal szerepel Hermann doktori védése. A keltezési különbség valószínűleg abból a már említett tényből ered, hogy Hermann a Julianus-naptár szerint keltez. (És ezt is pontatlanul, hiszen a XVII. század folyamán már tíznapnyi volt a különbség a két naptár között.) Hermann a vizsgára augusztus 17-én jelentkezett be Carlo Rinaldini mint promotor társaságában a *Collegium Venetum* elnökénél, Molinettinél. VERESS, 1915. 132. 281. Rossetti forrásai szerint az eseményen argumentatori minőségben jelen volt: Angelo Montagnana, Giorgio Della Torre és Pietro Marchetti is. Cattinet(t)iről ő sem tesz említést. ROSSETTI, 1968. 153.

^{xxiii} A szó eleji „C” „f”-ből átjavitva

⁶⁹ Rinaldini, Carlo (Ancona, 1615. december 30.–1698) Nagy múltú anconai patrícius család sarja. Előbb filozófiát és teológiát tanult, majd a matematika elsajátításába kezdett. VIII. Orbán és X. Ince pápák alatt a pápai seregben szolgált hadmérnöként, majd II. (Medici) Ferdinánd toszkán nagyherceg Pisába hívta a filozófia professzorának. Tíz év egyetemi működés után a firenzei nagyherceg elsőszülött fiát, Cosimót oktatta matematikára és filozófiára. 1667-ben Padovába hívták a filozófia professzorának. Elnöki minőségében ő vezényelte le 1679-ben a padovai *Collegium Venetum* költözését. Fontosabb művei: 1644-ben könyvet jelentet meg a matematikai analízisről Firenzében, 1667-ben és 1682-ben pedig *Philosophia rationalis* címmel Padovában megjelent dialektikai, retorikai és poétikai tárgyú munkáinak gyűjteményes kiadása. PATINUS, 1682. 52–57.; KRIVATSY, 1989. 983. Cattinetit sem a rendelkezésemre álló életrajzi lexikonok, sem az internet segítségével nem sikerült azonosítanom.

fuisse refutatum, authorem vero Phoenicis quam optime in peculiari quodam tractatu satisfacisse refutationi, quae tamen nullibi hoc tempore, quam Strasburgi⁷⁰ apud dominum excellentissimum doctorem Beza⁷¹ haberi potest, digna certe ut huic tractatui annectaretur.⁷² [4.] Cras volente Deo Romam Napolimque petam, si illibi servitiis meis tua excellentia usus habuerit, faciat me scire, ei habebit me promptissimum. [5.] De novitate rerum nihil aliud, nisi quod domini Venetiani transmittant legatum, nobilem quendam Venetum, ad Portam Ottomanicam, qui propediem discessurus cum Turcis ratione Cretae pacem confirmabit.⁷³ [6.] Includas excellentissimo domino doctori Brunoni quo^{XXIV} [!] transmittantur, humillime rogo. In reliquo, vir excellentissime, patrone summe, vale cum omnibus lectissimis (quos omnes nomine meo salvere volo) meque ulteriori favore et amore prosequare. Venetiis, anno 1668. die 18. septembris

Excellentiae tuae humillimus et ad officia paratissimus: Martinus Herrmannus, phylosophiae et medicinae doctor manu propria

[Címzés:] Viro excellentissimo, nobilissimo, amplissimo et sapientissimo domino Johanni Georgio Volcamero phylosophiae et medicinae doctori spectatissimo, reipublicae Noribergensis physico ordinario, seniori meritissimo, practico ibidem felicissimo, domino et patrono aetatem colendo

⁷⁰ Strassburg (ma: Strasbourg, F)

⁷¹ vsz. Beza, Johann Adam. 1662 februárjában, Strassburgban jelent meg disszertációja az orrpolipokról. VD17 7:693993T

⁷² Rist, Johann (Ottensen, 1607. március 8.–Wedel, 1667. augusztus 31.) evangélikus teológus, költő, polihisztor. 1635-től haláláig a Hamburg melletti mezőváros, Wedel lelkésze volt. Elsősorban vallásos és világi tárgyú versei, illetve drámái révén vált ismertté. A *Pegnesischer Blumenorden* tagja, egy másik költészeti társaság, az *Elbschawenenorden* (1660) alapítója. Egyházi és költészeti tevékenysége mellett erősen érdeklődött a természettudományok, különösen a kémia iránt. Itt említett – alkímiai tárgyú – műve, a *Philosophischer Phoenix* 1636-ban (?) jelent meg először, Hamburgban. BBK VIII. 388–393. ADB XXX. 79–85. A VD17 adatbázisában szereplő legkorábbi tétel 1638-ban jelent meg Hamburgban id. Zacharias Härtelnél. (VD17 23:000696V) A vita, amelyről a levélben feltehetően szó van, 1668-ban már nem volt éppen friss. Még 1638-ban egy ismeretlen szerző lópással vádolva meg Ristet, kiadta a Phoenix ügymond eredeti és torzítatlan verzióját *Phoenicis subreptitii in libertatem vindicatio* címmel (VD17 14:628427Z). Erre Rist 1640-ben a *Nothwendige Rettung unnd rechtmässige Vertheidigung des Philosophischen Phoenix* című írásával (VD 17 14:628413N) válaszolt. Más nyomtatásban nyilvánosságot kapott vitáról a Phoenixszel kapcsolatban nem tudunk. Érdemes megemlíteni, hogy éppen 1668-ban, Nürnbergben is megjelent az alapmű egy kiadása. (VD 17 23:639639Q) – Születésének 400. évfordulója alkalmából tartalmas honlap is született Ristről: <http://www.johann-rist.de>

⁷³ Az Oszmán Birodalom 1645-ben háborút indított a Velencei Köztársaság ellen, hogy megszerezze Krétát. A törökök már a háború első szakaszában elfoglalták a velenceiektől a sziget nagy részét, ám a főváros, Kandia csak több mint két évtized után, 1669. szeptember 27-én, került a birtokukba. A szóban forgó velencei követség 1669 nyarán érkezett Luigi Molino (Aloysius Molinus) vezetésével a Kandiát ostromló Köprülüzáde Fázil Ahmed pasa nagyvezírhez. A velencei javaslat lényege az volt, hogy az oszmánok egyes területi engedményekért cserébe függesszék fel az ostromot, és a továbbiakban a két állam fele-fele arányban osztozzon a szigeten. Az állítólag ígéretesen induló tárgyalásokat azonban a pápai és francia segédcapatok érkezése félbeszakította. VERUS, 1678. 498–499.

^{XXIV} Helyesen inkább: quod

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ADB *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. I–LVI. Leipzig–München, 1875–1912. [Az interneten is: http://mdz1.bib-bvb.de/~ndb/adb_index.html]
- ALBU
2002 ALBU, Ioan: *Inscripții der Stadt Hermannstadt aus dem Mittelalter und der Frühen Neuzeit*. Hermannstadt, 2002. (*Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt, III.*)
- BBK *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*. Bd. 1–22. Hrsg. BAUTZ, Friedrich Wilhelm. Hamm–Nordhausen, 1975–2003. [Az interneten is: www.bautz.de-bbkl]
- BETHLEN
1955 BETHLEN Miklós: *Önéletírása*. 1–2. köt. szerk. V. WINDISCH Éva. Budapest, 1955.
- BLÄ *Biographisches Lexikon der hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker* Bd. I–V. Hrsg. HIRSCH, August. München–Berlin, 1962.
- BOGDÁN
1991 BOGDÁN István: *Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Budapest, 1991.
- CFLO *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici et Transilvanici, opera et studio clarissimorum doctissimorumque virorum Simonis Massae et Marci Fuchsii, pastorum Coronensium, nec non Christiani Lupini et Joannis Oltard, pastorum Cibiniensium, concinnati, quibus ex lucubrationibus Andreas Gunesch, pastoris Sabaesiensis, aliisque manuscriptis fidedignis quaedam adjecit Johannes Ziegler, Schenkensis, pastor in Districtu Bistricensi Neovillensis I–II*. Ed. TRAUSCH, Joseph I–II. Coronae, 1847–1848.
- DEMKÓ
1892 DEMKÓ Kálmán: *A magyar orvosi rend története tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődésére Magyarországon a XVIII. század végéig*. I–II. Lócse–Budapest, 1890–1892.
- DNB *The Dictionary of National Biography*. I–XXII. Ed. STEPHEN, Leslie–LEE, Sidney. Oxford. 1921–1922.
- FEVERLEIN
1762 FEVERLEIN, Johann Conrad: *Catalogus candidatorum iuris et dissertationum iuridicarum inauguralium Academiae Altorfinae ab inaugurationis anno MDCXXIII ad haec usque tempora*. Svobaci [Schwabach], 1762. (Az OSZK állományában)
- FRS *Fasciculus Rerum Scholasticarum Collegii Claudipolitani Unitariorum 1626–1696*. I. (1626–1648) Kiad.

- DOMÁNYHÁZI Edit–LATZKOVITS Miklós. Szeged, 1997.
(*Fontes Rerum Scholasticarum, VII-1.*)
- GELLNER
1925
GELLNER, Josif [Joseph]: *Medicii Sași ai secolului XVI. și XVII. din Brașov și Sibiu.* Cluj, 1925.
- GESSMANN
1900
GESSMANN, G. W.: *Die Geheimsymbole der Chemie und Medicin des Mittelalters.* München, 1900.
- GETTINGS
1981
GETTINGS, Fred: *Dictionary of occult, hermetic and alchemical sigils.* London–Boston–Henley, 1981.
- GROSS
1890
GROSS, Julius: *Georg Michael Gottlieb von Herrmann und seine Familie.* In: *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* N. F. 22 (1890) 1. 93–260., 2. 260–328., 3. 537–618.
- GUSBETH
1884
GUSBETH, Eduard: *Zur Geschichte der Sanitäts-Verhältnisse in Kronstadt.* Kronstadt, 1884.
- HAJEK
1923
HAJEK, Egon: *Die Hecatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Franck von Franckenstein.* Hermannstadt, 1923.
- HERBERT
1901
HERBERT, Heinrich: *Die Gesundheitspflege in Hermannstadt im siebzehnten Jahrhundert.* In: *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* N. F. 30 (1901) 2. 254–306.
- HUTTMANN
2000
HUTTMANN, Arnold: *Kronstadts medizinisch pharmazeutische Bibliographie 1530–1930.* Hrsg. HELTMANN, Heinz–OFFNER, Robert. München, 2000
- KESTNER
1740
KESTNER, Christian Wilhelm: *Medizinisches Gelehrten-Lexicon – Darinnen die Leben der berühmtesten Aerzte, samt deren wichtigsten Schrifften, sonderbaresten Entdeckungen und merckwürdigsten Streitigkeiten aus den besten Scribenten in möglicher Kürze nach alphabetischer Ordnung beschrieben worden.* Jena, 1740.
- KRIVATSY
1989
A Catalogue of Seventeenth Century Printed Books in the National Library of Medicine. ed. KRIVATSY, Peter. Bethesda (Maryland), 1989.
- MÄHRLE
2006
MÄHRLE, Wolfgang: *Eingangstor ins Reich? Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Nürnberger Hoch-*

- schule in Altdorf (1582–1799)* In: *Peregrinatio Hungarica – Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert.* hrsg. FATA Márta–KURUCZ Gyula–SCHINDLING, Anton. Stuttgart, 2006. 95–114.
- MÓRA
2003 MÓRA László: *Alkímia.* In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* I. szerk. KŐSZEGHY Péter. Budapest, 2003. 65–68.
- NNBW *Nieuw nederlandsch biografisch woordenboek.* I–X. Red. MOLHUYSEN, P. C.–BLOK, P. J.–KOSSMANN, Fr. K. H. Leiden, 1911–1937.
- OFFNER
2006 OFFNER, Robert: *Karrieren in Franken und Brandenburg – Die siebenbürgisch-sächsischen Ärzte Paul Francisci und Elias Facetius.* In: *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 29. (2006) 2. 152–160.
- PÁRKÁNYI
1913 PÁRKÁNYI Dezső: *Magyar orvosok és orvostudomány a 17. században.* Székesfehérvár, 1913.
- PATAKI
2004 PATAKI Jenő: *Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből.* Szerk. GAZDA István. Piliscsaba, 2004.
- PATINUS
1682 PATINUS, Carolus: *Lyceum Patavinum sive icones et vitae professorum Patavii, MDCLXXXII publice docentium – Pars prior Theologos, Philosophos et Medicos complectens.* Patavii, 1682. (Az OSZK állományában.)
- QGSK IV. *Chroniken und Tagebücher I. (1143–1861).* Hrsg. GROSS, Julius (et alii). Brassó, 1903. (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó IV.*)
- QGSK V. *Chroniken und Tagebücher II. (1392–1851).* Hrsg. GROSS, Julius. Brassó, 1909. (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó V.*)
- QGSK VI. *Chroniken und Tagebücher III. (1549–1827.)* Hrsg. GROSS, Julius. Brassó, 1915. (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó VI.*)
- QGSK VIII.–2. *Annales ecclesiastici 1556 (1531)–1706 (1763).* Hrsg. GROSS, Julius–NUSSBÄCHER, Gernot–MARIN, Elisabeta. Kronstadt–Heidelberg, 2002. (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt VIII. 2*)
- RMK SZABÓ Károly–HELLEBRANDT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár.* I–III. Budapest, 1879–1898.
- ROSSETTI
1968 ROSSETTI, Lucia: *Constantin Cantacuzino studente romano a Padova.* In: *Quaderni per la storia dell'Università di Padova* 1. (1968) 147–154.

- SALZER
1881
SALZER, Johann Michael: *Der königliche freie Markt Birtählm in Siebenbürgen*. Wien, 1881.
- SCHMIDT-HERRLING
1940
SCHMIDT-HERRLING, El.: *Die Briefsammlung des Nürnberger Arztes Christoph Jacob Trew (1695–1769) in der Universitätsbibliothek Erlangen*. Erlangen, 1940. [Szkennelt formában az interneten is: <http://www.haraldfischer Verlag.de/hfv/S-H-KAT.PDF>]
- SNORRASON
1968
SNORASSON, E.: *Der Dane Johann Rhode in Padua des 17. Jahrhunderts* In: *Acta Medicae Historiae Patavina* 14. (1967–1968) 85–119.
- SPIELMANN
1977
SPIELMANN József: *A közjó szolgálatában – Tudomány- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1977.
- STEINMEYER
1912
Die Matrikel der Universität Altdorf. Bd. I–II. Hrsg. STEINMEYER, Elias von. Würzburg, 1912.
- STENNER
1916
STENNER, Friedrich: *Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfang der städtischen Verwaltung bis auf die Gegenwart*, Brassó, 1916. (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó (Kronstadt)* VII. Bd. – Beiheft I.)
- SZABÓ–TONK
1992
SZABÓ Miklós–TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. Szeged, 1992. (*Fontes rerum scholasticarum IV.*)
- SZATHMÁRY
1986
SZATHMÁRY László: *Magyar alkémisták*. Szerk. Gazda István. Budapest, 1986. (*Tudománytár 18.*)
- SZEGEDI
2004
SZEGEDI Edit: *Tradiție și inovație în istoriografia săsească între baroc și iluminism*. Cluj-Napoca, 2004.
- SZINYEI
SZINYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. köt. Budapest, 1890–1914.
- TR
Theologische Realenzyklopädie. Bd I–XXXVI. Hrsg. KRAUSE, Gerhard–MÜLLER, Gerhard. Berlin–New York, 1977–2003.
- TRAUSCH–SCHULLER
TRAUSCH, Joseph–SCHULLER, Friedrich: *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen*. Bd. I–IV. Kronstadt–Hermannstadt, 1868–1902.
- VARGA
1994
VARGA András: *Az altdorfi egyetem magyar diákjai (1583–1718)*. Szeged, 1994. (*A Lymbus füzetek 31.*)
- VD17
Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts – www.vd17.de

- VERESS
1911 VERESS Endre: *Berzeviczy Márton*. Budapest, 1911. (*Magyar Történelmi Életrajzok 55.*)
- 1915 *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864)*. Szerk. VERESS Endre. Budapest, 1915. (*Fontes rerum hungaricarum I.*)
- VERUS
1678 VERUS, Ioannes Baptista: *Rerum Venetarum libri sex Venetiis*, 1678. (Az OSZK állományában)
- WAGNER
1988 WAGNER, Ernst: *Die Pfarrer und Lehrer der evangelischen Kirche A. B. in Siebenbürgen*. Bd. 1. *Von der Reformation bis zum Jahre 1700*. Köln–Wien, 1998. (*Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens Bd. 22.-1*)
- WESZPRÉMI
WESZPRÉMI István: *Magyarország orvosainak rövid életrajza*. 1–4. köt. Ford. KÓVÁRI Aladár és VIDA Tivadar. Budapest, 1960–1970.
- WN
WILL, Georg Andreas: *Nürnbergisches Gelehrten-Lexicon oder Beschreibung aller Nürnbergischen Gelehrten beyderley Geschlechtes...* Bd. I–V. Nürnberg, 1755–1808.

Az oszmánellenes európai összefogás kialakítása 1683-ban

Bécs 1683. évi török ostroma nemcsak az európai nagyhatalmakat, de a közvéleményt is élénken foglalkoztatta. Sobieski János lengyel király és Lotharingiai Károly kahlenbergi győzelme (1683. szeptember 12.) után számos, az ostrom eseményeit taglaló röplap és újsághír látott napvilágot, amelyek a császár és a lengyel király diadalát ünnepelték. Éppen ezért minden, a győzelem utáni tervekkel kapcsolatos híradást nagy figyelem kísért. Ennek ellenére a császár és miniszterei (akárcsak 1664-ben, a szentgotthárdi győzelem után) mindent megtettek, hogy békét kössenek az Oszmán Birodalommal. XIV. Lajos francia király (1645–1715) reuniós politikája ugyanis aggasztotta a császári udvart, és minden pillanatban megvolt annak az esélye, hogy az ellentét nyílt háborúvá fajul.¹ A lengyel király és a bécsi pápai nuncius, Francesco Buonvisi kardinális hatására I. Lipót császár mégis engedélyezte az oszmán hadak üldözését.² Végül a császári és a lengyel seregek Esztergomot vették ostrom alá, majd október 12-én Párkánynál másodszor is megverték a nagyvezír és szerdár,³ Kara Musztafa⁴ seregeit, aki kénytelen volt előbb Budára, majd Belgrádba menekülni.⁵ Sikertelensége miatt – a szultáni udvar szokásainak megfelelően – december 25-én megfojtották.⁶ Az ostrom alatt álló Esztergom október 27-én kapitulált.⁷

Lipót császár tanácsosaival kívánta megtárgyalni, hogy a bécsi és a párkányi győzelmek milyen hatással lehetnek egy esetleges háború kimenetelére, van-e esély arra, hogy a magyarországi területeket az oszmán uralom alól a császári ha-

¹ Annak ellenére, hogy – elsősorban a pápai diplomácia erőfeszítéseinek köszönhetően – 1684-ben létrejött a francia és a lengyel királyt, a császárt, valamint a Velencei Köztársaságot tömörítő Szent Liga, amely az oszmánok elleni küzdelmet tűzte zászlajára, XIV. Lajos már 1688-ban megtámadta a császári területeket a Rajnánál, így kényszerítve kétfrontos háborúra I. Lipótot.

² „Cependant le Nonce Bonvisi fait ce qu'il peut pour obliger l'Empereur à la guerre contre le Turc.” (Ezalatt Buonvisi nuncius mindent megtett, amit tudott, hogy a császárt elkötelezze az oszmánok elleni háború mellett.) Denis de la Haye-Vantelet a királyhoz. München, 1679. április 19. A.E.C.P. [Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Párizs] Bavière [Bajorország] vol. 29. fol. 44.; EICKHOFF, 1970. 408. A bécsi, varsói és párizsi pápai nunciusok mind azon dolgoztak, hogy a három uralkodó közötti fegyvernyugvást kihasználva azok katonai potenciálját az Oszmán Birodalom ellen fordítsák. PARVEV, 1995. 26.; PASTOR, 1930. 696–699.

³ Szerdár vagy szeraszker = legfelsőbb katonai parancsnok

⁴ Merzifoni Kara Musztafa (1634/1635–1683)

⁵ ZINKEISEN, 1857. 110.; PARVEV, 1995. 41.; EICKHOFF, 1970. 409.; UZUNÇARŞILI, 1954. 422.; DANIŞMEND, 1972. III. 452.

⁶ ZINKEISEN, 1857. 112.; HAMMER, 1835. III. 755.; ÖNB-HAN Cod. 6034. fol. 30. (Egy titkos levelező a császárhoz, Konstantinápoly, 1684. február 12.); IORGA, 1911. 197–198.; EICKHOFF, 1970. 412.

⁷ A várat védő Ibrahim pasa rövid alku után átadta az erősséget. R. VÁRKONYI, 1987. 1578.; ZINKEISEN, 1857. 120.; ÖNB-HAN 6035. Konstantinápoly, 1685. október 24. fol. 342.; PARVEV, 1995. 42.; EICKHOFF, 1970. 410.

dak felszabadítsák. A párkányi győzelem hírére Linzben örömmámorban úszott a császári udvar. (Az uralkodó ekkor még nem tért vissza szék- és fővárosába, Bécsbe, ahonnan a támadó oszmán seregek elől kénytelen volt elmenekülni.) 1683. október 22-én itt tartotta a császár a kibővített titkos konferencia ülését, amelyen a rendes tagokon kívül a volt konstantinápolyi internuncius, Alberto Caprara,⁸ és az ugyanitt rezideáló volt állandó követ, Georg Christoph von Kuniz⁹ is részt vettek. Azért kaptak meghívást a megbeszélésre, mert fontos információkkal szolgálhattak abban a kérdésben, hogy a császári udvar az oszmán hadak üldözésére, illetve a következő évi hadjáratra vonatkozóan milyen terveket kovácsoljon. Caprara – aki a feladatot minden bizonnyal azért nyerte el, mert jó szolgálatot tett a császárnak a nimwegeni béke megkötésekor, ahol megismerte Francesco Buonvisit, aki mostanra már a bécsi pápai nuncius rangját töltötte be – hetvenhat fős kíséretével, 1682. február 3-án indult el Bécsből, és március 2-ára már Belgrádban volt. Itt találkozott Thököly Imre megbízottjával, aki tudósította őt, hogy ura és a nagyvezír, Kara Musztafa között megállapodás született a magyar területekkel kapcsolatban. Április 11-re ért Konstantinápolyba, és az internuncius útközben még levelezett az udvarral, miután azonban megérkezett az oszmán fővárosba, a szultáni udvartól mellé kirendelt csausok és janicsárok éberrel figyeltek arra, hogy ne érkezhessen hozzá küldemény, és ő se indíthasson útnak levelet. Ez a kommunikációs probléma egyben eldöntötte a béketárgyalások kimenetelét is. A nagyvezír eleve csak június 9-én fogadta Caprarát, június 22-én, illetve július 6-án tárgyaltak a béke meghosszabbításáról. Ekkor az internuncius és a Konstantinápolyban szolgáló európai követek már látták, hogy a háború elkerülhetetlen.¹⁰ Ezt követően Caprara megpróbálta kideríteni, hogy milyen előkészületeket tesznek az oszmánok, legalább ezzel segíteni kívánta a Haditanács munkáját. November 27-én Kuniz, egy nappal később Caprara is az Edirnébe költöző szultán után indult.¹¹

Kuniz és Caprara mindent megkíséreltek, hogy valamiféle egyességre jussanak Kara Musztafával, de a szultán már 1682 őszen kiadta a parancsot: készüljenek a

⁸ Caprara, Alberto: Pályafutása kezdetén, 1654 és 1660 között Rómában Rinaldo d'Este kardinális titkára volt, majd 1672-ig a bíboros megbízásából Európában tett utazásokat, Franciaországban, a Német-római Császárság területén és a Spanyol Korona országaiban is megfordult. 1675-ben, Brüsszelben lépett császári szolgálatba, 1677-től pedig I. Lipót megbízásából III. (Orániai) Vilmossal tárgyalt, és komoly szerepe volt a nimwegeni béke (1678) megkötésében, ezt követően az Oszmán Birodalomban járt a császár megbízásából.

⁹ Kuniz, Georg Christoph von (1652. január 14.–Bécs, 1690. július 21.), Johann Christoph von Kuniz és Sara Neupeckin házasságából született, fiatalabb fiúként. 1664. május 2-án I. Lipót császár Linzben a két Kuniz fivért bárói rangra emelte. Georg Christoph von Kuniz 1673-tól a Keleti Kereskedelmi Társaság (Orientalische Handelskompagnie) faktoraként jutott el az Oszmán Birodalomba, majd 1680-tól császári állandó követ volt Konstantinápolyban. Az internunciussal, Alberto Caprarával együtt mindent elkövetett, hogy 1682-ben a két hatalom között meghosszabbítsák a békét, de nem jártak sikerrel. Az 1683. évi hadjáratot a szultáni táborban élte át.

¹⁰ Gabriel Joseph de la Vergne, Guilleragues grófja, a konstantinápolyi francia követ így írt erről a királynak, XIV. Lajosnak: „*Il semble que tout est disposé à la guerre contre l'Empereur quoy que Caprara adjouste depuis quelque temps de nouvelles instances, une somme considerable et une estendue de pays à ses premieres propositions.*” Pera, 1682. október 19. A. E. C. P. Turquie vol. 16. fol. 432.; Domenico Contarini, a Velencei Köztársaság bécsi megbízottja is azt írta haza: „*La guerra vista ma non creduta.*” EICKHOFF, 1970. 366.

¹¹ ÖNB-HAN Cod. 8717. fol. 72r; BENAGLIA, 1687. 92–93.; ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 152. Konv. 4. fol. 106r

csapatok a császár elleni háborúra. 1683. január 21-én pedig a lófarkas zászlót (tuğ) is kitűzték a szultáni palotára annak jeléül, hogy a hadszínterre induló csapatok kezdjenek gyülekezni.¹² Az internunciusnak és a követnek a seregekkel kellett vonulnia. Georg Christoph von Kuniz tehát a visszafoglaló háborúk előtti utolsó Habsburg követ volt Konstantinápolyban.

Amíg Caprara már augusztusban kiszabadult és Linzbe mehetett, addig Kuniznak a török táborban kellett végigélnie a bécsi ostromot. Tevékenysége nem volt felesleges, mert ő jelentette az egyik levelezési utat az ostromlottak és a felmentő sereg között. A többi, az oszmán táborban járó vagy elfogott kém tevékenységét is figyelemmel kísérte, sőt minderről feljegyzéseket készített.

Az 1683. október 22-ei titkos konferencián egy szövetségi rendszer létrehozásán gondolkoztak, illetve a diverzióra alkalmas területekről értekeztek. Nagy szükség volt itt Kuniz és Caprara hely- és szakismeretére mind az albániai terv, mind a szövetségesek megnyerése érdekében. Az alábbiakban ennek az ülésnek a jegyzőkönyvét teszem közzé, amelynek jelentősége abban áll, hogy ez az egyik legkorábbi dokumentum arra vonatkozóan, hogy a császári udvar már nem a békekötést, hanem a támadó háború megindításának lehetőségét, illetve az európai, sőt, Európán kívüli szövetség létrehozásának tervét fontolgatta. A terv realizálódott, és 1684. március 15-én a résztvevők a pápa védnöksége alatt aláírták a Szent Liga alapító okmányát. A következő években a jegyzőkönyvben említett legtöbb államot és uralkodót sikerült valóban megnyerni az oszmánellenes összefogáshoz. A háború tehát folytatódott, és egészen 1699. január 26-ig, a karlócai béke megkötéséig tartott.

Jegyzőkönyv a Titkos Konferencia 1683. október 22-i üléséről

(ÖStA HHStA Staatenabteilungen Illyrico-Serbica Kt. 1. Konv. B. fol. 1–6.)

Der Röm[ischen] Kay[serlichen] May[estät] gehaimben rath, cammerern und reichs vice canzlern, herrn Leopoldt Wilhelmb grafen zu Königseeg und Rottenfels,¹³ rittern des guldnen vellus¹⁴ [etc]. Hiemit in fr[un]tl[ichkeit] zu errinderen was gestalt

¹² „Eodem [január 15.] ist auch ordre geben worden, d[al]ß den 21ten der roßschwaiff – Thug genant, daß zaichen zum marsch nach Belgrad – außgestelet werde.“ (Ugyanezen a napon parancsot adtak, hogy [január] 21-én tűzzék ki a tugot, amelyet lófarkas zászlónak is neveznek, és amely annak a jele, hogy [a hadseregnek] Belgrádba kell vonulni.) Kuniz a Haditanácshoz Edinéből, 1683. január 27-én. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 152. Konv. 3. fol. 53v

¹³ Königsegg und Rothenfels, Leopold Wilhelm Graf zu (1630. május 25.–Bécs, 1694. február 15.). A család 1631. március 26-án kapta meg a grófi rangot. Leopold Wilhelm grófi rangját az 1665. február 5-i diploma erősítette meg. 1675. október 15-én pedig az udvari nádor (*Hofpfalzgraf*) rangját is elnyerte. Ezzel sok privilégiumot szerzett magának. Leopold Wilhelm egész életét a Habsburg Birodalomnak szentelte. Már 1653-ban császári birodalmi tanácsos volt (*kaiserlicher Reichshofsrat*). 1663-ban I. Lipót császárt őt küldte a birodalmi (választó) fejedelmekhez, hogy a magyarországi török háborúhoz segítségüket kérje. 1664 és 1666 között császári követ volt II. Károly angol király (1660–1685) udvarában. 1667-ben megkapta a Birodalmi Udvari Tanács alelnöke, 1671-ben a rendes titkos tanácsos, a császári birodalmi alkancellár és az állami konferencia minisztere rangokat. 1676-ban az akkori rend nagymesteri rangját betöltő II. Károly spanyol királytól (1665–1700) elnyerte az Aranygyapjas rendet. WURZBACH, 1864. Band 12. 225., 228.

¹⁴ Orden vom Goldenen Vlies = Aranygyapjas rend

Ihrer Kay[serlichen] May[estät]¹⁵ die bey denselbem den zway und zwainzigsten dises gehaltene conferenz, bey welcher beede Ihre Kay[serlichen] May[estät] Cammerer, und gewester internuntius an der Ottomanischen Porthen,¹⁶ herr graf Alberto Caprara, und resident, herr Geörg Christoph von Kunitz über ihre vorschläg auf was weis der nunmehr angefangene krieg mit denen Türckhen und andern feinden nach der, von Gott dem allmächtigen verliehener victori und gemachten processen am best- und nüzlichsten zu continuieren, auch denen feinden am maisten abbruch gethan, und schaden zugefüegt werden möchte, gehorsambist referirt worden, dieselbe sich auch darauf unter andern gnädigst resoluiert haben, weillen durch die Albaneser und Bosneser, welche siche, wie wohl zu glauben, des schwären türckhischen jochs entziehen. Und wann sie nur könnten, alles gehrn thuen würden, dem feind ein grosser abbruch und anshenliche diversion gemachl, dieselbe aber wegen der weithentlegenheit nicht anderist als durch eine schiff armata auf dem meer erhalten werden khönte, d[a]ß mann solchemnach alle diligenz anwenden, und zuelängliche remedia tentiren, dahero Ihre Böpst[liche] Heyl[ilgkeit]¹⁷ durch den herrn cardinalen Pio,¹⁸ die republic zu Venedig durch dero abgeordneten alda¹⁹, den gros herzog zu Florenz,²⁰ die ritterschafft zu Malta,²¹ und andere fürsten aber, durch andere ersuchen solle, zu disen vorhabenden werckh, und erhaltung des gewünschten effects, unter d[er] direction Ihrer Böpst[lichen] Heyl[igkeit] die es auch aus tragenden besond[eren] eyffer nicht abschlagen würden, ihre hilfliche hand zu biethen, und alle mögliche assistenz zu thuen, mit bewöglicher vorstellung, d[a]ß es nun die vorthpflanzung der chatholischen religion angehe, dieser krieg contra paganos²² ganz gerecht, Gott der allmachtige die guette intentiones hoffentlich secundiren, und mann desto besser progress haben werde, da Ihre Kay[serliche] May[estät] iezo mit der Cron Pohn²³ coniungiert, in Thürckhey die sachen in verwürten stand, durch die, von Gott verlichene ansehliche victori vor Wienn²⁴ und Parkan,²⁵ dem feind mer-

¹⁵ I. Lipót német-római császár, magyar és cseh király (1657/1658–1705)

¹⁶ az Oszmán Porta = az Oszmán Birodalom

¹⁷ XI. Ince pápa (Benedetto Odeschalchi, 1676–1689)

¹⁸ Pio, Carlo, di Savoia (Ferrara, 1621–Róma, 1689. február 14.) Tanulmányait a jezsuitáknál folytatta. Sokat utazott Európában. Részt vett a pármái háborúban, ahol fogságba esett. Szabadulása után Rómába ment, és 1650-től pápai szolgálatban állt. 1654. március 2-án nyerte el a bíborosi rangot. Szülővárosában, Ferrarában teljesített szolgálatot, majd Rómába költözött, ahol tekintélyes vagyonának egy részét a Piók római palotájának (Palazzo Pio) megépítésére fordította. Itt 1676. július 18-tól haláláig a császár állandó követének posztját is betöltötte. A pápai kúriában a spanyol párt oldalán állt, ezért hiába indult a pápaválasztáson. ZEDLER, 1741. Band 28. 398–399.

¹⁹ beszúrva: *alda*

²⁰ Franz Ulrich von Thurn und Vlassasina gróf (1629. október 5.–1695. december 13.), velencei császári követ 1676. január 10. és 1693. szeptember 7. között.

²¹ III. Cosimo Medici, Toszkána nagyhercege (1670–1723)

²² A máltai lovagok, azaz a johannita lovagrend.

²³ paganos = pogányok

²⁴ a Lengyel Korona = a Lengyel Királyság

²⁵ Bécs = Wien (A) Itt az 1683. szeptember 12-i győzelemről van szó, amikor Lotharingiai Károly és Sobieski (III.) János lengyel király csapatai felmentették az oszmán ostrom alatt álló Bécs városát.

²⁶ Párkány (ma: Štúrovo, SK). Utalás arra, hogy 1683. október 9-én Sobieski (III.) János és Lotharingiai Károly keresztény seregei a Bécs alatt egyszer már megvert oszmán seregeket üldözve, Párkánynál fényes győzelmet arattak, és ezzel megnyitották a magyarországi visszafoglaló háborúk felé vezető utat.

ckhlicher abbruch beschehen, auch Ihrer Kay[serlichen] May[estät] und d[er]o alli-
irten völccker mueth gewachsen, hingegen der feind ihrer diminuiert. Jedoch gle-
ichwohlen, weillen alea belli dubia,²⁶ und mann nicht aigentlich wissen khann,
was bey wehrenden disen krieg, d[er] zwar sich bishero für Ihro Kay[serlichen]
May[estät] gahr favorabel erzaigt, noch²⁷ in Türkhey, oder Hungarn sich noch eraig-
nen möchte, dieser coniuncturn sich umb sovill mehr zu bedienen, und unitis
viribus²⁷ wider die feindt zu agiren seye, massen Ihre Kay[serliche] May[estät] nicht
weniger ihres orths möglichsten fleis werden anwenden lassen, damit durch
aigene abschickhung in Moscau und Persien die notturfft, und die sich erzaigende
guette gelegenheit remonstrirt, auch vermittels Ihrer May[estät] des königs in
Pohlen,²⁸ die Cossäckhen in Saporovia²⁹ durch ein gewises stuckh geldt, damit sie
die Tartarn³⁰ inquitirn und zu haus bleiben machen, erhandlet, gleichfahls die
Wallachey, Moldau und Siebenbürgen³¹ auch sonsten^{III} auf diese seithen gebracht
und wie es am besten thuelich, wider die Türckhen und Tatarn operirt werde.

So solle auch des herrn residenten von Kuniz caplan, ein gebohrner Albaneser³²
jedoch ohne einig von hier aus ihme gebendes impegno abgeschickht werden, zu

²⁶ alea belli dubia = a háború kockájának (fordulása) kétséges

²⁷ A *noch* aláhúzza, mert az író észlelte, hogy kétszer került bele a tagmondatba, de – a kor szokásai-
nak megfelelően – nem ki, hanem aláhúzta.

²⁷ unitis viribus = egyesült erővel

²⁸ Sobieski (III.) János lengyel király (1674–1696)

²⁹ A zaporjzsei kozákokról van szó. A kozákok eredetileg szökött orosz és ukrán parasztok, dezertált tatá-
rok voltak, akik a XV. század végétől a dél-orosz sztyeppéken éltek. Pénzért bárkinek a szolgálatába sze-
gődtek, és sokat tettek a Belső-Ázsia irányából érkező nomádok megfékezéséért. A XVIII. századig több-
nyire független közösségekben éltek, szigorú hierarchikus rendben. A kozák elnevezés a tatár „kazak”
szóból származik, és egyidejűleg jelent szabad harcost és banditát. A XVI. század közepétől egyre több vá-
rat és erősséget építettek saját erőből, amit mind a lengyel–litván, mind az orosz uralkodók támogattak.
Ilyen erősség (szics) épült Zaporjzseban is. A kozákok a környező hatalmak számára sokszor jelentettek
gondot, mert megfékezhetetlenek voltak, ugyanakkor máskor jól ki tudták használni a harcoss nép erejét,
ha – megfelelő pénz megfizetése mellett – szolgálatukba fogadták őket. 1648-ban Bogdan Hmelnyickij
hetmán vezetésével a záporjzsei kozákok felkelést indítottak a lengyel–litván fennhatóság megszünteté-
sére. Dúlásaik alatt – a helyi keresztény lakosság asszisztálásával – komoly zsidóellenes akciókra került
sor. Nem tudjuk, hogy a pogromokban pontosan mennyi zsidó halt meg, de létszámukat kb. 100 000 főre
teszik. A lengyel király seregei ellen azonban vesztesre álltak, ezért 1654-ben az orosz cárnak fogadtak hű-
séget, az ő katonáiként szolgáltak hosszú időn keresztül. MEYER'S, 1885–1892. Band 10. 109–110.

³⁰ A krími tatárok. A Krími Kánságnak 1475 (Kaffa bevétele) után el kellett ismernie az Oszmán Birodalom
fennhatóságát. Az utódlási jog a helyi uralkodói dinasztia, a Giráj-család kezén maradt. A kánoknak jo-
guk volt pénzt verni és menedékjogot adni, nevük a pénteki imában (*hitbe*) közvetlenül a szultán neve
után állt. Belpolitikailag önállóságot élveztek, míg közigazgatási és adminisztratív rendszerük egyre in-
kább az oszmán mintát követte. A modern oszmanisztika a Krími Kánságnak a XV–XVI. században való-
ságos gazdasági és politikai autonómiát tulajdonít. A két állam között kölcsönös egymásraultalság volt
ebben az időszakban. Először a tatárokat küldték el egy-egy hódításra kiszemelt helyre, akik nemcsak a
felderítést végezték el, de sokszor felprédálták az adott territóriumot. Az egyetlen olyan vazallus állam
volt, amely nem fizetett adót, sőt sokszor a központi kincstár segítette ki őket. A Giráj-dinasztia tagjai
nem egyszer rokoni kapcsolatba kerültek a mindenkori szultáni családdal. Az adómentességért cserébe
állandóan 20-30 000 lovassal kellett támogatnia az Oszmán Birodalom hadseregét. Ennek a seregnek az
otthon tartására akarta a császári hadvezetés a zaporjzsei kozákokat megnyerni 1683-ban. IVANICS, 1994.

³¹ Wallachey = Havasalföld, Moldau = Moldva, Siebenbürgen = Erdély

^{III} besűrva: *auch sonsten*

³² Lucca Dabba de Sumagni fontos szerepet játszott a bécsi udvar azon terveiben, amelyeket a kibőví-
tett titkos konferencián szövögettek egy nagy, európai törökellenes összefogásról. Lucca Dabbára,

sehen, ob er mit selbigen leüthen reden, und sie für sich selbst disponirn khöne, damit zwey oder drey persohnen aus[er] ihnen an orth und end abgeordnet werden möchten, alwo von Ihro Kay[serlichen] May[estät] wegen mit demenselben die nottdurfft weither unterredet und tractirt werden khön[n]e. Es wird aber in obacht zu nehm[m]en sein, damit die anschlag nicht vor der zeith entdöckht, und mann sich dergleichen coniuncturn wann mann sie zu secundirn genuesamb wird gefast sein^{IV} der gestalt gebrauche, auf d[a]ß die armee ohne d[a]ß eingeschrenckhte leüth nicht in ein mehrers unglückh und ellend gerathen, worüber nun er, herr reichs vice canzler seines orths die weithere verordnung unbeschwört thuen, und allenthalben wo es vonnöthen, dies gemainnuzige werckh vermittels der gehörigen vorstellungen aufs beste zu befördern helffen wolle. Und verbleibt demselben der kayserlichen hof kriegs rath zu fr[un]t[licher] angenehmer diensterweisung willig und beflissen.

Ex consilio bellico

Lüntz,³³ den 28. Octobris a[nn]o 1683

Cristoph Dorsch³⁴
Johann Adam Wöber³⁵ mpp.

H.

Progetto dell viaggio in Albania e quello che vi si può opperare

Da Linz à Graz, à Lubiana, à Fiume, à Spalatro, ò à Ragusa,³⁶ di là si trova com[m]odita di andarsene all'Arcivescovo di Schopia in Servia,³⁷ poi all'Arcivescovo di Durazzo à Curbin,³⁸ da Curbin al vescovo di Alessio in Mirtita.³⁹ Et essendo che le diocesi di duoi ultimi sudetti stanno insieme vicini, si può far radunarci tutti li vayvodi.

Si deve sapere che Mirtia, Ibala, Pulit ò Gasch, Kement, Guz, Piper e Fante⁴⁰ sono tutti paesi liberi, et ogni paese tiene il suo capo che si chiama vayvoda.

amint az iratból is kiderül, abban számítottak, hogy sokat tud majd tenni a balkáni keresztények felállításában. Dabba már 1680. november 6-án kinevezést kapott az albániai ágens posztjára. Évi 100 dukát apanázzsal azt a feladatot kapta, hogy készítse elő a keresztények lázadását az Oszmán Birodalom albániai területen. ÖStA HKA HKR Protokollband Nr. 359. Exp. 1680. fol. 720v–721r

^{IV} beszúrva: *wann mann sie zu secundirn genuesamb wird gefast sein*

³³ Lüntz = Linz (A)

³⁴ Dorsch, Christoph, az Udvari Haditanács tanácsosa

³⁵ Wöber, Johann Adam, felső-ausztriai nemesi családból származott. A Német-római Császárságban lovagi rangja volt. Az Udvari Haditanács rendes tagja, titkos referendarius, és az Udvari Haditanács kancelláriájának vezetője volt. 1692. január 16-án a felső-ausztriai tartomány nemeseinek sorába is immartikuláltak. ZEDLER, 1748. Band 58. 26.

³⁶ Linz, Graz (A); Lubiana = Laibach (ma: Ljubljana, SLO); Fiume (ma: Rijeka, HR); Spalatro = Spalato (ma: Split, HR); Ragusa = Raguza (ma: Dubrovnik, HR)

³⁷ Schopia = Szkopje (MK); Servia = Szerbia

³⁸ Durazzo = Durrës (AL); Curbin = Kurbin (AL)

³⁹ Alessio = Lezhë (AL); Mirtita = Mirtia = Mirdita (MK)

⁴⁰ Ibala = Iballë (AL); Pulit = Pulati (AL); Gasch = Klos (AL); Kement = Kelmend (AL); Guz = Gosë (AL); Piper = Papër (AL); Fante = Fane (AL)

Per impedire li passi tieni il Turco à tutti sudetti luoghi opposti sequenti castelli.

Al Mirtita è opposto un castello detto Mathia⁴¹

Al'Ibala il castelnuovo in Pugga⁴²

Al Gasch Botascha⁴³

Al Kement Ostrosup e Plana⁴⁴

Al Guz Heroschaia e Medun⁴⁵

Al Fante il castello detto Leth.⁴⁶

Perciò già che li detti castelli sono guardati da noi, Christiani, non vi è dubbio che per pochi denari si renderanno sotto le bandiere [Chris]tiane.

Il principal concetto però consiste che nel golfo Adriatico⁴⁷ ò di Scutari,⁴⁸ ò di Durazzo, ò di Valona⁴⁹ pur alla vista si mostrino le navi e galere [Chris]tiane, subito li sudetti habitanti liberi di Albania assalliranno con viva forza un di quei porti per terra acciò per mare le navi [Chris]tiane possano entrara e soccorrergli.

A hátoldalon

d[alli] 26 Oct[obre] [1]683

die Negotia in Albania betr[effend]

Hoffkriegsraths erinnerung

26 Oct[ober] 1683

Der Röm[ischen] Kay[serlichen] Ma[estät] gehaimben rath cammerern, und reichs vice canzlern, herrn Leopold Wilhelmb grafen zu Königsegg und Rottenfels, rittern des guldnen vellus in fr[eun]d[lichkeit] zu zustellen.

⁴¹ Mathia = Mathía (GR)

⁴² Pugga = Puke (AL)

⁴³ Botascha = Botuše (MK)

⁴⁴ Ostrosup = Ostrozub (SRB); Plana = Pllanë (AL)

⁴⁵ Heroschaia = Hoçisht (AL); Medun = Medun (SRB)

⁴⁶ Leth = Luath (AL)

⁴⁷ Golfo Adriatico = Velencei-öböl (az Adria-tengeren)

⁴⁸ Scutari = Skhodër (AL)

⁴⁹ Valona = Vlorë (AL)

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

- A.E.C.P. Archives du Ministère des Affaires Étrangères (Párizs), Correspondances Politiques, Bavière és Turquie
- ÖNB-HAN Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften-, Autographen- und Nachlasssammlung
- Cod. 6034. Epistolae ad Leopoldum I. Imperatorem a legatis aliisque fide dignis datae Constantinopoli videlicet Vol. I. Epistolae XV anni 1684
- Cod. 6035. Epistolae ad Leopoldum I. Imperatorem a legatis aliisque fide dignis datae Constantinopoli videlicet Vol. II. Epistolae X anni 1685
- Cod. 8717. Caprara, Albertus comes de: Relatio italica de legatione ad turcam a. 1682–1683
- ÖStA HHStA Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Bécs), Staatenabteilungen Türkei I.
- ÖStA HKA HKR Österreichisches Staatsarchiv, Hofkriegsratsarchiv, Hofkriegsratsprotokolle
- BENAGLIA Giovanni: *Außführliche Reiß-Beschreibung von Wien nach Constantinopel und wider zurück nach Teutschland auch was sich merckwürdiges dabey zugetragen deß hochgebornen Grafen und Herrn Herrn Albrecht von Caprara [etc] welche er als Ihro Römisch-Keyserl. Maj. extraordinari-Gesandter und bevollmächtigter den Stillstand mit der Ottomanischen Pforten zuverlängern verrichtet, Beschrieben von Johanne Benaglia Gesandtschaftssecretario anietzo auf vielfaltiges Begehren auß dem Italienischen getreulich in die Hoch-deutsche Sprache übersetzt.* Franckfurt, zu finden bey Matth. Wagnern, A. 1687.
- DANIŞMEND İsmail Hami: *İzahl Osmanlı Tarihi Kronolojisi.* Cilt III. Ankara, 1972.
- EICKHOFF Ekkehard: *Venedig, Wien und die Osmanen.* München, 1970.
- HAMMER Joseph von: *Geschichte des Osmanischen Reiches.* Dritter Band: *Vom Regierungsantritte Murad des Vierten bis zum Frieden von Carlowicz, 1623–1699.* Pest, Hartleben, 1835.
- IORGA Nikolae: *Geschichte des osmanischen Reiches.* Vierter Band (bis 1774). Gotha, 1911.

- IVANICS
1994
IVANICS Mária: *A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban (1593–1606)*. Budapest, Akadémiai, 1994. (*Kőrösi Csoma Kiskönyvtár*, 22.)
- MEYER'S
1885–1892
Meyer's Konversations-Lexikon. Eine Enzyklopädie des allgemeinen Wissens. Leipzig, 1885–1892.
- PARVEV
1995
PARVEV, Ivan: *Habsburgs and Ottomans between Vienna and Belgrad (1683–1739)*. New York, Columbia Univ. Press, 1995.
- PASTOR
1930
PASTOR, Ludwig Freiherr von: *Geschichte der Päpste im Zeitalter des fürstlichen Absolutismus, von der Wahl Innozenz' X. bis zum Tode Innozenz' XII. (1644–1700)*. Band 14. Freiburg im Breisgau, 1930.
- R. VÁRKONYI
1987
R. VÁRKONYI Ágnes: *A török háború Bécstől Budáig*. In: *Magyarország története tíz kötetben*. Főszerk. PACH Zsigmond Pál, III/2. kötet. Budapest, Akadémiai, 1987. 1577–1636.
- UZUNÇARŞILI
1954
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakki: *Osmanlı tarihi*. III/2: XVI. yüzyıl ortalarından XVII. yüzyıl sonuna kadar. Ankara, 1954.
- WURZBACH
1864
WURZBACH, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*. Wien, Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1864. Band 12.
- ZEDLER
1741
ZEDLER, Johann-Heinrich: *Großes vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*. Halle–Leipzig, 1741. Band 28.
- 1748
ZEDLER, Johann-Heinrich: *Großes vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*. Halle–Leipzig, 1748. Band 58.
- ZINKEISEN
1857
ZINKEISEN, Johann Wilhelm: *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*. Band V. *Fortschreitendes Sinken des Reichs vorzüglich unter dem Einflusse der wachsenden Macht Russlands, vom Ausgange des Krieges mit Venedig im Jahre 1669, bis zum Frieden von Kutschuk-Kainardsche im J. 1774*. Gotha, Perthes, 1857.

Florentius Costerus gályarab-vonatkozású prédikációja (1685)

Az 1674-es pozsonyi törvényszékről és a gályarabságról szóló híreket az események idején a holland közvélemény élénk figyelemmel kísérte, és ez az érdeklődés a gályarabok 1676-os megszabadítása után sem csökkent. Az ezt követő mintegy nyolcvan évben Hollandiában számos olyan kiadvány jelent meg, amely – sok esetben magyar szerzők írásait alapul véve – kizárólag a magyar eseményekkel foglalkozott, vagy egyháztörténeti művek részeként azokat érintette.¹

A Hollandiában megjelent szövegeket a korabeli egyháztörténet-írók mellett református lelkészek is felhasználták. Balthasar Bekker (1634–1698) amszterdami prédikátor például – akit Tótfalusi Kis Miklós is ismert,² és Bethlen Mihály is felkeresett nyugat-európai peregrinációja során³ – *Kort begryp der algemeine kerkelyke historien* (Az egyetemes egyháztörténet rövid foglalata) című, először 1684-ben, Amszterdamban napvilágot látott egyháztörténeti művének írásakor egy 1677-ben ugyanott megjelent munkát⁴ is felhasznált, amelynek ismeretlen szerzője Otrokoci Fóris Ferenc *Furor bestiae* (Fenevad dühöngése) című írását vette alapul.⁵ Bekker könyvének magyar vonatkozású részét másutt már közöltem,⁶ e helyen egy másik holland lelkész, Florentius Costerus (1635–1705) prédikációjának magyar tematikájú részét teszem közzé.

Costerus, miután Utrechtben teológiai tanulmányokat végzett, és valószínűleg Gisbertus Voetiusnak (1589–1676) is tanítványa volt,⁷ néhány kisebb település gyülekezeténél szolgált, majd 1656-tól haláláig az Amszterdamtól északkeletre fekvő Hoornban működött lelkészként.⁸ A holland egyháztörténeti szakirodalom elsősorban a *De geestelijke mens* (A lelki ember) című, 1687-ben kiadott, 62 prédikációt tartalmazó kötete miatt tartja számon.⁹ Az előbbieken kívül nyolc prédikációja jelent meg nyomtatásban, amelyek a *Nederlands vloek en zegen* (Hollandia balsorsa és áldása) című gyűjteményes kötetben maradtak fenn.¹⁰ A kötet *De kerk in verdrukkinge* (Az elnyomatásban levő egyház) című prédikációja az európai egyház-

¹ BUJTÁS, 2003.

² HERNER–KESERŰ, 1985. 95.

³ JANKOVICS, 1982. 43.

⁴ *Kort en waaragtig verhaal van de laetste vervolginge der Euangelische leeraaren in Hungariën* (Rövid és hiteles beszámoló a magyarországi protestáns prédikátorok legutóbbi üldöztetéséről). (APPO-
NYI, 1903–2004. 988.)

⁵ BUJTÁS, 2003. 142, 149–150.

⁶ BUJTÁS, 2004. 246–257.

⁷ BISSCHOP, 1993. 75.

⁸ LIEBURG, 1996. I. 135.

⁹ BLGNP, 1983. 144.

¹⁰ Első kiadása 1692 körül jelent meg, amelyet további négy kiadás (1693, 1739, 1740, 1749) követett.
Vö. HAAR, 251–255.

történet eseményeit tárgyalva kitér a pozsonyi törvényszék előzményeire és a gályarabságra is. Korábban már kimutattam, hogy a hoorni lelkész forrása is a *Kort en waaragtig verhaal* volt.¹¹ Ezúttal arra a kérdésre keresem a választ, hogy Costerust milyen motívumok ösztönözhatték arra, hogy prédikációjában a magyarországi eseményekkel foglalkozzon.

A hoorni lelkész a magyar témát érintő részletben megemlíti, hogy Hollandiában maga is beszélt két olyan prédikátorral, akik gályarabságot szenvedtek,¹² így nyilván e találkozás is szerepet játszhatott a magyar protestánsüldözésről szóló rész megszületésében.¹³ Bár a szűkszavú utalásból nem derül ki, hogy a találkozóra hol és mikor került sor, és az sem, hogy a holland lelképásztor kikkel találkozott, a korabeli források alapján kísérletet tehetünk legalább az időpont valószínűsítésére.

A megszabadított és Zürichben menedéket nyert gályarab prédikátorok megbízásából 1676 júliusában nyolctagú küldöttség indult Hollandiába. A prédikátorok 1676 augusztusának végén érkeztek az országba. Útjaik nem sokkal ezután szétváltak: kettő közülük, Köpeczi Balázs és Steller Tamás körülbelül másfél hónapig Hágában maradt, hogy a holland parlamenthez beadott kérvényük ügyében megvárják a döntést. A többiek az ország nagyobb városait keresték fel, az eddig ismert forrásokban (például Nikléczi Boldizsár *album amicorum*ában)¹⁴ azonban nincs arra adat, hogy Hoornba is eljutottak volna.

1676 végén a küldöttség tagjai átmentek Angliába, a következő év tavaszán azonban néhányan közülük visszatértek Hollandiába. Miklós Ödön úgy gondolta, hogy áprilisban előbb Nikléczi és Steller Tamás, majd Otrókoci Fóris Ferenc és egy meg nem nevezett társa érkezett vissza a kontinensre, ahonnan az előbbi kettő továbbindult Dániába és Svédországba.¹⁵ Beregszászi Istvánnak egy 1677. április 2-án Londonban kelt leveléből kiderül, hogy a levél dátumát követő napon Nikléczi, Steller, Otrókoci Fóris és Bátorkeszi István együtt készültek Hollandiába indulni.¹⁶ Otrókoci Fóris és Bátorkeszi egy másik leveléből tudjuk, hogy ők április 20-án érkeztek Hágába.¹⁷ Otrókoci Fóris egy újabb, november 16-án, Utrechtben kelt levelében pedig az áll, hogy néhány nappal azelőtt Jablonczai János is megjött Angliából, viszont Nikléczit és Stellert még várták Dániából és Svédországból.

¹¹ BUJTÁS, 2003. 151. – Egy évvel a prédikáció elhangzása előtt, 1684-ben jelent meg Abraham van Poot amszterdami orvos és literátor *Naauwkeurig verhaal van de vervolginge aangerecht tegens de Euangelise leeraren in Hungarien* (Részletes beszámoló a magyarországi protestáns prédikátorok üldöztetéséről) című gyűjteményes műve (APPONYI, 1903–2004. 1114, 3160), amely többek között teljes terjedelmében tartalmazza Otrókoci Fóris művét is. Vö. Bujtás, 2003. 152–153. Elvben tehát a *Naauwkeurig verhaal* is lehetett Costerus forrása. Mivel szövegegyezések csak az Otrókoci Fóris munkáját kivonatoló *Kort en waaragtig verhaallal* mutathatók ki, csak ez utóbbi lehetett a hoorni lelkész forrása.

¹² NVZ, *De kerk in verdrukkinge*, 259. – A találkozás tényére a holland szakirodalom már 1974-ben felfigyelt. Vö. EXALTO, 1974. 155.

¹³ Hasonló élményben volt része Bekkernek is, aki Amszterdamban, valószínűleg 1676. október 12-én találkozott a nyolc prédikátorral. Vö. BEKKER, 1685. 53; BUJTÁS, 2003. 148.

¹⁴ Lelőhelye: OSZK, Duod. Lat. 81.

¹⁵ MIKLÓS, 1918. 61.

¹⁶ GÖMÖRI, 1982. 48.

¹⁷ Otrókoci Fóris Ferenc és Bátorkeszi István Zürichben maradt lelkésztársaikhoz. Hága, 1677. május 3. Lelőhelye: SKTGY, Kt. 217. 7–8.

ból.¹⁸ Ezt azt jelenti, hogy két prédikátor akkor tartózkodott Hollandiában, amikor Nikléczi és Steller már elmentek Dániába és Svédországba, és Jablonczai még nem tért vissza oda. Ez az időpont Otrókoci Fóris előbb említett levele alapján 1677 áprilisa és novembere közé tehető.¹⁹

A jelenleg rendelkezésre álló források alapján tehát a találkozásra valószínűleg a két időpont valamelyikén került sor, és az sem zárható ki, hogy maguk a prédikátorok ajándékoztak egy példányt a holland lelkésznek a *Kort en waaragtig verhaal*ból.

Ha csupán Costerus fenti szűkszavú megjegyzésére hagyatkoznánk, azt gondolhatnánk, csak az említett találkozás volt az egyedüli oka annak, hogy a gályarabok-ról szóló részlet bekerült a prédikációba. Hoornban, amely a Holland Kelet-Indiai Társaság egyik tagozatának központja volt, és – egy ott kifejlesztett, teherszállításra különösen alkalmas hajótípusnak köszönhetően – nagy arányban részesedett az Európába és a gyarmatokra irányuló hajóforgalomból,²⁰ a város fejlődése és a lakosság számának ennek köszönhető növekedése miatt már 1608-tól öt református lelkész szolgált.²¹ Costerus nagy tekintéllyel rendelkezett közöttük, és többször kapott megbízást arra, hogy magasabb szintű egyházi fórumokon, így a hoorni egyházmegye és Noord-Holland egyházkerület ülésén is részt vegyen.²² Az utóbbi 1675. évi gyűlésén megbízást kapott arra, hogy képviselőként legyen jelen Friesland egyházkerület zsinatán.²³ A Leeuwardenben tartott ülésen többek között arról is szó volt, hogy a testület köszönetét fejezi ki küldötteinek és a leeuardeni lelkésznek arra irányuló közös erőfeszítéseikért, hogy felhívják Friesland tartomány közgyűlésének figyelmét magyarországi hittestvéreik szomorú helyzetére.²⁴ Az ezt követő három évben saját egyházkerülete zsinatán nem vett részt, viszont 1679-ben a hoorni egyházmegye küldötteként jelen volt az Edamban tartott ülésen.²⁵ A zsinat egyik napirendi pontként meghallgatta a testület hágai megbízottait,²⁶ akik elmondták: még 1678 novemberében találkoztak Hieronymus van Beverningk (1614–1690) követel, akit Hollandia a nijmegeni béketárgyalásokra küldött ki. A követ beszámolt nekik arról, hogy az ottani tárgyalások során egy magyar exuláns lelkész megkereste: a tárgyalások során támogassák azon kérésüket, hogy visszatérhessenek egyházközségeikbe és visszakaphassák hivatalaikat. A követ el-

¹⁸ MIKLÓS, 1918. 60–61.

¹⁹ Miklós Ödön feltételezte még, hogy 1678 tavaszán is volt olyan időszak, amikor már csak két prédikátor (Jablonczai és Köpeczi) volt Hollandiában (vö. MIKLÓS, 1918. 61.). Ennek ellentmond Otrókoci Fórisnak egy, a régi naptár szerint 1678. február 26-án, Utrechtből kelt levele (Zentrallbibliothek Zürich, D 181, 146), amelyben a levél feladója önmagán kívül még két prédikátort említ Hollandiában: Jablonczait és Bátorkeszit.

²⁰ BRUIN, 2007. 45.

²¹ LIEBURG, 1996. II. 160.

²² Az egyházkerület 1692-es ülésén a hoorni egyházmegye nevében ő nyújtotta be azt a javaslatot, amelynek következtében Bekkert a *De betoverde weereld* (Elvarázsolt világ, Amsterdam, 1691–1693) című munkája miatt megfosztották lelkészi hivatalától. Vö. BISSCHOP, 1993. 77–79.

²³ APSNH, inv. nr. 6.: Acta 1674–1688, az 1675-ös zsinat jegyzőkönyve.

²⁴ MIKLÓS, 1919. 65.

²⁵ APSNH, inv. nr. 6.: Acta 1674–1688, az 1679-es zsinat jegyzőkönyve.

²⁶ A zsinatok évenként egyszer, általában nyáron ültek össze, a közbeeső időben pedig megbízottak révén képviseltették magukat Hágában. Vö. MIKLÓS, 1918. 53.

mondta továbbá, hogy az ügyben felvette a kapcsolatot az angol követtel. Tőle tudta meg, hogy a bécsi svéd követtel azt közölték: a prédikátorok lázadás bűne miatt nem kaphatnak kegyelmet. A holland követ véleménye szerint arra kell törekedni, hogy a prédikátorokat előbb a lázadás vádja alól mentsék fel. Amikor a zsinat hágai megbízottai ezt közölték a Hollandia külpolitikájáért felelős Caspar Fagel (1634–1688) kancellárral, az utóbbi felajánlotta, hogy az ügy érdekében szívesen a nijmegeni követ rendelkezésére bocsátja Gerard Hamel Bruyninx (1616–1691) bécsi holland követ emlékiratának²⁷ egy példányát, amelyet az utóbbi még 1675 októberének végén nyújtott be a bécsi udvarhoz.²⁸ Mivel a zsinat résztvevői úgy értesültek, hogy néhány prédikátor már hazatérhetett és visszakapta hivatalát, megköszöni a hágai megbízottak munkáját és a prédikátorok érdekében további erőfeszítésekre kéri őket.²⁹

E két adat arra utal, hogy Costerus nemcsak annak köszönhetően értesült a pozsonyi törvényszékről, annak előzményeiről és a gályarabságról, illetve a száműzött prédikátorok későbbi sorsáról, hogy valószínűleg 1676-ban vagy 1677-ben találkozott a két volt gályarab prédikátorral, illetve prédikációja gályarab-vonatkozású részének forrásaként felhasználta a *Kort en waaragtig verhaalt*, hanem információkhoz juthatott azokon az egyházkerületi zsinatokon is, amelyeken részt vett.

A hoorni lelkész a korabeli források szerint tanult, sokat olvasó és tájékozott ember volt, aki korának számtalan eseményét foglalta bele prédikációiba.³⁰ Több történeti forrását megnevezi,³¹ de olvasmányainak teljes köre nem állapítható meg, mivel könyvtárának jegyzéke nem maradt fenn. Egyéb prédikációinak utalásai azt bizonyítják, hogy az egyháztörténet iránt különösen érdeklődött,³² sőt gyűjteményes kötetének névadó, 1675-ben született prédikációjában a kereszténység európai elterjedését tárgyalva Franciaországgal, Piemonttal, Németországgal, Csehországgal és Dalmáciával együtt megemlíti Magyarországot is.³³

Costerus magyar egyháztörténeti vonatkozású prédikációja 1685. november 20-án hangzott el, azután, hogy a holland parlament az egy hónappal korábban visszavont nantes-i ediktum kapcsán országos ima- és hálánapot rendelt el.³⁴ Ennek alkalmából a hoorni városi tanács november 13-án nyilvános gyűjtést is hirdetett a francia menekültek javára, amire a város három református templomában került sor.³⁵ A 103 nyolcadrét oldal terjedelmű prédikáció a jeruzsálemi templom pusztulását elsirató 74. zoltár 2–12. versét veszi alapul, és ebből kiindulva gondolja végig az egyház helyét és szerepét. Részletesen szól az egyház régebbi és akkori történetéről, illetve elnyomatásáról Angliában, Németországban, Írországban,

²⁷ *Declaratio, seu clara et conspicua deductio veritatis et innocentiae ministrorum evangelicorum Hungariae ad trimes Hispanicas damnatorum*. Holland fordítását Id. Poor, 1684. 189–414.

²⁸ MIKLÓS, 1919. 65.

²⁹ MIKLÓS, 1919. 81–82.

³⁰ EXALTO, 1974. 146, 149–150.

³¹ EXALTO, 1974. 150.

³² BISSCHOP, 1993. 91.

³³ NVZ, *Neerlandts vloek en zegen*, 61–62.

³⁴ BISSCHOP, 1993. 91.

³⁵ WAH, Stadsarchief Hoorn, inv. nr.° 150 (bergnr. 123: resoluties burgemeesters en vroedschappen, 221. 1.) Archief van de Hervormde gemeente, inv. nr. 580: Notulen van de kleine kerkeraad 1685–1701: az 1685. november 22-i ülés jegyzőkönyve.

Piemontban, Magyarországon és Franciaországban.³⁶ A XVII. század eleji csehországi vallásüldözésekkel foglalkozva Németország és Lengyelország mellett Magyarországot is olyan országként említi, amelyek a csehországi üldözötteket befogadták.³⁷ Arra a következtetésre jut, hogy az egyház története során elszenvedett megaláztatásoknak a híveket arra kell ösztönözniük: vetkőzzék le bűneiket, szerszék felebarátaikat, és imádkozzanak az üldözöttekért, és Isten akaratát lássák abban, hogy Hollandiát az üldözések elkerülték.

A pozsonyi törvényszékkel és a gályarabsággal foglalkozó korabeli holland művek a magyarországi eseményeket többnyire az előbb említett országokban történelemmel együtt tárgyalják.³⁸ Ilyen szempontból tehát Costerus prédikációja azok módszerét követi. Míg Bekker műve, amely címe szerint az 1666 és 1684 közötti egyháztörténeti eseményeket jeleníti meg, részben vitairat, amelyben a korabeli, főleg a hollandiai szellemi áramlatokat, többek között Benedictus Spinoza (1632–1677) és Johannes Coccejus (1603–1669) tanait bírálja, így a magyarországi és a franciaországi események bemutatása a műbe csak kronológiai okok miatt kerül be, és nem illeszkedik szervesen a vitairat tematikájához, addig Costerus prédikációjában a magyarországi események bemutatása a mondanivalójának alátámasztását szolgáló számos példa egyike. Bár a magyar vonatkozású rész mindkét szerző munkájában hat nyolcadrét lapnyi terjedelmű, eltérők az arányok is: Bekker műve 62 oldalas, Costerusé 103.

Egyikük sem nevezi meg a forrást, amelyből az adatokat átvette, bár Bekker utal arra, hogy egy „írót” idéz.³⁹ Különbözik a forrásszöveg kezelése is: Bekker az általa kiválasztott részeket néhol tömörítve ugyan, de az eredetivel szinte teljesen egyezően veszi át, Costerus viszont – bár számos helyen szintén szó szerint átemel részeket – inkább tömörít és az eredeti szövegben találhatóól eltérő szavakat alkalmaz, és – Bekkerrel ellentétben – felhasználja a forrásként szolgáló mű előszavát is.⁴⁰

A holland egyházkerületek zsinatai az 1674 és 1684 közötti években többször hoztak olyan határozatot, hogy a templomokban nyilvános imák keretében emlékezzenek meg a magyarországi hittestvérekről, illetve amikor 1680-ban – éppen Noord-Holland egyházkerülethez – Magyarországról olyan hírek érkeztek, hogy a prédikátorok egy kivételével visszatérhettek gyülekezeteikhez, úgy döntöttek: hálaadó könyörgéseket tartanak.⁴¹ A korabeli források azt bizonyítják, hogy e gyakorlat Costerus egyházkerületében is megvolt: 1677-ben az imákra vonatkozó határozatot hoztak.⁴² A következő években más egyházkerületek zsinatain is többször terjesztettek elő ilyen értelmű javaslatot, majd 1682-ben, Groningen egyházkerület zsinatán Noord-Holland képviselője arról számolt be, hogy náluk már csak hálaadó könyörgéseket tartanak.⁴³

³⁶ NVZ, *De kerk in verdrukkinge*, 197–202, 230–276. Idézi: BISSCHOP, 1993. 91.

³⁷ NVZ, *De kerk in verdrukkinge*, 247.

³⁸ Ld. Johann Heinrich Heidegger *Historia papatus* (Amszterdam, 1684) és Pierre Jurieu *Prejugez contre le papisme* (Amszterdam, 1685) című műveit. Vö. BUJTÁS, 2003. 130, 135.

³⁹ BEKKER, 1685. 51.

⁴⁰ Magyar fordítását ld. MAKKAI, 1976. 111–126.

⁴¹ MIKLÓS, 1918. 57, 60, 62–65.

⁴² MIKLÓS, 1919. 76.

⁴³ MIKLÓS, 1918 63–65.

Az előbbi adatok azt mutatják, hogy a magyarországi protestánsüldözések és a gályarabság, illetve a prédikátorok hazatérés utáni sorsa Hollandiában nemcsak egyházkerületi vagy egyházmegyei szinten volt napirenden, hanem azokról a gyülekezetekben is többször szó esett. Mindaddig nem került elő azonban olyan holland prédikáció, amely ennek konkrét megvalósulását mutatta volna. Costerus műve tehát műfajában elsőként (de valószínűleg nem egyedülként) erre szolgál kézzelfogható bizonyítékkal.⁴⁴

A prédikáció holland szövegének részletét a holland szakirodalomban legelőször idézett, 1739-es gyűjteményes deventeri kiadásból közlöm, és a jegyzetekben adom meg a forrásként szolgáló *Kort en waaragtig verhaal* megfelelő helyeit.

**Részlet Florentius Costerus
„De kerk in verdrukkinge” című prédikációjából**

Hoorn, 1685. november 20.

(NVZ, 253–259)

Wat sullen wy seggen van de kercken in Ungarien en Seven-bergen? Die om de religie soo gesoolt werden dat se verklaren liever onder den Turk als onder soo een Christen bescherm-heer te willen leven dewijle de eerste hare conscientie en religie haer vry laet dogh de laeste niet.⁴⁵ Sy hebben al langh veel geleden maer in de laeste jaren is het by uytmentheyt uytgebroken. Het is sonder tegenspreken het voorrecht van de Euangelise, dat is Gereformeerde en Lutherse, aldaer een volle vrijheyt van de oeffeninge hares godsdiens te genieten: t' elkens als 'er een nieuw Rooms koningh wordt verkoren soo moet hy zweeren, dat hy niet alleen die vryheyt haer ongekrenkt sal laten maer oock deselve tegen alle indraght beschermen.⁴⁶ Dit heeft de Roomse geestelikheyt altyt gespeten te meer omdat de Euangelise stant in dat rijk soo maghtigh was dat de Roomse geen sesde deel en nogh minder daervan kon uytmaken. Haer toeleg is dan van voor vele jaren al geweest om den Euangelisen godsdiens te dempen en de Roomse alomme met geweld in te voeren.⁴⁷ Om nu daertoe te komen wisten sy geen beter voorwendsel te gebruyken dan haer te beschuldigen van rebely en oproer⁴⁸ een saek waervan een overheer seer gevoeligh is en een oude vondt waer door de propheten en apostelen ja de Heer Jesus selfs in 't lijden sijn gebraght. De man Gods Elias wierde voor een beroerder Israëls uytgemaakt. I. Kon. 18. v. 17. Van de apostel Paulus durfden Ananias den hoogepriester, ende ouderlingen door de mont van haren advocaat Tertullus seggen: wy hebben dese man bevonden te sijn een peste, ende eenen, die oproer verwekt onder alle de Joden door de gantsche werelt. Handl. 24. v. 5. De Heere Jesus moest hooren dat hy het volck verkeerde, ende verboodt den

⁴⁴ Segítségükért ezúton mondok köszönetet Jan de Bruinnak (Westfries Archief, Hoorn), Hans van Feliusnak (Noord-Hollands Archief, Haarlem) és Jos van Heelnek (Museum Meermanno-Westreenianum, Hága).

⁴⁵ Kwv, előszó, [*7r].

⁴⁶ Kwv, előszó, *5r.

⁴⁷ A margón: A. 1671. 1672. 1673.

⁴⁸ Kwv, előszó, *5r.

kaiser schattingen te geven. Luc. 23. v. 2.⁴⁹ Van soodanigen laster bedienden sy haer ook: sy begonnen van de adel af als dewelcke voorstanders van de Euangelise waren dewelke soo gedrukt wierden dat se genootsaekt waren uyt hare woningen te vlugten ende hare personen tegen soodanige handelingen te versekeren. Daerna vielen se de leeraers soo Gereformeerde als Lutherse op het lyf die se met geweld en geen kleyne opschuddinge uyt hare kerken ende gemeeynten weghdreven. Dogh vreesende voor een algemeene opstandt⁵⁰ hebben se met andere op een andere wijze gehandelt: sy hebben haer voor de raadt van Presburgh gedaacht om haer wegens de misdaat van rebelly te verantwoorden.⁵¹ Verschenen sijnde heeft men haer drie dingen voorgesteld:

Eerst, dat de Euangelise predicanten, dat is Gereformeerde en Lutherse, en oock de rectoren van de scholen, studenten, voorsangers, en klokke-luyders met haer eygen hant-tekeningh alle kerke of school-bedieninge, die se tegenwoordig hadden soudē nederleggen en voor het toekomende noyt ondernemen deselve ampten 't sy openbaar 't sy heymelik in Ungariē te oeffenen op verbeurte van lijf en goet.⁵²

Ofte ten tweeden, dat se als strafweerdige uyt vrees van het vonnis 't welck tegen haer stond geveldt te worden met gelyke ondertekeningh gewilligh soudē aenneemen uyt Ungariē met de aengrensende landen in ballingschap te vertrekken met belofte van nimmermeer daer weder in te komen.⁵³

Ofte ('t welk het derde was en de eyschers liefst hadden) dat se het Roomse geloof soudē aennemen.⁵⁴

Sommige sijn soo swack geweest dat se hare ampten en bedieningen hebben afgelegd, andere hebben het landt verlaten dogh de meeste 't een en 't ander afgeslagen.⁵⁵

De vervolgers siende dat se op dese wijze haer oogmerck niet konden bekomen veranderden hare handelingen in een forme van rechtspleginge: sy beschuldigden de leeraers en school-dienaren dat se den geheelen Roomsē catholycken stoel in dat koninghrijk afgodisch noemden; dat se tegen de Heylig Maget Maria, mitsgaders de afgestorven heyligen, ende hare beelden in de predicatien uytvoeren; dat se de Wederhoorige, sijnde vijanden van sijn Majesteyt hadden geholpen, en voor de Turken de wegh gebaant om in het Rijck van Ungariē in te vallen.⁵⁶ En alhoewel sy op allen desen en insonderheyt op de laeste die de swaerste was seer vrijmoedigh antwoorden verklaarende tot de swaerste straffe gereet te sijn indien men haer enige misdaet konde overtuygen: en datter niet een eenigh getuygenis tegen haer wierde ingebragt soo hebben se eghter het vonnis des doots met verbeurtmakinge van goederen tegen haer uyt gesproken hopende dat se daerdoor tot den afval soudē werden gebragt.⁵⁷

⁴⁹ A három bibliai helyre való hivatkozás Costerus saját befűzése.

⁵⁰ A margón: Ao. 1674.

⁵¹ Kwv, 5.

⁵² Kwv, 6–7.

⁵³ Kwv, 7.

⁵⁴ Kwv, 7.

⁵⁵ Kwv, 11.

⁵⁶ Kwv, 16.

⁵⁷ Kwv, 18–19.

Het vonnis wierde nogthans niet uytgevoerd⁵⁸ eensdeels omdat se voor oproer vreesden, andersdeels omdat den Turck naby was⁵⁹ maer voornamelik uyt haat en nijdt. Ick segge uyt haat, om haer een langhsame doot aan te doen uyt nijdt, omdat se haer het martelaerschap misgunden. Sy vonden dan goet haer na verscheyden vestingen⁶⁰ gevankelijk wegh te voeren alwaer se seer jammerlik wierden mishandelt: men stiet se in vuyle stinkende gaten; haer daghwerck was water te dragen aerdt en vuylnis te kruyen; ondertusschen wierden se bespot en geslagen. Niemand moght haer enige hant-reyckinge doen: sekere vrouwen hadden ter plaetse daer dese elendigen haren bloedigen arbeydt deden wat broodt en speck in haer kruywagen geleght om haren honger te versadigen dogh een van die gegrepen sijnde wierde openbaerlik geschavotteert. Daer niet te wercken was daer wierden se met een lange keten als honden hals aen hals gesloten. Des naghts lagen se aldus geketent: op de koude steenen haer hooftkussen was een lange balck en hare voeten staken in een block. Wanneer de hostie wierde omgedragen soo gingen se met voordaght voorby haer werck-plaats weygerde sy te knielen soo wierden se met stokken en kolven van de roers geslagen. Men sleepte se na de beelde-kerken om de beelden eere te bewijsen. Sommige saten gekarkerd in een donkere put sonder in taghtigh dagen son of maen te sien: alle hoon en smaedt die men kon bedenken wierd haar aengedaen.⁶¹

Nu hadden de vervolgers alles besoght en niet gevordert: hoe meer de gevangene leden hoe meer de genade Gods haer sterkte. Sy resolveerden dan sommige op de galeyen te bannen gelyk oock geschiet is.⁶² Vijf en dertig Euangelise leeraers en ses rectoren van de scholen wierden uyt de gevangenissen byeenvergadert ende onder het geleyt van een hoop krijgs-volck door Moravien, Oostenryk, en Stiermarck, met wreede slagen in honger dorst en naektheyd als slagtschappen berg op berg neder na Italien voortgedreven. Daar sagh men sommige met grijsen hayren andere met zwakke afgesloofde leden int [!] midden van de soldaten met zware ketenen en boeyen aen de beenen henen sukkelen. Hoe geketend sy ook waren sy moesten de soldaten op de hielen volgen. Konden se niet sy wierden al waren 't stock-oude tot bloedens toe geslagen.⁶³ De naght-rust was seer weynigh die spijs nog minder waerdoor se dan soo zwack en ameghtigh wierden dat sommige onder wege bleven leggen en eyndelik de geest gaven. De overige quamen ten laesten tot Napels aen, alwaer se voor een kleyne prijs verkoght zijnde op de galeyen sijn verdeelt. Daer sagh men die mannen die sulke eerwaardige ampten hadden bekleedt neffens de Turckse slaven onder het schuym van een deel boeven aen de riem sitten.⁶⁴ Sommige sijn onder de last gestorven ende andere nogh eyndelik oneverwaght verlost want den Luytenant Admirael de Ruyter tot Napels aenkomende veesoght [!] ten eersten aen den onder-koningh,⁶⁵

⁵⁸ A margón: Ao. 1674. den 4. April.

⁵⁹ Kwv, 22.

⁶⁰ Kwv, 23–24.

⁶¹ Kwv, 25–27.

⁶² A margón: 1675.

⁶³ Kwv, 28–29.

⁶⁴ Kwv, 31–32.

⁶⁵ A margón: 1676.

dat dese elendige moghten werden ontslagen ende hem geschonken 't welcke hem terstont is toegestaen soo dat se op de vloot blijdelijk zijn ontvangen verwekkende met haer verscheurde kleederen en uytgemergelde lichamen groot medelijden en deernis onder het boots-volck.⁶⁶ Twee van deselve hebben wy hier te lande selfs gesproken. De Staaten Generaal hebben oock het hare gedaen en de saek by sijn Kaiserlike Majesteyt soo verre gebracht datter een bevel is uytgegaen zijnde van desen inhoud:

„dat sijn Kaiserlijke Majesteyt ten aensien⁶⁷ van de voorspraek sijner lieve vrienden en bondgenooten de Staten Generaal des Vereenighden Nederlandts had goet gevonden dat de Hungarise Protestantse Leeraers, soo op de galeyen gebannen als anders in heghtenis zynde, souden op hare vrye voeten gestelt worden, mits onderschryving van haer niet te wreken noch in Hungarien weder te keeren.”⁶⁸

Fordítás

És mit mondjunk a magyarországi és erdélyi⁶⁹ egyházakról, amelyeket annyira sajnálgatnak, hogy kijelentik: inkább a török, mintsem egy keresztyén patrónus alatt akarnak élni, mivel az előbbi lelkiismereti szabadságot és szabad vallásgyakorlatot biztosít számukra, az utóbbi viszont nem. Már régóta sokat szenvedtek, de az utóbbi években a korábbinál sokkal rosszabb lett a helyzetük. A protestánsokat, vagyis a reformátusokat és az evangélikusokat ott kétségkívül megilleti az az előjog, hogy teljes szabadságban gyakorolhassák vallásukat. Amikor új katolikus uralkodót választanak, mindegyiknek fel kell esküdni arra, hogy nemcsak hogy érintetlenül hagyja az említett szabadságot, hanem annak bármely megsértésével szemben fellép. Ezt a katolikus egyház mindig rossz néven vette, sőt, mivel a protestánsok abban a birodalomban olyan nagy számban voltak, hogy a katolikusok csak a hatódát vagy még annyiad részét sem tették ki a lakosságnak, a katolikus egyháznak már sok évvel ezelőtt is az volt a célja, hogy a protestáns vallás gyakorlását korlátozzák és a katolikus vallást mindenütt erőszakkal bevezessék. Ennek eléréséhez nem tudtak jobb ürügyet kitalálni, mint hogy lázadással és felkeléssel vádolják őket, amire egy uralkodó nagyon érzékeny, és régi fogás, ami miatt a próféták és apostolok, sőt maga Jézus Urunk is megszenvedett. Illyést, Isten emberét Izrael megrontójának kiáltották ki. I. Kir. 18, 17. vers. Pál apostolról Ananiás főpap és a tanács tagjai Tertullusszal, a prókátorukkal a következőt mondatták ki: e férfit hitvány embernek tartjuk, olyannak, aki felkelést szít a világ valamennyi zsidója között. ApCsel. 24, 5. vers. Jézus Urunknak azt kellett hallania, hogy tévútra vezeti a

⁶⁶ Kwv, 32–33.

⁶⁷ A margón: Den 20. Maart.

⁶⁸ Kwv, 33–34.

⁶⁹ Erdélyről a forrásműben csak Vitnyédi Istvánnak egy Bethlen Miklóshoz írt levele (Eperjes, 1669. május 10.) kapcsán esik szó (vö. Kwv, 17.), amelyet a perben az egyik legfontosabb bizonyítéknak szántak. Costerus a prédikációban nem tér ki a levélre, így Erdély említése hallgatóságában azt a téves képzetet kelthette, hogy mondandója Erdélyre is vonatkozik.

népet, és azt mondja nekik: ne fizessenek adót a császárnak. Lukács 23, 2. vers. A katolikus egyház is ilyen rágalmazáshoz folyamodott. A nemességgel kezdték, mivel azok a protestánsok mellett voltak, akiket annyira elnyomtak, hogy otthonaik elhagyására kényszerültek, hogy magukat az ilyen cselekményekkel szemben biztonságban tudják. Ezután rátámadtak mind a református, mind az evangélikus prédikátorokra, akiket erőszakkal és nagy felbolydulást okozva elűzték templomaikból és egyházközségeikből. Mivel azonban általános felkeléstől tartottak, másokkal más módon jártak el: lázadás büntetének vádjával megidéztek őket a pozsonyi törvényszék elé.⁷⁰ Azoknak, akik megjelentek, három dolgot ajánlottak:

Először, hogy a protestáns prédikátorok, vagyis a reformátusok és az evangélikusok, és az iskolamesterek és a diákok, a kántorok és a harangozók is írjanak alá egy nyilatkozatot, amelyben lemondanak minden egyházi és iskolai tisztségükről, amelyet abban az időben betöltöttek, és fej- és jószágvesztés terhe mellett vállalják, hogy a jövőben az említett tisztségeket Magyarországon soha, sem nyilvánosan, sem titokban nem próbálják meg gyakorolni.

Másodszor: mintha bűnözők lennének, az ellenük várhatóan meghozandó ítélettől félve, az előbbiekhöz hasonlóan aláírásukkal önként vállalják, hogy a Magyarországgal szomszédos országokba száműzetésbe mennek, megígérve, hogy sohasem térnek vissza.

Vagy (harmadszor, és ez volt az, amit az őket vádolók a legszívesebben vettek volna) térjenek át a katolikus vallásra.

Néhányan olyan gyengék voltak, hogy lemondtak hivatalukról és szolgálatukról, mások elhagyták az országot, de legtöbben visszautasították, amit követeltek tőlük.

Amikor üldözőik látták, hogy így nem érik el céljukat, megváltoztatták módszerüket, és jogi útra terelték az ügyet:⁷¹ azzal vádolták a prédikátorokat és a tanítókat, hogy az ottani királyság egész katolikus egyházát bálványimádónak nevezték; hogy prédikációikban Szent Szűz Mária, valamint az elhunyt szentek és azok szobrai ellen szóltak; hogy a lázadóknak, Őfelsége⁷² ellenségeinek segítettek, és utat nyitottak a törökök előtt, hogy betörjenek a Magyar Birodalomba. És bár valamennyi vádra, különösen pedig az utolsóra, amely a legsúlyosabb volt, igen bátran megválaszoltak, kijelentve, hogy a legsúlyosabb büntetést is vállalják, ha bármilyen bűncselekményt rájuk bizonyítanak, és jóllehet senki sem vallott ellenük, jószágvesztéssel egyetemben mégis halálra ítélték őket abban a reményben, hogy így majd elhagyják hitüket.⁷³

Az ítéletet azonban nem hajtották végre, mivel egyrészt felkeléstől tartottak, másrészt a törökök a közelben voltak; a fő ok azonban a gyűlölet és az irigység volt. Igen, jól halljátok: a gyűlölet, mert irigységből lassú halált szántak nekik, nehogy mártírokat csináljanak belőlük. Úgy döntöttek, hogy rabként különböző erődökbe⁷⁴ szállítják őket, ahol szájalomra méltó módon bántalmazták őket. Piszkos és bűzös lyukakba lökték őket, napközben vizet hordtak, földet és trágyát ta-

⁷⁰ Az első idézés 1673. szeptember 25-re szólt.

⁷¹ A második idézés 1674. március 5-re szólt. A per lefolyását és jegyzőkönyvét ld. S. VARGA, 2002. 23–32, 39–207.

⁷² I. Lipót (1640–1705), 1657-től magyar király, 1658-tól német-római császár.

⁷³ A prédikátorokra 1674. április 4-én, az iskolamesterekre szeptember 7-én mondták ki a halálos ítéletet.

⁷⁴ A prédikátorok és iskolamesterek a berencsi (Branè, SK), az eberhardi (Malinovo, SK), a kapuvári, a komáromi, a lipótvári (Leopoldova, SK) és a sárvári börtönökbe kerültek.

licskáztak, miközben gúnyolták és ütötték őket. Senki sem nyújthatott nekik segítséget: amikor abban a helységben,⁷⁵ ahol ezek a nyomorultak véres munkájukat végezték, bizonyos helybéli asszonyok némi kenyeret és szalonnát tettek taligájukba, hogy éhségüket csillapítsák, az egyik asszonyt kiragadták a többiek közül, és nyilvánosan szégyenpadra állították. Ha nem kellett dolgozniuk, akkor nyakukra, mint a kutyáknak, hosszú láncot tettek, és így fűzték őket egymáshoz. Éjjel így feküdtek láncre verve a hideg kövön, párnájuk egy hosszú gerenda volt, lábukat pedig kalodába fogták. Amikor az oltáriszentséget szándékosan körbehordozták azon a helyen, ahol dolgoztak, és megtagadták, hogy térdre boruljanak előtte, botokkal és puskatusokkal ütlegelték őket. Olyan templomokba hurcolták el őket, ahol szobrok voltak, hogy imádják azokat. Néhányat egy sötét verembe zártak, ahol 80 napig voltak anélkül, hogy a Napot vagy a Holdat látták volna. Minden elképzelhető módon kigúnyolták és meggyalázták őket.

Üldözőik mindent megpróbáltak, de mégsem jutottak előbbre: a foglyoknak minél több szenvedésben volt részük, Isten kegyelméből annál inkább megerősödtek. Üldözőik ezután úgy döntöttek, hogy néhányukat a gályákra számúzik, ami meg is történt. Harmincöt protestáns prédikátort és hat iskolamestert összeszedtek a börtönökből,⁷⁶ és számos katonai kíséretében Morvaországon, Ausztria tartományon és Stájerországon keresztül, durva ütlegetések közepette, étlenszomjan és ruhátlanul, hegyen-völgyön át Itáliába hajtották őket, mintha vágásra szánt juhok lettek volna. Néhányuknak ősz volt a haja, másoknak elgyötörtek voltak a tagjaik, így vánszorogtak tova a katonák között, lábukon nehéz láncokkal és bilincsekkel. Bármennyire meg voltak is láncolva, lépést kellett tartaniuk a katonákkal, ha pedig nem tették, még ha öregemberek voltak is, véresre verték őket. Éjjel keveset pihentek, és még kevesebbet ettek. Ennek következtében annyira elgyengültek és kifulladtak, hogy néhányan közülük hátramaradtak, és kiadták lelküket.⁷⁷ A többiek végül Nápolyba értek, ahol bagóért eladták⁷⁸ és szétosztották őket a gályákon. E férfiak, akik oly tiszteletreméltó tisztségeket töltöttek be, a török rabszolgák mellett ültek az evezők mellett, egy csapat legrosszabb fajtából való gazfickó között. Néhányan meghaltak a szenvedések terhe alatt,⁷⁹ mások végül is váratlanul megszabadultak, mivel De Ruyter admirális⁸⁰ Nápolyba érkezve⁸¹ azonnal megkérte az alkirályt,⁸² hogy a nyomorultakat engedjék szabadon és adják át neki őket, ami nyomban meg is történt,⁸³ így a hajóhad örömmel fogadta őket, és

⁷⁵ Lipótvár (ma: Leopoldova, SK)

⁷⁶ A prédikátorokat a berencsi, a lipótvári és a komáromi börtönökből gyűjtötték össze 1675 márciusában.

⁷⁷ Gócs Mihály és Illyés Gergely

⁷⁸ Az előbb említett két prédikátor halála után hatan gyengeségük miatt Chieti börtönébe kerültek (közülük négyen meghaltak), hárman pedig megszöktek. Az ezután megmaradt harminc prédikátort 1675. május 8-án adták el a gályákra.

⁷⁹ A gályára adás és a szabadulás időpontja között négy prédikátor (Füleki István, Szilvási István, Borhidai János és Tinkovics János) hunyt el.

⁸⁰ Ruyter, Michiel de (1607–1676) a földközi-tengeri holland flotta parancsnoka, a gályarab prédikátorok megszabadítója.

⁸¹ De Ruyter 1676. február 10-én érkezett Nápoly közelébe.

⁸² Fernando Joaquín de Zúñiga-Requesens y de Toledo, marqués de los Vélez (meghalt 1693), 1675 és 1683 között nápolyi alkirály.

⁸³ A gályarab prédikátorok 1676. február 11-én szabadultak ki.

szakadt ruházatuk, valamint elcsigázott testük nagy együttérzést és szánalmat váltott ki a hajók legénységéből. A prédikátorok közül kettővel itt az országban magunk is beszélünk. A holland parlament is megtette a magáét, és Ócsászári Felségénél elérte, hogy kiadja az alábbi tartalmú rendeletet.⁸⁴

„Ócsászári Felsége kedves barátja és szövetségese, az Egyesült Holland Tartományok parlamentje közbenjárására úgy döntött, hogy mind a gályákra száműzött, mind a fogságban levő magyar protestáns prédikátorokat szabadlábra helyezi, ha aláírásukkal vállalják, hogy nem állnak bosszút, és Magyarországra sem térnek vissza.”⁸⁵

⁸⁴ A rendelet kiadása érdekében Gerard Hamel Bruyninx, Hollandia bécsi követe járt el.

⁸⁵ Részlet I. Lipót 1676. március 20-án kelt rendeletéből.

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

- APSNH Acta der particuliere synoden van Noord-Holland, Provinciaal Kerkbestuur, Hervormde Kerk, Noord-Hollands Archief, Haarlem
- NVZ *Nederlands vloed en zegen en desselfs re-unie, den sesden druck vermeerdt met een nieuwe vloed en zegen, en andere biddaghs stoffe: mitsgaders een bevestingh en twee sijnodale predicatien*. Deventer, 1739.
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Budapest
- SKTGY Sárospataki Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Kézirattár, Sárospatak
- WHA Westfries Archief, Hoorn

2. Szakirodalom

- APPONYI
1903–2004 APPONYI, Alexander: *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*. Bd. I–IV. München, 1903–1927. Bd. V. Hrsg. von József VEKERDI Budapest, 2004.
- BEKKER
1685 BEKKER, Balthasar: *Kort begryp der algemeine kerkelyke historien, zedert het jaar 1666. daar Hornius eindigt, tot den jare 1684*. Amsterdam, 1685.
- BISSCHOP
1993 BISSCHOP, R.: *Sions Vorst en volk. Het tweede-Israëlidee als theocratisch concept in de Gereformeerde kerk van de Republiek tussen ca. 1650 en ca. 1750*. Veenendaal, 1993.
- BLGNP
1983 *Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme*. II. Kampen, 1983.
- BRUIN
2007 BRUIN, Jan de: *Hoorn, dorp en stad. Middeleeuwse topografie en institutionele ontwikkelingen tot het begin van de 19e eeuw*. In: *Oud Hoorn* 29 (2007) 1. sz. 31–51.
- BUJTÁS
2003 BUJTÁS László Zsigmond: *A pozsonyi vésztörvényszék-ről és a gályarabságról szóló, magyar szerzőktől származó szövegek sorsa 17–18. századi holland kiadványokban*. In: *Könyv és Könyvtár* 25 (2003) 115–157.
- 2004 BUJTÁS László Zsigmond: *Balthasar Bekker magyar vonatkozású könyvei és olvasmányai*. In: *Könyv és Könyvtár* 26 (2004) 225–266.
- EXALTO
1974 EXALTO, K. *Florentius Costerus en zijn 'Geestelyke Mensch' 1687*. In: EXALTO, K. *Beleefd geloof. Acht schet-*

- sen van gereformeerde theologen uit de 17e eeuw.* Amsterdam, 1974.
- GÖMÖRI
1982
GÖMÖRI György: *Beregszászi István „gályarab” lelkész Angliában.* In: *Confessio* 6 (1982) 4. sz. 45–49.
- HAAR
1987
HAAR, J. van der: *Schatkamer van de gereformeerde theologie in Nederland (c. 1600– c. 1800).* Veenendaal, 1987.
- HERNER–KESERŰ
1985
HERNER János–KESERŰ Bálint: *Adalékok az Amszterdami Biblia sorsához.* In: *Tótfalusi Kis Miklós. Az Amszterdami Biblia kiadásának évfordulója alkalmából Debrecenben 1985. április 25–27-én megtartott konferencián elhangzott előadások.* Szerkesztette GOMBA Szabolcsné–HAIMAN György. Debrecen, 1985.
- JANKOVICS
1981
Bethlen Mihály útinaplója [1691–1695]. Sajtó alá rendezte és az utószót írta JANKOVICS József. Budapest, 1981.
- Kwv
1677
Kort en waargetig verhaal van de laatste vervolginge der Euangelische leeraren in Hungarien. Amsterdam, 1677.
- LIEBURG
1996
LIEBURG, F. A. van: *Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816.* Dordrecht, 1996. I–II.
- MAKKAI
1976
Galeria omnium sanctorum A magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete. Szerkesztette MAKKAI László, közreműködött FABINYI Tibor és LADÁNYI Sándor. Budapest, 1976.
- Miklós
1918
MIKLÓS Ödön: *Holland intervenció a magyar protestantizmus érdekében (1674–1680).* Pápa, 1918.
- 1919
MIKLÓS, E.: *De houding der Nederlanden in de Hongaarsche geloofsvervolgingen (1674–1680).* In: *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* 40 (1919) 10–110.
- POOT
1684
POOT, Abraham van: *Naauwkeurig verhaal van de Vervolginge aangerecht tegens de Euangelise Leeraren in Hungarien.* Amsterdam, 1684.
- S. VARGA
2002
Vitetnek ítélőszékre... Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. A latin nyelvű forrást közzéteszi, a jegyzőkönyvet magyarra fordította, a bevezető tanulmányt írta, a kötetet szerkesztette, a jegyzeteket és a mutatókat készítette S. VARGA Katalin. Pozsony, 2002.

Nagy Levente

Az elhallgatás naplója, vagy valami más

**Gulácsi Albert diáriumma bécsi útjáról
1691, 1696***

Gulácsi Albert titokzatos szereplője a XVII. század végi Erdély történetének. Amit életéről tudni lehet, azt naplójából ismerjük, amelyet Benkő József mentett meg az utókornak.¹ Sajnos mára mind az eredeti kézirat, mind az arról Benkő által készített másolat elveszett vagy lappang. A ma ismert második másolatot Kemény József készítette a Benkő-féle másolatról.² Kemény azonban a másolást az 1696. június tizedikei dátumnál abbahagyta.

Gulácsi naplóit leginkább Jakab Elek hasznosította, de ő is főleg az alább felsorolt iratokat kivonatolta az ifjabb Apafiról írott monográfiájában.³ Diáriumaiban Gulácsi valóban elhallgatott minden releváns politikai információt. Nyilván oka is volt rá, de ha figyelembe vesszük a körülményeket, és tüzetesebben megvizsgáljuk a XIX. századi történészek által lényegtelennek tartott részeket, akkor egy nem mindennapi személyiség képe bontakozik ki előttünk. Gulácsi először Bethlen Gergellyel és Gyulaffy Lászlóval járt Bécsben 1691. május 9. és 1692 júniusa között, amellyel Bethlen Miklós egy évvel korábbi útját viszonzották. Az ő 1690. évi bécsi követségének az volt a célja, hogy két diplomát eszközöljön ki: az egyik az ország alkotmányát, a másik az ifjú Apafi fejedelemségét erősítette volna meg. Az eredmény az úgynevezett *Diploma Leopoldinum* lett, amelynek értelmében az akkor még kiskorú II. Apafi Mihályt csak huszadik életévének betöltése után erősítették meg fejedelemségében. Bethlen 1691. január 31-én tett jelentést bécsi útjáról és mutatta be az országgyűlésnek a diplomát. Egyhetes vita után a rendek megszávták a diplomát, majd úgy döntöttek, hogy annak ünnepélyes kiállítása céljából követséget küldenek Bécsbe. A követek azonban különböző titkos megbízásokat is kaptak: a katolikusok például azzal bízták meg titokban Gyulaffyt, hogy igyekezzen számukra kedvező döntést szerezni; a szászok szintén saját előnyükre szerették volna módosítani a diploma szövegét. Így történhetett meg, hogy a diploma végleges változata egyes helyeken eltér a Bethlen által kieszközölt szövegváltozattól: pl. a harmadik pontban a régi törvények megerősítésénél az új változat szerint a döntés előtt a rendeknek a katolikusokkal és a szászokkal egyezkedniük kell, és ha nem tudnak dűlőre jutni, akkor a császár fenntartja magának a döntés jogát.⁴ Valószínű, hogy Gulácsi, titkos megbízottként, Apafi megerősítése ügyében szeretett volna eljárni. A követségről szóló országgyűlési iratokban ugyanis hiába keressük a nevét; nem maradt fenn követi instrukciója sem, és a kortársak sem

* A tanulmány az OTKA T 049677. számú pályázatának támogatásával készült.

¹ Fennmaradt még egy Szebenből 1690. június 13-án Teleki Mihálynak írt levele, amelyből az derül ki, hogy Teleki a szebeni szász mesterekkel készítettett posztót, és ezen ügy lebonyolításával bízta meg Gulácsit. MOL, Teleki család levéltára P 1238., 29. doboz, fol. 186.

² Jelenleg a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kézirattárában: Ms KJ, 137.

³ JAKAB, 1875.

⁴ Minderről lásd: EOE, XX, 3–4, 68–71.

tesznek arról említést sehol, hogy ebben a követségben bármilyen szerepet játszott volna Gulácsi.⁵ Emellett még külön utakon is járt: miután meghallgatta Bánffy György gubernátor neki szóló parancsait, Rettegen elvált Bethlen Gergelyéktől, vállalva azt a kockázatot, hogy tolvaj kísérekkel a rablóktól hemzseggő máramarosi havasokon kel át. Majd csak Munkács után csatlakozott ismét az urakhoz. Lehet persze, hogy kitérőjének pusztán személyes okai voltak: ekkor jegyzi el Taracközön Fráter István leányát, Katát. Fráter István neve nem ismeretlen a magyar irodalomtörténetben. Édesapja, Fráter Pál Czobor Mihály *Charichláját* olvasgatta feleségének, Barcsay Annának pedig verses levél formájában köszönte meg az általa küldött gyümölcsöket, keszkenőt és aranyláncot:

Az magas Krivánnak kösziklás tetején,
Reggel, mikor déren csillagszik az napfény,
Az zöld fenyves között vadakat kergetvén
Írám nagy reszketve, fejem szédelegvén.

Fráter István *Paraphrasis rhythmica* címmel 1684-ben díszes kéziratos, rajzokkal díszített verses kódexet írt és szerkesztett ajándékképpen Teleki Mihálynak. Fráter István költőként elsősorban Rimay hatása alatt állt, de a verses kódex magán viseli Zrínyi Syrena-kötetének jeleit is. Orlovsky Géza szerint Fráter Pál verse is a Balassi-hagyomány ismeretéről tanúskodik.⁶ Ez a megállapítás akkor lesz különösen érdekes számunkra, amikor Gulácsi naplójában a következőket olvassuk: „Die 1 juni jöttünk ebédre Hibbére, kirül Balassi írt Kriva havasával együtt.” Gulácsi legalább annyira ismerhette a Balassi-hagyományt, mint Fráter István. A szóban forgó verset természetesen Rimay írta, az *Istenes énekek* nyomtatott kiadásaiban a kötet élén szereplő, *Bálint, nemzetedben ki voltál Balassa...* kezdetű versről van szó. Gulácsi az alábbi sorokra utal:

Hibe városának, hol nyugszol, állása
Ott vagyon, Krivánnak hol magas havassa,
Vendégfogadóját minden úgy szállhassa,
Szeredet tekintvén hogy meg is állhassa.

Gulácsi valószínűleg az *Istenes énekek* valamelyik kiadásából ismerhette a verset. A Liptó vármegyei Hibbe – amellett, hogy itt temették el Balassit – minden bizonytalanság miatt került be Rimay versébe, mert Balassi a város földesuraként a helyi lakosoknak súlyos bírság terhe alatt megtiltotta, hogy saját házaikban vendégeket fogadjanak, így aztán ő építtetett vendégházakat a település határában.⁷

Gulácsi irodalomtörténeti fontosságát jelzi az is, hogy – bár nem peregrinus és hivatásos utazó, hanem diplomata – a politikáról szinte semmit sem ír. (Az egyik

⁵ Az egyetlen kivétel talán Vass György, aki szintén a követség tagjaként 1691. szeptember 8-án ennyit jegyzett fel naplójában követtársáról, Gulácsiról: „Délután három órakor mentem ki Gulácsi és Nábrádi sógor urammal az püspök kertiben.” Vass, 1896. 131.

⁶ Fráter Pál és István verseit lásd: RMKT XVII. 12. 1987. 625–658, 805–812. Vö. még ORLOVSKY, 1985. 21–23; ORLOVSKY, 2006.

⁷ SZILASI, 2006; SZENTMÁRTONI SZABÓ, 1994.

tárgyalásról például azt jegyzi fel, hogy bársonyszékeket más házból kellett vinni, de hogy miről beszélgettek, arról mélyen hallgat.) Ennek ellenére – magyar kortársaihoz képest feltűnő módon – csupa kultúrtörténeti kuriózumot közöl: beszámol az ifjú király születésnapján tartott színelőadásról, az állatkertben, valamint a bécsi püspök kertjében tett látogatásairól. Legnagyobb terjedelemben azonban egy betanított angol ló cirkuszi mutatványait írja le.

Második útjára Gulácsi 1696 májusában indult. Kár, hogy Kemény József Trencsénnél abbahagyta a napló lemásolását, mert ezen útja alkalmával Gulácsi több sikerrel járt, mint öt évvel korábban. Útja – az előzőhöz hasonlóan – a Bethlen Miklós által egy évvel korábban elért eredmények hatástalanítására szerveződött. Bethlen 1695 novemberében érkezett Bécsbe, ahol nyomban a fülébe jutott, hogy az udvar rövidesen el fogja mozdítani Erdély éléről az ifjú Apafit.⁸ A fejedelemségével kapcsolatos ügyek nem tartoztak Bethlen hivatalos megbízatásai közé. Feladata az volt, hogy érje el Lipótnál (lásd 1695. december 20-i császári leirat) a császári katonaság elszállásolási, valamint ételmezési költségeinek szabályozását. A költségek csökkentek, sőt, a császár 200 000 forintot elengedett az erdélyi adóból. Emellett az 1696. február 2-i leiratában (amelyet az erdélyi udvari kancellária március 24-én küldött meg Bethlen Miklósnak) a császár elrendelte, hogy a gubernium székhelye Gyulafehérvárott legyen, a kormányzó, a kancellár, a kincstárnok, valamint az ország generálisának a lakhelye pedig a gyulafehérvári várban; e négy főbb tisztségviselőnek állandó fizetésére a fehérvári uradalom jövedelmét jelölte ki. Ezek a rendelkezések, ha nem is közvetlenül, de közvetve komolyan érintették Apafi helyzetét is, mert Lipót úgy a fejedelmi székhelyt, mind a fehérvári uradalom jövedelmét (amely szintén a mindenkori erdélyi fejedelmet illette) immár nemcsak szimbolikusan, hanem valóságosan is a guberniumnak rendelte, mintegy jelezve, hogy a fejedelmi feladat- és jogköröket mostantól a gubernium gyakorolja. Még azt is kijelölte e császári leirat, hogy a gyulafehérvári vár azon termeiben, ahol eddig az erdélyi fejedelmek laktak, ezentúl a tanácsüléseket tartásák.⁹

Bethlen valószínűleg a császári leiratokon felbuzdulva jutott arra a következtetésre, hogy Apafi el fogja hagyni Erdélyt, és a felszabaduló fiskális birtokokat akár ő is megszerezhetné. E birtokok közt volt a radnóti kastély és uradalom, amelyet a XVII. században mindig az erdélyi fejedelmek birtokoltak, valamint a három Thököly grófnétól (Thököly Éva, Kata és Mária) 90 000 forintért tíz évre, zálogként megvásárolt Hunyadvára, Küküllővára, Illye és Cseh kastélyok, a hozzájuk tartozó uradalmakkal. Az utóbbi birtokok negyed részét ráadásul a fiatal Apafi ajándékként bírta. A Thököly nővérek azonban Bethlen Miklóssal új szerződést kötöttek arra hivatkozva, hogy Apafi a tartozása egy részét nem fizette meg, nem viseli kellőképpen gondját a birtokoknak, ezért ők annak megvásárlási jogát Bethlen Miklósnak ajánlják fel. A császár 1696. május 2-i leiratában jóváhagyta ezt a szerződést, és jelezte, ha Bethlen nem tud békésen megegyezni Apafival, akkor per útján érvényesítse szándékát.¹⁰ Bethlennek nyilván tudomása volt arról is, hogy a radnóti birto-

⁸ „Mikor én 1695-ben Bécsben tartózkodom, biztosan megtudom, hogy a fejedelem úr politikai okok miatt el fogja hagyni Erdélyt.” JANKOVICS, 1987. 1208.

⁹ Bethlen ezen bécsi követsége során érte el azt is, hogy grófi címet kapjon. EOE, XXI, 33–34; JAKAB, 1875. 60–63; LUKINICH, 1927. 399–400.

¹⁰ JAKAB, 1875. 64–65, 249–254; JANKOVICS, 1987. 749.

kot már 1695 májusában a bécsi udvar az erdélyi kincstár javára le akarta foglalni. Mivel az ügy lassan haladt előre, és a Bánffy György vezette gubernium is igyekezett Apafi érdekeit védeni, ezért 1696. február 24-én a császár nevében az erdélyi udvari kancellária arra utasította a guberniumot, hogy a radnóti birtok ügyében azonnal indítson pert Apafi ellen.¹¹ Ugyanezen a napon kelt másik levelében pedig a császár egyenesen arra szólította fel Apafit, hogy az elmaradt hűségesküt haladéktalanul tegye le, valamint, hogy Fogaras várát a fiskus nevében készpénzben tőle váltsák meg, és a szatmári birtokokból kárpótolják őt.¹² Jakab Elek úgy vélte, hogy mindez nem a bécsi udvar, hanem Bethlen ötlete alapján történt. Bethlen az úgyről azt írta *Önéletírásában*, hogy „az udvar elméje [...] és conclusuma [határozata] volt Apafi eltávolítása, valamint birtokügyeinek illetén való rendezése.”¹³ Az tény, hogy a február 24-i császári rendeletet Bethlen hozta meg Bécsből, ahonnan 1696. április 8-án érkezett meg Erdélybe.¹⁴ Apafi a hűségesküt 1696. május 1-jén a gubernium előtt letette, amiről Bethlen és Bánffy György 1696. május 11-i levelükben értesítették a külügyek irányítóját, Franz Ulrich von Kinskyt. Ebben azt írják, hogy Apafi minden kényszer nélkül, önként tette le az esküt, de a birtokcserébe nem hajlandó beleegyezni, ezért ezen ügy elintézése végett egyik bizalmi emberét elküldi Bécsbe.¹⁵ Valószínűleg Apafi belátta, hogy a fejedelemséget már elvesztette, de legalább birtokait szeretne volna megmenteni. Ezért küldte Gulácsit ismét a császárvárosba, aki ezúttal nem is végzett rossz munkát. Sikertült elérnie, hogy a Thököly nővérek a Bethlen Miklóssal kötött szerződést felbontsák és ismét Apafinak engedjék át a megváltás jogát.¹⁶ Gulácsi ezen ténykedéseiről azonban már nem értesülhetünk a naplóból, mert Kemény József másolata itt véget ér. A hozzá csatolt iratokat ugyanakkor lemásolta. Ezek a következők:

1. II. Apafi Mihály beadványa a császárnak név, dátum és hely nélkül: 143–156. oldal
2. II. Apafi Mihály levele Kinskyhez 1696. október 1.: 157. oldal
3. „Mint ment Rumel úr eleiben az informatio” – Petrus Rumel tinnini püspök-höz¹⁷ intézett beadvány Bécs, 1696. október 6.: 158–164. oldal
4. II. Apafi Mihály levele Kinskyhez, hely és dátum nélkül: 165. oldal

¹¹ JAKAB, 1875. 69. A császár 1696. február 24-i utasítását lásd: JAKAB, 1875. 247–248.

¹² „Ut de persona Michaelis Apafii reflexionem aliquam faciamus [...] ipsum nobis debitum homagium, et apud vos solitum unionis juramentum necdum deposuisse, clementissime resolvimus, ut illud ab ipso tanquam uno patriae procerum sine dilatione exigatis. [...] Ne tamen dictus Apafius hoc modo aliquid patiat, demendavimus camerae nostrae aulicae, ut bonorum Fogarasiensium modalitate praemissa redimendorum loco, ex arce nostra Szatmár et bonis ad illam pertinentibus eidem Apafio fiat satisfactio.” Lipót rendeletét lásd: JAKAB, 1875. 245–246.

¹³ „Apafi [...] politikai és társadalmi teljes megsemmítése, nem csak felsőbb helyről volt parancsolva, de az egyszersmind az ő [azaz a Bethlené] meggyőződése, akarata és végcélja is volt. [...] Rút szerep, jog- és erkölcsiségsértő küldetés” – írja Jakab. (JAKAB, 1875. 72.)

¹⁴ LUKINICH, 1927. 402.

¹⁵ „Homagium domini Michaelis Apafi in effectum deduximus, quod in facie Gubernii prompte deposuit. Et quod alia sui obsequii testimonia deferenda, ac bonorum Szathmáriensinum pro Fogarasiensibus acceptatione missurus erat, cum informatione nostra et humilimo ad suam Majestatem memoriali suum proprium famulum ad Augustam Aulam...” (Bánffy és Bethlen levelét közli JAKAB, 1875. 254–255.)

¹⁶ JANKOVICS, 1987. 74–749; JAKAB, 1875. 261; BETHLEN, 1955. II. 25.

¹⁷ Lásd JAKAB, 1875. 99.

5. II. Apafi Mihály levele a császárhoz, hely és dátum nélkül, melyben „contra machinationes comitis Nicolai Bethlen” igyekszik védekezni: 166–167. oldal
6. 1696. október 20-án Kinskynek beadott memoriale II. Apafi Mihály nevében: 168–169. oldal
7. II. Apafi Mihály levele Karl Theodor Otto von Salm¹⁸ titkos tanácsosnak, hely és dátum nélkül: 170–171. oldal
8. II. Apafi Mihály levele Ferdinand Joseph Dietrichstein¹⁹ herceghez, hely és dátum nélkül: 172–173. oldal
9. II. Apafi Mihály levele Waldheim főkamaráshoz, hely és dátum nélkül: 173–175. oldal
10. Waldheim válasza az előbbi levélre, Bécs, 1694. december 21.: 176. oldal
11. II. Apafi Mihály levele az Udvari Kamarához, hely és dátum nélkül: 177–179. oldal
12. II. Apafi Mihály levele Kinskyhez, hely és dátum nélkül: 179–181. oldal
13. II. Apafi Mihály által, a „tutorság” megköszönése végett, a császárnak adott memoriale, 1696: 182–183. oldal
14. II. Apafi Mihály levele a császárnak, hely és dátum nélkül: 184. oldal
15. II. Apafi Mihály levele I. Lipót fiának, Józsefnek 1696. november 12.: 185. oldal
16. „Szóval való rövid köszöntés a királyhoz ez volt, mivel hirtelen lett az audientia” Bécs, 1696. október 17.: 186–188. oldal
17. II. Apafi Mihály levele Schmettan angol királyi testőrkapitánynak, 1696. december 24.: 189–191. oldal
18. „Lévén az urunknak a királynál, őfelségénél audientiája delejst hetedfél órakor, urunknak őnagyságának ezt nyújtotta bé memoriáléban, szóval is ezeket proponálván,” Bécs, 1697. március 2.: 193–196. oldal
19. „Császár őfelsége előtt második audientián e volt őnagysága oratiója,” Bécs, 1697. május 18.: 196–199. oldal
20. „Kiváltképpen valóbb imádsága ellenségei ellen II. Apafi Mihálynak Szent Dávid szavaival: 202–205. oldal²⁰
21. II. Apafi Mihály levele a császárnak, Bécs, 1697. január 8.: 208–209. oldal
22. *Nova Albensia*: rövid beszélgetés Kinsky, Bethlen Miklós, Bánffy György, Apor István, Fehér vármegye, Sárosi János, az elégedetlen tordaiak, Bethlen Elek, Bethlen Gergely, a székelyek, a vármegyék, Thököly Imre, Absolon Dávid, Rabutin, Pekry Lőrinc, valamint Köleséri Sámuel között Apafi helyzetéről.

¹⁸ Salm, Karl Theodor Otto (1648–1710) előbb katonatiszt a császári hadseregben, majd titkos tanácsos és első miniszter.

¹⁹ Dietrichstein, Ferdinand, Joseph főudvarmester.

²⁰ Kiadva: JAKAB, 1875. 308–312.

**Gulácsi Albertnek második Apafi Mihály fejedelem
secretáriusának Diáriuma, melyet az ő tulajdon keze írásából
által vett Benkő József középajtai pap**

A[nn]o 1691 méltóságos II. Apafi Mihály kegyelemes urunk őnagysága és az urak determinációjából,²¹ az urak, úgy mint tekintetes, nemzetes Bethlen Gergely²² uram őkegyelme és Gyulaffy László²³ uram őnagysága követségek alkalmatosságával mentem én is Bécsben, és annak a követségnek voltam secretáriusa²⁴ az felséges udvarnál.

Die 9 may²⁵ búcsúztam el azért urunktól, őnagyságátul Almakeréken,²⁶ onnan jöttem Keresdre,²⁷ az úrhoz, Bethlen Elek uramhoz, ebéden az úrnál lévén, mentem által asnap Ebesfalvára.²⁸

Die 10 may Ebesfalvárul Bethlen László urfival²⁹ együtt indulván mentünk ebédre Besenyőben,³⁰ hálni Bodonban.³¹

Die 11 may Bodonbul ebédre Pusztakamarásra,³² hálni Bodzásra.³³

Die 12 may érkezünk Bethlenben³⁴ az úrhoz, Bethlen Gergely uramhoz, onnan vévén fel a bécsi utat, jöttünk az nap deljest³⁵ Rettegre,³⁶ ki is nékem, Isten jóvoltából, nem retteg volt, hanem inkább Remélj, mivel itt töttem fel, hogy Máramaros felé menjek, és szerencsét próbáljak.

Die 13 may Rettegrül ebéd után indulván (nékem is méltóságos gubernátor uram Bécsben holmi dolgokrul ott parancsolván) löttünk¹ hálni Négerfalvára.³⁷

Die 14 may ebédre mentünk Felsőszőcs³⁸ nevű oláh faluban a Lápos vize mellett az Emberfő³⁹ által: itt az uraktul elbúcsúztam, s vált[ott]am a máramarosi útra, és deljest érkeztem Oláhláposra.⁴⁰

Die 15 may indultam reggel Oláhláposrul oláh tolvaj kísírókkal, jutottam által azon a tolvajos havason (holott csak Isten mentett a sok tolvajoktul) dél tájban és érkeztem Batiz nevű faluban, onnan hálni mentem Burcánfalvára.⁴¹

²¹ Determinatio = elhatározás, végzés

²² Bethlen Gergely (1641–1697) országos főkapitány, 1678–1690 között tanácsúr. Egyik lánya, Klára, Bánffy György gubernátor, a másik pedig II. Apafi Mihály felesége.

²³ Gyulaffy László (megh. 1699) marosszéki kapitány, Kolozs vármegye főispánja. 1693-tól gróf.

²⁴ Secretarius = titkár

²⁵ die 9 may = május kilencedikén

²⁶ Almakerék (Felső-Fehér vm., ma: Malincrav, RO)

²⁷ Keresd (Felső-Fehér vm., ma: Criș, RO)

²⁸ Ebesfalva (később Erzsébetváros, Küküllő vm., ma: Dumbrăveni, RO)

²⁹ Bethlen László (1675–1717) Bethlen Farkas fia, 1711-től Küküllő vármegye főispánja.

³⁰ Besenyő (később Buzásbesenyő, Marosszék, ma: Beșineu, RO)

³¹ Bodon (később Mezőbodon, Torda vm., ma: Papiu Ilarian, RO)

³² Pusztakamarás (Kolozs vm., ma: Cămărașu, RO)

³³ Bodzás, helyesen Borzás (Magyarborzás, Szolnok-Doboka vm., ma: Bozieș, RO)

³⁴ Bethlen (Belső-Szolnok vm., ma: Beclean, RO)

³⁵ deljest = délest, azaz délután

³⁶ Retteg (Belső-Szolnok vm., ma: Reteag, RO)

¹ Valószínűleg Kemény félreírása a jöttünk helyett.

³⁷ Négerfalva (Szolnok-Doboka vm., ma: Negrilești, RO)

³⁸ Felsőszőcs (Máramaros vm., ma: Suci de Sus, RO)

³⁹ Emberfő (Szolnok-Doboka vm., ma: Breaza, RO)

⁴⁰ Oláhlápos (Máramaros vm., ma: Lăpuș, RO)

⁴¹ Burcánfalva, helyesen Barcánfalva (Máramaros vm., ma: Birsana, RO)

Die 16 may érkeztem Isten kegyelmességébül Szigethre⁴² Nógrádi sógoromhoz.
 Die 17 may ebéd után indulván onnan, hálni érkeztem Hosszúmezőre⁴³. NB: Tarackközre⁴⁴ igyekezvén menni oportune impediáltattam⁴⁵ a Tisza áradásátul.
 Die 18 may jó reggel költöztem úsztatással által a Tiszán Körtvélyesnél, onnan Kirvára,⁴⁶ onnan Kende Zsigmond⁴⁷ uramhoz Kökényesre.⁴⁸
 Die 19 may mentem által Kende Zsigmond sógor uramtól Tarackközre, és itt, s ez napon jedzettem el, Isten őfelsége áldásából, tekintetes, nemzetes Fráter István⁴⁹ uram őkegyelme egyik hajadon leányát, Fráter Kata, mostani édes feleséget, házastársul.
 Die 20 may ebéden Tarackközön voltam. Búcsúztam el új szerelmesemtül 3 óraker. Jöttem hálni Úrmezőre,⁵⁰ Pogány Menyhárt uramnál háltam.⁵¹
 Die 21 may mentem ebédre Husztra,⁵² voltam Venzel⁵³ commisáriussal⁵⁴ és comes⁵⁵ Beneventóval⁵⁶ Heissler⁵⁷ regimentbeli kapitánnyal, és huszti comendánsal⁵⁸ ebéden, onnan két óra tájban indulván jöttem hálni Szőlősvégardóban.⁵⁹
 Die 22 may ebédre szállottam meg Váriban,⁶⁰ onnan Beregen által, munkácsi erdőn innen Bartháza⁶¹ nevű orosz faluban.
 Die 23 may jó reggel Munkácshoz,⁶² ebédre, Szerednyéhez⁶³ érkeztem; holott értem el az urakat, hálni mentünk Ungvár⁶⁴ mellé Daróca.⁶⁵
 Die 24 may szállottunk által Radvánczra,⁶⁶ holott ott napoltunk aznap.
 Die 25 may költöztünk által az Ungon Ungvár iránt, hálni mentünk Szobráncra.⁶⁷

⁴² Sziget (Máramarossziget, Máramaros vm., ma: Sighetul Marmatiiei, RO)

⁴³ Hosszúmező (Máramaros vm., ma: Câmpulung la Tisa, RO)

⁴⁴ Taracköz (Máramaros vm., ma: Tyereszva, UA)

⁴⁵ Oportune impediáltattam = alkalmasint akadályoztattam

⁴⁶ Kirva (Nagykirva, Ugocsa vm., ma: Kriva, UA)

⁴⁷ Kende Zsigmond: nem lehet pontosan eldönteni, melyik Kende Zsigmondról van szó. Az egyik Kende Mihály (megh. 1692) fia lehet, aki 1706–1709-ben Szatmár vármegye alispánja volt, és 1705-ben, Rákóczi mellé állva, a szécsényi gyűlésen Szatmár vármegyét képviselte. A másik Kende Zsigmond 1692-ben alispán volt, és Rákóczi ellen harcolt, így 1703-ban a kurucok megölték.

⁴⁸ Kökényes (Máramaros vm., ma: Ternove, UA)

⁴⁹ Fráter István (1630–1703) felföldi nemes, aki Teleki Mihálynak díszes versesfüzettel kedveskedett. Ld. RMKT XVII, 12, 1987

⁵⁰ Úrmező (Máramaros vm., ma: Ruszke Pole, UA)

⁵¹ Pogány Menyhért (csebi) (megh. 1710) máramarosi alispán.

⁵² Huszt (Máramaros vm., ma: Huszt, UA)

⁵³ Venzel, nem sikerült azonosítani.

⁵⁴ Commisarius = megbízott

⁵⁵ Comes = gróf

⁵⁶ Benevento, nem sikerült azonosítani.

⁵⁷ Heissler, Donatus de Heitersheim (megh. 1696) gróf, császári tábornok.

⁵⁸ comendáns = parancsnok

⁵⁹ Szőlősvégardó (Máramaros vm., ma: Pidvinohragyiv, UA)

⁶⁰ Vári (Bereg vm., ma: Vari, UA)

⁶¹ Bartháza (Bereg vm., ma: Bartolovec, UA)

⁶² Munkács (Bereg vm., ma: Mukacsevo, UA)

⁶³ Szerednye (Ung vm., ma: Szerednyovo, UA.)

⁶⁴ Ungvár (Ung vm., ma: Uzsgorod, UA)

⁶⁵ Daróc (Ung vm., ma: Dravci, UA)

⁶⁶ Radvánc (ma Radvanka, Ungvár városrésze, UA)

⁶⁷ Szobránc (Ung vm., ma: Sobrance, SK)

Die 26 may Szobránctul ebédre mentünk Nagymihályi⁶⁸ mellé, ott a Labanc⁶⁹ vizén alól Polyának⁷⁰ nevű tót faluban mentünk hálni.

Die 27 may Varanó mellett el, hol az Top[ol]ya vize foly, és majd Küküllő mellyékéhez hasonló szép föld appareált.⁷¹ Szállottunk ebédre Feketepatakára,⁷² onnan hálni Eperjesre.⁷³

Die 28 may mulattunk Eperjesen az lovak kedvéért.

Die 29 may indulván Eperjesről Sáros vára⁷⁴ alatt, s Kisszeben⁷⁵ mellett el, szállottunk ebédre Nonares,⁷⁶ magyarul Pécsújfalú,⁷⁷ nevű tót faluban; hálni Szepesváraljára.⁷⁸

Die 30 may indulván Váraljárul ebéd után, érkezünk hálni Lőcsére.⁷⁹

Die 31 may Lőcsérül ebédre Szakolcára⁸⁰ (savanyú vizek vadnak itt), innen hálni Batizfalvára egy mérföldnyire.⁸¹

Die 1 juny jöttünk ebédre Hibbére,⁸² kirül Balassi írt Kriva havasával együtt. Innen hálásra szállottunk Szentmiklóstra,⁸³ Hibbéhez egy mérföld.

Die 2 juny jöttünk Rosonbergre⁸⁴ ebédre. Itt commoraltunk⁸⁵ az nap pihentetvén az lovakat a Fátrára.

Die 3 juny Pünkösöd napján, az úrral reggel devotionkat⁸⁶ amint lehetett végezvén, útnak fogtunk, által a nagy Fátrán, hálni érkezünk Szucsánban,⁸⁷ egy kis mérföld a Fáttra aljához.

Die 4 juny ebédre Rudnóra,⁸⁸ kinek bő és jó savanyú vizei vadnak, hálni Bajnóczra,⁸⁹ holott a bajnóczi híres ferdőben megferedtem. Vomuth János,⁹⁰ Pálffy Károly⁹¹ őnagysága prefectusa,⁹² becsülettel látott, hogy oda küldtettem az urakul.

⁶⁸ Nagymihályi (Ung vm., ma: Michalovce, SK)

⁶⁹ Labanc vize: ezt Kemény félreolvasa, mert itt a Laborc folyó található.

⁷⁰ Polyának (Ung vm., ma: Poljanak, SK)

⁷¹ appareált = tűnt elő

⁷² Feketepataka (Varano, Gömör vm., ma: Kobeliarovo, SK)

⁷³ Eperjes (Sáros vm., ma: Prešov, SK)

⁷⁴ Sáros vára, a Nagysáros (Veľký Šariš) melletti hegyen, Sáros vm., ma SK

⁷⁵ Kisszeben (Sáros vm., ma: Sabinov, SK)

⁷⁶ Nonares. A Nová Ves-t Kemény ismét félreolvasa.

⁷⁷ Pécsújfalú (Sáros vm., ma: Pečovská Nová Ves, SK)

⁷⁸ Szepesváralja (Szepes vm., ma: Spišské Podhradie, SK)

⁷⁹ Lőcse (Szepes vm., ma: Levoča, SK)

⁸⁰ Szakolca (Nyitra vm., ma: Skalica, SK)

⁸¹ Batizfalva (Nyitra vm., ma: Batizovce, SK)

⁸² Hibbe, Hybbe (Liptó vm., ma: Hybe, SK)

⁸³ Szentmiklós (Liptószentmiklós, Liptó vm., ma: Liptovský Mikuláš, SK)

⁸⁴ Rosonberg (Rózsahegy, Liptó vm., ma: Ružomberok, SK)

⁸⁵ commoraltunk = mulattuk az időt

⁸⁶ devotio = áldozás

⁸⁷ Szucsán (Turóc vm., ma: Sučan, SK)

⁸⁸ Rudnó (Nyitra vm., ma: Nitrianske Rudno, SK)

⁸⁹ Bajnóc (Nyitra vm., ma: Bojnice, SK)

⁹⁰ Vomuth Jánosról egyéb adatot nem sikerült találni.

⁹¹ Pálffy Károly (1645–1694) császári királyi kamarás.

⁹² Prefectus = jószágigazgató

Die 5 juny ebédre Vesztenicére⁹³ szállottunk, hol az sáfránynak bősége volt a parasztoknál, fazakakkal, nagyokkal hordották, s árulták fontját, aki legszebb volt forint v. tallér 36, alább valónak forint 30. Hálni jöttünk Tapolcsányra.⁹⁴

Die 6 juny ebédre Riponra,⁹⁵ hálni Galgócra.⁹⁶

Die 7 juny indulván Galgóczrul én másodmagammal mentem Lipótvárát⁹⁷ meg nézni, holott Carolus Friedrich liber baro a svartzon commendans⁹⁸ becsülettel excipiált,⁹⁹ onnann megtérven érkeztem az urak után Nagyszombatra¹⁰⁰ ebédre. Itt Jakusith apácák fejedelemasszonya,¹⁰¹ s Kapi Éva¹⁰² ugyan apáca asszonnyal, az úr őkegyelme küldésébül, Bethlen László úrfival menvén. NB: mint observáltam hálni onnan mentünk Sárffő¹⁰³ nevű faluban.

Die 8 juny Cseklészre¹⁰⁴ ebédre, délután Pozsonyba¹⁰⁵ érkezünk, Isten engedelmebül. Itt a jezsuiták patikájában láttam egy nézésre méltó egész test múmiát, mely felett írva ez van: Cleopatra Saladini sultani regis Aegypti filia;¹⁰⁶ kinek complexiója¹⁰⁷ most is nem rút személyt mutat, talpon áll klárisos, gyöngyös selyem öltözetben, üveg által¹⁰⁸ nézhetni.

Die 9 juny a méltóságos érseknél¹⁰⁹ audentiát¹¹⁰ szerzettem az uraknak. Ez nap Pozsonyban mulattunk, voltam ebéden öcsém, Begányi¹¹¹ uramnál; a jezsuiták kollégiumát eljártam, Mednyánszky uramnál is voltam.¹¹²

Die 10 juny az urak voltak ebéden érsek uramnál, őnagyságánál. Ezen napon felmenvén az pozsonyi várban, eljártuk s perlustráltuk¹¹³ a császár őfelsége házait, s nevezetesen a cejkházat,¹¹⁴ holott sok derék munitiókat, apparatusokat¹¹⁵ láttunk: Caro-

⁹³ Vesztenice (Alsóvesztény, Trencsén vm., ma: Dolná Vestenice, SK)

⁹⁴ Tapolcsány (Nyitra vm., ma: Topoľčany, SK)

⁹⁵ Ripon (valószínűleg Kemény elírása, helyesen Répény, Nagyrépény, Nyitra vm., ma: Veľký Ripňan, SK)

⁹⁶ Galgóc (Nyitra vm., ma: Hlohovec, SK)

⁹⁷ Lipótvár (Nyitra vm., ma: Leopoldov, SK)

⁹⁸ svartzon commendans = lovas század parancsnok. Kemény tévesen olvasta, valószínűleg a svadron helyett, ami lovas századot jelent. A TESZ csak 1742-ből hozza az első adatot.

⁹⁹ liber baro a svartzon commendans becsülettel excipiált = a liber báró, a lovas század parancsnoka, becsülettel fogadott.

¹⁰⁰ Nagyszombat (Pozsony vm., ma: Trnava, SK)

¹⁰¹ Jakusith apácafőnöknő valószínűleg Jakusith Judit, Jakusith András (megh. 1623) és Thurzó Judit lánya.

¹⁰² Kapi Éva, Kapi László és Mednyánszky Judit lánya.

¹⁰³ Sárffő (Nyitra vm., ma: Nitrianska Blatnica, SK)

¹⁰⁴ Cseklész (Pozsony vm., ma: Bernolákovo, SK)

¹⁰⁵ Pozsony (Pozsony vm., ma: Bratislava, SK)

¹⁰⁶ Cleopatra Saladini sultani regis Aegypti filia = Kleopátra, az egyiptomi király, Szaladin szultán leánya. „A mindenki által ismert” Kleopátra (Kr. e. 69–30) ugyanis nem Szaladin szultán, hanem XII. Ptolemaiosz Auletes király leánya volt. Valószínű azonban, hogy itt arról a Szaladin szultánról van szó, aki 1187-ben visszafoglalta Jeruzsálemet a kereszteseektől.

¹⁰⁷ Complexio = testalkat

¹⁰⁸ üveg által = üvegen át

¹⁰⁹ Az érsek a százhárom évet élt Széchenyi György (1592–1695).

¹¹⁰ Audentia, helyesen audientia = kihallgatás

¹¹¹ Begányi, nem világos, melyikükéről van szó.

¹¹² Nem világos, melyik Mednyánszkyról lehet szó.

¹¹³ Perlustráltuk = megszemléljük

¹¹⁴ cejkház = cejtház, lóporraktár

¹¹⁵ munitiók, apparatusok = készlet, hadi felszerelés

lus Magnus¹¹⁶ aranyas cataphracturája¹¹⁷ is elől ott volt, és néhány renddel sok szép armatura.¹¹⁸ Onnan lejövén általköltöztünk a Dunán két helyt repülő hajókon, értünk Farkasfalu¹¹⁹ nevű falut, Petronella¹²⁰ mellett; eljöttünk hálni Riglspurgra.¹²¹

Die 11 juny indulván Riglspurgról, jöttünk nyolc órára Füseményre,¹²² onnan indulván 11 órakor érkezünk, isten segítségével, két órakor Bécsben.¹²³

Die 12 juny helyben voltunk.

Die 13 juny első audentiájok volt az uraknak Caraffa uramnál.¹²⁴

Die 14 juny második audentiáját az uraknak effectuáltam¹²⁵ Kinsky¹²⁶ uramnál.

Die 16 juny harmadik audentiáját az uraknak szerzettem Starttman aulae cancellarius¹²⁷ uramnál, és azon napon Badensis fejedelemmel, őfelségénél.¹²⁸

Die 17 juny Waldheim aulae camerarius uramnál.

Die 18 juny szerzettem császárhoz ő felségéhez audentiát Waldheim gróf által. Adott őfelsége audentiát eodem die¹²⁹ négy órakor. Mely után mindjárt kezdődött egy nagy comoedia a Favoritában,¹³⁰ őfelsége natalitiumjának solennitására.¹³¹ Hé-raklész, Iászon, Médeia főbb personák¹³² ezek voltak. Őfelsége az császárnéval és minden gyermekivel, József királlyal,¹³³ Károllyal¹³⁴ és négy leányival jelen volt; cavallérok¹³⁵ nagy sokasága, hogy két egész óráig tartott az kapukon való kitakarodások, s az hintóknak eloszlások.

Die 20 Juny. Szerzettem audentiát Salm fejedelemmel,¹³⁶ és ugyanazon órán az ifjú királynál. Bársony székeket más házbul vittek, superlátot¹³⁷ igazgattak comes Martiniz¹³⁸ és Waldheim (a cammerariusnak fia), addig ott beszélgettek, azután az urakat beszéltették. Resolutioja¹³⁹ ilyen formán volt: gratulor quod intelligam fidelitatem transilvanicam, et interpellabo augustissimum parentem etc.¹⁴⁰

¹¹⁶ Carolus Magnus = Nagy Károly (748–814) frank király

¹¹⁷ Cataphractura = páncél, vért

¹¹⁸ Armatura = felszerelés

¹¹⁹ Farkasfalu (ma Wolfau, A)

¹²⁰ Petronella (Petronell Carnuntum, A)

¹²¹ Riglspurg (Riglsburg, A)

¹²² Füsemény (Fischamend, A)

¹²³ Wien, A

¹²⁴ Caraffa, Antonio (1646–1693), olasz származású császári tábornok, 1688-ban az erdélyi hadak főparancsnoka, 1690-ben végleg távozik Erdélyből, miután Erdély meghódításáról emlékiratot nyújtott át a császárnak.

¹²⁵ effectuáltam = véghezvittem

¹²⁶ Kinsky, Franz Ulrich von (1634–1699), cseh származású császári hivatalnok, kancellár.

¹²⁷ Stratmann, Theodor Althet Heinrich von (megh. 1693.) titkos tanácsos, majd udvari kancellár

¹²⁸ Badensis fejedelem = Lajos Vilmos bádeni őrgróf (1655–1707), 1689-től a császári hadak fővezére.

¹²⁹ eodem die = ugyanaz nap

¹³⁰ Favorita = a császárnők nyári palotája Bécsben, a későbbi Theresianum.

¹³¹ natalitiumjának solennitására = születésnapja ünnepélyessé tételére.

¹³² Persona = személy

¹³³ I. József (1678–1711), 1705-től magyar király.

¹³⁴ III. Károly (1685–1740), 1711-től magyar király.

¹³⁵ cavallér = lovag

¹³⁶ Salm, Karl Theodor Otto (1648–1710), titkos tanácsos és első miniszter.

¹³⁷ superlát = ajtó- v. ágyfüggöny

¹³⁸ Nem sikerült azonosítani. Egy bizonyos Martiniz gróf a Pragmatica Sanctio aláírói között szerepel.

¹³⁹ Resolutio = határozat

¹⁴⁰ gratulor quod intelligam fidelitatem transilvanicam, et interpellabo augustissimum parentem etc. = örülök, hogy megérthetem az erdélyiek hűségét, majd kérni fogom őfelségét, atyámat is stb.

Die 21 juny Eilers secretariusnál¹⁴¹ voltam, holott véle az erdélyi dolgokról sokat conferáltam,¹⁴² ő szava volt: sua maestatis non habet mentem turbandi religiones, credat quivis quod vult, clerus non introducatur obscure legitur dubieque.¹⁴³

Dide 22 juny secretarius Verdenburghoz mentem, praeter suum humorem¹⁴⁴ jó szívvel látott, jó borral kínált, így resolvált vala: non deerit bono Transilvaniae et servities suae maestatis.¹⁴⁵

Eodem láttam az angliai tanított mesterséges lovat, ki térdet hajtott, urát megcsókolta, pohár sert ivott, puskát lőtt, jó éjszakát vött, kalapot levött.

Die 23 juny szerzettem audentiát az uraknak imperii vice cancellarius Königseger uramnál,¹⁴⁶ kinek is az Hoffstadtban lévő palatiumiban¹⁴⁷ lőtt az audentia, mely palatiumnak márványköves fényes épületei mind superáltak¹⁴⁸ valamennyi házakat, épületeket Bécsben láttunk.

Die 24 juny a bécsi püspök kertét jártam meg, holott narancs-, pomagránátfák bőven voltanak, szinte virágoztanak. Akkor menvén a császár is József királlyal az Praterben,¹⁴⁹ láttam egész gvardiáját,¹⁵⁰ processusát őfelségének.¹⁵¹

Die 28 juny voltunk Rosenberg¹⁵² uramnál, ki is tisztességesen (hacsak politice¹⁵³ is) acceptálta¹⁵⁴ az urakat.

Die 29 juny voltunk Falkenheim uramnál.¹⁵⁵

Die 4 july mentünk Maximilian kertében,¹⁵⁶ három oroszlánt, két párducot, és egy fiatal tigris presentáltak¹⁵⁷ azoknak gondviselői, azonkívül két öreg csudálatos madarat, kiknek se nem tolla, se nem szőri volt, hanem más forma; lábai mint valami bornyúnak, nevét cassovánnak mondották.¹⁵⁸

Die 5 july mentünk spectálni¹⁵⁹ újobban azt az angliai lovat, kinek sokféle mesterségi voltak, és aki nem látta, ultra fidem actio,¹⁶⁰ úgymint: 1. az oda gyűlt compagnia-

¹⁴¹ Eilers János titkár

¹⁴² conferáltam = tanácskoztam

¹⁴³ sua maestatis non habet mentem turbandi religiones, credat quivis quod vult, clerus non introducatur obscure legitur dubieque = őfelségének nincs szándékában megzavarni a vallásbékét, mindenki azt hisz, amit akar, de a klérust nem fogják homályos, bizonytalan módon bevinni.

¹⁴⁴ praeter suum humorem = kedvessége mellett

¹⁴⁵ non deerit bono Transilvaniae et servities suae maestatis = őfelsége nem fogja Erdélytől megvonni jóságát és szolgálatát.

¹⁴⁶ Königseger, birodalmi alkancellár

¹⁴⁷ palatium = palota

¹⁴⁸ superál = felülmúl

¹⁴⁹ Prater = Wiener Prater (ma amolyan bécsi vidámpark)

¹⁵⁰ gvardia = (lovas) kíséret

¹⁵¹ processus = menet

¹⁵² Rosenberg, kamaraelnök

¹⁵³ politice = udvariasságból

¹⁵⁴ acceptálta = fogadta

¹⁵⁵ Falkenheim, Friedrich von (sz. 1649), császári udvari tanácsos

¹⁵⁶ Maximilian kerte = Európa legkorábban alapított, azóta is működő állatkertje. II. Miksa 1569-ben vásárolta meg a Ketterburg birtokot, és ezen a területen – amely később a Schönbrunn nevet kapta – alakította ki vadász- és vadászparkját, ahol már korán tartottak más földrészei szarmazó állatokat is.

¹⁵⁷ presentál = bemutat

¹⁵⁸ cassován = nem sikerült kideríteni, milyen madárról van szó

¹⁵⁹ spectál = megnéz

¹⁶⁰ ultra fidem actio = hihetetlen tetteit

nak reverentiát¹⁶¹ tött, térdet hajtott az jobb első lábával, fejét meghajtván szépen. 2. Az ura felült rea, s annak parancsolatjára hátra hajtotta a nyakát, s az urát megcsókolta. 3. Leszállott a gazdája, s levelet adott a szájában mondván: vigye a római császárnak; menten indult, nyargalt körös-körül a theatruban amint lehetett, és együtt a levelet az ott ülő uraknak reverenciával megadta. 4. Mondván az ura, hogy vigye a török császárnak a levelet, kezdett sántálni, három lábra lépni, botlani s magát elhagyni, hogy ő nem mehet. S felült az ura rá, hogy menjen a török császárhoz, annál inkább sántított, majd eldőlt alatta. 6. Konstantinápolyba mondotta menni, ledült, elnyújtózott, nyögött, hogy ő beteg, az ura kést kért, hogy megnyúzza, s arra felugrott hirtelen. 7. Császár egészségéért ugrádozott pálcán által. 8. Négy vagy öt kártyát mutatott az ura, kérte hány szem: s annyit dobantott a jobb lábával, amennyi szem volt. Királyt s dámát mutatván arra reverentiát tött, meghajtotta magát. 9. Pénzt mutatott, egy tíz pólturást, és meg jelentette, lábával annyit ütvén, hogy öt garas, item két garas s hány krajcár, s ütött a lábával hármat. Item rossz pénzt mutatott, felvötte a lábával, s vágott a lábával, de nem ütötte a földet, fejével is intett az urának, hogy nem jó. 10. Császár szolgálatját parancsolta az ura, arra megindult futott, exercitiu-mot¹⁶² vitt végben. 11. Egyenesen felült a farára, mint a vizsla, és fél lábát feltartotta. 12. kesztyűjét elvette¹⁶³ az ura, s elő hozta a szájában, s térdhajtással odaadta. 13. A kalapját pálcával igen magasán feltötte, azt, felágaskodván a két hátuljára, a szájával levötte s az urának vitte reverenciával. 14. Az ura parancsolta, kérjen a kellertül egy pohár sert, s igya meg egészségéért, elment s a lábával erősen vágta a deszkát, adtak egy pohár sert, melyet az fogai közé vévén, felhajtotta és sine errore¹⁶⁴ megitta. 15. felült az ura reá, dülöngött, tántorgott, hogy ő részeg. 16. Egy pisztolyt kilőtt ilyen formán, hogy a szájába adták töltve, felporozva; az jobb lábára spárga volt kötve, s az puska rántójához a más vége; mikor mondta az ura, hogy lőjön, a fél lábát megmozdította s kilötte. Végre reverentiát hajtott az egész companiának, s valaki odament, és kalapot vagy süveget vött, s térdet hajtott, magam is ezt követtem.¹⁶⁵

Mind ezeket én szememmel láttam, s bizonyosan hiheti az ki ezt olvassa. Tantum facit improbus laboret quaestus pecuniae.¹⁶⁶ Ezek után a napok után Kinsky cancellarius uramhoz sok ízben jártunk, minden héten kétszer-háromszor sollicitáltuk a conferentiát,¹⁶⁷ az elbocsátást, retulimus bona verba,¹⁶⁸ úgy Strattman uramhoz, több megírt miniszterekhez gyakorta mentünk, Ebersdorfra¹⁶⁹ kijártunk, egy darabig azzal biztatódtunk, hogy őfelsége bé jó Bécsbe s elbocsáttatunk interim.¹⁷⁰

24 augusti a hír feljöve, hogy meglőtt a harc a fő vezérrel Badensissel Szalánkeménél,¹⁷¹ ezután arra vetették a biztatást, hogy Bádensis tudja jól Erdélynek

¹⁶¹ reverentia = tisztelet

¹⁶² exercitium = gyakorlat

¹⁶³ elvetette, azaz eldobta

¹⁶⁴ sine errore = hibátlanul

¹⁶⁵ Egy ilyen „kis mesterséges lovat” Bethlen Mihály 1693. szeptember 10-én látott Uppsalában, vö. BETHLEN, 1981. 62. Köszönöm Jankovics Józsefnek, hogy erre az adatra felhívta a figyelmemet.

¹⁶⁶ Tantum facit improbus laboret quaestus pecuniae = a folyamatos munka így hoz pénzt az embernek

¹⁶⁷ sollicitáltuk a conferentiát = kértük a tanácskozást

¹⁶⁸ retulimus bona verba = jó szót hoztunk vissza

¹⁶⁹ Ma Bécs része

¹⁷⁰ interim = azalatt

¹⁷¹ Szalánkemén (Szerém vm., ma: Stari Slankamen, SRB.) A szalánkeméni ütközet 1691. augusztus 19-én volt.

constitutióját,¹⁷² s fel jő nem sokára, s elbocsáttatunk. Feljött Bádeni őfelsége in octobri mindazáltal sok sollicitációink között is usque ad 24tüm juny protraháltatott a resolutio,¹⁷³ s a Diplomának kiadása, mely lött végre Kinsky uram házánál, Kinsky, Strattman, Waldheim és Rosemberg négy miniszter által.¹⁷⁴

* * *

Anno 1696. 28 may: kétséges háború, nehéz üdőben, pogányság rémítő hírei között, magam édes házam népének elhagyásával, életemnek az sok tolvajok között szerencsétetésével, kegyelmes urunknak nehéz ügyében, úgy mint az mikor minden méltóságából, titulusából,¹⁷⁵ fejedelmi ornamentumiból,¹⁷⁶ le akarták vetkeztetni, és az utolsó tanácsúron is alól deturbálni,¹⁷⁷ másodsor váraitul, szép jószágitul, in specie¹⁷⁸ penig az hunyadi,¹⁷⁹ illyei,¹⁸⁰ kükküllővári,¹⁸¹ szigeteti, szilágycsehi,¹⁸² és több impignoralt¹⁸³ jószágoktul Fogarastul,¹⁸⁴ Husztul etc. meg akarták fosztani. Harmadszor édes hazájából, Erdély országából is ijesztő, s rettentő módokkal, a felséges Ausztriai Háznak neve és praetextusa¹⁸⁵ alatt, ki akarták Szatmárra¹⁸⁶ küldeni, és így majd semmissé tenni e világon. Ekkor az őnagysága¹⁸⁷ és az méltóságos úr Bethlen Gergely uram őkegyelme tetszésébül, parancsolatjából indultam kész engedelmes akarattal, de bús szívvel házamtul, Hondorfrul¹⁸⁸ ebéd után, és jöttem az nap Keménytelkére.¹⁸⁹

Die 29 may mentem delejst tájban Bonchidára¹⁹⁰ méltóságos gubernátor uramhoz,¹⁹¹ őnagyságához. Az nap és másnap holmi foglalatosságokkal tartóztatott őnagysága.

Die 31 may indultam Bonchidárul, mentem Keménytelkére holott is háltam az úr, Bethlen Gergely uram őkegyelme házánál, ott két szabadost vévén mellettem.

Die 1 juny nyolc óra tájban érkeztem Besztercére,¹⁹² onnan déltájban indulván, mentem háltni Naszódra.¹⁹³

¹⁷² Constitutio = alkotmány

¹⁷³ usque ad 24tüm juny protraháltatott a resolutio = június 24-ig húzódott a határozat.

¹⁷⁴ A Diploma Leopoldinum második változata 1691. december 4-i keltezésű, de csak 1692. január 21-én kézbesítették azt az erdélyi követeknek. Lásd. EOE, XX, 75–76.

¹⁷⁵ titulus = cím

¹⁷⁶ ornamentum = dísz, ékesség

¹⁷⁷ deturbál = ledönt, leront

¹⁷⁸ in specie = és főképp

¹⁷⁹ Hunyad (Vajdahunyad, Hunyad vm., ma: Hunedoara, RO)

¹⁸⁰ Illye (Marosillye, Hunyad vm., ma: Ilia, RO)

¹⁸¹ Kükküllővár (Kis-Kükküllő vm., ma: Cetatea de Baltă, RO)

¹⁸² Szilágycseh (Szilágyménfő vm., ma: Cehu Silvaniei, RO)

¹⁸³ impignoralt = elzálogosított

¹⁸⁴ Fogaras (Fogaras vm., ma: Făgăraș, RO)

¹⁸⁵ praetextus = ürügy

¹⁸⁶ Szatmár (Szatmárnémeti, Szatmár vm., ma: Satu Mare, RO)

¹⁸⁷ Bánffy György

¹⁸⁸ Hondorf (Csatófalva, Marosszék, ma: Vișoara, RO)

¹⁸⁹ Keménytelke (Aranyos-Torda vm., ma: Chimitelnic, RO)

¹⁹⁰ Bonchida (Doboka vm., ma: Bontida, RO)

¹⁹¹ Bánffy György (1661–1708)

¹⁹² Beszterce (Beszterce-Naszód vm., ma: Bistrița, RO)

¹⁹³ Naszód (Beszterce-Naszód vm., ma: Năsăud, RO)

Die 2 juny onnan virattkor indulván Hordóra,¹⁹⁴ Telcsre¹⁹⁵ az besztercei hadnaggyal Szőcs Mihály urammal, és mintegy tizennégy hajdúval, a szacsali¹⁹⁶ gonosz, és akkor igen tolvajos bércezen, Isten segítségével békésen általmentem. Négy óra tájban deljest mentem hálni Szelistére.¹⁹⁷

Die 3 juny Dragomirfalván,¹⁹⁸ Konyhán,¹⁹⁹ Sajón,²⁰⁰ Rozsályon,²⁰¹ Bustyaházán,²⁰² Nánfalván²⁰³ által, Vánccsalunál,²⁰⁴ Farkas révnél²⁰⁵ el, Szigetre, és onnan Taracközre, estve hét óra tájban Fráter István uramhoz őkegyelméhez érkeztem.

Die 4 juny ott helyben voltam, az hajdúkat vártam.

Die 5 juny Husztra jöttem s ott háltam az udvarbírónál Kereki uramnál.²⁰⁶

Die 6 juny igen rút háborús, hideg, esős, szeles időben onnan megindulván Rakaszra,²⁰⁷ és a bércezen nagy esőben által Rakolcára,²⁰⁸ Bilke²⁰⁹ mellett az Borsován által Dubrokára²¹⁰ és Ilosvára,²¹¹ s holmi pusztá orosz falukon által Munkács mellett egy kis orosz faluban Kerepecen²¹² háltam, a kert alatt.

Die 7 juny Munkácsra reggel; ott a Latorcán által Rákos²¹³ nevű pusztá falun, Dávidházára,²¹⁴ s több pusztá faluk mellett el, Szerednyére, ki is két mérföld Munkácshoz; onnan által Darócra,²¹⁵ Ungvárra, Tiba mellett el, hálni Szobránra.²¹⁶ Hólt háltam Fekete Zsigmond²¹⁷ uramnál; tudakoztam azt a hegyben levő mélységet, s igaznak mondták lenni.

Die 8 juny indulván Fekésháza,²¹⁸ Hanajna²¹⁹ mellett el (Lucska²²⁰ balra maradván) Nagymihályra, onnan Topolyán²²¹ által Körtvélyesre,²²² és holmi falukon által

¹⁹⁴ Hordó (Beszterce kerület, régebbi neve románul Hordou, ma: Coşbuc, RO)

¹⁹⁵ Telcs (Beszterce kerület, ma: Telciu, RO)

¹⁹⁶ Szacsal (Izaszacsal, Máramaros vm., ma: Săcel, RO)

¹⁹⁷ Szeliste (Alsószelistye, Máramaros vm., ma: Nizsne Szeliscse, UA)

¹⁹⁸ Dragomirfalva (Máramaros vm., ma: Drăgomir, RO)

¹⁹⁹ Konyha (Izakonyha, Máramaros vm., ma: Bogdan Vodă, RO)

²⁰⁰ Sajó (Sajókeresztúr, Doboka vm., ma: Cristur Şieu, RO)

²⁰¹ Rozsály (valószínűleg elírás, helyesen Rozália, Máramaros vm., ma: Rozavalea, RO)

²⁰² Bustyaháza (Máramaros vm., ma: Bustino, UA)

²⁰³ Nánfalva (Máramaros vm., ma: Năneşt, RO)

²⁰⁴ Vánccsalu (Máramaros vm., ma: Onceşti, RO)

²⁰⁵ Farkasrév (Máramaros vm., ma: Vadu Izei, RO)

²⁰⁶ Kereki, egyéb adatot nem találtam róla.

²⁰⁷ Rakasz (Úgozca vm., ma: Rokosziv, UA)

²⁰⁸ Rakolca, nem sikerült azonosítani.

²⁰⁹ Bilke (Bereg vm., ma: Bilike UA)

²¹⁰ Dubroka (Ungtölgyes, Ung vm., ma: Gyibrivka, UA)

²¹¹ Ilosva (Bereg vm., ma: Irsava, UA)

²¹² Kerepec (Bereg vm., ma: Verhnyij Koropec, UA)

²¹³ Rákos (Ung vm., ma: Rakoš, UA)

²¹⁴ Dávidháza (Bereg vm., ma: Novo Davidkovo, UA)

²¹⁵ Daróc (valószínűleg Ungdaróc, ma: Dravci, UA)

²¹⁶ Szobrán (Ung vm., ma: Sobrance, SK)

²¹⁷ Fekete Zsigmond, nem sikerült azonosítani.

²¹⁸ Fekésháza (Ung vm., ma: Fekišovce, SK)

²¹⁹ Hanajna (Ung vm., ma: Hnojné, SK)

²²⁰ Lucska (Abaúj vm., ma: Lúčka, SK)

²²¹ Topolya (Topolyán, Zemplén vm., ma: Topoľany, SK)

²²² Körtvélyes (Abaúj vm., ma: Hrušov, SK)

délután tájban Varanora; honnan is némely tót falukon által menvén, szeles eső között jutottam Hanosfalvára és ott háltam.²²³

Die 9 juny nyolc óra tájban mentem bé Eperjesre; onnan leveleket írtam urunknak őnagyságának, Bethlen Gergely uramnak, Fráter István uramnak, feleségemnek, az sógorasszonyomnak; máramarosi kísírőimet azonban visszabocsájtottam, s két óra tájban postára ülven értem Bertótot,²²⁴ Branyicskán²²⁵ által Korotnokot,²²⁶ Szepesváralját, és harmadik postát; későn estve Lőcsét, holott virattáig mulattam.

Die 10 juny viratta után megindulván, pünkösd napján (noha szívem nehézségével az jeles idnepnapon) mentem mindazáltal igen postán; Lucsivnát²²⁷ reggel értem; tizenegy óra tájban fenyves erdőkön által Vichodnára²²⁸ és harmadik postára Hibbére, ott várakoztam majd egy órát, mentem Okolicsnára,²²⁹ onnan Bertalanfalura,²³⁰ onnan Rosonbergre, onnan egy vadon tóttal által a nagy Fátrán, majd szinte setétben érkeztem ki a Fátráról nyolcsovai postára, holott a tótok közt megmaradni nem mértem, mentem éjszaka Révai Mihály²³¹ uramhoz, őnagyságához; másnap is, úgymint pünkösd másod napján, ott mulattam, mind az megírt úr, mind az úrfiak Imre és Péter jó szívvel látván. Itt gróf Pekry Lőrinc²³² uramat értvén trencsényi fördőkben lenni,²³³ mivel urunk őnagysága dolgaiban az urral kellett végeznem, ültem szályra,²³⁴ a Vágra Szucsánál²³⁵ die 12 juny. Vöttem pedig szályat 4 forint 58 krajcárért, kormányost alkudtam négy forint 50 krajcárért.

Ilyen helyek mellett mentem el:

1. Ssterera, mely teszen senectust,²³⁶ egy kősziklán a Vág parton, bástyái nincsenek, bírja Pongrácz Ferenc.²³⁷
2. Sztrecsen,²³⁸ hajdan szép váracska volt, de Thököly²³⁹ idejében elrontották a németek, Motesiczky bírja.²⁴⁰
3. Itt kimenvén a Vág, az nagy kietlen kősziklás hegyek között, kap planities,²⁴¹ occurál²⁴² jobbra Varin²⁴³ nevű városka, szép tornya s temploma, Pongrácz bírja.

²²³ Hanosfalva (Tapolyhanusfalva, Sáros vm., ma Hanušovce, SK)

²²⁴ Bertót (Sáros vm., ma Bertotovce, SK)

²²⁵ Branyicska (Kemény félreolvasta, mert valójában Branyiszko, Sáros vm., ma Pod Braniskom, SK)

²²⁶ Korotnok (Szepes vm., ma Korytné, SK)

²²⁷ Lucsivna (Szepes vm., ma Lučivna, SK)

²²⁸ Vichodna (Szepes vm., ma Východná, SK)

²²⁹ Okolicsna (Liptó vm., ma Okoličná, SK)

²³⁰ Bertalanfalu (Liptó vm., ma Vlachy, SK)

²³¹ Révai Mihály 1715-ben csongrádi főispán. Az ő fiai Imre és Péter.

²³² Pekry Lőrinc (1650k.–1709) Bethlen Miklós mostohatestvére, a Rákóczi-szabadságharc alatt az erdélyi hadak főparancsnoka.

²³³ Trencsényi fürdők (valószínűleg Teplicfürdőről van szó, Trencsén vm., ma Trenčinská Teplá, SK)

²³⁴ Szály = tutaj

²³⁵ Szucsán (Túróc vm., ma: Sučany, SK)

²³⁶ senectus = öreg

²³⁷ Pongrácz Ferenc, Liptó vármegyei báró, 1690-ben Zay Krisztinát veszi feleségül.

²³⁸ Sztrecsen (Trencsén vm., ma Strečno, SK)

²³⁹ Valószínűleg Thököly Imréről (1657–1705), a kuruc hadak vezetőjéről, későbbi erdélyi fejedelemről, van szó.

²⁴⁰ Motesiczky, Trencsén és Nyitra vármegyei nemes család.

²⁴¹ Planities = sík

²⁴² Occurál = előadódik, előtűnik

²⁴³ Varin (Trencsén vm., ma: Varín, SK)

4. Látszik itt ezentúl egy kövön egy darabocska vár, mintégy kápolna. Pongráczé. Ricsónak²⁴⁴ fogják hívni.
5. Látszik ismét bal felől Szülővára,²⁴⁵ Szulóczki²⁴⁶ nevű úr bírja.
6. Ezentúl occurál a Vág parton egy városka jobb felől, melyben Jakusithnak²⁴⁷ igen szép kastélya látszik, más kastély is van kettő: itt szép nyárfás hely van.
7. Ezen...²⁴⁸

²⁴⁴ Ricsó (Ricsóvárálja, Trencsén vm., ma: Hričovské Podhradie, SK)

²⁴⁵ Szülővára (valójában Szulyóvárálja, Trencsén vm., ma: Súľov-Hradná, SK)

²⁴⁶ Szulóczky, valószínűleg a Szulyó, v. Szulyovszky nemesi család valamelyik tagja.

²⁴⁷ Jakusith Trencsén vármegyei nemesi család

²⁴⁸ Itt félbeszakad a napló másolata. Ezek után Apafi bécsi tartózkodása alatt az udvarhoz intézett beadványai következnek.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- BETHLEN
1955
BETHLEN Miklós *Önéletírása*. I–II. Előszó TOLNAI Gábor. Kiad. V. WINDISCH Éva. Budapest, 1955. (*Magyar Századok*)
- BETHLEN
1981
Bethlen Mihály útinaplója [1691–1695]. Sajtó alá rend. és az utószót írta JANKOVICS József. Budapest, 1981. (Magyar Helikon).
- EOE
Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XX. köt. Budapest, 1897.
- JAKAB
1875
JAKAB Elek: *Az utolsó Apafi*. Budapest, 1875. (*Magyar Történelmi Tár, XXI*)
- JANKOVICS
1987
Bethlen Miklós levelei. Kiad. és jegyz. JANKOVICS József. Ford. KULCSÁR Péter, nyelvi jegyzetek NÉNYEI Gáborné, Budapest, 1987. (*Régi Magyar Próza Emlékek, 6/1–2*)
- LUKINICH
1927
LUKINICH Imre: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Budapest, [1927].
- ORLOVSZKY
1985
ORLOVSZKY Géza: *Zrínyi Miklós „Syrena”-kötetének hatása Fráter István kéziratos versgyűjteményében*. In *Prodromus*. Szerk. KOVÁCS Sándor Iván. Budapest, 1985. 21–23.
- 2006
ORLOVSZKY Géza: *Fráter István*. In *Ó, szelence. Magyar barokk költészet*. Kiad. ORLOVSZKY Géza, SZILASI László, <http://www.szelence.com/tan/elogium.html> (letöltés ideje: 2007–06–18)
- RMKT
1987
Régi Magyar Költők Tára. 17. század. 12. kötet. Sajtó alá rend. VARGA Imre. Budapest, 1987.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ
1994
SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Balassi Bálint halála*. In: *Epicédium a Balassi fivérek, Bálint és Ferenc halálára*. Szerk. ÁCS Pál. Budapest, 1994. 78–86.
- SZILASI
2006
SZILASI László: *Hibbe (csúf). Rimay János Balassi-elogiuma*. In: *Ó, szelence. Magyar barokk költészet*. Kiad. ORLOVSZKY Géza–SZILASI László. <http://www.szelence.com/tan/elogium.html> (letöltés ideje: 2007–06–18)
- VASS
1896
Czegei Vass György és Vass László naplói 1659–1739. Kiad. NAGY Gyula. Budapest, 1896. (*Monumenta Hungariae Historica II. O. 35. k.*)

Füreder Balázs

A Balassi család étkezőasztalain használt eszközök a XVII. században

A Balassi család XVII. századi étkezési kultúráját a fellelhető források hiányossága miatt csak felemásan ismerhetjük meg.¹ A különböző pusztításoknak „köszönhetően” nem találhatunk kellő mennyiségű gasztronómiai jellegű iratot a család levéltárában sem, reményeim szerint azonban a meglévő adatok alapján – ha nem is teljes részletességgel, de – sikerül betekintést nyerni a família éttermi szokásaiba.²

A tanulmányban bemutatott inventáriumok pontos keltezését hat esetben tudjuk (1642, 1646, 1650, 1657, 1677, 1684), míg négy dokumentum évszám nélküli. A négy forrás Budentinban, egy Trencsénben (mindkét település Trencsén vármegyében található), és kettő Kékkőn (Nógrád vármegye) keletkezett, három esetben pedig a helység ismeretlen. Az iratok többsége az étkezések folyamán használt tárgyakat ismerteti (tálak, tányérok, evőeszközök, kupák, poharak stb.), de némelyikben hasznos információkat találhatunk a konyhai eszközökről és egyéb, a táplálkozással szorosan összefüggő kiegészítőkről, esetleg nyersanyagokról.

A kézmosás: mosdómedencék és korsók

A Balassik 1642. július 28-i feljegyzésében két mosdómedence és két korsó található, amelyek ezüstből készültek és kívülről bearanyozták őket. Az 1646-os inventárium három medencét említ, az 1650-es azonban egyet sem. Az 1657. május 12-i összeírásban kettő, az 1677-esben egy, az 1684-esben ismét két (aranyozott) mosdómedencét lehet fellelni. Az évszám nélküli összeírásokban csak egyben találhatunk két mosdómedencét, amelyek közül az egyikről feljegyezték, hogy „újkeresztény³ mosdó medencével”.⁴

Az ételfelszolgálat: tálak és tányérok

Az 1642-es, az 1646-os és az 1650-es Balassi-féle leltárban nem találunk tálakat vagy tányérokat, viszont az 1657-es leltár már bővelkedik bennük. Itt fellelhetünk

¹ Ez az állítás sajnos igaz a család következő századi táplálkozáskultúrájára is. FÜREDER, 2006. 21.

² Az elemző munka a folyamatban lévő kutatásaim és a már átnézett dokumentumok egy részének sérüléséből adódóan (például az eberhardi és kékkői uradalom) nem lehet teljes. A megfelelő következtetések levonását nagyban hátráltatta, hogy a feltárt anyagok nem egy helyről (Budentin, Trencsén, Kékkő) és nem egymást követő évekből származnak. Nincs olyan kor, amikor egy adott uradalom inventáriumjegyzékét, számadáskönyveit, beszolgáltatásait, étrendjét és szakácskönyvét megtalálhatnám – méntsegemre szóljon, hogy ilyenre még senki sem bukkant az országban – és így néha csak hipotéziseket tudtam felállítani.

³ Újkeresztények = a XVII. században Alvincre telepített anabaptisták; kitűnő kézművesek, különösen finom művi fajanszkészítményeik (habán edények) révén ismeretesek. B. NAGY, 1973. 394.

⁴ MOL Balassa cs. P 1769 22. cs. 48. tétel; P 1815 14. cs. 22. tétel

hatszegletű óntálból hét, a legnagyobb tálból négy, nagytálból huszonnégy, közepes méretűből negyvenhat darabot, kicsiből huszonnégyet, de az úti pincetokban is megemlítenek még tizenkét darab tálat. Összesen 117 tálat jegyeztek fel a leltárban.⁵

Apor szerint: „Az óntányér igen ritka volt, mindinkább fatányérról ettenek.”⁶ Az 1657-es inventáriumban 97 darab új fatányért találunk, de ezek mellett még 36 óntányér is fellelhető (12 az úti pincetokban), így összesen 133 tányér van a család tulajdonában. Az 1677-es összeírásban tizenkét új ón-, két nagy- és tíz közepes méretű tálat fedezhetünk fel, amelyek egységesen ónból készültek. A kisebb méretű tálaból kettő van az inventáriumban. Ezek anyaga „aranyos ezüst”. Összesen 26 tálat tudunk összeszámolni. A tányéroknál nyolc készült ónból és száz fából, tehát 108 tányér volt a család használatában. Az 1657-es összeírás 117 táljához képest a húsz évvel későbbi leltárban már csak 26 tál található. Míg a tálak esetében a csökkenés közel 80%-os, a tányérok számának változása (133-ról 108-ra) nem mondható jelentősnek. Az évszám nélküli leltárak közül Balassi Ádámnál találhatunk húsz cseréptálat, hét tálacska, ebből az egyik üvegből, a többi cserépből készült, és 70 fatányért. Az arányok itt eltérnek az 1677-es összeírásban kialakultaktól, de világosan látszik a tányérok domináns szerepe az asztalokon a tálakkal szemben. Egy másik leltárban hét réztál (ebből öt új), tíz óntál, két fatálacska, 82 tál (az anyaga nincs feltüntetve) és csupán tizenegy tányér van, ezek ónból készültek. A tál-tányér 101:11 arányából arra következtethetünk, hogy ez az összeírás nem a század vége felé készülhetett.⁷

Az evőeszközök

A Balassik 1642-es és 1646-os inventáriumában egyaránt tizenkét ezüstkanalat és ugyanennyi ezüstvillát írtak össze. A leltárban fellelhető még egy „Ezüst aranyos kanál villástól”,⁸ amely a villa és a kanál „együtt járására” bizonyíték. Apor Pétertől tudjuk, hogy a korban: „De kést senkinek nem adtanak, hanem az igen nagyjánál az embereknek az inasánál volt az maga kése, úgy adta be az urának”.⁹ Ezért lehet az, hogy az 1642, 1646-os leltárban mi sem találkozhatunk evőkéssel, viszont az 1657-es inventárium már három kést is említ. Ennek ellenére valószínűnek tekinthetjük Apor állítását, hogy mindenki a maga kését használta az étkezésnél. Az 1657-es számbavétel a három ezüstnyelű kés mellett említ még egy új és tizenkét nagy ezüstkanalat, tizenkét villát, az anyaguk valószínűleg ezüst, és tizenkét más forma kanalat és hozzá ugyanennyi villát. A leltárban található az evőeszközök terjedése és használata szempontjából egy roppant érdekes és fontos feljegyzést: „Teknősbékaforma csésze, két kanállal, késestől, villástól, sótartóval, fogvájóval, aranyos tokban”. Ezzel szinte párt alkot a következő kezdetleges piknikkosár „Úti pincetok 6 ónpalackkal, 12 óntállal, 12 óntányérral, ecetnek való két palackkal, és faolajnak való egy palackkal”. Az 1677-es leltár nem bővelkedik evőeszközökben.

⁵ MOL Balassa cs. P 1815 14. cs. 22. tétel

⁶ APOR, 1972. 15.

⁷ MOL Balassa cs. P 1769 22. cs. 48. tétel; P 1815 14. cs. 22. tétel

⁸ MOL Balassa cs. P 1815 14. cs. 22. tétel

⁹ APOR, 1972. 15.

Tíz kanalat találunk, amelyekről tudjuk, hogy ezüsből készültek. Villából hatot fedezhetünk fel ezüsből és egyet aranyozva gyémántos nyéllel (ebben az inventáriumban késekről nem készült feljegyzés).¹⁰ A lejegyzett adatok szerint a XVII. század közepétől általánosnak mondható az „ugyanannyi kanál és villa” az asztaloknál, viszont az önálló kés felterítése még a korszak végén is hiányzott.

Az italfelhasználás: kannák, korsók, palackok

A Balassiknál az 1642-es összeírásban egy kívül-belül aranyozott ezüstkannát találunk és két – szintén ezüst – kannácskát, amelyek közül csupán az egyiket aranyozták be. Az 1646-osban három aranyozott kannácskát és egy ezüstpalackot „spondiastól”.¹¹ Az 1657-es leltárban a pincetokokban tároltakon kívül két kannát – ebből az egyik aranyból, a másik rézből készült, és főtt vizet tartottak benne –, három kannácskát és nyolc palackot (három ezüsből, ötöt üvegből, amelyek közül kettő nagyobb méretű) vettek lajstromba. Az 1677-es inventáriumban csupán egyetlen egy darab kívül-belül aranyozott kannácskát találunk, de az 1684-es összeírás is csak egy ezüst, aranyozott palackot és egy ezüstkannácskát tartalmaz. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy mindkét összeírás csak egy adott embernek jutott tárgyakat tartalmazza. Balassi Ádámnál nyolc újkeresztény és egy parasztkorsót, 31 víznek való, négy sráfos üvegpalackot és egy palackocskát vettek számba. Az évszám nélkül, a kékkői uradalomban készült lajstromban szintén megemlítenek három újkeresztény korsót.¹²

A kora újkorban a pincetokot használták arra, hogy az italokat szállítsák, illetve a pincéből felhozzák,¹³ ezekben kisebb méretű palackokat tároltak.¹⁴ A Balassiknál az 1657-es és az évszám nélküli, kékkői inventáriumban számtalan pincetokot találunk hozzájuk tartozó palackokkal. Kettő kivételével 1657-ben mind a „Pohárnok kezénél” vették számba, míg Kékkőn „Az alsó Bodban; Az úrfi szállásán; Kapona alatt” is találkozhatunk velük. A pincetokokban 4-8 üveg- és ónpalackot tartottak, amelyekben általában bort tárolhattak, de összeírtak „Savanyú” víznek (gyógyvíz) és „Főtt” víznek¹⁵ való palackokat is, amelyekből az italt elképzelhető, hogy inkább a hölgyek fogyasztották.¹⁶ A vizek gyakran fertőzöttek voltak,¹⁷ ez ellen csak úgy lehetett védekezni, hogy forralással fertőtlenítették az innivalót vagy forrásvizet fo-

¹⁰ MOL Balassa cs. P 1815 14. cs. 22. tétel

¹¹ A spondia valószínűleg a palack fedelét és/vagy dugóját jelenti. Kiss, 2002. 63.

¹² MOL Balassa cs. P 1769 22. cs. 48. tétel; P 1815 14. cs. 22. tétel

¹³ Nádasdy Ferenc 1655-ben így utasítja bortöltőit: „Kopcsányi János azért mindenkor vicéjével együtt alámenvén az pincében, [...] Az pincetokban lévő palackokat mind magunk és az atyánkfia számára tisztán telítőtűn, viszont bezárja és az kulcsát szorgalmasan megőrizze. Az bezárt kész pincetokot fölhozván, arra rendelt helyre tegye és az vicéje csak egy nyommá [pillanatra] se merészeljen elmenni az pincetokok mellől.” KOLTAI, 2001. 100.; TÓTH, 2000. 159.

¹⁴ RADVÁNSZKY, 1896. 137.

¹⁵ MOL Balassa cs. P 1815 14. cs. 22. tétel

¹⁶ „Az főtt vízre is szorgalmasan gondot viseljen, hogy abban fogyatkozás ne legyen és valameddig főzik, csak egy nyommá se merészeljen mellőle eltávozni; abbul az arra rendeltetett palackokat megtölteni, az mi megmarad az edényben, azt az asszony házában bevügye és az fraucimerek [udvarhölgyek] kezekhez adja, hogy szorgalmasan reá vigyázzanak; és az mikor kívántatik, viszont abból töltsé meg az palackokat.” KOLTAI, 2001. 101.

¹⁷ TÓTH, 2000. 163.

gyasztottak. Az ételek elkészítéséhez is forrásvizet használtak, mert csak ez volt megbízhatóan szennyező anyagoktól mentes.¹⁸

Az italfogyasztás: poharak, kupák, csészék

A kannákban, palackokban felszolgált italokat a Balassik kupákból, poharokból és csészékből fogyasztották. Az 1642-es leltárban tizenöt ezüsből készült, kívül-belül aranyozott, egy kivételével fedeles kupát írtak össze. Ezek mellett találunk még tizenkét aranyozott, „Egybejáró” poharat.¹⁹ Az egyforma egybejáró poharak száma általában tizenkettő volt, a tizenharmadik darabot a fedél képezte, de előfordult, hogy mind a tizenkettőnek volt egybejáró fedele.²⁰

Az 1646-os inventáriumban a kupák száma tizenhét, a poharaké tizenhárom és mind a kupák, mind a poharak között találunk különleges formájúakat, például „Item egybe járó pohár hordó for[májú], Szőlő formára való kupa aranyos”.

Az 1657-es számbavétel az ivóalkalmatosságok szempontjából sokkal változatosabb és érdekesebb. A tizenöt, illetve tizenegy évvel korábbi inventárium ezüstkupáiból ekkorra már nem maradt semmi és csak egyetlen darab, hasonló jellegű ivóalkalmatosságot jegyeztek fel, mégpedig egy ezüstkorsót. A nemesfémből készült poharak száma a korábbi tizenháromról tizenötre nőtt. Ezek közül tizenegy „Fehér sima pohár belül aranyos, a külsőnek fedele”, egy pedig „Gallya forma aranyos pohár”. A nagyobb poharak mellett összeírtak tizekét kisebb méretűt is, amelyek közül hat új volt. Az inventáriumban 46 különböző üvegpoharat²¹ is felfedezhetünk, ebből öt jezsuita forma, hat füles és hétről tudjuk, hogy: „Billikomnak való” pohár.²² Billikomnak az igen nagy, talpas, száron álló poharakat nevezték, amelyeknek a fedelük lejárt. Nagyságukra súlyukból lehet következtetni. Némelyikük akár hús giránál is többet nyomhatott.²³ A család tulajdonában volt még öt metszett kristály üvegpohár tokostól is, amelyek valószínűleg vagyontárgyak lehettek, és nagy becsben tarthatták őket.²⁴ A korsón és poharakon kívül az inventáriumban még két aranyozott ezüst csészét is feljegyeztek.

Az 1677-es leltár nagyon szegényes poharak, kupák, csészék szempontjából. Itt csak négy poharat és egy kupát számolhatunk össze, amelyek valószínűleg ezüsből készültek és egy kivételével („Egy ezüst czapapohár”) mindegyik kapott valamilyen aranyozott borítást.²⁵ A „czapapohár” a korszak egyik kedvelt fajtája volt. Korábban úgy gondolták, hogy névadója a tengeri ragadozó lehetett, mivel külsejét a cápabőrhez hasonlóan nagyon finoman és egyenletesen pontozták.²⁶

¹⁸ SCULLY, 1997. 137.

¹⁹ MOL Balassa cs. P 1815 14. cs. 22. tétel

²⁰ RADVÁNSZKY, 1896. 133–134.

²¹ Üvegedényeket már korábban is használtak hazánkban, de csak a XVII. században terjedtek el szélesebb körben. (BENDA, 2004. 147.) Az egyszerű üvegpoharak árát ekkor már a kevésbé tehetősek és a városi polgárok is meg tudták fizetni. TÓTH, 2000. 159.

²² MOL Balassa cs. P 1815 14. cs. 22. tétel. A billikom német eredetű szó és ünnepi serleget jelent. BAKOS, 1994. 107. Az etimológiai szótárból már többet tudhatunk meg a szó jelentéséről: „serleg, amelyben a szálláson az érkezőknek bizonyos ceremóniák közben üdvözlő italt nyújtanak.” BENKŐ, 1967. 302.

²³ RADVÁNSZKY, 1896. 137., GUNDEL–HARMATH, 1979. 20.

²⁴ TÓTH, 2000. 159.

²⁵ MOL Balassa cs. P 1815 14. cs. 22. tétel

²⁶ RADVÁNSZKY, 1896. 133.

Minden valószínűség szerint azonban inkább a czap, czapa, azaz a kecskebőrt utánzó jellege miatt kapta ezt a nevet.²⁷

Az 1684-es összeírás sem bővelkedik a különböző ivóalkalmatosságokban. Csupán négy kupát és négy csészét találhatunk, de az előzőekhez hasonlóan számba vettek egy különlegességet is: „Strucmony pohár ezüstben aranyban foglalva”.

A XVII. századi, évszám nélküli iratok között találunk egy arany poharat; tizenegy rézpoharat, tíz újkeresztény csészét; Balassi Ádámnál hat újkeresztény csészét, hat kristály poharat és egy „Sörnek való”-t.

A zárófogás: gyümölcsök és édességek

Az étkezés utolsó fogásai lehettek általában az édességek és a gyümölcsök. „s úgy ittak mindaddig, míg mind az gyümölcsöt beadták”.²⁸ A Balassiknál a XVII. században a gyümölcsöket általában csészékben adták fel az asztalokra, amelyeket korábban kosarakba szedtek le (gyümölcszedésre használt kosarakkal 1657-ben találkozhatók a pohárnoknál). 1642-ben tizenkét, 1646-ban tizennyolc gyümölcsnek való csészét írtak össze, de Balassi Ádámnál is összeszámoltak öt gyümölcsstartó keresztény csészét. Ezen összeírás érdekessége, hogy a középső szobában megemlítenek két tábort, amelyek „kávénak való”-k. Így feltételezhetjük, hogy az étkezés végén a nemesember akár kávé is fogyaszthatott, ahogy napjainkban is szokás.²⁹

A hagyományos édességek (torták, fánk) mellett a ma már más névvel illetett konfektum³⁰ is került az asztalra. 1657-ben egy ezüst szelence, 1677-ben egy „hosszú fenekű” nagy csésze, és egy arany csésze volt a konfektum felszolgálására.³¹ A desszert elfogyasztását követően a lakoma kézmosással zárult,³² majd ismét asztaláldást mondtak és felálltak.³³

²⁷ Kiss, 2002. 40–41.

²⁸ APOR, 1972. 16.

²⁹ A család kávéfogyasztására ebben az iratban találtam először bizonyítékot. FÜREDER, 2007. (megjelenés alatt)

³⁰ A „Konfektum” megegyezik a confekti olasz eredetű szóval, ami apró cukorkát jelent. (BAKOS, 1994. 414.) Régi magyar neve posztpászt. GOMBOCZ, 1905. 260.

³¹ MOL Balassa cs. P 1815 14. cs. 22. tétel

³² Esterházy Miklós 1635-1640 körül keltezett rendtartásából a következő derül ki: „Az étkefogók felszedvén az asztalról az étket, az uraim közül, az kik az úr asztalán kívül vagy magán ettenek vagy az komornyiknál, udvarhoz menjenek és míg az gyümölcsöt felszedik, ott udvart állván, vagy ök, vagy az kik asztalnál ültenek, azok adják az mosdóvizet be”. Nádasdy Ferenc is hasonlóan rendelkezett 1657-ben: „az mikor asztalunkat fölszedetjük, az megmosdatás is ő gondjok légyen”. KOLTAI, 2001. 83., 103.

³³ APOR, 1972. 23.

Források³⁴

1.

Ezüst marhák

Budentin, 1642. július 28.³⁵
(Magyar Országos Levéltár, P 1815, 14. cs.
22. tétel)

[...]

A-1	Ezüst mosdó medencécske korsóstól, merőn aranyos	N° 1 nyom girát N° 10
A-2	Más mosdó medencécske korsóstól kopott az aranyozata	nyom girát N° 12,5
A-3	Tizenkét lábas fedelű kupa egyformák kívül belül aranyosak	nyomnak girát 32
A-4	Egybejáró tizenkét poharak, kívül belül aranyosok	nyom girát N° 9,5
A-5	Tizenkét csésze ezüst tiszta fehér, gyümölcsnek való	nyom girát 10
A-6	Tizenkét kanál, 12 villa ezüst tiszta fehér	nyom girát 4,5
A-7	Két ezüst gyertyatartó fehér	nyom girát 5 lat 17
A-8	Két ezüst sótartó, tiszta fehérék	nyom girát 1 lat 6
A-9	Egy ezüstkanna, kívül belül aranyos	nyom girát 3,5
A-10	Más kiskanna, az is aranyos	nyom girát 2 lat 12
A-11	Harmadik ezüst kiskanna	nyom girát 1 lat 14
A-12	Egy fedeles aranyos kupa	nyom girát 3 lat 12
A-13	Egybejáró aranyos kupa	nyom girát 4 lat 4
A-14	Egy fedeles aranyos kupa	nyom girát 3 lat 8

2.

Budentin, 1646. augusztus 3.
(MOL, P 1815, 14. cs. 22. tétel)

	[darab]
A- Aranyos mosdó medencéstől	N° 1
A- Más aranyos mosdó medencéstől	1
A- Item medence cifrás	1
A- Item fedeles kupa aranyos	12
A- Csésze ezüst, gyümölcsnek való	12
A- Ezüstkanál	12
A- Ezüstvilla	12
A- Ezüst aranyos kanál villástól	1
A- Egybejáró pohár	12
A- Item egybe járó pohár hordó for[májú]	1

³⁴ A források közül csak azokat írtam ki, amelyek kapcsolódhatnak a témához.

³⁵ Balassi (II.) Bálint (1626–1684) Szunyogh Katával kötött házassága után kerül a Balassi családhoz a budetini lajstrom.

A–	Ezüstpalack spondiastól	1
A–	Kannácska aranyozott	3
A–	Ezüst gyertyatartó fiókostól	2
A–	Ezüst sótartó	2
A–	Aranyos ezüst sótartó	1
A–	Egy virágos kupáról való fedél	1
A–	Nagy öreg kupa fedelestől arany	1
A–	Fedeles kupa virágos	1
A–	Item fedeles kupa	1
A–	Szőlő formára való kupa aranyos	1
A–	Egybe járó kupa	1
A–	Gyümölcsnek való csésze, ezüst	6
[...]		
Abrosz		N° 3
[...]		
[--]	zöld ládában hagytak egy parasztabroszt melyet be is pecsételtünk	
[...]		

3.

Budentin, 1650. szeptember 25.
(MOL, P 1815, 14. cs. 22. tétel)

Első zöld ládabeli

	[darab]
Vastag abrosz	N° 17
Asztal keszkenő-tucat	N° 7
Kendőkeszkenő	N° 21
Egy véggel vékony kendők	1
Tányértörlő	2
Recés abrosz	3
<i>Azon ládában ki neve Szabó Miklós Szunyogh Gáspár er Szolgain</i> [--]	
[...]	
Varrott abrosz	4.
Varrott kendőket	11.
[...]	
Kamuka abroszt egy [--] asztalra valót	10.
[...]	

4.

Házi eszközök leltára

Budentin, 1657. május 12.
(MOL, P 1815, 14. cs. 22. tétel)

	[darab]
1. Ezüst medence mosdóstól	1 P
2. Ezüst vödöröske	1 P

3.	Ezüst kannácska	1 P
4.	Ezüst sótartó	1 P
5.	Aranyos ezüstcsésze	1 P
6.	Új ezüstkanál	1 P
7.	[---] nemű ezüst egy aranyos kanna	1 P
8.	Ezüstkorsó	1 P
9.	Ezüst aranyos palack	1 P
10.	Ezüst, belül aranyozott kannácska	1 P
11.	Gallya forma aranyos pohár	1 P
12.	Aranyos, ezüst sótartó	1 P
13.	Ezüst aranyos poharacska	6 P
[...]		
69.	Vasgyertyatartó, viaszgyertyástól	1 P
[...]		
71.	Nádmézsüveg	14
[...]		
74.	Óntál legöregebb	4 A
75.	Óntál kisebb, tucat	2 P
76.	Óntál középső tucat	3 A
77.	Ó, óntál középső	10 A
78.	Hatszeglétű ó óntál	7 A
79.	Kicsiny ón tálacska tucat	2 Egyik A másik P
80.	Óntányér tucat	2 A
81.	Billikomnak való öreg üvegpohár	6 A
82.	Füles üvegpohár	6 A
83.	Jezsuita forma üvegpohár	5 A
84.	Fűszerszámnak való fiókos öreg láda	1 A
[...]		
89.	Sárgaviaszgyertya	10 A
90.	Sáfrányos ládácska. 2. egyike üres	P
[...]		
96.	Asztalra való szőnyeg	16 A
97.	Item egy öreg szőnyeg	1 A
98.	Asztalra való bőrszőnyeg	8 A
[...]		
102.	Borhűtő rézedény	1 A
103.	Réz, gyertyatartó, törött	1 A
104.	Konyhára való vaspléh	2 A
105.	Fűszerszámnak való üres láda	3 A
[...]		
<i>Főlső tárháza</i>		
[...]		
6.	Új fatányér	N° 97 A
7.	Fagyertyatartó	3 A
[...]		

11.	Egy pincetok, négy üvegpalack benne	A
[...]		
13.	Falba való vasgyertyatartó	3 A
[...]		
15.	Konyhára való, aprólékos, ó réz eszköz darab	10 A
16.	Pléh	2 A
[...]		
18.	Vaskanál	1 A
19.	Ón mérték, csak serpenyő	2 A
[...]		
25.	Egy üres ó pincetok	A

Pohárnok kezénél

1.	Ezüst mosdó medencéstől	1
2.	Konfektumnak való ezüstszelence	1
3.	Egy ezüstkredenc, négy ampolnacz (?) kanál, és sótartóval	
4.	Ezüstpalack spondiakkal	2
5.	Öreg ezüst gyertyatartó	2
6.	Kisseb ezüst gyertyatartó	4
7.	Ezüst sótartó	2
8.	Ezüstkanál öreg, tucat	1
	Item villa hozzá tucat	1
9.	Más forma ezüstkanál tucat	1
	Item, villa hozzá tucat	1
10.	Ezüstnyelű kés	3
11.	Ezüst aranyos kannácska	1
12.	Ó csésze, valamennyire aranyos	1
13.	Fehér sima pohár belül aranyos, a külsőnek fedele	N° 14
14.	Új aranyos poharacska	6
15.	Nádmézporozó, ezüst	1
16.	Teknősbékaforma csésze, két kanállal, késestől, villástól, sótartóval, fogvájóستól, aranyos tokban	
17.	Metszett kristály üvegpohár tokostól	N° 5
18.	Gyertyára való üveg	1
19.	Billikomnak való egy írott, üvegpohár	
20.	Különb, különféle üvegpohár	23
21.	Üveg palackocska, kisebb	3
	Item nagyobb	2
22.	Réz gyertyatartó	4
23.	Rézfüstölő	2
24.	Főtt víznek való kanna, réz.	1
25.	Pincetok, üvegpalackokkal együtt	4
26.	Egy réz tokocska, két üveg palacknak való	
27.	Réz, új gyertyatartó, egy koppantóval	4
28.	Borsórlő	1
29.	Úti pincetok 6 ónpalackkal, 12 óntállal, 12 óntányérral, ecetnek való két palackkal, és faolajnak való egy palackkal	

30.	Más pincetok 4 öreg ónpalackkal	
31.	Harmadik pincetok 6 ónpalackkal	
32.	Negyedik pincetok főtt víznek való 6 ónpalackkal	
33.	Ötödik pincetok 8 kis ónpalackkal	
34.	Hatodik pincetok 4 üvegpalackkal	
35.	Asztalra való bőrszőnyeg	2
36.	Gyümölcs leszedni való kosár	2
37.	Egy kis ládácska gyertyákat tartani való	
38.	Savanyúvíznek való két pincetok 12 földpalackkal	
39.	Két öreg rézkondér	
40.	Asztalra való fekete posztószőnyeg	

Szakácsok kezénél³⁶

1.	Rézfazék, tucat	1
2.	Széles rézfazék	4
3.	Réz teknőcske	2
4.	Fánk[na]k való forma	12
5.	Sült alá való serpenyő 2 egyik réz, másik vas	
6.	Vasserpenyő	6
7.	Vaskanál	3
8.	Vasnyárs	2
9.	Vágókés	4
10.	Bárd	1
11.	Vasrostély	2
12.	Tortának való rézforma, szegletes	3
13.	Vaspléh	3
14.	Rézből való reszelő	1
15.	Fánk[na]k való tölc[sér]	1
16.	Szítóvas	1
17.	Egy öreg rézfazék	
18.	Egy ó, rézpinnáta	
19.	Rézmozsár, törőstül	

Kulcsárnál

1.	Vasabroncs	2
2.	Bárd	1
3.	Borvonó kötél vasas	1

Az öregasszonynál

[...]

Egy ó rézfazék

Egy öreg rézfazék Radolyán maradt

³⁶ A forrást – annak ellenére, hogy a konyhán található eszközöket mutatja be – különlegessége miatt közlöm.

5.
Portékám lajstroma
melyet adtam Révay Farkas fiam uramnak keze alá³⁷
1677. július 19.
(MOL, P 1815, 14. cs. 22. tétel)

Ezüst mivek lajstroma

Nagy üst medence mosdóval együtt

Tíz ezüstkánál

[...]

Egy aranyos sótartó

Hat ezüst villa, és hetedik aranyos csak gyémántos nyéllel

Hat [---] ezüst csészecske hetedik aranyos konfektnek valló

Két aranyos ezüst tálacska

Öreg csésze hosszú fenekű konfektnek való

Egy aranyas kívül belül kannácska

Egy ezüst czapapohár

Két aranyos kívül belül pohár ezüst

Egy szögletes belül aranyos pohár

Egy öreg aranyos kupa

[...]

Apró abrosz nyolcvan, idest 80 öregabrosz tizenkét asztalra való

Két skarlát szőnyeg, harmadik nagy

[...]

Palotába való gyertyatartó

6

[...]

Törlőkendő 7

[...]

Sörfőzőkatlan négy sörfőzőkádval

Égettboros vafazék minden eszközzel

Két vasabroncs hordóra való

[...]

Tizenkét új óntál

Két öregtál ónból való, amin immár ettük

Tíz középszerű óntál azokon kívül

Nyolc óntányér

Fatányér száz

Öreg zöldláda egy abroszokkal

[...]

³⁷ Révay (II.) Miklós és Pálffy Franciska házasságából született Révay (IV.) János Farkas, akinek a felesége Balassi Konstancia Zsuzsanna volt. (NAGY, 1857. 127.; NAGY, 1862. 697., 714.) A feljegyzés valószínűleg így kerülhetett a Balassi iratok közé.

6.
Öt láda,
melyet a Trencsényi Kollégium rektorának a kezéhez adtak³⁸

Trencsén, 1684. július 22.
(MOL, P 1815 14. cs. 22. tétel)

- Primo legnagyobb bőr ládába tetem egy végh asztal keszkenőt
- 2 ezüst aranyozott mosdó medencéstül
 3. ezüst aranyozott palack
 4. Strucmony pohár ezüstben aranyban foglalva
 5. Szerecsendió tiszta ezüstben foglalva
 6. Ezüst kannácska és ezüst sótartó
 7. Négy fedeles aranyozott kupa
- [...]
9. Két ezüst új aranyozott csésze és kettő ó ezüst aranyozott csésze
 10. Egy ezüst aranyozott [---] kanalacska az kiben [---] gyöngy
- [...]

7.
(MOL, P 1815, 14. cs. 22. tétel)

Arany s- ezüstművek és igazgyöngyök
Fél tucat aranyos pohár egybe foglaló [áthúzva]
Aranyos pohár 1 N
Egy ezüstös cukortartó, belül aranyozott
Egy ezüstös sótartó
Egy ezüstös csésze
[...]

8.
Balassi Ádám (1670–1709) kékkői kapitány
szobáiban található tárgyak összeírása

Kékkő, ?
(MOL, P 1815, 14. cs. 22. tétel)

Az első szobában
[...]

5. Egy asztal
6. Három hordócska ecet

[...]

9. Az asztalon egy szőnyeg

[...]

³⁸ Az adományozó kiléte ismeretlen.

Almáriumban

1. Hat kristálypohár és egy sörnek való
[...]
3. Hetven fatányér
4. Cserép hat tálacska
5. Öt újkeresztény s egy paraszt korsó
6. Három víznek való üveg, egy palackocsksa és két orvosságos üveg
[...]
8. Egy kosárka
[...]

Középső szobában

1. Húsz cseréptál
2. Hat újkeresztény csészécske és egy üveg tálacska
3. Gyümölcsnek tartó öt keresztény csésze
4. Két bádoggal való palack
5. Huszonnyolc víznek való üveg
6. Négy sráfos üvegpalack
7. Három újkeresztény korsó 3 N°
8. Két tábori katlanka, akik kávénak való
[...]
13. Egy pléh sőtartócska
14. Két zacskóba kása
[...]
16. Egy szőnyeg

Báróné szoba

1. Egy pincetok [---] öt jó üvegpalack
[...]
7. Két nagy cserépfazék
[...]
9. Két cserépfüstölő és egy serpenyőcske, és egy üres hordócska

[---] felébe

- [...]
10. Egy ládácskában fűszerszám
[...]

9.

(MOL, P 1815, 14. cs. 22. tétel)

- [...]
egy só őrlő
[...]

Sáfár házban

Tíz hordó
Két jókora láda
Egy mázsáló fa
Két táblás asztal
Borégető fazék
Két öreg nyárs

10.

Kékkő, ?

(MOL, P 1769, 22. cs. 48. tétel)

*Az alsó Bodban*³⁹

egy öreg falra való ó szőnyeg, másik asztalra való ó szőnyeg, harmadik új [s]karlát szőnyeg, [...] egy rézfazék [...] egy rézmérő, egy [---] réz borhűtő [...] 6 darab báránybőr, 3 őzbőr egy ládában [...] egy ó csengető, 2 asztalra való bőr [...] 3 pincetok, asztalra való szőtt szőnyeg, egy söröshordóban kender, Item régi [---] rész pincetok, 4 kicsiny rézfazék [...] egy borsoló ládácska [...] egy kupában [---], egy öreg főzni való vésett fazék fedéllel [...] egy hordóba köleskása [...] 5 új réztál, 11 rézpothár [...] másik fapalack, egy üres kis pincetok [...]

Az úrfi szállásán

2 asztalka [...] egy új pohárszék [...] az asztalon egy szőnyeg [...] egy újkeresztény mosdó medencével, egy csengető [...] egy réz borhűtő, egy mérték latokkal, két réz gyertyatartó [...] 4 almárium [...] egy só órló, vízégető nagy rézfazék [...] egy vasrostély, három rézmozsár, negyedik öreg, egy gabonamérő fertály [...] két borsoló láda [...] egy pincetok

*Kapona*⁴⁰ *alatt*

bőrbe szalonna N° 16, háj N° 9, egy-egy öreg sörfőzőfazék másik komlópergelő, egy öreg rézmozsár, egy rézdézsza, N° 7 rézfazék rossz, N° 5 kondérocskák, egy ón icce és palack, egy vasserpenyő, 7 óntál, 11 óntányér, egy réz fazekacska, egy [---], 2 szőlővíz égető vasfazekacska, 10 újkeresztény csésze, tíz tál, egy mosdómedence, 3 újkeresztény csatmas korsó, hordó N° 10 [...] egy katlan, 2 rostély [...] 2 réztál, egy öreg vaskanál, csóvi [---] tál N° 72, két vaslapát egy tarisznyába, ő vagy vagy bars kaj rézfazék vaslába [...] nagy öreg vasserpenyő, egy öreg ládában falra való öreg szőnyeg N° 4, asztalra való N° 1, kecze asztalra való öt szőnyeg, [...] egy pincetok, 2 fa tálacska, két vaspléh, lisztes hordó 4, üres hordó N° 5, egy hordóba köles fertályra való, [...] zsákban búza circiter fertály N° 10

³⁹ Bodban = boltban, vagyis bolthajtásos kis helyiségben.

⁴⁰ Talán kápolna.

Nagy palotában

Egy öreg vasrosta, árpa circiter 20 fertály [...] pohánka⁴¹ circiter 8 kila egy lisztes hordóban, apró vasrosta 4, és eledelnek való liszt circiter fertály N° 7, báránybőrök és egy öreg asztal, [...] más kis ó asztal, item két tábla asztal, kondérra való két vasabroncsos, söröshordó N° 9 fönjubul való lisztes hordó 3 [...]

Konyha elűt való

[---] circiter 50 kila gabona, sáfárházban 3 öreg kis óntál, 19 nagy öreg rézfazék, rézmosdó, rézfelszelő, köleskása, egy üres szuszák [...] 4 rossz pincetok, egy kis rézfazék mass N° 1, báránybőr N° 6, lisztes hordó N° 3, kondér, kintről egy jó darab bőrteknő öreg N° 4, tábla asztal 2, konyhán rézfazék 3, rostély 1, egy serpenyő, réz abáló medence, rézkanna

Pince előtt való botban

Só N°30, egy szuszákban búza circiter fertály 17 [...] égettboros fazék réz [---] 2

⁴¹ A pohánka nem más, mint a hajdina. CSIZMADIA, 1993. 341.

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

- MOL, Balassa cs Magyar Országos Levéltár, Balassa család
P 1769 22. cs. 48. tétel
P 1815 14. cs. 22. tétel

2. Szakirodalom

- APOR
1972 APOR Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. Budapest, Szépirodalmi, 1972.
- B. NAGY
1973 B. NAGY Margit: *Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiiek látták. XVII–XVIII. századi erdélyi összeírások és leltárak*. Bukarest, Kriterion, 1973.
- BAKOS
1994 *Idegen szavak és kifejezések kézisztótára*. Szerk. BAKOS Ferenc. Budapest, Akadémiai, 1994.
- BENDA
2004 BENDA Borbála: *Étkezési szokások a 17. századi főúri udvarokban Magyarországon*. PhD-értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest, 2004.
- BENKŐ
1967 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I.* Főszerk. BENKŐ Loránd. Budapest, Akadémiai, 1967.
- CSIZMADIA
1993 *Gasztronómiai lexikon*. Szerk. CSIZMADIA László. Budapest, Mezőgazda, 1993.
- FÜREDER
2006 FÜREDER Balázs: *Balassa Ágnes szakácskönyve a XVIII. század végéről*. Salgótarján, Palócföld, 2006.
2007 FÜREDER Balázs: *A Balassa család konyhája és konyhai eszközei a kora újkortól a XIX. sz. közepéig*. In: *Palócföld*, 2007. (megjelenés alatt)
- GOMBOCZ
1905 GOMBOCZ Zoltán: *A régi magyar ételnevek eredetéről*. I–II. In: *Magyar Nyelv*, 1905.
- GUNDEL–HARMATH
1979 GUNDEL Imre–HARMATH Judit: *A vendéglátás emlékei*. Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1979.
- KISS
2002 KISS Erika: *Udvári ötvösség a XVII. században a királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben*. PhD-értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest, 2002.
- KOLTAI
2001 KOLTAI András: *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708*. Budapest, Osiris, 2001.

- NAGY
1857
1862
RADVÁNSZKY
1896
SCULLY
1997
TÓTH
2000
- NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I. kötet. A–B. Pest, 1857.
- NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IX. kötet. P–R. Pest, 1862.
- RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás. A XVI. és XVII. században*. I. Budapest, 1896. (Reprint: Budapest, Helikon, 1986.)
- SCULLY, Terence: *The art of cookery in the middle ages*. Woodbridge, Boydell, 1997.
- TÓTH István György: *A magyar művelődés a kora újkorban*. In: *Magyar művelődéstörténet*. Szerk. KÓSA László. Budapest, Osiris, 2000. 136–203.

Benda Borbála

Egy főúri rendtartás

Az alább olvasható forrás a Magyar Országos Levéltárban, a Zichy család anyagában található.¹ Sem évszám, sem név nincs az összesen kétoldalmi íráson. Az íráskép alapján csupán annyi látszik bizonyosnak, hogy valamikor a XVII. században készülhetett.

Eddig olyan udvari alkalmazottak számára készült utasítás volt csupán ismert, akiknek feladatai teljes egészében vagy részben az étkezéssel voltak kapcsolatosak.² Ez a forrás – nevezzük rendtartásnak – azonban nem egy alkalmazott számára készült. Ugyanakkor nem nevezhetjük udvari rendtartásnak, mert az udvar életének csak egy szeletére vonatkozik. Még konyhai rendtartásnak sem hívhatjuk, mivel csak érintőlegesen foglalkozik a konyhával. Lehetne *praebendakiosztó* rendtartás vagy a kulcsár utasítása, de egyik meghatározásba sem illik bele a délelőtti szülő 9. és 10. pont, sem a délutánra szülő 7. pont, ahol azt írja le, hogy mi legyen az asztalok sorrendje tálaláskor. Eddigi ismereteink alapján nem határozható meg, hogy kinek vagy kiknek készült ez a rendtartás, mivel egyrészt túl sokféle dologról ír, másrészt viszont hiányos. A rendtartás a legtöbbet a kulcsár feladataival foglalkozik, akire ebben az udvarban több feladat hárult, mint máshol. A kulcsárnak ugyanis általában csak borral kapcsolatos teendői voltak a főúri udvarokban. Itt viszont a cipó (kenyér) és az abrak kiosztása, az élelmiszerek felügyelése is a hatáskörébe tartozott.

E rendtartás sok érdekes új adattal gyarapítja a korabeli főúri udvarok étkezésére vonatkozó eddigi ismereteinket. Például, hogy a konyhamesternek már reggel ötkor talpon kellett lennie és el kellett juttatnia a megfelelő élelmiszereket a konyhára. Az ebéd ekkoriban 11 órakor kezdődött az udvarokban, vagyis már hat órával az ebéd időpontja előtt megkezdődött a nap az étkekészítés körül szorgoskodók számára. A vacsorát is öt-hat órával előbb kezdték készíteni (a vacsora ideje általában este hat-hét óra volt).³ Érdekes, hogy az udvar úrnője hol külön, hol urával étkezett egy asztalnál. Erre máshol még nem találtunk adatot és csak feltételeztük, hogy a főúri házaspárok általában egy asztalnál étkeztek. A főúri udvarokban megszokott asztalok közül itt az úr asztala mellett a familiárisok (uraimék) asztalával (itt udvarbíró és számtartó asztalának nevezik) és az udvarban élő nők (leányasszonyok) asztalával találkozhatunk, hiányzik viszont a konyhamester asztala, ahol a szakácsok étkeztek és szinte minden ismert asztali rendtartásban

¹ Magyar Országos Levéltár, Archivum familiae Zichy (P 707), 458. 285 et B 2–3, fol. 69.

² Ilyen jellegű forrásokat adott ki KOLTAI, 2001. című könyvében.

³ Bár előfordult, hogy egyes udvarokban a korábbi, a 10 és 18 órai időpontban volt a két étkezés, itt azonban ez nem valószínű, mivel e rendtartásban a bort 10-kor és 18-kor kellett az úr asztalára kiadni, és feltételezzük, hogy nem pont az étkezés megkezdésekor, hiszen akkor már a pohárszéken kellett állnia.

megtalálható. Nem szerepel a felsorolásban az étékfogók asztala, akik az úr után, az asztalán megmaradt ételeket ettek („jobbítással”), ezért ritkán említik őket az úgynevezett asztali rendtartásokban. Udvari jelenlétük kiderül a 4. pontból, ahol kijelölték, hogy ki őrizze étkezésükig a cipójukat. E rendtartásban olvashatunk arról is, amit a leltárak összeírásai alapján feltételeztünk,⁴ vagyis, hogy meleg időben a borospalackokat jeges vízben tartották hűvösen.

Forrás

Ordinantia⁵

Reggel

1. Az konyhamester⁶ reggel öt órakor mindenféle sütni és főzni valót, az mit I[ste]n add, ki vigyen az kulcsártól és egyébünnétt elrendelvén, honnét, mi legyen az udvarbíróval⁷ együtt.
2. Az kulcsár hat órakor az abrakot adja ki, akkor az, ki reá nem megyen, annak utána ki ne adja, hanem ha útrül jünne haza, de az vendígnek akármikor tartozik ki adni.
3. Az kulcsár kilenc órakor tartozzék mindeneknek valakik az úr asztalához való, azoknak cipójokat az pohárnok⁸ kezéhez adni.
4. Az étékfogók és ifjak,⁹ inasok¹⁰ cipóját Német Jancsi fogja ki mindeneknek 9 órakor, tartozék mind addig megőrizni az míg esznek.
5. Asszonyom Ő[agysá]lga háza népének az fogja mind cipójokat, borokat, az kiknek jár, az kit maga asszonyo[m] Ő[agysá]lga rendel az limitációnak¹¹ rendtartásának idején.
6. Az szakácsoknak cipójokat az inasok fogja, ki borokat is, az vagy magok, de az limitatio szerint. Az tálnoknak¹² szeltnek¹³ való cipót ebédre adjanak. NO.
7. Az kulcsár téli üdön tíz órakor tartozzék az úr asztalához azon kívül is mindeneknek, az kik praebendások¹⁴ borokat ki adni.
8. Nyárban pedig tized fél órakor, de csöbörben az pincében jeget tartson, az bort palackokban, jeges vízben tartván.

⁴ A leltárakban vízhűtő rézedényeket írtak össze.

⁵ Rendtartás.

⁶ A konyhamester olyan familiáris volt, aki a konyhát irányította és felügyelte. A tisztség betöltéséhez nem kellett főzni tudnia, mivel elsősorban a konyhára szükséges élelmiszerek biztosítása és az asztali rendtartás betartatása volt a feladata.

⁷ Az udvarbíró egy-egy uradalom gazdasági irányítója volt.

⁸ Az inasok közé tartozó pohárnok feladata volt az asztal megterítése, így többek között az, hogy a cipót a tányérokra elhelyezze.

⁹ Az étékfogók és ifjak azonos csoport elnevezése szokott lenni. Az étékfogók azok a fiatal nemes ifjak, akik a konyhából az ebédlőpalotába hordták fel az ételt.

¹⁰ Az inasok olyan fiatal nemes ifjak voltak, aki a főúr körül láttak el személyes szolgálatot.

¹¹ Mennyiség meghatározás.

¹² Az ezüsttálak felügyelője: ő adta ki, majd kapta vissza az ezüsttálakat, amelyekben az úr asztalára tálták az ételeket.

¹³ A szelt egyes ételek alá tett kenyérszelet.

¹⁴ Praebendás az, akinek természetbeni juttatás, így többek között bor és cipó (kenyér) járt.

9. Az konyhán az étekezésnek ordinantiája, az hogy mikor asszonyom Őn[agysá]lga az úrral együtt esznek, akkor az első és az második fogást elfogják az úr asztalára.
10. Annak utána mikor az udvarbíró itt benn vagyon,¹⁵ számtartó ét két fogják, harmadszor az leányasszonyoknak¹⁶ adassék. Ismét sütőnek, tömlőctartónak,¹⁷ kocsisoknak, lovászoknak.

Délután

1. Az konyhamester az vacsorára főzni sütni valót egy óraker vigye ki.
2. Az kulcsár az estvére való abrakot négy óraker adja ki, de ha vendég jű, akár mikor ki kell adni az vendégnek.
3. Az kulcsár az asztalra való cipót azoknak az uraimnak, kik az úr asztalánál esznek, az pohárnok kezéhez adja és elrendelt embernek az régebbi rendtartás szerént.
4. Az kulcsár hat óraker tartozik az úrnak, uraimnak való bort az borhordónak, Német Mihálynak kiadni, de az mint az nyárban és téli üdön az emlékezet vagyon az régebbi rendtartásban az praemendásoknak (!) rend szerént ismét. Az tálnoknak szeltnek való cipót vacsorára adjanak. NO.
5. Az kulcsár avagy számtartó ebéd és vacsorának idején az pohárszékhez¹⁸ felmenjen, ha bor kívántatik maga vigyen.
6. Mikor vendég léssen, rendelt embernek adjanak bort ki.
7. Az konyhán étekezésnek rendtartása így legyen.
 1. Első asztal az úr asztala, mikor asszonyom Őn[agysá]lga külön eszik, második asztal az Őn[agysá]lgáé legyen.
 2. Az udvarbíró és számtartó¹⁹ asztala.
 3. Az leányasszonyok asztala.
 4. Az lovászoknak mind az úr Őn[agysá]lga lovászi s mind az katonák lovászi együtt legyenek.
 5. Az sütőnek, kocsisoknak. Az tömlőctartónak akkor adjanak, mikor tíz tizenkét rab léssen.
 6. Az szénaosztó két óraker adjon szénát mindennek, az ki akkor reá nem megyen, ne tartozzék annak utána kiadni, hanem ha útról találna haza jűnni. De az vendégnek akár mikor tartozzék kiadni vagy éjjel vagy nappal.

Rövidítések és irodalomjegyzék

KOLTAI
2001

KOLTAI András *Magyar udvari rendtartás. (Utasítások és rendeletek 1617–1708.)* Bp., 2001. (*Millenniumi magyar történelem. Források*)

¹⁵ Itt benn vagyon, vagyis ha azon a helyen tartózkodik, amely számára ez a rendtartás készült. Az udvarbíró tiszténél fogva (ld. 7. l.) viszonylag sokat volt távol.

¹⁶ Az udvarban lévő nemes kisasszonyok, akik az úrnő társalkodónői, kísérői voltak.

¹⁷ Börtönőr. A főúri várakban is volt börtön, vagyis ahogy ők nevezték, tömlőc, ahová a főúr az általa elítélt embereket, illetve török foglyokat bezáratta és őriztette.

¹⁸ Az ebédőpalotán álló pohárszéken tárolták étkezés idején a bort és az ivóedények egy részét.

¹⁹ A számtartó az uradalom (vagy több uradalomét egyszerre) elszámolásait készítette.

A kolozsvári piarista (egykori jezsuita) templom sírfeliratai

Kolozsvár városának három tanácsosa – a katolikus Páter Pál, a református Pataki István, az unitárius Gyergyai Pál –, valamint a főjegyzői hivatal viselő Füzéri György aranyműves 1734-ben hosszú, barokk körmondatra emlékeztető címmel latin nyelvű városismertetést írtak. A *Descriptio civitatis ab origine repetita cum inscriptionibus*... kezdetű cím fordítása a maga teljességében így hangzik: „Kolozsvár¹ város leírása eredetéig visszamenőleg, továbbá azok a föliratok, amelyek a bástyákon és más nevezetes épületeken mindenütt láthatók, aszerint, amint a város lakói a sors fordulataival gyarapodtak, különféle vallásra oszlottak, s az államkormányzat rendén is változtak, egészen a mai állapotig folytatólag.” A jezsuita templomról így írtak: „Van a Torda² városról elnevezett Torda utcában egy másik templom is. Ez nem nagyon régen épült a Szentháromság tiszteletére a Jézus Társaságához tartozó tisztelendő atyák gondoskodása és munkássága folytán. Kívül-belül faragványokkal és szobrokkal, azonkívül három hegyes toronnyal van ékesítve, az épület nagy költséggel, művészi kivitelben 1723-ban fejeződött be”.³

Az előzményekhez tartozik, hogy az I. Lipót császár által 1692. március 15-én a jezsuitáknak juttatott Kolozsvár-óvári templom és zárda idővel szűknek bizonyult a tanulók, a népes tanári kar és a lelkeskedő papság számára. A katolicizmus általános fellendülésének időszakában új és megfelelő helyet kellett keresniük további tevékenységük zavartalan kibontakoztatásához. Kolozsvár déli részén, a Torda, a Farkas és a Fogoly utca találkozásánál szerzett ingatlanokon akarták felépíteni mindazokat az épületeket, amelyeket intézményeik működtetéséhez szükségesnek gondoltak.⁴ Ambiciózus és időigényes tervük megvalósítása az első barokk városképi együttes létrehozását is jelentette.⁵ Először rendházuk építését kezdték el, amelyhez az egykori kolozsmonostori apátság köveit is felhasználták. Ezt követően, 1703-ban láttak hozzá új templomuk alapjainak lerakásához. A jezsuiták római központi levéltárában őrzött *Litterae Annuae*, a rend provinciálisainak jelen-

¹ Kolozsvár (ma: Cluj-Napoca, RO)

² Torda (ma: Turda, RO)

³ Teljes címén *Descriptio civitatis Claudiopolis ab origine repetita cum inscriptionibus, in moenibus et aliis notabilibus aedificiis undique conspicuis, pro augmento et varietate incolarum ac religionum, vicissitudinibus factorum, directione item politica, usque ad modernum statum, continuata et compendiose concinnata. Per deputatos pro hoc negotio civitatis amplissimos dominos Paulum Pater, Stephanum Pataki seniorem, Paulum Gyergyai senatores et Georgium Füzéri juratum civitatis notarium*. MÁRKOS 1944. 31.

⁴ BIRÓ, 1932. 12.

⁵ B. NAGY, 1970. 229. A felépült barokk épületek által határolt teret hangulatosan egészítette ki az Anton Schuchbauer faragta Mária-oszlop, vagy inkább pestis-oszlop, melyet az 1738–1744 között dühöngő pestis megszűnésének hálaemlékéül emeltetett göncruszkai gróf Kornis Antal főkörmányszéki tanácsos és felesége, Petki Anna bőkezűsége.

tései alapján készült évkönyvek egyikében, az ausztriai tartományfőnök leveleiben olvashatunk a tervezett építkezésről: „Claudiopolitana Jesu Societas bonorum omnium fonti Deo pro suo in hac atria stabilimine, et acceptis per 162. annos gratis, grati animi contestationem redditura templum sub SSS. Trinitatis patrocinio excitare decrevit augustum.”⁶ Az új istenházát a rendház közelében álló és imahe-lyül szolgáló polgárházban, a „misemondó ház”-ban képzelték el.⁷

Az alapok kiásásához 1718. február 22-én fogtak hozzá, március 13-án – az országgyűlés miatt a tervezett időpont, Szent Gergely pápa ünnepe után egy nappal – megtörtént az alapkőletétel. Az alapkövet maga csikkarcfalvi báró Mártonffy György erdélyi püspök helyezte el, Gyalogi János tudós jezsuita, a „magyar Cice-ro” alkalmi költeményében az épülő templom örökkévalóságáért esdekelt. Az elkészült templomot 1724. szeptember 10-én avatták fel, ekkor Gyalogi János mondta el az erre az alkalomra írt *Coronam XII. Stellarum*⁸ című versét.⁹ A temp-lom egyaránt készen állt az istentiszteletek végzésére és a halottak fogadására, ezért átadása után már temetkezőhelyül is szolgálhatott. A felszentelési ünnepsé- get 1725. május 13-án tartották meg, csikszentmártoni báró Antalffy János erdélyi püspök részvételével.¹⁰ A *titulus ecclesiae* oltalma alá helyezett istenháza felszen- telési címe a *Szenháromság dicsőítése* lett.

Az 1718 és 1724 között felépült templom tervezője nem ismert, az említett je- zsuita évkönyvek sem jegyezték fel nevét. Általánosan elfogadottá az a nézet vált, hogy egy jezsuita, a rendi előírásokat pontosan betartó – nagy valószínűséggel bé- csi – títustervet alkalmaztak a helyi viszonyok figyelembevételével. Genthon István – indoklás nélkül – Torniyosi Tamás kassai származású építőmestert nevezi meg a templom építőjeként.¹¹ Hihetőbb Biró József vélekedése, aki a templom tervezőjét Scherzer Bálint jezsuita fráterben sejtí, építőmesterét pedig Konrad Hammerben.¹² Utóbbi feltételezést B. Nagy Margit is osztja.¹³ A legújabb kutatások azonban kide- rítették, hogy a templom tervező építész a jezsuita Andrea Pozzo tanítványa és követője, Fr. Christophoro Tausch volt.¹⁴ A tervező sokáig homályban maradt sze- mélyét az alapkő feliratának megismerhetősége tette lehetővé, amely egyértelműen tartalmazta nevét: „Architecto totius fabricae Fr. Christophoro Tausch, societatis nostrae adiutore et pictore aetatis suae celeberrimo.”¹⁵

A jezsuita templom, a város barokk ékessége, nem egészen fél évszázad múlva másik gazdát, fenntartót kapott, mivel XIV. Kelemen pápa 1773. július 21-én a *Dominus ac Redemptor* kezdetű brevéjével eltörölte a jezsuita rendet. A Szentatya

⁶ „A kolozsvári Jézus Társaság elhatározta, hogy az Istennek, minden jó forrásának a maga, ebben a hazában való megszilárdulására és a 162 éven át vett kegyelmekért hálás lelkének bizonyosságát akarván tenni, fenséges templomot emel.” BIRÓ, 1932. 26.

⁷ APOR, 1972. 84.

⁸ Tizenkét Csillagú Korona.

⁹ BIRÓ, 1932. 19.

¹⁰ BIRÓ, 1932. 20.

¹¹ GENTHON, 1955. 16.

¹² BIRÓ, 1934. 117.

¹³ B. NAGY, 1970. 303.

¹⁴ VERESS, 2006. 418.

¹⁵ *Inscriptio 1718 die 13 Martii lapidi fundamentali Templi S. J. facta Claudiopolitani.* GYÉFKL, Püspöki Hivatal iratai 3/1718.

oklevele alapján adta ki az év szeptember 20-án Mária Terézia királynő a jezsuita rend feloszlásáról szóló rendeletét. Az általa Kolozsvárra tervezett egyetem felállításához 1776. október 15-én a jezsuiták kezéből a piaristáknak adta a templomot. A kegyes tanítórend – akkori szóhasználat szerint –, a „Kegyes, Ájtatos, vagy Jám-bor oskolák szerzetének” – tagjait két év múlva, 1778. augusztus 28-án állandósította a templom örökségében is.¹⁶

A piaristák nem alakították át a templombelsőt, csupán a meglévő oltárok számát gyarapították kettővel, Nepomuki Szent János és rendalapítójuk, Kalazanci Szent József oltárával. A kriptában nyugvó jezsuita halottak mellé a piarista szerzeteseket és a renddel szorosabb kapcsolatot kialakított nemes családok tagjait tették.

A templomot – legkorábbi adat szerint – 1775-ben restaurálta Anton Überlacher, majd 1815-ben és 1831-ben esett át egy alaposabb tisztogatáson. Nagyszabású felújítása 1924-ben, építésének 200. évfordulóján valósult meg. Azóta nagyobb restaurálásra 1942–1943-ban, majd 1968–1970-ben kerülhetett sor.¹⁷ Örvendetes módon a 2005–2006. esztendőben külsőleg megújult a barokk istenháza.

A XIX. század végén Kolozsvár monográfusa, az unitárius Jakab Elek így foglalta össze a piarista rend szerepét és jelentőségét: „Százöt évének, hogy e rend [a piaristák] Kolozsváratt szent hivatásának él, híven és hazafisan szolgálva a keresztény katolikus és hazai közügyet, anélkül, hogy hatáskörén kívül lépve, vagy a keresztény szeretetről megfélemlítve, a város polgárai között a békét megzavarta volna. E rend az oltárnál Isten szolgája, a tanári széken és iskolában az ifjúság nevelője, a polgári életben hazafi. Megtelepedése megtelepítette Kolozsvár falai közt a vallásos békét. Azóta ott magát ismét magyarnak és testvérnek érzi katolikus és nem katolikus.”¹⁸

A templom alépítményeivel már az első évben, 1718-ban készen voltak. Ezt a teljesítményt csak az tudja igazán méltányolni, aki látta a templom alatt kialakított kriptá óriási méretét, amely a szentély alatt egészen a templom hajójáig érő területet, valamint a templomhajó hosszában kétoldalt tágas folyosót foglal magában. A folyosó egyik falában kemenceszerű sírüregeket, a másik oldalán pedig a templomban látható fülkék alatt boltozatos üregeket alakítottak ki. Mindösszesen 140 elhunyt eltemetésére alkalmas kriptát építettek ki.

1725. június 7-én, még a Kolozsvár-óvári istenháza visszaadása előtt a jezsuiták a templom és a zárda kriptájában nyugvó halottaik, valamint jótevőik holttestét átvitték újonnan felépített templomuk alépítményébe. Így ők lettek a templom első halottai. Az elhunytak felsorolását altorjai Apor István gróffal (1638–1704), a katolikus vallás „nevezetes oszlop”-ával kell kezdenünk, akit a sírja elé állított emléktábla Erdély kincstartójának és fővezérének nevez. 1935-ben az Egyházmegyei Tanács (korábbi nevén az Erdélyi Római Katolikus Státus) Apor István kriptabeli sírja elé és a templomba is emléktáblát állíttatott. Mindkét kegyeletes relikvia elkészítésére Vágó Gábor szobrászművészt kérték fel. A sír előtti fehér márványemléktáblán az Apor-címer alatt ez a magyar nyelvű szöveg olvasható:

¹⁶ PATAY, 1925. 12.

¹⁷ SAS, 1999a 55–56.

¹⁸ JAKAB, 1888. III. 345.

ITT NYUGSZIK ALTORJAI GRÓF APOR ISTVÁN ERDÉLY KINCSTARTÓJA
ÉS FŐVEZÉRE. MEGHALT 1704-BEN, IDE TEMETTETETT 1725-BEN.

A templom apostoli oldalánál, a Szent József-mellékoltárnál lévő, rusicai fehér márványból készült emléktábláján ezt a feliratot olvashatjuk:

COMES STEPHANUS APOR / DE ALTORJA / INCLYTI GUBERNII
TRANSSYLVANIAE CONSILIARIUS AC GENERALIS REGNI / RELIGIONIS
CATHOLICAE FAUTOR ARDENTISSIMUS / INSTITUTORUM FUNDATOR
MUNIFICENTISSIMUS / STATUS ROMANO-CATHOLICI MILES ZELOSUS /
DE VITA A.D.MDCCIV. DECEDENS / BEATAM HIC EXPECTAT
RESSURECTIONEM / VIRI MAGNIFICENTISSIMI / IMMORTALEM
CONDIT MEMORIAM / CONSILIUM DIOECESANUM / A.D. MCMXXXV.¹⁹

A szöveget Gyárfás Elemér szenátor, az Egyházmegyei Tanács (régi nevén az Erdélyi Római Katolikus Státus) világi elnöke és Gajdátsy Béla püspöki titkár fogalmazta.²⁰ Altorjai gróf Apor István találó jellemzését adta Bíró Vencel piarista tanár az életét és munkásságát bemutató monográfiájában: „Tettei azt mutatják, hogy határozott, erős akaratú ember volt, akit elvek vezettek. Erdélyi érzésű, fáját szerető, de másokkal szemben méltányos. A politikában nem ingadozó, pénzügyekben, eszmékben bővelkedő és hozzáértő. Vallásos érzését szavaival, tetteivel, párját ritkító adományozásaival bizonyította. Jó gazda és gyűjtő ember volt. Példája a nagyállású, gazdag, tekintélyre féltékeny magyar főúrnak.”²¹ Végző nyughelye, amelyet egykoron mindig friss fenyőgallyak díszítettek, mára megkopott az emlékezetekben.

Altörjai Apor István gróf emléktábláján kívül még egy halotti epitáfium látható a templomban, a Szent Kereszt-mellékoltárnál. Ott helyezték el az örmény Zakariás Kristófné, Szentpéteri Borbára előkelő, címerrel ékesített fekete márvány emléktábláját, melynek aranyozott betűi emlékeztetőül szolgálnak: Itt Nyugosznak / A Hit Szent Óltárai Alatt / Szentpéteri Borbára / Zakariás Kristóf Hitvesse Hamvai / Született 1805 Mártius 8 Dikán / Korán El Hunyt 1830 Dec 15 Dikén / A Házasszövetség 6^{dik} Évjében / Élete Foly Még / János Lukács És Katalin Magzatai / Ereiben / Szép Lelkének Emlékezete Él / Holtig Kesergő Férfjének Szívében / Ki E Hideg Követ / A Vizsontlátás Forró Reményével / Az Ég felé A Boldogult Lakhelyébe / Utmutató Oszlopul Emelte.

A kriptában egy volt apáca sírfeliratát is olvashatjuk. Ott van eltemetve „Mater Angela ex – monialis ordinis S. Ursulae”, vagyis Angéla anya volt orsolyita apáca. A XIX. században halt meg Kolozsvárt, halála pontos dátumát nem ismerjük. A Szent Orsolya Társaság Nagyszébenben²² (1733) alapított házat Erdélyben.²³

¹⁹ Főispán / Apor István / altörjai / a híres erdélyi főkormányzók tanácsosa / kincstárnok és királyi generális / a katolikus vallás izzó jótévedője / intézmények bőkezű alapítója / a Római Katolikus Státus lelkes katonája / az életből 1704-ben eltávozott / itt várja a boldog feltámadást, / E nemes lelkű férfiúnak / halhatatlan emléket állít / az Egyházmegyei Tanács / 1935.

²⁰ KENDE, 1935. 487.

²¹ BÍRÓ, 1935. 175–176.

²² Nagyszében (ma: Sibiu, RO)

²³ Ld. PUSKELY, 1995. II. 759.

Az új kriptában lelték meg végső nyugalmaikat felőri Nápolyi György (1657–1714) és harasztosi Felvinczi Zsigmond (mh. 1706) teteme mellett a rend elhunyt tagjai is: Hilbert János, Pakay János, Alló Imre, Kupsay Mátyás, Klaminger Kristóf, valamint a jezsuiták történetírója, Bzensky Rudolf (1631–1715).²⁴

A rend jötevői közül a kriptában temették el özvegy zabolai gróf Mikes Mihályné bethleni Bethlen Druzsiana grófnőt, Bethlen Farkas történetíró leányát (az ő férje vitte a híres Mikes-féle vallási pontokat Bécsből Erdélybe), valamint a „mulier devo tissima” özvegy felőri Nápolyi Györgyné, harasztosi Felvinczi Klárát, a bőkezű adományozót, aki a Szent Anna-oltár alatt nyugszik. Ebbe a sorba tartozik még – többek között – hallerkői gróf Haller Gábor (1638–1723), az erdélyi királyi tábla ülnöke és sárdi báró Száva Mihály (mh. 1728), a megszünt Zaránd vármegye egykori főispánja, a soáknák főinspektora, feleségével (mh. 1755) együtt.²⁵

A templom piarista idejében a kriptá továbbra is temetkezőhelyül szolgált. Oda temették a rend tagjait, valamint a jötevőket és a renddel szorosabb kapcsolatot kialakított nemes családok – Bornemiszák, Jósikák, Henterek, Kabdebók, Nemesek, Orbánok, Telekiek, Tormák – elhunyt hozzátartozóit is.²⁶ Ott nyugszik hídvégi Nemes Ádám gróf (1767–1834), kamarás, főkormányiszéki tanácsos, kincstartó; branyicskai báró Jósika János (1777–1843), Erdély kormányzója és felesége, keresztszegi Csáky Rozália grófnő (1783–1850), aki Csákigorbón cukorgyárat üzemeltetett, Kolozsvárt megalapította a Jótékony Nőegyletet és a város első napközi otthonát.²⁷ A kriptában kapott végső nyughelyet széplaki gróf Petrichevich Horváth-Tholdy János (1801–1865) lovas tábornok, aranysarkantyús vitéz, ezredtulajdonos.

Az erdélyi főrangú családok közül a kriptá hagyományos temetkezőhelye volt a branyicskai Jósika, a hallerkői Haller, a hídvégi Nemes, a kászoni Bornemiszák, a keresztszegi Csáky, a gogánváraljai és sárdi Száva, valamint a széki Teleki családnak.

A branyicskai báró Jósika család tagjai közül kászoni Bornemiszák Jánosné, branyicskai Jósika Antónia (1833–1879) Kolozsvárt, 1879. március 7-én kiadott gyászjelentése alapján Bécsben hunyt el, és „a megboldogult tetemei a római catholicus szertartás szerint folyó hó 9-én Bécsben, a központi sírkertben saját sírjába fognak örök nyugalomra helyeztetni; az engesztelő szent miseáldozatok pedig Kolozsvárront, a kegyesrendiek templomában folyó hó 11-én, reggeli 10 órakor a Mindenhatóknak bemutattni”.²⁸ Ha már nem nyugodhatott a templom kriptájában, legalább lélekekben, a szentmise idejére legyen a család tagjaival.

²⁴ Nyomtatásban megjelent munkája: *De origine et progressu cultus et lacrymis prodigiosis Claudiopolitanae iconis B. V. Mariae*. Claudiopolis. Kéziratban maradt munkái: *Dissertatio historica de Dacia Mediterranea 1699*. (Ms. XVII. Gyulafehérvár, BB, R XI. 147.), *Epistola de missionibus in Transsilvania 1711*. (Ms. Pannonhalma, conv. OSB, ms. 118.A.6, fol. 39r–47v). Ld. SZINNYEI, 1891. I. 1439–1440; *Adnotationes historicae de Transilvania. An. 1661-1693. Copiae notarum annis 1693–1695. scriptarum. Missio Societatis Jesu Cibinii in Transilvania ab anno Christi 1688. plantata, rigata et radicata. Praeloquium historicum. De origine urbis Cibinii. Cibinii 1694. Caput secundum. Elogium ... patris Luca Kolich e Societate Jesu ... missionarii*. (OSZK Kt. ff. 305v–323).

²⁵ Sárdi báró Száva Mihály korábban Bornemiszák Anna provisor (tiszttartója), majd az erdélyi bányák inspektora (felügyelője). 1697-ben kapta meg a bárói méltóságot. Felesége keresztszegi gróf Csáky László özvegye, Kovács Erzsébet volt. Miután nem született gyermekük, vele kihalt a sárdi Száva nemzetség. Vö. NAGY, 1863. 512.

²⁶ Ld. *Az akadémiai templomban eltemetett nemes családok névsora (1912)*. In: SAS, 1999a 100–102.

²⁷ KELEMEN, 1928. 7.

²⁸ Kászoni báró Bornemiszák Jánosné, branyicskai báró Jósika Antónia gyászjelentése. SzNM It

A kriptában eltemetett nemesi származású halottak leszármazottai közül többen elhelyezték az elhunyt halotti címerét a templom szentélye és mellékkápolnái körül. 1945 után a bekeretezett címereket levették és összegyűjtötték, helyüket a keresztutat bemutató képsorozat foglalta el. A selyemre és papírra nyomtatott halotti címerek egy jó részét kivették a keretükből, így azok a későbbiekben elkalódtak. A megmaradtakat összegyűjtötték és összeírták.²⁹

Sajnálatos módon több sírfelirat megrongálódott, vagy az átfestések, a többszöri átmeszelések következtében megsemmisült. Sok kárt okozott a betűk és számok utólagos, hozzá nem értők általi megerősítése, amely több esetben is értelmezhetetlen szöveggé tette az eredeti feliratot. Amennyiben a sírfelirat nem lelhető fel, az ott eltemetett személyről – összeírás hiányában – csupán a gyászjelentések és a halotti címerek szövegéből lehet tudomásunk.

**Az óvári, egykori jezsuita,
későbbi ferences templomból áthozott
halottak**

P. RUDOLPH BSENSKY
[1631. október 27.–1715. június 13.]
Huc translatio [Anno 1725
Die 7 ma Junii]

R[everen]d[issim]i Patres
Joannes Jos[ephus] Hilbert, Joannes Pakay,
Emericus Allo, Mathias Kupsay
Christophorus Klaminger
Huc Translati[o] Anno 1725
Die 7 ma Junii

ITT NYUGSZIK
ALTORJAI
GRÓF
APOR ISTVÁN
ERDÉLY KINCSTARTÓJA
ÉS FŐVEZÉRE.
MEGHALT 1704-BEN.
IDE TEMETTETETT 1725-BEN.

S: D:³⁰
Sigismundus
Felvinczi de Harasztos
defun[c]t[i]o 1706
Huc Trans[latio] 7 Juni 1725

²⁹ Id. SAS, 1997.

³⁰ Spectabilis Dominus

S: D:
Georgius
Napolyi de Felőr
Defunct: 2 Maii 1714
Huc translatus: 7. Junij
1725³¹

Adm[odum] R[everendus] D[omi]nus D[ominus]
Szendrei ultimus
Collegij S J³² Claud[iopolis]

Szerzetesek sírfeliratai

P. Carolus Zeki
1731

R P.³³ RECTOR
ANTONI MINDSZENTI
HUNG[ARUS] TYRNAVI EN-
SIS. OBIIT, 15. APRILIS,
AN[N]O, 1736. AETATIS
SUAE. 49

R. P. FRANCISC[US]
PATAKI Ung[arus]
n[atus] obiit 31 Aug[usti]
AN[NO] 1740

P. MARTIN[US] KERÉKES
[H]UNGAR[US] CLAUDIOP[OLI]
OBIIT 26. NOVEM[BRIS]
AN: 1741
AETATAT SUAЕ 49

R. P. FRANCISCUS
PREKENFÖLD. OBIIT
Claudio[poli] A[nn]o 1744.
29. [...] [etatis] 61

R. P. IOANNES ENDES
OBIIT ANNO 1744 DIE 30
8BRIS³⁴ CLAUDIOPOLI

³¹ Halotti címere felirata szerint – AETATIS SUAЕ – 57 éves korában halt meg. Ld. Sas 1997. 375.

³² Societatis Jesu

³³ REVERENDUS PATER

³⁴ Október

R. P. Josephus Kele.
czeni Obiit CLau-
diopoLi Anno
1744 Dies
Januar

P. Michael
Obiit die 2 Martii.
1756.
[AE]TATIS SVAE 49.

P. Leopoldus
Prunner Natus Vien
nae Austriae. 1716 Ma
ius Claudi[opol]i 25. Nov[embris]
A[nn]o] 1767

P. BURCHARDUS
OTTIGER NAT[US] LUCER-
NAE in HELV[ETIAE] AO 1687 die
31 AUG[USTI] OBIIT AO 1770 die
19 APR[ILIS] AETAT[IS] SVAE 83.

Fr.
JOSEPHVS WERDER
NATVS MERSCHBVR-
GI SVEVORVM AO 1724
DIE 13 MARTII. OBIIT DIE
11 JUNII AO 1771.

Fr.
Melchior Sch.
Hilesius Stradorffen-
sis Obiit 20 Januar
1771 AEtat[is] 52.

OMM³⁵
Frater. Soci: J:
Joannes. Paul:
Koller Obiit 1. Mart[ius]
Anno. 1774.

³⁵ Utólagos átfestés, javítás miatt DOM [Deo Optimo Maximo] helyett a nem értelmezhető OMM szerepel. Az utólagos javításról az M betűk eltérő stílusa is árulkodik. Itt köszönöm meg dr. Szörényi László irodalomtörténésznek a latin szöveg ellenőrzésében és a rövidítések feloldásában nyújtott segítségét.

Adm[odum] R. D. Fran
cis[cus] Spach Olim S. J.
Pater Obiit An[n]o 1774
Aetat[is] su[a]e 57.

R. P. ADAMUS
Kereskéniii antea e Soc. Je-
su, Ultimus Praefectus Tiipo[graphiae]
Coll[e]gy Academici. Nobili
Comaromii genere natus A[nno] d[omi]ni
Xt.³⁶ 1718. 25 Jan[uarii] Die in Do[minica]
obiit Claudio 1 Feb[ruarii] 1777

P. IOAN[NES] BAP[TISTA] BAUER
natus BUDAE
obiit 9 febr[uarii] AO 177[...]
AETAT[IS] 32.

Soc. Jesu.
Obiit Die 17 MAR[TII]
AN[N]O 1783. aetatis [suae] 73

R.³⁷ Soc. Jesu
Obiit Die 17 MAR[TII]
A[NN]O 1783 aetatis] 73

R: P. JO[S]EPHUS. HORVÁTH,
Olim S. J. Missionarius
obiit 24. Aprilis
Anno 1783 Aetat
Suae 53.

Pater
PHILIPPVS LANKOVTIS
Seminarii S. Josephi
Regens
Obiit Claudiopoli
aetatis An[no] 52. Die 12.
Aug[usti] An 1784. e S[cholis] P[iis]
R. I. P.³⁸

³⁶ Xt. = Christi

³⁷ A szerzetes nevét nem írták ki. A szerzetesek halotti fülkéit általában római számokkal jelölték, nevüket nem írták ki. A *Historia Domus*ban örökítették meg az elhunyt személyi adatait és halálozási idejét. Vö. SAS 1999b 102.

³⁸ P. Lankovics Philippus a S. Davide (Dobromil, 1732. március 10.) 1777–1784 között a kolozsvári ház tagja: 1777–1782 v-rect; 1783–1784 regens sem. A rend történeti rendtára szerint augusztus 11-én halt meg. Vö. KOLTAI, 1998. 226.

Ioan[n]es Bene[...]czi
[...]burgens
Regens Sem[inarii] S. Josef
Obiit Die 22 Julii
1790 aetattis [suae] 59

R. P.
ALEXIUS A. F[RANCISCO] R[EGIS] E
SCHOLIS PIIS PRO
FESSOR PHILOSOPHIAE
OBIIT CLAUDI[OPOLI] 15. FEBR[UARII]
1796 AETAT ANNO 52.

R. P.
ALEXIUS KAZ[I]M[IRUS]
E] S[CHOLIS] PIIS [MAGISTER
GRAMMATICAE CATECHETA]
[OBIIT 22 JUNIUS 1797
AETAT 47]³⁹

R. P.
DOLPHU[S] [...]
E SCHOLIS PIIS
RECTOR AGRONOM[IAE]
DIRECTOR TYPOG[RAPHIAE] LYCE[I]
REGII OBIIT 15 APRIL[IS] 181[...]
AET[ATIS] AN[NO] 66

R. P.
[ERNE]STUS ER[NSZT]
E SCHOLIS] PIIS
[MAGISTER GRAMMATICAE
HUMANIORUM]
OBIIT 12 FEBR[UARII] 1811]
AETAT: 32⁴⁰

R. P.
HYERONIMUS ZSUF[F]A
[E] SCHOLIS PIIS SUBRE[GII]
JURIS PILOS[OPHIAE] IN CO[NVICTU]
OBIIT [T] [A]NNI

³⁹ P. Kázmér Alexius a Matre Dei (Verseg, 1750. augusztus 27.) 1781–1793 között és 1797-ben a kolozsvári ház tagja: 1781–1793 mag. gram., catech; 1797-ben mag. gram., catech. Vö. KOLTAI, 1998. 185.

⁴⁰ P. Ernszt [Ernszt, Ernst] Ernestus a S. Ioanne Nep. (Tokaj, 1759. július 21.) 1798–1811 között a kolozsvári ház tagja: mag. gram. hum., postea dir. sch. norm. Vö. KOLTAI, 1998. 104.

[29 JANUARI] 1814
AETATIS 41]⁴¹

R. P.
GEORGIUS MÁLITS.
HUNGARUS DE TÜRJE
CO[M]T[A]TUS SZALADIENSIS,
OBIIT 1815 DIE 16 NOVEM[BRIS]
ANNORUM 34
CONCION[ATOR]⁴²

R. P.
[FRANCISCU]S LADISLAUS
KAPFER CONCIO[N]ATOR
O[B]IIT 1817. [14] DECEM[BRIS]⁴³

R. P.
ALOYSIUS CSUTAK E
SCHOLIS PIIS PROFES-
SOR GRAMMATICAE
OBIIT 15 NOVEM[BRIS] 1819
AETAT ANNO [34]⁴⁴

A[DMODUM] R. P. IOANN[ES]
SCHLAUF CAPELL[ANUS]
CLAUDIOPOLI DIE 24
MARTII 1829.

R[EVEREN]DISSIMUS D.
IOANN[ES] NEP[OMUK]
SCHENBACH PRAEPOS[ITUS]
LADISLAI. CANON[ICUS]
N[O]B[IL]I[UM] PAROCHUS
CLAUDIOPOLITANUS
DIE 6 NOV[EMBRIS] 1830.
AET[ATIS] 53.

⁴¹ P. Zsuffa Hieronymus a SS. Nomine Mariae (Nemesdedina, 1773. május 15.) 1813–1814 között a kolozsvári ház tagja: subreg. iur. et phil. in convictu. Vö. KOLTAI, 1998. 431.

⁴² P. Málics (Málits) Georgius a S. Anna (Türje, 1780. február 19.) 1813–1815 között volt a kolozsvári ház tagja. Vö. KOLTAI, 1998. 244.

⁴³ P. Kapfer Franciscus Ladislaus a S. Petro Apost. (Rozsnyó, 1782. július 4.) 1817-ben a kolozsvári ház tagja. 1816–1817 között subreg. iur. et phil. in seminario. Vö. KOLTAI, 1998. 85.

⁴⁴ P. Csutak Aloisius s S. Catharina (Polyán, 1785. augusztus 15.) 1816–1819 között a kolozsvári ház tagja: conc. hung. Vö. KOLTAI, 1998. 85.

R: P:
PAULUS REISZNER E
SCHOLIS PIIS PROFES[SOR
PH]YSICAE OBIIT 8 NOV[EMBRIS 1831]
AETAT 38⁴⁵

R. P.
EMERICUS KOROS E
SCHOLIS PIIS DIRECT[OR
TYPOGRAPHIAE LYCEI REGII
OBIIT 24 MAI 1831
AETATIS 76]⁴⁶

R. CLER[ICUS]
JOANNES NEP[OMUCENUS] VEBER
E: SCHOLIS PIIS STU
DENS PHILOSOPHIAE
IN ANNUM II OBIIT
[7] AUG[USTUS 1831
AETATIS 22]⁴⁷

R. P.
PETRUS BAAN E SCHO
LIS PIIS SUBREGENS
[HUM]ANISTAR[UM] IN CO[NVICTU]
OBIIT 3 [MAIUS] 1833
AET[AT]IS [37]⁴⁸

R. P.
LAZARUS BUZNA
[E] SCHOLIS PIIS DIRECTOR
TYPOG[RAPHIAE] LYCE[I] REGII
OBIIT 2 MARTIUS 1834
AETATIS 54]⁴⁹

⁴⁵ P. Reiszner [Raizner] Paulus a S. Erasmo (Vágújhely, 1794. január 30.) 1827–1831 között a kolozsvári ház tagja. A történeti rendtár szerint október 2-án halt meg. Vö. KOLTAI, 1998. 317.

⁴⁶ P. Koros [Koross] Emericus a S. Stephano (Sümeg, 1755. november 10.) 1796–1831 között a kolozsvári ház tagja: 1796 subregens sem., prof. suppl. phil; 1796–1812 prof. log. metaphys. ethicae; 1813–1831 v-rect., dir. typographiae lycei regii, dein etiam spir. Vö. KOLTAI, 1998. 206.

⁴⁷ Cn. Veber [Véber] Ioannes Nep. a S. Ioanne de Deo (Tolcsva, 1809. február 2.) 1830–1831 között a kolozsvári ház tagja: stud. phil. Vö. KOLTAI, 1998. 408.

⁴⁸ P. Baán [Bán] Petrus s S. Paulo (Kisléta, 1796. április 8.) 1818–1819 és 1822–1833 között a kolozsvári ház tagja. 1818–1819 között stud. fil. Vö. KOLTAI, 1998. 85.

⁴⁹ P. Buzna Lazarus a S. Iosepho Cal. (Garamújfalu, 1780. február 25.) 1808–1834 között a kolozsvári ház tagja. 1808–1811 között subreg. in convictu; 1812–1815 között prof. math. purae et adplicatae; 1816–1820 között pror. mat. purae et adplicatae, exhort. philosophorum; 1821–1824 között prodir. Lycei, prof. math. purae et adplicatae, exhort. philosophorum; 1825–1826 között prof. math., praef.

R. P.
JOSEPHUS CALAZ[ANTIUS] HA
JAGOS E SCHOLIS PIIS
SUBREG[ENS] IUR[IS] ET PHIL[OSOPHIAE]
IN SEMINARIO
OBIIT 23 FEBRUARIUS 1835
AETATIS 35]⁵⁰

BENEDICTUS BONDA
E SCH[OLIS] PIIS TYPOGRA[PHIAE]
R[EGII] LICEI DIRECTOR OBIIT
20 OCTOB[ERIS] 1841. ANNO
AETATIS 53.⁵¹ REL[IGIONIS] 32.⁵²

R. P.
LADISLAUS FÜLÖP
E SCH[OLIS] PIIS PROFESSOR
1^{AE} GRAM[MATICA]E OBIIT 27 Junii 1843
Anno AETATIS 27 REL. 9.⁵³

R. P.
FRANCISC[US] XAV[ER] LEZO
E SCH[OLIS] PIIS TIPOGRAPHIAE
DIRECTOR OBIIT [10 NOVEMBRIS 1846
AETATIS 52]⁵⁴

R. P.
FRANCISCUS SAL[ESIUS] SZOLCSANYI
E SCH[OLIS] PIIS EMERITUS SCH[OLARUM]
NORM[ALIUM] DIRECTOR, OBIIT 10
DECEMBR[IS] 1847. AN: AETATIS 75.
REL. 57.⁵⁵

speculae astronomicae; 1827–1830 között prof. math.; 1831 prof. math., adiunctus dir. typographiae Lycei Regii; 1832–1833 között dir. Typographiae lycei Regii; 1834 dir. typographiae Lycei Regii, spir. Vö. KOLTAI, 1998. 71.

⁵⁰ P. Hajagos Iosephus Cal. a S. Aloisio (Kecskemét, 1800. november 9.) 1835-ben a kolozsvári ház tagja. Vö. KOLTAI, 1998. 25.

⁵¹ P. Bonda Benedictus s S. Scholastica (Sükő, 1787. december 15.) 1817–1841 között a kolozsvári ház tagja: subreg. iuristarum et phil. dein. conc. hung. festivalis et quadragesimalis, postea mag. hum. A rend történeti névtára szerint október 20-án halt meg. Vö. KOLTAI, 1998. 64.

⁵² Szerzetességének 32. évében hunyt el.

⁵³ P. Fülöp Ladislaus a Conceptione B. M. V. (Érsekújvár, 1816. március 24.) 1843-ban a kolozsvári ház tagja, mag. gram. A rend történeti rendtára szerint június 26-án halt meg. Vö. KOLTAI, 1998. 85.

⁵⁴ P. Lezó [Lexő] Franciscus Xav. ab OO. SS. (Érsekújvár, 1794. november 6.) 1827–1846 között a kolozsvári ház tagja: 1827–1841 prof. log. metaphys. ethicae; 1842–1846 prof. log. metaphys. ethicae, typogr. Vö. KOLTAI, 1998. 234.

⁵⁵ P. Szolcsany [Szoltsányi, Szolcsányi] Franciscus Sal. a S. Anna (Siroka, 1773. január 22.) 1808–1847 között a kolozsvári ház tagja. 1808–1811 között prof. gram., dein prof. hum.; 1812–1816 között dir.

P. Josephus Bur
Hung[arus] Transylv[anus] Csik[iensis]
Tamasien[sis] Regens Con[victus]
obiit Claudiopoli: 17.
Julii AE[tatis] [...]

SZÁSZ ISTVÁN
1915–1945
PIARISTA TANÁR
PIHEN KELETEN

Nemesi és polgári családok tagjai

ILL[USTR]ISS[IM]US D[OMI]NUS COMES
GABRIEL HALLER
DE HALLERKŐ. SAC[RAE] CAES[ARAE] REG[IAE]
MAI[ESTATIS] INCL[IT]I TAB[ULAE] IUD[ICIARIAE] REG
ASSESSOR OBIIT 27. NOVEMB[RIS]
1723 AETATIS. 38.⁵⁶

M: D:
Christoph[orus] Prezner
Inspector Salissodin:
Ae[tatis] Funct[io] 6. Sept[embris]
1725

S: D. BARBARA RACZ
de Galgo
S: D. ORBAN de
Lengyelfalva Conius:
AET[ATIS] 53. Obyt 21. februar.
1726⁵⁷

IL[lustriss]imus D[omi]nus L: B:⁵⁸
MICHAEL SZAVA
Obiit Ao: 1728
14 Augusti:⁵⁹

sch-n; 1817–1831 között dir. sch-n., v-rect; 1832–1833 között dir. sch-n., v-rect. spir.; 1834–1838 között dir. sch-n., v-rect; 1839–1843 között dir. sch-n., spir.; 1844–1846 között em. dir. sch-n., 1847 spir. Vö. KOLTAI, 1998. 375–376.

⁵⁶ Hallerkői gróf Haller Gábor erdélyi királyi törvényszéki ülnök 1685-ben született és 1723. december 7-én halt meg. Vö. GUDENUS, 1990. I. 505.

⁵⁷ Galgói Rác Borbála első férje Felvinczi József, második lengyelfalvi Orbán Elek volt. Vö. KÖVÁRI, 1854. 208.

⁵⁸ Liber Baro

⁵⁹ Gogánváraljai és sárdi báró Száva Mihály Bornemissza Anna tisztartója (*provisor*) a gyulafehérvári uradalomban, majd a bányák főinspektora. 1692-ben Zaránd vármegye főispánja és a sóaknák főinspekto-

ANNA ELIZABETH
VON TELKIN HAUBTMANS
TOCHTER OBIIT
An[n]o 1732 die 11 Aprilis]

EVA MARIA HELE-
NA GEBOHRNE VON TEL-
KIN HAUBTMANS TOCHTER
IHRES ALTERS 32 JAHR 3
MONAT UND 27. TAG GESTO-
RBN IN CLAUSENBURG
[...] 1736 UND

[ILLUSTRISIMUS] L: B: ALEXIUS ORBAN OBIIT Zalán. MDCCLIII⁶⁰

ILLUSTRISIMUS
ADOLESCEN[IS] JOSEPHUS
BORNEMISZA. L B. DE
KASZON SYNTAX[IS]
STUD[ENS] E CONV[ICTUS] NOB[ILIS]
OBIIT 1. MAY. 1737
AETAT SVAE 14

Hic jacet Dona-
tus Millerin, rati-
onum praefecti nagy-
banensis uxornata
orubcrin fefuncta Cla-
udiopolio, a. 1738

S. D D ANDREAS
ANTONIUS FERENCZY
DE MEDESER. OBIIT CLAU-
DIOPOLI DIE X APRILIS
MDCCXLVII AETAT
SVAE LIII

ILL[USTRISII]MA COMITISSA
CATHARINA HALLER

ra lett. 1697-ben bárói rangra emelkedett. II. Rákóczi Ferenc idején kurucnak állt, a rábízott erdélyi államkincstár működtetéséből szerezte vagyonát. Felesége özv. gróf Csáky Lászlóné, Kovách Erzsébet volt. Száva Mihály halálával kihalt a család sárdi bárói ága. Halálának 1729-es évszáma nem egyezik meg a sírfeliratán feltüntetett időponttal. Ld. Száva, 2000. 25.

⁶⁰ Lengyelfalvi báró Orbán Elek Udvarhelyszéken, Lengyelfalván született 1703-ban és 1753. január 2-án Aranyosszéken, Harasztoson halt meg. Onnan vitték a piarista templom kriptájába. Vö. GUDENUS, 1993. II. 416.

VIDUA COMITIS
SIGISM[UN]DI CSAKII OBIIT
AETATIS LVII DIE XIV 8BRIS
ANNO MDCCLII⁶¹

Hic Iacet Illustrissima
Dona nata Baronissa Iu-
ditha Szava mortua in puer-
perio cum sua Filia Anna
aet[a]tis dierum 4 Consors
sp[ectab]ilis, ac Magnifici Do[m]ini
Josephi Béldi de Uzon,
obiit Anno 1755 Die 16
8bris aet[a]tis suae 40⁶²

ILLustrissima D[omi]na
EVA Koncz Consors
I[lustrissimus] L: B: MICHAELIS SZAVA
DE SARD: OBIIT 1759:
DIE 6: DECEMBRIS: AETATIS [SUAE ?]

ILLUSTRISSIMA CO-
MITISSA BORBARA CSA-
KI ILLUSTRISSIMI COMI-
TIS GEORGII HALLER
CONSORS OBIIT AETATIS
XLIV DIE XXV JUNII
ANNO: D MDCCLXII⁶³

INSIGNIA
ILLUSTRISSIMI D D COMITIS
GEORGII HALLER DE HALLERKEŐ
OBIIT ANNO 1763 DIE 24 IAN[UARII]
AETATIS. 55.⁶⁴

⁶¹ Hallerkői gróf Haller Kata férje keresztszegi gróf Csáky Zsigmond Szepesföld örökös ura, cs. és kir. kamarás volt. Ld. NAGY, 1858. 82.

⁶² Gogánváraljai és sárdi báró Száva Judit, uzoni gróf Béldi József fogarasvidéki főkapitány felesége. Vö. GUDENUS, 1990. I. 136. Béldi József szerezte meg 1771. október 15-én a Béldi család grófi címét. Ld. NAGY, 1857. 280. Gogánváraljai és sárdi báró Száva Judit első férje csicsókeresztúri Torma Miklós, Belső-Szolnok megyei főbíró lehetett, akivel a kolozsvári ferences templom szószékének donátorai voltak. Ezt tanúsítja a szószék hangfogó koronájánál (ma a sekrestyében) elhelyezett epitáfium jellegű tábla szövege: MD:CCXL / Illustro[um] aureis radiis / Ill[us]t[riss]imi. D[omini] D[omini] NICOLAI TOR / MA de Csí[csó]keresztura o eius / commorasis D[omina] D[omina] JUDITHAE nata L[iberal] B[aronissa] SZAVA. SAS, 1999a 149.

⁶³ Hallerkői gróf Haller Györgyné, keresztszegi gróf Csáky Borbálának két gyermeke született: Juliana és János. Ld. NAGY, 1859. 37.

⁶⁴ Ebben az időben elhalt Haller Györgyöt nem ismertem a családtörténet. Amennyiben azonos azzal a Haller Györggyel, aki keresztszegi gróf Csáky Borbála férje volt, akkor 1737-ben született. Ld. NAGY, 1859. 37.

QVIESCIT HIC FRANC[ISCUS]
XAV[ER] BANDI DEO
E CHARISSIMIS REGIA CONSILIIS
MAGNUS PATRIAE PATER
OBIIT
AETAT AN[NO] LIII. CHR[ISTI] M.D.CCLXVIII.
DIE XXX MEN[SIS] AUG[USTIUS]

IL[USTRISSI]MA. C[OMITIS]SA. N[A]TA BORBARA PETKI DE KI
RALYIHALMA CONS[ORS] IL[LUSTRISSIMNI] D. L. B. DAVIDIS HEN
TER OB[IIT] ANNO 1769. DE 18 NO[VEM]BRIS AE[TATIS]
SUAE 58.⁶⁵

Illustrissima D[omi]na Maria
Josepha de Neuhanßton-
sors comitis, capitanei
Preiner Obiit in Dees
et hue Lata Die 22
1769

ILL[USTRISSI]MAE CO[MITI]SSAE
BARBARA HALLER DE HALLERSTEIN
Damae Cruciatu supra ad virum
S[acrae] R[egiae] C[aesareo] Paul: Teleki de Szek dulcissimas
Profes[sor] Franciscus THom Mich Annam
Magd Mariam Josepham Werba
obiit A[nn]o 1770 6 Febr[uarii] aetat[is] 49 Common 30
Pulvis KRAM PULVISTATO SUM FACTA VALETE
OMARA MIHI SEMPER PIGNORA VIR QUE VALE
OMARA DEO NUNC SPONSA DEO SUM JUNCTA CAVETE
TRISTIA FUNERIBUS DICERE VERBA MEIS
NAMMEA QUA VITAE MENSES SUM MENSA DIES QUE
QUEA MERVIT VIRTUS PRAEMIA FERRE: TULIT
DISCIPE VIRTUTI PRECIUM NUNC PONERE VIRTUS
SOLA IU VAT: SUNT HIC CAETERA VIRTUS CUNCTA NIHIL⁶⁶

EPITAPHIUM
ILL[USTRISSIMI] S R I. COM[ITI] PAULI TELEKI
COMIT[ATUS] DOBOC[ENSIS] SUPREMI COMIT[IS]
SCIRE CUPIS QUO SIM TUMULATUS TEMPORE LECTOR

⁶⁵ Királyhalmi Petki Borbála sepsiszentiványi báró Henter Dávidnak, Doboka vármegye alszolgabírájának második felesége volt. (Henter Dávid első felesége szárhegyi gróf Lázár Druzianna volt.) Ld. NAGY, 1859. 92.

⁶⁶ Széki gróf Teleki Pálné, hallerkői gróf Haller Borbála született Doboka vármegyében: Árokajja, 1719. szeptember 11. Vö. GUDENUS, 1998. IV. 136. A Haller család 1528. március 27-én kapta meg a Hallerstein előnevet. Ld. NAGY, 1859. 38.

HAEC LEGE FUNERIBUS TEMPORA FICO MEIS
CLAUDIACA SOCIOS IESU CUM SOLVERET URBE
ROMA: DEDIT TUMULIS ME QUOQUE PARCA SUIS
NUNC UBI PARS UNA EST SOCIORUM CONDITA IESU
PARS CONDENDA NISI SORS VETUISSET ERAT:
INTER TOT SANCTOS CINERES IUXTA OSSA QUIESCO
CONIUGIS HIC NOBIS EST REQUIESSE SATIS
AN[NO] XTI⁶⁷ MDCCLXXIII. mens[is] Octobr[is] Die XXVI sublatoc
Societatis Iesu FATO sublati comit[is] men[sis] Novembri⁶⁸

Joannes Georg
ius Nagy de Csatár
Audiotor
Anno
1774 D[ie ?] Aprilis⁶⁹

[Illustrissi]ma Karácson [...]
An[n]o. 1774. Die 17. februar
AE[tatis] Su[a]e. 6. Szamosujvar

D. O. M.⁷⁰
ILL[USTRISIMA] DOMICELLA COMES
CLARA PETKI
DE KIRAL HALMA
NATA A[NN]O] 1714
DENATA A 1782
DIE IV. NOV[EMBRIS]
R. IN P.

ILLUSTR[ISSIMUS] D[OMI]NUS L. B. ANTONIUS
JOSIKA DE BRANYITSKA INCL[YTI]
COMITATUS KOLOS SUPR[EMUS] COMES
ET LYCEI R[EGII] CLAUDIOPOLITANI
SUPR[EMUS] DIRECTOR. OBIT
ANNO DOMINI MDCCCIII
XVI. JAN[UARI] AETATIS LVIII.⁷¹

⁶⁷ XTI = CHRISTI

⁶⁸ Széki gróf Teleki Pál, Fogarasföld főkapitánya, Doboka vármegye főispánja 1719-ben született és Kolozsvárt, 1773. október 18-án halt meg. Vö. GUDENUS, 1998. IV. 136.

⁶⁹ Csatári Nagy János György erdélyi kamarai igazgató és tanácsos, Apafi fejedelem fiscale dominium adminisztrátora volt. Feleségétől, Salbeck Zsófiától két fia született: János és Ferenc, akik tanuló korukban, 1744-ben haltak meg. Ld. NAGY, 1861. 70.

⁷⁰ Deo Optimo Maximo

⁷¹ Branyicskai báró Jósika Antal Kolozs vármegye főispánja, erdélyi helytartósági titkár 1745-ben született. Vö. GUDENUS, 1990. I. 612.

ALLTORJAI APOR MARIA
NÉHAI KÖRŐS TARCSAI
VEÉR SÁNDOR ÖZVEGYE
SZÜLETET[T] 1774 HOLT
MEG 1804 ESZ[TENDŐ] JULIUSNak
26. NAPJÁN⁷²

PIAE MEMORIAE ILL[USTRISSI]MI D C[OMITI] THOMAE TELEKI DE
SZÉK, FIDE IN DEUM FIDELITATE IN REGEM AMO
RE IN PATRIAM INSIGNIS 24 ANNOS MILITIAE
CENTURIONI BELLO. TURCICO ET GALLICO CLA
RO EXP[...] VI[...] 50 ANNIS 1807 [...]]
DE [...]]⁷³

HIER RUHET
DIE WOHLEDLE FRAU JULIA VON [W]AECHTLER
DES KAIS.[ERLISCHEN] KÖN.[IGLISCHEN] RATES
ROCHUS FRANCISCUS [CZ]INDERY
VON NAGY=ATTÁD
WITTWE
SIE STARS ZU KLAUSENBURG
AM XVI DECEMBER
MDCCCVIII
SIE WAR IN IHREN LEBEN
DIE DANKBARSTE TOCHTER
DIE BESTE GATTINN
DIE ZAERTLICHSTE MUTTER
DIE EDELSTE FREUNDINN
IN TODE SO WIE IM LEBEN
EINE WAHRE [...]]M
VON IHRER HAND [...]]

PIET[TATIS]
MEMORIAE
SP[ECTABI]LIS D[OMI]NUS STEPHANI HORVATOVICS
DE
FOGARAS
AD
EXCEL[LENTI]S[IM]UM R[EGNI] GUBER[NIUM] PAUPERUM ADVOCATI.
AO 1809 6^A NOV[EMBRIS] AETATIS 69
DENATI.
MAERENTES FRATRES ET SORORES
POSUERE

⁷² Lehetséges, hogy elírás történt. Nagy Iván szerint köröstarcsai Veér Sándor felesége altorjai Apor Ágnes volt. Ld. NAGY, 1865. 117.

⁷³ Széki gróf Teleki Tamás őrnagy, felesége göncruszkai gróf Kornis Katalin volt. Vö. KÖVÁRI, 1854. 233.

ANTAL ÉS ROSALIA NEVET VISELŐ
KEDVES GYERMEKEIKET SZOMORU
SZÜLEI BRANYITSKAI BÁRO JOSIKA
JANOS ÉS KERESZTSZEGI GROF CSA.,
KY ROSALIA, NYUGADALAMRA IDE HELY.,
HEZTETTÉK. HOLTANAK MEG AZ ELSŐ
1810^{BEN} A MASADIK 1811^{BEN} ELTEK
ZSENGEJE NEK AMAZ HATODIK EZ PE.,
DIG HARMADIK ESZTENDEJEK BEN.

ITTEN NYUGSZIK
L. B. KÁSZONI BORNEMISZA JOSEFFA ÚR ASZSZONY
A CSILLAGOS KERESZT RENDJÉNEK DAMAJA
HIDVÉGI GROFF NEMES ÁDÁM CSÁSZÁRI KIRÁLYI FELSÉG
ARANY KOLCSOS ÚR. VOLT ÉLETE PÁRJA
FÉRJÉNEK EL FELEJTHETETLEN HITVESSE.
Két MAGZATINAK JÁNOSNAK ÉS SUSANANAK
LEGTÖKÉLLETESEB ÉDES ANNYAK.
ÉLETÉNEK 37DIK ESZTENDEJÉBEN
EZ FOLYO 1811DIK BEN MÁRTSIUS 26DIKÁN
AZ ÖRÖKKÉVALÓSÁGBAN ÁLTAL KÖLTÖZETT.⁷⁴

Nemes
BregárdtBÁuer
Josefnek meghült
teteme 1813. Julius
18kán ide tetetett.⁷⁵

ITT NYUGSZIK NEHAI GROF SZÉKI TELEKI
MARIA JOSÉFA NÉHAI BRANYITSKAI BARO
JOSIKA ANTALNAK ÖZVEGYE AZ URBAN
BOLDOGUL KI MULT URUNK SZÜLETÉSÉNEK
1815 ÉLETÉNEK 65^{DIK} ESZTENDEJÉBEN⁷⁶

⁷⁴ Gyászjelentése szerint 35. életévében halt meg. Két gyermek maradt utána: János és Zsuzsanna. 1811. március 28-án temették a „Piáristák Templomának temető boltjában”. Hidvégi gróf Nemes Ádámné kászoni báró Bornemisza Jozéfa gyászjelentése. SzNM It. Adatait megerősíti halotti címere is. Ld. Sas, 1997. 369.

⁷⁵ Bregárdtbauer Józsefről többet árul el halotti címere: ŐSI CZIMERE / NÉHAI NEMES, ÉS NEMZETES / BRÉGÁRDTBAUER JOSEFNEK, / KIIS SZÜLETETT 1764-dik ESZTENDŐ FEBRUARIUSNAK 2-dik NAPJÁN, S MINEKUTÁNNA / Nemes] BUCZI MÁRIÁVAL MÁSODSZORI 3. ESZTENDŐT, 2. HOLNAPOT, ÉS / 13 NAPOT PÁROS SZÖVETSÉGBEN ÉLT VOLNA, KÉT MAGZATOKAT ELSŐ HIT/VESE-TŐL KMENT TRÉSIÁTÓL SZÜLETETT ERSÉBETET, ÉS JOSEFET MAGA UTÁN HAGYOTT, / TSAK 50-dik ESZTENDŐRE TERJEDETT FEDHETETLEN ÉLETÉT BE-VÉGEZTE. MEGHOLT / 1813-dik ESZTENDŐ JULIUS HONAPJÁNAK 15-dik NAPJÁN. Ld. Sas, 1997. 370.

⁷⁶ Branyicskai báró Jósika Antalné, széki gróf Teleki Mária Jozefa 1749-ben született és Kolozsvárt, 1815. április 7-én halt meg. Ld. GUDENUS, 1990. I. 612.

Spect[abilis]
D. Joan Winkler
Juris Patrii Prof[essor]
Per 42 an[n]os Obiit
11. Febr[uarii] 1817. an[n]os
natus 72

D[OMI]NUS KAPDEBO
STEPHANUS DIE 9:
MARTII A[NNO] 1819.

HIDVÉGI GROF
NEMES JÁNOSNÉ
LOSONCZI GROF
BÁNFFY JOZÉFA
SZÜLETETT 1798 JANUÁR 10^{én}
MEGHALT 1819 SEPTEMBER 14^{én}⁷⁷

Groff Nemes
[Zs]uzsa Groff Haller
[János felesége] Meg
holt 1820
[...] Esztendőskorába
[...] Novemberbe

IDE TÉTETETT ÉTFALVI
HALMÁGYI ISTVÁN ÚR.
VOLT GUB[ERNALIS] CONSIL[IARIUS] ÉLETE 56^{DIK}
ESZT[ENDEJÉNEK] 1820BAN JUNIUS 9^{DIK} NAPJÁN.
KIT KÖVETETT KEDVES PÁRJA
CSIK SZ[ENT] MIHÁLYI SÁNDOR JOSEFA.
ÉLETE 44^{DIK} ESZT[ENDEJÉBEN] – 1825^{BEN}
JUNIUS 6^{DIKÁN}⁷⁸

G[róf] Bethlen. Olivier. Szü=
letett: 1826. Decemberbe
Meg. Holt. 1827. 6. Janu=
áriusba.

MAGNA. HER[ULA]
HALMAGYI ANNA.
MARIA DIE 17:

⁷⁷ Losonczy gróf Bánffy Jozefa volt hidvégi gróf Nemes János cs. és kir. kamarás v. b. t. tanácsos, Felső-Fehér megye főispánja, 1847-től a Főkörmányszék (Gubernium) főszámvevősegi elnöke első felesége. Házasságukból gyermek nem született. Ld. NAGY, 1861. 126.

⁷⁸ Étfalvi Halmágyi István a királyi táblánál kezdte hivatali működését, 1814-ben kormányzó titkár. Ld. NAGY, 1859. 40.

DECEMB[RIS]

1829

ITT NYUGSZIK
SZENTPITERI KATALIN NEMES
ZAKARIÁS ANTAL ELFELEJT
HETETLEN HÁZOS TÁRSA
SZÜLETET[T] 1808^{BA} JANUARIUS
25^{IK} NAPJÁN
MEG HOLT 1831^{BE} augusztus TUS 5^{IK} NAPJÁN.

ITT NYUGSZIK ZAKA[RIAS]
ANTONIA
SZÜLETETT 1831 JUNI 15
MEGHŰLT 1832 MARTI 23
EMLÉKEZET

ITT NYUGSZIK
SZENTPÉTERI BORBÁRA NEMES
ZAKARIÁS KRISTOFF ELFELEJT-
HETETLEN HÁZAS TÁRSA
SZÜLETETT MDCCCV^{BE} VIII^{DI} MAR[TIUS]
MEGHOLT MDCCCXXXBA.
XV^{DIK} DECEMBER [15^{BE}]

LIBERA.BARONISSA
HUSZÁR.BORBÁRÁNAK
BETHLENI
GRÓF.BETHLEN.FARKAS;
TIZENKÉT.ESZTENDŐKIG.HÁZAS-TÁRSÁNAK
HARMINTZ.ESZTENDŐKIG.ÖZVEGYÉNEK
AZ.EZER.NYOLTZ.SZÁZ.HARMINTZ.HARMADIK
ESZTENDŐBE.IANUARIUS.HUSZONHARMADIK
NAPJÁN.ÉLETE.HATVANKETTŐDIK.ESZTENDEJÉBEN
EL-HUNYT.S E' SIRBOLTBAN.HELYEZTETETT
HALANDO.TETEMEI.FELIBE
EMLÉKEZETÉT IS.TISZTELŐ
HÁLÁDATOS.FIJA
BETHLENI
GROF.BETHLEN.GYÖRGY
EMLÉKÜL.EMELTE⁷⁹

Itt a méjj csend nyugalmába.
Az életnek végálmába,

⁷⁹ Bethleni gróf Bethlen Farkas özvegye, mezőkövesdi Huszár Borbála halotti címerének felirata szerint élete 64. esztendejében halt meg. Ld. Sas, 1997. 370.

Itt: hol éjj uralkodik,
Mayer Márton szunyadik
1833 September 30kán.
EZEN-ÜREG
méltóságos Grof
NEMES NÁNDOR
által ki van fizetve.

HIDVÉGI GRÓF
NEMES ÁDÁM
CS[ÁSZÁRI] KIR[ÁLYI] KAMARÁS BELSŐ TITKOS TANÁCSOS
LIPOT REND KÖZÉP KERESZTESSE
ERDÉLYI FŐKORMÁNYSZÉKI TANÁCSOS
KINCSTÁRNOK ÉS AZ ORSZÁGOS RENDEK ELNÖKE
SZÜLETETT 1767^{be} MEGHALT
NOV[EM]B[E]R HAVÁBAN 1834⁸⁰

ITT NYUGSZIK NÉHAI BÁRÓ JOSIKA JOSEFA
K[IRÁLYI] KAMARÁS ÉS LOVAS KAPITÁNY P. HORVÁTH
JÁNOS HÜTVESSE, SZÜLETETT 1869^{BE} OCTOBER
30^{IK} NAPJÁN, HÓLT MEG AUGUSTUS 21^{ÉN} 1836^{BA}
KÉT ÁRTATLAN ÁRVÁKAT LAJOST ÉS ROSÁLIÁT,
AZ ELSŐT HARMADFÉL ESZTENDŐTT A
MÁSİKAT HARMADNAPUST, HAGYVÁN
MAGA UTÁN, SZOMORÚ FÉRJE ÉS VIGASZTAL
=HATATLAN SZÜLŐ,
B: JOSIKA JÁNOS ÉS
G: CSÁKY ROSÁLIA
ÖRÖKRE SIRATVÁN EMLÉKEZETÉT.⁸¹

MAGNI[FICA] D[OMI]NA TORMA
IOSEPHA. DIE
18: SEPT[EMBRIS] 1837
AE[TATIS] 78⁸²

⁸⁰ Gyászjelentése szerint 1834. november 22-én délután 4 órakor halt meg, 67 éves korában „hosszas mejjbéli vizkorság következéséből származott 11 napig tartó fájdalmas és terhes betegsége után”. 1834. november 25-én délután 4 órakor „a’ halottas háztól a TT. PP. Piáristák’ Templomába fog kísértetni és örök nyugalomra helyhezettetni”. Szomoru Jelentés. Hidvégi gróf Nemes Ádám. SzNM It. Halotti címerének felirata is 1834. november 22-i haláláról tudósít. Ld. Sas, 1997. 370.

⁸¹ Gyászjelentése szerint 1836. augusztus 21-én reggeli 10 órakor „történt megdöbbentő elhunyt; – Elragadta a’ könnyörülni nem tudó halál a’ három napokkal ezelőtt egy kis Leányt világra hozó édes Anyát”. 1836. augusztus 24-én reggeli 10 órakor „a’ TT. PP. Piáristák’ Temploma alatti Kriptába több előtte elhunyt Óssei’, és Testvérei’ porai mellé elhelyeztettettek”. Szomoru Jelentés. Széplaki Petrityevity Horváth Jánosné, branyicskai báró Jósika Jozéfa. SzNM It

⁸² Csicsókeresztúri Torma Jozefa férje búlyi és porcsalmi Jékey Zsigmond volt. Ld. Nagy, 1865. 255.

ITT NYUGSZIK BRANYITSKAI IDŐSB. L. BÁRO JOSIKA
JÁNOS. A CS. ÉS APOSTOLI KIR. FELSÉG ARANYKULCSOS.
HIVE. STATUS VALÓSÁGOS BENSŐ TITKOS TANÁCSNOK
LEOPOLD JELES RENDJE NAGY KERESZTES VITÉZE
AZ ERDÉLYI NAGY FEJEDELEMSÉG FELSÉGES KIR. FŐ=
KORMÁNYSZÉKE XII ESZTENDEIG VOLT RENDES ELNÖ=
KE MDCCCXLI – XLII ÉS XLIII ÉVEKBEN TARTOTT OR=
SZÁGGYŰLÉSÉN TELYES HATALMU KIR. BIZTOS. – SZÜLE=
TETT MDCCLXXVIII-İK [ÉV]BEN MARTIUS XXXI IKÉN MEGHALT
MDCCCXLIII-IKBAN MAJUS XVI IKÁN GROF CSÁKI ROSA=
LIA KEDVES NEJÉNEK SÁMUEL LAJOS JÁNOS ANTO=
NIA L. BÁRÓ BORNEMISZA JÁNOSNÉ ÉDES GYERME=
KEINEK ÖRÖKÖS BÁNATJOKRA. BÉKE HAMVAINAK.⁸³

ITT NYUKSZIK KERESZTSZEGI
GROF CSAKI ROSALIA
BRANYITSKAI IDŐSB L. BARO JOSIKA
JANOSNE CSASZARNE KIRALYNE Ö FEL
SEGE CSILLAG KERESZTES ES PALOTAS HÖL
GYE SZÜLETETT MDCCLXXXIII^{IKBEN}
DECEMBER XIX^{IKÉN} SAMUEL
LAJOS, JANOS, ANTONIA, L. BARO.
BORNEMISZSA JANOSNE EDES GYERME
KEI ÖRÖK BANATJOKRA KIK ELFELEJTTE
TETLEN EDES ANNYOK TETEMEIT EDES
ATTYOK FÖLDI RESZEI MELLE IDE HELYEZ
TETEK BEKE PORAINAK.⁸⁴

GRÓF PETRICHEVICH HORVÁTH THOLDY JÁNOS
LOVASTÁBORNOK, ARANYKULCSOS VITÉZ
EZREDTULAJDONOS
1801–1865⁸⁵

⁸³ Gyászjelentése szerint „földi élte’ 66-dik – Hazájának ’s Fejedelmének szentelt hív szolgálatja’ 49-ik – és boldog házassági szövetségök’ 41-dik évében, – az egész test’ ideg rendszerének több hónapokig tartott elgyengülése következtében, a’ halotti szentségeknek buzgó keresztényi töredelmességgeli felvétele után, folyó évi Majus 16-án estvéli hét órakor történt [...] ihletett halála. 1843. május 20-án 10 órakor fog „a’ kegyes Oskolák szerzetessi’ temploma alatti sírboltban örök nyugalomra helyeztetni”. Gyászjelentése nyomdahibás, a szedő két számot felcserélt: 1843 helyett 1834 szerepel. Idősebb branyicskai báró Jósika János gyászjelentése. SzNM It. A sírkövén jelölt megbízásokon kívül Felső-Fehér vármegye főispánja is volt. Vö. GUDENUS, 1993. II. 352.

⁸⁴ Bécsben, 1850. december 1-én kiadott gyászjelentése szerint november 30-án, 66. életévében „jobb létre szenderült”. „Meghült tetemei folyó hó 3^{kán} reggeli 10 órakor a Leopold városban a Carmélita Atyáknál lévő Szent Josef Egyházában csendességben bészenteltetnek”. Innen szállították Kolozsvárra és helyezték el a piarista templom kriptájában. Özvegy Branyicskai báró Jósika Jánosné, született keresztszeghi gróf Csáky Rozália gyászjelentése. SzNM It. Előneve körösszeghi és adorjáni Csáky Rozália formában is használatos. Vö. GUDENUS, 1990. I. 612.

⁸⁵ Széplaki gróf Petrichevich-Horváth János Miklós (Kőhalom, 1801. június 21.–Pest, 1865. április 20.). Pestről hozták a piarista templom kriptájába. Vö. GUDENUS, 1998. III. 79.

HIDVÉGI GROF
NEMES JÁNOS
CS. KIR. KAMARÁS, VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS
TANÁCSOS LIPOT REND LOVAGJA, ERDÉLYI KIR. FŐ
KORMÁNYSZÉKI NYUGALMAZOTT ALELNÖK
SZÜLETETT 1792. MÁJUS 17KÉN
MEGHALT 1868. AUGUSTUS 6KÁN⁸⁶

Csillagkeresztes és palota=hölgy, özvegy
Hídvégi nagyméltoságu grof NEMES JÁNOSné Ungerschützi
Gr. BERCHTOLDT KÁROLINA
Született 1794 Május 20^{kán}, meghalt 1870 Április 6^{kán}⁸⁷

HIC SEPVLTA IACET COM[ITISSA] CAECILIA HALLER
DE HALLERKÓ STELLAE CRVCIS DOMINA
VIDVA COM[ITII] DIONISII ESTERHÁZY LIB: BARONIS DE
GALANTHA PERPETVI IN CESZNEK NATA: A: D: 1797
DIE 30 OCTOB[E]R: OBIIT A D: 1873 DIE 18 JANVAR.⁸⁸

KRAINI
GROF SCHWEINTZ GYULA
M[AGYAR] K[IRÁLYI] HONVÉD ALEZREDES ÉS HIDVÉGI
GRÓF NEMES ILONA LEÁNYUK
MÁRISKÓ
SZÜLETETT 1862 JULIUS 10^{én}
MEGHALT 1874 FEBRUÁR 12^{én}⁸⁹

KRAINI GROF
SCHWEINTZ GYULA
M. K. HONVÉD ALEZREDES
ÉS HIDVÉGI GROF
NEMES ILONA LEÁNYUK
IRÉNE

⁸⁶ Hídvégi és oltszemi gróf Nemes János Felső-Fehér vármegye főispánja is volt. Vö. GUDENUS, 1993. II. 352.

⁸⁷ Nemes János második felesége teljes titulusa szerint hídvégi és oltszemi gróf Nemes Jánosné, ungarschitzi, fratingi és pullitzi gróf Berchtold Mária Karolina Johanna Nepomucena Júlia 1795. május 21-én született Bécsben. Vö. GUDENUS, 1993. II. 352. Berchtold Mária volt hídvégi gróf Nemes János cs. és kir. kamarás v. b. t. tanácsos, Felső-Fehér megye főispánja, 1847-től a Főkormányzék (Gubernium) főszámvevőségi elnökének második felesége. Házasságukból hét gyermek született. Ld. NAGY, 1861. 126.

⁸⁸ Gyászjelentése szerint 1873. január 18-án, 75. életévében, özvegységének 11. évében halt meg „tüdő-szélhűdésben”. 1873. január 20-án délután 3 órakor fog „a kegyesrendiek szentegyházának sírboltjába elhelyeztetni”. Özvegy galanthai gróf Esterházy Dénesné, hallerkői gróf Haller Cecília gyászjelentése. SzNM It. Özvegy galanthai gróf Esterházy Dénesné, hallerkői gróf Haller Cecília csillagkeresztes hölgy Aranykúton, 1797. október 28-án született. Vö. GUDENUS, 1990. I. 374.

⁸⁹ Három hónap múlva követte nővére, Iréne. Ld. a 91. sz. jegyzetet.

SZÜLETETT 1853 FEBRUÁR 1^{én}
MEGHALT 1874 MÁJUS 27^{én}⁹⁰

VALNER VINCENTIUS. DIE [...]]
FEBR[UARI] 1878. AE[TATIS] 66

Itt nyugszik
nyugalmazott cs. kir. lovas-százados
MARENSFELDI és SCHÖNEGGI
Báró MARENZI ANTAL
szül[etett] Triestben, 1806-ban. megh[alt] Kolozsvártt, 1880. febr[uár] 7.

HIDVÉGI GRÓF NEMES NÁNDOR
Született 1835 november 10kén
Mehgalt 1894 október 31kén
életének 59ik évében⁹¹

Hidvégi Gróf Nemes Vincze
cs. és kir. val[óságos] belső titkos tanácsos és kamarás,
cs. k. őrnagy, a máltai rend tiszt[ele]t[eli] lovagja,
a főrendiház örökös tagja stb. stb. stb.
Született 1830 január hó 30.-án; meghalt 1896 január hó 4.-én.
boldog házasságának 36-ik évében.⁹²

Özv. Gróf NEMES NÁNDORNÉ
Baro RANSONNET VILLER ELIZA
született 1843 October 8:
meghalt 1899 October 27:⁹³

Hic requescit i[n] p[ace]
JOSEPHA FRANCISCA MARIA
L. B. JOSIKA de BRANYICKA
n[ata] 21 Sept[embris] 1842
decessit in Deo 25 Dec[embris] 1910.
R. I. P.⁹⁴

⁹⁰ Gyászjelentése szerint 1874. május 27-én 5 órakor, 21. életévében halt meg „roncsoló toroklob folytán beállott szélhűtés következtében”. 1874. május 29-én délután 4 órakor fog „a kegyesrendűek sírboltjába alig negyedfél havak előtt elhunyt testvére mellé elhelyeztetni”. Kraini gróf Schweinitz Irén gyászjelentése. SzNM It.

⁹¹ Hidvégi és oltszemi gróf Nemes Nándor császári és királyi ezredes 1835. november 5-én született és Pusztaszenttamáson halt meg. Onnan vitték a piarista templom kriptájába. Vö. GUDENUS, 1993. II. 357.

⁹² Hidvégi és oltszemi gróf Nemes Vince a háromszéki Hídvégen született és Bécsben halt meg. Onnan hozták a piarista templom kriptájába. Vö. GUDENUS, 1993. II. 352.

⁹³ Hidvégi és oltszemi gróf Nemes Nándorné, báró Ransonnet de Ville Erzsébet festőművésznő Bécsben született. Halála időpontja: Brixen, 1899. október 25. Temetése 1899. október 31-én volt. Vö. GUDENUS, 1993. II. 357.

⁹⁴ Branyicskai báró Jósika Jozefa Franciska Mária 1842. szeptember 19-én született és Kolozsvárt, 1910. december 26-án halt meg. Vö. GUDENUS, 1990. I. 613.

PRO PATRIA MORTUUS EST
HIDVÉGI GRÓF
NEMES NÁNDOR
1887–1914. XI. 30.

özv. Hidvégi Nemes Vinczéné szül[etett]
Kapriorai Báró Wodianer Gabriella
szül. 1837. június 10-én Wienben
meghalt 1917 november 25-én Komjáton.⁹⁵

ITTEN NYÚGSZIK ERDÉLYI FŐ
KORMÁNYSZÉKI TANÁCSNOK
M[ÉLTÓSÁGOS] CSŰGÖDI PAP SÁMUEL
SZÜLETETT 1770IK ÉV MÁJUS 15ÉN⁹⁶
[MEGHALT ?]

MATER ANGELA
EX – MONIALIS ORDINIS
S[ANCTAE] URSULAE OBIIT
CLAUDIOP[OLI] DIE 16. OCTO[BRIS]
18[...]

⁹⁵ Hidvégi és oltszemi gróf Nemes Vinczéné, kaprioriai báró Wodianer Gabriella Döbling bei Wienben született és a Nyitra vármegyei Komjáton halt meg. Onnan hozták a piarista templom kriptájába. Vö. GUDENUS, 1993. II. 352.

⁹⁶ Fia, nagycsügedi Pap Alajos királyi táblai ülnök lett Marosvásárhelyen. Ld. NAGY, 1862. 113.

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

- GYÉFKL Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (Gyulafehérvár)
- OSZK Kt Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (Bp.)
- SZNM It Székely Nemzeti Múzeum Irattár (Sepsiszentgyörgy)

2. Szakirodalom

- APOR
1972 APOR Péter: *Methamorphosis Transylvaniae*. Szerk., utószó, jegyz. TÓTH Gyula. Bp., 1972.
- GENTHON
1955 GENTHON István: *Az egri líceum*. Bp., 1955.
- B. NAGY
1970 B. NAGY Margit: *A kolozsvári barokk mesterkör*. In: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Bukarest, 1970.
- BIRÓ
1932 BIRÓ Vencel: *A kolozsvári piarista templom alapítása*. Cluj–Kolozsvár, 1932. (*Az Erdélyi Katolikus Akadémia felolvasásai I. osztály 6. sz.*)
- 1935 BIRÓ Vencel: *Altorjai gróf Apor István és kora*. Kolozsvár, 1935.
- BIRÓ
1934 BIRÓ József: *A kolozsvári Szent Mihály-templom barokk [sic!] emlékei*. Cluj–Kolozsvár, 1934.
- GUDENUS
1990 *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. I. Összeáll. GUDENUS János József. Bp., 1990.
- 1993 *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. II. Összeáll. GUDENUS János József. Bp., 1993.
- 1998 *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. IV. Összeáll. GUDENUS János József. Bp., 1998.
- JAKAB
1888 JAKAB Elek: *Kolozsvár története*. Bp., 1888.
- KELEMEN
1928 KELEMEN Lajos: *A csákigorbói kastély*. Művészeti Szalon 1928. 11–12. sz. 3–7.
- KENDE
1935 KENDE JÁNOS: *Apor-emléktábla és sírkő*. Pásztortűz 1935. 21. sz. 487.
- KOLTAI
1998 *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997*. Red. KOLTAI András. Bp., 1998.
- KÓVÁRI
1854 KÓVÁRI László: *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvártt, 1854.

- MÁRKOS
1944 *Kolozsvár leírása 1734-ből.* Ford., bev., jegyz. MÁRKOS Albert. Kolozsvár, 1944. (*Erdélyi Ritkaságok 18.*)
- NAGY
1858–1865 NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* Pest, 1858.
- PATAY
1925 PATAY József: *A piarista-rend Erdélyben.* Dicsőszentmárton, 1925.
- PUSKELY
1995 PUSKELY Mária: *Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz.* II. Bp., 1995.
- SAS
1997 SAS Péter: *A kolozsvári piarista templom halotti címerei.* *Ars Hungarica* 1997. 1–2. sz. 361–378.
- 1999a SAS Péter: *A kolozsvári piarista templom.* Kolozsvár, 1999.
- 1999b SAS Péter: *A kolozsvári ferences templom.* Kolozsvár, 1999.
- SZÁVA
2000 SZÁVA Tibor Sándor: *A csíkszépvízi Száva család. (Erdélyi családtörténet. 1640–2000).* Csíkszereda, 2000.
- SZINNYEI
1891 SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái.* I. Bp., 1891.
- VERESS
2006 VERESS Ferenc: *A kolozsvári jezsuita templom építése.* In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig.* Szerk. SZILÁGYI Csaba. Piliscsaba, 2006. (*Művelődéstörténeti műhely. Rendtörténeti konferenciák 2.*)

Tóth Gergely

Bél Mátyás pozsonyi tanítványai

A pozsonyi evangélikus líceum anyakönyvének vonatkozó részei Bél és utódai megjegyzéseivel

Bél Mátyás a pozsonyi líceumban

A pozsonyi evangélikus konvent 1714-ben meghívta a gyülekezet iskolájába Bél Mátyást rektornak, aki elfogadta az ajánlatot. Tervezetet nyújtott be a konvent elé az iskola reformjáról, amelyben egyebek mellett hatosztályos rendszert vázolt fel, modern tankönyveket sürgetett, és a gyakorlati ismereteket célzó történelem és földrajz oktatását szorgalmazta. Megválasztása után iskolai törvényeket (*Leges Scholasticae*) alkotott, ebben előírta a rektor (vagyis saját maga) számára a hetenként tartandó tanári értekezleteket, valamint a tanárok számára „tanári napló” készítését arról, hogy hol tartanak a tananyagban. Az eredményesebb oktatás érdekében bámulatos gyorsasággal új tankönyveket készített a latin és a német nyelvtan, valamint retorika (és a költészet) témakörében.¹ Emellett ő vezette be a líceumban az anyakönyvezést, amelyet aztán utódai is folytattak.²

Az anyakönyv felépítése

Az anyakönyv ma is a pozsonyi evangélikus líceum könyvtárában³ található. Két részből áll: a Bél által megkezdett első kötet – amely a *Matricula Scholae rectore Belio* címet viseli⁴ – 1714-től 1747-ig, a második 1747-től 1835-ig tartalmazza a diákokat. Az első kötet címe megtévesztő, ugyanis nemcsak a Bél rektorsága idején (1714–1719) felvett diákokat, hanem a következő két rektor, Marth Mátyás (1719–1721), illetve Beer Frigyes Vilmos (1721–1747) működése idején beiratkozott tanulók neveit is tartalmazza.

Az anyakönyv elején a már említett „iskolai törvények” találhatóak (9–25.). Ezt követi ama 398 diák névsora, akik maguk írták be a nevüket a matrikulába – egészen 1746-ig (159–211.). Markusovszky Sámuel, a líceum történetének monográfusa szerint ők a *classis prima*, vagyis a legmagasabb osztály tanulói voltak.⁵ Bél esetében azonban ez nem helytálló. Ezt támasztja alá, hogy az első ötvenöt, 1714–1715-ben beiratkozott diák közül többen még 4–5 évet tanultak az iskolában,⁶ vagyis ők

¹ *Grammatica Latina facilitati restituta*. Leutschoviae, 1717.; *Rhetorices veteris et novae praecepta*. Lipsiae, 1717.; *Institutiones linguae Germanicae*. Leutschoviae, 1718. A könyvek kiadástörténetére, tartalmára l. KOLLAROVA, 2006. 42–44.

² Bél Mátyásnak a pozsonyi evangélikus líceumban végzett tevékenységére l. HAAN, 1879. 25–30.; MARKUSOVSZKY, 1896. 127–224.; SIPOS, 1962.; MÉSZÁROS, 1981. 565–571.; SIPOS, 1984.; BIRKÁSNÉ PÁPAY, 1985.

³ Mai neve: Ústredná knižnica Slovenskej Akadémie Vied – Lyceálna knižnica. (Továbbiakban: LK).

⁴ A kötetnek nincs jelzete, és nem is a többi kézirattal együtt őrzik. Külön kell kérni a könyvtárostól.

⁵ MARKUSOVSZKY, 1896. 203. (Az osztályok számozása fordítva történt.)

⁶ L. nr. 5, 12, 33, 39. A „nr.” a diákoknak az anyakönyv aláírási listájában kapott számát jelöli. L. a forrásközlést. A közlés módszerére l. a tanulmány végén lévő útmutatót.

nem lehettek első osztályosok – ámbár az bizonyos, hogy az első osztály elvégzése akár kétfő vagy több évig is tarthatott, ugyanígy a a második osztályé is.⁷ Az 56-os számtól már az 1716-ban „érkező”, illetve „áthelyezett” diákokat tartalmazza az anyakönyv. De itt sem csupán elsősökről van szó, mivel, mint látni fogjuk, Bél rektorsága idején általában a harmadik osztályból továbblépő – tehát másodikos és elsős – diákok, valamint e felső osztályokba máshonnan jövő tanulók írhatták be ide a nevüket. Az ide beíratkozott diákok nagy része mellé Bél lejegyezte azok magaviseletét, tanulói képességeit, illetve távozásuk okát és irányát. Ezt a gyakorlatot az utána következő rektorok nem követték – pontosabban nem ide, az aláírások mellé írtak jegyzetet –, a 94-es számtól ugyanis nincsenek bejegyzések a diákok nevei után.

A „subscribálók” névsora után a rektorok által vezetett táblázatok következnek a teljes diákságról (379–887.), elsőként a Bél igazgatósága alatti tanulókról (379–395.). Bél a következő rovatokat hozta létre a táblázatban: név (*nomen*), szülőföld (*patria*), életkor (*aetas*), szülők (*parentes*) – amely alatt a diák apjának foglalkozását, társadalmi helyzetét értette –,⁸ osztály (*classis*), érkezés (*adventus* vagy *accessus*), távozás, erkölcsök stb. (*discensus, mores etc.*). A tudós rektor azonban ide csak az alsóbb osztályok tanulóit vezette bele, a *classis prima*, valamint a *classis secunda* tanulóit itt nem szerepeltek. Úgy látszik, Bél elégnek tartotta, hogy a két magasabb osztályba lépő diákok maguk beírják a nevüket az anyakönyv elejére; ide kerültek a rájuk vonatkozó megjegyzései is.

1. táblázat

Az anyakönyv (I. kötet) felépítése⁹

Iskolai törvények (<i>Leges scholasticae</i>)	Saját kezűleg beíratkozók (I–II. osztály)	Bél Mátyás (1714–1719) rektorsága alatti diákság (I–II. osztály nélkül)	Marth Mátyás (1719–1721) rektorsága alatti teljes diákság	Beer Frigyes Vilmos (1721–1747) rektorsága alatti teljes diákság
			409–456.	459–887.
9–25.	159–211.	379–395.	<i>Ebből az osztályok 1719-es névsora:</i> 410–419.	<i>Ebből az osztályok 1721-es névsora:</i> 461–476.
			<i>Rektorsága alatt áthelyezettek:</i> 419–456.	<i>Rektorsága alatt áthelyezettek:</i> 477–887.

A „Bél-korszakot” (1714–1719) Marth Mátyás rövid rektorsága (1719–1721) követi az anyakönyvben (409–456.). Az új rektor először táblázatban összefoglalta, kiket talált az egyes osztályokban, amikor átvette az iskolát elődjétől (410–419.). Ezután jönnek az ő korszakában felvettek, illetve a felsőbb osztályba áthelyezettek nevei, osztályok szerint, a Bél által kialakított táblázatot követve (419–456.). Végül a Beer Frigyes Vilmos hosszú rektorsága (1721–1747) alatti diákok következnek (459–

⁷ MARKUSOVSKY, 1896. 211–212. Az anyakönyvben is számos példa van erre: így pl. Mikoviny Sámuel, a későbbi híres térképész 1719-től (sőt, talán már 1718-tól) 1721-ig volt a *classis prima* tanulója. L. nr. 124. Mikoviny személyére még l. az 5. fejezetet.

⁸ Ezt a rovatot csak később, 1717-ben vezette be. L. *Matricula Scholae rectore Belio* (továbbiakban: *Matricula*) 390.

⁹ Az egyes részek között jelentős lapmennyiséget kihagytak.

887.). Beer – elődjéhez hasonlóan – először felmérte, hogy hivatalba lépésekor az egyes osztályokban kik voltak (461–476.), és ezután jöttek a rektorsága alatti diákok osztályok szerint, 4-5 éves periódusokban (477–887.).

Kik voltak Bél tanítványai?

Az alábbi forrásközlés a Bél által tanított diákok névsorát, illetve az anyakönyv rájuk vonatkozó részét teszi közzé. Ez a tematika több szempontból is szerencsésnek tűnik. Egyrészt már maga a pozsonyi tudós személye, pedagógiai hatása miatt is hasznos lehet kideríteni, hogy kik voltak, akiket ő tanított, illetve, hogy ő milyen megjegyzéseket írt diákjai mellé. Másrészt Bél későbbi kapcsolatrendszere, munkatársainak felderítése szempontjából is fontos ennek a csoportnak a behatárolása.

A Bél által közvetlenül tanított diákok körének pontos megállapítása ugyanakkor több akadályba is ütközik. Elméletileg csak ki kellene írni a rektorsága alatt a líceumban tanuló első osztályosokat, mivel Bél, illetve a mindenkori rektor – legalábbis „papíron”, a Bél által meghatározott iskolai törvények szerint – a legmagasabb osztályt tanította.¹⁰ Csakhogy az ő rektorsága idején az anyakönyv vezetése még messze nem volt olyan pontos és letisztult, mint a későbbi igazgatók alatt. A Bél-féle tanulói táblázatból (379–395.) az egész korszakban hiányoznak a két legmagasabb osztály tanulói. Csak következtetni lehet arra, hogy eme *classis*ok diákjai voltak azok, akik a matrikula elejére saját kezűleg íratkoztak. Ezt bizonyítja, hogy azok a 3. osztályosok, akik nem szakították félbe valami miatt a tanulmányukat, bizonyos idő múlva „megjelennek” a subscriálók között az anyakönyv elején lévő részben (l. pl. nr. 57–61.). Másrészt viszont itt sincsen fogódzó az aláírók osztályának megállapításához, ugyanis sem ők, sem a megjegyzéseket író Bél nem utalt rá, hogy a diákok melyik osztályba jártak, illetve, hogy ki oktatta őket.

Tehát az anyakönyv alapján nem lehet megmondani, hogy pontosan kik voltak a Bél által tanított első osztályban – amennyiben a kezdetekkor volt egyáltalán első osztály. Bél, amikor a rektorságot 1714-ben átvette, egyes források szerint 40 tanulóval talált a pozsonyi iskolában.¹¹ Nyilvánvaló, hogy ezt a diáklétszámot, még ha a következő években rohamosan nőtt is, nem lehetett rögtön a Bél-féle hat osztályos rendszerbe szervezni. Ezért valószínű, hogy az első és második osztály eleinte nem is volt szétválasztva: sőt, feltehetőleg egy ideig nem is volt első osztály, mert ahhoz „el kellett jutnia” az első évfolyamnak, Bél elvárásai és az általa felállított tanulmányi rendszer szerint. Legalábbis nehezen magyarázható másként az a nagyfokú „hallgatás”, amely a két felső osztállyal kapcsolatban tapasztalható az

¹⁰ Ezt tanúsítja többek között Marth Mátyás 1719. évi felmérése, aki hivatalba lépésekor végzett összeírásban a *classis prima* korábbi tanárának Bél Mátyást nevezi meg: „In I^{ma} [sc. classis] fuit 1. Docens Cl. Belius avocatus.” L. MATRICULA, 410. Az 1-es szám arra vonatkozik, hogy utána 2-es számmal jöttek a tanulók nevei (2. Discentium...). L. uo. Ugyanez tűnik ki a tanári naplóból, illetve a tanári értekezletek szövegéből is, ahol világosan látható, hogy a rektor, vagyis Bél tanította az első osztályt, míg a *conrector* a második osztályt. Így az 1718. július 16-i tanári értekezleten Bél listát készített a gyónó (és az úrvacsorához járuló) diákokról egyes osztályok szerint (*Mitus est confitentium numerus ex coetu universo*), ahol az 1. osztálynál a rektor van feltüntetve. 29 diákja volt ekkor, legalábbis aki úrvacsorázott; a 2. osztályból, vagyis a *conrector* osztályából 23-an gyónhattak, ill. úrvacsorázhattak. L. RATIONARIUM, 317. Ám a 2. és 1. osztály „létezésére” csak 1718-tól van adat (még l. alább).

¹¹ L. MARKUSOVSKY, 1896. 142.

anyakönyvben (Bél egyszer sem írta le azt a matrikulában, hogy „első” és „második” osztály!).

A Bél által tanított diákok körének megállapításához sokkal célravezetőbbnek tűnik, ha a *Matricula* elején található beíratkozási listát, illetve a rektor ott található autográf bejegyzéseit vesszük kiindulási alapul. Az első 93, vagyis 91¹² diák neve mellé – néhány kivételtől eltekintve, ahol nincs semmi a diák neve után¹³ – maga Bél írt rövid ismertetőt (*Matricula*, 159–163.), és megjegyzései arról tanúskodnak, hogy kiválóan ismerte e diákokat, és tökéletesen tisztában volt képességeikkel.¹⁴ Vagyis e 91 diákot – véleményem szerint – valamilyen formában tanítania kellett Bélnek. Természetesen erre Bél bejegyzéseinek személyességén, jólinformáltságán kívül nincsen konkrét bizonyíték. Ami a második és első osztályosokat illeti, 1718-tól már biztosan különváltan tanultak, az elsősöket a rektor, a másodikosok a konrektor oktatta. Az 1718 előtti időszakra vonatkozóan annyi bizonyos, hogy maga Bél volt az, aki elválasztotta a diákságot a harmadik osztály mentén oly módon, hogy az azt elvégzettek külön íratkoztak be az anyakönyvbe. Valószínű, hogy ezekre a diákokra általában nagyobb figyelmet fordított, és vélhetőleg tanította is őket (erről tanúskodnak a bejegyzések is). Ez a tanár–diák viszony több évig is tarthatott. Jó példa erre az 1716-ban aláíró, majd tanulmányait 1720-ban a hallei egyetemen folytató Zaszkalitzky János (nr. 67.), akiről Bél azt írja az August Hermann Franckének szóló ajánlólevélben, hogy teljes négy évig az ő tanítványa (!) volt.¹⁵ Gyanítható, hogy a mondott diák e négy év alatt nemcsak az első, hanem már a második osztályt is a rektor diákjaként végezte.

2. táblázat

A saját kezűleg aláírók listájának felépítése

Megjegyzések Aláírók sorszáma	Diáknevek BéL megjegyzéseivel			Nincs megjegyzés	
	nr. 1–93.			nr. 94–398	
Aláírás ideje	1716-ig aláírók	1716-ban aláírók	1717. febr. 17-ig aláírók	1718(1719)-ben aláírók (Bél távozásáig)	Későbbi aláírók
Aláírók sorszáma	Nr. 1–55. (159–161)	Nr. 56–82. (162–163.)	Nr. 83–120. (163–165.)	Nr. 121–157. (165–167.)	Nr. 158–398. (167–211.)
Ebből BéL osztályába járt 1719-ben (Marth-felmérés 1719)	Nr. 39.	Nr. 58, 60, 61, 67, 69, 72	Nr. 98, 99, 102, 105, 108	Nr. 123, 124, 132, 134, 135, 136, 154, 157	–

¹² Kétszer hibázott a sorszámozás írója, 65 után 67-et, 76 után 78-at írt. A hibát a forrásközlésben [!] -lel jeleztem.

¹³ L. nr. 39, 58, 60, 67, 69. A 87-es szám után sincs bejegyzés, de a 87–88-as szám alatt Radvánszky György és László vannak, és róluk BéL egyszerre ír a 88-as számú László után.

¹⁴ Scultety György (Georgius Scultety) szerint „természeténél fogva alkalmatlan a tudományokra, és a szülei is túlságosan elkényeztették, ezért eredmény nélkül távozott...” (l. nr. 37.). Okolicsányi Sándor viszont „látszatra haszontalan, ám szorgalmas és derék ember.” (L. nr. 91.).

¹⁵ „Erat in toto quadriennio discipulus meus...” L. BéL Máttyás levelét August Hermann Franckének. Pozsony, 1720. szept. 12. Közölve: BéL, 1993. nr. 119.

A 94. számtól kezdve elmaradnak a rektor megjegyzései, de ez nem azért van, mert az ezután jövő, felsőbb osztályba lépő diákokat Bél nem tanította (taníthatta) volna: a 94. számú diák 1717-ben subscribált, Bél pedig csak 1719-ben távozott az iskola éléről. A bejegyzések hiánya azzal magyarázható, hogy a növendékek csak Bél távozása *után* fejezték be a tanulmányaikat a líceumban – legalábbis nagy részükről ez az anyakönyv későbbi részei alapján megállapítható –,¹⁶ márpedig Bél általában akkor írta bejegyzéseit a diákok neve mellé, amikor azok elhagyták az iskolát.¹⁷ A bejegyzések elmaradásának tehát pusztán technikai oka van. Ez azt is jelenti, hogy nem húzhatjuk meg a határt önkényesen a 93. sorszámnál, ha a Bél által tanított diákok körét akarjuk megállapítani.

Ha tehát azt vesszük alapul, hogy a nevüket az anyakönyv elején bejegyző, felsőbb osztályokban tanuló diákokat valószínűleg személyesen a rektor tanította, akkor csupán meg kellene nézni, hogy kik subscribáltak a felsőbb osztályokba Bél távozásáig (1719. szeptember),¹⁸ és ezzel megállapítható lenne a célul kitűzött halmoz, vagyis Bél tanítványainak a névsora. Sajnos azonban a subscribálók listájának vezetése elég pontatlan, már ami az aláírások időpontjának jelölését illeti. Egy darabig feltüntették, ha új év „kezdődött” a névsorban, így külön fejezetben vannak, akik 1716-ban (162–163.), akik „1717. február 17-ig” (163–165.), és akik 1718-ban íratkoztak be (165–?), illetve az utóbbiaknál az a helyzet, hogy az 1718-as év feltüntetése az utolsó évjelölés, egészen a 211. oldalon található (!) 1746-os évig. Vagyis 1718-tól nem tudjuk, hogy pontosan mikor, melyik évben íratkoztak be saját kezűleg az anyakönyvben szereplő „subscribálók” a felsőbb osztályba.

Szerencsére Marth Mátyás rektor, mint említettük, hivatalba lépésekor, vagyis 1719 szeptemberében felmérte, hogy az egyes osztályokban éppen kik tanulnak, és ennek során a Bél által tanított első osztály tagjait is felsorolta (l. 410.). Viszont a Marth-féle listában Bél osztályának csak az első 20 tanulója olvasható, ugyanis valaki – egy későbbi bejegyzés szerint bizonyára valamelyik rossz minősítést kapott diák – kitepte a kötetből azt a lapot, amely a fennmaradó néhány tanulót, illetve a teljes második osztályt tartalmazta.¹⁹ Bél osztályában – a tanári értekezletek jegyzőkönyve szerint – 1719 júliusában 25 tanuló volt,²⁰ így 5 tanuló neve „veszett el” (és a második osztálynak a teljes névsora!). Mégis, annyiban segítséget nyújt nekünk a csonka, 20 tanuló lista, hogy ezáltal kijelölhetünk egy határvonalat a beíratkozók névsorában. Ezt oly módon értjük, hogy aki a 20 tanulóból legkésőbb írta be saját kezűleg a nevét az anyakönyv elején, annál a diáknál húzhatjuk meg a határvonalat (ehhez kell az az előfeltételezés, hogy a diákok érkezési sorrendben

¹⁶ Később a diákok egy része feltűnik az anyakönyvben – már a későbbi rektorok, így Marth Mátyás és Beer Frigyes Vilmos nyilvántartásaiban –, és ott az is megtudható, mikor távoztak az iskolából.

¹⁷ Egy-két helyen viszont még 1719 októberében, vagyis a rektorságból való távozása után is írt bejegyzést. L. pl. nr. 61, 72. Itt jegyzem meg, hogy Bél az pozsonyi evangélikus gyülekezet lelkészeként 1719 szeptembere után is nagy befolyással bírt az iskolai ügyekben.

¹⁸ Bél 1719. szept. 9-én tartotta az utolsó tanári értekezletét, s ennek végére ezt írta: „Matthias Belius hucusque Rector.” L. RATIONARIUM, 333.

¹⁹ Az ismeretlen személy megjegyzése a 410. oldalon függőleges irányban, közel a gerinchez: „Hic videtur pagina excissa, sine dubio per male notatum.”

²⁰ Az 1719. július 21-i tanári értekezleten Bél azt jegyezte fel, hogy a rektor, vagyis az ő osztályában 25 tanuló úrvacsorált (míg a *conrector*éban 24). L. RATIONARIUM, 332. Ez a szám valószínűleg a teljes szám lehetett, esetleg 1-2-vel kevesebb.

írták be a nevüket). Ez a diák a Marth-féle felmérésben a 19. számmal (410.), a beíratkozók listáján pedig a 157-es számmal szereplő, Hont vármegyei Jacobus Clement. Ezáltal létrejön számunkra egy 155 fős halmaz. Igaz, e halmazban csak az első 91 diák (akik mellé Bél megjegyzést írt), illetve e fölött még 13, a Marth-féle táblázatban szereplő első osztályos tanuló²¹ jelenti a bizonyosan Bél által tanított diákokat. Mégsem csupán e neveket közöltük, hanem a teljes névsort a 157. sor-számig, egyrészt az iskolai viszonyok 1718-ig tartó bizonytalansága miatt (nem lehet tudni, ki kit tanított), másrészt legfőképpen azért, mert, mint már írtuk, Bél maga választotta külön a második és első osztályosokat a kisebbektől, illetve hozta létre a saját kezűleg való beíratkozás szokását a harmadik osztály felett, ami nyilván a két felső osztály iránti kitüntetett figyelmét, felügyeletét is jelenti.

Van azonban néhány kirívó eset a 155 fős diáknévsorban, amire fel kell hívni a figyelmet. Néhányukról bizonyosan tudható, hogy Bél távozásakor, 1719-ben még a 2. osztályban voltak (noha ekkor a másodikosokat már a *conrector* tanította). Marth ugyanis vezetett egy olyan listát is, amelyben az ő korszakában (1719–1721) 1. osztályba áthelyezettek neveit sorolja fel (419–420.), és itt többen is vannak a 155 diák közül. Sőt, vannak olyanok is a listában, akiket Marth helyezett át a 2. osztályba (423.) – tehát Bél alatt még csak 3. osztályosok voltak (ez az anyakönyv pontatlan vezetésére, a diákoknak nem feltétlenül sorrendben való beíratkozására utalhat). E diákokat elméletileg ki is lehetett volna hagyni a listából, de inkább nem bontottam meg a névsort.

Erről a 155 diákról nemcsak annyi információ van az anyakönyvben, amennyi saját aláírásuk – és származási helyük megjelölése – mellett található (vagy nem található) a kötet elején (Bél bejegyzései). Aki az alsóbb osztályokat is a líceumban végezte, arról természetesen van bejegyzés a „Bél-korszak” alsóbb osztályokat jelölő táblázatában (379–385.). A Marth Mátyás által készített felmérésben szereplő, húsz első osztályos mellé az új rektor szintén írt megjegyzéseket (410.), ugyanazokkal a rovatokkal, mint amelyeket a Bél-táblázatban láttunk. Fentebb már kitértünk rá, hogy a Marth idején második osztályból az első osztályba áthelyezettekéről lista készült, és itt is többen felbukkannak a 155 főből. Marth rövid rektorsága (1719–1721) folytán a Beer Frigyes Vilmos-féle felmérésben is találni olyanokat a korábban Marth által tanított első osztályban, akik még Bél idején íratkoztak be az első (vagy második) osztályba (461–462.). Beer szintén a megszokott rovatokat használta. Ezeket a bejegyzéseket is közöltük az egyes diákok neve után – természetesen van, aki mellett több megjegyzés is szerepel.²² Szerencsés esetben a diák szinte teljes líceumbeli pályafutása nyomon követhető így.

A diákság vizsgált részének származási, társadalmi összetétele, pályaválasztásuk

Az általam kijelölt, 155 elsős és másodikos diákból álló halmazt nem csupán Bél személye fogja össze, hanem az is, hogy a két felső osztályban már magasabb szintű ta-

²¹ A Marth-féle táblázatban, mint láttuk, 20 diák van felsorolva Bél-osztályában, de ebből hétnek a neve az első 93 név között szerepel. Így 13 név az, amely nincs benne a „közös halmazban”.

²² A forrásközlés pontos ismertetését l. az utolsó fejezetben.

nulmányokat folytattak a diákok,²³ vagyis ez egyfajta „felső tagozat” volt (amit az anyakönyvben tapasztalható Bél-féle distinkció is hangsúlyoz). Úgy vélem tehát, hogy – a matrikula bizonytalanságaihoz képest – egy jól behatárolt csoportról van szó. Az anyakönyvi bejegyzések adatai e diákokról igen sokoldalú információt nyújtanak, amelynek segítségével a líceum általam vizsgált időszakáról (1714–1719, illetve –1721)²⁴ páratlanul összetett képet lehet nyerni – már ami a diákság összetételét, líceumi tanulmányaik utáni pályájukat (más gimnáziumok, peregrináció stb.) illeti. Ezért az alábbiakban a 155 diákról szóló adatok elemzésére és rendszerezésére, és a belőlük leszűrhető általános jellemzők megállapítására teszek kísérletet.

A legjobban vizsgálható adat a *származási hely*, ezt ugyanis az összes diák feltüntette az aláírása után, nyilván Bél utasítására. Ami a település szerinti származást illeti, a megosztott első helyen Besztercebánya és Pozsony áll (12–12 diák),²⁵ de az utóbbi esetében csak akkor igaz ez, ha feltételezzük, hogy az összes *Posoniensis* megjelölés Pozsony városra, nem pedig Pozsony vármegyére vonatkozik. Pozsony elsőse természetesen nem szorul magyarázatra. A besztercebányai diákok magas száma mögött pedig az áll, hogy Bél előzőleg a besztercebányai iskola *conrectora* (1708–1710), majd Pilárik János rektor halála után rektora volt (1710–1714),²⁶ ahol nagy megbecsülésnek örvendett, ezért nyilván régi diákjai²⁷ és más tanulók is felkeresték iskoláját. A következő település a Pozsonyhoz közeli, jelentős evangélikus gyülekezettel bíró Szentgyörgy sz. kir. város (Pozsonyszentgyörgy), ahonnan heten íratkoztak a tárgyalt időszakban a felsőbb osztályokba. Győr öt tanulóval a negyedik, bár némi aggályt itt is okoz a *Iauriensis* megjelölés, amely a vármegyére is vonatkozhat. A többségében református, kisebbrészt katolikus és evangélikus vallású, magyarok lakta Losonc, illetve a trencsényi Puhó mezőváros 4–4 diákot adott. A Pozsonnyal szomszédos, és részben evangélikus Bazin sz. kir. városból hárman jöttek; ugyancsak hárman Zólyom városból, és a Hont vármegyei, evangélikus többségű Korponáról. Komáromból (Komárom vármegyéből?), a gömöri Csetnekről, a Hont vármegyei Bakabányáról és a Sopron vármegyei Nemeskérrel 2–2 diák érkezett; ugyancsak ketten jöttek a Vas vármegyei Tótsági járásba tartozó Tissináról, illetve a zólyommegyei Radványról. Körmöcbányáról, Selmecbányáról, Liptószentmiklósról csak egy-egy diák jött Pozsonyba Bél keze alá. Debrecenből is beíratkozott egy növendék. Az érdekesség kedvéért megemlítendő a Nürnbergből érkező Christophorus Jacobus Schweger. A többi, kisebb jelentőségű, egy-egy tanulót adó település felsorolásától eltekintünk.²⁸

²³ A 2. osztályban költészetet, retorikát tanultak, tehát már igazi „stúdiumokat”, ellentétben a 3. osztályllyal, ahol még csak a latin grammatika, illetve a görög nyelv tanulásának megkezdése szerepelt (Bél a *classis tertia* számára előírta a történelmet és földrajzot is, de ezek ekkor még teljesen periférikusak voltak). Az 1. osztályban a „filológia” (görög és héber nyelv), a filozófia és a teológia volt a tantárgy. L. MARKUSOVSKY, 1896. 170–171.

²⁴ 1721-ből származnak az utolsó bejegyzések a vizsgált diákokról (Beer felmérése).

²⁵ A pontos kimutatást l. a bekezdések végén.

²⁶ Besztercebányai működése máig feltáratlan. Eddigi (nem túl adatgazdag) feldolgozások: HAAN, 1879. 21–25., MARKUSOVSKY, 1896. 134–138.

²⁷ Joannes Sartor (nr. 33.) már Besztercebányán is Bél diákja volt a rektor bejegyzése szerint, csakhogy ő éppen győri (Győr vármegyei?) származású.

²⁸ Besztercebánya: nr. 1, 9, 11, 20, 38, 48, 61, 62, 74, 94, 138, 153; Pozsony (vármegye? város?): nr. 23, 25, 28, 31, 101, 110, 119, 120, 145, 146, 147, 148; Szentgyörgy (Pozsonyszentgyörgy): nr. 24, 26, 47, 57, 59, 112, 128; Győr (vármegye? város?): nr. 33, 43, 44, 107, 127; Losonc: nr. 72, 114, 132, 150; Puhó:

Nagyon sokszor a diákok csak a vármegyéjüket tüntetik fel, de legalábbis ugyanaz a probléma adódik, mint a „pozsonyi” és a „győri” esetében, azaz kérdéses, hogy a városról vagy a vármegyéről van szó: bár a „nógrádi”, „trencsényi”, „nyitrai” esetében inkább az utóbbi a valószínű. A vármegyék szerinti megoszlás a következő (a településeket is beleszámítva): itt is vezet Pozsony vármegye (23 diák), ezt követi a sűrűn lakott, részben szintén evangélikus Trencsén vármegye (20 diák), majd – hála a besztercebányaiaknak és általában az ott lakó nagyszámú evangélikusnak – Zólyom vármegye (18 diák). Hont vármegyéből összesen 14-en jöttek, mögötte van a kicsiny, de erős evangélikus „bástya”, Turóc vármegye (12 diák). Ha a többi, Dunán inneni vármegyét nézzük: Nógrádból nyolcan, Nyitrából heten, Szepesből hatan, Liptóból négyen, Árva és Bars vármegyéből hárman-hárman lettek a két magasabb osztály tanulói Bél rektorsága alatt. A dunántúli vármegyék között Vas áll az élen (nyolc diák), ezt követi Győr öt diákkal, Komárom három diákkal, illetve Sopron kettő, valamint Moson egy diákkal. Ami a Tiszán inneni kerület megyéit illeti, Gömörből hatan, Sárosból ketten jöttek, emellett Borsodból még egy diák. A Tiszántúlról ketten jöttek, egy Biharból, egy Szatmárból. Végül Erdélyből is jött egy (kettő?) diák.²⁹

Ami a tanulók *felekezeti hovatartozását* illeti, természetesen szinte minden diák evangélikus volt. Katolikust nem találni a felső osztályos diákok között. A tárgyalt időszakban volt hat református³⁰ – az anyakönyben mindig „kálvinistáknak” (*Calvinista*) vannak titulálva. Bélnek és utódainak néhányukkal közülük meggyült a baja: Baronyai István „látszatra derék ember, de túlságosan hiú” (nr. 21.); Domahidy György (nr. 22.) átment a „páplistákhoz”; az előzőleg Bél osztályában tanuló Gellén Gáborról az őt átvevő Marth Mátyás megjegyzi, hogy „kemény nyakú kálvinista”, aki a jótanácsokra semmit nem hallgat (nr. 132.). Némi idegenkedés érezhető tehát a reformátusokkal szemben – ahogy nyilván e diákoknak is voltak beilleszkedési problémáik a szlovák–német nyelvű, evangélikus közegben.

A *társadalmi hovatartozást* tekintve már nem tudunk teljes vizsgálatot végezni. A diákok nevéből, aláírásából csak néha derül ki a társadalmi rangjuk (így például előnév alapján a nemeseké). Ha a diák már alsóbb osztályosként is a líceumba járt, vagy Bél távozását követően végzett, és ezért később még feltüntették a nevét (Marth Mátyás és Beer Frigyes Vilmos), akkor az esetek többségében megtudható a *parentes* rovatban a szülők státusa (bár, mint láttuk, ez a rovat Bélnél csak

nr. 4, 40, 113, 118; Bazin: nr. 45, 60, 131; Zólyom: nr. 37, 83, 89; Korpona: nr. 41, 50, 135; Komárom (vármegye? város?): nr. 73, 143; Csetnek: nr. 2, 137; Bakabánya: nr. 17, 95; Nemeskér: nr. 53, 54; Tiszina: nr. 3, 6; Radvány: nr. 87, 88; Körmöcbánya: nr. 8; Selmecebánya: nr. 56; Liptószentmiklós: nr. 19; Debrecen: nr. 21; Nürnberg: nr. 116.

²⁹ Pozsony vm: nr. 23, 24, 25, 26, 28, 31, 45, 47, 57, 59, 60, 101, 103, 110, 112, 119, 120, 128, 145, 146, 147, 148; Trencsén vm: nr. 4, 30, 40, 51, 58, 75, 81, 84, 92, 93, 96, 104, 106, 109, 113, 118, 125, 126, 130, 144; Zólyom vm: nr. 1, 9, 11, 12, 20, 37, 38, 48, 61, 62, 74, 83, 87, 88, 89, 94, 138, 153; Hont vm: nr. 5, 17, 29, 30, 36, 41, 42, 50, 56, 65, 95, 135, 136, 157; Turóc vm: nr. 13, 14, 15, 16, 55, 68, 78, 80, 97, 111, 121, 124; Nyitra vm: nr. 7, 39, 76, 79, 85, 86, 105; Szepes vm: nr. 27, 70, 71, 100, 155, 156; Liptó vm: nr. 19 (?), 34, 91, 151; Árva vm: nr. 67, 82, 149; Bars vm: nr. 8, 18, 90; Vas vm: nr. 3, 6, 32, 46, 52, 123, 134, 154; Győr vm: nr. 33, 43, 44, 107, 127; Komárom vm: nr. 115, 73, 143; Sopron vm: nr. 53, 54; Moson vm: nr. 63; Gömör vm: nr. 2, 69, 98, 102, 137, 139; Sáros vm: nr. 99, 122; Borsod vm: nr. 152; Bihar vm: nr. 9, 21; Szatmár vm: nr. 22; Erdély: nr. 140. A 129-es számú diák származási helye (Hatzek) nehezen értelmezhető (Hátszeg, Hunyad vármegye?)

³⁰ Nr. 21, 22, 72, 73, 115, 132.

egy idő után jelent meg, emellett volt úgy, hogy nem töltötték ki a rovatot). A legnagyobb gondot az 1714–1715-ben beíratkozott első 55 diák jelenti, mivel egy kivételével (nr. 39.) nincs róluk bejegyzés az anyakönyv egyéb részeiben, Bél hozzájuk fűzött megjegyzéseiből pedig nem derül ki a társadalmi helyzetük. Ez az 55 név a vizsgált halmaz jó harmadát teszi ki, így megállapításaink nem teljes értékűek. Ami a nemeseket (*nobilis*) illeti, még viszonylag könnyű a helyzetünk, hiszen itt sok egyéb tényező (nemesi név és előnév, néhol a diák maga jelzi nemességét) segít az azonosításban. 155 „felsős” diákból mintegy 46 diákról lehet biztosan tudni, hogy nemesifjú volt, ami a tanulók csaknem harmadát jelenti.³¹ Ez az arány egyébként nem meglepő: hasonlóan nagy számban képviseltették magukat a nemesifjak az egyes iskolákban az 1738–1739. évi országos diákösszeírás szerint, ami általában jelzi, hogy a nemesség nagy számban küldte gyermekeit iskolákba.³² Emellett az is kijelenthető, hogy jelen esetben nagyrészt felvidéki „tót”, azaz szlovák anyanyelvű nemesek gyermekeiről van szó, ami a sokszor előforduló „magyarokhoz ment (nyelvet tanulni)” megjegyzésből is látszik.

A „polgár” (*civis*) kategória a második legnagyobb, de ez egyrészt képlékeny fogalom (igen különbözik például a sz. kir. városi polgár és a mezővárosi polgár státusa), másrészt itt már sokkal kevesebb fogódzónk van azon diákok esetében, akik nem szerepelnek az anyakönyv táblázataiban. Így az első 55 diák, akikről csak Bél megjegyzései közölnek információt, a polgári státus szempontjából nem, illetve csak személyek szerinti további kutatás révén vizsgálható.³³ De sok olyan diák van az 56-os sorszámtól kezdve is, akinek társadalmi helyzetéről nincs semmilyen adat. Ezért van az, hogy összesen 16 diák neve mellett szerepel a *civis* megjelölés,³⁴ de úgy vélem, a nagyszámú pozsonyi, besztercebányai és egyéb szabad királyi, illetve mezővároskból jövő tanuló miatt a valós szám ennek legalább a duplája. Egyéb társadalmi csoport vagy foglalkozás csak elvétve tűnik fel. Van három lelkészgyerek a diákok között,³⁵ az egyikük a későbbi kiváló mérnök-térképész, Mikoviny Sámuel.³⁶ Két jobbágyfiúról lehet tudni,³⁷ bár ez a szám nyilván magasabb. Végül az egyik diák, Magyarai Ádám apja „kálvinista szuperintendens”,³⁸ egy másiké pedig katona.³⁹

Bél és utódjai megjegyzéseiből gyakran kiderül, hogy a diák hova ment, mit csinált azután, hogy befejezte tanulmányait, illetve azt is, hogy mi volt a *távozás oka*. 21 diákról tudunk, akik egyetemen folytatták tanulmányaikat, közülük tíz a Ma-

³¹ Ide vettem azokat, akiknek a szülei az anyakönyv szerint nemesek („nob.”), továbbá az előnévvel rendelkezőket („de...”), illetve akik magukat a *nobilis* jelzővel illették aláírásukban. Emellett igyekeztem név alapján is ellenőrizni, hogy a diák nemesi származású-e. Ahol ez minden kétséget kizáróan bebizonyosodott, azokat szintén felvettem a listába. Mindezen szempontok alapján a következő diákok sorolhatók ide: nr. 4, 10, 13, 14, 16, 18, 21, 22, 35, 44, 51, 55, 57, 58, 59, 60, 72, 74, 78, 79, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 103, 104, 105, 109, 110, 113, 117, 119, 123, 124, 126, 130, 132, 144, 148, 151, 152.

³² FALLENBÜCHL, 1985. 15–16.

³³ Csupán egy kivétel van, a 33-as számú Mészáros György, akiről jeleztem, hogy róla van később is adat az anyakönyvben, ahol feltüntették polgári származását.

³⁴ L. nr. 39, 61, 67, 69, 98, 102, 108, 112, 118, 127, 134, 140, 145, 149, 150, 154.

³⁵ L. nr. 124, 136, 138.

³⁶ L. nr. 124. Személyére még l. alább.

³⁷ L. nr. 137, 157.

³⁸ L. nr. 115.

³⁹ L. nr. 129.

gyarországon igen népszerű jénai egyetemet választotta, míg Bél egykori egyetemére, Halléba csak hárman mentek. Lipcsébe két diák íratkozott be. Egy-egy diák választotta Altdorfot, Gothát, Kiel és Tübingent. Egy esetben csak azt tudjuk, hogy „német egyetemekre” ment az illető.⁴⁰ Azt, hogy a diák milyen stúdiumokat folytatott az egyetemen, csak elvétve derül ki.⁴¹ A 21 egyetemen tanuló diák közül háromnál tudjuk, hogy az egyház (nyilvánvalóan a pozsonyi evangélikus egyház) ösztöndíjával tanult az univerzitásokban, egy esetében pedig valamilyen más ösztöndíjról lehetett szó.⁴²

A kor szokásának megfelelően sok diák távozott el más gimnáziumokba, iskolákba. Győrbe, az ottani evangélikus iskolába hatan (négyen?) mentek; Sopronba hárman; Debrecenbe (nyilván a debreceni református kollégiumba) ketten; egy-egy diák ment Besztercebányára, Komáromba, Losoncra, illetve Trencsénbe.⁴³ Két diákkal kapcsolatban Bél csak annyit ír, hogy Bécsbe ment. Nem tudni, hogy ez iskolai tanulmányokat, vagy valami egyebet jelent.⁴⁴ Itt jegyezzük meg, hogy három esetben az is tudható, hogy melyik iskolából jött át Pozsonyba a diák: egy Besztercebányáról, egy Eperjesről, egy pedig Sopronból.⁴⁵ 22 diákról feljegyezték a rektorok, hogy „a magyarokhoz mentek” magyar nyelvet tanulni (azt, hogy magyar nyelvet tanulni mennek, nem mindig teszik hozzá, de ez akkor is elég nyilvánvaló).⁴⁶ Itt bizonyosan olyan iskolákról volt szó, ahová inkább magyar tanulók jártak, és a városban, ahol az iskola volt, magyarul beszéltek. Többször a települést is megnevezik a rektorok (ezek az esetek természetesen „átfedésben vannak” a fenti iskolaváltásokkal). Három esetben tudható, hogy Győrbe ment magyarul tanulni a diák; egy pedig Komáromot választotta e célból. Egy másikonál talán Sopron is ilyen értelemben szerepel, bár ekkor Sopron inkább német ajkú város volt.⁴⁷ A két Debrecenbe menő diák közül az egyik biztosan, a másik vélhetően nyelvtanulás végett (is) ment a cívisvárosba. A jelenség a korban megszokott volt, és láthatóan sokan választották ezt a pozsonyi líceum német és szlovák anyanyelvű tanulói közül is.

Elég sok diák (nyolc fő) ment jogi pályára, különösen a nemesifjak közül. Ez, mint azt az anyakönyvben olvassuk, általában úgy történt, hogy valamely ügyvéd, jogtudós mellé szegődött a diák, és így tanulta ki a hivatást. Négy tanulóból kereskedő lett, háromból gyógyszerész, ugyanennyi választotta a – közelebből meg nem határozott – politikai (állami hivatalnoki?) pályát. Két-két diák katonának állt, illetve főúri szolgálatra szegődött el.⁴⁸

⁴⁰ Jéna: nr. 33, 69, 83, 89, 98, 123, 136, 137, 140, 148^b (orvostud.), 157; Halle: nr. 34, 67, 102 (teológia); Lipcse: nr. 60, 138 (teológia); Altdorf: nr. 124; Gotha: nr. 2; Kiel: nr. 39; Tübingen: nr. 12; „német egyetemek”: nr. 8. A magyarországi diákok XVIII. századi németországi peregrinációjára, a diákok listájával és további szakirodalommal I. TAR, 2004.

⁴¹ L. az előző jegyzetet.

⁴² L. nr. 2, 12, 89, ill. 24.

⁴³ Győr: nr. 10, 15, 31, 43 (?), 44 (?), 58; Sopron: nr. 13, 35, 70^b; Debrecen: nr. 148^a, 150; Besztercebánya: nr. 129; Komárom: nr. 4; Losonc: nr. 31; Trencsén: nr. 23.

⁴⁴ L. nr. 21, 45.

⁴⁵ Besztercebánya: nr. 33 (Bél volt tanítványa); Eperjes: nr. 64; Sopron: nr. 65.

⁴⁶ L. nr. 1^a, 4, 12, 14, 15, 16, 24^a, 31, 56, 57, 58, 59, 61, 68, 70^a, (71), 75, 83, 86, 99, 108, 148.

⁴⁷ Győr: nr. 15, 31, 58; Komárom: nr. 4; Sopron: nr. 70 (?).

⁴⁸ Jogász: nr. 18, 24^b, 25^a, 51, 63, 109, 134, 154; kereskedő: nr. 25^b, 38, 81, 127^b; gyógyszerész: nr. 36, 41, 42; politikai (hivatalnoki?) pálya: nr. 5, 26, 55; katonának áll: nr. 22^b, 79; udvari szolgálat (főúr mellett): 3, 57 (?).

Végül említenünk kell az iskolát egyéb okok miatt elhagyó diákokat. Fegyelmi vétség miatt kellett távoznia tíz főnek. E vétségek között volt italozás, botrányokozás (nr. 19.), tolvajlás (nr. 49, 54.), „rossz társaságba keveredés” (nr. 53.). Nyolc diák megszökött, vagy legalábbis a rektor tudta nélkül, távollétében, illetve akarata ellenére távozott. Kilencen szülei vagy gondviselőjük hívására mentek haza. Öten betegség miatt távoztak. Bél négy diákot egyszerűen alkalmatlannak talált a tanulásra, ami nyilván közrejátszott elmenetelükben. Kettőn katolizáltak. Egy diákot baleset ért, és meghalt.⁴⁹ A többi diák távozásának oka és „iránya” nem ismert.

Diákból „munkatárs” – Bél egykori diákjainak közreműködése a *Notitia* elkészítésében

Az anyakönyv vonatkozó része, mint azt korábban jeleztük, nemcsak értékes iskolatörténeti forrás, hanem Bél Mátyás kapcsolatrendszerére, illetve nagy országleírő művének, a *Notitiának*⁵⁰ a későbbi támogatóira, előmozdítóira is vet némi fényt. Az anyakönyv vizsgálatakor ugyanis több, később Bélnek szívesen segítő személyről kiderült, hogy korábban az ő osztályába járt, és a rektor jó véleményrel volt róla. Az alábbiakban ezeket a személyeket vesszük sorra.

Kuntz Jakab, aki később igen fontos, bár nem „alkotó” szerepet töltött be a *Notitia* készítésében, az anyakönyv szerint Bél tanítványa volt, vélhetőleg 1714–1715-ben. Aláírásában „mátéfalvinak” mondja magát, amely a Szepes vármegyei Mateócnak (Mátéfalva, *Matthaei villa*) felel meg. Bél megjegyzése szerint Kuntz „engedéllyel elment a magyarokhoz” (nyilván a nyelvet tanulni); majd hozzászól, hogy visszatért, de aztán 1718-ban megint elment Sopronba (l. nr. 70.). Kuntz később a nyitrai püspök, Erdődy László kancellistája, majd egy elég nagy váltással az evangélikusok bécsi ágense lett, amint arról Bél egy Ráday Pálnak írt levelében beszámol.⁵¹ De személyesen Bélnek is nagy szolgálatot tett, ugyanis ő volt a közvetítő a rektor és a kancellária között a *Notitia* részeit képező vármegyeleírásoknak a hivatal által végzett ellenőrzése ügyében. A kancellária leveleiből kiderül: az a gyakorlat alakult ki, hogy a hivatal a már átnézett példányokat megjegyzéseivel együtt Kuntz-nak adta át, aki továbbította azokat Bélnek.⁵² Kuntz azonban

⁴⁹ Fegyelmi vétség: nr. 9, 19, 43, 49, 50, 53, 54, 65, 82, 135; rektor (tanár) akarata ellenére/tudtán kívül/távollétében való távozás: nr. 10, 19, 28, 62, 78, 80, 82, 127^a; szülei/patrónusa/gondviselője kívánságára távozik: nr. 13, 35, 55, 72, 87, 88, 98, 105, 117; betegség: nr. 11, 46, 48, 135, 149; alkalmatlanság: nr. 17, 28, 32, 37; katolizál: nr. 22^a, 47; meghal: nr. 20.

⁵⁰ L. BÉL, 1735–1749. A *Notitiára* legújabbban, további irodalommal: TÓTH, 2006.

⁵¹ „Generosus Dominus Cseytey, si agentis munus acceptaverit, necessariis monitis instruendus erit, ne sumtus non necessarios, pro more, faciat. Ex nostra parte [sc. ex parte Evangelicorum – megjegyzés tőlem, T. G.], Viennae, *Dominus Iacobus Kuntz, hucusque Comitibus et Episcopi Nitriensis Cancellista*, procul dubio ei adiungetur.” Cseytei Zsigmond a reformátusok ágense. L. Bél Mátyás levelét Ráday Pálnak. Pozsony, 1724. ápr. 27. In: BÉL, 1993. nr. 222.

⁵² Így az első ilyen kancelláriai levélnek a fogalmazványán (amelyben a Sopron, Moson és Tolna leírásával kapcsolatos kifogások szerepelnek) ez olvasható: „27. Aprilis assignatum Domino Kunst una cum Libro.” Könyv alatt itt a kéziratot kötetet érthették. L. a Kancellária levelét Bél Mátyásnak. Bécs, 1731. ápr. 17. In: BÉL, 1993. nr. 405. További kancelláriai levelek, amelyeket Kuntz-nak adtak át: uo. nr. 471, 490, 504, 507, 584, 585, 594, 618, 622. Az 1733. dec. 14-én kelt kancelláriai levél (nr. 507.) kültetén: „18. Xbris consignavi Domino Kunczt [!] pro transmissione.”

ennél összetettebb feladatokat is végzett. 1729. április 20-án kelt levelében közölte Béllal Sigray Ferenc kancelláriai előadó „magánjellegű” kifogásait Nógrád vármegyével kapcsolatban.⁵³ 1732. augusztus 4-én pedig azt a rossz hírt tudatja Béllal, hogy Mattyasovszky Imre tanácsos, akinek Bél valamely vármegyeleírásait kellett volna átnéznie, elutazott Bécsből, így azok visszaküldése késedelmet szenved.⁵⁴ Fennmaradt Bél egyik levele is, amelyben Somogy, Fejér és Bács-Bodrog vármegyék leírásáról, illetve azok ellenőrzésének előrehaladásáról érdeklődik Kuntznál. Ugyanebben a levélben utal rá, hogy elégedett a volt tanítvány közvetítői munkájával.⁵⁵

Mikoviny Sámuel (1698–1750), a későbbi jeles térképész, a *Notitia* kinyomtatott kötetiben lévő mappák készítője⁵⁶ körülbelül egy évig tanult Bél keze alatt. Az anyakönyv bejegyzése szerint 1718. május 12-én íratkozott be az iskolába (nr. 124.). Miután Bél 1719 szeptemberében távozott az iskola éléről, Marth Mátyás felmérésében ott van Mikoviny neve a *classis primában*, vagyis Bél egészen távozásáig tanította őt. De Mikoviny még 1721-ben is a líceumban tanult, és amint az a következő rektor, Beer bejegyzéséből kiderül, csak ebben az évben indult el Altdorfba magasabb stúdiumokat végezni.

A későbbi kiváló mérnök-térképész tehát három évig (1718–1721) volt a líceum tanulója, ebből bő egy évig Bél tanítványa. Ez nagyon fontos adat, mivel eddig a Mikoviny-kutatás nem tudta, hogy a fiatal Mikoviny a tárgyaló időszakban mit csinált. Emellett az anyakönyvben Marth Mátyás huszonegy évesnek írja Mikovinyt, amikor 1719-ben összeírja az első osztályos tanulókat: eszerint a későbbi kartográfus 1698-ban született. 1721-ben Beer Frigyes Vilmos 23 évesnek írja Mikovinyt, ami tovább erősíti az 1698-as születési dátumot. Így az eddig bevett 1700-as születési évet el kell vetnünk.⁵⁷

Marth Mikovinyt származására nézve nemesnek írja, míg Beer „lelkészgyerekek” nevezi:⁵⁸ életrajzából megtudható, hogy mindkét „állítás” igaz.⁵⁹ Beer azt is megjegyzi, hogy Mikoviny különösen a matematika iránt érdeklődik. Ami a Bél és Mikoviny közötti ismeretséget illeti, nyilvánvalóan szerepet játszott abban, hogy az egykori rektor Mikovinyt bízta meg egyes metszetek készítésével a *Hungariae antiquae et novae Prodromus* c. művéhez (Nürnberg, 1723), majd őt kérte fel vármegyeterképek készítésére a *Notitia*ba is.⁶⁰

Prónay Gábor (?–1758) szintén Bél Mátyás tanítványa volt. Az anyakönyv tanúsága szerint a turóci származású Prónay valamikor 1714–1715-ben a líceum ta-

⁵³ L. Kuntz Jakab levelét Bél Mátyásnak. Bécs, 1729. ápr. 20. Közölve: Tóth, 2006. Függ. III. p 71–72.

⁵⁴ L. BÉL, 1993. nr. 460.

⁵⁵ „Quem ad Excelsam Cancellariam, cum litteris, Comiti Battyanio inscriptis, fasciculum, nuper dedi, eo minus dubito te rite curavisse; quo pluribus documentis cognitum habeo pridem, quam Tu res meas adtente semper administraveris.” L. Bél Mátyás levelét Kuntz Jakabnak. Pozsony, 1735. dec. 22. In: BÉL, 1993. nr. 552.

⁵⁶ Életére, munkásságára l. DEÁK, 1987.; PLIHÁL–REISZ T.–TÖRÖK, 2001. 133–265.; TÖRÖK, 2002.; ill. legújabbban TÓTH, 2007. (amely tanulmányban az anyakönyvben Mikovinyről fellelhető újabb adatokat közöltem).

⁵⁷ A kérdésre bővebben még l. TÓTH, 2007.

⁵⁸ Marth és Beer bejegyzéseit l. ugyanazon szám (nr. 124.) alatt.

⁵⁹ L. TÖRÖK, 2002. I. 7.

⁶⁰ Még l. TÓTH, 2007.

nulója volt; Bél a neve mellé azt írta, hogy testvérének, Pálnak méltó társa szorgalomban és jó erkölcsben, továbbá, hogy 1716 márciusában elment magyarul tanulni (nr. 14.). Prónay ezután jogi pályára lépett, és egyben átköltözött Pest-Pilis-Solt vármegyébe, ahol 1733-ban és 1746-ban táblabíróvá választották.⁶¹ 1741-ben id. Révay Pál báró követte az országgyűlésen, 1751-ben Pest-Pilis-Solt vármegye követte.⁶² Bélnek ez utóbbi vármegye leírásának úgynevezett „vármegyei ellenőrzésében” volt nagy segítségére – a „vármegyei ellenőrzés” azt jelentette, hogy Bél elküldte a Helytartótanácsnak a leírások kéziratát, amelyet a hivatal továbbküldött az illetékes vármegyéknek átnézésre és kiegészítésre.⁶³ Miután tehát Bél eljuttatta a Helytartótanácsra keresztül Pest-Pilis-Solt leírását a vármegyének,⁶⁴ Prónay Gábor, amint az a Bélnek írt leveléből kiderül, sürgette az alispánt az ellenőrzésben, és maga is javított a kéziratot.⁶⁵

Prónay Pál Gábor testvérével együtt tanult a líceumban. Bél az anyakönyvbe írt bejegyzésében egyszerűen „kiváló ifjúnak” titulálta, és láthatóan sajnálta, hogy a diák a patrónusa, Okolicsányi Pál akaratából Sopronba távozott 1715 áprilisában (l. nr. 13.). Ismeretes még róla, hogy 1722–1723-ban gr. Forgách Ferenc képviselőtében, 1741-ben pedig Nógrád vármegye követeként volt jelen az országgyűlésen.⁶⁶ Pál a Prónay család szűkebb pátriája, Turóc vármegye leírásánál segédkezett: Bél elküldte neki a leírás egy korai változatát, amelyhez ő megjegyzéseket írt.⁶⁷

Radvánszky László (?–1758) ikertestvérével, Györggyel együtt tanult Bél osztályában. Bél jó diáknak tartotta mindkettőjüket, és helytelenítette, hogy másfél év tanulás után, 1718 májusában atyjuk akaratából távoztak az iskolából; mint írja, alkalmatlan időben mentek el.⁶⁸ László később az 1722–1723-as országgyűlésen gr. Zichy János képviselőtében tűnt fel,⁶⁹ 1744-ben is országgyűlési követ volt, illetve királyi tanácsosnak is kinevezték.⁷⁰ Bél valamikor 1720-ban kérte, hogy Bars vármegye két leírását, amelyet elküldött neki, adja át Nagy Boldizsár körmöcbányai jegyzőnek, aki segítséget ígért Bélnek. Ugyanitt kéri egykori tanítványát, hogy ossza meg vele, amit a „vármegyéjéről” (feltehetően Zólyomról) gyűjtött.⁷¹ Később Radvánszky Lászlóval küldette el a bányavárosok leírásának tervezetét a besztecebányai (?) bányabíró részére, segítség reményében.⁷² Végül Bél – már az 1740-es

⁶¹ BOROVSKY, 1910. I. 475.

⁶² L. DIAETA nr. 5044, 5050.

⁶³ A leírások Bél általi elküldésére l. pl. Bél Mátyás levelét a Helytartótanácsnak. Pozsony, 1735. augusztus 13. In: BÉL, 1993. nr. 529.

⁶⁴ Bél az előzőleg említett, 1735. augusztus 13-án kelt levelében küldte el a vármegyeleírás egy részét (a Pilisi és a Solti járást) a vármegyéhez. L. az előző jegyzetet.

⁶⁵ L. Prónay Gábor levelét Bél Mátyásnak. Nagyszombat, 1735. november 30. Közölve: BÉL, 1993. nr. 545.

⁶⁶ L. DIAETA nr. 5048, 5049.

⁶⁷ A kézirat címe: *Delineatio Comitatus Thurócz*. L. EFK Hist. I. kkkk/26. p 360–375. Prónay megjegyzéseit l. p 374–375.

⁶⁸ L. nr. 87–88. (Bél megjegyzését l. nr. 88.)

⁶⁹ L. DIAETA nr. 5111.

⁷⁰ L. NAGY, 1857–1868. IX. 570.

⁷¹ L. Bél Mátyás levelét Radvánszky Lászlónak. Pozsony, 1720. Közölve: BÉL, 1993. nr. 129.

⁷² L. Bél Mátyás levelét Radvánszky Lászlónak. Pozsony, 1726. december 28. Közölve: BÉL, 1993. nr. 310.

években – némi anyagi segítséget is remélt egykori diákjától forráskiadvány-sorozata, az *Adparatus* soron következő darabjai kinyomtatásához.⁷³

Ruttkay Dániel ugyancsak turóci származású volt, Bél megjegyzésében „jeles tanulónak” nevezi, aki 1716 márciusában elment magyarul tanulni, miután „tanítá-sunk egy évét” befejezte (l. nr. 16.). Valószínűleg közreműködött Turóc vármegye leírásának elkészítésében, bár ez nem tisztázott. Bél egy neki küldött (valószínűleg Záborszky Jakab evangélikus lelkész által készített) adatgyűjtés verzójára írta rá Ruttkay nevét, még hozzá címzés formájában, így elképzelhető, hogy elpostázta neki az iratot átnézésre. A címzésben Ruttkay mint „Zemplén vármegye ügyésze, a Magyar Királyság ügyvédje” szerepel, és a levél Eperjesre ment, tehát feltehető, hogy a Szepesi Kamarában volt tisztviselő.⁷⁴

Tomka Szászky János⁷⁵ (1692–1762) Bél kedves tanítványa volt – „szorgalmas és istenfélő ifjúnak” nevezi megjegyzésében (l. nr. 89.). Ugyanitt az is kiderül, hogy a Radvánszkyak (Radvánszky László és György) tanítója volt. Bél megjegyzése emellett arról is tudósít, hogy a pozsonyi evangélikus egyház Tomka Szászkyt 1717-ben ösztöndíjjal a jénai egyetemre küldte – ez valószínűleg a rektornak volt köszönhető. Jénai tanulmányai után, 1724-ben Tomka Szászkyt a győri evangélikus líceum rektorává választották, majd pályafutását 1732-től a pozsonyi líceumban folytatta konrektorként, 1746–1760 között rektorként. Vagyis Bél joggal szá-míthatott segítségére a *Notitia* munkálataiban.

Tomka Szászky első, előttünk ismert segítségnyújtása Bél kéziratban maradt művéhez, a *Notitia Hungariae antiquae* című munkához kapcsolódott. E mű *Hungariae Antiquae Periodus Hunniaca* című fejezetének a két kötetes kéziratát⁷⁶ nézte át és javította 1729-ben.⁷⁷ Ezt követte Győr vármegye leírásának elkészítése: Bél tehet-séges tanítványa a cím szerint 1730. április 5-én küldte el Pozsonyba az általa készített kéziratot.⁷⁸ Bél nagy hasznát vette Tomka Szászky művének: habár nem vette át feltétel nélkül a szöveget, hanem saját maga írta meg a vármegye ismertetését, nagyban tá-maszkodott a győri rektor küldeményére.⁷⁹ Nem tudunk arról, hogy Tomka Szászky más vármegyeleírások elkészítésében segédkezett volna, viszont Bél forrásgyűjtemé-nyének, az *Adparatus*-nak az elkészítéséből kivette a részét. Ő látta el jegyzetekkel a Váradi Regestrum szövegét,⁸⁰ valamint Priszkosz rétor *Attila* című művéhez⁸¹ ő készí-

⁷³ L. Bél Mátyás levelét Radvánszky Lászlónak. Pozsony, 1744. december 10. Közölve: BÉL, 1993. nr. 874.

⁷⁴ A kézirat címe: *Descriptio Comitatus Thurocziensis*. L. EFK Hist. I. kkkk/24. p 259–294. Bél megjegyzése: „Daniel Ruttkay Incl. Comitatus Zemplin. Fiscali, per R. H. Iur. advocato Eperiesini.” L. uo. 294.

⁷⁵ Életére, műveire legújabbban TÓTH, 2004., ill. TÖRÖK, 2004.

⁷⁶ Ráday Lt. K. O. 55. 1–2. Még l. SZELESTEI, 1984. nr. 625.

⁷⁷ Az első kötetben a 4. fejezet végén ez áll: „Soli Deo Gloria. Finitum Iaurini 1729. Mense Martio. Lecta et correcta. m” L. Ráday Lt. K. O. 55. 1. köt. 92. Vagyis a kézirat átnézése Győrben történt, 1729-ben, ahol ekkor Tomka Szászky volt a rektor. Másrészt a bejegyzés ductusa nagy valószínűséggel meg-egyezik Tomka Szászky János kézírásával. L. Tomka Szászky János levelét pártfogóinak (fogalmaz-vány, több személynek kívánta elküldeni). Győr, 1727. április 29. LK 254. kg. 12. sz.

⁷⁸ A kézirat címe: *Notitia Comitatus Jauriensis a Joanne Tomka Szászky Professore Gymnasii Evangel(ici) Juriensis pro usibus Mathiae Belii elaborata, die 5° Aprilis a. 1730. Posonium missa*. L. OSZK Fol. Lat. 3373.

⁷⁹ A Bél által készített kéziratot l. EFK Hist. I. bb.

⁸⁰ *Ritus explorandae veritatis...* In: BÉL, 1735–1746. I/5. 191–278.

⁸¹ L. BÉL, 1735–1746. II/1. [12], 1–83, [5]

tett útmutató,⁸² és a szöveg után egy időrendi táblázatot.⁸³ 1748-ban nagyszabású földrajztankönyvét Bél előszavával jelentette meg.⁸⁴

Bélnek nem csupán azért volt hasznos a *Notitia* készítésekor korábbi pozsonyi rektorsága, mert egykori tanítványait együttműködésre tudta bírni, hanem azért is, mert kapcsolatba került egyes diákok szüleivel is. A két Radvánszky fiú, György és László tanítása révén Bél atyjukkal, a Rákóczi-szabadságharcban fontos szerepet játszott **Radvánszky Jánossal**⁸⁵ (1666–1738) is felvette a kapcsolatot. 1717. augusztus 8-án beszámolt neki arról, hogy gyermekei hogyan haladnak tanulmányaikban, és megnyugtatta, a fiúk a német nyelvet is buzgón gyakorolják.⁸⁶ Az ikrek 1718. évi távoztása után is megmaradt a jó kapcsolat a rektor és az egykori kuruc kincstartó között. Radvánszky segített is Bélnek azzal, hogy 1727-ben átnézte és véleményezte Zólyom vármegye leírását.⁸⁷

Kérdőjelesen ugyan, de megemlítendő **Szulyovszky Gáspár** pozsonyi tanács-
tag is, aki Thurzó György Szulyovszky (Sirmiensis) Teodózhoz címzett két levelét bocsátotta Bél rendelkezésére,⁸⁸ valamint vélhetően Rohács váráról is közölt vele – szintén a saját családjával kapcsolatos – információkat.⁸⁹ Valószínűleg azonosítható azzal a Szulyovszky Gáspárral, aki 1685–1769 között élt.⁹⁰ Ebben az esetben elképzelhető, hogy az ő gyermeke volt az a Szulyovszky (Syrmiensis) András, aki Bél alatt a pozsonyi líceum diákja volt,⁹¹ bár ez kronológiai megfontolások miatt kérdéses. Amennyiben azonban valóban az ő gyermeke volt a mondott András, akkor nyilvánvalóan ez szerepet játszott abban, hogy segített Bélnek.

Összegzés

A fentiekben a pozsonyi evangélikus líceum anyakönyvének egy részét, azaz a Bél rektorsága alatt felsőbb (első vagy második) osztályba beiratkozó 155 diák névsorát tekintettem át, illetve elemeztem. Ezek a diákok voltak – nagy valószínűséggel – Bél Mátyás tanítványai Pozsonyban. Bár a kijelölt szegmens bizonyos szempontból túlságosan szűkre szabott – nem a teljes, hanem a Bél idején tanuló diákság volt a vizsgálat tárgya –, a „szűkítés” mégsem tekinthető önkényesnek. Nagyon fontos adalékot jelenthet ugyanis Bél Mátyás munkásságának, illetve hatásának vizsgálatához annak megállapítása, hogy kik tanultak közvetlenül az ő „keze”, de legalábbis a szoros felügyelete alatt. Ehhez járul, hogy az első 93 (91) diák neve mellé ő írt – remekül megfogalmazott – jegyzeteket, és bejegyzései különös jelentőséggel és forrásértékekkel bírnak, akár a pozsonyi iskola reformálóját, akár a későbbi ragyogó történészt tiszteljük benne. Emellett fentebb rámutattam: maga Bél volt az, aki külön kezelte a két felső osztályba lépő diákokat azáltal, hogy nem a többiek nevét tartalmazó táb-

⁸² *Hodegus ad Prisci Rhetoris eclogas...* In: BÉL, 1735–1746. II/1. [12].

⁸³ *Chronotaxis...* In: uo. [1–5]

⁸⁴ *Introductio in orbis hodierni geographiam...* Posonii, 1748.

⁸⁵ Életpályájára legújabban I. HECKENAST, 2005. 353.

⁸⁶ L. BÉL MÁTYÁS levelét Radvánszky Jánosnak. Pozsony, 1717. aug. 8. Közölve: BÉL, 1993. nr. 28.

⁸⁷ L. Radvánszky János levelét Bél Mátyásnak. Radvány, 1727. ápr. 28. Közölve: BÉL, 1993. nr. 328.

⁸⁸ L. Belius, Matthias: *Comitatus Trentsineinsis*. EFK Hist. I. uuu. 75.

⁸⁹ EFK Hist. I. uuu. 111–112.

⁹⁰ L. NAGY, 1857–1868. X. 228, 230.

⁹¹ L. MATRICULA nr. 104. Még l. az előző jegyzetet.

lázatba vette bele őket, hanem az anyakönyv elején saját kezű beíratkozást írt elő nekik. Ennek oka lehetett az is, hogy a két felső osztályban már magasabb stúdiu-mokat tanultak a diákok (retorika, teológia stb.). Ez is indokolta teszi eme osztályoknak, mintegy a líceum „felső tagozatának” a külön vizsgálatát.

Bél velős megjegyzésein kívül a diákokról szerencsés esetben máshol is található információ az anyakönyvben. Ezeket is felvettem a forrásközlésbe, a beíratkozási névsorban a diákok neve után illesztve. Az így kapott adattárat, vagyis a 155 diákról szóló információkat rendszereztem, a diákok származása, felekezeti és társadalmi hovatartozása, valamint a tanintézetből való távozásuk okai, ezen belül „pályaválasztásuk” szerint. Ezzel egyrészt kirajzolódik a pozsonyi líceum „vonzáskörzete”, másrészt a diákságnak (illetve a diákság vizsgált részének) származás szerinti összetétele, az iskola utáni pályája is nagyrészt vizsgálható, elemezhető. Az így kapott végeredmény igen gazdag és tanulságos képet ad a líceumról és diákságáról a korszakban, ami jelzi az anyakönyvnek a magyar iskolatörténetre nézve páratlan forrásértékét. Ezért igen kívánatos lenne a matrikula teljes szövegének kiadása, és annak szisztematikus vizsgálata.

Végül sorra vettem azt a névsorban szereplő hét diákot, akiket Bél később bevont nagy művének, a *Notitiának* a munkálataiba – köztük olyan későbbi neves tudósokat, mint Mikoviny Sámuel és Tomka Szászky János. A bejegyzésekből kiderül: e személyekről Bél már diákkorukban is jó véleménnyel volt (amennyiben írt melléjük megjegyzést), vagyis a tanár-diák ismeretség egyértelműen szerepet játszott abban, hogy a neves tudós később megkereste őket. Emellett további két, Bélnek később szintén a *Notitiához* segítséget nyújtó személyt is megvizsgáltam, akiknek a gyermekei jártak a gimnáziumba: itt is nyilvánvaló, hogy Bél a diákokon keresztül ismerte meg a szülőket. Megállapítható tehát, hogy Bél a *Notitia* készítésekor, illetve az ehhez szükséges óriási adatgyűjtés megszervezésekor kihasználta az egykori líceumi rektorságából eredő kapcsolati tőkét, ami sok esetben döntő fontosságú volt, nemcsak egyes vármegyeleírások, hanem Mikoviny tekintetében az egész mű megvalósításának szempontjából is.

A forrásközlés tartalma és módszere

A forrásközlésben a fent ismertetett szempontok alapján a *Matricula* 159–167. oldalán található 155 nevet publikálom (felsőbb osztályba beíratkozók listája). A sorszámot, valamint a diák nevét és a saját maga által írt származási helyét félkövér betűtípussal szedtem. Ezután következnek normál betűtípussal a Bél Mátyás által írt megjegyzések. A diákokra a *Matricula* eredeti sorszámai alapján hivatkozom.

A diákokról az anyakönyv egyéb részeiben található adatokat a nevük (és Bél megjegyzései) után teszem közzé.

A 379–395. oldalakon található a Bél-rektorsága alatt alsóbb (6–3.) osztályba járók táblázata. A bejegyzést az aláírás (és az esetleges Bél-jegyzet) után, szögletes zárójelben közölöm, nyíllal (←) utalva arra, hogy ez a bejegyzés időben korábbi, mint a diák felsőbb osztályba való beíratkozása. A vonatkozó oldalszámot vastag betűvel szedtem (pl. [←**p. 384.** ...]). Jelöltem a diáknak eme táblázatban kapott sorszámát, majd a nevét is kiírtam (mivel sokszor más helyesírással van írva a nevük). A táblázat rovatait a következőképpen rövidítettem: **P:** – *Patria*; **Æ:** – *ætas*; **Pr:** – *parentes*; **C:** – *classis*; **Ad:** – *adventus*; **D:** – *discessus, mores, etc.*

A 410. oldalon van az a táblázat, amelybe Marth Mátyás a rektorsága kezdetén feljegyezte az első osztályosokat, akiket Bél Mátyástól „átvett”. A közlés módja megegyezik az előző bejegyzésekével, csak itt a → nyilat használtam, mivel Marth táblázata értelemszerűen a diákok felsőbb osztályba való beíratkozása után készült ([→p. 410. ...]). Hiányzik továbbá a Marth-féle táblázatból az **Ad:** rovat, mivel erre itt nem volt szükség.

A 411(–412). oldalon van azok névsora, akiket Marth a 3. osztályban talált. Itt csak egy olyan diák van, aki a kijelölt halmazban is szerepel (nr. 145.). Jelölés: [→p. 411. ...]. Itt is hiányzik az **Ad:** rovat. Mivel már Bél távozása után került a második osztályba, megkülönböztetésül két csillaggal (**) jelöltem.

A 419–420. oldalakon Marth azokról készített táblázatot, akiket rektorsága idején a 2. osztályból az elsőbe helyezett át. Itt is találni olyanokat, akik még Bél idején íratkoztak be a magasabb osztályba. Ugyanazok a rovatok vannak, mint amelyeket fent ismertettem, de Marth sokszor csak annyit közöl a diákról, hogy mikor lett áthelyezve. Természetesen itt is a → nyilat használtam (l. [→p. 419. ...]). Mivel e diákok csak Bél távozása után kerültek az első osztályba, megkülönböztetésül egy csillaggal (*) jelöltem őket.

A 423(–424.) oldalon Marth azokat sorolja fel táblázatban, akiket rektorsága idején a 3. osztályból a 2. osztályba helyezett át. Itt csupán két személy van, akik a kijelölt halmazban is szerepelnek, bizonyos szempontból „kakuktktojásként” (nr. 145, 149.). Jelölés: ([→p. 423. ...]). Megkülönböztetésül két csillaggal (**) jelöltem őket.

A 461–462. oldalakon az 1721-ben kinevezett új rektor, Beer sorolja fel az első osztályban „talált” diákokat. Ezek között vannak olyanok, akik még Bél idején íratkoztak be a felsőbb osztályokba. A 462. oldalon az egyik „kakuktktojás” is szerepel a 2. osztályban „találtak” között (l. nr. 145.). Jelölés: [→p. 461./462. ...]. Természetesen itt sincs **Ad:** rovat.

Forrás

Rectore Matthia Belio ab anno 1714–1719⁹²

1. **Daniel Seffarovszky Neosoliens.** Discedit cum Segnero ad Hungaros 1714. Oct. Redit 1716. m. Iunio. Valedicit 1717. m. Iulio.
2. **Stephanus Grébecz Tsetnekiens.** Anno et Mensibus aliquot disciplinæ satisfecit nostræ. Abiit 1715. Gotham, continuandorum caussa studior[um]; atque illinc 1716. ineunte vere Ienam, ubi ecclesiæ stipe triennio toto altus fuit.
3. **Matthias Benczik Tissanocziens. Com. Castrif.** Adiungit se Aulæ Celsissimi Principis Valdeckiensis, cum is sacris Paschalibus 1717. heic interfuisset, ab ipso Principe acceptus indulgentissime.
4. **Stephanus Komoray Puchoviensis.** Abit Komarinum linguæ Hung. caussa. 1717. m. Iun.
5. **Michael Pribiss Com. N. Honthen[is]** Iuvenis divinorum iuxta et humanorum studiorum amantissimus, cum annos quinque et medium apud nos exegisset, honeste valedixit, politiæ in posterum operaturus. Abit 1719. d. 20. Aug.

⁹² Ismeretlen kéz bejegyzése.

6. **Nicolaus Karlaveczi Tissanocziens. Com. Castrif.** Valedicit studiis 1716. d. 24. Febr.
7. **Stephanus Korbelik Miaviens.** Valedicit scholæ 1715. m. Maio, cum apud nos annum fere explesset. Fuit alumnei senior.
8. **Jeremias de Schmidegg. Cremn.** Abiit, bona cum venia ad Germaniæ Academias.
9. **Johannes Benedicti Neosoll.** Homo nauici, et multis clarus facinoribus. Rediit cum rectore et disciplina in gratiam. Tandem abiiit ad suos 1715. m. Iun. Deus ei mentem meliorem.
10. **Paulus Dubovay Calnovien.** Homo pertinax, abiit invito Rectore Iaurinum 1714. Oct.
11. **Michael Parvi Neosol.** Morbo correptus, abiit ad suos, homo alioquin non malus, cum annum apud nos explevisset. 1715. m. Iulio.
12. **Martinus Schinkovitz Szászens.** Abiit 1714. d. 10. Aug. exculturus ling. Hungar. Rediit 1716. m. Maio. Inde constans apud nos mansit, Vellegrandii primum, mox Szerdaheliorum pædagogus. Stipe ecclesiæ Tubingam promotus abiit A^o 1719. 15. Sept.⁹³ Feliciter!
13. **Paullus Pronay Thurocziens.**⁹⁴ Non tam sua, quam Patroni voluntate, P. Dn. Paulli Okolitsáni, cum discipulis Sandoriis abiit Sempronium 1715. m. Apr. Iuvenis optimus.
14. **Gabriel Pronay Thurocz.**⁹⁵ Superioris Frater, et diligentia bonique moris æmulus. Abiit 1716. m. Martio ad excolendum Hungar.
15. **Georgius Bodo Thurocz.** Bonæ indolis homo, abiit ad Hung. 1716. m. Nov. Diutius apud Iaurienses substitit, ubi et Classi Grammatistarum cum laude præfuit.
16. **Daniel Ruttkay Thurocz.**⁹⁶ Iuvenis bonæ notæ, abiit 1716. m. Mar. ad ediscendam Linguam Hungaricam, cum annum satisfecisset disciplina nostræ.
17. **Paulus Suhajda Baccabaniensis** Ob ætatem iusto adultiorem ineptus ad studia, abiit 1716. m. Dec. in vico quodam Comitatus Hontensis ludi magister factus. [p. 160.]
18. **Alexius Kostolyani de eadem.**⁹⁷ Caussarum Patrono se addixit 1716. Mense Febr. Homo non malus, sed magnis rebus haud natus.
19. **Johannes Benkovics Nicopol.** Homo, ad speciem probus, sed quod ebriositatem nollet vitare, turbas tandem excitavit publicas, hinc absente Rectore, 1716. mense octob. post carceres et verbera, dimissus.
20. **Samuel Szulyoviny Novisoll.** Optimæ vitæ et studiorum cum esset A^o 1716. intra 28. et 29. Aprilis, a nocturnis spectaculis, quæ ob natum Archidu-

⁹³ A tübingeni egyetemre 1719. október 12-én íratkozott be. L. TAR, 2004. nr. 2974. (Az előfej tévesen „Wittenbergi Egyetem” tübingeni helyett.) 1722-ben Bél ajánlotta az akkor még Tübingenben tanuló diákot Krmann Dániel püspöknek. L. Bél Mátyás levelét Krmann Dánielnek. Pozsony, 1722. április 11. Közölve: BÉL, 1993. nr. 167.

⁹⁴ Személyére még l. a bevezető tanulmányt.

⁹⁵ Személyére még l. a bevezető tanulmányt.

⁹⁶ Személyére még l. a bevezető tanulmányt.

⁹⁷ Valószínűleg megegyezik azzal a kosztolányi Kosztolányi Elekkel, aki 1699-ben született és 1750-ben halt meg, apja Zsigmond, gyermekei Erzsébet és Lőrinc. L. KEMPELEN, 1911–1932. VI. 169.

cem Leopoldum exhibebantur, redux, ad ædes hospitis Rosneriani, sopore obrutus, in Danubio mergitur.

21. **Stephanus Baronyay Debrecziens.** Calvinianus. Abiit Viennam. Homo ad speciem probus, sed nimium sibi indulgens.
22. **Georgius Domahidy Szatmarien[sis]** Calvinianus. Excusso melioris Disciplinæ iugo, et deserto Rectoris hospicio, abiit ad Pontificios. Mox retractus ad suos, militiam secutus est.
23. **Georgius Christianus Maternus Poson.** Cum Cl. M. Iohanne Koglero, hactenus Conrectore nostro, iam Teschinium evocato Rectore, bona venia abiit.
24. **Stephanus Nagl St. Georgien[sis].** Abit 1717. m. Iunio ad Hungaros. Inde redux ap. Gen. Dn. Gabr. Skaritzam iura excoluit, anno integro. Meruit probitate morum Ecclesiæ subsidium, stipendium vocant.
25. **Johannes Hartmajer Pos.** Cum se adplicuisset Iureconsulto, a conscientia mire exagitatus, reliquit vitæ illud institutum, mercator imposterum futurus, abit Anno 1717. m. Iun.
26. **Johannes Christophorus Malik Sz. Gëorg.** Valedicit 1717. m. Aug. cum studiis cum laude fuisset operatus annos fere tres, applicuit se politiæ.
27. **Georgius Plorantzius Leutshovien.** Studia deserit A° 1715. m. Ian. Homo in abdomen pronus.
28. **Josephus Albertus Schönberger Poson.** Homo studiis incommodus. Cum fraude abit, 1715. M. Oct.
29. **Ladislauus Sóós Com. N. Honthen[sis].** Valedicit honeste 1715. Maio.
30. **Georgius Sóós Com. N. Honthen[sis].** Sequitur priorem.
31. **Johannes Christophorus Seegner Poson.** Anno 1714. M. Octob. abit ad ediscendam ling. Hung. una cum Seffarovskio N° 1. Redit 1716. m. Iunio. Iterum abit A° 1717. Iaurinum, inde Losontzinum A° 1718.
32. **Johannes Farkas Kapornakien[sis].** Homo non malus, sed a natura non ad studia factus. Abit ad suos A° 1718.
33. **Joannes Sartor Jauriniensis.** [!] Cum annis septem, hic et Neosolii disciplinæ meæ satisfecisset, abit b. c. D. Ienam 1719. m. Iun. Feliciter.
34. **Martinus Bohuradt Lyptoviens.** Egregius iuuenis, posteaquam toto quinquennio cum laude studiis apud nos fuisset operatus, abit Hallam A° 1719. d. 15. Sept. Feliciter!
35. **Paullus Sandor de Osztraticz.** Abit, iussu Avi sui, P. Dn. Pauli Okolitsáni, una cum præceptore, Paulo Pronay, Sempronium 1715. m. April. [p. 161.]
36. **Ioannes Hodikius Com. N. Honthen[sis].** Artem amplectitur pharmaceuticam sponsore ipso Rectore, ap. Dn. Kochmaysterum, A° 1715. m. Aprili.
37. **Georgius Scultety Vetusolien[sis].** Natura cum ad studia esset ineptus, et nimia indulgentia Parentum depravatus, sine fructu redit ad suos 1716. m. Dec.
38. **Johannes Benkner Novisolien[sis].** Mercaturæ se addicit A° 1715. apud Generosum Dn. Wiland.
39. **Georgius Mészáros Nytriensis.** [→p. 410.: „3. Georgius Mészáros P: Nytriensis Pr: Civis Æ: 21. D: —”] [→p. 461.: „2. Georg. Meszaros P: Nitriensis Pr: Civis Æ: 23. D: d. 20. Mart. A. 1722. discessit Kilonium commendatione Rectoris, cui male rependit beneficium.”]
40. **Georgius Fornet Puchovyensis.** Homo femineæ indolis, deserit studia 1716. M. Aprili. Redit cum Misis in gratiam.

41. **Ioannes Gaiecz Carponen[sis]**. Amplexus artem pharmaceuticam, apud Dn. Peltz, homo non plane bonus, certe ad studia ineptus. Abit 1714. Novembri.
42. **Ioannes Vidiny Bozokien[sis]**. Sequitur priorem, et profitetur eandem artem.
43. **Johannes Sorok Jauriensis**. Homo nequam, cum ferri mores eius non possent, abit ad suos 1714. m. Nov.
44. **Paulus Tisztapataky Jauriensis**. Delicatus abit ad suos.
45. **Emericus Bodor. Basingien[sis]**. Neglectus a teneris, cum resarcire damnum haud potest, abit Viennam 1714. M. Septemb.
46. **Michaël Rátz. Norsinczien[sis]. Com. Castrif.** Valetudinarius abit.
47. **Daniel Sý Sz. Georgiensis**. Brevi post adventum excusso iugo ad Pontificios, quibus domi adsueverat, transit, retractus ad suos 1715. m. Maio.
48. **Ephraim Nosticius Neusol**. Tertia post adventum hebdomade turpissima scabie occupatus, cum toto trimestri male habuisset, ægerrime convalescit, abitque ad suos 1715. m. Febr. Homo ob ætatem delicatam in studiis remissior.
49. **Martinus Tót Com. Neográdien[sis]**. Homo trium Litterarum, i. e. Fur, abit accepto consilio abeundi.
50. **Jacobus Carduelis Carponensis**. Homo abdomini natus. Scurra.
51. **Alexander Szirmiensi de Szúlyó**. Bonæ mentis adolescens abit ad caesarum patronum Gen. Skaritza. A° 1714. m. Novembr[i].
52. **Tobias Tzuk Comitatus Castrif.** Fucus fruges consumere natus. Abit 1714.
53. **Michaël Kontor Nemeskeriensis Com. Sopron**. Homo levis pravo consortio irretitus abit 1716. m. Ian. Postea artem pellionum didicit.
54. **Matthias Heller Nemesker. Com. Sopron**. Fur, immo sacrilegus, cum alumneum pecuniola, quæ curari consuevit, fraudasset sæpe iterumque, schola eiectus est 1717. m. Martio.
55. **Joannes Justh de Neczpall**. Optimæ indolis adolescens, in medio studiorum flore, voluntate parentis valedicit scholæ, politiæ in posterum operaturus. [p. 162.]

ANNO MDCCXVI.

Partim advenerunt, partim translocati sunt,
promissa legib[us] obedientia, sequentes.

56. **Elias Zabler Schemniciensis**. Adductus a R. Parente Iacobo Zablero exule ipsis Kalendis Martiis. Abit ad Hungaros 1717. m. Octob. pessimæ frugis adolescens.⁹⁸
57. **Nicolaus Mednyanszky S. Györgen[sis]**. [!] Abit mense Novembri 1716. excolendi Hungarismi causa. Inde redux, cum toto biennio graviter in studia incubuisset, iunxit se Excellent. Viro Seckendorffio. [←p. 384.: „142. Nicolaus Mednyánsky P: Sz. Georg. Nob. Æ: 15. C: III. Ad: – [1715] D: –.”]

⁹⁸ Zabler később a dán király magyar testőrségének vezetője lett. Valamilyen okból újra felvette Béllal a kapcsolatot. Bél válaszlevelében kifejezi örömét, hogy Zabler még emlékszik az ő tanításaira, egyben kéri Zabler, hogy ellenőrizze a dán királyi könyvtárban, megérkeztek-e az általa küldött *Notitia*-kötetek. L. Bél Mátyás levelét Zabler Illésnek. Pozsony, 1738. február 1. Közli: BÉL, 1993. nr. 700.

- 58. Stephanus Szenesy, Ujhellyiensis.** [←p. 384.: „143. Stephanus Szenyesi [!] P: Trenchin. Nob. Æ: 17. C: III. Ad: – [1715] D: –.”] [→p. 410.: „9. Stephanus Szenesy P: Ujheliensis Pr: Nob. Æ: 21. D: Profectus Iaurinum cum Rosneri filio Hungaricæ linguæ erga d. 14. 9bris 1719.”]
- 59. Stephanus Ketskés Sz. Georgensis.** Homo delicatus, ad Hungaros abit 1718. neque ad studia redit amplius. [←p. 384.: „140. Stephanus Ketskés P: Sz. Georg. Nob. Æ: 16. C: III. Ad: m. Nov. [1715?] D: –.”]
- 60. Joh. Gustavus Kastenhoffer Baziniensis.** [←p. 384.: „141. Ioh. Gustav. Kastenhoffer P: Basing. Æ: 16. C: III. Ad: m. Ian. [1715?] D: –.”] [→p. 410.: „12. Joh. Gustavus Castenhofer P: Basingensis Pr: Nob. Æ: – D: –”] [→p. 461.: „Io. Gustav. Castenhofer P: Basingensis Pr: Nobilis Æ: – D: d. 25. April. A. 1722. in Academiam⁹⁹ discessit, dissolutionibus moribus & profusa gula. Meliorem futurum *in exteris agris* speramus.”]
- 61. Andreas Pachel Neosoliensis.** Abit ad Hungaros 1719. [←p. 384.: „144. Andr. Pachel P: Neosol. Æ: 17. C: III. Ad: m. Ian. [1715] D: –.”] [→p. 410.: „10. Andreas Pachel P: Neosoliensis Pr: Civ. Æ: 20. D: Abiit d. 9. Octobr. ad Hungaros. A. 1719. Rediit d. 30. Iun. 1720.”]
- 62. Johannes Gottofredus Fischer. Neosoliensis.** Kal. Mai. Homo, qui avitam virtutem exuit, abit profugus eodem anno.
- 63. Andreas Welligrand Nemethjandorffensis. Moson.** 18. Mai. Iuvenis egregiæ indolis, rebus apud nos cum laude peractis ICTos secutus elst].
- 64. Georgius Dosnyak Winensis.** Idibus Mai venit Eperies. Abit mense eodem 1717. honeste valedicens.
- 65. Emericus Missowich Honthens.** Nonis Iunii Sempronio. Abit 1717. cum sæpe iterum[ue] ad frugem meliorem fuisset revocatus.
- 67. [!] Iohannes Zaszkalitzky Arvensis.** [→p. 410.: „4. Ioan. Zaszkalitzky P: Arvensis Pr: Civis Æ: 22. D: Iuvenis et literarum studiosissimus, et pietatis veræ cultor, cum in Lyceo nostro quatuor, et quod excurrit, annos peregisset, d. 9. Sept. 1720. præmissa valedictione, Halam petiit. Deus adsit conatibus ejus!”]
- 68. Georgius Miklyan Thurocziensis.** Homo diligens et probus, abit intempestive ad Hungaros A° 1719. m. Mart[io].
- 69. Samuel Praiß Rosnaviensis.** [→p. 410.: „2. Samuel Preisz [!] P: Rosnaviensis Pr: Civ. Æ: 25. D: –”] [→p. 461.: „Sam. Preisz P: Rosnav. Pr: Civis Æ: 26 D: d. 13. Sept. A. 1723. optima Præceptorum commendatione in Academiam Ienensem *profectus*. Adsit Numen conatibus suis!”]
- 70. Jacobus Kuntz Matthæiwillensis.**¹⁰⁰ Abit bona venia ad Hung. Inde redux A° 1718. iterum Sempronium discedit.
- 71. Petrus Lendrey Scepusiensis.** Iungit se priori 1717. m. Octob.
- 72. Iosephus Darvas subscripsit.** Calvin. Honestè valedicit Anno 1719. d. 5. Oct. [→p. 410.: „6. Iosephus Darvas P: Losonziensis Pr: Nobil. Æ: 18. D: Discessit d. 6. octobr. a matre domum revocatus. A. 1719.”]¹⁰¹

⁹⁹ Beer Frigyes Vilmos nem jelöli, hogy Kastenhoffer melyik egyetemre ment. Máshonnan tudható, hogy a lipcsei egyetemre íratkozott be 1722. szeptember 12-én. L. TAR, 2004. nr. 2594.

¹⁰⁰ Személyére még I. a bevezető tanulmányt.

¹⁰¹ Darvas József távozását mind Bél, az egykori rektor, mind pedig Marth Mátyás, a szeptemberben beiktatott új rektor feljegyezte (utóbbi egy nappal későbbre datálva azt). Bél egyébként 1719. október

73. **Paulus Sátor Comariensis.** Valedicit m. Aug. 1717. Calvin[ianus].
74. **Michäel Septius Novisoliensis, Nobilis Hung.** Abit 1718. m. Octob. Homo varius. [p. 163.]
75. **Ioannes Gyarmathy Trenchiniensis.** Diligentem se modestumque præbuit. Abit A° 1718. [1719?] d. 20. Mai ad Hungaros.
76. **Adamus Krencsey Nitriensis.** Honestè valedixit ineunte A° 1718.
78. [!] **Daniel Jezerniczky Thurucensis.** Insalutato Rectore, clam se subduxit. Homo alioquin non malus. 1717. 12. Febr.
79. **Emericus Mikoviny Holicsiensis.** Castra secutus, homo proiectæ audaciæ. [←p. 384.: „146. Emericus Mikovini P: Nitriens. Nob. Æ: 13. C: III. Ad: – [1715?] D: –.”]
80. **Paulus Raksany Thurociensis.** Superiorem popularem abduxit, et cum eo clam abiit, homo ineptissimus.
81. **Michael Heisler Trenchiniensis.** Mercaturæ se addixit 1717. m. Apr. [←p. 385.: „156. Mich. Heißler P: Trenchin. Nob. Æ: 17. C: III. Ad: 3. Mar. [1716] D: –.”]
82. **Andreas Messko Arvensis.** Vulnerato commilitone, cultri iactu, clam se proripuit, homo alioquin non malus. A° 1717. d. 25. Nov. [←p. 385.: „153. Andreas Messko P: Arvensis Nob. Æ: 16. C: III. Ad: – [1716] D: –.”]

ANNO MDCCXVII.
Ad diem 17. Februarii.

83. **Thomas Kmethoni Vetuzoliensis.** Abit cum Christoph. Segnero ad Hungaros. 1717. m. Iunio. Redit 1718. atque deni [!] abit Ienam 1719. d. 15. Iun.
84. **Samuel Lipszky Trenchiniensis.**¹⁰² Abit bona venia, cum bene se gessisset A° 1719. m. Febr.
85. **Stephanus Baross Nytriensis.** Valedicit honestè 1719. m. Majo.
86. **Emericus Ruzicska Nytriensis.** Abit ad Hung. 1719. m. Feb.
87. **Georgius de Radvany.**
88. **Ladislaus de Radvany.**¹⁰³ Frater uterque, annum et semestre cum laude studiis operatus, voluntate P. Dn. Parentis, intempestive valedicunt. Anno 1718. m. Maio.
89. **Ioannes Szászky Vetusoliensis.** Diligens piusque iuvenis, Radvanskyorum præceptor, stipe Ecclesiæ Anno 1719. d. 15. Sept. Ienam missus. Felicitè!
90. **Josephus Kosztolany ex Comitatu Barsiensi.** [---]¹⁰⁴ Honestè valedicit.

6-án írta meg Ráday Pálnak – a két Darvas-fiú, József és Ferenc (utóbbi l. nr. 114.) pártfogójának (gyámjának?) –, hogy három év után tisztességgel elengedte őket. L. Bél Mátyás levelét Ráday Pálnak. Pozsony, 1719. október 6. Közölve: BÉL, 1993. nr. 66. Darvas Józsefre még l. uo. nr. 39, 45, 54, 131, 502, 565, 599.

¹⁰² Nagy valószínűséggel azonosítható azzal a Lipszky Sámuellel, akinek apja Lipszky (I.) István, anyja Kotucs Erzsébet volt, és aki tanulmányai végeztével főként birtokai irányításával törődött. L. REISZ T., 2002. 63–65., 74.

¹⁰³ Személyére még l. a bevezető tanulmányt.

¹⁰⁴ Értelmezhetetlen jel (talán az aláírás „subscribere” rövidítése?). A diák írta.

91. **Alexander Okolicsanyi de Okolicsna.** Homo ad speciem ineptus, diligens tamen et probus, abit 1718. d. 20. Mar.
92. **Georgius Moszticzky ex Comitatu Trenchiniensi.** Intempestive deserit studia.
93. **Stephanus Raicsany ex Comitatu Trenschiensi [!].** A° 1719. d. 30. Aug. abit, cum non male se gessisset.
94. **Balthazar Keserús Novisoliensis.** [p. 164.]
95. **Martinus Knogler Baccaban.**
96. **Christophorus Nedeczky Threncsiniensis.**
97. **Emericus Hulej Thuroczienis.**
98. **Johannes Szallay ex Comitatu Gömöriensis.** [→p. 410.: „15. Ioan. Szallay **P:** Gömöriensis **Pr:** Civis **Æ:** 20. **D:** Ad parentes reversus d. 11. 9bris 1719. Rediit sub initium Febr. A. 1720.”] [→p. 461.: „6. Ioan. Szallay **P:** Gömöriensis **Pr:** Civis **Æ:** 22. **D:** d. 25. April. 1722. in Acad. Jenensem discessit, homo ex temperamenti sui indole *avaritiae et sordibus deditus.*”]
99. **Johannes Lehocky Sarosiensis.** [→p. 410.: „16. Ioh. Lehoczky **P:** Sarosiensis **Pr:** – **Æ:** – **D:** Discessit ad Hungaros d. 8. 9bris 1719.”]
100. **Samuel Schwartz Scepusiensis.**¹⁰⁵
101. **Ioannes Christianus Mirus Poseniensis.** [←p. 384.: „139. Joh. Christ. Mirus **P:** Posen. **Æ:** 15. **C:** III. **Ad:** m. Ian. [1715] **D:** –”]
102. **Georgius Sabler Gömöriensis.** [→p. 410.: „20. Georgius Sabler **P:** Gömöriensis **Pr:** Civ. **Æ:** 19. **D:** Discessit sub. init. Iun. 1720. ad suos, in Germaniam profecturus, sed immaturus adhuc ad studia Academica.¹⁰⁶ Homo temporis prodigus, sibique male consulens.”]
103. **Carolus Fridericus Czauner Tyrnaviensis.** [←p. 384.: „145. Carol. Frid. Zauner **P:** Tyrnav. Nob. **Æ:** 13. **C:** III. **Ad:** m. Sept. [1715] **D:** –.”]
104. **Andreas Syrmiensis de Karom & Szulo.**
105. **Emericus Zerdahely de Nyitra Szerd.** [→p. 410.: „1. Emericus Zerdahelyi **P:** De Nyitra Szerd. **Pr:** Nobil. **Æ:** 18. **D:** A. 1719. ante ferias nativitatis Christi [?] domum a matre vocatus, visitandi caussa; sed non rediit.”]
106. **Johannes Bernat Trencsiniensis.**
107. **Joannes Kaldy Iauriensis.**
108. **Elias Wrathily Ujheliensis.** [→p. 410.: „13. Elias Wratheli **P:** Ujheliensis **Pr:** Civ. **Æ:** 21. **D:** Discessit 9. 8bris ad Hungaros. A. 1719.”]
109. **Georgius Sebbey Trenchiniensis.*** [←p. 390.: „295. Georgius Sebej [!] **P:** Trenchin. **Æ:** 18. **Pr:** Nobilis **C:** III. **Ad:** – **D:** Translocatus ad Clas. III. m. Iunio.”] [→p. 420.: „16. Georgius Sebej **P:** Trentch. **Pr:** Nob. **Æ:** 20. **Ad:** 13. Iun. 1720. **D:** –.”] [→p. 461.: „13. Georgius Sebej **P:** Trenchiniensis **Pr:** No-

¹⁰⁵ Bél sajnálkozva írja 1719 decemberében Bohus György kérszárki iskolaigazgatónak, hogy „a ti Schwartz-otok”, akit Bohus ajánlott, és akit ő, Bél is nagyon támogatott és szeretett, búcsú nélkül távozott az iskolából. L. Bél Máttyás levelét Bohus Györgynek. Pozsony, 1719. december 7. Közölve: BÉL, 1993. nr. 75. Nagy valószínűséggel az itt szereplő, saját megjegyzése szerint szepességi (nyilván előzőleg Bohusnál Késmárkon tanuló) Schwartz Sámuelről van szó.

¹⁰⁶ Georgius Sabler 1720. október 7-én íratkozott be a hallei egyetemre, ahol teológiát hallgatott. L. TAR, 2004. nr. 928.

¹⁰⁷ Beer nem jelölt sem hónapot, sem évet.

bilis **Æ**: 22. **D**: d. 28.¹⁰⁷ valedixit ad caussarum magistrum ex parentum persuasione accessurus utut studiis necessariis non fuerit instructus.”]

- 110. Andreas Ganyi Possoniensis.** [←**p.** 392.: „345. Andreas Ganyi **P**: Daróczyensis **Æ**: 16. **Pr**: Nob. **C**: III. **Ad**: [1718] **D**: –.”]¹⁰⁸
- 111. Antonius Justh Turoczyensis.**
- 112. Michael Schütz Sz. Gyorgyiensis.** [←**p.** 390.: „292. Michael Schütz **P**: S. Georgens. **Æ**: 17. **Pr**: Civis **C**: III. **Ad**: 15. Dec. [1716.] **D**: Venit 1716.”]¹⁰⁹
- 113. Nicolaus Mosziczky de Pucho.** [←**p.** 390.: „294. Nicolaus Mosticky **P**: Trenschin. **Æ**: 15. **Pr**: Nobilis **C**: III. **Ad**: 7. Febr. [1717] **D**: –.”]
- 114. Franciscus Darvas Lossontziensis.**¹¹⁰
- 115. Adamus Magyar Comariensis.** [p. 165.] [←**p.** 390.: „300. Adamus Magyar **P**: Aranyasens. **Æ**: 15. **Pr**: Superintend. Calvinianus **C**: III. **Ad**: 14. Iun. [1717] **D**: –.”]
- 116. Christophorus Jacobus Schweger Norinbergensis.** [←**p.** 384.: „147. Christoph. Iac. Schweger [!] **P**: Noriber. **Æ**: 13. **C**: III. **Ad**: – [1715?] **D**: –.”]
- 117. Andreas Ruzicka Ujheliensis.*** [←**p.** 392.: „347. Andreas Ruzička **P**: Ujheliens. **Æ**: 16. **Pr**: Nob. **C**: III. **Ad**: – [1718] **D**: –.”] [→**p.** 419.: „3. Andreas Ruzitska **P**: Ujeliens. **Pr**: Nob. **Æ**: 18 **Ad**: 11. Xbr. 1719. **D**: Post aliquot hebdomadas, die nempe 23. Ian. 1720. patre ægrotante, domum est revocatus.”]
- 118. Paulus Petrosolinus Puchoviensis.** [←**p.** 392.: „344. Paulus Petrosolinus **P**: Puchoviens. **Æ**: 17. **Pr**: civis **C**: III. **Ad**: [1718] **D**: –.”]
- 119. Carolus Ferdinandus Beigler. Posoniensis.** [←**p.** 384.: „148. Carol. Ferd. Beigler **P**: Poson. Nob. **Æ**: 13. **C**: III. **Ad**: – [1715] **D**: –.”]
- 120. Matthias Schmiddelius Posoniensis.** [??**p.** 381.: „53. Matthias Schmid. [?] **P**: Posoniens. **Æ**: 11. **C**: V. **Ad**: eodem (8. Ian.) [1715] **D**: –.”]¹¹¹

ANNUS MDCCXVIII.¹¹²

- 121. Emericus Zaborszky Thuroczyensis.**
- 122. Alexander Rakich Sarosiensis.**
- 123. Michael Kotsmár Hodossiensis ex Eörség.** 4. Aprilis.¹¹³ [→**p.** 410.: „7. Michaël Kotsmár **P**: Hodossiensis **Pr**: Nob. **Æ**: 21. **D**: –”] [→**p.** 461.: „4. Mich. Kotsmar **P**: Hodossiensis **Pr**: Nobilis **Æ**: 23. **D**: A. 1724. d. 30. Mart. in academiam Ienensem petiturus nobis honeste valedixit.”]
- 124. Samuel Mikovinj Thurrotziensis.**¹¹⁴ [–] 12. Mai.¹¹⁵ [→**p.** 410.: „5. Samuel Mikovini **P**: Turoczyensis **Pr**: Nobilis **Æ**: 21. **D**: –”] [→**p.** 461.: „3. Sam. Mikovini **P**: Turoczensis **Pr**: Pastoris F. **Æ**: 23. **D**: d. 20. Sept. A. 1721. a nobis

¹⁰⁸ Kérdés, hogy ugyanarról a személyről van-e szó, mivel itt más szerepel származási helyeként.

¹⁰⁹ Az utolsó megjegyzés azért került az „eltávozás” rovatba, mert Bél azt a gyakorlatot alakította ki, hogy ide írta mind a megérkezés, mind az eltávozás évét. Itt azonban az eltávozás hiányzik, mert az vélhetőleg már Bél távozása után történt.

¹¹⁰ Személyére l. a 106. jegyzetet, ill. még l. BÉL, 1993. nr. 39, 45, 56.

¹¹¹ Kérdéses, hogy ugyanazon személyről van-e szó (feltehetőleg Bél rövidítettete a családnevet).

¹¹² Későbbi kézzel ceruzával a margón: „Rectore Belio.”

¹¹³ Nem Bél kézírása.

¹¹⁴ Személyére még l. a bevezető tanulmányt.

¹¹⁵ Valószínűleg nem Bél kézírása.

in academiam Altdorfensem discessit, homo studiis mathematicis præcipue addictus.”]

- 125. Stephanus Raimannus Trenchiniensis.**
- 126. Stepanus Szirmiensis Trenchiniensis.**
- 127. Johannes Rumi Jauriniensis.** [!] [←p. 379.: „4. Johannes Rumi **P:** Iauriens. **Æ:** 13. **C:** IV. **Ad:** – [1714?] **D:** Abiit, nec salutato Præceptore, cum iam ad Classsem III. fuisset locatus.”] [←p. 392.: „352. Ioh. Rumi **P:** Iaur. **Æ:** 15. **Pr:** Civis **C:** III. **Ad:** – [1718] **D:** Mercaturæ se addicit 1719. redux denuo.”]¹¹⁶
- 128. Adamus Nagly St. Georgensis.** [←p. 379.: „7. Adamus Nagly **P:** Sz. György. **Æ:** 12. **C:** IV. **Ad:** – [1714?] **D:** –.”]
- 129. Ericus Tilff. Hatzek.** [←p. 389.: „258. Ericus Gerh. Tilff. **P:** Militis filius [!] **Æ:** 15. **C:** IV. **Ad:** 3. Iun. [1717] **D:** Abit Neosolium 1718. ex tutorum voluntate.”]
- 130. Johannes Morvaj Halacsensis.** [←p. 390.: „304. Ioh. Morvaj **P:** Trentsin. **Æ:** 17. **Pr:** Nobilis **C:** III. **Ad:** 30. Sept. [1717] **D:** –.”] [?←p. 392.: „343. Ioh. Morvaj **P:** Trench. **Æ:** 16. [?] **Pr:** Nob. **C:** III. **Ad:** – [1718] **D:** –.”]¹¹⁷
- 131. Samuel Kovács Baziniensis.**
- 132. Gabriel Gellén Lossontziensis.** [→p. 410.: „14. Gabriel Gellén **P:** Lossontziensis **Pr:** Nobil. **Æ:** – **D:** Durissimæ cervicis Calvinista, bonis admonitionibus locum dans nullum, emansit.”]
- 133. Johannes Fabri Neogradiensis.**
- 134. Nicolaus Legénus Muraszombathiensis.** [p. 166.] [→p. 410.: „8. Nicolaus Legenius **P:** Muray-Szombathiensis [!] **Pr:** Civ. **Æ:** – **D:** Iuvenis optimus gratissimusque valedixit fer. II. Pasch. A. 1720. ad patronum caussæ se recipiens jubente studiorum promotore.”]
- 135. Samuel Cséri Carponensis.** [→p. 410.: „17. Samuel Cséri **P:** Carponensis **Pr:** – **Æ:** 22. **D:** Dimissus a Rectore est, cum morbo superato vires iterum acquisivisset; idq[ue] propter summam incuriam, qua malum ipse sibi accersiverat, totiq[ue] Alumneo nostro accersere potuisset. Discessit a feriis paschalibus A. 1721.”]
- 136. Daniel Glosius Kis-Hontensis.** [→p. 410.: „18. Daniel Glosius **P:** Kis-Hontensis **Pr:** – **Æ:** 18. **D:** –”] [→p. 461.: „7. Dan. Glosius **P:** Kis-Hontensis **Pr:** Past. Fil. **Æ:** 20. **D:** d. 20. April. A. 1722. discessit in Academiam Jenensem, quem, ut tempus bene impendat, Deus regat.”]¹¹⁸
- 137. Samuel Czirbesz Csetnekiensis.*** [→p. 419.: „11. Samuel Czirbez. Translocatus d. 22. Maj. 1720 (in classem primam).”] [→p. 461.: „16. Sam. Czirbes **P:** Gömöriensis **Pr:** Colon. **Æ:** 20. **D:** A. 1724. d. 12. Sept. in Acad. discessit.”]¹¹⁹

¹¹⁶ Nyilvánvalóan ugyanaz a személy. Amikor másodszor is visszatért 1719-ben, akkor írhatta be a nevét saját kezűleg az anyakönyvbe (ekkor léphetett a 2. osztályba).

¹¹⁷ A 2. bejegyzés 1718-ban készült. Kérdés, hogy egy másik, szintén Morvaj János nevű személyre vonatkozik-e, vagy valamilyen adminisztrációs hiba történt. Az is elképzelhető, hogy ismételte a 3. osztályt.

¹¹⁸ Glosius részére Bél írt ajánlólevelet az egyetemre, amelyet Johann Franz Budde jénai egyetemi tanárnak címzett. L. Bél Mátyás levelét Johann Franz Buddének. Pozsony, 1722. április 19. Közli: BÉL, 1993. nr. 168.

¹¹⁹ Beer nem jelöli, hogy Czirbesz melyik egyetemre ment, de máshonnan ismeretes, hogy a jénai egyetemre íratkozott be 1724. október 9-én. L. TAR, 2004. nr. 1748. További életrajzi adatokat l. uo.

- 138. Johannes Simonides Neozoliensis.*** [→p. 419.: „10. Ioannes Simonides. Translocatus d. 22. Maj. 1720. (in classem primam)"] [→p. 461.: „15. Ioan. Simonides **P:** Neosoliensis **Pr:** Pastoris Filius **Æ:** 20. **D:** A. 1724. d. 1. Sept. in Academiam Lipsiensem egregius & bonæ mentis iuvenis Theologiæ se addixit.”]
- 139. Paulus Lucas (Lucæ?) Muranensis.**
- 140. Michael Vagner Transylvanus.*** [→p. 419.: „9. Michael Wagner. Translocatus d. 22. Maj. 1720. (in classem pimam)"] [→p. 461.: „12. Michael Wagner **P:** Transsylv. **Pr:** Civis **Æ:** – **D:** d. 7. Octobr. 1722. in Academiam Ienensem profectus est postquam nobis honeste valedixisset. Studiis supra quam Musici, solent, addictus.”]
- 141. Paulus Fabri Szecsinienensis.**
- 142. Johannes Topperczér Waraliensis.**
- 143. Petrus Tatai Comaromiensis.**
- 144. Johannes Kubinszky Trenchiniensis.** [←p. 390.: „299. Ioh. Kubinsky **P:** Trenschin. **Æ:** 13. **Pr:** Nobilis **C:** III. **Ad:** 13. Mai. [1717] **D:** –.”]
- 145. Joh. Christophorus Beltz Posoniensis.**** [→p. 411.: „3. Joan. Christianus¹²⁰ Belz **P:** Poson. **Pr:** Civis **Æ:** 12 **D:** Translocatus eodem die et anno¹²¹ (in classem secundam)"] [→p. 423.: „Joan. Christ. Beltz. Translocatus d. 22. Maj. 1720. (in classem secundam)"] [→p. 462.: „Ioan. Christoph. Beltz **P:** Posoniensis **Pr:** Civis **Æ:** 13. **D:** [translocatus]”¹²²
- 146. Joh. Paullus Beer Posoniensis.**
- 147. Joh. Theophilus Meidl. Posoniensis.**
- 148. Joan. Andreas Segner Posoniensis.*** [←p. 384.: „134. Iohannes Andreas Seegner **P:** Poson. **Æ:** 12. **C:** IV. **Ad:** – [1715] **D:** –.”] [→p. 420.: „26. Joh. Andr. Segner. Transloc. 4. Iun. 1721. (in classem primam)"] [→p. 462.: „23. Ioannes And. Segner **P:** Posoniensis **Pr:** Nobilis **Æ:** – **D:** d. 20. Sept. A. 1722. ad hungaros discessit Debreczinum, nobis *modeste valedicendo*. A. 1723. d. 15. Sept. iterum ad studia accessit. A. 1725. d. 4. April. Jenam abit Medicinæ operam daturus.”¹²³
- 149. Matthias Kaptá Arvensis.**** [→p. 419.: „13. Matthias Kaptá. Translocatus die 22. Maj. 1720. (in classem primam)"] [→p. 423.: „3. Matthias Kaptá. **P:** Arvens. **Pr:** Civis **Æ:** 18 **Ad:** 27. 9bris 1719. **D:** Translocatus eod. temp. (in classem secundam)”¹²⁴ [→p. 461.: „17. Matthias Kaptá **P:** Arvensis **Pr:** Civis **Æ:** 18. **D:** d. 10. Mart. 1723. in patriam concessit [---]¹²⁵ affectus, ibidem curandus. †”¹²⁶
- 150. Andreas Karman Lossontziensis.*** [→p. 420.: „Andreas Karman. Transloc. 4. Iun. 1721. (in classem primam)"] [→p. 461.: „24. And. Karman **P:** Lo-

¹²⁰ Nyilvánvaló elírás. Ezt támogatja a 462. oldalon lévő bejegyzés is.

¹²¹ Ebből a bejegyzésből nem lehet megtudni, hogy ez milyen időpontot jelöl, mert az előző lapot kitepték az anyakönyvből. A következő bejegyzés viszont megadja a felsőbb osztályba kerülés időpontját (1720. május 22.).

¹²² Második osztályból helyezték át elsőbe.

¹²³ A jénai egyetemre 1725. április 27-én íratkozott be. L. TAR, 2004. nr. 1774.

¹²⁴ E tanuló már Bél rektorságból való távozása után érkezett. Kérdés, hogyan kerülhetett két olyan diák (nr. 154, 157) elé a beíratkozásban, akik bizonyosan Bél osztályában tanultak 1719-ben.

¹²⁵ Olvashatatlan szó.

¹²⁶ Nyilván a diák halálát jelenti a kereszt.

sonziensis **Pr:** Civis **Æ:** 17. **D:** d. 18. Octob. 1721. optimæ indolis iuvenis, præter suam a nobis discessit voluntatem Debreczinum.”]

- 151. Adamus Kheberits Lyptoviensis.** [←**p. 393:** „360. Adamus Kheberitsch **P:** Liptov. **Æ:** 14. **Pr:** Nob. **C:** III. **Ad:** 7. Nov. [1718] **D:** –.”]
- 152. Georgius Király de Szatthmár Hangatsiensis.** [?←**p. 393:** „358. Georgius Szatmáry **P:** Borsodiensis **Æ:** 15. **Pr:** Nob. **C:** III. **Ad:** 21. Sept. [1718] **D:** –.”]¹²⁷
- 153. Samuel Severini Neosoliensis.** [p. 167.]
- 154. Joh. Michaël Fabri Günziensis.** [→**p. 410:** „11. Joh. Michaël Fabri **P:** Günziensis **Pr:** Civis **Æ:** – **D:** Dixit vale d. 27. Mart. 1720. [?] ad patronum caussæ se recipiens. Homo Semproniensibus moribus. Sapienti sat. Probus gratusque videri voluit, sed non fuit.”]
- 155. Gottfriedus Sagrovsky Scepusiensis.**
- 156. Michael Tomtske Scepusiensis.**
- 157. Jacobus Clement Honthensis.** [→**p. 410:** „19. Jacobus Clement **P:** Honthensis **Pr:** – **Æ:** – **D:** –”] [→**p. 461:** „8. Jac. Klement **P:** Honthensis **Pr:** Colonus **Æ:** 25. **D:** A. 1725. d. 4. April. valedixit in Jenensem Academiam abiturus. Suo magis quam nostro instinctu. Quem Deus optime vertat!”]

¹²⁷ Vélhetőleg ugyanaz a személy. Hangács Borsod vármegyében van.

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

EFK	Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom.
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
LK	Líceumi Könyvtár, Pozsony.
MTA	Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
RÁDAY Lt.	Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday-gyűjteménye, Levéltár, Budapest.

2. Szakirodalom

BÉL 1735–1746	BELIUS, Matthias: <i>Adparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella, monumentorum, ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium</i> . I–II. Posonii, Royer, 1735–1746.
1735–1749	BELIUS, Matthias: <i>Notitia Hungariae novae historico-geographica</i> . I–V. Viennae, Straub, 1735–1749.
1993	<i>Bél Mátyás levelezése</i> . S. a. r., bev., jegyz. SZELESTEI N. László. Budapest, Balassi, 1993.
BIRKÁSNÉ PÁPAY 1985	BIRKÁSNÉ PÁPAY Judit: <i>Bél Mátyás, a polihisztor pedagógus</i> . In: Neveléstörténeti Füzetek 2 (1985) 25–35.
BOROVSKY 1910	BOROVSKY SAMU (szerk.): <i>Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye</i> . I–II. Budapest, Országos Monografia Társaság, [1910.]
DEÁK 1987	DEÁK Antal András: <i>A „Hungaria nova” megrajzolója: Mikoviny Sámuel. 1700–1750</i> . Budapest, Vízügyi Dokumentációs Szolgáltató Leányvállalat, 1987.
<i>Diaeta</i>	<i>Diaeta</i> . A 18. századi magyar országgyűlések történetét kutató munkacsoport honlapja [és adatbázisa]. A munkacsoport tagjai: Bárnai Árpád [et al.] Internetes cím: http://ludens.elte.hu/~szijarto/diaeta-index.html
FALLENBÜCHL 1985	FALLENBÜCHL Zoltán: <i>Az 1738/39. évi országos diákösszeírás</i> . Budapest, OSZK, 1985.
HAAN 1879	HAAN Lajos: <i>Bél Mátyás</i> . Budapest, MTA, 1879.
HECKENAST 2005	HECKENAST Gusztáv: <i>Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?</i> Budapest, História–MTA Történettudományi Intézete, 2005.
KEMPELEN 1911–1932	KEMPELEN Béla: <i>Magyar nemes családok</i> . I–XI. Budapest, Grill, 1911–1932.

- KOLLAROVA
2006
KOLLAROVA, Ivona: *Vydavatel'ia v 18. storočí. Trilogia k dejinám typografického média*. Bratislava, Slovenská Akadémia Vied, 2006.
- MARKUSOVSKY
1896
MARKUSOVSKY Sámuel: *A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története*. Pozsony, Wigand, 1896.
- Mészáros
1981
MÉSZÁROS István: *Az iskolatípus története Magyarországon 996–1777 között*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
- NAGY
1857–1868
NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I–XIII. Pest, Beimel, 1857–1868.
- PLIHÁL–REISZ T.–TÖRÖK
2001
PLIHÁL Katalin–REISZ T. Csaba–TÖRÖK Enikő (szerk.): *A magyar térképészet nagyjai. Lipszky János (1766–1826); Mikoviny Sámuel (1700–1750)*. Budapest, OSZK–Osiris, 2001.
- REISZ T.
2002
REISZ T. CSABA: *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében. Lipszky János és segítői térképészeti vállalkozásának ismertetése*. Budapest, Cartofil, 2002.
- SIPOS
1962
SIPOS Istvánné: *Bél Mátyás pedagógiai reformtörekvései*. In: *Magyar Pedagógia* 62 (1962) 82–103.
- 1984
SIPOS Istvánné: *Bél Mátyás pedagógiai reformtörekvései*. In: *Pedagógiai Szemle* 34 (1984) 256–269.
- SZELESTEI
1984
SZELESTEI N. LÁSZLÓ: *Bél Mátyás kéziratok hagyatékának katalógusa*. Budapest, MTA Könyvtára, 1984.
- TAR
2004
TAR Attila: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon*. 1694–1789. Budapest, ELTE Levéltára, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban. 11.)
- TOMKA SZÁSZKY
2004
TOMKA SZÁSZKY János: *Magyarország első történelmi atlasza*. Budapest, Képzőművészeti, 2004.
- TÓTH
2004
TÓTH Gergely: *Tomka Szászky János történelmi térképeinek forrásai*. In: TOMKA SZÁSZKY, 2004. 9–13.
- 2006
TÓTH Gergely: *Bél Mátyás kéziratok a pozsonyi evangélikus líceum könyvtárában (Katalógus)*. – *Catalogus manuscritorum Matthiae Bél, quae in bibliotheca Lycei Evangelici Posoniensis asservantur*. Budapest, OSZK–Gondolat, 2006. (*Nemzeti Téka*)

- 2006² TÓTH Gergely: *Bél Mátyás Sáros vármegyéről. A leírás keletkezése és vármegyei fogadtatása*. In: *Gesta* 6 (2006) 2. sz. 30–49.
- 2007 TÓTH Gergely: *Adalékok Mikoviny Sámuel életrajzához*. In: *Magyar Könyvszemle* 123 (2007) 3. sz. (megjelenés alatt)
- TÖRÖK
2002 TÖRÖK Enikő: *Mikoviny Sámuel rézmetszetű megyetérképei. A mérnök-térképész élete és munkássága*. Doktori disszertáció. (ELTE BTK) I–II. Budapest, 2002.
- 2004 TÖRÖK Enikő: *Tomka Szászky János és atlasza*. In: TOMKA SZÁSZKY, 2004. 7–8.

Tusor Péter

A bécsi Frintaneum tagjai Magyarországról, 1816–1918

Közleményem célja, hogy a tervezett átfogó kutatás kiindulópontjaként hozzáférhetővé tegye a Habsburg Birodalom sajátos egyházi elitképző intézete, a Frintaneum (másképpen Augustineum) magyarországi hallgatóinak névsorát. Szándékom még, hogy néhány fontosabb, érdekesebb dokumentum közreadásával felhívjam a figyelmet a téma jelentőségére, különlegességére.¹

A Magyarországon alig ismert intézményt – névadója – Jakob Frint udvari plébános ösztönzésére I. Ferenc alapította 1816-ban. Feladata dinasztiahű, megbízható egyházi elit nevelése, illetve a kohézió erősítése volt a soknemzetiségű Habsburg Monarchia katolikus klérusán belül. Államegyházi kereteken belül pótolta a hiányt, amit II. József azzal okozott, hogy alattvalóit eltiltotta a római Collegium Germanicum et Hungaricumtól. A Frintaneum növendékeit a bécsi császári palotával egybeépült Szent Ágoston-templomhoz tartozó ágostonos kolostorban helyezték el. (Az Augustineum elnevezés innen származik.) Fennállása utolsó éveire, 1916-ban költözött át a Habsburggassére, miután eredeti székhelyét az Albertina bővítése céljából megvásárolták.

Az Apostoli Szentszék beleegyezésének kikérése nélkül létesített intézet szorosan összenőtt a Hof- und Burgpfarreival. Mindenkori rektora a bécsi érsek joghatósága alól kivett udvari plébános volt, aki jószerevével csak az uralkodótól függött, hozzá szabad bejárással rendelkezett. A lelki életet és a tanulmányi előmenetelt felügyelő három másik előljáró udvari káplánként tevékenykedett a Burgkapellében. Egyikük mindig a magyar korona országaiából származott.

A teológiai tanulmányaikat befejezett, rendszerint felszentelt pap növendékek általában 2-3 évet tölthettek a császár és király közelében. A bécsi egyetem hittudományi karán folytattak posztgraduális tanulmányokat. A statútumok szerint teológiai doktori fokozatot kellett szerezniük. Képzésüket kiválóan felszerelt házikönyvtár segítette. Liturgikus szolgálatukat az udvari plébánia szolgálatában végezték. Létszámuk kezdetben 24, később 39 körül alakult. Többé-kevésbé arányosan képviselték a sokszínű monarchia területeit. A Frintaneum története, monarchiabeli szerepe következőképpen aligha ismerhető meg kellő mélységben az összlétszám 35%-át magáénak tudható magyar részvétel feltárása nélkül.²

¹ Történetére további irodalommal ld. rövid áttekintésemet: Tusor, 2007a–b. – Köszönöm Toma Katalin és Fazekas István kedves segítségét.

² A munkálatok a 2002-től folyó, a Lajtán inneni területek növendékeit vizsgálati középpontjába helyező kutatási programhoz csatlakoznak, annak kiegészítéseként, folytatásaként. *A Das Priesterkolleg St. Augustin („Frintaneum”) in Wien 1816 bis 1918 und die Diözesen des Heiligen Römischen Reiches* program szervezői, résztvevői: Institut für Kirchengeschichte an der Katholisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien; Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur; Diözesanarchiv Wien; Istituto di Storia Sociale e religiosa in Görz.

I. A növendékek névsora³

1816 ⁴ Otschkay Antal, Eger* ⁵ Máthé Sándor, dr., Vác ⁶ Szaniszló Ferenc, dr., Szombathely Karner Antal, Győr Kemp Mihály, Esztergom Nehiba János, dr., Kalocsa-Bács Finta Teodor, Nagyvárad, <i>r.g.</i> ⁷ Spreitzenbart János, Veszprém Thomási József, dr., Erdély Miller János, dr., Kassa	1822 Raduly János, Erdély Sticzinger József, Diakóvár Papp Ferenc, Esztergom
1817 Sipos József, Nagyvárad Györffy Ignác, Erdély	1823 Siposs Antal, Munkács, <i>r.g.</i>
1818 Vörös Mihály, Pécs Horvátovszky Vilmos, Székesfehérvár	1824 Bankó Ignác, Győr
1819 Szuchodolszky Márton, Szepes Czurkowitz János, Munkács, <i>r.g.</i> Domba ⁸ Sándor, Nagyvárad, <i>r.g.</i> Trenhányi János, Nyitra Urbanetz Pál, Rozsnyó Tychi János, Besztercebánya Ledinszky István, Zágráb	1825 Lipthay Antal, báró, Esztergom Wesserle Ignác, Veszprém
1820 Rudolph Pál, Szatmár Fatzel Ferenc, Diakóvár	1826 Schusich György, Győr Fogarasi Mihály, Erdély*
1821 Kargascin Agricola, [Zengg]-Modrus	1827 –
	1828 Nardi Ferenc, Csanád Andrássy István, Erdély Roskoványi Ágoston, Eger Haller Ferenc, gróf, Nagyvárad Somoskőy Antal, Rozsnyó
	1829 –
	1830 Ranolder János, Pécs Ferenczy József, Erdély

³ A kutatás e kezdeti stádiumában még az ismertebb növendékek közelebbi beazonosításának kötelezettsége alól is felmentve érzem magam. Nem tartom kizártnak, hogy a munkálatok előrehaladta a jegyzék bővítését, a nevek filológiai pontosítását hozza magával.

⁴ Bericht, VI, 8–14.

⁵ A „*” az intézmény majdani magyar előjáróit jelöli.

⁶ *Alias* Sigismundus. PL AE Rudnay, 4/3: Acta Fundationalia Ecclesiastica (r.sz. 991–1012), No. 1/6, n. 539/1820.

⁷ PL AE Rudnay, 4/3: Acta Fundationalia Ecclesiastica (r.sz. 991–1012), No. 1/6, n. 539/1820.

⁸ *Alias* Dobra. PL AE Rudnay, 4/3: Acta Fundationalia Ecclesiastica (r.sz. 991–1012), No. 1/6, n. 539/1820.

Késmárszky Román, Szepes
Zichy Pál, gróf, Esztergom

1831

Schubert János, Vác
Grynaeus Alajos, Szatmár

1832

Misco János, Kassa

1833

Esztergár József, Nagyvárád
Kozacsész József, Besztercebánya
Andrássy Antal, Erdély
Csajághi Sándor, Kalocsa

1834

Markoja Sámuel, O.S.B., Pannonhalma
Ruzsicska Nepomuk, O.S.B., Pannon-
halma
Szilágyi József, Nagyvárád
Májer József, Székesfehérvár

1835

Boros Károly, dr. phil., Szombathely
Triff János, Fogaras, *r.g.*

1836

Papp József, újfalui, Fogaras, *r.g.*

1837

Petrovich Lukács, Zengg[-Modrus]
Hajnal Lajos, Esztergom
Pfeffel Calasantius, O.S.B., Pannonhal-
ma

1838

Jób Tóbiás, O.S.B., Pannonhalma

1840

Oroszváry László, Veszprém
Soich Vencel, Zengg[-Modrus]
Cziriel Antal, Erdély
Hopf János, Csanád

Hucskó Bazil, Eperjes, *r.g.*
Strossmayer József, Diakóvár*

1841

Kovács Zsigmond, Veszprém
Juhász Norbert, O.Cist., Zirc

1842

Konstanz István, Zágráb
Hyross Bernát, O.S.B., Pannonhalma
Jámbor Antal, Munkács, *r.g.*
Csicsáky József, Kalocsa

1843

Hesky Antal, Zengg[-Modrus]

1844

Pánthy András, Eger

1845

Terba János, Pécs
Stegmüller Károly, Szombathely
Bubics Zsigmond, Győr

1846

Wáncsa János, Nagyvárád, *r.g.*
König Mór, Székesfehérvár
Grusz Sándor, Szepes
Suhajda János, Vác
Zalka János, Esztergom

1847

Bolgár József, Vác
Beldődy Kálmán, O.S.B., Pannonhalma
Regéczy Hippolit, O.S.B., Pannonhal-
ma
Szalay Alfréd, O.Cist., Zirc
Berlich András, Zágráb

1848

Mozalányi Sámuel, Rozsnyó⁹

1849¹⁰

Mozalányi Sámuel, Rozsnyó

⁹ Lásd a következő évnél.

¹⁰ Bericht, VII, 16–19.

Schreiber László István, Esztergom
Costán Miklós, Besztercebánya
Baán József, Pécs
Antal Ignác, Veszprém
Szabó István, Szepes
Palásthy Pál, Kassa
Rózsa Ferenc, Csanád
Kubinszky Mihály, Kalocsa

1850
Czettle Antal, Vác
Spéthy Károly, Csanád

1851
Kozma Károly, Eger
Szigeth Nándor, Kalocsa
Slamnik Lajos, [Zengg–]Modrus

1852
Múr József, Zágráb
Dankó József Károly, Esztergom*
Pongrácz János, gróf, Nagyvárad,
Kokas József, Győr
Jazsovcics Sámuel, Rozsnyó

1853
Raczkai Ferenc, Zengg[–Modrus]
Pamfili János, Fogaras, [r.g.]
Kuncz László, Székesfehérvár
Laubheimer Ferenc, Pécs
Dulánszky Nándor, Esztergom
Pagács Ferenc, Kassa
Tremkó Máté, Rozsnyó

1854
Billmann Márton, Csanád
Pavich Jakab, Zágráb
Schmidt Ferenc, Szombathely

1855
Guoth Adolf, [von] Kalocsa
Vajdovszky János, Szepes
Bedini Kajetán, Zengg[–Modrus]
Lechner János, Pécs

1856
Mally János, Esztergom
Waszkó Agoston, Munkács, r.g.
Peska Ferenc, Veszprém
Kovács Kálmán, Kalocsa–Bács

1857
Keszthelyi Pál, Veszprém
Weiss Vilmos, Kassa
Gondolovszky Lajos, O.Praem., Jászó
Ébner Alajos, Csanád
Mihelzihizh Ferenc, Diakóvár
Berger Ignác, Szombathely
Pellet Ödön, Székesfehérvár

1858
Tóth Miklós, Munkács, r.g.
Szabó Károly, Erdély
Posilovich György, Zágráb
Plissich Ferenc, Zengg[–Modrus]

1859
Riesner Fidél, Besztercebánya
Ivaskó Mihály, Szamosújvár, r.g.
Mihovilich Natalis, Zengg[–Modrus]
Keszler Ferenc, Szatmár
Bogyay Viktor, Veszprém

1860
Bobok József, Nyitra
Bobu János, Fogaras, r.g.
Élttes Károly, Erdély
Schaub János, Győr
Vorság Miklós, Diakóvár
Máté János, Vác

1861¹¹
Tilly József, Székesfehérvár
Czibulka Nándor, Esztergom
Liebbald Gyula, Diakóvár
Stiglic Márton, Zengg[–Modrus]
Kun László, Csanád
Rétay Gyula, Eger

¹¹ Bericht, VIII, 7–13.

- 1862
Ivekovich Ferenc, Zágráb
Vargyasi Ferenc, Erdély
Grezlo Károly, Kalocsa–Bács
Szőgedy József, Rozsnyó
Hornig Károly, báró, Esztergom
Vályi János, Munkács, *r.g.*
Vidos László, koltai, Szombathely
- 1863
Szilvássy Mihály, Pécs
Lazaru János, Szamosújvár, *r.g.*
Salamon Lajos, Kalocsa–Bács
- 1864
Stojanovich Jakab, Diakóvár
- 1865
Roskovány Jenő, Esztergom
Csiky Gergely, Csanád
Balits Antal, Győr
Pausz József, Diakóvár
Csippék Sándor, Nyitra
- 1866
Rapaics Rajmund, Eger
Kellner Ferenc, Zágráb
Breznay Béla, Esztergom
Lesenyey Ferenc, Szatmár
- 1867
–
- 1868
Bölcs Károly, Vác
Csató Ferenc, Erdély
Schütz Nándor, Kassa
Belotopotoczky Kálmán,
Szepes*
Binder András, Szatmár
- 1869
Zittl Róbert, Kalocsa
Koharich János, Diakóvár
Papszt Gyula, Veszprém
Podraczky István, Rozsnyó
Papfalvay Gyula, Nagyvárad, *r.g.*
- 1870
Zrinovich Márk, Zágráb
- 1871
Mica Sándor, Szamosújvár, *r.g.*
Aschenbrier Antal, Esztergom
Rédey Gyula, Veszprém
Irgolich Antal, Zengg-Modrus itt miért
nincs []-ben a Zengg?
Gonda György, Besztercebánya
- 1872
Kádár Ambrus, Szatmár
Parvy Sándor, Eger
Steinhöfer Gyula, Esztergom
Pasca György, Szamosújvár, *r.g.*
- 1873
Kuhner József, Diakóvár
Kisfaludy Adalbert, Győr
Városov Gyula, Kalocsa-Bács
Sipos Imre, Vác
- 1874
Gramá Sándor, Fogaras, *r.g.*
Uilacanu Péter, Fogaras, *r.g.*
Csernoch János, Esztergom
Wolafka Nándor, Csanád
Zimmermann Ignáz, Szepes
Belaj Ferdinánd, Zágráb
- 1875
Valihora János, Rozsnyó
Kanyurszky György, Kalocsa-Bács
Tódor József, Erdély
Pruzsinszky József, Vác
Bujanovich János, Diakóvár
Sprajc Antal, Zengg-Modrus
- 1876
Posits Mihály, Székesfehérvár
Papczun József, Rozsnyó
Zudar Sándor, Eger
Brestyenzsky János, Nyitra
- 1877
Maurovich Antal, Zágráb

Rada István, Veszprém	1885 Fischer-Colbrie Ágoston, Esztergom
1878 Matina Mátyás, Zágráb Chorényi József, Nyitra Janiczky Béla, Eperjes, <i>r.g.</i>	1886 Djakovich János, Diakóvár Kraljevich János, Diakóvár Hadzsega Bazil, Munkács Várady Árpád, Csanád ¹⁴
1879 Svagerka János, Diakóvár Mikita Sándor, Munkács, <i>r.g.</i> Davidu Tódor, Lugos, <i>r.g.</i> Fehér Gyula, Esztergom Suciu Balázs, Fogaras, <i>r.g.</i> Szilvek Lajos, Pécs	1887 Kákonyi Sándor, Kalocsa-Bács Vucskics Gyula, Nagyvárad Mihalovich Ede, Nyitra
1880 Bauer Antal, Zágráb Szmigelski Viktor, Fogaras, <i>r.g.</i> Pirhalla Márton, Szepes Veress Ferenc, Erdély Boroska István, Zágráb Horvát József, Diakóvár Tóth János, Nyitra ¹²	1888 Medjimorec Mihály, Zágráb Fábián Antal, Rozsnyó Igaz Béla, Pécs ¹⁵
1881 Molnár Ignác, Győr Kapszdorfer Lajos, Rozsnyó	1889 Stanu Illés, Nagyvárad [<i>r.g.</i> ?] Jóna József, Szatmár Kiss Piusz, Veszprém
1882 Sztarill István, Nagyvárad Pavich Mátyás, Diakóvár Csiszárik János, Kassa ¹³	1890 Szabó Simon, Munkács, <i>r.g.</i> Némethy Gyula, Nagyvárad Mössmer József, Esztergom
1883 Irinyi Tamás, Szatmár Baumann Leó, Esztergom	1891 ¹⁶ Zelenka Antal, Diakóvár Nagy Elemér, Esztergom Szauer László, Székesfehérvár
1884 Éberhardt Gyula, Szombathely Ürményczi Pál, Győr Franciscy Lajos, Nyitra Marcu Izidor, Fogaras, <i>r.g.</i>	1892 Pompéry Aurél, Kalocsa-Bács
	1893 Pallay Miklós, Veszprém Stuckner János, Szepes Dornis István, Székesfehérvár Bosnják Károly, Zágráb

¹² Két boszniai ferences is: F. Nedich és V. Miljanovich.

¹³ Két boszniai ferences: D. J. Ban és L. Senjakovich.

¹⁴ B. Dominkovich boszniai ferences is.

¹⁵ L. S. Laus boszniai ferences is.

¹⁶ Bericht, IX, 18–22.

- Csárszky István, Esztergom
- 1894
 Michler Ferenc, Kalocsa-Bács
 Werdenich Endre, Győr*
 Répák Jenő, Fogaras, *r.g.*
 Boroviczény Nándor, Rozsnyó
- 1895
 Páger Imre, Csanád
 Kiss Károly, Esztergom
- 1896
 Pejakich Péter, Diakóvár
 Csáky Adorján, gróf,
 Esztergom
 Rézán Antal, Nyitra
- 1897
 Pályi József, Veszprém
 Lukcsics József, Veszprém
 Csokás Hilár, Szatmár
 Kmoskó Mihály, Esztergom
- 1898
 Loncharich Antal, Zengg-Modrus
 Frentiu Valér, Lugos, *r.g.*
 Ruzicska Tamás, Nyitra
 Ritig Svetozár, Diakóvár
- 1899
 Ruszka Zoltán Antal, Nagyvárad
 Hazay Gyula, Nagyvárad
- 1900
 Császár Gyula, Győr
 Macaveiu Viktor, Fogaras, *r.g.*
 Bakay Kálmán, Szatmár
 Vaszócsik Teodóz, Munkács, *r.g.*
 Csepregi Imre, Csanád
- 1901
 Henny Ferenc, Csanád
 Hadzsega Gyula, Munkács, *r.g.*
- 1902
 Fanciskovich József, Zengg-Modrus
 Flórián Gyula, Fogaras, *r.g.*
 Tóth Béla, Vác
 Vegele Lajos, Veszprém
 Docka Kamill, Zágráb
 Fájth Jenő, Pécs
 Sebeczky Emil, Kassa
 Novák István, Munkács *r.g.*
- 1903
 Rónai János, Rozsnyó
- 1904
 Lupsa Áron, Lugos, *r.g.*
 Aistleitner József, Győr
 Bélán János, Fogaras, *r.g.*¹⁷
- 1905
 Sztreda Rudolf, Esztergom
 Galovich Gergely, Diakóvár
- 1906
 Gjuranec Márton, Zágráb
 Marczell Mihály, Esztergom
 Uhl Károly, Szatmár
 Ronchetti József, Nyitra
 Hoss József, Veszprém
 Répászky József, Kassa
 Hermann Ferenc, Diakóvár
- 1907
 Jósika Gyula, báró, Kassa
 Kovács Antal, Vác,
 Brinzcú Miklós, Lugos, *r.g.*
- 1908
 Ferdényi Kálmán, Nagyvárad
 Dangelmajer Lipót, Esztergom
 Luttor Ferenc, Veszprém
 Raczki Ferenc, Diakóvár
- 1909
 Jakubczák Lajos, Kassa

¹⁷ Valamint F. Blazevich O.F.M. Szarajevóból.

Kovács Piusz János, O.Cist., Zirc
Wéber Pál, Veszprém
Péter Róbert, Pécs
Köhler Ferenc, Esztergom

1910

Sashegyi Aladár, Rozsnyó
Pintár Mihály, Zágráb
Kováts Gyula, Esztergom
Vadász István, Székesfehérvár
Tóth Tihamér, Eger
Bereczky Elemér, Eperjes, *r.g.*

1911

Czapik Gyula, Csanád
Kákonyi Zoltán, Esztergom
Gregurescu János, Nagyvárad *r.g.*
Bürchner László, Győr
Vidusich István, Diakóvár

1912

Paclisan Zénó, Fogaras, *r.g.*
Király János, Szombathely
Kosina Alajos, Diakóvár
Fekete Géza, Kassa
Turtsányi Ambrus, Eger

1913

Kákosy Árpád, Veszprém¹⁸
Liebner János, Vác¹⁹
Korilly Lajos, O.Cist., Zirc²⁰

Kis György, dr., Veszprém²¹
Kelecsényi Imre, Esztergom²²

1914

Jurenich Ágoston, Zengg-Modrus²³
Flueras Miklós, Nagyvárad, *r.g.*
Fenczik István, Munkács, *r.g.*
Manu Demeter, Szamosújvár, *r.g.*
Pop Zakariás, Fogaras, *r.g.*²⁴

1915

Záborszky István, Esztergom
Juhász Kálmán, Csanád
Borbás Pál, Nagyvárad²⁵
Kovács Sándor, Vác²⁶

1916

Mészáros Albin János, dr. phil., O.F.M.
Conv.
Bakos János, O.F.M. Conv.
Sporer László, Zengg-Modrus²⁷
Heszek Ágoston, Kassa²⁸
Iványi János, Pécs
Malavin Titusz, Szamosújvár, *r.g.*²⁹

1917

Homicskó Ernő, Eperjes, *r.g.*³⁰
Stefanecz Ferenc, Székesfehérvár
Blaskovics Béla, Csanád
Leiner Mihály, Hajdúdorog, *r.g.*
Seckor János, Diakóvár³¹

¹⁸ A „*Berichte*” hallgatói névsorai vele véget érnek. – Az előző évben felvett váradi egyházmegyés Schiffert Béla, és a székesfehérvári egyházmegyés Doroszlai Béla nem érkezett meg. Előbbit püspöke tartotta vissza, utóbbit megbetegedett. ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 26/1913 és 133/1912.

¹⁹ GOLDENITS, 1969. 283. Vö. ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 75/1914.

²⁰ GOLDENITS, 1969. 264. Vö. ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 75/1914.

²¹ GOLDENITS, 1969. 256. Vö. ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 44/1915.

²² GOLDENITS, 1969. 253. Vö. ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 44/1915.

²³ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 88 /1914.

²⁴ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 93 /1914.

²⁵ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 44 /1915.

²⁶ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 67 /1915.

²⁷ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 28 /1916.

²⁸ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 63 /1916.

²⁹ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 66 /1916.

³⁰ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 32 /1917.

³¹ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 109 /1917.

1918
Kray Pál, báró, Esztergom
Oross Lajos, Veszprém

Popa Ágoston, Fogaras, r.g.
Gass Sándor, Zágráb³²

II. Dokumentumok

1.

Rudnay Sándor³³ hercegprímás opinója

Pozsony, 1819. november 15.

(PL AE Rudnay, 4/3: Acta Fundationalia Ecclesiastica [r.sz. 991–1012],
No. 1/6, ad n. 213/1819 – fogalmazvány, részlet)

Számbaveszi a Frintaneum magyarországi egyházi javakból származó (várható) bevételeit és a magyar püspököknek az intézmény fenntartására tett felajánlásait.

A) Deductio successive accrescentium capitalium e summa annua arendali bonorum Praepositurae Sancti Benedicti de Kaposfő³⁴ in florenis 7000 assumpta conflandorum erga bpl [?]

Anno 1820 susbsitet capitale		in	f.	7 000
– 1821	–	in f.	–	14 420
– 1822	–	–	–	21 865
– 1823	–	–	–	29 311
– 1824	–	–	–	36 798
– 1825	–	–	–	44 207
– 1826	–	–	–	51 652
– 1827	–	–	–	59 099
– 1828	–	–	–	66 581
– 1829	–	–	–	73 994
– 1830	–	–	–	81 439
– 1831	–	–	–	88 886
– 1832	–	–	–	96 333
– 1833	–	–	–	103 779
– 1834	–	–	–	111 226
– 1835	–	–	–	118 673
– 1836	–	–	–	126 120
– 1837	–	–	–	133 567

Postremum dabit censum annuum florenorum				8 014
addita summa arendae			f.	7 000

prodibunt			f.	15 014

³² ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Separatenakten, 111 /1918.

³³ 1819–1831 között volt az ország prímása. Legújabb, halványra sikeredett életrajza: BEKE, 2003. 358–360.

³⁴ Ld. a következő iratnál.

B) Praeliminaris calculus subsidiorum per episcopos benevole singulis annis eo usque conferendorum, donec e censu conflandi capitalis cum proventu Praepositurae de Kaposfő coniuncto necessitates Instituti Sublimioris relatae ad clerum Hungariae tentae fuerint

Primas et Archiepiscopus	Strigoniensis	f.	3 000
Archiepiscopus	Agriensis	f.	1 000
Archiepiscopus	Colocensis	f.	1000
Episcopus	Zagrabiensis	f.	1 500
–	Csanadiensis	f.	500
–	Sabariensis	f.	200
–	Szatmariensis	f.	200
–	Q-Ecclesiensis	f.	1 000
–	Nittriensis	f.	1 000
–	Veszprimiensis	f.	1 000
–	Rosnaviensis	f.	200
–	Transilvanus	f.	200
–	Diákovariensis	f.	600
–	Albensis	f.	300
–	Iauriensis	f.	500
–	Vaciensis	f.	500
–	Neozoliensis	f.	200
–	Scepusiensis	f.	300
–	Cassoviensis	f.	200
–	Magno-Varadiensis	f.	1 000
–	Fogarassiensis	f.	200
–	G.C. Mango-Vardiensis	f.	200
–	Munkatsiensis	f.	100
–	Crisiensis	f.	100
–	Eperjesiensis	f.	–
—————		SUMMA	f. 15 000

2.

Gróf Almásy Ignác udvari magyar alkancellár³⁵ Rudnay Sándor hercegprímáshoz

Bécs, 1823. július 25.

(PL AE Rudnay, 4/3: Acta Fundationalia Ecclesiastica [r.sz. 991–1012],
No. 1/6, n. 1726/1823 – eredeti)

Megküldi Jakob Frint³⁶ uralkodóhoz intézett beadványát, amelyben a zselici Szent Jakab-apátság inkorporálásával a magyar anyagi hozzájárulás növelését kéri a Frintaneum fenntartásához, illetve javasolja a magyar tagok számának hatra történő csökkentését.

Celsissime ac Reverendissime Princeps Primas et Archiepiscopo, Domine mihi singulariter Colendissime

³⁵ Zsadányi Almásy Ignác gróf 1821–1826 között látta el az alkancellári feladatokat. FALLENBÜCHL, 1988. 103.

³⁶ Jakob Frint (1866–1834), a róla elnevezett intézmény alapítója, 1810-től udvari plébános, 1827-től Sankt Pölten-i püspök. HOSP, 1962.

Copiam remonstrationis per Abbatem et canonicum Iacobum Frint altissimo loco factae, qua diem ad meliorandam Sublimioris Presbyterorum Viennae ad Sanctum Augustinum Educationis Instituti sortem praeter collatam iam Praeposituram Sancti Benedicti de Kaposffő adhuc proventus vacantis Abbatiae Sancti Iacobi de Silisio³⁷ eidem Instituto bengine addicendos, utriusque dein beneficii administrationem Camerae Hungarico-Aulicae cum obligatione depurandae ex eorum proventibus quottae intertentionalis restantiarum, item pro prima eiusdem Instituti instructione exhaerentium concredendam; denique numerum individuum Hungaricorum in eodem Instituto existentium eousque donec activae saepedicti Instituti praetensiones cum 49 769 florenis 19 2/8 xris incassatae fuerint, a 10 ad 6 reducendos proponit, Celsitudini Vestrae de positivo altissimo iussu regio fine opinionis suae desuper depromendae hisce communicandi honorem habeo. Distincto de reliquo venerationis cum cultu maneo

Celsitudinis Vestrae
servus obsequentissimus
[s.k.] Comes Ignatzius Almásy m.p.

Viennae 25.^a Iulii 823 Celsissimo ac Reverendissimo Domino Primati³⁸

3.

Joseph Pletz, a Frintaneum rektora³⁹

Kollár József püspök, esztergomi káptalani vikáriushoz⁴⁰

Bécs, 1837. június 5.

(PL AE Kopácsy, 5/13: Cat. 6 [r.sz. 1211–1216], fasc. C: „Sublime”,
n. 915/1837 – s.k. eredeti)⁴¹

Javasolja, hogy a bécsi teológiai karon kiváló növendékét – akire kiváltképpen Biblicum-szigorlatán figyelt fel –, Haynald Lajost⁴² küldjék további képzésre a vezetése alatt álló intézménybe.

Illustrissime ac Reverendissime Domine Episcopo!

Datis ad me litteris Excellentissimus, Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus Archiepiscopus Coloczensis desideravit, ut cum inde a 9 annis ex alma Archidioecesi Strigoniensi nemo in Instituto ad St. Augustinum Viennae nactus sit uberiorem in scientia Sanctorum formationem, huius imprimis Archidioecesis quamprimum locus in Instiuto pateat, haberetur reflexio, quod si autem contingat, Illustrissimam ac Reverendissimam Paternitatem Vestram redderem certiozem.

³⁷ E javadalmak történetére ld. SÖRÖS, 1912.

³⁸ Hátoldalán tartalmi kivonat és a válasz összegzése. Mellette a válasz fogalmazványa.

³⁹ A bécsi teológiai kar professzora, korai halála miatt rövid ideig, 1836–1840 között állt az intézmény élén. A Frintaneum előljáróira: GOLDENITS, 1969, *passim*.

⁴⁰ Kollár segédpüspök a Rudnay halálával bekövetkezett *sedis vacantia* idején Kopácsy kinevezéséig kormányozta a főegyházmegyét.

⁴¹ „*Exhibitum die 20 Iunii 837.*” Ugyanitt rövid tartalmi kivonat és utalás a válaszra. – Kopácsy prímás Haynald érdekében Pletzhez írt levelének fogalmazványa: uo. n. 1201/1837.

⁴² 1867-től kalocsai érsek, 1879-től 1891-ben bekövetkezett haláláig bíboros. A neves tudós és politikus főpapra – több tanulmány és szócikk mellett – ld. Lakatos Andor életrajzi monográfiáját: LAKATOS, 2003.

Desiderio huic insigni cum gaudio satisfactus ad notitiam Illustritatis Vestrae Reverendissimae perfero fore, ut proximo mense Iulio locus in Instituto per egressum Domini Szilágyi Magno Varadiensis sacerdotis aperiatur, qui occupari poterit per unum ex alma Archidioecesi Strigoniensi sacerdotem vel clericum.

Quapropter rogo fine susceptionis Illustritas Vestra Reverendissima necessaria disponere dignetur.

Qua occasione non possum non attentionem Illustritatis Vestrae ad huius Collegii Pazmaniani alumnum, 4^{ti} anni theologum, dominum Haynald Ludovicum dirigere, qui mihi, qua studii theologici directori tum ex examinibus annuis, tum praecipue ex rigoroso, quod ex studio Biblico in universitate huius subit, tanquam iuvenis praeclarus innotuit, quem ob egregia talenta singularem diligentiam et morum probitatem fini altioris culturae inprimis agnosco aptum, quemque libentissime in Institutum reciperem, nisi Illustritati Vestrae Reverendissimae aliud videatur.

Quidquid autem sapientia Illustritatis Vestrae disponere dignetur, ad omnia officia praestanda paratissimus adiungo instantiam pro suscipiendo hocce vel quocunque alio clerico vel sacerdote vel ad me posse mitti, qui una cum relatione mea eam ad Sacratissimam Suam Maiestatem perferam, quae via brevior est, vel etiam immediate Sacratissimae Suae Maiestati proponi.

Caeterum piis Illustritatis Vestrae praecibus atque pretiosis favoribus me totum quantum commendans, insigni cum cultu persevero

Illustrissimi atque Reverendissimi

Domini Episcopi

humillimus servus

Dr. Iosephus Pletz

Instituti supremus ... Director

Viennae 5 Iunii 1837.

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Episcopo Dr. Iosepho Kollar

4.

Kunszt József, a Pázmáneum rektora⁴³

Kollár József püspök, esztergomi káptalani vikáriushoz

Bécs, 1837. augusztus 1.

(PL AE Kopácsy, 5/13: Cat. 6 [r.sz. 1211–1216], fasc. C: „Sublime”, n. 915/1837 – s.k. eredeti)⁴⁴

Haynald Lajost, intézménye tehetséges és példás növendékét a Frintaneumba ajánlja.

Illustrissime ac Reverendissime Domine Episcope, Consiliarie Regie, Vicarie Generalis Capitularis, Domine mihi gratiose!

Informationes de profectu in moribus et studiis, quem per quadriennem theologicum cursum Ludovicus Hajnald archidioecesis Strigoniensis in Collegio Pazma-

⁴³ Kunszt József (1790–1866) 1833-tól 1845-ig irányította a bécsi magyar szemináriumot. 1852-től Kalo-csa érseke lett. Éltrajzi vázlata: FAZEKAS–BEKE, 2002. 310.

niano alumnus singulis annis fecit isthic advolutus erga officiosam Illustritatis Vestrae dato 27^{mae} Iulii a. C. provocationem ea cum opinione obsequentissime transpono, quod alumnus iste tum propter exemplarem morum integritatem, tum ingenii praestantiam assiduamque in studio diligentiam Illustritatis Vestrae gratia dignus sit, atque ad Institutum Sublimioris Ecclesiasticae Educationis Viennense proponi commendarique omnino mereatur. Quod reliquum est, me expertis Illustritatis Vestrae gratiosis favoribus commendo, peculiarique cum veneratione persisto. Viennae die prima Augusti anno 1837.

Illustritatis Vestrae Reverendissimae
humillimus servus
Iosephus Kunszt
Collegii Pazmani rector

5.

Kopácsy József hercegprímás⁴⁵ V. Ferdinánd királyhoz⁴⁶

Esztergom, 1837. augusztus 8.

(PL AE Kopácsy, 5/13: Cat. 6 [r.sz. 1211–1216], fasc. C: „Sublime”, n. 1201/1837 – fogalmazvány)⁴⁷

Élve jogaival, Haynald Lajost – tekintettel kiválóságára és előljárói ajánlására – a Frintaneum tagjának jelöli.

Suae Maiestati Sacratissimae Stirgonii die 8^a Augusti 837.

Sacratissima etc.

Per egressum ex Ecclesiastico Sublimioris ad S. Augustinum, quod Viennae est, Instituto, sacerdotis Dioecesis Magnivaradinensis Graeci ritus catholicae Iosephi Szilágyi in hac uberioris perfectionis in scientia Sanctorum vocationisque ecclesiasticae palaestra locus aperitur formationi, unius individui ecclesiastici clementia Maiestatis Vestrae sacratissimae benigne deligendi.

Beneficio amplioris idmodi in nobilissimo Instituto illo Educationis proxime evoluto novennio e gratia Caesareo-Regia cunctae, ut existimo, Regni Hungariae Dioeceses redditae sunt iam participes, ut adeo altissimis Maiestatis Vestrae Sacratissimae intentionibus me plane conformiter agere confidam, dum exortam nunc admodum in praedicto Instituto vacantiam individuo Arhci-Dioecesis Strigoniensis benigne compleri de genu humillime supplico.

Et huic quidem demississimae filialique petitioni meae clementia Maiestatis Vestrae Sacratissimae supremum suppeditat argumentum, cum modestia vero asseverare praesumo: me dum ad hoc Institutum Ecclesiasticum Ludovicum Hajnald in Collegio Pazmaniano Viennensi absolutum theologum benignitati et clementiae Caesareo-Regiae fine illo humillime de genu propono, individuum tale devovere, quod altissimae Maiestatis Vestrae Sacratissimae expectationi sit omnino responsurum.

⁴⁴ „*Exhibitum die 5 Aug. 837.*” Ugyanitt rövid tartalmi kivonat és utalás a fejleményre.

⁴⁵ 1839–1847 között volt esztergomi érsek. Legújabb életrajzi áttekintése: BEKE, 2003. 360–364.

⁴⁶ I. Ferenc fia, 1835–1848 között uralkodott.

⁴⁷ Eredetije: ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzleiakten, n. 158/1837.

Est quippe idem Ludovicus Hajnald ductu isthic etc. humillime advoluntarum de cursu phylosophico et theologico qualiter consummato? Officiosarum informationum in linea morum exemplaris, in studiorum cultura indefessus, indolis mitis et mansuetae, atque in classe sua omnino excellens, quia qua talis per superiores suos mihi peculiariter meruit commendari. Accedit, quod idem hic abs me ad Institutum Sublimioris Educationis de genu propositus Archi-Dioecesis Strigoniensis clericus examen rigorosum e studio Biblico Utriusque Testamenti plena cum examinerum adprobatione subierit, spemque non vanam tribuit fore, id occasionis uberioris perfectionis admotus ex hac dignos tanta clementia referat fructus. Qui in reliquorum etc.

6.

Haynald Lajos növendék Kopácsy József hercegprímáshoz

Bécs, 1839. július 21.

(PL AE Kopácsy, 5/13: Cat. 6 [r.sz. 1211–1216], fasc. C: „Sublime”, n. 84/1839 – s.k. eredeti)⁴⁸

Doktori szigorlata letételéhez pénzsegélyt kér. Mivel már kilenc éve felvette a kisebb rendeket és október 23-án betölti 23. életévét, felszenteléséért folyamodik.

Celsissime ac Reverendissime Domine Princeps Primas Archi-Episcopus! Domine gratiosissime benignissime!

Appropinquante tertii mei rigorosi ex Historia et Iure ecclesiastico tentaminis in quintam mensis Augusti diem defixi tempore, cum ferendis sumtibus in novemdecim florenis monetae conventionalis consistentibus non sufficiam, utpote cum summa membris insituti, in quo impraesentiarum ex altissima Celsitudinis Vestrae gratia commoror, titulo tegendarum minorum indigentiarum menstrue tribui solita, ne his quidem plene expediendis suppetat. Parentem autem numerosae sobolis congrua educatione oneratum novo hoc expensarum genere gravare pietas in eum fratresque prohibeat: ad altissimas Celsitudinis Vestrae gratias paternamque benignitatem supplicem confugere vel ex eo quam maxime praesumo, quod et priorum iam opitulante Dei gratia feliciter superatorum rigorosorum examinum sumtus ex vacantis sedis primatialis proventibus mihi resoluti sint, in Celsitudine autem Vestra benignum liberalemque studiorum suorum Maecenatem respicere venerari nulli non iuste petenti licuerit.

Sed et aliud est, quod ad Celsitudini Vestrae altas gratias supplicem ducit: tertia mensis Octobris die vigesimum tertium aetatis meae annum complebo, quod idoneum me reddit SS. Ordinibus suscipiendis, perbene quidem novi altiores ob rationes plurium ordinationem dilatam esse, meque nonnisi a singulari Celsitudini Vestrae gratia sperare posse, ut voto meo damner, sed recte haec est, quae animum addit ad relationes humillimae supplicationis meae filiali cum fiducia explicandas. Nonus iam Celsissime Princeps! labitur annus, quod tonsura minoribusque ordinibus initiatus coelum inter terramque medius avidè respiciam in diem, quam sublimes ministerio Magni Regis, quem in partem haereditatis meae elegi, consecrari merear, patris insuper senio morbisque fracti in id unice feruntur vota, ut filium

⁴⁸ „Exhibitum die 23 Iulii 839.” Rövid tartalmi kivonat és a válasz feljegyzése.

quem multorum annorum spatio plus quam paterna educavit, instruxit cura, sacris aris assistentem videat, sacerdotalemque e manibus eius percipiat benedictionem. Instituti tandem nostri originetenus pro presbyteris unice fundati ea est ratio, ut pro non-praesbyteris solum per exceptionem reseret portas, quam biennio iam, a quarto autem abhinc mense solus utor. Haec sunt Celsissime Princeps! quae me impellunt perdemissis Celsitudinem Vestram obtestari precibus, ut ardentis voti mei compotem me gratiose reddere dignetur. Qui dum benignam Celsitudinis Vestrae dispositionem filiali cum fiducia exspecto, altissimis Celsitudinis Vestrae gratiis humillime commendatus in osculo sacrarum manuum emorior

Celsitudinis Vestrae
devotissimus humillimusque filius
Ludovicus Haynald
Viennae die 21^a Iulii 1839.

7.

Kopácsy József hercegprímás Haynald Lajos növendékhez

Pozsony, 1839. július 23.

(PL AE Kopácsy, 5/13: Cat. 6 [r.sz. 1211–1216], fasc. C: „Sublime”,
n. 84/1839 – fogalmazvány)

A doktori szigorlat letételéhez szükséges segélyt megadja, és beleegyezik felszentelésébe, míhelyt betölti a kánoni kort.

Ludovico Hajnald in Instit. Subl. Educat. Presbyterorum ad S. Augustinum alumno.
Posonii die 23^a Iulii 839.

Dilecte in Christo Fili!

Siquidem in certam erigere spem futurum, ut sumtus pro Te fine consequendi subin gradus Theologici in examina rigorosa impensi, utiliter locentur, petitam abs Te pro 3° rigoroso tentamine 19 monetarum conventualium summam Tibi addicere non moror, quam data occasione Tibi resignari quamquam disponam, modo id, quod tuarum est partium, graviter exequi contendas.

Sed et intensum tuum, quo Sacris Ordinibus admoveri peroptas, desiderium, dummodo superiorum Instituti testimonio dignus reputeris, ubi 23^m aetatis annum compleveris, expleturus sum, designandosque intelliges subin dies, pro quibus Te hic sistere oportebit.

Qui in reliquo paternam Tibi impertitus benedictionem persevero benvolus

Rövidítések és irodalomjegyzék

- AE Archivum Ecclesiasticum
- BEKE
2003 *Esztergomi érsekek 1001–2003.* szerk. BEKE Margit. Budapest, 2003.
- Bericht *Bericht über das K. und K. Höhere Weltpriester-Bildungs-Institut zum Heil. Augustin (Frintaneum) in Wien.*
- FALLENBÜCHL
1988 FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország föméltóságai.* Budapest, 1988.
- FAZEKAS–BEKE
2002 FAZEKAS István–BEKE Margit: *A Pázmáneum története (1623–1784, 1803–2002).* Budapest, 2002, 310. (*METEM Könyvek, 37*)
- GOLDENITS
1969 GOLDENITS Walter: *Das höhere Priester-Bildungsinstitut für Weltpriester zum hl. Augustin in Wien oder „Das Frintaneum“ bzw. „Das Augustineum“.* Dissertation Univ. Wien, 1969, 283.
- HHStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv
- HOSP
1962 HOSP Eduard: *Zwischen Aufklärung und katholischer Reform. Jakob Frint Bishcof von St. Pölten, Gründer des Frintaneums in Wien.* Wien–München, 1962. (*Forschungen zur Kirchengeschichte Österreichs 1.*)
- LAKATOS
2003 LAKATOS Andor: *Haynald Lajos élete és kora (1816–1891),* Doktori disszertáció. ELTE, 2003.
- ÖStA Österreichisches Staatsarchiv, Wien
- PL Prímási Levéltár, Esztergom
- SÖRÖS
1912 SÖRÖS Pongrác: *Az elenyészett bencés apátságok.* Budapest, 1912. (*A pannonhalmi Szent.Benedek-Rend története XII/B.*)
- TUSOR
2007a TUSOR Péter: *The Augustineum's alumns from Lands of the Hungarian Holy Crown (An Introduction).* In: *Kirchliche Elite-Bildung im Donau-Alpen-Adria-Raum. Das Priesterkolleg St. Augustin („Frintaneum“) in Wien 1816 bis 1918.* Tagungsband. Hrsg. v. Ruppert KLIEBER, Wien 2007, s.a.;
- TUSOR
2007b TUSOR Péter: *A bécsi Augustineum és Magyarország, 1816–1918 (Vázlat).* In: *Aetas* 2007, s. a.

Seres Attila

A budapesti szovjet követség jelentései 1934–1935

Bevezető

1934. február 6-án, Rómában Magyarország és a Szovjetunió képviselői – magyar részről Jungerth-Arnóthy Mihály rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, szovjet részről Vlagyimir Patyomkin római nagykövet – kicserélték a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok felvételét kimondó, február 4-re datált jegyzékeket, és aláírták a diplomáciai érintkezés kritériumait meghatározó jegyzőkönyvet, továbbá egy bizalmas levélváltásban kölcsönösen megállapodtak a másik országban lévő külképviseleteik személyi állományának korlátozásáról. Ez a diplomáciai aktus új fejezet nyitányát jelenthette a két ország politikai, kereskedelmi és kulturális kapcsolataiban is. Mind a magyar, mind az orosz történeti irodalomban már szép számmal jelentek meg olyan, részben monografikus feldolgozások, amelyek a Magyarország és a Szovjetunió közötti diplomáciai kapcsolatok felvételének nemzetközi hátterét, okait, és történetét megbízható módon feltárták.¹

A budapesti szovjet követség 1934-ben és 1935-ben kelt jelentései alapján azt kívánom bemutatni, hogy milyen politikai és gazdasági tartalommal telítődik Budapest és Moszkva viszonya a diplomáciai kapcsolatok felvételét követő mintegy másfél éves időszakban. A két ország politikai vezetésének ugyanis már ekkor jó néhány konfliktushelyzetet és problémát kellett megoldania. Ilyen volt például a Rákosi-per és a kereskedelmi kapcsolatok szerződéses rendezése, de ebbe a sorba illeszkedik egy olyan egyszerű és szinte magától értetődő kérdés is, mint a követéségek felállítása, ami a közvetlen diplomáciai összeköttetés legfőbb attribútumának tekinthető tényező, de ebben az esetben egészen sajátos dimenzióban jelentkezett, és – eleinte vagy véglegesen – mindkét fél számára komoly gondokat okozott. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatával megítélhető az is, volt-e esély arra, hogy a magyar és a szovjet vezetés a nemzetközi porondon reális és effektív politikai együttműködéssé változtassa a hivatalos összeköttetés és az állandó diplomáciai kontaktus kínálta előnyöket.

A budapesti szovjet követség korabeli jelentéseit az Orosz Föderáció Külpolitikai Levéltárában (Arhiv vnyesnyej polityiki Rosszijszkoj Federacii – AVP RF) őrzik. Ebben az archívumban jelentős mértékben korlátozzák a kutatói szabadságot és az iratokhoz való hozzáférés még napjainkban is sok adminisztratív akadályba ütközik.² Ezért óriási a jelentősége annak, hogy orosz (egykori szovjet) külügyi források minél nagyobb számban és teljes terjedelemben kerüljenek tudományos lá-

¹ Ld. PRITZ, 1982. 135–149; JUNGERTH-ARNÓTHY, 1989. 25–32. Az események ismertetéséhez magyar és orosz forrásokat egyaránt felhasznált: PUSKAS, 1995. 244–298. A téma eddigi legteljesebb, magyar és orosz forrásokon alapuló önálló feldolgozását ld. KOLONTÁRI, 2004. 120–156.

² A kutatási problémákra részletesen ld. VARGA, 2003. 3–18.; SERES, 2005. 249–267.

tökörbe. A primer források közlésének szükségességét és célszerűségét az is indokolja, hogy az 1920-as, 1930-as évek – szakmai viták kereszttüzében lévő – magyar diplomáciatörténetét érintő egykori szovjet dokumentumok még nem jelentek meg ilyen nagy számban, és ennyire egységesen. A két világháború közötti magyar–szovjet viszonyra vonatkozó korábbi, rendszerváltás előtti feldolgozások is – a szovjet levéltárakban meglévő kutatási nehézségek miatt – jórészt a magyar forrásanyag alapján készülhettek csak el, és ezért meglehetősen egyoldalú képet rajzolhattak erről a témáról.³ Az 1990-es évek végétől Kolontári Attila publikált több értékes tanulmányt, forrásközleményt az 1920–1941 közötti magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok történetéről.⁴

Az általunk kiválogatott iratok most kerülnek először publikálásra, orosz nyelvű közlésükről sincs tudomásom. Kivételt képeznek ez alól a Braun Róberttel és Illyés Gyulával folytatott beszélgetésekről készített feljegyzések, amelyek korábban csak egy elektronikus kiadványban jelentek meg.⁵ Noha egykori szovjet forrástárakban közöltek még a témára vonatkozó néhány iratot – a Szovjetunió külpolitikájának dokumentumai (Dokumenty vnyesnyej polityiki SZSZSZR) című monumentális szovjet diplomáciatörténeti okmánytár 1970-es évek elején kiadott megfelelő köteteiben még három magyar relevanciájú dokumentum található –, ezek magyar nyelvű újraközlésétől eltekintettem, mivel levéltári eredetijükre nem bukkantam rá. Az eredetivel való összevetésre azért lett volna szükség, mert a korábbi közreadásuk módja ellentmondott a forrásközlés szabályainak, a kötet összeállítói az iratok publikálásakor a legtöbb elemi módszertani követelményt figyelmen kívül hagyták. Például a dokumentumokat teljesen kiragadták szövegkörnyezetükből: nem tették közzé az iratokhoz kapcsolódó kiegészítő jelentéseket, táviratokat, sőt, még levéltári jelzetüket, titkosításuk fokát és a másolatok rendeltetési helyét sem árulták el.⁶ Nem kívánom említés nélkül hagyni, hogy a kötet reprezentatív személyekből álló szerkesztőbizottsága (a szerkesztőbizottság elnöke Andrej Gromiko külügyminiszter volt), nyilván a Szovjetuniót érő presztízsvesztés miatt, az 1934. február 6-i – hivatalosan két nappal korábbra datált – diplomáciai jegyzékcserevel szorosan összetartozó, de a keletkezés idején nem publikus jegyzőkönyvet és bizalmas levélváltást még negyven év elteltével is elhallgatta a szakmai közönség előtt.⁷

³ A magyar–szovjet kapcsolatok 1939–1941 közötti történetéről már közzétett néhány szovjet iratot Péter János egykori külügyminiszter, igaz, csak szemelvényeszerűen és a forrásközlés elemi szabályait figyelmen kívül hagyva. Erre ld. PÉTER, 1979. 24–30., 34–35., 38–41., 73–79., 104–112., 135–140. Ld. még: MÁTÉ, 1986. 229–295.

⁴ KOLONTÁRI, 1999. 3–29.; KOLONTÁRI, 2001. 173–179.; KOLONTÁRI, 2002. 66–113.; KOLONTÁRI, 2004. 120–156.

⁵ Ld. a 25, 34–35. sz. iratokat. Megjelentek: SERES, 2005.

⁶ Az első ilyen irat Adolf Petrovskij Budapestre is akkreditált bécsi követ 1934. április 18-án kelt beszámolója a Kánya Kálmánnal, Gömbös Gyulával és Hory Andrással folytatott megbeszéléseiről. Megjelent: DVP SZSZSZR, 1971. 266–270. A következő kötetben található Makszim Litvinov külügyi népbiztos 1935. február 27-én kelt távirata, melyben a Szovjetunió „békepolitikájának” folytonosságáról biztosítja Alekszandr Bekzadjan budapesti követet, illetve egy szintén általa szignált 1935. június 16-i levél budapesti követének, melyben a Jungerth-Arnóthy Mihály moszkvai magyar követtel folytatott eszmecserejéről ír. Erre ld. DVP SZSZSZR, 1973. 145., 399.

⁷ Ld. DVP SZSZSZR, 1971. 106–107. Az okmányok francia nyelvű eredeti címpéldányai hiánytalanul megtalálhatók: MOL, K 70, 337. cs., 1934-II-1. t., 36–44. fol.

A Rómában kötött megállapodás értelmében 1934. július 1-jéig a magyar és a szovjet kormánynak egy harmadik országba akkreditált diplomatáját kellett kineveznie ideiglenesen Moszkvába, illetve Budapestre. (Az ideiglenes követek kinevezésére a magyar diplomácia követelése miatt került sor, amely költségvetési problémákra hivatkozva kívánta elhalasztani a moszkvai magyar követség megnyitását, és így a budapesti szovjet misszió megtelepedését. A végleges budapesti követ akkreditálásának elhalasztását valójában a magyar kormány és a közvélemény kommunista propagandától való félelmei indokolták.) A legfőbb párt- és egyben állami döntéshozó szerv, az ÖK(b)P KB Politikai Irodája már egy hónappal a megegyezés után, március 5-én jóváhagyta Adolf Petrovszkij bécsi követ kinevezését a budapesti posztra.⁸ Jelölésében a magyar és az osztrák főváros földrajzi közelsége játszotta a fő szempontot, hiszen Bécsből szükség esetén a leggyorsabban és a legkisebb anyagi ráfordítással lehetett Budapestre utazni, de akkoriban a Szovjetunióknak – a prágai kereskedelmi kirendeltségét leszámítva – a Magyarországgal szomszédos államok egyikében sem létezett még képviselője. A megbízólevelét a kormányzónak 1934. április 9-én átadó Petrovszkij további tevékenységéről magyarországi követi minőségében nem sokat tudunk, több mint egyhetes, áprilisi budapesti látogatásának tapasztalatait is – eddigi ismereteink szerint – mindössze egyetlen jelentésben foglalta össze.⁹ Ezután valószínűleg többé nem is utazott a magyar fővárosba, hiszen az állandó követ kijelölésére a Norvégiából átirányított Alekszandr Bekzadjan személyében már augusztus 5-én sor került.¹⁰

Az új követ végül 1934. december 19-én érkezett a magyar fővárosba. A Keleti pályaudvaron nemcsak újságírók és fotósok hada fogadta, hanem a legsürgősebb előkészítő munkálatok elvégzésére már néhány nappal korábban Budapestre érkezett Szemjon Mirnij első titkár és Mihail Saprov másodtitkár. Az általunk közölt dokumentumok tanúsága szerint mind az első titkár, mind a másodtitkár jelentős mértékben kivette részét a diplomáciai háttér munka megszervezéséből. Míg a követ a protokolláris alkalmakkor reprezentálta a szovjet diplomáciát és ő tárgyalt a magyar vezető diplomatákkal, addig az első- és másodtitkár a magyar belpolitikára vonatkozó információkat gyűjtötte, és megpróbálta kialakítani és kibővíteni a követség kapcsolatrendszerét politikai és polgári személyekkel (gazdasági szakemberek, értelmiségiek) egyaránt. Ezenkívül a konzuli teendők ellátása is a másodtitkár feladatkörébe tartozott.

1934 végétől, a szovjet misszió budapesti megtelepedése után megnyílt a lehetősége annak, hogy a Budapestre akkreditált szovjet diplomaták az ügyviteli teendőket rendeltetésszerűen elvégezzék. Ekkor indult meg a követség önálló „irattermelése” követjelentések, feljegyzések, táviratok formájában. Ezek közül döntően a Magyarország és a Szovjetunió közötti politikai és gazdasági kapcsolatok körébe tartozó iratokat válogattam ki, de jó néhány olyan dokumentum közlését is célszerűnek véltem, amelyek a magyar szellemi élet alakulásáról tájékoztatnak. Emellett olyan forrásokat is publikálok, amelyek a budapesti szovjet misszió apparátusá-

⁸ Az Összövetségi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága Politikai Irodája ülésének jegyzőkönyve. 1934. március 5. RGASZPI, f. 17. op. 3. gy. 940. l. 32.

⁹ Petrovszkij 1934. április 18-i jelentését budapesti tartózkodásáról ld. DVP SZSZSZR, 1971. 266–270.

¹⁰ Az ÖK(b)P KB Politikai Iroda ülésének jegyzőkönyve. 1934. augusztus 5. RGASZPI, f. 17. op. 3. gy. 949. l. 19.

nak bővítésére és az ezzel kapcsolatos nehézségekre utalnak (a követségi épület, a budapesti szovjet kereskedelmi kirendeltség felállítása, önálló TASZSZ tudósítói iroda megnyitása Budapesten). A Budapesten kelt jelentések mellé igyekeztem minél nagyobb számban felvonultatni a Külügyi Népbiztosság központi apparátusa részéről a magyar fővárosba küldött direktívákat, táviratokat is. A Külügyi Népbiztosságon belül a közép-európai országokkal egyetemben a Magyarországgal kapcsolatos kurrens ügyek szakmai koordinálása a 2. Nyugati osztály illetékességi körébe tartozott. A szervezeti egység élén 1932-től egészen 1937 nyarán bekövetkezett letartóztatásáig David Stern állt, ugyanakkor az osztály munkájának hivatali felügyeletét Nyikolaj Kresztyinszkij külügyi népbiztos-helyettes látta el.

Ugyancsak lényeges szempontnak tekintetem, hogy a Rákosi-per kulisszatitkaiba betekintést engedő feljegyzések minél nagyobb számban a kutatások homlokterébe kerülhessenek, hiszen a meglehetősen szövevényes ügy komoly kapcsolattörténeti dimenziót nyert azzal, hogy Rákosi magyar ügyvédek ösztönzésére felmerült Moszkva diplomáciai közbelépésének lehetősége is.¹¹ Igyekeztem emellett azt is érzékeltetni, hogy a szovjet követség munkatársai – és elsősorban Szemjon Mirnij első titkár és Mihail Saprov másodtitkár – milyen csatornákon keresztül informálódtak a magyar belpolitikai élet fejleményeiről. Igaz, terjedelmi okok miatt el kellett tekintenem számos értékes feljegyzés közlésétől, amelyek neves közéleti személyiségekkel, üzletemberekkel, a budapesti diplomáciai testület tagjaival vagy magyar újságírókkal folytatott beszélgetésekről készültek. (Ezek általában a magyar gazdaság helyzetébe, valamint a kormány és a sajtó közötti kapcsolatokba engednek bepillantást.)

A források közlésének a terjedelmi szempontok mellett csak az Orosz Föderáció Külpolitikai Levéltárának kutatási korlátai szabtak határt. A kronológiai kereteket kénytelen voltam ahhoz az irategyütteshez igazítani, amelybe moszkvai kutatásaim során betekintheztem. Az 1934 végétől 1939 tavaszáig működő (majd 1939 őszén ismét megnyitott) szovjet követség tevékenységére vonatkozóan 1935 első feléből jóval több iratot láthattam, mint 1935 őszétől egészen 1939-ig. Ez a magyarázata annak, hogy az itt közölt források is az 1934 ősze és az 1935 nyara közötti időszakot ölelik fel, noha optimális kutatási feltételek mellett valóban indokolt lenne egy, a budapesti szovjet követség történetét 1941-ig feldolgozó forráskiadvány megjelentetése.

A dokumentumok eredeti tagolásán és elrendezésén nem változtattam. A bizonytalan kiolvasású személyneveket szögletes zárójelbe tettem. A forrásokban szereplő idegen (cseh, szerb stb.) személynevek írásmódját a jelenlegi helyesírási szabályok szerint egységesítettem, az előforduló rövidítéseket feloldottam. Az Orosz Föderáció Külpolitikai Levéltárából származó iratok mind gépírással készültek, és mind orosz nyelvűek. A dokumentumokat saját fordításomban adom közre. Az iratoknál az általam adott cím alatt szereplő dátum az esemény időpontja, míg a titkosítási jelzés melletti dátum az utólagos gépi lejegyzés ideje. A dokumentumokban előforduló eseményekhez és személyek neveihez írott jegyzetknél csak a legszükségesebb információk és adatok megadására szorítkoztam. A közismert vezető államférfiak és politikusok (például Lenin, Sztálin, Hitler, Mussolini,

¹¹ A Rákosi-ügyre ld. a 2, 5–7, 10, 12–13, 16, 18–19. sz. iratokat.

Horthy, Bethlen István, Gömbös Gyula, Rákosi Mátyás, Károlyi Mihály stb.), írók, költők (Márai Sándor, Babits Mihály, Kodolányi János, Kosztolányi Dezső, Nagy Lajos, Tamási Áron, Illyés Gyula stb.) nevéhez és a közismert nemzetközi diplomáciatörténeti eseményekhez (például Saar-vidéki népszavazás, stresai front, keleti paktum stb.) nem írtam jegyzetet. A jegyzetek elkészítéséhez Mitrovits Miklós nyújtott segítséget, akinek ezúton is szeretnék köszönetet mondani.

Források

1.

**Makszim Litvinov¹² külügyi népbiztos távirata
Adolf Petrovskij¹³ bécsi követnek
a szovjet misszió tagjainak Budapestre utazásáról**
Moszkva, 1934. október 26.

Titkos

Tisztelt Adolf Markovics!

1934. október 26.

Bekzadjan elvtárs¹⁴ a napokban visszatért Oslóba, ahonnan a közeljövőben Budapestre fog utazni. Még a megérkezése előtt szeretnék valakit odaküldeni az apparátusából. Attól tartok azonban, hogy mivel még nem készült el a magyar misszió épülete Moszkvában, és Jungerth¹⁵ nem jöhet ide, a magyarok megpróbálják majd hátráltatni misszióink személyzetének Budapestre menetelét. Nagyon kellemetlen lenne, ha Bekzadjan elvtárs, miután elbúcsúzott Oslóban, valahol megrekedne útközben, vagy dologtalanul visszajönne Moszkvába. Ennek elkerülése érdekében szükséges lenne kideríteni, számíthatunk-e arra, hogy Bekzadjan elvtárs és munkatársai akadálytalanul és gyorsan vízumhoz jussanak. Ezt Bécsben kellene megtudni, annál inkább, hogy még mindig Ön számít budapesti követünknek is. De ne jelentse be az erre vonatkozó igényünket, és ne keltse azt a benyomást, hogy mi magunk is félünk attól, hogy elutasítják a vízumkérelmet, hanem inkább valamilyen alkalmat használjon fel erre. Például, amikor elbúcsúzik a bécsi magyar követtől, informális úton közölje vele, hogy a napokban a követségünk hozzá fog fordulni, annak érdekében, hogy adjon vízumot Bekzadjan elvtárs, az első titkár

¹² Litvinov, Makszim Makszimovics (1876–1951) diplomata. 1921–1931 között külügyi népbiztos-helyettes, majd 1930-tól 1939-ig külügyi népbiztos. 1941–1946 között ismét külügyi népbiztos, egyúttal 1941–1943 között washingtoni szovjet nagykövet.

¹³ Petrovskij, Adolf Markovics (1887–?) diplomata. 1924–1930 között tallinni, 1933–1934-ben bécsi követ, 1934. április 9-től december 23-ig Budapestre is akkreditálva. Halálozási dátuma bizonytalan, feltehetőleg 1937–1938 folyamán kivégezték.

¹⁴ Bekzadjan, Alekszandr Artyemjevics (1879–1938) örmény származású szovjet diplomata. 1920–1921-ben Szovjet-Örményország külügyi népbiztosa és forradalmi tanácsának elnöke. 1922–1926 között a Szovjetunió berlini kereskedelmi képviselőjének helyettes vezetője. 1930–1934 között a Szovjetunió oslói követe. 1934. december 23-tól 1937. november 15-ig budapesti követ. 1938-ban kivégezték.

¹⁵ Jungerth-Arnóthy Mihály (1883–1957) magyar diplomata. 1923–1933 között a tallinni (revali) képviselő ügyvivője, Finnországba, Lettországba és Litvániába is akkreditálva. 1928-ban a követség áttelepült Helsinkibe, és ettől kezdve onnan látta el a magyar képviselőt a balti államokban. 1933. november 16-tól 1935. május 7-ig az ankarai követség vezetője. 1934. április 26-tól kettős megbízással Magyarország képviselőjét is ellátta a Szovjetunióban. 1935. május 7-től 1939. március 1-jéig végleges jelleggel moszkvai, 1939–1944 között szófiai követ. Életrajzát részletesen ld. JUNGERTH-ARNÓTHY, 1989. 5–49.

Mirnij¹⁶ elvtárs, a másodtitkár Saprov¹⁷ elvtárs, a titkárságvezető Altman¹⁸ elvtársnő, és a gépírónő, Sumanszkaja¹⁹ elvtársnő részére. A bécsi magyar követ esetleg kérje ki Budapest véleményét, ha ő maga nincs felhatalmazva a vízumok kiadására. A puhatolózás eredményéről küldjön táviratot.

3 példányban

Litvinov

Másolat: Kresztyinszkij elvtársnak²⁰

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 13. p. 81. gy. 1. l. 103.

2.

A Külügyi Népbiztosság direktívája a Berlinben tartózkodó Alekszandr Bekzadjan budapesti követnek a Rákosi Mátyás érdekében teendő diplomáciai lépésekről

Moszkva, 1934. november 27.

Titkos Tisztelt Alekszandr Artyemjevics! 1934. november 27.

Remélem, hogy ez a levél még Berlinben eljut Önhöz. Nyikolaj Nyikolajevics²¹ megbízásából írok Önnek a Rákosi-ügyben. Mint Ön is tudja, ez év szeptember 10-én Vámbéry Rusztem²² magyar ügyvéd Rákosi öccse²³ nevében egy levelet juttatott el hozzánk. Ebben közölte, hogy a legfőbb ügyész helyettese, Timkó Zoltán,²⁴ a miniszterelnök, és a kormány kész tárgyalásokat folytatni Rákosi Mátyás kicseréléséről, de csak abban az esetben, ha a szovjet kormány diplomáciai úton fordul a magyar kormányhoz ebben a kérdésben. Szeptember 25-én egyeztettünk erről a megfelelő szervekkel, és ennek alapján a Külügyi Népbiztosság (nem hivatalos úton) megkérdezte az ankarai magyar követet, Jungerthet, hogy alá tudja-e támasztani az említett közlést. November 1-jén Ankarából azt közölték velünk, hogy Jungerth semmit sem tud erről. Ezt követően, november 18-án, másodszor is utasítottuk Zal-

¹⁶ Mirnij, Szemjon Mihajlovics: szovjet diplomata. Az 1930-as évek elején Bekzadjannal együtt dolgozott az oslói szovjet követségen, rövid ideig a Külügyi Népbiztosság 1. Nyugati osztályának vezetője. 1934–1936 között a budapesti szovjet követség első titkára.

¹⁷ Saprov, Mihail Szavjolovics: szovjet diplomata. 1934–1936 között a budapesti szovjet követség másodtitkára.

¹⁸ Altman, Lia Markovna: 1921–1934 között a Külügyi Népbiztosság titkos számjel osztályán dolgozott, 1934–1935-ben a budapesti szovjet követség számjelese.

¹⁹ Személyére vonatkozó adatot nem találtam.

²⁰ Nyikolaj Nyikolajevics Kresztyinszkij (1883–1938) szovjet diplomata. 1922-től 1930-ig berlini nagykövet. 1930–1937 között a külügyi népbiztos első helyettese. 1938-ban kivégezték.

²¹ Nyikolaj Nyikolajevics Kresztyinszkij külügyi népbiztos-helyettesről van szó.

²² Vámbéry Rusztem (1872–1948): jogász, politikus, Vámbéry Ármin fia. 1922-től ügyvéd Budapesten, 1923-tól az októbrista Kossuth Párt, 1924-től az Országos Kossuth Párt alelnöke. 1920-ban a népbiztosok perében, majd 1935-ben a Rákosi-perben védőügyvéd. 1938-ban Londonba, majd az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. 1945–1947 között nemzetgyűlési képviselő, 1947–1948-ban washingtoni nagykövet.

²³ Rákosi (Bíró) Zoltán (1898–1988): Rákosi Mátyás öccse, 1925-től, Rákosi letartóztatásától 1937-ig ő képviselte bátyja ügyét Moszkvában. 1937-ben kizárták a szovjet kommunista pártból, de Georgi Dimitrov közbenjárására 1939-ben rehabilitálták.

²⁴ Személyére vonatkozó adatot nem találtam.

kind elvtársat,²⁵ hogy ezúttal már hivatalos úton ellenőrizze a fentebbi kijelentést. Jungerth azt válaszolta Zalkind elvtársnak, hogy meg kell kérdeznie Budapestet. Ezután az említett ügyvéd Rákosi öccsétől egy újabb levelet juttatott el hozzánk, amelynek csatolom a másolatát.²⁶ Miután átadta a megbízólevelét, kérjük, egy alkalmas pillanatban tisztázza a magyar kormánynál, hogy valóban beleegyezett-e abba, hogy tárgyalásokat folytasson a cseréről, abban az esetben, ha a szovjet fél részéről a kérdést diplomáciai úton vetik fel. Természetesen az első napokban nehéz lesz teljesítenie ezt a kérést, de kívánatos lenne még az ítélethozatalig tisztázni ezt, mivel feltehetőleg a magyarok sem akarnak egy monstre pert szervezni ebben az ügyben.

Értesítsen bennünket az eredményekről.²⁷ Jelentse azt is, hogy hogyan érkeztek meg, és a magyarok hogyan fogadták Önöket.

3 példányban:

Elvtársi üdvözlettel

1. – a címzettnek
2. – Kresztyinszkijnek
3. – az irattárba

Linde²⁸

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 13. p. 81. gy. 1. l. 96–97.

3.

Borisz Rozenblumnak,²⁹

**a Külügyi Népbiztosság gazdasági osztálya vezetőjének levele
Alekszandr Bekzadjan budapesti követnek a magyar–szovjet gazdasági
kapcsolatokról**

Moszkva, 1934. december 7.

Titkos

1934. december 7.

1. Tájékoztatására megküldjük Önnek a számadatokat kereskedelmi kapcsolatainkról Magyarországgal, 1929-től kezdve 1931-ig.³⁰ Amint látja, a kereskedelmi és ennek eredményeként a fizetési egyenleg szovjet passzívummal zárult, ha nem vesszük figyelembe az 1932. évet. Másrészt jellemző az áruforgalom egyes ele-

²⁵ Zalkind, Goracij Abramovics (1893–?): szovjet diplomata. 1934–1935-ben az ankarai szovjet követség első titkára.

²⁶ Nem sikerült azonosítani.

²⁷ A következményekre ld. az 5–7, 12–13. sz. iratokat.

²⁸ Személyére vonatkozó adatot nem találtam.

²⁹ Rozenblum, Borisz Danyilovics (1900–1938) szovjet diplomata. 1931–1938 között a Külügyi Népbiztosság gazdasági osztályának vezetője.

³⁰ A magyar–szovjet áruforgalom alakulása 1929–1931 között. Saját szerkesztés a Magyar Statisztikai Közlemények sorozatának adatai alapján. MSK, 1931. 80. köt. 94–95.; MSK, 1930. 81. köt. 85.; MSK, 1933. 82. köt. 88–89. A táblázat első oszlopának első sorában 1018 darab lóról van szó.

Év	Magyar export a Szovjetunióba (tonna)	Magyar export a Szovjetunióba (ezer pengő)	Magyar import a Szovjetunióból (tonna)	Magyar import a Szovjetunióból (ezer pengő)
1929	7,0+1108 db	798	16.285,1	1.904
1930	114,4	246	21.854,3	3.089
1931	13.032,1	2.424	8.347,5	154

meinek esetlegessége (az egyik esetben lovak, a másik esetben vas és acél vagy vegyi áruk stb.). A vas- és fémáru (gépi berendezések és csövek) megrendeléseket nehéz lenne szabályozni, mivel ezekhez a megrendelésekhez Magyarország mindaddig a nemzetközi kartell elosztási rendszerében jutott hozzá.

2. Amint Ön is tudja, ez év nyarán a Szovjetunióba látogatott a magyar kereskedelmi delegáció. Elküldjük Önnek az erre vonatkozó anyagot. A delegáció ittlétének semmilyen gyakorlati eredménye nem lett.³¹
3. Külön kell beszélnünk a dunai közlekedés kérdéséről, amit a magyarok vetettek fel. Ez a kérdés nem csak Magyarországot érinti (mivel a Duna Magyarország mellett más államok területén is keresztül folyik). Mi is azt mondtuk Önnek, hogy valamilyen, a dunai hajóstársaságokkal megkötött egyezmény esetén a csehszlovákokat részesítenénk előnyben. A feketeszén-szállítás Magyarországra ugyanakkor minden feltétel mellett megmarad a magyar hajóknak.³² *Arra kérnénk, hogy juttassa el hozzánk azokat az anyagokat, amelyeket a helyszínen szerzett erre vonatkozóan.*³³
4. Tájékoztatására megküldjük Önnek azt a feljegyzést, ami a Lengyel³⁴ elvtárssal folytatott megbeszélésen készült. A megbeszélésen megvitattuk Magyarországgal való kereskedelmi kapcsolatainkat.³⁵ Konkrétan az 1935. évről volt szó. A feljegyzésből láthatja, hogy a kereskedelmi kapcsolatok terén nagy perspektívákban egyelőre nem gondolkodunk. Egy fontos mozzanatra okvetlen szeretnénk felhívni a figyelmét, nevezetesen arra, hogy szükség lenne a kereskedelmi forgalom, majd azt követően a fizetési egyenleg kiegyenlítésére Magyarországgal.

4 példányban:

1. – a címzettnek
2. – Kresztyinszkijnek
3. – Litvinovnak
4. – az irattárba

A Gazdasági osztály vezetője: Rozenblum

Referens: Jagrin³⁶

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 13. p. 81. gy. 1. l. 99–100.

³¹ 1934. május 23.–június 17. között Bornemissza Félix vezetésével egy nyolcfős magyar kereskedelmi delegáció utazott a Szovjetunióba, ahol tárgyalásokat folytattak a Külkereskedelmi Népbiztossággal és a szovjet export- és importvállalatokkal a magyar–szovjet kereskedelem fejlesztéséről. Útjukra ld. Bornemissza Félix beszámolóját: MOL, K 69, 756. cs., 1934–I–c. t., 51–105. fol. Vö. *Vitéz Bornemissza Félix – oroszországi élményeiről. Milyen cikkek kivételére és behozatalára számíthatunk? Hajózási egyezmény készül a Szovjettel.* PT, 1934. augusztus 23. 12.

³² Erre ld. még a 8–9. sz. iratot.

³³ A dőlt betűs rész áthúzva az eredetiben.

³⁴ Lengyel Gyula (1888–1941): közgazdász, kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején az Osztrák–Magyar Bank kormányzója, a Népgazdasági Tanács elnökségének tagja. A proletárdiktatúra megdöntése után Bécsbe emigrált. 1922–1930 között a berlini szovjet kereskedelmi kirendeltség osztályvezetője. 1930-tól 1937-ig a Külkereskedelmi Népbiztosság export osztályának helyettes vezetője.

³⁵ Nem találtuk meg.

³⁶ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

4.
**Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
az Apor Gábor³⁷ bécsi magyar követtel folytatott beszélgetéséről
a magyar–szovjet kapcsolatok tárgyában**

Bécs, 1934. december 11.

1935. január 10.

Meglátogattam Apor magyar követet. Közöltem vele, hogy a napokban a misszió diplomáciai személyzete Budapestre utazik, és Bekzadjan elvtárs, aki ma érkezett Norvégiából Bécsbe, szeretné meglátogatni az ausztriai magyar követet. Apor azt válaszolta, hogy Schuschnigg³⁸ háromnapos budapesti látogatása miatt holnap Budapestre utazik, és csak 16-án lesz itt legközelebb. Ha Bekzadjan elvtárs 17-ig itt lesz, szívesen fogadná, rögtön azután, hogy visszatért Ausztriába.

Apor megosztotta velem az emlékeit az elismerésre irányuló tárgyalások első időszakáról. Ő akkor a Külügyminisztérium Politikai osztályának volt a vezetője, és aktívan részt vett ezeken a tárgyalásokon. Nagyon sajnálta, hogy a kapcsolatok felújítására irányuló aprólékos munkát végül nem koronázta siker még 9–10 évvel ezelőtt. Ő is tárgyalt velünk Varsóban a hadifoglyok cseréjéről. Apor kíséerte továbbá Bethlent Törökországba,³⁹ ahol az a „megtiszteltetés, boldogság és öröm” érte, hogy megismerkedhetett Szuric elvtárral,⁴⁰ aki egy magával ragadó és érdekes ember benyomását keltette.

Apor biztosított, hogy budapesti tartózkodásunk szerfölött kellemes lesz, és sikereket kívánt az új országban, amellyel sajnálatára csak kicsit későn vettük fel a rendes diplomáciai kapcsolatokat.

3 példányban:

- 1 – Nyikolaj Nyikolajevicsnek
- 1 – a 2. Nyugati osztálynak
- 1 – az irattárba

Szemjon Mirnij

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 2.

³⁷ Apor Gábor (1889–1969) diplomata. 1927–1934 között a Külügyminisztérium Politikai osztályának vezetője, majd 1934. november 28-tól 1935. március 27-ig bécsi követ. 1935. április 12-től 1938. december 13-ig a külügyminiszter állandó helyettese.

³⁸ Schuschnigg, Kurt (1897–1977) osztrák keresztényszocialista politikus. 1934–1938 között szövetségi kancellár.

³⁹ A magyar és a török kormány 1929. január 5-én semlegességi egyezményt írt alá, aminek nyomán kiszélesedtek a magyar–török kapcsolatok. Bethlen István miniszterelnök 1930 novemberében utazott Törökországba. Ankarai látogatásának célja a Kisantanttal és Franciaország politikájával szemben elfoglalt álláspontok összehangolása volt. Erre részletesen ld. JUHÁSZ, 1988. 115–116.

⁴⁰ Szuric, Jakov Zaharovics (1882–1952) diplomata. 1923–1934 között ankarai követ, 1934–1937 között berlini, majd 1940-ig párizsi nagykövet.

5.

Nyikolaj Kresztyinszkij külügyi népbiztos-helyettes távirata Alekszandr Bekzadjan budapesti követnek a Rákosi kiszabadítása érdekében teendő lépések tárgyában

Moszkva, 1934. december 25.

Titkos Mélyen tisztelt Alekszandr Artyemjevics! 1934. december 25.

November 27-én Linde elvtárs kérésére elküldte Önnek Berlinbe annak a levélnek a másolatát, amelyet Rákosi Moszkvában élő öccse kapott az egyik magyar ügyvédől. Valószínűleg Ön is megkapta ezt a levelet, de mindenesetre elküldöm a másodpéldányát.⁴¹

Már ennek a levélnek az elküldése után, a Rákosi-ügyben érdekelt moszkvai elvtársak olyan értesülést kaptak, amely szerint a magyar kormány kész gyorsan, még a bírósági eljárás előtt kicserélni Rákosit a hadi múzeumainkban lévő, és a cári orosz hadsereg hadizsákmányát képező 1848-as magyar zászlókra. Ezt a kiegészítő információt táviratban elküldtem Önnek Bécsbe, bár gondolom, ott közvetlenül hozzájutott, hiszen Rákosi ügyvédje nemcsak Moszkvát, hanem bécsi követünket is informálja mindenről.

Már azután, hogy Bécsből elutazott Budapestre, és én elküldtem Önnek a legutóbbi táviratot, egy újabb táviratot kaptunk Ankarából. Zalkind annak idején hivatalos úton megkérdezte a törökországi magyar követet, Jungerthet, akit kettős megbízatással nálunk is akkreditáltak, hogy megfelel-e a valóságnak a legfőbb ügyész Rákosi ügyvédjének tett kijelentése, miszerint a magyar kormány kész diplomáciai úton tárgyalásokat folytatni velünk Rákosi kicseréléséről. Most azt válaszolta, hogy a magyar kormány nem egyezik bele Rákosi elengedésébe a bírósági eljárás előtt, de kész szabadon bocsátani őt a per után néhány hónappal, ha a szovjet kormány hozzá fog fordulni ebben az ügyben. Saját véleményeként Jungerth hozzáfűzte, hogy a magyar kormány nem fontolgatja a cserét, de tehet egy baráti gesztust nekünk azzal, hogy kiengedi Rákosit, ugyanakkor garanciákat fog majd követelni arra vonatkozólag, hogy Rákosi nem tér vissza Magyarországra, és nem fog propagandát folytatni Magyarország ellen. Jungerth emellett megjegyezte, hogy Rákosit egyszer már kicserélték, és ezután tért vissza Magyarországra. Azt is mondta, hogy szerinte Rákosit nem fenyegeti halálbüntetés.⁴²

Ahogy látja, Rákosi védőjének információja és Jungerth információja között nagy az eltérés. Jungerth válasza egy nálunk akkreditált diplomáciai képviselő hivatalos válaszának tekintendő.

Tehát, mielőtt Rákosi ügyében a Külügyminisztériumhoz fordulna, teljes megbízhatósággal ki kell derítenie a magyar kormány álláspontját Rákosi kicserélésével kapcsolatban, és azt is, hogy diplomáciai úton kell-e ebben az ügyben a magyar kormányhoz fordulnunk.

Fogadnia kell Rákosi ügyvédjét, aki természetesen majd magától meg fogja keresni Önt, alighogy megtelepszik Budapesten. Úgy vélem, hogy mire megkapja

⁴¹ Ld. a 2. sz. iratot.

⁴² Erre ld. Jungerth jelentése Kányának. Ankara, 1934. december 18. MOL, K 149, 34. d., 1935–1–3267. sz. (Politikatörténeti Intézettől visszakapott iratok, 651. f. 2. csop.)

ezt a levelemet, már kimerítő információt kap tőle. Ha továbbra is beszélni fog a magyar kormány csere iránti készségéről, törekedjen arra, hogy ez ne csak rajta keresztül jusson el Önhöz, hanem közvetlenül az ügyésztől. Ha ez kellemetlen lenne, Önnek akkor is valahogy szert kéne tennie egy Ön nevére szóló hivatalos írásbeli nyilatkozatra az ügyvédtől, az ügyész által neki tett kijelentésre való hivatkozással.

Ilyen nyilatkozat megléte esetén, különösen, ha az ügyész kijelentésére hivatkozik benne, amely szerint a magyar kormány várja, hogy a Külügyminisztériumhoz forduljunk ebben a kérdésben, elküldheti Mirnij elvtársat a Külügyminisztérium megfelelő tisztviselőjéhez. Ha Mirnij elvtárs puhatolózása alátámasztja a magyar kormány készségét aziránt, hogy tárgyaljon velünk erről, nem ellenzem, hogy a Kányával⁴³ soron következő találkozása során érintse ezt a kérdést.⁴⁴

Szeretnénk elérni Rákosi kiszabadítását, egyúttal kellemetlen lenne, ha Rákosit nem kapnánk meg, de alapot adnánk a magyaroknak arra a feltételezésre, hogy hivatalosan beavatkozunk a belügyeikbe.

Ha valamilyen kételye lenne, jelentse sürgős számjel-táviratban! A számjeles ezzel a levéllel egy időben fog Önhöz érkezni Budapestre, sőt lehet, hogy még egy-két nappal korábban is.

5 példányban

Elvtársi üdvözlettel

Másolatok:

Nyikolaj Kresztyinszkij

Litvinov elvtársnak

Sztomonjakov elvtársnak⁴⁵

Stern elvtársnak⁴⁶

P. S. Vegye figyelembe, hogy Rákosi soha nem volt csere-kommunista, rögtön a Magyarországi Tanácsköztársaság bukása után érkezett a Szovjetunióba.⁴⁷
Nyikolaj Kresztyinszkij

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 13. p. 81. gy. 1. l. 93–95.

⁴³ Kánya Kálmán (1869–1945) diplomata. 1910-től az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztériuma sajtóosztályának vezetője, 1913–1918 között a monarchia mexikói nagykövete. 1920–1925 között a külügyminiszter állandó helyettese, majd 1933-ig berlini követ. 1933. február 4-től 1938. november 28-ig külügyminiszter.

⁴⁴ Bekzadjan Kányával folytatott megbeszélései során nem vetődött fel a kérdés. Erre ld. a 9. és 16. sz. iratokat.

⁴⁵ Sztomonjakov, Borisz Szpiridonovics (1882–1941) diplomata. 1922–1926 között pénzügyi népbiztos, az új gazdaságpolitika (NEP) idején sikeres pénzügyi reformot hajtott végre. 1929–1933 között londoni nagykövet, 1933–1934-ben külügyi népbiztos-helyettes.

⁴⁶ Stern, David Grigorjevics (1900–1937) diplomata. 1932–1937 között a Külügyi Népbiztosság 2. Nyugati osztályának vezetője.

⁴⁷ Rákosi valójában a proletárdiktatúra bukása után Bécsbe emigrált, ahol először internálták, majd szabadlábra helyezték, és végül egy nyilvános gyűlésen való szereplése miatt 1920-ban örökre kitoloncolták Ausztriából. Ezután a Komintern megbízásából Németországban és Csehszlovákiában vett részt a kommunista mozgalom szervezésében. Közben 1921 júniusában megválasztották a Komintern Végrehajtó Bizottsága titkárnak, majd 1922 novemberében a Titkárság póttagjának és a Szervező Iroda rendes tagjának. 1924 decemberében érkezett Magyarországra, ahol megkezdte a KMP újjászervezését. Életrajzát részletesen ld. RÁKOSI, 1997. 1085–1105.

6.

Szemjon Mirnij budapesti követségi első titkár feljegyzése a Lengyel Zoltánnal⁴⁸ folytatott beszélgetéséről a Rákosi-ügy történetéről

Budapest, 1934. december 27.

Titkos

1935. január 10.

Megkértem Lengyelt, hogy adjon pontos és kimerítő információt Rákosi elvtárs ügyéről. Lengyel részletesen kifejtette a Rákosi-ügy összes viszonyosságát. Rámutatott, hogy ő már 1924–1925 óta egyfajta „rendszeresített védőügyvédje” lett azoknak a magyar kommunistáknak, akik politikai céllal érkeztek a Szovjetunióból Magyarországra. Elmondta, hogy annak idején Rákosit, Weinbergert,⁴⁹ és más elvtársakat azért ítélték fegyház- és nem halálbüntetésre, mert ez ügyben ő többször beszélt Bethlen gróffal. Bethlen a vele folytatott beszélgetésekben állandóan arra hivatkozott, hogy feladatának tekinti a rendezett kapcsolatok kiépítését a Szovjetunióval, ezért kormánya hajlandó kicserélni a letartóztatott kommunistákat, és „megóvni” őket a halálbüntetéstől.⁵⁰ Lengyel emlékeztetett rá, hogy 1925-ben tárgyalt velünk Rákosi esetleges kicserélésének lehetőségéről 50 millió pengőért érő hatalmas mennyiségű lőszer megrendelése ellenében, de Moszkva nem válaszolt ajánlatára.⁵¹

Ami a Rákosi kiszabadítására irányuló tárgyalások jelenlegi szakaszát illeti, Timkó Zoltán, a legfőbb ügyész helyettese arról biztosította Lengyelt, hogy a magyar kormány hajlandó kicserélni Rákosit az 1848–1849. évi magyar felkelők Moszkvában őrzött zászlóira. Lengyel saját elmondása szerint széleskörű kampányt fejtett ki a magyar sajtóban ezekkel a zászlókkal kapcsolatban, megmutatta nekem a népszerű „Pesti Napló” című újságban közölt cikkét, amelyben a zászlók is le voltak fényképezve.⁵² A politikai foglyok ügyében állandó érintkezésben állt a magyar emigráció képviselőivel, de szeptemberben a Rákosi kiszabadításában érdekelt körök nevében váratlanul megjelent Budapesten egy Levinson nevű chicagói ügyvéd, aki semmi érdemit nem tett, ugyanakkor Lengyel benyomása szerint jobban érdekelte a honorárium, mint a csere kérdésének felgyorsítása.⁵³

Megkértem Lengyelt, pontosan mondja el, hogy a hivatalos személyek közül kikkel tárgyalt a bírósági eljárás előtti csere lehetőségéről. Megkérdeztem, biztosak lehetünk-e abban, hogy ezeknek a személyeknek a kijelentései teljesen a kormány álláspontját tükrözik. Kijelentette, hogy erről a kérdésről tárgyalt Timkó Zoltánnal, a

⁴⁸ Lengyel Zoltán (1873–1940) jogász, politikus. 1901-től haláláig Budapesten ügyvédi irodát tartott fenn. 1901–1904 között a 48-as Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője. 1908-ban megalapította a függetlenségi balpártot. Politikai tevékenysége mellett védőügyvédként országos hírnévre tett szert számos nagyszabású politikai perben (Sallai–Fürst-per, Rákosi-per).

⁴⁹ Vas (Weinberger) Zoltán (1903–1983) kommunista politikus. 1921-ben letartóztatták, majd a fogolycsere-akció révén a Szovjetunióba került. 1924-ben illegális úton visszatért Magyarországra, és a Kommunista Ifjúság Szövetsége (KIMSZ) titkára lett. 1925-ben elítélték, és a váci fegyházba került. 1940 októberében Rákosival együtt kiszabadult, a Szovjetunióba emigrált. Életére ld. Vas, 1980.

⁵⁰ Erre ld. Lázár Andor igazságügyi miniszter feljegyzése a Bethlen Istvánnal folytatott beszélgetéséről. 1934. június 5. MOL, K 578, 102. d., 1925–1944. (741–1420. sz.), Bi 1101/1934. sz., 9–10. fol.

⁵¹ Erre részletesen ld. SERES, 2005/c. 129–187.

⁵² LENGYEL Zoltán: *A szabadságharc szent ereklyéi*. PN, 1934. július 22. 35, 48.

⁵³ David Levinson amerikai ügyvéd tevékenységére ld. *Visszautasította a kormány a Rákosi Mátyás kicserélésére vonatkozó furcsa ajánlatot*. MO, 1934. augusztus 1. 8.

legfőbb ügyész helyettesével, az igazságügyi miniszterrel, Kánya külügyminiszterrel, és a miniszterelnöki kabinet megfelelő személyeivel. Lengyel biztosított afelől, hogy ezeknek a zászlóknak a visszajuttatása Magyarország nemzeti megbecsülésének a kérdése lenne, és nagyon nagy politikai hatással járna a magyar közvéleményre. „Garantálta”, hogy a zászlók megérkezésekor a budapesti pályaudvaron nem kevesebben fognak összegyűlni, mint Rákosi megérkezésekor a moszkvai pályaudvaron, bár a már elhunyt Landler Jenő⁵⁴ is kétszázézeres tömeget „garantált” számára a moszkvai pályaudvaron. Az, aki – akárcsak Lengyel – „jó magyarnak” tartja magát, Magyarország legtávolabbi zugából is eljön majd, csak hogy megnézhesse ezeket a „szent ereklyéket”, amelyek alatt Kossuth vezette az 1848–1849. évi forradalmi ezredeket az osztrák türannosz és a szabadságharc cári elfojtóit ellen. Ekkor Lengyel pátosza olyan magasságba szökött, hogy még el is könnyezte magát.

Megkérdeztem Lengyeltől, hogy nem alakulhat-e ki majd olyan helyzet, hogy ezeket a magyarok számára szent forradalmi relikviákat a Szovjetunió elleni mérgezésre használják. Lengyel azt bizonygatta, hogy éppen ellenkezőleg, a csere, és a zászlók visszaadása meg fogja erősíteni a szovjet–magyar kapcsolatokat. A kormány a szovjet–magyar közeledésért harcoló Kányával együtt a zászlók visszaadását felhasználhatja majd arra, hogy a magyar közvéleménnyel megértesse, hogy a Szovjetunió jószomszédi viszonyt akar kialakítani Magyarországgal. Lengyel hátralevő életének az a célja, hogy visszaszerezze Magyarország számára ezeket a zászlókat, és hajlott kora és fizikai gyengesége ellenére elmenjen a Szovjetunióba, hogy maga kísérhessen Budapestre a zászlókat.

Megkérdeztem, hogy milyen Rákosi fizikai és morális állapota stb. Lengyel felolvasta az itteni rokonaitól kapott levelet, amelyben arról értesítik, hogy tűrhető a célja, nem verik, nem kínozzák, az ellátása tűrhető, de sem rokonokat nem engednek be hozzá, sem olvasnivalót nem adnak neki. Ilyen értelemben a vele szemben alkalmazott börtönrend szigorú, csak ritkán, egy héten csak egyszer, és rövid ideig találkozhat a rokonaival. Búcsúzáskor még egyszer megkérdeztem Lengyelt, hogy biztosak lehetünk-e afelől, hogy a magyar kormány a bírósági eljárás kezdetéig belemegy Rákosi elvtárs kicserélésébe az 1848. évi zászlókért, amelyek Lengyel közlései szerint bármelyik „jó magyar” számára olyan kedvesek és szeretettek. Lengyel biztosított afelől, hogy ezzel kapcsolatban semmilyen kétely nem merülhet fel.

Azt mondta, hogy néhány nap múlva térjünk vissza erre a kérdésre, miután megbeszéltük ezt Bekzadjan elvtárrsal, aki holnap érkezik vissza Bécsből.⁵⁵

3 példányban:

- 1 – Kresztyinszkij elvtársnak
- 1 – a 2. Nyugati osztálynak
- 1 – az irattárba

Szemjon Mirnij

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 8–10.

⁵⁴ Landler Jenő (1875–1928) kommunista politikus. A Tanácsköztársaság idején belügyi népbiztos, a Forradalmi Kormányzótanács Politikai Bizottságának tagja. A tanács hatalom bukás után Ausztriába emigrált, ahol a bécsi magyar emigránsok egyik vezetője lett. Jelentős szerepet játszott Rákosi védelmének megszervezésében.

⁵⁵ Az ügy folytatására ld. a 7. sz. iratot.

7.

**Szemjon Mirnij budapesti követségi első titkár feljegyzése
a Lengyel Zoltánnal folytatott beszélgetéséről
Rákosi kicserélésének lehetőségéről az 1848-as magyar
honvédszászlókra**

Budapest, 1935. január 6.

Titkos

1935. január 10.

Kérettem Lengyelt, és közöltem vele, hogy olyan értesülést kaptunk, amely szerint a magyar kormány nem hajlandó kicserélni Rákosit a zászlókra a bírósági tárgyalásig, és a bírósági tárgyalás a közeljövőben, január 14–16-án kezdődik meg.⁵⁶ Nyilvánvaló, hogy a kormány megváltoztatta álláspontját, amelyet Lengyel közölt velem 27-én,⁵⁷ és egy hosszú bírósági eljárásra készül, amelyen elkerülhetetlen lesz a Szovjetunió becsmérése. Nem fogunk előállni a cserére vonatkozó javaslatunkkal, ha a magyar kormány nem kíván tárgyalni azon közlések szellemében, amelyeket hivatalos személyek tettek Lengyelnek. Teljesen célszerű lenne, ha a legfőbb ügyész vagy a helyettese, Timkó Zoltán, akivel Lengyel már tárgyalt, írásbeli biztosítékot adnának arra, hogy készek kicserélni Rákosit a bírósági eljárásig. Ilyen kijelentés birtokában Lengyel írhatna nekünk egy erre hivatkozó levelet, amely alapul szolgálna arra, hogy hivatalosan kezdeményezzünk tárgyalásokat a cseréről.

Miután meghallgatott, kijelentette, teljesen megérti, hogy kényelmetlen számunkra, hogy „hírnevet” szerezzünk, és hogy nyilvánvalóan a magyar kormány megváltoztatta az álláspontját ebben a kérdésben. Ezúttal már nem tett olyan kategorikus kijelentést, hogy a külügyminiszter reményteljesen kecsegtette, hogy a magyar kormány bele fog egyezni a cserébe. Pontosította a külügyminiszterrel és a Miniszterelnökség illetékes személyeivel folytatott beszélgetéseinek elhangzottakat, és kijelentette, hogy a cserébe Timkó Zoltán egyezett bele, míg a külügyminiszter kijelentette neki, hogy ez a kérdés teljes egészében az Igazságügyi Minisztérium kompetenciájába tartozik, és hogy a külügyminiszter és a miniszterelnök kabinetje nem fognak ellenkezni azzal az állásponttal, amelyet ebben a kérdésben az Igazságügyi Minisztérium és a legfőbb ügyészség majd elfoglal.

Lengyel közölte, hogy rövidesen elmegy a minisztériumokba és tisztázza, hogy van-e lehetőség arra, hogy az ügyészségtől hivatalos nyilatkozatot kapjon a cserére vonatkozó szándékról. Megígérte, hogy még ma este választ fog adni.

2-án este telefonon beszéltem Lengyellel. Kijelentette, hogy semmi újat nem tud mondani, ma senkit sem talált, holnap fogják fogadni, és 4-re várható tőle a válasz. 4-én és 5-én reggel is beszéltem vele, 15 perccel a vonat indulása előtt. Közölte, hogy még semmi újdonság nincs, a kérdést tárgyalják a kormányban. Reméli, sikerül elérnie, hogy az ügyészség hivatalos nyilatkozatot tegyen Rákosiról a január 2-i beszélgetésünk értelmében. A végleges választ 7-e, 8-a körül tudja megadni.

A január 2-i beszélgetés során Lengyel közölte velem, hogy kapott egy táviratot Rákosi nővérétől, melyben kéri, szerezzen engedélyt neki mint szovjet állampol-

⁵⁶ Rákosi pere az elsőfokú bíróságon, a Budapesti Királyi Törvényszéken valójában 1935. január 21.–február 8. között zajlott.

⁵⁷ Ld. a 6. sz. iratot.

gárnak a Magyarországra történő beutazására, annak érdekében, hogy jelen lehessen az öccse bírósági tárgyalásán.⁵⁸ Lengyel megkérdezte, hogy a követség el tudja-e intézni a beutazását? Kijelentettem, hogy semmiféle erre vonatkozó megkeresést nem kaptunk, és a távirata ebben az esetben csak egy magánszemély táviratának tekinthető, amit egyébként nem nekünk címzett, ezért mi nem foglalkozhatunk ezzel a kérdéssel.

3 példányban:

Szemjon Mirnij

1. – Nyikolaj Nyikolajevicsnek
2. – a 2. Nyugati osztálynak
3. – az irattárba

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 6–7.

8.

**Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
a Bornemissza Félixszel,⁵⁹ a Külkereskedelmi Hivatal
hajózásügyi referensével folytatott beszélgetéséről
a Magyarország és a Szovjetunió közötti folyami kereskedelmi hajózás
fejlesztéséről**

Budapest, 1935. január 24.

Titkos

1935. január 25.

A moszkvai magyar misszió titkára, Cindric⁶⁰ által tiszteletemre adott reggelin Bornemissza felvázolta azt az elképzelést, hogy vízi összeköttetést kellene létesíteni Budapest, illetve a Fekete-tengeri és a Dnyeper menti kikötők között. Ez a tengeri útvonal nagyon fontos Magyarország számára. Ha egy átrakodó bázist hoznánk létre Csepelen (dunai kikötő Budapest mellett), Bornemissza számításai szerint nagyon sokat megtakaríthatnánk a teherszállítási költségeken, és egyúttal elkerülhetnénk, hogy kifizessük a román kikötőkben a Duna Bizottságot illető vámilletéket.⁶¹ Azonkívül a románok nem tudnák meg, hogy mit tartalmaznak a rakományaink. Mint köztudott, Magyarország érdekelt mangánérc, vasérc és épületfa behozatalá-

⁵⁸ Rákosi Jolán (1888–?): Rákosi Mátyás nővére. 1932-ben került a Szovjetunióba. Az 1930-as évek közepétől a Nemzetközi Vörös Segély (MOPR) munkatársa. Az ÖK(b)P KB Politikai Irodája 1935. január 6-án döntött arról, hogy engedélyezi Rákosi Jolán számára a Budapestre utazást annak érdekében, hogy részt vehessen öccse bírósági tárgyalásán, és ott segítséget nyújtson neki. Ld. RGASZPI, f. 17. op. 3. gy. 958. l. 26.

⁵⁹ Bornemissza Félix: folyamőrkapitány, 1933–1934-ben a Külkereskedelmi hivatal hajózásügyi referense, a Hajózási és Kikötőügyi Tanács titkára, az 1934 májusában–júniusában a Szovjetunióba utazó magyar kereskedelmi delegáció vezetője. 1936–1937-ben a Külkereskedelmi Hivatal igazgatója. Moszkvai tartózkodására ld. 1934. június 17. után készített, már említett beszámolóját. MOL, K 69, 756. cs., 1934–I–c. t., 51–105. fol.

⁶⁰ Cindric Egon (1893–?) diplomata. 1931. december 1-től 1934. december 30-ig a helsinki követségen szolgált. 1935 májusától 1937. december 19-ig a moszkvai követség első titkára. Nevével egyes forrásokban Cindrics alakban találkozunk.

⁶¹ Erre ld. *Nagyszabású orosz tervek a csepeli kikötővel*. MO, 1934. december 15. 13.

ban a Kaukázusból és más területekről. Bornemissza azt a példát hozta fel, hogy egy tonna gyapot Budapestre szállítása Alexandriából tengeri hajókon 80 pengő, folyamtengeri hajókon 50 pengő. Amikor Moszkvában volt, Bornemissza részletesen kifejtette a Külkereskedelmi Közlekedési Hivatalban és a Külkereskedelmi Népbiztosság kereskedelempolitikai osztályán, hogy milyen anyagi előnyökkel jár ez a teherszállítás.

Bornemissza úgy véli, hogy a Budapest, illetve a Fekete-tengeri és Dnyeper menti kikötőink közötti vízi összeköttetés megteremtése csökkenteni fogja a teherszállítás költségeit. Emellett hozzá fog járulni a szovjet–magyar kapcsolatok fejlődéséhez, és arra késztetné a magyar cégeket, hogy teljesítsék határidőre az általuk vállalt szállítási kötelezettségeket, mivel ezeknek a cégeknek time-chartert kellene fizetniük a kibérelt teherhajókért. A Kereskedelemügyi Minisztériumot nagyon érdekli Bornemissza moszkvai tárgyalásainak eredménye.

6 példányban:

Szemjon Mirnij

1. – az irattárba

2–6. – Kresztyinszkijnek

Eredeti. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 11.

9.

**Alekszandr Bekzadjan budapesti követ jelentése
Nyikolaj Kresztyinszkij külügyi népbiztos-helyettesnek
a Horthy Miklós kormányzóval, Kánya Kálmán külügyminiszterrel
és Gömbös Gyula miniszterelnökkel folytatott megbeszéléseiről**

Budapest, 1935. január 26.

Titkos

Tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics!

1935. január 26.

Követségünk nagyon szerencsés pillanatban érkezett Budapestre, már ami a hangulatot illeti, ami Magyarországon fogadott bennünket. Ha két héttel, vagy akár csak egy héttel előbb érkeztünk volna, szélsőségesen felzaklatott közegben találtuk volna magunkat, aminek oka a marseille-i gyilkosság⁶² és az ebben a kérdésben az európai közvélemény által Magyarországnak tulajdonított szerep volt. Amiatt, hogy Jugoszlávia egy beadvánnyal fordult a Népszövetség Tanácsához, a magyar sajtó teljesen megvadult ebben az időszakban, és velünk szemben is ellenségesen viselkedett. Ez egybeesett bécsi megérkezésünkkel. A szó szoros értelmében nem múlt el nap anélkül, hogy a TASZSZ ne regisztrált volna újabb ellenséges kirohanásokat. Ugyanakkor csak meg kellett hozni a békéltető döntést Genfben, és a sajtó

⁶² 1934. október 9-én Marseille-ben egy macedón és horvát terroristákból álló csoport meggyilkolta I. Sándor jugoszláv királyt és Louis Barthou francia külügyminisztert. A gyilkosság egyes számai Magyarországra vezettek, mivel a merényletben résztvevő usztasák egy különítménye a Somogy megyei Jankapusztán kapott kiképzést. A merénylet nyomán Jugoszlávia beadványt intézett a Népszövetséghez, amely a magyar kormány felelősségét hangoztatta. A Népszövetség Tanácsának 1934. december 10-i rendkívüli ülése foglalkozott ezzel. A grémium főleg angol és olasz nyomásra olyan határozatot hozott, amely a magyar államra bízta annak megállapítását, hogy alsóbb szerveit milyen felelősség terheli. Erre részletesen ld. ORMOS, 1984.

hangvétele élesen megváltozott általában véve és irányunkban is. Ezt az átmenetet csak megkoronázta a Kányával készített, Ön által is ismert interjú, amelyben magasztalta Litvinov elvtárs szerepét a jugoszláv–magyar konfliktus békés elsimításában a Népszövetségben.⁶³

A politikai hullám visszavonulásának elején ideérkező követségünk iránt a sajtó részéről visszafogott érdeklődés mutatkozott, és mindenesetre nem regisztráltunk élesen ellenséges cikkeket, azokhoz hasonlókat, amelyek tavaly év áprilisában jelentek meg a magyar sajtóban Petrovszkij elvtárs itteni tartózkodása alkalmával.⁶⁴ Kivételt képezett a helyi klerikális orgánium kis cikke, amelyben közlik, hogy a követ egy Dunára néző szállodában szállt meg, és a figyelmembe ajánlják a vörös terror idején elhunyt áldozatok, és különösen egy klerikális emléktábláját, akit Kun Béla uralma idején a Dunába dobtak.⁶⁵ Megérkezésünkről természetesen sok mindent írtak, de általában véve nem ellenségesen.⁶⁶

A Kánya külügyminiszterrel folytatott december 20-i első beszélgetésünk idején Kánya üdvözölte személyemben a Szovjetunió első állandó képviselőjét, és azt mondta, hogy majdnem már létezésünk első éveitől híve volt a hozzánk való közlekedésnek, és 1924-ben részben ő volt a kezdeményezője az elismerésnek, amit akkor sajnos nem hagyott jóvá a parlament. A politikai és kereskedelmi kapcsolatok megerősítésére vonatkozó kölcsönös jókívánságok után a „fájó pontjáról” kezdett beszélni, vagyis megkérdezte, hogy mi a véleményünk a békeszerződések revízióját illetően, amelyeknek köszönhetően Magyarország satuba van szorítva. A válaszómban Litvinov elvtárs korábbi, ezzel kapcsolatos deklarációjára hivatkoztam, és kijelentettem, hogy nem változtattuk meg az ezzel kapcsolatos véleményünket, és hogy csak a hihetetlenül összesűrűsödött európai politikai atmoszféra kényszerít bennünket, mint a béke tösgyökeres híveit arra, hogy óvakodjunk mindentől, ami a lázas Európa puszkaporos hordójába dobott gyufa szerepét játszhatja. Erre válaszolva Kánya kijelentette, hogy Magyarország a határrevízió elérését szintén békésen képzei el, és egyáltalán nem kapcsolja egybe háborúval, amelynek ki-robantására mellesleg nem is lenne ereje. Elbúcsúzva közölte velem, hogy december 23-án Horthy fogadni fog az ő jelenlétében a megbízólevél átadása végett.

Magyarország kormányzója, a szárazföldi admirális Horthy, a megadott napon fogadott a régi pompával átítatott királyi palota ünnepi termében, ahol az őrség lépcsőkön álló szép sudár katonái álltak sorfalat, a magyar feudális viseletet tükröző tarka és színpompás egyenruhában. Köszöntésemre mondott választ az előző postával elküldtem Önnek.⁶⁷ Ez szenzációnak számít Magyarországon. A szemé-

⁶³ Erre ld. *Kánya Kálmán külügyminiszter nyilatkozik a genfi megegyezés jelentőségéről, a római jegyzőkönyvről, a kiutasítottak sorsáról és tárgyalási készségünkről az utódállamokkal.* PN, 1934. december 25. 9.

⁶⁴ Erre ld. *Megérkezett Budapestre az első szovjet követ.* MG, 1934. április 6. 4. *A láthatatlan gárda.* ÚL, 1934. április 6. 1. *Megjött a szovjet követ Bécsből. Luxusautón jár, díszszobában lakik.* NÚ, 1934. április 6. 3. BORBÉLY Zoltán: *A sötétben bujkáló ellenforradalmár módjára percről-percre követtük Budapestén Petrovszkij Adolfot, aki kilenc napot töltött itt, de nem maradt semmi gazdasági eredmény a szovjet követ nyomában.* NÚ, 1934. április 15. 3–4.

⁶⁵ Nem találtam meg.

⁶⁶ Ld. *A Dunapalota egyik legelőkelőbb lakosztályában rendezkedik be ideiglenesen a budapesti szovjet követség.* ÚN, 1934. december 18. 2.

⁶⁷ Nem találtam meg.

lyes audiencián, amely 25 percig tartott Kánya jelenlétében, Horthy érintette a kereskedelmi kapcsolatok felújításának és részben a dunai hajózásnak a kérdését. Válaszomban kifejeztem abbéli bizonyosságomat, hogy a politikai kapcsolatok kiépítése magával vonja majd a gazdasági kapcsolatok élénkülését is. Kijelentettem ugyanakkor, hogy ezt a kérdést előzetesen meg kell vizsgálni, és hogy éppen ebből a célból a közeljövőben ide várunk egy szakembert, aki a Magyarországgal folytatott kereskedelmünk lehetőségeit tanulmányozná. Csak ezután lehet majd konkrétan felvetni az import és export kérdését. Miután a követség titkárai, Mirnij és Saprov is bemutatkoztak Horthynak, elbúcsúztunk egymástól.

Ha jellemeznem kellene a politikai vezetőket, akkor Horthy a szívélyesség álarca alatt egy ragadozó tengeri farkas benyomását kelti, aki az elvesztett tenger és flotta után sóvárog, egyúttal szélsőséges esetben kész megelégedni a dunai kereskedelmi flottillával is (a szó szoros értelmében ennek a rögeszmének a rabja), míg Kánya egy régi vágású, különösebb fellengzősség vagy érzelmi kitörések nélküli diplomatának látszik, aki emellett egy jó adag diplomáciai érzékkel is rendelkezik. Magyarország miniszterelnöke, Gömbös, egy zömök, jóllakott nagygazdának látszik, aki ugyanakkor nincs híján az észnek és a ravaszságnak, és fasiszta beütésének teljesen nyilvánvaló mivolta ellenére, amikor kell, kész ódákat zengeni Lenin államférfiúi zsenialitásáról, és kész lelkendezni Sztálin határozottságáért a Trockij,⁶⁸ Zinovjev⁶⁹ és Kamenyev⁷⁰ elleni harcában.

A velem folytatott beszélgetés elejét teljes egészében annak bizonygatásának szentelte, hogy csakúgy, mint Kánya, már ő is „kihajtott” állapotban volt, már ami a Szovjetunió elismerését illeti, és csak „le kellett volna aratni”. Csak a pszichózissal teli nehéz és zavaros idők élő emlékezete akadályozta meg abban, hogy megvalósítsa régi álmát. Miután kifejezte élénk érdeklődését minden olyan dolog iránt, ami nálunk, a Szovjetunióban zajlik, közölte velem, hogy a Petrovskijjal való találkozása idején lehetősége volt arra, hogy általa megismerje mezőgazdaságunk vívmányait, egyúttal azt gondolja, hogy iparunk vívmányainak és növekedésének még jelentősebbeknek kell lennie.⁷¹ Ez alkalmat nyújtott arra, hogy néhány adatot hozzak fel neki a rendkívül erős gazdasági évadra. Részben azzal demonstráltam gazdaságunk növekedését, hogy ebben az évben több mint 10 millió tonna vasat termeltünk ki, ami több mint háromszorosan meghaladja a háború előtti kitermelés átlagát. Ez a szám valósággal elkápráztatta Gömböst, aki forrón magasztalni kezdte Lenint mint zsenit, aki a béke sorsát már a háború alatt előre eldöntötte, és

⁶⁸ Trockij, Lev Davidovics (1879–1940) politikus. Az októberi forradalom után az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság tagja. 1918-ban külügyi, majd hadügyi népbiztos, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke. Sztálinnal kialakult konfliktusa miatt 1927-ben kizárták a pártból, majd 1929-ben külföldre száműzték. Feltehetően Sztálin parancsára mexikói emigrációjában halálos merényletet követtek el ellene.

⁶⁹ Zinovjev, Grigorij Jevszejevics (1883–1936) politikus. 1919-től az ÖK(b)P KB Politikai Irodájának tagja, a Komintern első elnöke. 1925-től Kamenyevvel együtt a NEP-et bíráló „leningrádi ellenzék” tagjaként szembekerült Sztálinnal. Többszöri letartóztatás után végül a Szergej Kirov leningrádi első titkár halálát követő megtorlásoknak esett áldozatul. Az első nagy koncepció per során halálra ítélték és kivégezték.

⁷⁰ Kamenyev, Lev Boriszovics (1883–1936) politikus. A bolsevik hatalomátvétel másnapján a Központi Végrehajtó Bizottság elnökévé választották, de erről a tisztségéről hamarosan lemondott. 1922-től Lenin helyettese több poszton. Zinovjev társaként szembekerült Sztálinnal, aki kizárta a pártból. Az első nagy koncepció perben elítélték és kivégezték.

⁷¹ A Gömbös és Petrovskij találkozásáról készített feljegyzést ld. DVP SZSZSZR, 1971. 266–270.

egy új békés államot sikerült teremtenie a káoszából. Itt hozzáfűzte, hogy otthon van egy kisebb könyvtára Lenin könyveiből, amelyeket szabadidejében olvas. Kuriózumra tarthat számot, hogy Lenin zsenialitásának méltatását Gömbös azzal a felfedezéssel fejezte be, hogy csakúgy, mint a magyaroknál, Lenin ereiben is tatár vér csörgedezett. Igaz, következtetéseket ebből az analógiából nem vont le, és én természetesen nem is segítettem neki ebben.

Ezután Gömbös ömlengeni kezdett Sztálinról és felmagasztalta azért, mert végig tudja vinni a terveit, és el tudja hárítani a közbejövő akadályokat. Gömbös azt mondta, hogy Kirov meggyilkolása⁷² ürügy volt arra is, hogy a Szovjetunióban labilis helyzetéről terjesszenek híreket, de mélyen meg van győződve arról, hogy sem Zinovjevnek, de még Trockijnak sem, – akit nagyobb és tehetségesebb ellenfélnek tekint – nincs semmilyen esélye a Sztálin elleni sikeres harcban. Az egy órán keresztül tartó, teljesen felesleges beszélgetés végén, amelyben azért nem hagyta említés nélkül Magyarország létérdekét határainak kiszélesítésére, Gömbös érdeklődött Karahan elvtárs utazásáról Budapesten keresztül. Amikor nem nagy örömmel beszélni kezdtem a firkászok által kitalált és Karahannak tulajdonított interjúról,⁷³ Gömbös mosolyodva kijelentette, hogy a budapesti firkászok arról hírhedtek, hogy ők a legszemtelenebbek és leghazugabbak, és hogy ezzel még szembe-sülnöm kell majd.

Arra a kérdésre, hogy mit várnak a felsőbb magyar körök a velünk való kapcsolatok felújításától, nem érdektelen az a körülmény, hogy Horthy, csakúgy mint az első találkozásunk során (a megbízólevelek átadásakor), az azt követő két találkozásunkkor (1935. január 1-jén és január 19-én, amikor a feleségemmel együtt először látogattuk meg a feleségét), ismét a dunai hajózás kérdését választotta témaként. Azokat a kényelmi tényezőket említette, amelyeket a magyarok által a csepeleli kikötőben épített folyami hajók nyújtanának számunkra. Horthy javasolta, hogy ezeket használjuk a Magyarország és a mi Fekete-tengeri, valamint dnyeperi kikötőink közötti vízi út helyreállítása után. Amennyire tudom, ezt a kérdést már érintette a Moszkvában tartózkodó magyar delegáció a múlt évben. Ezzel részletesebben megismerkedhet a Mirnij elvtárs és Bornemissza közt zajlott beszélgetésről szóló feljegyzésből. (Csatolom.)⁷⁴

A kényeszerű késői budapesti érkezésünkre való tekintettel ki kellett erőszakolnom a kormány és a diplomáciai testület tagjainál történő hivatalos viziteket annak érdekében, hogy január 1-jén, a Horthynál tartott fogadáson ne kerüljek kellemetlen helyzetbe. Bár a december 23-i (a megbízólevél átadásának napja) és a január

⁷² Kirov, Szergej Mironovics (1886–1934) politikus. 1934-ben az ÖK(b)P KB titkárává választották. Népszerűsége miatt hamar Sztálin vetélytársa lett. A párt XVII. kongresszusán jóval többen voksoltak mellette, mint Sztálin mellet, de a mandátumvizsgáló bizottság vezetői meghamisították az eredményt. A pártkongresszus után máig nem tisztázott körülmények között meggyilkolták.

⁷³ Karahan, Lev Mihajlovics (1889–1937) diplomata. 1925–1934 között külügyi népbiztos-helyettes, majd 1937-ig ankarai követ. Karahan 1934. december 30-án érkezett Budapestre, átutazóban Ankarából Moszkvába. A *Magyarság* című lap újságírója, Mátrai Sándor állítólag interjút közölt vele, melyben a szovjet diplomata kijelentette, hogy a Magyarország és a Szovjetunió közti ellentétek kizárják, hogy a közeljövőben egy érdekcsoporthoz tartozzanak. Erre ld. *Három ortodox csókkal üdvözölte Bekzadjan szovjetkövet az Ankarából Budapestre érkezett Karahan vörös külügyminiszter-helytest.* MG, 1935. január 1. 7.

⁷⁴ Ld. a 8. sz. iratot.

1-je közti hét napból három nap esett a karácsonyi ünnepekre, mégis sikerült ezt a tervet teljesítenem, plusz néhány tucat névjegykártyát beszerezni, különféle magas beosztású személyektől.

A diplomáciai testület tagjainak jellemzéséről és néhány érdekes kijelentésről később fogok írni. Az első, ami szembetűnik a diplomáciai testületben, az a „bárány” és a „farkas” megléte, már legalábbis a kormány szemszögéből. A legfőbb kritérium természetesen a revízióhoz való viszonyulás. Megtudtam például, hogy a rendszeresen rendezett karácsonyi vadászatra nem kaptak meghívást a románok, a jugoszlávok és a csehek, amikor a lengyel, az olasz, az osztrák és a német követ a kedvencek között volt. Nem kell az embernek sokáig itt élnie, hogy meggyőződhessen arról, hogy Magyarország határainak kérdése a szó szoros értelmében, talán csak Rákosit kivéve, mindenki számára nyílt seb. Ugyanazt jelentik egy mostani magyar számára Erdély és Magyarország egyéb területei, amelyek a trianoni béke értelmében Romániához, Jugoszláviához és Csehszlovákiához kerültek, mint egy örmény dasnak számára jelentett a Törökországhoz került Karsz 1920–1921-ben.⁷⁵ Még az olyan radikális vakmerő embereknél is, mint Vámbéry Ruzstem professzor, aki Rákosi védőjeként merészel fellépni, Erdély egyszeri említése könnyeket csal a szemébe. Nem meglepő, ha Magyarországnak ezzel a nemzeti sebhelyével próbál spekulálni a Horthy–Gömbös-kormány, amely minden erejével a határrevízió és az egyenjogúság jelszavával megpróbálja elaltatni a városokban és a falvakban lévő általános nyomorúságot. Ebben rejlik annak a dicsfénynek a titka, amellyel Mussolini és Hitler nevét övezik (különösen az előbbiét). Alig két napja mondta el Gömbös szolnoki beszédét, amelyben Magyarország belpolitikájának tengelyeként a „magyarság erőinek összegyűjtését” nyilvánította ki (itt a kormányzónak tulajdonított királyi jogokat, a felsőház jogainak kiszélesítését, és az ezen célok megvalósításához szükséges titkos szavazás bevezetését kell érteni), a külpolitika tengelyeként pedig a határok felülvizsgálatának „békés úton” történő megvalósítását nevezte meg. Emellett itt terjesztette be a fegyverkezési egyenjogúság követelését, mivel a Kisantant-államok 500 ezres hadseregének gyűrűjével körülvett Magyarország csak semmit nem érő, 35 ezer fős hadsereggel rendelkezik. Horthy és Gömbös külpolitikájának legalapvetőbb jellemzője a céltudatos törekvés a revízióra, és emiatt leng az inga állandóan Róma és Berlin között, változó amplitúdóval.

A Rákosi elleni eljárást azért találták ki, hogy ez legyen a lakosság elrettentésének egyik faktora, a „belső erők összegyűjtésének” egyik támasza a terror további erősítésének útján, amely nélkül a Horthy-rezim nem tarthatja fenn magát. A már ötödik napja tartó bírósági eljárásról Ön megkapta a TASZSZ jelentéseit, amelyeket velem egyeztettek. Erről ír Önnek Mirnij elvtárs is. Csupán azt szeretném még közölni, hogy a Rákosi elhíresült cseréjéről folytatott teljes levelezés, amely megelőzte a bírósági eljárást, semmi más nem volt, mint Lengyel Zoltán, Levinson és Vámbéry által kitalált abszolút alaptalan és komolytalan furfang.

Most, számtalan beszélgetés után megállapíthatjuk, hogy sem Gömbös, sem Kánya, sem Horthy még csak nem is gondolnak Rákosi kicserélésére a bírósági el-

⁷⁵ Az 1890-es években létrejött Dasnakutjun nevű örmény polgári párt tagjai. 1918-ban megalakították a független Örményország kormányát, amelyet Szovjet–Oroszország támogatásával az örmény bolsevikok buktattak meg. 1921-ben a hatalom visszaszerzésére tett kísérletük után mozgalmukat felszámolták.

járásig, mivel erre az eljárására szükségük volt belpolitikájuk egyik jelentős elemeként. Mirnij elvtárs találkozásai Vámbéryvel és Lengyellel, amiről annak idején jelentettünk Önnek,⁷⁶ valamint az ezt követő beszélgetésem Lengyellel és a harmadik védővel, Strasserrel,⁷⁷ véglegesen meggyőztek arról, hogy gyökértelenek és naivak azok az elképzelések, amelyek lehetők vélik a cserét a bírósági ítéletig. Ezért örülnünk kell annak, hogy tartózkodtunk a hivatalos diplomáciai lépések megtételétől (amire egy távirat felhatalmazott minket), és nem ütköztünk egy bosszantó elutasításba és abba, hogy itteni munkánk első percétől diszkreditálnak bennünket.⁷⁸

Egyúttal valószínűnek vélem, hogy a bírósági eljárás befejezése után, alighogy Rákosira mint madárijesztőre a lakosság megfélemlítése érdekében már nem lesz szüksége a magyar kormánynak, minden különösebb nehézség nélkül kiadják majd nekünk, a megfelelő kompenzációért cserébe.⁷⁹ Tegnapelőtt táviratoztam Önnek, hogy az eljárás menete és a magyar sajtó irántunk tanúsított tartózkodása arra a következtetésre juttattak, hogy ezúttal a kormány utasításával van dolgunk. Ha ez a hangnem a bírósági eljárás végéig tartani fog, teljesítenünk kellene Dinnyés parlamenti képviselő⁸⁰ kérvényét, aki a napokban azzal fordult hozzám, hogy juttassuk Magyarországra az 1917-ben Krasznajarszkban elhunyt költő, Gyóni Géza⁸¹ földi maradványait. Megígértem Dinnyésnek, hogy kikérem erről az Ön véleményét, és kifejeztem reményemet, hogy Ön nem fogja elutasítani azt. A magam részéről célszerűnek vélném lehetőség szerint a hazaszállítás költségeinek megkönnyítését. Erről egyúttal az osztálynak is írtam.⁸²

Mivel ez az első megérkezésünk utáni jelentésem, egy kicsit elnyújtottam, mégis kérem, engedje meg, hogy mielőtt összegezném Magyarország politikai helyzetét, még egy pár, számunkra fontos gyakorlati kérdést érintsek.

Mindenek előtt a TASZSZ-ról. Mint Ön is tudja, a TASZSZ-megbízott Bécsben székel. Úgy vélem, hogy a közvetlenül Budapestről küldött politikai információ nagyobb súlyt képvisel, mint ha ugyanazt Bécsből küldik el. Ha Doleckij elvtárs⁸³ nem szeretné ideküldeni bécsi megbízottját, vagy kinevezni ide egy önálló tudósítót, akkor valahogy a gyakorlatban oldja meg ezt a semmiféle halasztást nem tűrő kérdést. Az a véleményünk, hogy itt kell lennie egy önálló TASZSZ-tudósítónak. Önt is kérném, Nyikolaj Nyikolajevics, hogy beszéljen Nyikolaj Ivanovics Buha-

⁷⁶ Ld. az 5–7. sz. iratokat.

⁷⁷ Strasser Ernő: Rákosi 1935. évi második perében Lengyel Zoltán helyettese. Ld. a 10. sz. iratot.

⁷⁸ A Külügyi Népbiztosság álláspontjára ld. a 2. és az 5. sz. iratot.

⁷⁹ Rákosit valójában csak 1940. október 30-án engedték ki a fegyházból azzal a feltétellel, hogy a Szovjetunióba távozik, és a Szovjetunió visszaadja Magyarországnak az 1848–1849. évi szabadságharc honvédszászlóit. 1940. november 2-án lépte át a szovjet–magyar határt.

⁸⁰ Dinnyés Lajos (1901–1961): politikus. 1930-tól az FKgP tagja, 1931–1934 között, majd 1935-től ismét parlamenti képviselője. 1947. május 31.–1948. december 10. között miniszterelnök. A Gyóni Géza Társaság 1935-ben őt bízta meg azzal, hogy járjon közbe a szovjet követségen a költő földi maradványainak hazahozatala érdekében.

⁸¹ Gyóni Géza (1884–1917) költő. Az első világháborúban 1914-től Przemysl védőjeként harcolt, majd orosz hadifogságba esett. 1917-ben Szibériában, Krasznajarszkban halt meg hadifogoly-táborban. Földi maradványait nem hozták haza.

⁸² Nem találtuk meg. Valószínűleg a Külügyi Népbiztosság Gazdasági osztályáról van szó.

⁸³ Doleckij, Jakov Genrihovics (1888–1937) újságíró. 1925–1936 között a szovjet távirati iroda, a TASZSZ felelős vezetője.

rinnal⁸⁴ Buharcev elvtárs⁸⁵ ideérkezésének szükségességéről, azért, hogy az itteni helyzettel a helyszínen ismerkedhessen meg, és rendszeres információt küldhessen az Izvesztyijának Magyarországról.

Mivel Magyarországon egyáltalán nincsen orosz nyelvű sajtó és könyvek, nyomatékosan kérném, hogy használja fel a kongresszusi folyosói beszélgetéseket arra, hogy szükségét érezzék nyomtatványok ideküldésének (ez érinti az Állami Kiadók Egyesületét, a Művészeti Kiadót, az Akadémiai Kiadót, a VOKSZ-ot,⁸⁶ a „Szovjetunió építése” című hetilapot stb.). A VOKSZ-nak nem kellene sajnálnia és lassítania azt, hogy ellásson minket a birtokában lévő különféle kiadványokkal. Úgy vélem, hogy most, képviseletünk hivatalos megalakulását felhasználva hozzáfoghatunk a kapcsolatok kiépítéséhez kulturális vonalon is, amely, mint Ön is tudja, Norvégiában elég kielégítő eredményeket hozott. Úgy vélem, hogy ezek a kulturális kapcsolatok itt Magyarországon közelítenek bennünket a magyar lakossághoz, amiből hasznot húzhatunk, hiszen a hivatalos kormánykörök eleinte visszafogottan viszonyultak hozzánk. Vegye figyelembe, hogy egyelőre se könyvtárunk, se egyetlen könyvcsoomagunk sincs. Amikor meglátogattam a Külügyminisztérium Sajtóosztályát, az osztály vezetőjének⁸⁷ megígértem, hogy az osztályt rendszeresen ellátjuk majd anyagokkal és adatokkal a fejlődésünkről. Mivel ezt az ígéretemet arra a kijelentésére tettem, hogy nincs információjuk arról, ami nálunk történik, ezért semmit nem tudnak közölni a sajtóban, ez az ígéretem kötelez. Ezt csak az Ön segítségével tudom betartani.

Erre a segítségre várva a követség teljes apparátusa baráttian és minden erejével arra törekszik, hogy alkalmazkodjon az új, ismeretlen élet- és munkakörülményekhez. Egy ideiglenes helyiségben dolgozunk, már amennyire ez lehetséges. Nem vesztettük el a reményt, hogy egy hónap múlva már állandó bérleti helyiségben fogunk dolgozni, és ez idő alatt találhatunk egy megvételre alkalmas épületet, ha Ön ezt engedélyezni fogja.

Zárásképpen néhány szót a magyar kormányon belül és a kormánypolitikában lezajlott változásokról. A kormányban és a hadseregen belüli legutóbbi változások a Bethlen gróf és csoportja bábáskodása és kétes támogatása alól emancipálódó Gömbös csoportjának nyilvánvaló megerősödését jelentik. Gömbös a magyar gazdaságszervezés megsegítését célzó demagógiai irányba fordult. Ezzel magyarázható közeledése a Kisgazdapárt vezetője, Eckhardt⁸⁸ felé, valamint a mágnások és Bethlen védencének, Kállay földművelésügyi miniszternek⁸⁹ a leváltása a volt államtit-

⁸⁴ Buharin, Nyikolaj Ivanovics (1888–1938) politikus. A Komintern egyik létrehozója, a hadikommunizmus, majd a NEP ideológusa. A Pravda és az Izvesztyija főszerkesztője. Az 1936-os „sztálini alkotmány” szövegezője. 1929-től egyre több kérdésben szembekerült Sztálinnal, aki a „jobboldali ellenzék” tagjának tekintette. Egy koncepció per során elítélték és kivégezték.

⁸⁵ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

⁸⁶ Vszeszojuznoje obszcsesztvo kulturnoj szvjazi sz zagranicej (VOKSZ): a külföldi művészekkel, tudósokkal, intézményekkel kapcsolatot ápoló, 1925-ben alapított szovjet állami szerv.

⁸⁷ Mengele (Marosy) Ferenc (1893–1986): diplomata. 1933. január 1.–1937. február 28. között a Külügyminisztérium Sajtóosztályának vezetője.

⁸⁸ Eckhardt Tibor (1888–1972) politikus. 1922–1926 között nemzetgyűlési képviselő, a fajvédő párt egyik alapítója. 1931-től 1941-ig ismét parlamenti képviselő, 1932–1940 között az FKgP vezetője. 1934–1935-ben Magyarország főmegbízottja a Népszövetségben.

⁸⁹ Kállay Miklós (1887–1967) politikus. 1932. október 1.–1935. március 4. között földművelésügyi miniszter. 1942. március 9.–1944. március 22. között miniszterelnök.

kárra, vagyis Gömbös kabinetjének vezetőjére, a miniszterelnökhöz nagyon közelálló Darányira.⁹⁰ Gömbös január 24-i szolnoki beszédében az álcázott fenyegetések célpontjául éppen Bethlen csoportját és a legitimistákat kell érteni, akik az utóbbi időben részben a kormányzó hatalmának megerősítésére vonatkozó tervvel Gömbös kormányának ellenzékeként lépnek fel. Az említett változások nyilvánvaló jobbratolódást és a fasiszta elemek megerősödését jelentik.

A külpolitikában az utóbbi időben határozottan megfigyelhető Magyarország és Németország közeledése. Ismert, hogy a két ország kissé elhidegült egymástól a jugoszláv memorandum népszövetségi tárgyalása idején, és akkoriban itt a német sajtót a magyar álláspont elégtelen támogatásával vádolták, ez most teljesen eltűnt, és különösen Laval⁹¹ és Mussolini római megállapodása⁹² után Magyarország kifejezte abbéli készségét, hogy csatlakozzon a közép-európai paktumhoz, ha ahhoz Németország is csatlakozik. Ebben nyilvánvalóan megmutatkozik, hogy Magyarország szembeállítja a közép-európai paktumot a keleti paktummal, miközben a magyar sajtó nem káröröm nélkül állapítja meg a keleti paktum megkötésének problematikuságát, helyeselve Lengyelország és Németország negatív álláspontját, és megjegyzi, hogy Laval elutasítja Barthou⁹³ politikáját Németország „bekerítésére”.

Ily módon Magyarország összekötő kapocs kíván lenni Németország és Olaszország között, a magyar politika fő irányítója, Gömbös, az utóbbi időben (különösen nyíltan a Saar-vidéki népszavazás után) már nem egyszer nyíltan kifejtette szimpátiáját a Harmadik Birodalom iránt, és a már említett szolnoki beszédében a revizionizmus mellett még egyszer hangsúlyozta „Magyarország fegyverkezési egyenjogúságára” irányuló követelését. Ez nyilvánvalóan és egyértelműen szól a német befolyás és Magyarország német orientációjának megerősödéséről.

6 példányban:

- 1–2. – a címzettnek
3. – Litvinovnak
4. – Sztomonjakovnak
5. – a 2. Nyugati osztálynak
6. – az irattárba

Bekzadjan

a Szovjetunió magyarországi követe

Eredeti. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 32. l. 3–12.

⁹⁰ Darányi Kálmán (1886–1939) politikus. 1935. január 9.–1938. március 9. között földművelésügyi miniszter, 1936. október 10.–1938. május 14. között miniszterelnök.

⁹¹ Laval, Pierre (1883–1945): francia politikus. 1931–1932-ben miniszterelnök, majd 1934–1936 között külügyminiszter, 1935–1936-ban egyben ismét miniszterelnök.

⁹² A Mussolini és Laval között 1935. január 7-én Rómában aláírt egyezményekről van szó. Az első okmány a két állam politikájának azonosságát kimondó jegyzőkönyv volt az általános politika főbb kérdéseiben. A második egyezmény Franciaország és Olaszország Ausztria szomszéd- és utódállamaihoz szóló felhívását tartalmazta, melyben olyan megállapodás megkötését javasolták nekik, amelyben kötelezik magukat egymás területi integritásának tiszteletben tartására. A harmadik egyezmény az észak-afrikai olasz és francia gyarmatok kérdésének rendezéséről szólt.

⁹³ Barthou, Louis (1862–1934): francia politikus. 1934-ben külügyminiszter. A „keleti paktum” létrehozásának kezdeményezője, a németellenes politika híve. 1934. október 9-én az I. Sándor jugoszláv király elleni marseille-i merénylet áldozata lett.

10.
Szemjon Mirnij budapesti követségi első titkár feljegyzése
a Strasser Ernő ügyvéddel folytatott beszélgetéséről a Rákosi elleni per
újabb fejleményeiről
Budapest, 1935. február 1.

Titkos

1935. február 15.

Megkértem Strassert, figyelmeztesse Rákosi elvtársat arra, ne említse meg, hogy szovjet állampolgárságot kapott.⁹⁴ Strasser azt mondta, hogy küldött egy táviratot Rákosi elvtárs testvérének, Rákosi Zoltánnak, mivel maga a „vádlott” úgy vélte, hogy Moszkva beleegyezése nélkül nem nyilváníthatja magát szovjet állampolgárnak a bíróság előtt. Strasser megígérte, hogy átadja az üzenetemet Rákosi elvtársnak.

Strasser úgy véli, hogy Rákosi állampolgárságának kérdése nem befolyásolta volna az eljárást. Abban az esetben, ha a bíróság elnöke erre vonatkozó kérdést tenne fel neki, azt válaszolná, hogy jugoszláv állampolgár, és nem optált (Rákosi Horvátországban született), és nem kapott szovjet állampolgárságot.⁹⁵ A bíróságnak meg kellene állapítania, hogy még magyar állampolgárnak tekinthető-e.

Ami a lehetséges ítéletet illeti, Strasser halálos ítéletet feltételez. „Rossz benyomást” tett a bíróságra, hogy Rákosi védelmébe vette Szamuely Tibor⁹⁶ emlékét. Az ügyvédek győzködtek Rákosit, hogy ne tegyen említést Szamuely Tiborról, mivel ez árthat neki. Ismert, hogy Szamuelyt különösen gyűlöli a reakció. Rákosi ugyanakkor kijelentette, hogy nem engedi meg, hogy a reakció kárt tegyen ennek a forradalmárnak az emlékében.⁹⁷

6 példányban:

Szemjon Mirnij

- 1–4. – Kresztyinszkij elvtársnak
- 5. – a 2. Nyugati osztálynak
- 6. – az irattárba

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 39.

⁹⁴ A Rákosira 1927-ben jogerősen kiszabott 8 év 6 hónap fegyházbüntetés 1934. április 24-én lejárt. Büntetésének letelte után azonban újból perbe fogták a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége miatt. Az ÖK(b)P KB Politikai Irodája a büntetés letelte után egy nappal 1934. április 25-én olyan értelmű határozatot hozott, hogy az elítélt kérése alapján a szovjet hatóságok szovjet útlevelet, valamint Csehszlovákián és Lengyelországon való átutazásra szóló tranzitvízumot biztosítanak számára. RGASZPI, f. 17. op. 162. gy. 16. l. 50.

⁹⁵ Rákosi Mátyás valójában az akkor Magyarországhoz tartozó Bácskában, Adán született 1892-ben. A terület a trianoni békeszerződés értelmében a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság fennhatósága alá került.

⁹⁶ Szamuely Tibor (1890–1919) kommunista politikus. A Tanácsköztársaság kikiáltása után hadügyi népbiztos-helyettes, az 1919 áprilisában az ellenforradalmi felkelések leverésére létrehozott frontmögötti bizottságok elnöke. 1919 tavaszán–nyarán személyesen vezette a dunántúli és Duna–Tisza közti ellenforradalmi megmozdulások leverését.

⁹⁷ Az elsőfokú bírósági tárgyalás anyaga megjelent: VÁMBÉRY, 1935.

11.
Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
a Kereskedelemügyi minisztérium
Folyam- és tengerhajózási osztályának vezetőjével,
Bornemissza Félixszel folytatott
beszélgetéséről a magyar–szovjet kereskedelmi kapcsolatokról
Budapest, 1935. február 7.

Titkos

1935. február 15.

Bornemissza az alábbi kérdések megtárgyalása végett jött el.

1. Nemrég hosszas beszélgetést folytatott a Berlinből ideérkező Csató⁹⁸ kereskedelmi tanácsossal, és ennek apropóján szeretne volna tisztázni álláspontunkat a kereskedelmi és tengerhajózási egyezmény megkötésével kapcsolatban. Azt mondta, tud arról, hogy Bukarestben ilyen tárgyalásokat folytatunk a románokkal. Azt válaszoltam, hogy semmit sem tudok a románokkal folytatott állítólagos tárgyalásainkról,⁹⁹ illetve a magyar fél által felvetett kérdés nem aktuális, hiszen a magyar misszió még meg sem érkezett Moszkvába, a kereskedelmi kapcsolatok még csak *in statu nascendi*.¹⁰⁰ A jelenlegi gyakorlati hozzáállásunk az, hogy minden egyes üzlet esetében külön tárgyalást kell folytatni. Ilyen tárgyalásokra pedig mindenképpen sor fog kerülni.
2. Bornemissza kijelentette, hogy szeretnének létrehozni egy kereskedelmi attaséi posztot a moszkvai magyar követségen. Rámutattam, hogy egy ilyen poszt létrehozása nem célszerű addig, amíg a misszió nem rendezkedett be Moszkvában. Úgy vélem, hogy ezt el kellene halasztani egy időre.
3. Bornemissza megkérdezte, hogyan viszonyulunk a „Stella” nevű céghez.¹⁰¹ A cég élén a közismert üzletember, a Corvin Áruház tulajdonosa, Orphanides¹⁰² és

⁹⁸ Csató András (1900–?) gazdasági szakember. Az 1930-as évek első felében a Külkereskedelmi Hivatal munkatársaként Berlinben dolgozott, ahol a megbízatása arra is kiterjedt, hogy képviselje a magyar érdekeltségeket a szovjet kereskedelmi kirendeltség felé. Tagja volt az 1934 májusában–júniusában a Szovjetunióba látogató magyar gazdasági delegációnak is.

⁹⁹ A Szovjetunió és Románia közti kereskedelmi forgalom rendjét szabályozó fizetési egyezményt csak jóval később, 1936. február 15-én írták alá Bukarestben. Szövegét ld. SZRO, 2000. 59–61.

¹⁰⁰ Lat. „A születés állapotában”.

¹⁰¹ A Szovjetunióba irányuló magyar export finanszírozását a Max Emden svájci bankár nevével fémjelzett Emden Bankház vállalta fel. Az üzletember egy nemzetközi áruházlánc tulajdonosa volt, és ő birtokolta a budapesti Corvin Áruház Rt. többségi részvényét is. A finanszírozás lebonyolítására önálló részvénytársaságot alakítottak Stella Árukereskedelmi Rt. néven, amelynek alakuló közgyűlésén a magyar kormány képviselői is jelen voltak. A Stella igazgatótanácsában Max Emden fián, Hans Erik Emdenen kívül helyet foglalt az 1934-ben a Szovjetunióba látogató magyar kereskedelmi delegáció két tagja, Orphanides János és Willerstorf József is. A cég lobbizása révén a kormánypárt gazdasági köreiből is támogatókra talált, hiszen az igazgatótanácsnak tagja volt Hoffer László, a NEP parlamenti képviselője. Ld. *Emden áruházkirály finanszírozza az orosz–magyar áruforgalmat*. PT, 1934. szeptember 6. 1–2.

¹⁰² Orphanides János (1876–1939): gépészmérnök, gyáriparos. Az 1930-as években a Ganz és Társa Villamosági-, Gép-, Vagon- és Hajógyár Rt., valamint a Hofherr–Schrantz Magyar Gépgyári Művek Rt. alelnöke. 1931-től Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságában a Gyáriparosok Országos Szövetségének (GYOSZ) képviselője. Az 1934-ben a Szovjetunióba utazó magyar kereskedelmi delegáció tagja.

- a Gömböshöz közeli parlamenti képviselő, Hoffer¹⁰³ állnak. Tartózkodtam a válaszdástól, mivel nincsenek ismereteink a cég megbízottja, Urievics úr,¹⁰⁴ és moszkvai kormányzati gazdasági szerveink közötti tárgyalásokról. Mindenesetre előre kikötöttem, nem valószínű, hogy monopoljogokat biztosítunk a cégnek, mivel az nem állna összhangban külkereskedelmi politikánk alapelveivel.
4. Bornemissza megkért, hogy szerezzem be azt a gyűjteményt, ami tartalmazza a külföldi hajók behajózására és kikötőinkben tartózkodására vonatkozó szabályokat, az egészségügyi szabályokat, a termékellátás rendjét, a kikötői illetékeket stb. Amikor Bornemissza Leningrádban volt, a leningrádi kikötő vezetője, Kronstejn elvtárs¹⁰⁵ közölte vele, hogy ezeknek a szabályoknak a gyűjteménye 1934-ben fog megjelenni angol nyelven. Megígértem neki, hogy megkérem erre Moszkvát.
 5. Bornemissza olyan értesülést szerzett, amely szerint a magyar dízelmotorok harmadik és negyedik díjat kaptak Moszkvában.¹⁰⁶ Ez valószínűleg már jele annak, hogy lehetővé válik a magyar dízelmotorok exportja antracitunkért, olajipari termékeinkért, vasércünkért, faipari termékeinkért vagy nyersvasunkért cserébe. A magyarok általában véve hajlandók lennének kompenzációs szerződéseket kötni velünk.

6 példányban:

Szemjon Mirnij

- 1–4. – Kresztyinszkijnek
5. – a 2. Nyugati osztálynak
6. – az irattárba

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 31–32.

12.

Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése a Vámbéry Rusztemmel folytatott beszélgetéséről a Rákosi-perről

Budapest, 1935. február 10.

Titkos

1935. február 15.

Vámbéry kijelentette, hogy nem volt könnyű dolga, amikor elmondta a védőbeszédet Rákosi perében. Egyrészt nem lehetett védenie a kommunizmust, mivel letartóztatták volna kommunista propagandáért, másrészt nem lehetett bírálni a szociál-

¹⁰³ Hoffer László (1891–?): 1926-tól az Egységes Párt jelöltjeként kapott mandátumot. 1931-ben régi programjával ismét bekerült az országgyűlésbe.

¹⁰⁴ Urievics, Alekszandr: lengyel származású üzletember. 1934-ben Max Emden megbízottjaként, a Stella nevében tárgyalásokat folytatott Moszkvában a magyar export lehetőségeiről. Később a szovjet váltók hamisításával próbálta magánvagyonát gyarapítani. Ld. *Dr. Emden által átvett hamis szovjetváltók értéke: egymillió francia frank*. PT, 1935. december 12. 6.

¹⁰⁵ Kronstejn, Lev: 1934-ben a leningrádi kikötő igazgatója.

¹⁰⁶ A Láng Gépgyár, a Ganz és a Hofherr–Schrantz különféle gyártmányú motorokat küldött ki az 1934 nyarán és őszén tartott motorversenyekre a Szovjetunióba. Erre ld. *A Hofherr négy traktort küld a moszkvai motorverseny-tárgyalásra*. PT, 1934. április 12. 2. *A Hofherr és Schrantz oroszországi és afrikai exportja*. PT, 1934. szeptember 13. 5–6.

demokratákat, mert ezzel megfosztotta volna magát attól a lehetőségtől, hogy időről-időre cikkeket közöljön a Népszavában, a szocdemek orgánumban. A Népszava az egyetlen napilap, amely néha hozzájárul, hogy közölje sorait. Tehát ezért támaszkodott elsősorban tisztán jogi alapokra, amikor harcba szállt az ügyéssel. Vámbéry szerint bármelyik elfogulatlan jogász, ha szembeállította volna beszédét az ügyész beszédével, arra a következtetésre jutott volna, hogy az ügyészségnek semmilyen jogalapja nem volt a Rákosi elleni eljárás megindítására.¹⁰⁷

Vámbéry mind a mai napig nem találja a választ arra a kérdésre, hogy a kormány miért döntött a Rákosi elleni eljárás lefolytatásról. Ezt azzal magyarázza, hogy a kormány meg akarta nyugtatni a perrel azokat a reakciós köröket, amelyek azért kritizálták, mert felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. A perrel a kormány ismét be akarta bizonyítani, hogy nem tűri el a kommunista propagandát, még akkor sem, ha diplomáciai kapcsolatokat létesített a Szovjetunióval.

Vámbéry megkérdezte, hogy áll most a csere ügye. Kész felajánlani szolgálatait a csere lebonyolítására. Azt válaszoltam, hogy még ki kell tartani egy kis ideig, egyelőre nem fogunk kezdeményezni ebben a kérdésben.

Rákosi öccse, Rákosi Zoltán egy táviratot küldött neki, amely szerint Amszterdamban keresztül fogják neki átutalni a pénzt. Ennek a táviratnak köszönhetően Vámbéry kénytelen lesz a pénzt Amszterdamból Budapestre hozni, és a hivatalos árfolyam szerint pengőre váltani. Ezzel több mint 60%-ot fog veszíteni. Kérte, hogy a jövőben kerüljük el az ilyen nyílt utakat. Többek között azért, hogy amikor Rákosi Zoltán átutalja neki Amszterdamban keresztül a svájci és francia frank árfolyama közötti különbséget, ne közölje ezt Budapestre táviratban vagy levélben.

Vámbéry felolvasta azt a felháborodott levelet, amelyet egy angol diák írt neki, aki nemtetszését nyilvánította amiatt, hogy Moore angol képviselő¹⁰⁸ Magyarországon és a „magyar arisztokrata demokrácia” mellett mondott beszédet. Ez a diák nyolc hosszú oldalon kérte Vámbéryt, hogy cáfolja meg Moore kijelentéseit, amelyek szerint a „magyar mágnások voltak jobbágyaik szülőatyjai”.

6 példányban:

1–5. – Kresztyinszkijnek

6. – az irattárba

Szemjon Mirnij

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 35–36.

¹⁰⁷ A védőbeszédet ld. VÁMBÉRY, 1935. 44–82.

¹⁰⁸ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

sége alapján ez az épület az egyik legalkalmasabb a leendő vásárlás céljára, ha nem vesszük figyelembe a kemény valutában történő fizetést. Ezzel a postával elküldjük Önnek a többi objektum listáját és leírását. Ha majd hivatalos engedélyt kapunk az épület megvásárlására, és ezt megtudják a csődbe jutott budapesti ingatlantulajdonosok, biztos vagyok benne, hogy sok megfelelő és olcsó objektumunk lesz. Ezért arra kérném Önt, hogy az épületvásárlási engedéllyel együtt egy kompetens elvtársat is küldjön ide, aki a számunkra kiutalt összeg (körülbelül 50 ezer dollár) határán belül velünk együtt kiválaszthatná az objektumot. Erről azért írok, mert már előre látom a megfelelő objektumok özönét, amelyek részletes leírását és tervrajzait nehez lenne mind megküldeni Önnek, hogy foglalkozzon velük. Egyelőre gondoskodunk azon épületek listájának összeállításáról, amelyeken jelzalog van a bankokban, és amelyek megvásárlása emiatt sokkal olcsóbb lesz.

A kormányválságról

A csatolt sajtókivonatokból láthatja, hogy a Bethlen és Gömbös közötti politikai párbaj nem ingatta meg utóbbi helyzetét, mivel Gömbös a kormány feje maradt, és a magyar nemzet megmentőjének adja ki magát (ld. legutóbbi rádióbeszédét). Végző soron a Gömbös és Bethlen közti teljes perpatvar azt eredményezte, hogy Eckhardt kisgazda pártja kiszorult a hatalmi harc hivatalos arénájából, és csak azért azt, mert Gömbös programja, amit ünnepélyesen hirdetett ki legutóbbi rádiónyilatkozatában, nem kevésbé kisgazda és nem kevésbé fasiszta, mint Eckhardt programja. Ezért valószínű, hogy Gömbös reformpolitikáját, amiről legutóbbi levelünkben beszámoltunk Önnek, tovább fogja folytatni, bár lehet, hogy nem annyira hevesen és kicsit göröngyösebb úton, de nem is annyira görcsösen, a Nemzeti Egység Pártjával és magával Bethlen gróffal egyetértésben.

A Gömbös, Bethlen és Eckhardt közötti civakodás Horthy palotájáig is eljutott. A kulisszák mögötti alku eredményeként a kormányzó tekintélyére hivatkozva azt közölték, hogy Gömbös marad a párt feje, és teljes az egyetértés közöttük a politika alapvető kérdéseiben, illetve Eckhardt önként lemond Magyarország genfi képviselőjének szerepéről.¹¹³

A kereskedelmi kapcsolatokról

Figyelmébe ajánlva Mirnij elvtársnak a Gazdasági osztály vezetőjéhez, Rozenblum elvtárshoz írott levelét, amit másolatban Linde elvtárs is megkapott, kérem, tudassa velünk, hogy mik a perspektívái a magyar–szovjet kereskedelmi kapcsolatoknak,

¹¹³ Gömbös Gyula hatalomra kerülése után igyekezett megszabadulni a magyar politikában még mindig befolyásos Bethlen István gyámkodásától, aki sok tekintetben (pl. választójogi reform) ellenezte Gömbös programját. 1934 májusában Gömbös és Eckhardt Tibor, a Kisgazdapárt vezetője megegyeztek arról, hogy a titkos választójog bevezetése érdekében közösen számolnak le az azt ellenző Bethlennel és híveivel. 1935. január 24-én Gömbös a Szolnokon elmondott beszédében reformprogramja legfőbb akadályozóinak nevezte Bethlent és környezetét. A Bethlen és Gömbös közt elmérgesedő ellentétek elsimítása érdekében Horthy Miklós kormányzó 1935. február 9-én magához hívatta a két politikust. A háromórás kihallgatáson Bethlen és Gömbös megegyezett, tisztázták vitás kérdéseiket, így formálisan „kibékültek” egymással. Erre részletesen ld. GERGELY, 2001. 286–288.

és mik az esélyei a kereskedelmi képviselő vagy a Külkereskedelmi Népbiztosság meghatalmazottja kinevezésének.¹¹⁴ Ez a kérdés élénken érdekli a magyar közvéleményt, és majdnem naponta fordulnak hozzánk különféle kérdésekkel, amelyekre nem tudunk válaszolni. Nem is beszélek arról az érdeklődésről, amelyet a magyarok mutatnak antracitunk, vasércünk, mangánércünk, faáruink és egyebek iránt. A napokban teljesen váratlanul én magam szereztem lehetőséget nyersbőrünk magyarországi értékesítésére. Egy bizonyos Forgács nevű magyar,¹¹⁵ aki 1926-tól 1927-ig a Szovjetunióban élt, közölte velem, hogy a statisztikai adatok alapján Magyarország évente 65 millió aranypengő értékben importál nyersbőrt. Mivel jól ismeri lehetőségeinket, úgy véli, hogy ennek az összegnek körülbelül egyharmadért exportálhatnánk a Szovjetunióból (természetesen nem a belső felhasználásunk rovására). Kérésemre összeállított rövid feljegyzését elküldöm Rozenblum elvtársnak is.¹¹⁶ Úgy vélem, hogy kereskedelmi kapcsolataink kérdését Magyarországgal gyors döntés tárgyává kellene tenni, természetesen a kompenzációs üzleteket szem előtt tartva, egyúttal figyelembe véve a dunai hajózás kérdését, aminek nagy jelentőséget tulajdonítanak a magyarok kereskedelmi kapcsolataink fejlesztése terén.

Tudom, hogy a Külkereskedelmi Népbiztosság külföldi kirendeltségeit lassanként megszüntetik, mégis úgy látom, hogy itt Magyarországon nem kellene kiindulnunk abból, hogy kereskedelmi kapcsolataink teljesen reménytelenek, és kérném a Gazdasági osztályt, hogy a megfelelő érdeklődést tanúsítsa az általunk elküldött anyagok és javaslatok iránt.

Beilleszkedésünk a helyi diplomáciai szokásrendbe „lassan, de biztosan” halad előre. Ahogy várható volt, tartózkodó magatartást észleltünk magunk iránt, amit megítélésem szerint nem annyira ellenséges érzelmek váltanak ki, hanem inkább az, hogy nem ismernek minket. Egyelőre nem túl szívesen hívnak meg bennünket. Persze nem a diplomáciai szokásokból következő hivatalos meghívásokról beszéllek. Például február 23-án jelen leszünk Horthynak a diplomáciai testület képviselői számára szervezett ebédjén. Sem Kánya külügyminiszter, sem Gömbös miniszterelnök eddig nem fordítottak különösebb figyelmet megérkezésünkre. Ami a diplomáciai testületet illeti, eddig a török követség tagjai hívtak meg bennünket ebédre, akiket mi is visszahívtunk. Velük nagyon élénk és baráti kapcsolatokat tartunk fenn. Az elkövetkező napokra a csehek és a románok is meghívtak bennünket. Ugyanakkor meg kell említenem a francia követ, Maugras¹¹⁷ kissé furcsa viselkedését. Megbízólevelem átadása után személyes vizitet tettem nála, ahogy a diplomáciai testület többi tagjánál is. Csak tíz nappal ideérkezésem előtt jött Budapestre, és akárcsak én, a Duna Palota Szállóban lakott. Beszélgetésünk általános jellegű és elég barátságos hangulatú volt, bár politikai kérdéseket sem ő, sem én nem érintettünk. De még mindig nem tett viszontlátogatást nálam, és csak a saját és munkatársai névjegykártyájának az elküldésére szorítkozott. Ezek után nem találkoztam vele, és nem tudom, hogy ez a viselkedés normálisnak tekinthető-e, külö-

¹¹⁴ Nem találtuk meg.

¹¹⁵ Személyére vonatkozó adatot nem találtunk.

¹¹⁶ Nem találtuk meg.

¹¹⁷ Maugras, Gaston (1884–?) francia diplomata. 1934. augusztus 5.–1938. december 5. között budapesti követ.

nösen a Szovjetunió és Franciaország közti jelenlegi viszony szempontjából. Mit tanácsol, hogyan reagáljak erre?

6 példányban:

Alekszandr Bekzadjan

- 1–3. – Kresztyinszkij elvtársnak
4. – Litvinov elvtársnak
5. – Sztomonjakov elvtársnak
6. – az irattárba

P. S. Épp most kaptam meg a Külügyminisztérium jegyzékét, amelyben csatlakozik ahhoz a kéréshez, hogy hozzák Magyarországra Gyóni Géza földi maradványait, és kéri, közöljük ezt Önnel.¹¹⁸

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 32. l. 13–17.

14.

**Nyikolaj Kresztyinszkij külügyi népbiztos-helyettes levele
Alekszandr Bekzadjan budapesti követnek
a magyar–szovjet kereskedelmi egyezmény megkötésének
feltételeiről**

Moszkva, 1935. február 26.

Titkos

1935. február 26.

Meg fogjuk vitatni a Külkereskedelmi Népbiztossággal azt a javaslatot, amelyet Bornemissza tett a kereskedelmi egyezmény megkötésére a Mirmij elvtárral folytatott beszélgetése során.¹¹⁹ A beszélgetésen elhangzottakat a magyar kormány hivatalos javaslatának kell tekintenünk? Készek lennénk felvetni ezt a kérdést a Külkereskedelmi Népbiztossággal együtt a kormány előtt, hiszen pozitív döntésre számítunk. Kereskedelmünk egyenlege Magyarországgal a legutóbbi időkhöz passzívvá vált. Érdekeltek vagyunk abban, hogy növekedjen az exportunk Magyarországra. A magyarok által igényelt áruk többségét: antracitot, különböző ércféléket, vasat és faipari termékeket biztosítani tudjuk. Ilyen feltételek mellett olyan szerződést kellene kötni a magyarokkal, amelynek értelmében kötelesek lennének valamilyen formában (import, behozatali engedély, a szükséges valuta kiutalása, vásárlások és egyébek) biztosítani exportunkat az előre közölt árujegyzék szerint, magyarországi vásárlásaink összegének megfelelően. Ezen összeg felett megítélésünk szerint jogunkban állna a pengőben kapott teljes bevételt (nem a kereskedelmi ügyletekből, hanem az Inturiszt,¹²⁰ Torgszin,¹²¹

¹¹⁸ A Külügyminisztérium jegyzékét nem találtuk meg. A Külügyminisztérium pártoló állásfoglalására utalt a Magyarország című lapnak a kérdéssel foglalkozó cikke is. Erre ld. *Gyóni Géza holttestét exhumáltatja és hazaszállítja a Szovjet*. MO, 1935. április 21. 16.

¹¹⁹ Ld. a 11. sz. iratot.

¹²⁰ Inturiszt (Glavnoje upravlenyje po inosztrannomu turizmu): a külföldi és belföldi turizmust felügyelő szovjet állami szerv, utazási iroda.

¹²¹ Torgszin (Vszjeszozuznoje objegyinyenyije dlja torgovlji sz inosztrancami): a külföldről érkező termékeket valutáért árusító áruházlánc és az annak fenntartására hivatott állami szerv.

és a Kreditbüro¹²² stb. révén) magyarországi költségeinkre, részben áruvásárlásra fordítani. Egyúttal a kereskedelem pénzügyi kérdéseire vonatkozó megállapodás mellett köthetnének egy általános típusú kereskedelmi és tengerhajózási egyezményt. Közzölje észrevételeit a kifejtett szempontok lényegét tekintve, hogy figyelembe vehessük azokat a kormányhoz intézendő előterjesztésünkben.

5 példányban:

Kresztyinszkij

1. – a címzettnek külügyi népbiztos-helyettes
2. – Litvinov elvtársnak
3. – a 2. Nyugati osztálynak
4. – a Gazdasági osztálynak
5. – az irattárba

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 39. l. 12.

15.

**A Külügyi Népbiztosság Gazdasági osztálya vezetője,
Borisz Rozenblum levele Szemjon Mirnij követségi első titkárnak
a magyar–szovjet kereskedelmi egyezmény megkötésének feltételeiről
és a budapesti szovjet kereskedelmi képviselő megnyitására**

Moszkva, 1935. február 26.

Titkos

1935. február 26.

1. Nyikolaj Nyikolajevics Kresztyinszkij leveléből látni fogja, hogyan viszonyulunk a Magyarországgal kötendő kereskedelmi egyezmény kérdéséhez.¹²³ Ha lesz rá lehetőség, hogy megegyezünk a kereskedelem pénzügyi kérdéseit illetően, semmi alap nincs arra, hogy elutasítsuk a kereskedelmi egyezményt. Ha eddig kitértünk ez elől, csak azért volt, mert tartottunk a magyarok anyagi követeléseitől.
2. A románokkal és a bolgárokkal egyelőre semmiféle kereskedelmi tárgyalásokat nem folytatunk. Adott esetben ezt elmondhatja a magyaroknak. Lehet, hogy ezekkel az országokkal a jövőben tárgyalásokat kezdünk olyan feltételekkel, amelyeket Nyikolaj Nyikolajevics Kresztyinszkij a levelében Magyarországgal számára is megfogalmazott.
3. Nagyon érdekes, amit azzal kapcsolatban írt, hogy az állami szervek a valutát szabad árfolyamon válthatják be. Ha ez így van, akkor a Torgszin, Inturiszt, Kreditbüro és egyéb összes pengőbevételeit kizárólag magyar áruk vásárlására kell fordítanunk. Ezt egy esetleges megállapodásban Magyarországgal külön ki kell majd kötni.
4. A legtöbb exporttermék, amely iránt a magyarok érdeklődnek, minket is érdekel. De ne folytasson velük tárgyalásokat egyik vagy másik árucikk eladásáról. Ezekben a kérdésekben a berlini kereskedelmi képviselőre kell irányítani őket, amelynek hatáskörébe tartozik Magyarország. Semmilyen döntés nincs a ma-

¹²² Kreditbüro (Vszjeszozuznoje upravlenyje po kregyityirovanyiju torgovlji sz zagranicej): a külkereskedelmi export-import műveleteket hitelező szovjet állami pénzügyintézet.

¹²³ Ld. a 14. sz. iratot.

gyarországi kereskedelmi képviselő ügyében. Éppen most vitatják meg azt az általános kérdést, hogy mi legyen a kereskedelmi képviselőkkel, és csak ennek eldöntése után fogják meghatározni a Magyarországgal folytatott kereskedelmünk rendjét. Ismétlem, egyelőre Berlinbe kell irányítani őket.

5. Teljesen helyes választ adott Bornemisszának, amikor megmondta, hogy a moszkvai magyar kereskedelmi attaséi poszt létesítése még korai.¹²⁴
6. A „Stella” nevű céggel kapcsolatban, amely monopolhelyzetre törekszik a szovjet-magyar kereskedelemben, különös óvatosságot kell tanúsítani, és monopol-törekvéseit semmilyen módon nem szabad ösztönözni.¹²⁵

4 példányban:

Elvtársi üdvözlettel

1. – a címzettnek
2. – Kresztyinszkij elvtársnak
3. – Stern elvtársnak
4. – a Gazdasági osztálynak

Rozenblum

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 39. l. 13.

16.

Alekszandr Bekzadjan budapesti követ feljegyzése a Vámbéry Ruzstemmel és Kánya Kálmán külügyminiszterrel folytatott beszélgetéseiről a Rákosi-ügyről és a magyar–szovjet kapcsolatokról

Budapest, 1935. március 7.

Titkos

1935. március 7.

Beszélgetés Vámbéry professzorral a Kobr¹²⁶ csehszlovák követnél tartott ebéd után február 20-án

A beszélgetés több mint egy óráig tartott, Rákosi sorsáról kezdtünk beszélgetni, majd áttértünk Magyarország általános helyzetére, amelyet beszélgetőtársam, Vámbéry úgy jellemezett, mint tak gasse (zsákutca). Vámbéry úgy véli, célszerű lenne a Rákosi elleni eljárásról kiadni egy brosúrát, amely tartalmazná a vádpontokat, Vámbéry védőbeszédét és Rákosi beszédét. Vámbéry keserűséggel és dühösen beszélt arról, hogy Horthy Magyarországa ugyanúgy a szolgaság és rabság országa, mint amilyen volt a Jagellók, az Anjouk, és a Habsburgok korában. [...] ¹²⁷

Beszélgetés Kánya külügyminiszterrel február 23-án Horthynál és március 7-én a Külügyminisztériumban

Amikor Horthynál voltunk, Kánya megkért, hogy valamikor menjek be hozzá a Külügyminisztériumba, mivel még nem teljesen informált a békeszerződésekre

¹²⁴ Ld. a 11. sz. iratot.

¹²⁵ A Stella Árukereskedelmi Rt.-re ld. a 11. sz. iratot.

¹²⁶ Kobr, Miloš: az 1930-as években budapesti csehszlovák követ.

¹²⁷ A kihagyott részben a szovjet–jugoszláv kapcsolatokról van szó.

vonatkozó álláspontunk tekintetében. Ez a vizit azonban állandóan elhalasztódott az ebben a postában jelentett belpolitikai események miatt. A március 7-i beszélgetésünk során első kérdése az volt, hogy miért ragaszkodunk a keleti paktumhoz, és részben, miért gondoljuk, hogy a németek Ukrajnára áhítoznak, annak ellenére, hogy Hitler többször békés szándékairól biztosított. Erre az értetlenségre Hitlernek a *Mein Kampf* című könyvéből, Molotov elvtársnak a Szovjetek VII. Kongresszusán elmondott beszédéből,¹²⁸ Radek elvtárs azt követő cikkeiből,¹²⁹ és részben Buharin elvtársnak az Izvesztyija március 3-i számában megjelent cikkéből¹³⁰ kiindulva építettem fel a választ. Miután rámutattam a mindenki által elfogadott békepolitikánkra, kiemeltem külpolitikai helyzetünk specifikumát Japán agressziója és Lengyelország németbarát politikájának szemszögéből. Ezzel magyaráztam meg azt, hogy miért elégtelenek a megnektámadási egyezmények, és miért elavult Rapallo¹³¹ számunkra, illetve miért erőltetjük Franciaországgal együtt, hogy a keleti paktum formájában a békére vonatkozó reális garanciákat érjünk el.

A magyarázataimmal láthatólag elégedett Kánya kijelentette, hogy az olyan országoktól, mint a kis Magyarország, amelynek majdnem nincs hadserege, nem lehet követelni, hogy egy assistance mutuelle¹³² paktumot írjon alá, mondjuk olyan országokkal, mint Csehszlovákia vagy Románia. Ezt ésszerűtlen és nem megtérülő kockázatnak nevezte. Ezzel nem tudtam ellenkezni, és ez legalább okot adott biztosítékaimra a Magyarország iránti jóindulatunk felől, amennyiben nem fog a béke ügyével ellenséges kombinációkhoz kapcsolódni. A továbbiakban a beszélgetés kapcsolatainkat – részben a kereskedelmieket – és a jövőbeni kereskedelmi kapcsolatainkban az egyensúly elvére vonatkozó kijelentésemet érintette, amelyeket

¹²⁸ Vjacseszlav Molotovnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének, a Szovjetek VII. kongresszusán, 1935. január 28-án elmondott beszédéről van szó. Ebben kifejtette, hogy a szovjet–német kapcsolatokban jelentős nehézségek mutatkoznak, és felhívta a figyelmet Hitler *Mein Kampf* című könyvére, amelyben a keleti területek meghódításáról és a területi hódító politikáról esik szó. Molotov szerint a könyvben szereplő „új földek” fogalom alatt a Szovjetuniót kell érteni, ezért csak ennek fényében lehet megérteni a szovjet–német kapcsolatok jellegét és a keleti paktum tervezetét. Erre ld. *Otcsotnij doklad t. V. M. Molotova o rabotyje pravityelsztva. VII szjezd szovjetov SZSZSZR. IZ*, 1935. január 29. 1–4.

¹²⁹ Radek, Karl Berngardovics (1885–1939): szovjet politikus. 1932–1936 között az ÖK(b)P KB nemzetközi információs irodájának vezetője. Két cikkéről van szó, amelyek az Izvesztyijában jelentek meg. Az elsőben a német agresszióval szembeni angol engedményekről, a másodikban a hitleri Németország fegyverkezéséről írt. Erre ld. RADEK, Karl: *Tanyec szregyi mecsej. IZ*, 1935. március 14. 2. RADEK, Karl: *Manyifeszt g. Gitlera i isztoricseszkaja pravda. IZ*, 1935. március 20. 2.

¹³⁰ Nyikolaj Buharin ebben a cikkében Alfred Rosenberg cikkére reagált, amelyet Rosenberg az amerikai sajtóban publikált. Ebben a balti német származású politikus a keleti paktumot úgy interpretálta, mintha az sértené az Egyesült Államok távol-keleti érdekeit. Buharin szerint Rosenberg szándékosan meg akarta tévesztetni az amerikai olvasóközönséget, hiszen a keleti paktum egy regionális egyezmény, amelynek hatálya csak a Szovjetunió nyugati határaitra terjedne ki. BUHARIN, Nyikolaj: *G-n Alfred Rozenberg verhom na misztyere Hersztye ili kak obmanivajut amerikanszkuju publiku? IZ*, 1935. március 3. 1.

¹³¹ Az 1922. április 16-án megkötött rapallói egyezményről van szó, amelynek értelmében Németország és Szovjet-Oroszország felvették egymással a diplomáciai kapcsolatokat. Az egyezmény megkötése következtében mindkét országnak sikerült kitörnnie a nemzetközi elszigeteltségből, s ez a dokumentum egészen Hitler hatalomra jutásáig gyümölcsöző együttműködést eredményezett a két ország viszonyában politikai, gazdasági és katonai téren egyaránt.

¹³² Segítségnyújtási.

megértően vett. A továbbiakban Kánya kérdésére, hogy sikerült berendezkedésünk, és hogy érezzük magunkat, felhasználtam az alkalmat, hogy közöljem vele azokat a tényeket, amelyek nem szívélyes megnyilvánulásokra utalnak. Így például megemlítettem az Ön által is ismert Fábián fellépését,¹³³ a vámszervek kötekedéseit a nekünk küldött áru átvételével kapcsolatban, és azokat az eseteket, amikor a követséget elhagyó személyeket a rendőrség kikérdezi. Elmondtam továbbá, hogy néhány napilap elutasítja hirdetéseink közzétételét, és hogy a bécsi magyar konzulátus az átutazóvízumot csak azzal a feltétellel bocsátotta ki az egyik szovjet állampolgár számára, ha magyar területen nem száll le a vagonról.¹³⁴

Fábiánnal kapcsolatban Kánya kijelentette, hogy arról híres, hogy felvágta a nyelvét, és majd egyszer megmutat egy napilapot, amelyben Fábián vadul rátámadt Kányára.¹³⁵ Elmonda, hogy a nálunk eltöltött fogság után Fábián fanatikusan ellenséges velünk szemben, de mindenki ismeri a gyengeségét, és senki nem veszi komolyan. Egyéb kijelentéseimet tudomásul vette, miután még egyszer kifejezte abbéli meggyőződését, hogy nincs ellenséges viszony közöttünk. Ami pedig az átutazóvízumokat illeti, arra kért, hogy adjak róluk igazolást annak érdekében, hogy intézkedhessen.

Búcsúzáskor abbéli reményét fejezte ki, hogy gyakran találkozunk majd egy kis eszmecsere érdekében. Elfelejtettem mondani, hogy Kánya a hadseregünkről beszélve, különösen érdeklődött Tuhacsevszkij elvtárs¹³⁶ felől, akinek olvasta a beszédét, és abbéli feltételezését fogalmazta meg, hogy 1926–1927-ben vele találkozott Berlinben. Miután felmagasztalta a kaviárunkat, vodkánkat, ételeinket és italainkat, elbúcsúzott tőlem.

6 példányban:

1. – Litvinov elvtársnak
- 2–5. – Kresztyinszkij elvtársnak
6. – az irattárba

Bekzadjan
magyarországi követ

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 46–48.

¹³³ Fábián Béla (1889–1966) politikus. Az első világháború idején orosz hadifogságba esett, de 1918 februárjában megszökött és Szibérián keresztül tért vissza Magyarországra. Hazatérése után erőteljes bolsevikellenes agitációba kezdett. 1922–1939 között a liberális Független Nemzeti Demokrata Párt, majd az Egyesült Szabadelvű és Demokrata Ellenzék tagjaként megszakítás nélkül tagja a Képviselőháznak. Több szovjetellenes publicisztikája mellett 1930-ban napvilágot látott a részben személyes emlékein alapuló *Hat ló, negyven ember* című irodalmi műve.

¹³⁴ A magyar hatóságok diszkriminatív intézkedéseire a szovjet diplomatákkal szemben részletesen ld. SERES, 2006. 53–55.

¹³⁵ Fábián a parlamentben is többször bírálta Kányát a Szovjetunió elismerése miatt. Erre ld. KN, 1934. XX. köt. 123–129.; XXI. köt. 173–174, 280–284.

¹³⁶ Tuhacsevszkij, Mihail Nyikolajevics (1893–1937) szovjet katonai vezető. Az első világháborúban a cári hadsereg gárdatisztje, a szovjet–lengyel háború idején a Vörös Hadsereg parancsnoka. 1926–1928 között a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, 1931–1937 között honvédelmi népbiztos-helyettes. Koncepciós perben kémkedés és hazaárulás vádjával halálra ítélték és kivégezték.

A kormány tegnapelőtti lemondását a magyar politikai közélet megbékéltetése motiválta. Gömbös első nyilatkozatában az új kormány nevében kifejtette – az előző jelentéseimben Önnel megismertetett – belpolitikai reformjait, amelyek a gazdaságot is érintik. (A kormányzó jogkörének kiszélesítése, a választójog reformja, parlamenti reform és sajtóreform.) Ezekre a tervekre az új miniszterelnök úgy tekint, mint egy és oszthatatlan egészre, amit csak egy vele együtt gondolkodó parlament valósíthat meg, és nem másképpen, mint egy ülészak alatt. Az új miniszterek mellékletben elküldött jellemzésével¹⁴¹ kapcsolatban nem érdektelen megjegyezni, hogy az új kereskedelmi miniszter, „vitéz” Bornemisza¹⁴² az egyik alapítója a nemrég itt szervezett „reformnemzedék pártjának”, amely programjában a német náci pártot másolja.¹⁴³ Ennek a pártnak orgánuma az „Új Magyarország”, amely itt napról-napra hitleri propagandát folytat.

Ugyanilyen „vitéz” (ezt a címet Horthy kormányzó adományozza azoknak a cinkosainak, akik vele együtt részt vettek a forradalom elfojtásában) a magát meggyőződéses és harcos fasisztaként bemutató új belügyminiszter, Kozma Miklós is, aki nézeteinek látható nyomát hagyta az eddig általa vezetett magyar távirati ügynökségen. Amikor megismerkedett velem március 1-jén a bolgár követhél tartott fogadáson, azzal próbálta elmagyarázni nekem, hogy a távirati ügynöksége miért nem kíván táviratcsere-egyezményt kötni velünk, hogy senki mással nincs ilyen egyezménye. Nyilvánvalóan ez a „vitéz” Kozma a fő adu Gömbös fasiszta belpolitikájában, és ő a küszöbön álló parlamenti választások fő előkészítője.

A külpolitika területén különösen nyugtalan érdeklődést váltott ki az osztrák miniszterek párizsi útja.¹⁴⁴ A dunai paktumban erősen érdekelt Magyarország aggodalommal reagált a francia sajtó kommentárjaira azokkal a feltételekkel kapcsolatban, amelyeket állítólag a Kisantant támasztott a dunai paktum tárgyalásainak előfeltételeként:

1. A keleti paktum aláírása.
2. A revizionista propaganda betiltása.
3. A Habsburg-restauráció megakadályozása.
4. A kétoldalú kisebbségvédelmi egyezmények elutasítása.
5. Törökország bekapcsolása a dunai egyezménybe.

Ezekkel a Magyarország érdekeivel nyilván ellentétes követelésekkel kapcsolatban a hivatalos sajtó olyan értelemben nyilatkozott, hogy a Kisantant még nem

¹⁴¹ Nem találtuk meg.

¹⁴² Bornemisza Géza (1895–1983) politikus. 1935 márciusától augusztusáig kereskedelemügyi miniszter, 1935–1938 között ipartügyi, illetve mellette kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter.

¹⁴³ Valójában nem pártról van szó, hanem a főleg Gömbös híveinek számító, és Bethlen ellenzékeként fellépő fiatal értelmiségieket tömörítő irányzatról, amelynek tagjai társadalmi szervezetekben (Magyar Nemzetpolitikai Társaság, Bartha Miklós Társaság, Wesselényi Reform Klub) tevékenykedtek. Az ide tartozó fiatal politikusok egy része pártalapítással is próbálkozott, de az 1935. évi választásokon mindössze egy mandátumhoz jutottak. GERGELY, 2001. 286–287.

¹⁴⁴ 1935. február 23–24-én Kurt Schuschnigg osztrák kancellár és Egon Berger-Waldenegg osztrák külügyminiszter Párizsban tárgyaltak francia vezetőkkel. Az osztrák miniszterek utazásának célja az Ausztria függetlenségének gyakorlati biztosítására vonatkozó kérdések megvitatása, az osztrák gazdaság helyzetének javítása, valamint az osztrák hadsereg növelésének támogatása.

nőtt fel ahhoz, hogy egészségesen gondolkodjon a dunai paktum eszméjéről, és ezért nem lehet gondolni a dunai államok gyors megbékéltetésére.

Nem kis aggodalmat keltett itt a levegőben lógó olasz–abesszin konfliktus. A Kisantant elkerülhetetlen megerősödésének jele (amiatt, hogy háború esetén Olaszország figyelme Abesszínia irányába terelődik) itt az egyébként is meglévő hitleri Németország iránti vonzódás mellett, a Harmadik Birodalom iránti gyengéd érzelmek áradatát váltotta ki, ami ez alkalommal még a magyar katolikus keresztény nemzeti pártot is elragadta, amely eddig tartózkodóan viszonyult Németországhoz. Ezen fenyegetettségtől való félelemben a párt vezére, doktor Wolff¹⁴⁵ azzal a követeléssel állt elő, hogy Magyarország létesítsen „szívélyes baráti viszonyt Németországgal”. Természetesen az elmozduláshoz Németország felé az is hozzájárul, hogy az utóbbi időben Németország a legnagyobb megrendelője lett a magyar áruknak.

A csatolt sajtókiadványokból a londoni jegyzőkönyvvel és Simon¹⁴⁶ tervezett körútjával kapcsolatban megláthatja, hogy a magyar politika mennyire ellenséges a keleti paktummal szemben. Beszédeiben nem hiába hízeleg Gömbös Hitlernek.

Reményt keltő válaszát itteni létünk „fő kérdésében” (a követségi épület) úgy értelmezzük mint garanciát a kérdés sikeres megoldására, mivel a román lejjel történő kombináció – ahogy a Saprov elvtárs beszélgetéséről készített feljegyzésből láthatja – nemcsak hogy lehetséges, de az egyik helyi bank egyértelmű ígéretet tett erre. Nem kételkedem, hogy támogatásunk birtokában meggyorsítja a formális engedélyt az épület megvásárlására, hogy lehetőségünk legyen a megfelelő objektum időben történő kiválasztására, és a megvásárolt épületbe való átköltözésre szeptember 1-jéig, amikor letelik az ebben a házban való provizorikus tartózkodásunk határideje. Az épületek megtekintése szemléletes bizonyítékát adta annak, hogy akármilyen házról legyen is szó, és akármikor találjuk is meg, időben gondoskodnunk kell majd az ott lévő lakók kiköltöztetéséről. Ez azért van, mert itt egyáltalán nincsenek teljesen üres házak, és bármekkora nekünk szükséges nagyságú házat fogunk is megvenni, számolnunk kell azzal, hogy legalább 3–4 lakást meg kell tisztítanunk az ott lakóktól. A lakók kiköltöztetésének törvényes határideje itt negyedéves és féléves lehet (az egyezménytől függően), ha nem tartjuk be ezt a határidőt, akkor felmondási összeget kell fizetnünk a lakóknak. Ennek érzékeltesére bemutatok egy esetet. Az egyik ügyvéd, aki belegyezett abba, hogy két hónap alatt elhagyja az általa elfoglalt lakást a kezelésünkben lévő épületben, azt követelte, hogy 10 ezer pengő felmondási összeget fizessünk neki. Ezért minél hosszabb időnkbe fog telni az épület birtokbavétele és a lakók időben történő figyelmeztetése és kiköltöztetése, annál többet takaríthatunk meg az épület árából. Mellesleg, ha a román lejes változat összefügg a kérdés gyakorlati engedélyeztetésének fennakadásával, tekintettel a romániai vagyonunk eladásának lehetséges elhalasztódására, akkor ez gúzsba fog kötni minket. Ezért kérném, hogy erre az esetre a házvásárlási engedéllyel együtt tudja meg, milyen lehetőségek vannak az

¹⁴⁵ Wolff Károly (1874–1936): politikus. Az 1920-ban alakult Keresztény Községi Párt (1926-tól a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt) egyik vezetője. 1922 óta a parlamentnek a párt listáján bekerült állandó képviselője. Az elnöki tisztelet a párton belül Zichy János gróf töltötte be, meghatározó egyénisége, a párt önálló vonalat képviselő fővárosi vezetője Wolff volt.

¹⁴⁶ John Simon angol külügyi államtitkárról van szó.

általunk igényelt összeg kiutalására Romániától függetlenül.¹⁴⁷ Ennek a változatnak az előnyös volta számunkra nyilvánvaló, ha egyetért Mirnij elvtárs külön levelében kifejtett elképzeléseivel.

Így vagy úgy, abból kiindulva, hogy az épületvásárlás ellen nincs kifogása, remélem, hogy nem fogja lassítani az engedély megadását, és ezzel segít nekünk ennek a „fő” kérdésnek a megoldásában.

Az, hogy most a követségi épület a „fő” kérdés számunkra, iróniára adhat okot. De hát nincs mit tenni! Miután megismerkedtem az itteni helyzettel, meggyőződtem arról, hogy politikai aktivizálódásunkhoz hiányoznak azok az alapfeltételek, amelyekre Ön a január 17-i táviratában¹⁴⁸ utalt: nincs rendesen működő számjeltáviró, de általában véve, semmilyen berendezésünk nincs. Még Norvégiában is volt egy „baráti társaság”, pedig én azt az országot világvégének neveztem, hiszen arrafelé található a Spitzbergák és a Ferenc József-föld is. Természetesen itt is foglalkozom a kulturális összeköttetés megteremtésének gondolatával, amit mellel nem lesz olyan könnyű megvalósítanunk, mint Skandináviában. Nem kis irigység nélkül azt kell gondolnom, hogy itteni helyzetünket nem lehet összehasonlítani a szomszédos országokban, Csehszlovákiában, Romániában, Bulgáriában lévő követségeink helyzetével. Végző soron meg vagyok győződve arról, hogy az ellenségességgel határos hűvös légkört csak abban az esetben sikerül megtörnünk, ha legalább korlátozott mértékben kereskedelmi kapcsolatokat építünk ki Magyarországgal. Ezért kérjük oly makacsul azt, hogy ilyen irányban hasson a Külkereskedelmi Népbiztosságra. Egy kérdést intézett hozzánk a Mirnij elvtárs és Bornemiszsa közötti beszélgetéssel kapcsolatban.¹⁴⁹ Erről el kell mondanom, hogy bár Bornemiszsa javaslatát nem kell a magyar kormány hivatalos javaslatának tekinteni, ez a konkrét formába öntött magyar puhatolózás mégis fokozott figyelmet érdemel.

Teljes mértékben egyetértek azzal a szándékával, hogy ezt a kérdést megbeszélje a felsőbb kormánysszervekkel. Ami exportunk fedezetét illeti, teljesen reálisnak és lehetségesnek vélem nemcsak olyan mennyiségben, ahogy az a Külkereskedelmi Népbiztosság előzetes terveiben szerepel, hanem még jóval nagyobb mértékben is. Érzékeltetés végett csak arra szeretnék rámutatni, hogy a helyi szörmekereskedők közlése szerint egyes szörmeáruinkat hajlandók éves rendszerességgel behozni egymillió pengő értékben, nem beszélve az előző leveleinkben említett más exporttermékeinkről.

Zárásképpen szeretném felhívni figyelmét a magyar szokások sajátosságaira, különösen azokra, amelyek bevettek a diplomáciai gyakorlatban. A magyar erősen kifejezett fogyasztói pszichológiával rendelkező nép. A régi Ruszban, Vlagyi-

¹⁴⁷ A Külügyi Népbiztosság anyagi nehézségekre hivatkozva eleinte azt a megoldást javasolta, hogy a budapesti követségi épület megvásárlását kössék össze a bukaresti szovjet misszió megtelepedésének kérdésével. A román főváros központjában lévő régi orosz cári nagykövetség épülete helyett ugyanis a szovjet állam egy új objektum felépítését határozta el, és a régi épületnek, berendezésének, valamint a hozzá kapcsolódó telkeknek az eladásából kívánta fedezni az új bukaresti ház felépítését és egy budapesti villa megvásárlását együttesen. A drága bukaresti ingatlant és a hozzá tartozó ingóságokat azonban nem lehetett könnyen eladni, és a bukaresti szovjet követ a földterületek eladásából befolyó első összegeket soron kívül az új bukaresti ház felépítésére fordította. Bekzadjan levele Kresztyinszkijnek. 1935. április 17. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 39. l. 15–18.

¹⁴⁸ Nem találtuk meg.

¹⁴⁹ Ld. a 14. sz. iratot.

mir idején azt mondták, hogy „az oroszok vidáman isznak”. Itt enni és inni is szeretnek, és különösen vendégségbe járni. Természetesen ez kötelez minket is. Az utóbbi időben 4-5 fogadáson vettünk részt (a legutolsó Horthy palotájában volt), és arra a következtetésre jutottam, hogy az itteni diplomaták a norvégokkal összehasonlítva igazi kiskirályok.¹⁵⁰ Ezenkívül itt még a legegyszerűbb beszélgetést is reggelivel, ebéddel, vagy legalább teázással kötik egybe. Bár mi eddig nem adtunk ebédet (csak a török követnek), tekintettel arra, hogy nincs erre alkalmas helyiségünk, de bennünket már sokan fogadtak, és most már egyik fogadás a másikat fogja követni. Nemcsak Kánya szokta befejezni a teljesen komoly beszélgetéseket az igazi orosz vendégszeretet felmagasztalásával, hanem még amikor Horthynál voltunk, akkor sem mulasztották el, hogy kaviárunkra és a terített asztalunkra célozzanak. Úgy gondolom, hogy itt nem fogunk szégyent vallani. Ez a helyzet még azzal is súlyosbodik, hogy egyelőre újnak számítunk itt. Ezért csak úgy nem tévednek be hozzánk, hacsak nem csábítjuk ide az embereket egy jó kis vendégséggel, amire itt szörnyen bolondulnak. Az összes beszélgetés – amelyekről Mirnij és Saprov elvtársak elküldték Önnek a feljegyzést,¹⁵¹ – nem másutt, hanem a terített asztalnál zajlott (nem a dolgozószobában), és mivel követségünknek még nincs épülete, éttermekbe és kávéházakba kellett meghívunk az illetőket.

Ha üzleti értelemben Magyarország sok tekintetben még Norvégiától is elmarad, fogyasztói értelemben magasra helyezi a mércét. Ezért gondolom tehát, hogy figyelembe véve a fentebb kifejtetteket, legalább az elején „lépést kell tartanunk az életformájukkal”. Ehhez pedig arra lenne szükség, hogy a reprezentációra fordított összegek ezt lehetővé tegyék. Megvizsgáltuk ezt a kérdést és kiszámoltuk (az árak figyelembevételével), hogy a reprezentációra fordított kiadások Magyarországon legalább 300 rubelbe kerülnek egy hónapban. Ami általában az életszínvonalat illeti, egy normális költségvetés kialakítása érdekében csatoljuk a minimális árindexeket.¹⁵²

6 példányban:

Alekszandr Bekzadjan

- 1–3. – Kresztyinszkij elvtársnak
4. – Litvinov elvtársnak
5. – Sztomonjakov elvtársnak
6. – az irattárba

P. S. Kérem, gyorsítsa meg a választ Gyóni Géza földi maradványainak átadásáról.¹⁵³

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 32. l. 23–29.

¹⁵⁰ Az orosz eredetiben a „krózus” szó szerepel.

¹⁵¹ Ld. a 6–8, 10–12. sz. iratokat.

¹⁵² Nem közöljük.

¹⁵³ Az ÖK(b)P KB Politikai Irodája már 1935. március 11-én hozzájárult Gyóni Géza földi maradványainak exhumálásához és Magyarországra szállításához. RGASZPI, f. 17. op. 162. gy. 17. l. 147.

18.
Szemjon Mirnij budapesti követségi első titkár feljegyzése
a Lengyel Zoltánnal folytatott beszélgetéséről,
Lengyel jelöltségének támogatásáról a parlamenti választásokon
Budapest, 1935. március 14.

Titkos

1935. március 27.

1. Lengyel Timkó Zoltánnak, a legfőbb ügyész helyettesének szavai alapján kijelentette, hogy az Igazságügyminisztérium mindenképpen végigviszi a Rákosi elvtárs elleni eljárást a fennmaradó két joghatóságon keresztül. Az elsőn, az Ítéltáblán az ügyet júniusban hallgathatják meg, míg a másodikon év végén.¹⁵⁴
2. Lengyel a radikális polgári párt színeiben az északi munkáskerületben jelöltette magát a parlamentbe. Ebben a kerületben sok kommunista van. Megkérte Rákosit, hogy segítsen neki a kommunista szavazatok megszerzésében. Rákosi azt válaszolta, hogy a börtönből nehéz kapcsolatba lépnie a megfelelő emberekkel a kommunista párt vezetéséből. Lengyel arra kért, hogy segítsen neki kapcsolatba lépni a helyi kommunista párttal, és segítsen átadni Rákosi kérését arra vonatkozólag, hogy Lengyelre szavazzanak. Megkért arra is, hogy adjam át Moszkvában egy levelet. Ebben a levélben arra kéri a magyar szekció vezetését, hogy engedélyezze a helyi kommunistáknak, hogy Lengyel pártjának polgári jelöltjeire szavazzanak.

Azt válaszoltam Lengyelnek, hogy sem az első, sem a második kérését nem teljesíthetem, mivel a követségnek a helyi kommunistákkal, a Külügyi Népbiztosságnak pedig Moszkvában a magyar emigránsokkal vagy a Kominternnel semmilyen kapcsolata nincs. Államellenes büntettet hajtanék végre saját kormányom és országom ellen, ha személyes kapcsolatot alakítanék ki a magyar kommunistákkal. Ugyanígy, sem a Külügyi Népbiztosságnak, sem munkatársainak semmilyen kapcsolatuk sincs a moszkvai emigránsokkal. A jövőben is kénytelen leszek visszautasítani a hasonló kéréseit. Lengyel azt mondta, hogy mindenesetre már írt egy levelet Alpárinak, a párizsi magyar emigránsnak.¹⁵⁵

6 példányban:

- 1–4. – Kresztyinszkij elvtársnak
5. – a 2. Nyugati osztálynak
6. – az irattárba

Szemjon Mirnij
a magyarországi követség első titkára

Másodlat. ÁVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 55.

¹⁵⁴ A Királyi Ítéltábla 1935. július 1-jén hirdette ki ítéletét, amely szerint Rákosit a pénzhamisítás büntetete alól felmentették, ugyanakkor minden másban helybenhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét, vagyis az életfogytig tartó fegyházbüntetést. A harmadfokú bíróságon, a Királyi Kúrián 1936. április 30-án ugyanakkor összbüntetés kiszabását rendelték el, vagyis Rákosi életfogytiglani fegyházbüntetésébe beleszámított a korábban börtönben letöltött idő. Erre ld. DOMOKOS, 1979. 340–355.

¹⁵⁵ Alpári Gyula (1882–1944) kommunista újságíró, politikus. A Tanácsköztársaság idején a sajtódirektórium vezetője, a Vörös Újság szerkesztőségének tagja. 1919. június 24-től külügyi népbiztos-helyettes. 1921-től közel két évtizedig a Komintern sajtóorgánumát, a *Rundschau* című lapot szerkesztette Németországban, Ausztriában, Svájcban, majd 1935-től Párizsban.

19.
Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
a Vámbéry Ruzstemmel folytatott beszélgetéséről a Rákosi Bizottság
tevékenységéről

Budapest, 1935. március 20.

Titkos

1935. március 25.

Vámbéry közölte velem Willard párizsi ügyvédtől kapott levélnek tartalmát.¹⁵⁶ A levélben az ügyvéd rámutat, hogy a „Rákosi Bizottság” széleskörű nemzetközi propagandát kíván kifejteni Rákosi érdekében, a bírósági eljárást a trianoni békeszerződés 76. cikkelyével összefüggésbe hozva.¹⁵⁷ A „Nemzetközi Jogász Szövetség” párizsi ügyvédei Benešhez¹⁵⁸ kívánnak fordulni azzal a kéréssel, hogy vesse fel Rákosi ügyét a Népszövetség valamelyik következő plenumán. Megkérdeztem Vámbéryt, hogy mi köze van Rákosinak Csehszlovákiához, mivel én úgy tudom, hogy az egykori magyar terület, ahol született, most Jugoszláviához tartozik. Vámbéry felvetett: „nyilvánvaló, hogy Jevtić¹⁵⁹ Benešnél kevésbé hajlana arra, hogy Rákosi védelmére keljen”. Vámbéry úgy hiszi, hogy Beneš nem fog belemenni a kérdés megvitatásába.

5 példányban:

Szemjon Mirnij

- 1–3. – Kresztyinszkij elvtársnak
4. – a 2. Nyugati osztálynak
5. – az irattárba

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 53.

20.
Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
a Külügyminisztérium Protokoll osztályának fogalmazójával,
Förstner Pállal¹⁶⁰ folytatott beszélgetéséről a szovjet követség tagjainak
részvételéről a II. Rákóczi Ferenc halálának évfordulóján
rendezett misén

Budapest, 1935. április 4.

Titkos

1935. április 17.

Közöltem Förstnerrel, hogy a szovjet követség munkatársai a miniszterelnöki kabinettől meghívást kaptak a II. Rákóczi Ferenc magyar fejedelem (forradalmi fejede-

¹⁵⁶ Willard, Marcel: francia ügyvéd, a párizsi székhelyű Nemzetközi Jogász Szövetség (*Association Juridique Internationale*) főtitkára. Tevékenységére ld. DOMOKOS, 1979. 321–363, illetve SERES, 2005. 153–155.

¹⁵⁷ Az 1921/XXXIII. tc. (a trianoni békeszerződés becikkelyezéséről) 76. paragrafusa kimondta, hogy a volt Osztrák–Magyar Monarchia területének egyetlen lakosát sem lehet zaklatni azon politikai magatartása miatt, amelyet az illető 1914. július 28. óta az elszakított területek állami fennhatóságának végleges elismeréséig tanúsított. Ld. MT, 1922. 222.

¹⁵⁸ Beneš, Eduard (1884–1948) cseh állami vezető. 1918–1935 között külügyminiszter, egyúttal 1921–1922-ben miniszterelnök is. 1935-től 1938-ig, majd 1945-től 1948-ig ismét köztársasági elnök.

¹⁵⁹ Jevtić, Bogoljub (1895–1960) jugoszláv politikus. 1932–1935 között külügyminiszter, egyben 1934 februárjától 1935-ig miniszterelnök is.

¹⁶⁰ Személyére vonatkozó adatot nem találtam.

lem, aki a magyar és szlovák parasztok Habsburg-ellenes felkelését vezette) halálának 200 éves évfordulója alkalmából tartandó misére. Szokásaink szerint nem vehetünk részt a vallási ünnepeken, és mivel II. Rákóczi Ferenc tisztelete csak egy vallási szertartásra korlátozódik, sajnos nem áll módunkban részt venni a fejedelem emlékére rendezett ünnepségen. Ezt közölni fogom a miniszterelnök hivatalával is, de arra kértem Förstnert, hogy a minisztérium vonalán is közölje, hogy az április 8-án, a Szent István-bazilikában tartandó szentmiséről távolmaradásunk oka az országunkban elfogadott szokásokkal magyarázható, melyek szerint nem veszünk részt vallási ünnepeken. Ráműtöttem Förstnernek arra is, hogy távolmaradásunkat a vallási ünnepekről nem kell úgy tekintenie, hogy többet nem szeretnénk hasonló meghívásokat kapni, hanem ellenkezőleg, a hasonló ünnepekre küldjenek meghívókat továbbra is. Mi azt fogjuk válaszolni a minisztériumnak vagy a miniszterelnök kabinetjének, hogy az ünnepségek nem vallási részén részt kívánunk venni.

Förstner azt válaszolta, hogy értesíti álláspontunkról a miniszterelnök hivatalát. Elmondta, hogy a vallási ünnepeken más missziók sem vesznek részt, mint például a török, de ez rendszerint úgy zajlik, hogy a misszió valamelyik titkára nem hivatalos jelleggel elmegy a templomba. Ráműtöttem, hogy ha én jelen lennék, de a követ nem, akkor azt a helyi közvélemény éppen ellenkezőleg interpretálná, úgy, hogy misszióink és a követ demonstrálni kívánja, hogy többet nem kíván részt venni ezeken az ünnepeken, hiszen kénytelen volt úgy „megszabadulni” a dologtól, hogy csak a titkárát küldte el. Förstner egyetértett azzal, hogy ezt a helyi közvélemény most rosszul értelmezné. Förstner ugyanakkor arra célzott, hogy a nemzeti ünnepeken, mint például augusztus 20-án, a vallási ünnepeket el nem ismerő országok missziói mégis valamelyik titkáruk által képviseltetik magukat a templomban.

3 példányban:

Szemjon Mirnij

1. – a 2. Nyugati osztálynak
2. – a Protokoll osztálynak
3. – az irattárba

Másodlat. AVP RF, f. 077. op. 15. p. 106. gy. 1. l. 238–239.

21.

**Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
a Külügyminisztérium Sajtóosztályának vezetőjével,
Mengele Ferencsel folytatott beszélgetéséről
a magyar sajtó viszonyulásáról a Szovjetunióhoz**

Budapest, 1935. április 5.

Titkos

1935. április 13.

1. Mengele azt bizonygatta, hogy eltúlozzák a magyar sajtó fegyelmezettségét a külpolitikai kérdésekben. Ugyancsak eltúlozzák, hogy a Külügyminisztérium Sajtóosztálya ellenőrzést gyakorol a helyi sajtó felett. Mengele elismerte, hogy a hivatalos orgánusok, a „Budapesti Hírlap” és a „Függetlenség” a kormány véleményét tükrözik, és hogy a Pester Lloyd külpolitikai témájú cikkei is pontosan

visszaadják a kormánykörök hivatalos véleményét, de az olyan orgánumok, mint az „Esti Kurír”, a „Magyarság”, vagy az „Új Nemzedék” gyakran kellemetlenséget okoznak a Külügyminisztériumnak, és a Sajtóosztály nehezen „boldogul” velük. Mengele elmondta, hogy a német misszió gyakran a Külügyminisztériumhoz fordult amiatt, hogy az ellenzéki sajtó kirohant Hitler és a német politikusok ellen, ami sajnálatos.

2. Mengele megemlítette, hogy annak idején, a Szovjetunió elismerésekor nehéz volt uralnia a szovjetellenes sajtót, amely éles kampányt folytatott az elismerés ellen. Többször összehívták a parlament külügyi bizottságát, amelyben Kánya megpróbálta bebizonyítani a Szovjetunió elismerésének helyességét, és kifejtette azt a Mengele által is elfogadott érvet, amely szerint megengedhetetlen a külpolitikai és a belpolitikai kérdések azonos megközelítése. Mengele panaszkodott, hogy sok magyar politikus még mindig „provinciálisan” gondolkodik, és külpolitikai kérdésekben nem tudnak megszabadulni elfogult véleményüktől, amely belpolitikai megfontolások miatt fogalmazódik meg bennük.
3. Mengele rámutatott, hogy ilyen szűklátókörűségben szenved Hitler is, aki külpolitikai kérdésekben belpolitikai módszereket és elveket próbál alkalmazni. Mengele, ahogy Kánya is (szavai szerint), Hitler hatalmas hibájának tartják, hogy eltávolodott a Szovjetuniótól és a rapallói politikától. Hitler nem a megfelelő figura Németország külpolitikájának irányítására. Sajnos Németországban a nácik körében nincs elég szakértő, aki hathatna rá abban a szellemben, hogy a Szovjetunió irányában követett jelenlegi kurzust megváltoztassa. Mengele még egyszer aláhúzta, hogy Kánya helytelennek ítéli Hitler irányvonalát a Szovjetunió viszonylatában.

Mengele azt kérdezte, hogy milyen a viszonyunk Németországgal? Felhívtam a figyelmét Molotov elvtársnak a Szovjetek VII. kongresszusán elmondott beszédére, amelyben idézeteket olvasott fel Hitler *Mein Kampf* című könyvéből. Utaltam arra is, hogy a német körök elhallgatták, ahogy Molotov elvtárs Hitler könyvéről nyilatkozott. Mengele utalt Rosenberg kijelentéseire és a „Völkischer Beobachter” szüntelen szovjetellenes kampányára. Mengele kijelentette, hogy Rosenberget nem érdemes komolyan venni, mert tudomása szerint Németországban jelenleg nincs nagy befolyása külpolitikai kérdésekben.¹⁶¹

4. Megegyeztünk, hogy el fogom küldeni Mengelének a „Journal de Moscou” című napilapot, valamint a Szovjetunióról szóló, idegen nyelveken nyomtatott politikai és gazdasági anyagokat. A Sajtóosztály rendszeresen megkapja az „Izvesztyiját” és a „Pravdát”, és a megfelelő referens lefordítja napilapjaink vezércikkeit magyarra.

5 példányban:

- 1–3. – Kresztyinszkijnek
4. – a 2. Nyugati osztálynak
5. – az irattárba

Szemjon Mirnij

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 33. l. 58–59.

¹⁶¹ Erre ld. a 16. sz. iratot.

22.
Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
a Bornemissza Félixszel, a Kereskedelemügyi Minisztérium
Folyam- és tengerhajózási osztályának vezetőjével folytatott
beszélgetéséről

Budapest, 1935. április 12.

Titkos

1935. április 17.

1. Bornemissza megkérdezte, hogyan viszonyulunk a „Stella” nevű céghez, és szándékunkban áll-e vele üzletet kötni. Azt válaszoltam, hogy a Szovjetunióval folytatott kereskedelemben semmiféle monopoljogot nem kívánunk a „Stellának” biztosítani, de nagyon figyelmesen meg fogjuk vizsgálni a „Stella” minden egyes konkrét javaslatát, ilyen vagy olyan üzletek megkötésére vonatkozólag. Bornemissza kijelentette, hogy a Kereskedelemügyi Minisztérium sem kíván monopóliumot biztosítani a „Stellának” a velünk folytatott kereskedelemben, de kedvezően viszonyul a „Stella” erőfeszítéseihöz a szovjet–magyar kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése érdekében. Ezután átadta Orphanides Bekzadjannak címzett levelét.¹⁶²
2. Bornemissza, mint egykori tengerésztiszt, aki ráadásul a legmagasabb katonai kitüntetést, a „vitézi” kinevezést is megkapta, a kormányzó köreiben forog, és az ifjabb Horthy barátja. Bornemissza úgy véli, hogy Gömbös okos politikát folytat a feudálisokkal és a mágnásokkal folytatott küzdelemben, és földreformja olyan erős parasztságot fog létrehozni, amely a „magyarság” fő támaszát képezheti. Bornemissza kijelentette, hogy az ő korosztálya, amely részt vett a világháborúban, nagyon tiszteli német harcostársait, és rokonszenvezik azokkal a német próbálkozásokkal, hogy megszabaduljanak az egyenlőtlen és erőszakos békeszerződésektől. Magyarországnak külpolitikai megfontolások miatt Olaszország felé kell orientálódnia, de a lelke mélyén sok magyar, különösen azok, akik a fronton szolgáltak, lenézik Olaszországot és az olaszokat a kettős árulásukért. Először elárulták a Hármas Szövetséget a világháború elején, majd elárulták az Antantot a háború után. Magyar körökben nyugtalanságot kelt Olaszország lehetséges harmadik árulása, ami ezúttal már Magyarország rovására fog bekövetkezni. Bornemissza komolytalan államalakulatnak véli Csehszlovákiát, mivel Csehszlovákiában hatalmas tömeget alkot az idegen nemzetiségű elem, szlovákok, németek, magyarok és ruszinok. Bornemissza azt mondta, hogy a csehek Prágában egy olyan garnizont tartanak fenn, amely döntő részben magyarokból áll. Arra számítanak, hogy egy cseh felkelést könnyebb lesz megfékezniük a magyaroknak, vagy zavargások esetén rendet tenni, mint egy tisztán cseh nemzetiségű elemekből álló egységnek, amelynek a csehek ellen kellene fellépnie.

3 példányban:

1–2. – a 2. Nyugati osztálynak

3. – az irattárba

Mirnij

Másodlat. AVP RF, f. 077. op. 15. p. 106. gy. 1. l. 247–248.

¹⁶² Erre ld. a 11. és 15. sz. iratot.

23.
Alekszandr Bekzadjan budapesti követ jelentése
Nyikolaj Kresztyinszkij külügyi népbiztos-helyettesnek
a magyar–szovjet kereskedelmi kapcsolatokról és a követségi épület
megvásárlásáról
Budapest, 1935. április 17.

Titkos

Mélyen tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics!

1935. április 17.

Ezúttal a politikai jellegű információk közül csak arra szorítokozom, amit a postánkban jeleztünk. Levelemben különösen két kérdésre szeretném felhívni a figyelmét, mégpedig a magyarok kereskedelmi javaslataira és a követségi épület kérdésére.

1. A magyar kereskedelmi cégek mellékelten csatolt írásbeli javaslatai¹⁶³ jól jellemzik azt az érdeklődést és aktivitást, ami a kereskedelmi kapcsolatok kiépítésének kérdésében megmutatkozik a magyarok részéről, és ami sajnos nem áll összhangban az ebben a kérdésben elfoglalt cunctator¹⁶⁴ álláspontunkkal. Biztos vagyok benne, hogy amint a magyar misszió megkezdte a munkáját nálunk, ezek a javaslatok úgy kezdenek majd záporozni, mintha dézsából öntenék őket, ezért az eddig hozzánk érkező javaslatokat továbbítottuk Önnek, hogy a Külkereskedelmi Népbiztosság fel legyen készülve a kereskedelmi egyezményt érintő tárgyalásokra és a jövőbeni megbeszélések jellegére.

A cégek hozzánk érkező és Önnek továbbított javaslataiban az újdonság az, hogy a magyarok szerint az általunk ide szállított árukért nem saját pengőjükkel, hanem német klíring-márkával fognak fizetni, amelyből elég van nekik a német Reichsbankban, és amelyet (klíring-márkát) egyúttal mi is a Németországnak fizetendő márka-tartozásunk egy részének fedezésére fordíthatunk.

A „Metallochemia” cég főigazgatóját, Apor Elemért,¹⁶⁵ aki Vámbéry Rusztemmel együtt tegnap járt nálam, különösen érdekelte az a kérdés, hogy nem akarunk-e fémet, rezet, ónt, cinket és vasúti fémhulladékot eladni. A cég mellékelte levelében már feltüntette azokat a termékeket, amelyeket tőlünk szeretnének kapni. A tőlünk várt áruk listája alapján azt kell mondanom, hogy puszkapor-szaga van ennek az egésznek, hiszen mostanság senki számára nem titok, hogy Magyarországon határozott német orientációt vett azt követően, hogy Hitler, aki fokozottan próbálja elérni hadseregének növelését, önhatalmúlag bevezette az általános hadkötelezettséget. Nem kételkedem abban, hogy a „Metallochemia” igényének specifikumára Ön is fel fog figyelni. Fel kell hívnom a figyelmét Schlesinger¹⁶⁶ javaslatában (a lovakról) arra a helyre is, ahol azt a feltételt szabja a katonai lovak nekünk történő eladásánál, hogy elégítsük ki Németország igényeit, és rámutat egyúttal azon lovak nagy számára, amelyeket Németország vásárolt az utóbbi időben Magyarországtól. El ne felejtsem említeni, hogy 1925-ben

¹⁶³ Nem találtam meg.

¹⁶⁴ Lat. „habozó”.

¹⁶⁵ Személyére vonatkozó adatot nem találtam.

¹⁶⁶ Schlesinger, Max: német üzletember. Az 1920-as, 1930-as években többször közvetített magyar üzletemberek és a berlini szovjet kereskedelmi képviselő között export-import üzletek lebonyolítása céljából.

ugyanez a Schlesinger közreműködött abban az üzletben – ahogy ezt Ön is tudja –, amely alapján háromezer katonai lovat vásároltunk Magyarországtól, amikor Ön és én még Németországban voltunk. A „[Sefer]¹⁶⁷ testvérek” és a „Metallochemia” cégek leveleiben a fentebb feltüntetett termékeken kívül egyéb áruk listáját is megadják, amelyekre Magyarországnak szüksége van. Utalnak arra is, hogy magyar mezőgazdasági termékek eladásából a német Reichsbankban 5-től 10 millióig terjedő klíringmárkát halmoztak fel, és ez az összeg nőni fog a Magyarország és Németország közötti élénk kereskedelmi forgalomnak köszönhetően.

A külön emiatt hozzám bejövő Vámbéry professzor kérte, gyorsítsuk fel elvi válaszuk meghozatalát, legalább a fémek és a fémhulladék tekintetében, mire kénytelen voltam reményeket ébreszteni benne azzal, hogy ezt a választ az Öntől jövő legközelebbi posta átvétele után közölhetem. Hát, ezért továbbítom Önnek ezeket a nagyon érdekes leveleket, azzal a kéréssel, hogy tegyék külön vizsgálat tárgyává a Külkereskedelmi Népbiztossággal együtt, és legyen kedves, közölje a legközelebbi postában, hogy mik a perspektívái a feltüntetett fémek és fémhulladékok eladásának.

Felhasználom az alkalmat, hogy ismét kérjem Önt, sürgesse a Külkereskedelmi Népbiztosság itteni képviselőjére vonatkozó kérdés eldöntését. Ahogy látja a csatolt levelekből, a hozzánk forduló magyarok konkrét javaslatai a Külkereskedelmi Népbiztosság által meghatározott feladatokkal és felhatalmazással ellátott ember itteni munkáját teszik szükségessé.

2. Az utolsó előtti és az utolsó (április 7-i) postában megígérte, hogy Osztrovszkij elvtárs¹⁶⁸ ottléte apropóján távirón keresztül közli, hogy mi lesz a sorsa követségi épületünknek. Az, hogy eddig semmiféle közlést nem kaptam, vészesnek tűnik számomra. Hiszen ha június 1-jéig nem lesz pénzünk a házvásárlásra, akkor nem tudunk kijutni az általunk jelenleg drágán elfoglalt, és az állandó munkára alkalmatlan Léderer-villából.¹⁶⁹ Már közöltem Önnel, hogy előre gondoskodnunk kell annak a háznak a lakóktól való megtisztításáról, amelyet megvásárolunk. Nehéz lesz továbbá olyan házat találnunk, amelyet hosszabb ideig bérelhetünk, azokból az okokból kifolyólag, amelyeket az előző levelekben közöltem Önnel. Ami a jelenlegi épületünkben való kényszerű további ittlétünket illeti, van alapom azt feltételezni, hogy ha szeptember 1-jéig nem tisztítjuk meg, akkor a házigazda tudván, hogy nem kívánjuk megvenni ezt a házat, semmi esetre sem fog beleegyezni, hogy kezelésünkben hagyja a házat 1-2 hiábavaló hónapra, hanem hosszabb időre kívánja magát biztosítani, ami minden tekintetben abszolút nemkívánatos lenne számunkra. Ezért kérem Önt, hogy ismét próbálja meg elérni, hogy döntés szülessen a vásárlás kérdésében, amiről minket is értesítsen.

A lezárult parlamenti választásokkal kapcsolatban egy érdekes mozzanatot szeretnék megjegyezni, amely árnyékot vethet a német–magyar barátságra. Annak ellenére, hogy Magyarországon félmillió német él, a parlamentbe egy németet sem választottak

¹⁶⁷ A tulajdonnév kiolvasása a cirill betűs szöveg alapján bizonytalan.

¹⁶⁸ Osztrovszkij, Mihail Szemjonovics (1892–1939) diplomata. 1934–1937 között bukaresti követ.

¹⁶⁹ A Léderer-villa a Bajza utca (22. sz.) és az Aradi utca (70. sz.) sarkán állt. 1941-ig itt helyezkedett el a szovjet követség, a konzulátus, és a követi rezidencia is.

be. Ez azért szembeszökő, mert Gömbös külpolitikai programjának egyik alapvető pontja a romániai, csehszlovákiai, és jugoszláviai magyar kisebbségek kérdése.

Figyelembe véve azt a vitathatatlan tény, hogy az utóbbi hónapokban megerősödtek a magyarországi németek körében a nemzetiszocialista érzelmek és Hitler kultusza (amit maga Gömbös támogat, ahogy ez Ön előtt is ismert), nem lehet kétkedni abban, hogy a magyarországi német lakosság ilyenfajta politikai irányultsága nem múlik el észrevétlenül, és tükröződni fog Magyarországon és a hitleri Németország kapcsolatában.

5 példányban:

- 1–2. – Kresztyinszkij elvtársnak
3. – Litvinov elvtársnak
4. – Sztomonjakov elvtársnak
5. – az irattárba

Alekszandr Bekzadjan
magyarországi követ

P. S. A napokban (április 4-én) egy személyes levéllel fordult hozzám Kánya külügyminiszter a következő okból. Magary professzor,¹⁷⁰ akit megbíztak azzal, hogy tartson előadást az 1936. évi varsói VI. Nemzetközi Közigazgatási Jogi Kongresszuson, a Szovjetunióba kíván utazni azért, hogy tanulmányozhassa a Szovjetunió központi hatalmi apparátusának szervezetét. Kánya megkért, forduljak Önhöz abból a célból, hogy megkönnyítsük ennek a tudományos misszióknak a teljesítését, és a szükséges hozzájárulást megadjuk. Az 5-i válaszómban ugyanilyen udvarias hangnemben megígértem, hogy megkérem Önt, majd értesítem őt az eredményekről. Kérem, a legközelebbi postával közölje a választ.

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 39. l. 15–18.

24.

**Mihail Saprov követségi másodtitkár jelentése
a Külügyi Népbiztosság Konzuli osztályának
a Magyarországról a Szovjetunióba kivándorolni szándékozó
magyar zsidók kérelméről
Budapest, 1935. április 17.**

Titkos

1935. április 17.

A Külügyi Népbiztosság Konzuli osztályára Sahov elvtársnak¹⁷¹

Másolat: a 2. Nyugati osztálynak

Levelet kaptunk a baloldali érzelmű Magyar Cionista Ifjúsági Szövetségtől. Azt írják, hogy arra a meggyőződésre jutottak, hogy nem Palesztina, hanem Birobidzsán

¹⁷⁰ Magary Zoltán (1888–1945) jogtudós. 1925–1927 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tudománypolitikai, 1927-től egyetemi ügyosztályát irányította. 1931–1933 között a magyar közigazgatás racionalizálásának kormánybiztosa. Magary 1935 őszén két hónapot tartózkodott a Szovjetunióban. Ld. *Ahol a gyerekek ejtőernyővel ugrálnak ki az ablakon. Magary Zoltán egyetemi tanár nyilatkozik szovjetország tanulmányútjáról.* ÓÚ, 1935. október 27. 4.

¹⁷¹ Személyére vonatkozó adatot nem találtam.

az egyetlen pontja a földgolyónak, ahol a munkás zsidók békében élhetnek. A levél sorai szerint a kivándorlás Palesztinába csak egyszerű helycsere. A kivándorlás Birobidzsánba ugyanakkor egy új élet kezdetét jelenti.

A fennkölt bevezető után a kérelmezők rámutatnak, hogy szervezetük tagságából eleinte egy 6-8 főből álló kis csoport utazna Birobidzsánba. Azt írják, magától értetődik, hogy minden kapcsolatot meg fognak szakítani a cionista mozgalommal.

Úgy vélem, hogy ez a dolog nem reális, ezért olyan választ adunk a kérelmezőknek, amely nem jogosítja fel őket nagy reményekre.

Kérem, küldjön eligazítást!

3 példányban:

Saprov másodtitkár

1–2. – a címzettnek

3. – az ügyiratba

Másodlat. AVP RF, f. 077. op. 15. p. 106. gy. 1. l. 254.

25.

**Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
a Braun Róberttel¹⁷² folytatott beszélgetéséről Gömbös Gyula
és a magyar írók találkozásáról**

Budapest, 1935. április 22.

Titkos

1935. május 8.

1. Braun Róbert, Károlyi Mihály kormányának volt nemzetiségügyi államtitkára megosztotta velem a Gömbös és a fiatal tehetséges magyar írók egy csoportja közti találkozás és eszmecsere néhány érdekes részletét. Az esemény Braun verziója szerint a következőképpen zajlott.

Gömbös javaslatára az ismert magyar író, Zilahy Lajos¹⁷³ összehívta a legtehetségesebb magyar írókat, Kodolányit, Márait, Tamásit, Illyést, Nagyot, Babitsot és másokat.¹⁷⁴ Ezen az összejövetelen Gömbös kifejtette programját, támogatást kérve az íróktól mint az ország „eleven erejének” legtehetségesebb képviselőitől. Megígérte, hogy az írókat az államapparátus részévé teszi a „magyarság megújítása” és a magyar öncélúság újjászületése érdekében. Gömbös a fő hang-

¹⁷² Braun Róbert (1879–1937) szociológus, lexikográfus. 1911–1918 között a Fővárosi Könyvtár igazgatója, 1918–1919-ben igazgatója. 1918-ban a Nemzeti Kisebbségek Minisztériumában miniszteri tanácsos. 1931–1937 között a *Századunk* főmunkatársa.

¹⁷³ Zilahy Lajos (1891–1977) író, lapszerkesztő. 1935-ben ő hívta életre az *Új Szellemi Frontot*, amelynek célja az volt, hogy közelítse a népi írókat Gömbös reformpolitikájához.

¹⁷⁴ Gömbös és a magyar népi írók 1935. április 16-i találkozásán Kodolányi János, Márai Sándor, Nagy Lajos és Babits Mihály nem vettek részt. A találkozón valójában Móricz Zsigmond, Féja Géza, Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc, Tamási Áron és Németh Imre vettek részt. A Braun által kifejtett verzió, amely szerint Tamási Áron bírálta Gömböst, nyilván megfelel a valóságnak, hiszen a Bajcsy-Zsilinszky Endre személyes barátjának számító erdélyi író alig két héttel korábban, a csendőrség megakadályozta abban, hogy a helyszínen részt vegyen az ellenzéki politikus tarpai korteshadjáratán. Tamási mellett valószínűleg Illyés is szóvá tette, hogy a biztos befutónak beharangozott Bajcsy-Zsilinszkyt represszív eszközökkel buktatták meg a képviselőválasztáson, illetve felhívta a miniszterelnök figyelmét a parasztság elkieserítő helyzetére. Erre részletesen ld. LACZKÓ, 1972. 919–983.

súlyt arra helyezte, hogy meg kell teremteni az erős és szabad parasztságot, illetve a hatalmat a dzsentrik és a „reformnemzedék” kezébe kell adni. Gömbösnek az írók számára tett javaslata körülbelül olyan kapcsolatrendszer kialakítására irányult, amilyen Mussolini és az olasz írók között létezik.

Braun információi szerint az összes résztvevő általában helyeselte a programot és Gömbös javaslatait, kibékíthetetlen ellenvéleménye állítólag egyedülként csak Tamási Áronnak volt.

Néhány nap múlva Zilahy Lajos az általa szerkesztett „Magyarország” című lapban Gömbös politikájának és a kormány körüli „összes eleven erő egységének” támogatására irányuló részletes programmal állt elő.¹⁷⁵ Zilahy Lajos cikke élénk vitát váltott ki, amelyben a Zilahynál zajlott találkozáson jelen lévők és más író-táborok képviselői is részt vesznek. (A találkozón részt vett egyik író másféle verziója szerint Gömbös politikáját Illyés Gyula is kritizálta, bár Gömbös rámutatott, hogy a magyar parasztság megújítására irányuló politikája jelentős mértékben Illyés Gyula teóriájából származik, aki többszörösen jelezte annak veszélyét, hogy a tiszta magyar parasztság elkorcsosul a mágnások, kartellek, bankok, és a fejlettebb német kisebbség elnyomása alatt.)

A harmadik verzió szerint, egyes írók kijelentették ezen a tanácskozáson, hogy kiváráó álláspontra helyezkednek Gömbössel kapcsolatban és megvárják „reformpolitikájának” tényleges eredményeit. [...] ¹⁷⁶

3 példányban:

Szemjon Mirnij

1–2. – a 2. Nyugati osztálynak

3. – az irattárba

Másodlat. AVP RF, f. 077. op. 15. p. 106. gy. 1. l. 220–221.

26.

**Nyikolaj Kresztyinszkij külügyi népbiztos-helyettes levele
Alekszandr Bekzadjan budapesti követnek
a magyar–szovjet áruforgalom perspektíváiról¹⁷⁷**

Moszkva, 1935. április 27.

Titkos

Mélyen tisztelt Alekszandr Artyemjevics!

1935. április 27.

Kérte, hogy gyorsítsuk fel egy külkereskedelmi szakértő kinevezését Ön mellé. Azal indokolta, hogy szüksége lenne egy ilyen munkatárs kinevezésére, hogy elég érdekes üzleti javaslatok érkeznek be Önhöz. Azt kérte, hogy sürgős jelleggel tisztazzuk ezt a kérdést, és válaszoljunk, hogy érdekelnek-e minket a magyarok üzleti javaslatai réz, ón és cink eladásáról a Berlinben rendelkezésükre álló sper-márkáért.

¹⁷⁵ Noha az *Új Szellemi Front* körüli vita valóban a *Magyarország* hasábjain bontakozott ki, Zilahy vita-indító felhívása nem a itt, hanem a *Pesti Naplóban* jelent meg. Ld. ZILAHY Lajos: *Nyílt kártyákkal*. PN, 1935. április 21. 10.

¹⁷⁶ A kihagyott részben Braun azt javasolja Mirnijnek, hogy vegyen részt a Magyarországon dolgozó külföldi újságírók szövetségének ülésén.

¹⁷⁷ Az előzményekre ld. a 23. sz. iratot.

Kezdem az utóbbi kérdéssel. Egyáltalán nem vagyunk érdekeltek abban, hogy akármilyen árurol legyen is szó, azt német márkáért adjuk el. Hiszen a sajtóból Ön is tudja, hogy a német kormányral kötött egyezményünk nemcsak azt tartalmazza, hogy 200 millió márka értékben ötéves pénzügyi hitelhez jutunk, hanem szabályozza az 1935. évi kifizetéseket is. Az idén a németeknek járó kifizetéseket részben aranyban és külföldi valutában (körülbelül 100 millió), és részben, több mint 150 millió márkát exportcikkeink Németország számára történő eladásából kívánjuk fedezni. Már megállapították, hogy milyen árukat fogunk Németországba szállítani, és többségük eladására már megszülettek az egyezmények. Így kifizetéseinkre ebben az évben kívülről egyetlen márka sem szükséges. A jövőben már majdnem el fog tűnni a Németországgal szemben fennálló régi adósságunk, és nem lesz szükség arra, hogy Magyarországról kapjunk márkát. Egyszóval, minket nem érdekelnek a magyarok által javasolt elszámolási feltételek.

De számunkra még kevésbé elfogadható olyan áruk szállítása, amelyeket megneveztek Önnek a magyarok. Tudja, hogy a színesfémek kitermelése még mindig egy szűk szelete a kohászatunknak, és hogy nehezen érjük be a saját rezünkkel, illetve cinkből és ólomból behozatalra szorulunk.

Ezért világos, hogy függetlenül az Ön által kifejtett helyes feltételezéstől, hogy a magyarok Németország megbízásából akarnak hadi nyersanyagot venni, egyszerűen képtelenek vagyunk a fentebb felsorolt fémeket akárhová is eladni. Úgy vélem, azért, hogy a hasonló ajánlatokat elutasíthassa, egyáltalán nem kell egy külkereskedelmi szakembernek lenni Ön mellett. Ezt maga is megteheti, néha még akár Moszkva megkérdezése nélkül is, de rendszerint azért óvatosságból kérje ki a Külügyi Népbiztosság véleményét.

Amennyire ismerem a Külkereskedelmi Népbiztosságon belül uralkodó hangulatot és annak a tekintélyes bizottságnak a véleményét, amely a legfelső pártszerv¹⁷⁸ megbízása alapján külkereskedelmi kirendeltségeink kérdésével foglalkozott,¹⁷⁹ nem áll szándékunkban egy állandó külkereskedelmi munkatárs Budapestre küldése.

Ez nem zárja ki azt, hogy talán valamiféle külkereskedelmi forgalmunk lesz Magyarországgal, mind az import, mind az export területén, de ez Berlinben megkötött üzletek révén fog megvalósulni, vagy úgy, hogy a berlini kereskedelmi képviselő egyik munkatársa néha Önhöz utazik.

Személyesen úgy gondolom, hogy a magyarokkal nagyon alacsony lesz a kereskedelmi forgalom.¹⁸⁰

5 példányban:

Elvtársi üdvözlettel

1. – a címzettnek

Nyikolaj Kresztyinszkij

2. – Litvinov elvtársnak

3. – Stern elvtársnak

4. – Rozenblum elvtársnak

5. – az irattárba

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 39. l. 21–22.

¹⁷⁸ Oroszul „Insztancija”. Az ÖK(b)P KB legfelső döntéshozó szervéről, a Politikai Irodáról van szó.

¹⁷⁹ Nem ismerjük ennek a szervnek a tevékenységét.

¹⁸⁰ Vö. 14–15. sz. irat.

27.

**Mihail Saprov követségi másodtitkár feljegyzése
az Ágoston¹⁸¹ szociáldemokrata újságíróval
és Hébelt Ede¹⁸² szociáldemokrata vezetővel folytatott beszélgetésről
a magyarországi szociáldemokrácia helyzetéről**

Budapest, 1935. április 28.

Titkos

1935. május 8.

Ágoston teára hívott engem és Mirnijt. Ágoston eddig a Népszava című szociáldemokrata újságnál dolgozott, most pedig egyes radikális írói és újságírói csoportok különféle rendezvényeinek szervezésben vesz részt.

A teázáson részt vett a volt szociáldemokrata parlamenti képviselő Hébelt is, aki elég radikális érzelmű, annak köszönhetően, hogy 30 év után nem jutott be a parlamentbe, és a pártban eltávolították a felelős posztokról.

Ágoston azt mondta, hogy a magyar szociáldemokrata párt vezetésének áruló politikája¹⁸³ – amit jelentős mértékben a kormány adományaiból folytat – ellenére maga a párt nagy és reális erőt képvisel, mivel sorai közt több ezer munkás van. Szerinte a szociáldemokrata párt az egyetlen párt Magyarországon, amely szervezeti szempontból többé-kevésbé szilárd alapokon nyugszik. A pártnak személyesen vagy a szakszervezeteken keresztül körülbelül 20.000 regisztrált és tagdíjat fizető tagja van. A Népszava majdnem 15.000 példányban jelenik meg. Más magyar pártok nem rendelkeznek ennyire összefogott szervezettel, és nincs szervezett tagságuk. A pártok élén álló aktív politikusok rendszerint szűk kört alkotnak és bizonyos létszámú csoportokat vezetnek. Ezek száma minden alkalommal a parlamenti választások során derül ki, amikor erre vagy arra a listára kell szavazni. A választások közti időszakban a munkát úgynevezett pártklubokban folytatják, ahol ennek vagy annak pártnak a hívei gyűlnek össze.

Az új kormány belpolitikáját érintve Ágoston azt mondta, hogy a terror és a kolosszális elnyomás tekintetében ez a kormány minden egyes, a világ összes országában eddig létezett kormányt felülmúlja. Az emberek félnek beszélni a magánlakásaikban. A gyakori letartóztatások száma sokszorosa azon eseteknek, amelyek ilyen vagy olyan módon nyilvánosságot kapnak a sajtóban. A terror valóságos méreteit senki nem tudja elképzelni.

¹⁸¹ Személyére vonatkozó adatot nem találtam.

¹⁸² Hébelt Ede (1879–1961) jogász, szociáldemokrata politikus. A Károlyi-kormány idején a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a diákügyek biztosa. 1919 őszén lépett be az MSZDP-be. 1922–1926 között a párt nemzetgyűlési képviselője. Az 1920-as években részt vett a kommunista politikai foglyok segélyezésében, támogatta a Vörös Segély tevékenységét, ezért az MSZDP vezetői eltávolították a párt vezetőségéből. 1948–1949 között ismét országgyűlési képviselő, 1954–1956 között az MDP Központi Vezetőségének tagja.

¹⁸³ Hébelt itt nyilván az 1921. december 21-én megkötött Bethlen–Peyer-paktumra gondol, amely legális kereteket teremtett a munkásmozgalom szerveződése (sajtó, szakszervezetek stb.) és a szociáldemokrata párt parlamenti képviselete szempontjából, ugyanakkor a szociáldemokrata párt vezetése kötelezettséget vállalt arra, hogy nem fog propagandát folytatni, illegális eszközöket igénybe venni a rendszer bomlasztása érdekében.

2 példányban:

1. – a 2. Nyugati osztálynak
2. – az irattárba

Saprov

Másodlat. AVP RF, f. 077. op. 15. p. 106. gy. 1. l. 210–211.

28.

**Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
a budapesti jugoszláv követség sajtóattaséjával,
Božidar Alberttel¹⁸⁴ a Miniszterelnökség Sajtóosztályának vezetőjéről,
Antal Istvánról folytatott beszélgetéséről**
Budapest, 1935. április 30.

Titkos

1935. május 8.

Albert úgy véli, hogy a kormány és a rezsim spiritus rectora¹⁸⁵ a Miniszterelnökség sajtóosztályának volt vezetője, Antal István.¹⁸⁶ Antal István a kormány „esze”, régóta kapcsolatban áll Gömbössel, aki aktív politikai szerepvállaláshoz juttatta őt. Antal Istvánnak nagyobb befolyása van a kormányban, mint bármely másik kormánytagnak, Kozmát és Bornemisszát kivéve. Még mindig Antal István rendelkezik azon pénzek felett, amelyeket a kormány a sajtó támogatására különített el, és ez a legfőbb fegyvere az „ellenzékkel” szemben folytatott küzdelemben. Antal István jobbra-balra lefizeti a lelkiismeret nélküli újságírókat. Antal Istvánt nem szeretik kormánykörökben, sőt, inkább gyűlölik, de félnek is tőle. Nemrég kinevezték az Igazságügyi Minisztérium államtitkárának. Lázár igazságügyi miniszter¹⁸⁷ elutazott néhány napra, hogy ne kelljen aláírnia az Antal István kinevezéséről szóló utasítást.

2 példányban:

1. – a 2. Nyugati osztálynak
2. – az irattárba

Szemjon Mirnij

Másodlat. AVP RF, f. 077. op. 15. p. 106. gy. 1. l. 215.

¹⁸⁴ Személyére vonatkozó adatot nem találtam.

¹⁸⁵ Lat. „szellemi irányító”.

¹⁸⁶ Antal István (1896–1974) jogász, politikus. 1932. október 1.–1935. április 17. között a Miniszterelnökség Sajtóosztályának vezetője. 1935. április 17-én kinevezték az Igazságügy-minisztérium politikai államtitkárává, de Gömbös kívánságának megfelelően egészen 1936. január 6-ig ellátta a sajtó-főnöki teendőket. Életrajzát részletesen ld. ANTAL, 2004. 13–57.

¹⁸⁷ Lázár Andor (1882–1971) politikus. 1932. október 1.–1938. március 9. között igazságügyi miniszter.

29.
Alekszandr Bekzadjan követ levele
Nyikolaj Kresztyinszkij külügyi népbiztos-helyettesnek
a budapesti szovjet misszió
helyzetéről és bővítésének feltételeiről
Budapest, 1935. május 8.

Személyesen Mélyen tisztelt Nyikolaj Nyikolajevics! 1935. május 8.

Az előző postával az általam érintett kérdésekre elküldött válaszai, annak ellenére, hogy teljesen világosak, számunkra kevésbé vigasztalók.¹⁸⁸ Annak, ami logikusan következik belőlük, az értelme röviden az, hogy konzerváljuk magunkat és vegetáljunk, egyszóval „csak ülünk, és maradjunk veszteg”. Meg kell magyarázni Önnek, Nyikolaj Nyikolajevics, hogy ez a perspektíva még egy olyan harmadrendű követség számára is komor, mint amilyen a mienk? Személy szerint számomra, mivel nem tartom magamat teljesen mozgássérültnek, még komorabb. Tudja, hogy mivel nincsenek közvetlen politikai érdekeink Magyarországon, itteni helyzetünket a kereskedelmi és a kulturális közeledés révén próbáltam megerősíteni. Mivel a kereskedelmi kérdések kevésbé érdeklik a Külkereskedelmi Népbiztosságot (miközben Magyarország érdeklődése irányunkban csak ezen a vonalon nyilvánul meg), elesünk attól az egyetlen lehetőségtől is, hogy kulturális téren építsük ki a kapcsolatokat, és körvonalazódik ittlétünk teljes kilátástalansága.

Csak az információ továbbítása marad meg, de ehhez elég lenne egy technikai jellegű munkatárs itteni állomásoztatása, és nem kellene fenntartani egy drága követséget. Tegnap megtudtam, hogy a magyar parlamentben előkészítik a kereskedelmi kapcsolatainkra vonatkozó előterjesztést, és a Moszkvába utazó Jungerth megígérte, hogy visszaérkezése után (a napokban várható), előmozdítja ezt a kérdést. Itt arra számítanak, hogy visszaérkezésével lehetőség nyílik a kereskedelmi tárgyalások megkezdésére. Az Ön leveléből világosan értem, hogy ez még nem fenyeget. Nagyon jellemzőek a magyar kulturális élet tényezőinek hangulatára az Illyés íróval folytatott beszélgetésen elhangzottak, amelyeket csatolok, és különösen ajánlok figyelmébe.¹⁸⁹ Ittlétünkről részletesen be fog számolni a Moszkvába utazó Saprov.

Eltvársi üdvözlettel

Alekszandr Bekzadjan

Eredeti. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 39. l. 23.

¹⁸⁸ Az előzményekre ld. a 26. sz. iratot.

¹⁸⁹ Nem találtuk meg. Illyés Gyula 1935 őszén több alkalommal járt a budapesti szovjet követségen. Erre ld. a 34–35. sz. iratot.

30.

Szemjon Mirnij budapesti követségi első titkár feljegyzése a budapesti csehszlovák követség tanácsosával, František Černyvel¹⁹⁰ folytatott beszélgetésről a marseille-i merénylet tárgyában

Budapest, 1935. május 10.

Titkos

1935. május 26.

[...] ¹⁹¹

2. Arra a kérdésemre, hogy igaz-e a hír, amely szerint Olaszország ragaszkodni fog ahhoz, hogy Jugoszlávia mondjon le a marseille-i történet megvitatásának követeléséről a Népszövetségben, és állítólag Jevtić hajlandó is erre, Černy azt válaszolta, hogy az adott helyzetben a jugoszláv kormány, és a külügyminiszter sem fog úgy dönteni országának közvéleménye előtt, hogy levegye a napirendről a marseille-i kérdés megvitatását. Igaz, Jevtić opportunista magatartást tanúsít ebben a kérdésben, de maga ellen fordítaná a teljes jugoszláv közvéleményt, ha hagyná, hogy Mussolini „meggyőzze” őt.

3. Černy elmesélte a marseille-i történet egyes részleteit. Černy maga is tevékenyen részt vett annak leleplezésében, hogy a magyarok hogyan fabrikáltak a hamis útleveleket és milyen szerepet játszottak a történet más vonatkozásaiban. A részletek a következők.

Egy szép napon Černynek telefonáltak a prágai külügyminisztériumból, és közölték vele, hogy a Kelemen nevű gyilkosnál egy ilyen és ilyen számú cseh útlevelet találtak, amelyet a budapesti csehszlovák misszió állított ki számára. A minisztérium kérte, hogy tisztázza a kérdést, és azonnal adjon választ. Černy ezt rögtön ellenőrizte a misszió konzuli osztályán, és kiderült, hogy az ilyen számú útlevelet egy cseh állampolgárságú nő, [Majorszkaja]¹⁹² nevére állították ki, aki Budapesten, az Erzsébet körúton lakott. Mivel a minisztérium elkövette azt a baklövést, hogy ebben az ügyben telefonon jelezte kérését, és a misszióknak Prágával folytatott összes beszélgetését lehallgatják, Černy nem akart ürügyet adni a magyaroknak arra, hogy úgy véljék, a misszió „bizonyos” lépéseket közvetlenül tesz meg, ezért elég tekervényes utat választott arra, hogy megszerezze ezt az útlevelet [Majorszkajától]. Úgy döntött, hogy azonnal Hetényi¹⁹³ rendőrfőnökhöz megy, hogy megkérje, szerezze meg ezt az útlevelet [Majorszkajától], és egyúttal a rendőrségen tett látogatás után, módot talál arra, hogy ezt a dokumentumot maga szerezze meg. Hetényi az ő jelenlétében telefonált a rendőrség megfelelő ügyosztályára, ahonnan azt a választ kapta, hogy [Majorszkaja] már nem lakik a feltüntetett Erzsébet körúti lakásban, és a rendőrség megteszi a megfelelő intézkedéseket felkutatására, illetőleg az útlevel megszerzésére. Miután kijött a rendőrség épületéből, Černy a misszió egyik munkatársának kíséretében elment [Majorszkaja] lakására. Kiderült, hogy valóban elköltözött egy má-

¹⁹⁰ František Černy: az 1930-as években a budapesti csehszlovák követség tanácsosa.

¹⁹¹ A kihagyott részben a magyar–olasz kapcsolatokról esik szó.

¹⁹² Az orosz eredetiben „Majorszkaja”. Az illető pontos kilétét nem sikerült megállapítanom.

¹⁹³ Hetényi Imre (1871–1946) rendőrkapitány. 1922 után budapesti rendőrfőkapitány-helyettes, 1932-től az országos rendőrfőkapitány helyetteseként a politikai rendészeti osztály vezetője.

sik helyre. De a második helyen sem találták, sikerült elköltöznie egy harmadik helyre, elszegődött szolgálólánynak valakihez, Kelemen ügyvédhez, akiről később kiderült, hogy megölte Sándor királyt.¹⁹⁴ A misszió munkatársa felment Kelemen lakására, elkérte [Majorszkajától] az útlevelét azzal az ürüggyel, hogy ellenőriznie kell néhány formaságot. Ő szemrebbenés nélkül átadta az útlevelet. Pontosán öt perc múlva a rendőrség ügynökei [Majorszkaja] lakására érkeztek, de már késő volt. Az útlevél a csehszlovák misszió birtokában volt. A rendőrség ügynökei úgy állították be a dolgot, hogy a csehszlovák misszió munkatársa megfenyegette [Majorszkaját], és erőszakkal vette el tőle az útlevelet.

Este Kánya helyettese, Hory¹⁹⁵ személyesen felhívta Černyt és kijelentette, hogy Gömbös megbízásából fel kell hívnia a csehszlovák misszió figyelmét munkatársainak megengedhetetlen viselkedésére ebben az ügyben, hiszen [Majorszkaja] útlevelét csalárd és erőszakos úton szerezték meg, egyúttal követeli az útlevél visszajuttatását a magyar rendőrséghez. Černy időt szeretett volna nyerni azért, hogy kapcsolatba léphessen Prágával, ezért azt válaszolta Horynak, hogy rosszul hallja őt a telefonon, pontosan nem érti, hogy mit akar, ezért kérte, hogy fogadja őt a minisztériumban. Hory azt válaszolta, hogy nem muszáj, és kérte, hogy felejtsek el az útlevéllel kapcsolatos történetet.

A magyar kormány prágai képviselőjén keresztül panaszt tett Černyre a Külügyminisztériumban, és a Beneš felváltó Krofta¹⁹⁶ elnézést kért a magyaroktól. Černy biztos abban, hogy ha Beneš lett volna ekkor Prágában, a külügyminisztérium valamilyen elégtételt tett volna a magyaroknak ebben a kérdésben.

Mondtam Čerynek, hogy Bécsben olvastam a jugoszláv kormány terjedelmes memorandumát a marseille-i kérdésben. Černy azt bizonygatta, hogy a memorandumot a magyarországi csehszlovák misszió által közölt adatok alapján állították össze. A jugoszláv misszióknak szinte semmilyen anyaga nem volt, és mivel a memorandumot sebtében kellett összeállítani, majdnem pár nap alatt, a csehek átadták a birtokukban lévő adatokat a magyarországi horvát emigráció tevékenységéről.¹⁹⁷

4. Megkérdeztem Černyt, hogy milyen ember Hory utóda, Apor, a külügyminiszter jelenlegi állandó helyettese, aki kinevezéséig bécsi magyar követ volt. Černy nagyon okos, értelmes embernek tartja őt, bécsi kinevezéséig ő volt a politikai osztály vezetője, és ő vezette a magyarországi szeparatista szlovák emigrációt, személyesen fogadta a szlovák szeparatistákat a Külügyminisztériumban, személyes összeköttetésben állt a szlovák szeparatisták vezérével, Jehlicskával,¹⁹⁸ pénzt adott neki stb.

¹⁹⁴ I. Sándor (1888–1934): jugoszláv király. 1921–1934 között a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság uralkodója. 1929-től királyi diktatúrát gyakorolt. 1934. október 9-én az usztasák, a horvát szélsőjobboldali szervezet tagjai, Marseille-ben meggyilkolták.

¹⁹⁵ Hory András (1883–1971) diplomata. 1927–1933 között római követ. 1934. március 17.–1935. április 4. között a külügyminiszter állandó helyettese. 1935–1939 között varsói követ. Életrajzát részletesen ld. HORY, 1987. 7–35.

¹⁹⁶ Krofta, Kamil (1876–1945): cseh politikus. 1927–1935 között külügyminiszter-helyettes, majd 1938-ig külügyminiszter.

¹⁹⁷ A marseille-i eseményekre részletesen ld. ORMOS, 1984.

¹⁹⁸ Jehlička (Jehlicska), František (1879–1939): szlovák politikus. 1919-ben létrehozta a Magyarbarát Tót Néppártot. 1923–1924-ben Washingtonban, 1926-tól Bécsben tevékenykedett. 1933-ban Genf-

3. – Stern elvtársnak
4. – Umanszkij elvtársnak²⁰²
5. – az irattárba

Másodlat. AVP RF, f. 010. op. 10. p. 50. gy. 38. l. 17.

32.

**Szemjon Mirnij budapesti követségi első titkár jelentése
David Sternnek, a Külügyi Népbiztosság 2. Nyugati osztálya vezetőjének
Magyarország belpolitikai helyzetéről
és a szovjet–csehszlovák kölcsönös segítségnyújtási egyezménynek
a magyar politikai körökre gyakorolt hatásáról**

Budapest, 1935. június 16.

Titkos

Tisztelt David Grigorjevics!

1935. június 16.

Két legutóbbi, kizárólag Magyarország külpolitikai orientációjáról folyó diszkusszióknak szentelt sajtójelentésünk kiegészítéseként szeretném megosztani Önnel néhány észrevételemet, amelyeket a sajtójelentésekben a „cenzúra körülményei” közt nem tudtam kifejtteni.

1. A magyar kormány hivatalos külpolitikai orientációja határozottan Németország felé kezd irányulni, és az olyan események, mint Mackensen és Göring látogatása, nem véletlenek.²⁰³ A Berlin–Varsó–Budapest–Jugoszlávia-tengely – vagy ahogy itt nevezik, „vonal” – eszméje, esetleg Bulgária bevonásával, amelyet a mostani magyar politika döntő tényezői támogatnak, elég határozottan felbukkan Gömbös beszédeiben is. Természetesen, ha a külpolitika kérdéseiről Kánya nyilatkozna, akkor ő valahogy igyekezne palástolni azt, amit Gömbös a rá jellemző katonai nyíltsággal kimond.

Nem lehet azt állítani, hogy a teljes kormánypárt támogatná Gömbösnek ezt a nyílt németbarát orientációját. A kormánypárt öreg, „hagyományos” körei ebben a kérdésben egy kicsit más álláspontra helyezkednek, visszafogottabban viszonyulnak Gömbösnek ehhez az orientációjához. Köreikben még élnek a dualista monarchia legitimista eszméi, nem lenne egészen kívánatos számukra, ha a közvetlen szomszédságukban a Harmadik Birodalom lenne, mivel ez véglegesen levinné a napirendről az unió és a Habsburgok restaurációjának kérdését. A kormánypárt egyes gyáriparos körei sincsenek elragadtatva Gömbös németbarát orientációjától. Viszont Eckhardtnak a belpolitikai kérdésekben Gömböstől most erősen eltérő véleményen lévő Független Kisgazdapártja teljes egé-

²⁰² Umanszkij, Konsztantyin Alekszandrovics (1902–1945) diplomata. 1931–1936 között a Külügyi Népbiztosság Sajtóosztályának helyettes vezetője, majd vezetője. 1939–1941 között washingtoni nagykövet.

²⁰³ Mackensen, August (1849–1945): német vezértábornagy, Hans Georg Mackensen budapesti német követ apja. 1916–1917-ben jelentős szerepet játszott Románia elfoglalásában. Göring, Hermann (1893–1946): német politikus. 1932-től a birodalmi gyűlés elnöke. 1933–1945 között porosz miniszterelnök. 1935–1945 között a német légierő, a Luftwaffe főparancsnoka. Göring 1935 májusában látogatott Budapestre. Utazásának célja az volt, hogy tájékozódjon Budapest Rómához fűződő kapcsolatainak jellegéről, illetve azt javasolta magyar partnereinek, hogy Csehszlovákia ellen koncentrálják a magyar revíziós igényeket. Erre részletesen ld. PRITZ, 1982. 214–217.

szében csatlakozott Gömbös német orientációjához. Azt lehet mondani, hogy Eckhardt csoportja erősebben képviseli a német nemzeti szocializmust és annak külpolitikai aspirációit, mint maga Gömbös.

2. A legitimista csoportok fenntartják régi koncepciójukat, amely szerint Magyarország (és Ausztria) számára egyaránt veszélyes a pánszlávizmus és a Szovjetunió, illetve a Harmadik Birodalom pángermanizmusa. Ez az álláspont 100%-os olasz, és kissé távolabbi perspektívában francia orientációt feltételez. Azt lehet gondolni, hogy a legitimizmus hajlana arra, hogy modus vivendit teremtsen az Osztrák–Magyar Monarchia szomszédos utódállamaival, és ideiglenesen lemondjon a messzemenő revizionista követelésekről, ha meg lehetne egyezni a Habsburgok restaurációjáról. A legitimisták, akik főként a nagybirtokos arisztokráciára és a legfelső katolikus egyházi vezetésre támaszkodnak, hajlandók lennének egy „észszerű váltásért” cserébe lemondani a „területi követelésekről”, és a „hozzájuk tartozó” csehszlovákiai és romániai földekről. Ilyen értelemben érdekes a csehszlovák misszió tanácsosának, Černynek a közlése, amely szerint az Andrássy család feje, Andrássy Géza gróf nagyon elégedett a csehszlovák kormánynál elért megállapodása miatt, a Szlovákiában „elkobzott” földjeiért történő kártalanításról.²⁰⁴
3. Kissé más álláspontot képvisel ebben a kérdésben Bethlen gróf.²⁰⁵ Bethlen gróf szintén nem tud elszakadni a Szovjetunió által megtestesített pánszláv veszélytől, de nem elégszik meg a „veszély” egyszerű statisztikai konstatálásával, hanem rámutat, hogy Magyarországnak ebben a kérdésben dinamizmust kellene tanúsítania, és szét kellene törnie a körülötte lévő, szovjet hegemonia alatt álló szláv államok gyűrűjét. Úgy véli, hogy ebben a láncolatban a leggyengébb láncszem nem Jugoszlávia (ez Gömbös nézőpontja), hanem Románia. Más szóval, Bethlen is abból a szükségszerűségből indul ki, hogy valamilyen szinten helyre kell állítani a volt Osztrák–Magyar Monarchia (Magyarország, Ausztria, Románia) gazdasági egységét az olasz orientáció megőrzése mellett. Bethlen koncepciója, ahogy látja, szintén a Kisantant összeomlásának szükségességéből indul ki, vagyis abból, hogy Magyarországnak le kell mondania területi követeléseiről a Kisantant egyes országaival szemben, cserébe azért, hogy támogatást kapjon a Kisantant más tagállamaival szembeni követeléseikhez. Bethlen mondanivalójának jellemző pszichológiai mozzanata, hogy ő, akárcsak a legitimisták, lényegében defenzív pozícióban van, miközben a németbarát csoport (Gömbös, a reformnemzedék stb.) még nem mondott le az integrális revízió követeléséről, és a magyarság eleve elrendelt vezető történelmi szerepéről a Kárpát-medencében.
4. Kérem, fordítson figyelmet a volt külügyminiszter, Gratz Gusztáv cikkére.²⁰⁶ A cikk a liberális politikai körök hangulatát tükrözi, amelyek nagyon meg vannak

²⁰⁴ Az illető személyére és az eseményre vonatkozó adatot nem találtunk.

²⁰⁵ BETHLEN István: *Oroszország az európai politikában*. PN, 1935. június 2. 1–2.

²⁰⁶ Gratz Gusztáv (1875–1946): politikus, gazdasági szakember, publicista. 1917–1919 között a közös külügyminisztérium kereskedelempolitikai osztályának vezetője. A breszt–litovszki és a bukaresti béketárgyalásokon résztvevő osztrák–magyar delegáció tagja. 1919–1921-ben bécsi követ. 1921. január 17.–április 12. között külügyminiszter. 1926-tól országgyűlési képviselő. Korábbi szovjet kapcsolataira ld. SERES, 2002. 369–399. Gratz cikke megjelent: GRATZ, Gustav: *Ungarn und die europäische Bündnispolitik*. PL, 1935. június 9. 2–3.

ijedve a Szovjetunió növekvő politikai szerepétől a nemzetközi politikában és a Duna-medencében, és az állítólag Magyarországra nézve ebből következő veszélyek miatt. Ez a csoport most azt követeli, hogy utasítsák el a közeledés politikáját a szomszédokhoz, amit korábban éppen ő képviselt, továbbá azt, hogy Magyarország orientálódjon Németország felé, mint az „orosz veszéllyel” szembeni egyedüli hűséges védőbástya felé. Ez a csoport abból a feltevésből indul ki, hogy korábbi politikai vonala nyilvánvalóan sikertelen volt, és a most jelentősen meggyengült „magyarságnak” vissza kell térnie a háború előtti kölcsönös biztosítékokon alapuló rendszerhez Németországgal. Bethlen cikkének megjelenése után gyakran hallottam, hogy a „magyar burzsoázia” nagyon nyugtalan a csehszlovák–szovjet egyezmény miatt. Nyilvánvaló, hogy Gratz cikke ezeknek a köröknek a véleményét tükrözi.

5. Bajcsy-Zsilinszky²⁰⁷ csoportja, amely a magyar burzsoázia legradikálisabb köreit képviseli (amennyiben egyáltalán lehet beszélni radikalizmusról Magyarországon), a Duna-medence országai közti együttműködés régi álláspontját vallja, mint csodaszert az ellen, hogy a volt Osztrák–Magyar Monarchia egyes utódállamai a nagyhatalmak politikai fegyverévé váljanak. Gratzcal ellentétben Bajcsy-Zsilinszky úgy véli, hogy a szovjet–csehszlovák egyezmény miatt nem kell pánikot kelteni, és nem kell lemondani a volt Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági egységének valamilyen formában történő helyreállításáról, és nem kell Németország felé orientálódni, hanem éppen ellenkezőleg, még szélesebb körű erőfeszítéseket kell tenni ezen együttműködés eszméjének megvalósítására, hiszen ez lehet az egyetlen garancia a nagyhatalmak (Németország, Szovjetunió, Olaszország) gazdasági befolyásának és szerepének erősödésével szemben.²⁰⁸

Zárásképpen szeretném megjegyezni, hogy a külpolitikai orientáció problémája körül zajló vita a különböző társadalmi csoportosulások belpolitikai küzdelmét tükrözi. Valószínűleg a csehszlovák–szovjet egyezményről folyó vita bizonyos mértékig annak a szellőzőnyílásnak a szerepét játssza, amelyen keresztül a magyarországi rendőrállami körülmények, valamint Gömbös és Kozma erős kéz politikája mellett, a Gömbössel szemben álló egyes politikai pártok ellenzéki hangja megjelenhet. Nem gondolom, hogy Magyarországon korábban ennyire „szabadon” lehetett volna nyilatkozni a külpolitikai orientáció kérdéséről. Az, hogy Gömbös még nem „kiáltott fel”, ahogy ez Stresa előtt a külpolitikai kérdésekről folytatott vitákban megtörtént, azzal magyarázható, hogy a csehszlovák–szovjet egyezmény zavart és nagy tanácsstalanságot okozott a magyar politikai csoportok körében.

Szemjon Mirnij

Eredeti. AVP RF, f. 077. op. 15. p. 106. gy. 1. l. 179–180.

²⁰⁷ Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944): politikus. A Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) egyik alapítója 1918-ban. 1922-ben egységes párti programmal képviselővé választották, de 1923-ban Gömbös Gyulát követve kilépett a kormánypártból és részt vett a Fajvédő Párt megalapításában, és a párt napilapjának, a Szózatnak a szerkesztője lett. 1930-ban megalapította a Nemzeti Radikális Pártot, majd 1936-ban csatlakozott a Független Kisgazdapárthoz. A nyilasok 1944-ben kivégezték.

²⁰⁸ Erre ld. BAJCSY-ZSILINSZKY, Andreas: *Wohin uns wenden?* PL, 1935. június 16. 4–5.

33.
Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
a budapesti csehszlovák követség tanácsosával, František Černyvel
folytatott beszélgetésről
a csehszlovák–szovjet kölcsönös segítségnyújtási egyezmény
hatásáról a magyar katonai körökre
Budapest, 1935. június 16.

Titkos

1935. június 16.

Černy eljött hozzám elmondani, hogy a csehszlovák–szovjet egyezmény milyen hatást tett a magyar katonai körökre. A csehszlovák misszió katonai attaséja, Maca²⁰⁹ azt mondta neki, hogy a magyar tisztok nagyon élénken érdeklődnek arról, hogy az egyezménynek van-e titkos katonai pontja. A magyar tábornokokat különösen a Vörös Hadsereg technikai felszereltsége és légierője érdekli. A Macával folytatott beszélgetéseik során részletesen kikérdezik a „szövetséges” csehszlovák hadsereg technikai felszereltségét. Černy szavai szerint a szovjet légierőről és a Vörös Hadsereg technikai felszereltségéről folytatott beszélgetések „megrázó” élményt keltenek a magyarokban.

2 példányban

Mirnij első titkár

Másolat. AVP RF, f. 077. op. 15. p. 106. gy. 1. l. 158.

34.
Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
az Illyés Gyulával folytatott beszélgetéséről a Bethlen István
és Gömbös Gyula közti ellentétek,
valamint a magyar vidék németbarát hangulatáról
Budapest, 1935. október 2.

Titkos

1935. október 16.

1. Illyés közölte, hogy a „reformnemzedék” egyik képviselője, Matolcsy képviselő,²¹⁰ aki kilépett a Nemzeti Egység Pártjából és nyílt levelet írt Gömbösnek az agrárreform terén követett határozatlan politikája miatt, egy új párt megalapítását és egy napilap kiadását tervezi, amelynek szerkesztésére Illyést kérte fel. Illyés azonban nem fogadta el ezt a felkérést, mivel úgy véli, hogy Matolcsy nem eléggé következetes és radikális a parasztkérdésben, és politikai becsületességében is kételkedik. Matolcsy úgy érzi, hogy Gömbös befolyása apad, ezért

²⁰⁹ Személyére vonatkozó adatot nem találtam.

²¹⁰ Matolcsy Mátyás (1905–1953): gazdasági szakember, politikus. 1935–1944 között országgyűlési képviselő. 1935-ben a NEP programjával választották meg, de a földkérdésben elfoglalt álláspontja miatt még abban az évben kilépett a pártból. 1936–1938 között a Kisgazdapárt tagja, 1939-től a Nyilaskezes Front programjával került a parlamentbe. 1942-ben szakított a nyilasokkal, és belépett a Magyar Élet Pártjába. 1946-ban a népbíróóság háborús bűnösneként 10 év fegyházbüntetésre ítélte.

nagy karrier előtt álló fiatal politikusként megpróbál még időben elhatárolódni a Gömbössel való együttműködéstől.

2. Illyés közölte, hogy egyes híresztelések szerint Gömbös majdnem kibékült Bethlennel. A Bethlen-kormány volt államtitkárának, Dréhrnek a nagy port kavarázó perében²¹¹ tanúként meg kellett volna jelennie a bíróság előtt magának Bethlennek is, ami azzal a veszéllyel járt számára, hogy leleplezik a kellemetlen ügyeit. Egyes „közvetítő barátok” közbenjárásának köszönhetően Gömbös befolyásolta a bíróságot abból a célból, hogy az álljon el Bethlen tanúként történő berendelésétől, Bethlen pedig a maga részéről lemondott Gömbös-ellenes programjának bizonyos pontjairól, például a választójogi kérdésben, és visszafogta a jelenlegi kormány elleni megnyilatkozásainak hevességét.
3. Illyés, aki jól ismeri a vidéket, biztos afelel, hogy a németbarát orientációnak nagy támogatottsága lesz vidéken, és hogy a budapesti németellenes érzelmek nem jellemzők egész Magyarországra. Illyés úgy véli, hogy Budapest egy külön kis világ Magyarországon belül, és a hatása nem terjed a város határain túlra. Budapest elidegenedésére a vidéki Magyarországtól azt hozta fel jellemző példaként, hogy egyes budapesti sajtóorgánumok, amelyek 75 ezres példányszámban jelennek meg, a vidékre kevesebb mint 5–10 ezres példányszámban jutnak el. A vidéket ideológiai tekintetben arra nevelték, hogy legyen hű bármelyik hatalmon lévő kormányhoz, és ha most Gömbös világosan körvonalazott németbarát irányt venne, és tartózkodóbbá válna Olaszország viszonylatában, akkor ezt melegen fogadnák vidéken, hiszen az sosem viseltetett nagy szimpátiával Olaszország iránt.

Minden megyében általában két napilap van: egy kormánypárti, amely teljes egészében alá van rendelve a helyi megyei vezetőknek, és egy legitimista, amelyet a vidéki papság irányít. Budapest úgynevezett liberális eszméinek semmilyen visszhangja nincs a maradi, „tiszteséges” vidéki Magyarországon.

2 példányban:

1 – a 2. Nyugati osztálynak

1 – az irattárba

Szemjon Mirnij

Másodlat. AVP RF, f. 077. op. 15. p. 106. gy. 1. l. 85–86.

²¹¹ Dréhr Imre (1889–1936): kormánytisztviselő. 1923-tól tagja az Egységes Pártnak, 1927-től a párt országgyűlési képviselője. 1926 novembere és 1930 szeptembere között a Népjeléti Minisztérium politikai államtitkára. Mivel belekeveredett a minisztériumban történt sikkasztási és hűtlen kezelési botrányba, lemondott, és 1931-ben az Egységes Pártból is távoznia kellett. Képviselői mandátumát 1935-ig pártonkívüliként megtartotta. Közel négy évig húzódó eljárás után 1936 februárjában a Kúria jogerősen három és fél év fegyházra ítélte Az ítélethirdetés napján öngyilkos lett.

35.
Szemjon Mirnij követségi első titkár feljegyzése
az Illyés Gyulával folytatott beszélgetéséről
a magyar írók viszonyáról
a Népszövetséghez és Gömbös Gyula miniszterelnökhöz
Budapest, 1935. november 5.

Titkos

1935. november 25.

Illyés közölte, hogy a legjelentősebb magyar írókból álló csoport „ankétot” szeretne indítani arról, hogy hogyan viszonyul a magyar társadalom a Népszövetséghez és a háború veszélyéhez. Az ankétot úgy fogják összeállítani, hogy abban tükröződjön a magyar társadalom kedvező viszonyulása a Népszövetség jelenlegi politikájához, ugyanakkor kiemelje a magyar kulturális és társadalmi körök negatív viszonyulását egy európai vagy egy lokális háború veszélyéhez. Az ankéton olyan jelentős nevek is hozzászólnak majd a témához, mint Babits, Zilahy Lajos, Kosztolányi és mások. Korábban ez a csoport a katolikus és más irányultságú francia értelmiségiek felhívásához hasonló felhívást szeretett volna közzétenni különböző felfogású értelmiségiek aláírásával, de egy ilyen felhívás erős ellenállásba ütközött volna, ezért döntöttek emellett, hogy az ankét formáját választják, ami kevésbé „veszélyes”. Ez az ankét lényegében a Gömbös politikájával szembeni állásfoglalás, ezért ez az ötlet természetesen nem talált együttérzésre kormánykörökben.

Megkérdeztem Illyést, hogy lehet az, hogy Zilahy Lajos, aki Gömbös közeli barátjának számít, és nemrég még a jelenlegi kormány belpolitikájának támogatására szólított fel, most úgy döntött, hogy támogatja az „ankét” ötletét. Ha jól tudom, Babits szintén Gömbös „reformpolitikájának” híve. Illyés ellenkezett, és azt mondta, hogy Zilahy Lajos összeveszett Gömbössel, csalódott az ígéreteiben, és ismét visszatért az ellenzéki táborba. Egyáltalán, az, hogy Zilahy, Babits és más olyan írók, akik korábban baráti viszonyultak Gömbös kormányához, most részt vesznek az ankéton, a legjobb jele annak, hogy Gömbös veszített a magyar értelmiség körében meglévő népszerűségéből.

Jellemző, hogy az ankét előkészítésének idején Illyés – saját bevallása szerint – kerülte a velem való találkozást, hogy ne adjon ürügyet az ellene irányuló támadásoknak, és ne mondhassák, hogy a tervezett felhívást és ankétot a szovjet követség sugallatára tették közzé.

Kuriózumként érdemes megemlíteni, hogy a Népszövetség pénzügyi ellenőrt, Royall Tylert támadások érték a sajtóban, amiért a Szovjetunióba utazott.²¹² Ezeket a kirohanásokat megelőzte az általa publikált kedvezőtlen beszámoló jelentés Magyarország gazdasági helyzetéről a folyó költségvetési év első felében. A kormányajtó összefüggésbe kívánta hozni a Szovjetunióba tett útját a magyar gaz-

²¹² Royall Tyler: amerikai gazdasági szakember. 1926-tól a Népszövetség Tanácsa öt rendelte a Magyar Nemzeti Bank mellé pénzügyi tanácsadóként, hogy bizonyos rendszerességgel beszámolókat készítsen a magyar gazdaság állapotáról a Népszövetség számára. Tyler egészen az 1930-as évek végéig Magyarországon maradt, és tevékenységének alapvetően pozitív volt a visszhangja, hiszen sürgette, hogy az angolszász hatalmak egy offenzív gazdasági behatolással ellensúlyozzák a Magyarországon és Közép-Európában eszkalálódó német politikai befolyást.

daságról azt követően publikált kedvezőtlen jelentésével. Illyés is attól tartott, hogy azzal vádolják majd, hogy a Szovjetuniótól kapta a „mot d'ordre”-ot.²¹³

3 példányban:

Szemjon Mirnij

1 – Kresztyinszkij elvtársnak

1 – a 2. Nyugati osztálynak

1 – az irattárba

Másodlat. AVP RF, f. 077. op. 15. p. 106. gy. 1. l. 45–46.

²¹³ Francia „parancs”, „utasítás”.

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

- AVP RF Arhiv vnyesnyej polityiki Rosszijszkoj Federacii
f. 010. Nyikolaj Kresztyinszkij külügyi népbiztos-helyettes iratai, op. 10. p. 50. gy. 32–33, 38–39.; op. 11. p. 68. gy. 30.; op. 13. p. 81. gy. 1.
f. 077. Magyar referatúra iratai, op. 15. p. 106. gy. 1.
- MOL Magyar Országos Levéltár
K 70 Külügyminisztérium Jogi osztályának iratai, 337. cs., 1934–II–1. t.
K 69 Külügyminisztérium Gazdaságpolitikai osztályának iratai, 756. cs., 1934–I–c. t.
K 149 Belügyminisztérium rezervált iratai, 34. d., 1935–1–3267. sz. (Politikatörténeti Intézettől visszakapott iratok, 651. f. 2. csop.)
K 578 Igazságügyminisztérium elnöki bizalmas iratai, 102. d., 1925–1944 (741–1420. sz.), Bi 1101/1934. sz.
- RGASZPI Rosszijszkij goszudarsztvennij arhiv szocialno-polityicseszkoj isztorii
f. 17. ÖK(b)P KB Politikai irodájának iratai, op. 3. gy. 940, 949, 958.; op. 162. gy. 16, gy. 17.

2. Dokumentumgyűjtemények

- DVP SZSZSZR
1971 *Dokumenty vnyesnyej polityiki SZSZSZR. T. XVII. 1 janvarja–31 gyekabrja 1934. g.* Red. GROMIKO, Andrej. Moszkva, Politizdat, 1971.
- 1973 *Dokumenty vnyesnyej polityiki SZSZSZR. T. XVIII. 1 janvarja–31 gyekabrja 1935 g.* Red. GROMIKO, Andrej. Moszkva, Politizdat, 1973.
- SZRO
2000 *Szovjetszko-ruminszkie otnosenyija. T. 2. 1935–1941. Dokumenty i matyeriali.* Red. AVDEJEV, A. A.–ÜNGUREANU, M. R. Moszkva, Mezsdunarodnie otnosenyija, 2000.
- VÁMBÉRY
1935 *A Rákosi-per. Vád – védelem – ítélet.* Összeállította: VÁMBÉRY Rusztem. Budapest, Szerző, 1935.

3. Egyéb nyomtatott források, statisztikák

- KN Képviselőházi Napló
Az 1931. évi július hó 18-ra hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója. XX–XXI. köt. Budapest, 1934.
- MSK Magyar Statisztikai Közlemények
Magyarország 1929. évi külkereskedelmi forgalma. MSK, 80. köt. Budapest, 1931.

- Magyarország 1930. évi külkereskedelmi forgalma. MSK, 81. köt. Budapest, 1932.
 Magyarország 1931. évi külkereskedelmi forgalma. MSK, 82. köt. Budapest, 1933.
 MT Magyar Törvénytár
 Magyar Törvénytár. 1921. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta TÉRFY Gyula. Budapest, 1922.

4. Memoárok

- ANTAL
 2004 Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai. Szerk. GERGELY Jenő. Budapest, Palatinus, 2004.
- DOMOKOS
 1979 DOMOKOS József: Emlékezik egy kommunista védőügyvéd. Budapest, Gondolat, 1979.
- HORY
 1987 HORY András: Bukaresttől Varsóig. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, jegyzetekkel ellátta: PRITZ Pál. Budapest, Gondolat, 1987.
- JUNGERTH-ARNÓTHY
 1989 JUNGERTH-ARNÓTHY Mihály: Moszkvai napló. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, jegyzetekkel ellátta: SIPOS Péter–SZŰCS László. Budapest, Zrínyi, 1989.
- RÁKOSI
 1997 RÁKOSI Mátyás: Visszaemlékezések 1940–1956. 2. köt. Szerk. FEITL István–GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta–SIPOS Levente. Budapest, Napvilág, 1997.
- VAS
 1980 VAS Zoltán: Viszontagságos életem. Budapest, Magvető, 1980.

5. Napilapok

IZ	Izvesztyija
MG	Magyarság
MO	Magyarország
NÚ	Nemzeti Újság
ÓÚ	8 Órai Újság
PL	Pester Lloyd
PN	Pesti Napló
PT	Pesti Tőzsde
ÚL	Új Lap
ÚN	Új Nemzedék

6. Szakirodalom

GERGELY

2001

GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai életrajz*. Budapest, Vince, 2001.

JUHÁSZ

1988

JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Budapest, Kossuth, 1988.

KOLONTÁRI

1999

KOLONTÁRI Attila: *Magyar–szovjet tárgyalások a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételéről (Berlin, 1924)*. In: *Kutatási füzetek. A Janus Pannonius Tudományegyetem Történelmi Doktori Programjának kiadványai*. 5. sz. Szerk. ORMOS Mária–KÁNYA József–PILKHOFER Mónika. Pécs, 1999. 3–29.

2001

KOLONTÁRI Attila: *A Külügyi Népbiztosság munkatársának feljegyzése a magyar–szovjet kapcsolatok perspektíváiról (1939. szeptember)*. In: *Tanszéki Közlemények. A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kara Társadalomtudományi Tanszékének Tanulmánygyűjteménye*. 4. köt. Szerk. KOLONTÁRI Attila. Szekszárd, 2001. 173–179.

2002

KOLONTÁRI Attila: *A magyar–szovjet viszony alakulása 1925 és 1934 között*. In: *A Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kara Társadalomtudományi Tanszékének Közleményei*. 5. köt. Szerk. KOLONTÁRI Attila. Szekszárd, 2002. 66–113.

2004

KOLONTÁRI Attila: *A diplomáciai kapcsolatok felvétele Magyarország és a Szovjetunió között 1934-ben*. In: *Múltunk*, 49. (2004) 3. sz. 120–156.

LACKÓ

1972

LACZKÓ Miklós: *Az Új Szellemi Front történetéhez*. In: *Századok*, 106. (1972) 4–5. sz. 919–983.

MÁTÉ

1986

MÁTÉ István: *Adalékok a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok két világháború közötti történetéhez, különös tekintettel az 1934–1939 közötti időszakra*. In: *Clio, Fiatal kutatók közleményei*, 3. (1986) 2. sz. 229–295.

ORMOS

1984

ORMOS Mária: *Merénylet Marseille-ben*. 2. kiadás. Budapest, Kossuth, 1984.

2000

ORMOS Mária: *Egy magyar médiavezér. Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában*. I–II. köt. Budapest, PolgART, 2000.

PÉTER

1979

PÉTER János: *A magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok történetéből 1939–1941*. Budapest, Kossuth, 1979.

- PRITZ
1982
PRITZ Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején, 1932–1936*. Budapest, Akadémiai, 1982.
- PUSKAS
1995
PUSKAS, Andrej: *Vnyesnyaja polityika Vengrii. April 1927 g.–fevral 1934 g.* Moszkva, Insztitut szlavjanovegyenyija i balkanyisztyiki RAN, 1995.
- SERES
2002
SERES Attila: *A bolsevizmus esküdt ellensége, a Szovjet-unió nagy barátja. Szovjet dokumentumok Gratz Gusztáv pályaképéhez 1924–1925*. In: *Történelmi Szemle*, 44. (2002) 3–4. sz. 369–399.
- 2005a
SERES ATTILA: *A két világháború közötti szovjet–magyar kapcsolatokra vonatkozó iratok az oroszországi levéltárakban*. In: *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 3 (2005) 249–267.
- 2005b
SERES Attila: *Illyés Gyula a budapesti szovjet követségen 1935-ben*. In: *ArchivNet*, 5. (2005) 3. sz. (www.archivnet.hu)
- 2005c
SERES Attila: *Nemzeti ereklyéinket egy politikai fogolyért. Orosz levéltári iratok Rákosi Mátyás és az 1848–1849. évi szabadságharc honvédszászlóinak kicseréléséről (1940)*. In: *Történelmi Szemle*, 47. (2005) 1–2. sz. 129–187.
- 2006
SERES Attila: *Szovjet diplomaták Magyarországon 1924–1941*. In: *Múltunk*, 51. (2006) 3. sz. 53–55.
- VARGA
2003
VARGA Éva Mária: *Hungarica-kutatás az oroszországi levéltárakban*. In: *Levéltári Szemle*, 53. (2003) 4. sz. 3–18.

Tömegpszichózis és irodalompolitika

Lukács György felszólalása a Szovjet Írószövetség Német szekciója pártszervezetének 1936. szeptember 5-én tartott zárt ülésén

A közelmúltban bekövetkezett történelmi léptékű változások – Jürgen Habermas szerint: die nachholende Revolution – eredményeként nagyrészt megnyíltak a volt szocialista országoknak eddig a tudományos kutatás elől gondosan és szigorúan elzárt levéltárai. A párt és állami szervek által „termelt”, féltve őrzött dokumentumok most a „civil” forráskutatás hozzáférhető szövegeivé válnak. A történelmi és irodalomtörténelmi kutatás szempontjából is nagy jelentőségű szervezeti intézkedések következtében Moszkvában egyesült az SzKP KB, a Marxizmus–Leninizmus Intézete (azaz az ottani Párttörténelmi Intézet), valamint a Komintern irattára. Ide most a belépés – tudományos kutatás céljából – bárki számára lehetséges, azzá vált számomra is. Itt tanulmányozhattam azt az 556 lapnyi, német nyelvű jegyzőkönyvet, az 1936. szeptember 4–8. közt a Szovjet Írószövetség német szekciója által rendezett, éjszakai tartott zárt párttaggyűlés anyagát, amelyet mindeddig – jó okkal – titkosítva kezeltek. (A jegyzőkönyv egy-egy példánya ma a Komintern Végrehajtó Bizottsága és a Marxizmus–Leninizmus Intézete egyesített moszkvai kéziratárában, illetve a Forradalmi Írók Nemzetközi Szövetsége iratai közt található; jelzete: Fond 495., opisz 30/d., gyelo 1120, 1121, 1122.)

A zárt ülés nem rutinszerű összejövetel volt. Az újabban közzétett titkos iratok tanúsága szerint (ld. *Izvesztija* ZK KPSzSz, 1989. 8. sz. 78–115.), Kirov 1934. december 1-jén történt meggyilkol(tat)ása után Sztálin már 1935. január 8-án körlevelet intézett a Politikai Bizottság tagjaihoz, egynapos határidővel követelve állásfoglalásukat a helyzet általa történt értékeléséhez. Ezt követően nyomban megkezdődött az úgynevezett „zinovjevista–trockista összeesküvés” felgöngyölítése, amit közvetlenül Sztálin irányított. A hisztérikus ellenségkeresés minden intézményt, üzemet érintett. Másfél év múlva, 1936. július 29-én kelt Sztálin újabb körlevele, ezúttal a területi pártszervek vezetői részére, amelynek címe: „A trockista–zinovjevista ellenforradalmi blokk terrorista tevékenységéről”. E dolgozat közvetlen következménye volt, hogy a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma által 1936. augusztus 19–24. közt lefolytatott tárgyaláson tizenhat régi bolsevikot (köztük öt német emigráns pártfunkcionáriust) ítélték halálra, s az ítéletet már másnap végre is hajtották.

E tömör történelmi vázlat talán elegendő annak érzékeltetésére: milyen légkörben ült össze az Írószövetség német szekciójának zárt párttaggyűlése tíz nappal később, hogy a „forradalmi éberség” jegyében elvégezze tagjai „átvilágítását”. Az ülésen részt vettek az SZKP, a Komintern és a Szovjet Írószövetség vezetőségének képviselői is; az írók sorában pedig ott találjuk Johannes R. Bechert, Willi Bredelt, Ernst Fabrit, Hans Günthert, Hugo Huppertet, Alfred Kurellát, Ernst Ottwaltot, Gustav Reglert, Gustaw Wangenheimet, Erich Weinertet, és Friedrich Wolfot, s végül, de nem utolsósorban a német szekcióhoz tartozó magyar emigráns írókat: Barta Sándort, Gábor Andort, Háty Gyulát és Lukács Györgyöt. (Balázs Béla kimentette magát, mivel szerencséjére a Krímben töltötte szabadságát, és ezt akceptálták.)

Noha Barta Sándor, a szovjet párt (!) írószövetségi szervezőtitkára többször megemlítette a gyakran elfajuló hangvételi vita során, hogy nem „párttisztítás” folyik, mind az ő, mind különösen Willi Bredel, Ernst Fabri, Hugo Huppert, Ernst Ottwalt magatartásából, az egyre agresszívebbé váló keresztkérdéseik jellegéből nyilvánvalóvá vált minden érintett számára, hogy itt az úgynevezett „Kaderabteilung” előterében hangzanak el az önkritikák és a vádak, s mint most ismertté vált: ezen szervezettől egyenes út vezetett a NKVD-hez, onnan pedig a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumához – vagyis a halálba. Az „inkvizítorok” kihallgatói magatartásán – talán Ottwalt kivételével – mi sem látszott annak sejtéséből, hogy néhányan (köztük Barta Sándor is) rövidesen ugyanerre az útra lépnek. Huppert és Fabri nem átalították dicsekvően bevallani, hogy az „éberség” jegyében bizonyítatlan gyanú esetén is jelentéseket tettek az „illetékes hatóságnál”. Betölthették volna-e ilyen körülmények közt az írók az értelmiségtől elvárható „morális instancia” szerepkörét, midőn legtöbbszörük egyszerre került a „tettes” és az áldozat helyzetébe?

Az „átvilágítás” közvetlen ürügye és indítéka annak tisztázása volt: ki milyen viszonyban állt a tucatszámú, már letartóztatott vagy a pártból éppen kizárt „zinovjevista–trockistával, kémekkel, ellenforradalmi bűnözővel, terroristával, sőt Gestapoügynökkel”, noha ezek az emberek többnyire 1918–1919 óta aktív részesei voltak a német, a magyar, általában a közép-európai munkásmozgalomnak, ezért üldözték őket hazájuk hatósága. Nem egy közülük magas (esetenként illegálisan viselt) pártfunkciót töltött be; választott eszméikhez, a mozgalomhoz fűződő hűségüket aligha lehetett kétségbe vonni. Most hosszú évekre visszamenőleg számon kérték (vagyis évek óta gondosan regisztrálták), melyik író hányszor találkozott valakivel, miről folytattak eszmecserét, milyen hanghordozással szólt valaki valamiről, hogyan értelmezhető egy–egy régi írásának egy mondata, valamely utalása, ki kivel volt intim kapcsolatban, akár egyneműek esetén is. A számonkérés éles légkörében megvilágosodik az a mesterségesen kialakított és szított hisztéria, az a beteges félelem és rettegés, az a paranoia határán átlépő gyanakvás, rágalmozgások, denunciaciók és önkritikának nevezett marcangoló önmegalázás, azaz a „forradalmi éberségnek” becézett magatartás, amely előtt mindenki gyanússá vált, amelyben a házastársak megfigyelték és feljelentették egymást. Ahol évtizedes barátságok váltak semmivé, ahol elég volt egy elejtett rosszmájú vagy kétértelmű megjegyzés, hogy évek múlva az már mint bizonyított vád jelenjen meg egy kihallgatási jegyzőkönyv lapjain.

Az annyit aposztrofált „trockizmus” mögött – mint a jegyzőkönyvekből látható – nem valamely kidolgozott eszmerendszerhez való vonzódás rejlett, hanem lapos egyszerűséggel: a mindennapi étellel, a szovjet bürokráciával, a felső hierarchia létmódjával való elégedetlenség, az egyedül helyes mindenkori pártvonaltól akár hajszálnyira eltérő magánvélemény. Johannes R. Becher vesszőfutásra kényszerült, mivel az írói munka különlegességéről és megbecsüléséről mert szót ejteni; szigorúan megrótták azokat, akik panaszkodni mertek arról, hogy nincs lakásuk, ahol dolgozzanak. Maga az egyik „inkvizítor”, Ernst Ottwalt (aki 1943-ban majd egy Gulag mélyén tűnik el) késhegyig menő védekezésre kényszerült, amiért a minden energiáját felőrlő kényszerű aprómunkát okolta azért, hogy nem tudja megírni „nagy művét”, amelyet a párt elvár tőle.

Vannak, akik valószínűs vagy tettetett naivitással ültek a keresztkérdések tüzeiben. Kurella – aki most érkezett több hónapos kaukázusi alkotószabadságáról –

úgymond nem tudott semmiről, de hamarosan megértette, miről van szó, amikor Lazar Schatzkinhoz fűződő 1919-es kapcsolatát kezdték firtatni, ugyanis a magyar Lékai Jánossal együtt ők voltak a Kommunista Ifjúsági Internacionálé alapítói. (Lékai – „szerencséjére” – 1925-ben elhunyt, Schatzkin 1938-ban letartóztatásban halt meg, Kurella öccsét, Heinrichet pedig 1937-ben kivégezték.) Nagy szerencséje volt Gustav Reglernek, akit a Komintern éppen ebben az időben küldött „nyugati munkára”, ahonnan aztán nem igyekezett visszatérni. Zalka Máté is kieroszakolta, hogy Spanyolországba küldjék, egy szándékoltan fedezetlen úton haladva érte el a falangisták tüzérégi tüze. Brechről tudjuk, hogy szilárdan ült dániai emigrációjában, s eszébe sem jutott megjelenni a moszkvai *Das Wort* lapértekezletén, noha tagja volt a szűk körű szerkesztőségnek. Szinte érthetetlen Gábor Andor szellemes és frivol magatartása, vakmerősége, ahogy – érzékelhetően – átlátott a szitán és nevetségessé tette a bestiális következetességű inkvizitorokat. Pedig lehetett félnivalója: ő vezette ugyanis azt az írói munkaközösséget, amelyben később letartóztatott trockistákat „nevelt” és – úgymond – pártfogolt.

Külön kell szólnunk Lukács György szerepéről. Ő csupán az első két éjszakán vett részt az üléseken, amelyek a korai hajnalba nyúló szeánszok voltak. Néhány kevésbé jelentős közbeszólása után 1936. szeptember 5-én tartott mintegy egy órás felszólalást, pontosabban szabad előadást (ebből származnak a szövegben néhol a nyelvi egyenetlenségek), amely viszonylagos komponáltságával kiemelkedik és elüt a töredezett kuszasággal hömpölygő értekezleti anyagtól. Lukács igyekezett eltérni az „átvilágítás” inszINUÁLÓ módszereitől, noha neki is megvoltak a maga személyes ellenségei a másfél évtizedes pártbeli torzalkodások közepette, és nem is mulasztotta el ezeket aposztrofálni, főleg az úgynevezett „proletárirodalom” köreiből származó kontrahenseit. Élesen bírálta az emigráció egészségtelen légkörét, elvi síkra próbálta emelni az „éberség” követelményét – mérsékelt sikerrel. Nehéz megítélni: vajon ebbe az irányba – előre menekülve – próbálta-e elkerülni ő maga is az újabb és rendszeres támadásokat? Nem sokkal vagyunk a Kommunista Akadémia Filozófiai Intézetének értekezlete után, ahol (1934-ben) leszámolást hajtott végre önmaga ellen a *Történelem és osztálytudat* (1923) idealizmusát ért bírálatok következtében, noha még 1926-ban kisebb könyvnyi terjedelemben igyekezett visszaverni Avram Gyeborin és Rudas László éles kritikáját.¹ De meg kell állapítanunk, hogy az egzisztenciális önvédelem és irracionális párthűség tudathasadásos állapotában most 1936-ban maga is éles hangnemben lépett fel a náci fasizmus ügynökeinek minősített trockista „söpredék” ellen, és követelte ő is – obligát módon – a „forradalmi éberséget”, a tömegekkel való kapcsolat erősítését, a pártvonal feltétlen követését. Ugyanakkor feltűnő, hogy az 1935 augusztusában tartott VII. Komintern-kongresszuson meghirdetett népfrentpolitika szellemével ellentétesen Lukács azzal vádolja a „trockistákat”, hogy fel óhajtották oldani a pártot a népfrent „kásájában”. (A népfrentpolitikával való szembehelyezkedés – mint ismert – Kun Bélának a Komintern vezérkarából való eltávolításához vezetett, Kunt 1939. november 30-án főbe lőtték). Lukács mereven „balos” megnyilatkozásaival egyidejű-

¹ Ezt a Politbüro által megsemmisítésre ítélt, majd a Komintern irattárában elhelyezett, akkor nem publikált és zárt anyagként kezelt *Chvostismus und Dialektik* című írást 1996-ban tettem közzé eredeti nyelven, Budapest, Áron Kiadó, és a Magyar Filozófiai Szemle 1996. 4–6. számában, 459–537. fordításomban.

leg lojális fordulatok keretében próbálta menteni Bechert, Hans Günthert és Gábor Andort az őket ért támadások ellenében. A Forradalmi Írók Nemzetközi Szövetsége (főleg Illés Béla) ellen ekkor annál inkább könnyű volt hadakoznia, mivel az 1932. április 23-i párthatározat után a RAPP-ot követő csoport már ki volt kapcsolva a közéletből, többük sorsa pár év múlva ugyanaz lett, mint az 1936-os „inkvizítoroké” és azok áldozataié.

Ha számba vesszük az emigráns német párt valamilyen formában érintett azon több mint félszáz tagját, akik a hitleri fasizmus elől menekültek, s akik a sztálini kelepceből már nem menekülhettek, túlnyomó többségük tömör életrajza így végződik: az NKVD letartóztatta, kivégezték. A statisztikák szerint 2546 német emigráns kommunisztát végeztek ki, küldtek a Gulágra – vagy szolgáltatott ki 1939 augusztusa után Hitlernek. Sorsuk összességében mélységes tragédiáról ad számot: a kommunizmus és a fasizmus egymás elleni kéréllhetetlen küzdelmének fogaskerekei közt őrlődtek fel. A sztálinizmus eszelős bestialitása motiválja pusztulásukat, aminthogy a hitlerizmus antikommunista gyűlölete azokét, akiket Sztálin tömegével szolgáltatott ki a Gestapónak. És mindez az NKP úgynevezett „Kis Bizottsága” (köztük Wilhelm Pieck, Walter Ulbricht) tevékeny közreműködésével. A négy éjszakán át folyt ülésekről készült jegyzőkönyvek sem adnak választ azonban arra a rejtélyes kérdésre: végül is mi vitte és tartotta meg – a szó szoros értelmében – a grasszáló halál torkában is a munkásmozgalom eszméi mellett a kivégzett és az életben maradt ezreket. Pedig valószínűleg van válasz erre a kérdésre.

Az alábbiakban Lukács György német nyelven tartott felszólalását, majd annak magyar nyelvű fordítását közöljük. A Lukács szakirodalom – a speciális körülmények miatt – eddig figyelmen kívül hagyta ezt az ideológiatörténetileg jelentős dokumentumot.

Georg Lukács' Ansprache an der geschlossenen Parteiversammlung am 5. September 1936 in Moskau

Genossen! Ich muß zuerst um euere Geduld bitten, da ich mehr über allgemeine Fragen als über persönliche Fragen sprechen werde. Das hat einen höchst objektiven Grund. Ich glaube von allen Anwesenden bin ich der einzige, der nicht Mitglied dieser kommunistischen Organisation ist. Ich habe an den Zellsitzungen nicht teilgenommen, und die ganze Richtung meiner Arbeit war so, daß ich an sehr vielen dieser Kämpfe, die hier waren, nicht beteiligt war. Das bedeutet nicht, daß ich die Verantwortung für die ganze Entwicklung, die hier gewesen ist, ablehnen darf und daß ich nicht ebenso stark kämpfen mußte wie jeder einzelne Genosse. Ich werde, wenn ich in der Mehrzahl spreche, so spreche nicht ich im pluralis majestatis, sondern in erster Linie von der Schuld, die ich habe. Aber ich möchte die Sache vom allgemeinen Standpunkt aus ansehen, wie sich die Linien hier, dem, der an dem täglichen Kampf nicht beteiligt war, widerspiegeln.

Ich glaube, das zentrale Problem ist das Problem des Versagens unserer Wachsamkeit. Die Fälle Süßkind sind uns bekannt. Die bisherigen Fälle sind uns bekannt, daß eine Reihe von Genossen schwere Fehler in bezug auf Wachsamkeit gemacht haben. Es taucht die Frage [auf], auf welcher Grundlage, unter welchen Verhältnissen, unter welchen Prinzipien sind diese Fehler entstanden. Die eine Frage ist, die Fehler, die die Genossen Gábor, Becher, Günther und ich individuell gemacht

haben, zu konkretisieren, Selbstkritik zu üben und die Genossen auf den richtigen Weg zu bringen. Ich will über das Allgemeine so schnell wie möglich hinwegkommen. Ich glaube, daß in der Frage der Wachsamkeit ein vollkommen neues Problem sich zeigt, dessen Anzeichen schon im Kirov-Prozeß da waren, die aber jetzt vollständig klar hervorgetreten sind. Die Parteifeinde sind früher mit einer bestimmten ideologischen Plattform aufgetreten. Wir konnten analysieren: Der Mensch ist ein Bucharinist, ein Trotzist usw. Die jetztigen Parteifeinde haben keine Plattform, sondern treten in der Maske parteitreuer Menschen auf. Ich verweise darauf, daß man z. B. Nathan Lurje das „Linienschaff“ genannt hat, ich verweise auf den Artikel Sinowjews bei Kirows Tod. Süßkind hat nie Reden gehalten, ohne mit Stalin anzufangen und zu enden. Niemals ist bei Süßkind der Schatten aufgetaucht, daß er sich mit der Parteilinie in Opposition befinden würde. Diese Leute zu entlarven bedarf es einer komplizierten Wachsamkeit. Es handelt sich um viel raffiniertere Formen. Ich verweise darauf, daß Becher erklärte, daß Schmückle ihm nie solche Erklärungen gegeben hat usw. Diese Wachsamkeit, das ist keine Entschuldigung für uns. Aber wenn wir die Frage untersuchen, müssen wir feststellen, daß hier allgemeine Schriftstellerfragen vorhanden sind, nicht nur deutsche Schriftstellerfragen. Im russischen Verband gehen die größten Diskussionen vor sich, weil der Bandit Pikel Mitglied des russischen Schriftstellerverbandes gewesen ist und ein ständiger Mitarbeiter von Teatr und Nowy Mir, deren Leiter Bronski ist. Ich möchte hier gleich eine ideologische Frage aufwerfen. Ich bin der Ansicht, daß die Erhöhung des ideologischen Niveaus mit der Erhöhung der Wachsamkeit verbunden ist. Gen. Bronski, der Redakteur von Nowy Mir, ist bei den Diskussionen über den Naturalismus und die Formalisten in absolut fascher, von der Partei verurteilter Form aufgetreten, indem er sagte, Naturalisten und Formalisten seien Feinde der Sowjetmacht. Man muß schärfstens die Naturalisten und Formalisten zur Verantwortung ziehen. Ich möchte zur Erwägung stellen, ob zwischen dem blöden Radikalismus von Bronski und damit, daß Pikel Mitarbeiter seiner Zeitschrift war, nicht ein Zusammenhang besteht. Jemand, der den Kampf gegen eine falsche Ideologie so auffaßt, nicht gerade in die Arme solcher Leute fällt. Wenn es uns nicht gelingt, unser eigenes Arsenal diesem Raffinement gewachsen zu machen, so helfen unsere guten Entschlüsse nicht, morgen werden wieder Leute dasein, die das machen. Und ich glaube, es ist Tatsache, daß unser russischer Schriftstellerverband in den großen ideologischen Fragen, hinter der Linie des ZK zurückgeblieben ist. Ich möchte so kurz wie möglich sein.

Wenn wir daran denken, was für ungeheuer wichtige Tatsachen, was für große ideologische Schritte seit der Begründung des Schriftstellerverbandes vom ZK der WKP gemacht wurden; ich werde ganz kurz auf die Schriften des Gen. Stalin über die Geschichtsbücher, den Beschluss des ZK über die Pädagogen, die nicht spezielle Fragen sind, sondern Fragen von ungeheuer ideologischer Bedeutung, hinweisen und damit das Niveau der Diskussionen vergleichen, die im Schriftstellerverband auf Grund des ausgezeichneten richtunggebenden Artikels in der Pravda vor sich gehen. Dann sehen wir, daß es dem Schriftstellerverband nicht gelungen ist, in den allgemeinen ideologischen Fragen auf der Höhe der Zeit, auf der Höhe der Weisungen des ZK zu stehen. Ich möchte sagen, daß selbstverständlich ein enger Zusammenhang zwischen dem Versagen der Wachsamkeit und dem Versagen an der ideologischen Front bei den Schriftstellern im allgemeinen besteht.

Ganz kurz zu unseren Fragen: Ich habe den russischen Schriftstellerverband behandelt, weil das das Sowjetmilieu ist, zu dem wir gehören. Wir deutschen Schriftsteller stehen in einer besonderen Lage, und zwar deshalb, weil wir Emigranten sind. Ich möchte sehr scharf darauf eingehen. Dieses Emigrantenleben birgt viele Krankheiten innerhalb unserer Organisation in sich. Wir haben aus der Tatsache unserer Emigration nicht die genügenden Konsequenzen gezogen, sie artete in persönliche und krankhafte Züge aus. Wir wissen ganz genau, wie schon Marx, Engels und Lenin über die Emigration geschrieben haben und gegen diese Emigrantenpsychose ankämpften. Bei uns wurde sie nicht bekämpft. Worin besteht die zentrale Frage dieser Krankheit? Sie besteht darin, daß der Emigrant nicht in einer unmittelbaren Beziehung zu den lebendigen Massenbewegungen des Proletariats steht, daß die Emigranten hier nicht genügend mit dem russischen Leben verbunden sind, es herrscht nicht der enge Kontakt. Früher hatte jedes Wort, jeder Artikel, der aus den Massen kam, sofort eine Konsequenz. Dementsprechend wurden bei den Menschen ihre Fehler sofort offenkundig, es entstand auch Verantwortungsgefühl. Diese lebendige Kontrolle ist zwar auch heute bei den Emigranten da, aber in ihrer Konsequenz sehr viel schwerer, denn sie kommt viel später zur Auswirkung. Selbstverständlich ist die Sache so, daß, wenn ein Artikel falsch geschrieben wird, er in Deutschland verheerende Konsequenzen hat. Nach $\frac{3}{4}$ Jahren hört er erst, was für Verheerungen er damit angerichtet hat.

Diese Situation des Nichtverbundenseins mit den breiten Massen hier in der Sowjetunion darf nicht länger bestehen bleiben. Es gibt nur einen Weg: die Teilnahme an der Massenbewegung. Ein Mensch wie Lenin, der so intensiv mit der russischen Bewegung beschäftigt war, gab die lebendige Verbindung und sogar die führende ideologische Beeinflussung der Massenbewegung nie aus den Händen. Für uns ist als Massenbewegung das lebendige russische Leben da, und ich frage alle Genossen, die hier sind, haben wir nicht genug getan, um diese Emigrationskrankheit zu liquidieren? Ich weiß, es gibt große Schwierigkeiten wegen der russischen Sprache. Wir haben unsere Pflicht nicht getan. Wir haben in dieser Emigrantengruppe gesessen, und aus diesem Sitzen heraus kam es notwendigerweise zu einer solchen Atmosphäre der Prinzipienlosigkeit, der Intrige usw. Ich will damit nicht sagen, daß alle Differenzen prinzipienlose Differenzen sind. So spielen sich die Dinge nicht ab, daß Genossen, die in der Bewegung gute Parteiarbeiter sind, jetzt jedes Prinzipielle verlieren. Ich behaupte, daß in sehr vielen Fällen Elemente der Prinzipienlosigkeit eingedrungen sind und diese Elemente dann die Sache in eine unrichtige Bahn gelenkt haben, die entstellt haben und dadurch bei den einzelnen Genossen zu einer Entstellung der Partei geführt haben. Ich möchte sagen, wenn die Genossen gestatten, das an einem mir sehr nahe liegenden Beispiel (zu) illustrieren, an dem Gen. Gábor, mit dem ich seit 18 oder 20 Jahren in einer sehr engen Beziehung stehe, den ich 1918 in einer antimilitaristischen Gruppe, die sich damals in Ungarn gebildet hatte, kennenlernte, mit dem ich in der ungarischen Partei bis ungefähr 1924/25 zusammengearbeitet habe, den ich in Deutschland in den Jahren 1932 kennenlernte und jetzt hier. Wenn ich daran denke, was Gen. Gábor für uns in Ungarn in den Jahren 1920/21 gewesen ist, der eine ganze Gruppe von Schriftstellern, Zeitungsschreibern bearbeitete, fast allein, Massen an guten, antifaschistischen Gedichten, Broschüren in die Welt geworfen hat und der auch in der Reinigung der Partei von Spitzeln und verdächtigen

Elementen eine aktive Rolle gespielt hat. Wenn ich an die Aktivität des Gen. Gábor in Deutschland denke, wo wir die Einheitsfrontbewegung durchführten und gegen alle Abweichungen unnachsichtig gearbeitet haben, wenn ich das mit dem Fall Brand vergleiche, wenn ich die Fehler des Gen. Gábor im Falle Brand betrachte, so sehe ich eine Entstellung seiner Parteiphysiognomie. Gen. Gábor wäre in der lebendigen Bewegung so etwas unmöglich passiert. Das sei nicht zu seiner Entschuldigung gesagt, denn ein alter Parteigenosse wie Gábor hätte darüber nachdenken müssen, wo das Ungesunde seiner Existenz liegt. Ich verweise darauf, daß Gen. Gábor immer wieder davon gesprochen hat, daß die Kämpfe mit Süßkind, Schmückle und Reimann seine Perspektive in dieser Angelegenheit entstellt haben. Ich finde, das typische Zeichen dafür ist, daß es sich um eine Emigrationskrankheit handelt, denn in einer lebendigen Bewegung, wo links auf rechts stößt, wo sich lebendige Massenbewegungen herauskristallisieren, ist es selbstverständlich gleichgültig, wie sich Süßkind, Schmückle, Reimann dazu verhalten. Das Problem steht im Vordergrund. Die Tatsache, daß die Stellungnahme von Süßkind, Reimann usw. die Wachsamkeit von Gábor verdunkelt hat, ist für mich ein Symptom, daß irgend etwas Krankhaftes, Unrichtiges vorhanden ist. Dasselbe bezieht sich auf die Frage der Genossen Becher und Günther, die ich ebenfalls aus ihrer früheren Arbeit kenne und bei denen ich sagen muß, daß die Panik im April 1933 absolut nicht zu dem Bilde stimmt, das ich von beiden Genossen von Deutschland in lebendiger Arbeit mir gebildet hatte.

Aber, Genossen, diese besondere, diese schlechte Form der Emigration hat bei uns Schriftstellern noch ganz besonders schlechte Formen. Und damit kein Mißverständnis in bezug auf die Schlußfolgerung entsteht – ich müßte dann einen etwas großen Umweg machen –, will ich meine Schlußfolgerungen vorwegnehmen und sagen, daß es zwei Perioden in unserer Emigration gibt. Ich spreche jetzt von dieser großen, nämlich der Periode 1933/34 und der darauffolgenden Periode. Ich muß sagen, was wiederum nicht bedeutet, daß nicht doch in einzelnen Punkten Kritik geübt werden muß, seitdem die parteimäßige Führung bei uns bei dem Gen. Barta liegt, seitdem Gen. Bredel aus dem Ausland gekommen ist, ist bestimmt ein außerordentlich großer Fortschritt in der Reinigung der Atmosphäre vorhanden. Ich möchte, wenn ich von der Emigrationsperiode spreche, betonen, daß ich von der Periode 1933/34 spreche und in dieser Periode sehr viele Wurzeln der Fehler sehe, die jetzt in der ganzen Organisation begangen worden sind. Was war diese Periode im ganzen, 1933/34? Das war die Periode der sogenannten MORP, wo die Genossen Illés, Ludkiewicz und Dinamow führten. Mit Dinamow habe ich sehr wenig zu tun gehabt. Was ich mit ihm zu tun hatte, bestimmt mich nicht in meinem Urteil. Unmittelbar zu tun haben wir mit Illés und Ludkiewicz. Dazu kam, daß zuerst Dietrich, später Süßkind und Reimann die von der Komintern bestimmten ideologischen Leiter dieser Organisation waren.

Jetzt: Wenn ich mir ein Gesamtbild über diese Zeit machen will, so würde ich das – kurz gesagt – so sagen, daß nachdem in dem ganzen russischen Schriftstellerleben die Organisationform der RAPP liquidiert war, hat in der MORP die Organisationsform der RAPP noch ungehindert weitergelebt. Ihr wißt, daß Gen. Illés einer der ideologischen Wortführer der RAPP gewesen ist. Also die Fortführung der RAPP lag sozusagen bei Illés in guten Händen und nur, daß die Liquidierung der RAPP-Ideologie zur Liquidierung jeder Theorie, zur Theorie der Prinzipien-

losigkeit geführt hat. Ich möchte das an einigen Ausführungen Heinrichs illustrieren. In einer der wenigen Fraktionssitzungen, an denen ich die Möglichkeit hatte teilzunehmen, hat Süßkind u. a. ausgeführt: Es ist vollkommen egal, was die Schriftsteller schreiben, es ist nicht unsere Aufgabe, das zu analysieren und zu kritisieren. Es kommt darauf an, ob die Schriftsteller unsere Aufrufe unterschreiben oder nicht. Ich weiß nicht, ob ich wörtlich genau zitiere, denn diese Sitzung hat im Januar 1933¹ stattgefunden. Ich glaube, die Genossen, die anwesend sind, werden zugeben, daß das sinngemäß der Inhalt der Ausführungen Süßkinds gewesen sind. Das Protokoll dieser Sitzung ist verschwunden, weil diese Sitzung ein maßloser Skandal gewesen ist. Die Genossen, die damals an der Arbeit teilgenommen haben, bitte ich mich zu korrigieren, wenn ich nach 2 ½ Jahren, es war im Januar 1934, etwas überspringe. Die Kontrolle der Ausführungen bietet nur unser Gedächtnis.

Im Dezember hat Gen. Becher den Gen. Gábor aufgefordert, einen Leitartikel für die Internationale Literatur zu schreiben. Dieser Leitartikel existierte nur im Manuskript. Plötzlich wurde eine außerordentliche, erweiterte Redaktionssitzung einberufen, wo Gen. Reimann ein Referat über die Linie des Buches und die Korrektur der Linie des Buches gehalten hat. Das Referat drehte sich ausschließlich um diesen Leitartikel, den von den anwesenden 30 oder wieviel Genossen niemand gelesen hatte. Erst nachdem einige anwesende Genossen sehr energisch darauf gedrängt haben, daß man den Leitartikel kennen muß, bevor man darüber diskutiert, haben sie eine Pause von zehn Minuten eingeschaltet, und der Artikel wurde den Genossen vorgelesen. Ich sage das nur zur Illustration der mehr als rassistischen Methoden, mit der die Sachen ausgeführt worden sind. Die Diskussion lief so aus, daß wenn jemand gewagt hat über das Gesamtbild des Genossen Gábor zu sprechen und zu sagen, in dem Buch gibt es auch noch andere Probleme, so wurde er zu einem Versöhnler deklariert. Die Sitzung endete damit, daß man gewissermaßen einen Ausschlußantrag gegen Gen. Gábor stellte. Die Genossen werden sich erinnern. Gen. Huppert hat in Charkow darüber gesprochen, und zwar dasselbe, was Gen. Barta uns vorgetragen hat. Gen. Barta und ich sind damals aufgetreten und haben erklärt, wir sind mit dem Artikel von Gábor nicht einverstanden. Ich kann mich an die einzelnen Punkte, wo ich nicht einverstanden gewesen bin, nicht erinnern. Es war ein Punkt, wo mir das Problem der Thematik nicht richtig schien. Wir sagten, die Frage ist zu eng gestellt, man müßte über die allgemeine Linie des Buches diskutieren. Im Rahmen dieser allgemeinen Linie müßte man die Fehler der einzelnen Genossen, darunter auch die des Gen. Gábor, beurteilen. Weil wir damals aufgetreten sind, sind in der Resolution Huppert, Gábor und ich als Versöhnler gebrandmarkt worden. Diese Sitzung war ein solcher Skandal, daß man die Resolution niemals veröffentlicht hat. Und trotz großer Anstrengungen gelang es später nie, das Protokoll zu Gesicht zu bekommen. Offenbar hat man Süßkind in der Komintern gesagt, daß 1934 solche Sitzungen unmöglich sind. Diese Stimmung, diese Art der Behandlung der Fragen, ist in der von Illés geleiteten MORP gang und gäbe gewesen. Ich darf vielleicht einen persönlichen Fall erzählen. Genosse Becher, du warst dabei.

¹ helyesen: 1934

Ich habe auf Wunsch der Genossen einen Artikel über Expressionismus geschrieben. Der Artikel ist an Dietrich weitergeleitet worden, mit der Erklärung, der Artikel scheint uns rein idealistisch und kommt nicht in Frage. Gen. Becher und Illés haben mich gerufen. Ich habe erklärt, bitte schreibt Gen. Dietrich, daß das als offizielle Anschauung der Komintern gilt. Dann gibt es darüber keine Diskussion. Nein, sagten die Genossen, das ist die Meinung des Gen. Dietrich. Ich sagte in grober Weise, daß meine seelische Stimmung Gen. Dietrich nicht interessieren soll, Gen. Dietrich soll sagen und Argumente bringen, daß diese und diese Gründe idealistisch sind. Dieses Auftreten hatte zur Folge, daß von Dietrich überhaupt keine Antwort eingetroffen ist. Gen. Dietrich war nicht imstande, ein so apodiktisches Urteil zu begründen. Ich glaube, jeder Genosse könnte noch 20 oder 25 solche Fälle erzählen, daß jeder ideologische Kampf, jede ehrliche Mitarbeit usw. unmöglich gemacht worden ist. Ich verweise noch darauf, daß im Frühjahr 1934 eine Konferenz der deutschen Schriftsteller stattgefunden hat. Zu dieser Konferenz war ich nicht einmal als Gast eingeladen. Ich weiß nicht, was für Schriftsteller teilgenommen haben. Jedenfalls mußte das Niveau so hoch gewesen sein, daß ich nicht einmal als Gast teilnehmen konnte. Genosse Illés hat im März 1934 einen Artikel über die ungarische Literatur geschrieben, in dem sämtliche ungarischen Schriftsteller, die nicht zur engeren RAPP-Gruppe gehörten, aus der ungarischen Literatur herausgestrichen worden sind, wie z. B. um ein Beispiel zu sagen, das euch bekannt ist, daß Gen. Révai, der in der Komintern arbeitet, der in der Literaturbewegung vor der Diktatur eine große Rolle gespielt hat, der später, in unserer legalen literarischen Bewegung führend beteiligt war, dieser Genosse Révai war verschwunden. Dagegen ist als einziger Kritiker, den die ungarische Literatur hervorgebracht hat, der Gen. Jan Mathejka erschienen, der als Schriftsteller die einzige Eigenschaft hat, daß er zur Illés-Gruppe gehörte.

Ich gab eine Charakteristik dieser Periode. Die Genossen Weber und Most waren damals nicht in Moskau. Es wird aber so aussehen, als ob ich leere Anklagen gegen dieses Regime erheben würde. Dieses Regime, behaupte ich – ich habe die Theorie von Süßkind konstruiert – aus diesem ist die ganze Schmücklerade in der Literatur groß geworden. Ich möchte sagen, daß zwischen ideologischen Methoden und Politik ein sehr großer Zusammenhang ist. Wenn Schmückle eine Methode vorschlug, hat Genosse Becher sie als Essayismus akzeptiert. Worin bestand aber dieser Essayismus? Darin daß er jede marxistische Darstellung und Terminologie vollständig unter den Tisch fallen ließ. Das ist, wie Schmückle sagt, der Weg, wie wir zu den parteilosen Schriftstellern kommen. Marx und Lenin haben nie gesagt, daß, wenn wir die Massen gewinnen wollen, wir ihnen Konzessionen machen müssen. Wir sollen so schreiben, daß die Nichtkommunisten uns verstehen. Aber ich frage, ist es nicht richtiger, daß man sein marxistisches Gesicht zeigt und es nicht verbirgt, als wenn man diesen Dreck produziert, der stellenweise überhaupt keinen Sinn hat. Ich will damit den Genossen klar machen, daß diese Methoden bei Gen. Hu[?] ein Problem des Erbes sind. Wenn einzelne französische Genossen in dieser Frage einen Fehler machen, das hat die französische Partei zu korrigieren. Wir müssen die französischen Genossen darauf aufmerksam machen, daß Schmückle ein Konterrevolutionär ist. Aber in einer solchen Situation wie der augenblicklichen, wo uns persönlich und ideologisch Schriftsteller wie Mann und andere uns immer näher kommen, ist es da nicht

notwendig, eine klare Sprache zu führen? Das ist der Punkt, wo ich an den Genossen Becher große politische Vorwürfe zu machen habe. Er hat die politischen Konsequenzen, er hat all das, was sich hinter diesen Dingen verbirgt, nicht gesehen, daß Schmückle niemals eine parteifeindliche Äußerung getan hat. Die Parteifeindlichkeit von Schmückle bestand eben in der Anpassungsfähigkeit in den verschiedenen Situationen. Schmückle trat nicht offen gegen die Partei auf. Auch in seinen Artikeln ist er nicht so aufgetreten. Aber diese Tätigkeit konnte viel verbergen. Andererseits war es eine offene und klare Schädigung der wirklichen Durchführung der Einheitsfront, nämlich dieser sehr schwierigen Frage, wie wir, ohne in der alten abstoßenden, sektiererischen Weise aufzutreten, die kommunistische Idee wirklich propagieren, wie wir die Hegemonie der kommunistischen Idee innerhalb der Einheitsfront zur Geltung bringen sollen. Ich möchte unterstreichen, daß das nicht so verstanden wird, daß die Einheitsfront bedeuten würde, daß wir Kommunisten unser Gesicht zu verstecken haben, davon zeigt weder die spanische noch die französische Volksfront, wo sehr große Erfolge erreicht worden sind, eine Spur. Die französischen und spanischen Kommunisten zeigen offen ihr Gesicht und mit politischer Klugheit, je nach dem betreffenden Schritt, der zu tun ist, das Hemmende zu Fall zu bringen. Das Regime Süßkind-Shmückle ging dahin aus, einen Brei aus der Volksfront zu machen. Das ideologische, das anschauliche Gesicht der Kommunisten vollständig zu verbergen bedeutet, auf die Hegemonie der kommunistischen Ideologie innerhalb der Volksfront vollständig zu verzichten. Das ist aber gewissermaßen nur die ideologische Seite der Sache. Ich komme zurück auf die organisatorische Seite.

Glaubt ihr, Genossen, daß diese Sitzung, in der der Genosse Gábor ausgeschlossen, die Genossen Barta (?) und ich gebrandmarkt werden sollten, daß das eine Zufallsmaßnahme ist. Nein, ich bin der Überzeugung, es handelt sich bei Süßkind und seinem Gewürf um einen Versuch, systematisch aus dieser Bewegung jene Genossen auszurotten, bei denen sie eine Gefahr für ihre Pläne gefürchtet haben. Diese Genossen, die entweder mit ihnen gegangen oder die ihrer Sache gegenüber blind gewesen sind, die waren für Süßkind in Ordnung. Bei Genossen, wo sie Kritik gefürchtet haben, dort sollte mit organisatorischen Maßnahmen vorgegangen werden, die sollten in irgendeiner Weise entfernt, totgemacht, politisch diffamiert werden usw. Es sollte eine Kaderpolitik geführt werden, die eine Reihe der besten Elemente der deutschen proletarischen Literatur aus der Literaturbewegung einfach ausmerzt, ausrangiert, entfernt, in irgendeiner Weise hinausbringt.

Jetzt Genossen, will ich sagen, kann selbstverständlich in einer solchen Atmosphäre keine feste Literaturbewegung entstehen. Diese Atmosphäre war eine Atmosphäre der Hochzüchtung sämtlicher schlechten Seiten der Emigration, und wenn im Jahre 1934 ein besserer Geist in unsere Reihen gekommen ist – ich betone hier das Verdienst der Genossen Bredel und Barta in dieser Hinsicht und betone, daß es für uns ein unerhörter Vorteil war, daß Süßkind aus unserer Arbeit entfernt ist –, so möchte ich sagen, unser Versagen in den Fragen der Wachsamkeit beruht darin, daß wir die Krankheiten dieser Periode noch nicht völlig liquidiert haben. Ich möchte da wieder auf den Fall des Genossen Gábor hinweisen. Genosse Gábors Fehler hängen sehr eng mit dieser Periode zusammen, aber seit dieser Periode ist (sind) 1½ Jahre vergangen, und Genosse Gábor ist erst gestern

zu der Überzeugung gekommen, daß sein Schritt falsch war. Es zeigt sich in diesem Falle, daß die Fehler, die auf dem Boden dieser Periode gewachsen sind, von uns noch nicht vollständig liquidiert sind. – Ich möchte sagen, daß die Theorie des Genossen Becher von der besonderen Art des Schriftstellers, bei dem ich mit Freuden sehe, daß Genosse Becher in seinem Artikel schon einige Schritte nach rückwärts macht, er führt einen Rückzug, aber im Vergleich zu den Formulierungen, die du in diesem Auszug gegeben hast, ist es ein Rückzug, der falsch ist. Ich hoffe, daß du dies bald liquidieren und in einen wirklichen Rückzug eintreten wirst. Mit diesem ideologischen Korpus hängt eine sehr wichtige Parteifrage, die mit der Wachsamkeit eng verknüpft ist, zusammen, die Frage der Parteidisziplin. Lenin sagt in den Kinderkrankheiten und an verschiedenen anderen Stellen, daß die Grundlage der Disziplin die richtige Politik, die richtige Ideologie ist. War das in dieser früheren Periode vorhanden? Hat die Disziplin teils bloß mechanisch existiert, ist teils auf diese mechanische Disziplin eine solche Reaktion gekommen, wie wir es in der Theorie des Genossen Becher sehen? Es muß eine vollständige ideologische Gesundheit, ein Ausrotten aller dieser Emigrationselemente bei uns vorhanden sein. Nur dann kann die Disziplin zu einer lebendigen Disziplin werden, zu einer Disziplin, daß für uns als Kommunisten die Erfüllung der Parteiarbeit zu einer Selbstverständlichkeit, nicht zu einem drückenden, unangenehmen Gefühl wird. Denn ich glaube, Genossen, ihr habt alle aus der Becher-Rede herausgehört, daß man in dieses In-die-Sitzung-Gehen und An-Sitzungen-Teilnehmen vielleicht machen muß, aber im Grunde ist es eine schreckliche Sache, die meiner Erlebnisfähigkeit, meiner dichterischen Fähigkeit widerspricht. Ich glaube, daß wir diese Dinge sehr radikal auszurotten haben.

Um auf den jetzigen Vorfall zu kommen: Das Verhalten der Genossen Becher und Günther in dieser Schriftstellersitzung ist vom Standpunkt der Parteidisziplin ein unerhörter Fall. Bei einer normal funktionierenden Parteiorganisation kann es überhaupt nicht vorkommen. Wir müssen also, und das ist eine der wichtigsten Fragen, die Disziplin in der Organisation wirklich herstellen. Und zwar meine ich jetzt damit einen solchen Arbeitsplan, eine solche Art unserer Tätigkeit, daß eben diese Ideologie der Disziplinlosigkeit – ich will nicht eine Disziplinlosigkeit sagen, aber sie liegt darin – wirklich mit den Wurzeln ausgerottet werden wird.

Genossen! Ich habe schon früher betont und möchte das jetzt, wo ich sehr scharf kritisch gesprochen habe, stark unterstreichen, daß wir in den letzten Jahren große Fortschritte gemacht haben, daß die Internationale Literatur nach der Entfernung von Schmückle besser geworden ist, daß Das Wort eine Errungenschaft der Arbeitsgemeinschaft bildet. Wir sollen heute darüber sprechen, daß diese Arbeit nicht ausreichend war, um bei uns die falsche Theorie, die ideologische Verworrenheit, alle diese Momente zu liquidieren, die dann zu einer Grundlage, zu einer wirklichen, einer echten Wachsamkeit werden soll.

Ich bin der Ansicht, wir müssen alle diese Fragen klären, und wir werden über diese Fragen noch sehr viel zu sprechen haben. In dieser Sitzung werden wir uns sehr viel mit den einzelnen Genossen beschäftigen. Wir haben das zu tun, und das ist eine außerordentlich wichtige Frage. Denn wir haben jetzt in den einzelnen Fragen zwei Dinge zu erledigen. Erstens die Liquidation der Schädlinge, und wer verantwortlich ist, daß diese Schädlinge hier gearbeitet haben. Zweitens: Die Fehler einzelner Genossen, die wir aus ihrer früheren Arbeit kennen und von

denen wir wissen, daß sie mehr oder weniger schwere Fehler gemacht haben, die aber Genossen sind, mit denen wir auch in Zukunft arbeiten wollen. Wenn wir jetzt die Genossen Gábor, Günther und Becher schlagen, und wir haben sie gewaltig geschlagen und müssen sie schlagen, so wollen wir einen Gen. Becher halten, nur seine dichterische Sensibilität soll sich nicht entwickeln, <um> als Kompensation dafür solche Fehler zu haben. Wir wollen das Temperament und dieses Kümmern um die Kader des Gen. Gábor haben, wollen es aber nicht haben im Zusammenhang mit den Fällen von Brand usw. Es ist eine andere Aufgabe, die Genossen so zu bearbeiten, daß sie in Zukunft nützliche Mitglieder unserer Organisation werden.

Aber das möchte ich am Schluß wiederholen und zur Grundlage der Arbeit eines jeden von uns machen – ich betone von uns und spreche in allererster Reihe von mir selbst –, wenn wir uns nicht ganz intensiv mit dieser ungeheuren Massenbewegung einer ganzen Welt verknüpfen, die sich in der Sowjetunion abspielt, unter Führung der WKP(B), so werden wir niemals unsere Krankheiten heilen können. Nur dadurch, daß wir in unserem gesellschaftlichen Sein aufhören, Emigranten zu sein, und der lebendigen Bewegung wirklich teilnehmen, so werden wir einzeln und als Organisation die Emigrationskrankheiten wirklich liquidieren.

**Lukács György felszólalása a Szovjet Írószövetség
német szekciója pártszervezetének 1936. szeptember 5-én tartott
zárt ülésén²**

Eltársak! Mindenekelőtt türelmüket kell kérnem, mivelhogy én inkább általános kérdésekről, mintsem személyes problémákról fogok beszélni. Ennek nagyon is objektív oka van. Azt hiszem, a jelenlevők közt én vagyok az egyetlen, aki nem tagja ennek a kommunista szervezetnek.³ Nem vettem részt a sejtüléseken, és a munkám jellege olyan volt, hogy az itt szóban forgó harcokban nem vettem részt. Ez azonban nem jelenti azt, mintha én az egész fejlődésért érzett felelősséget, amely itt megnyilvánult, elhárítanám, és hogy ne vennék részt épp oly erőteljesen a harcban, mint minden egyes elvtárs. Ha többes számban szólok, azt nem a plurális majestatis jegyében teszem, hanem elsősorban az általam érzett bűntudat miatt. De a dolgot mégis egy általános állásponttól akarom szemügyre venni, hogy ugyanis miképpen tükröződnek vissza a vonatkozások olyasvalaki számára, aki a mindennapi harcokban nem vett részt.

Úgy hiszem, a központi problémánk az, hogy éberségünk csődöt mondott. Süsskind⁴ esete mindannyiunk számára ismert. Az eddigi eseteket ismerjük, miszerint egy sor elvtárs súlyos hibákat követett el az éberség terén. Felmerül a kér-

² Lukács György előadásának szövegét a zárt ülés jegyzőkönyve alapján fordításomban közlöm. A jegyzetek adataihoz részben felhasználtam MÜLLER, Reinhard: *Die Säuberung* című kötete (Hamburg, 1991) utalásait is.

³ Lukács korábban a Kommunista Akadémia (1936-tól az SZTA) Filozófiai Intézete munkatársa, és párt-szervezetének tagja volt.

⁴ Heinrich Süsskind (1895–1936), korábban a berlini *Die Rote Fahne* főszerkesztője, 1936 augusztusában a NKVD letartóztatta, az év októberében kivégezték.

dés, milyen alapról, milyen viszonyok között, milyen elvek következtében álltak elő ezek a hibák. Az egyik probléma az, hogy azokat a hibákat, amelyeket egyénileg Gábor, Becher, Günther⁵ elvtárs és én elkövettünk, konkretizáljuk, önkritikát gyakoroljunk, és az elvtársakat a helyes útra vezessük. A másik probléma az, hogy megvizsgáljuk, nincsenek-e olyan általános kérdések, amelyeket meg kell oldanunk, amelyek az egész szervezetet, amely ugyan egyes emberekből, de nem egyszerűen egyes emberek összességéből áll, ideológiailag teljesen helyes alapokra helyezünk. Az általános kérdések elemzésén minél előbb szeretnék túljutni. Úgy gondolom, hogy az éberség kérdése teljesen új problémaként jelenik meg, amelynek a jelei már a Kirov-per kapcsán feltűntek, de most teljességükben feltárultak. A párt ellenségei korábban meghatározott ideológiai platformmal léptek fel. Elemezni tudtuk: ez az ember Bucharint követi, ez trockista stb. A párt mostani ellenségeinek nincs platformja, hanem a párthoz hű emberek álarcában lépnek fel. Arra utalok, hogy pl. Nathan Lurjé⁶ a „zászlós hajónak” nevezték, utalok Zinovjev cikkére, amelyet Kirov halála alkalmából írt. Süsskind sohasem tartott beszédeket anélkül, hogy ne Sztálin-idézettel kezdte és végezte volna. Sohasem vetült Süsskindre az árnyéka sem annak, hogy ellentétben állna a párt vonalával. Hogy ezeket az embereket leleplezhessük, ahhoz bonyolult éberségre van szükségünk. Utalok arra, hogy Becher elmondta: Schmückle⁷ sohasem nyilatkozott oly módon előtte stb. Az éberség – nem felmentés a számunkra. De ha megvizsgáljuk a kérdést, meg kell állapítanunk: hogy itt általános írói kérdésekről van szó, és nem csupán német írói kérdésekről. Az orosz szövetségben heves viták dúlnak, mivel Pikel,⁸ a bűnöző, az orosz Írószövetség tagja volt, és a Színház című folyóirat és a Novij Mir állandó munkatársa, ez utóbbit [Mieczyslaw] Bronszkij vezette. Szeretnék ezzel kapcsolatban egy ideológiai kérdést felvetni. Az a véleményem, hogy az ideológiai nívó növelése az éberség növelésével függ össze. Bronszkij elvtárs, a Novij Mir szerkesztője a naturalizmusról és a formalizmusról folytatott viták során abszolút téves, a párt által elítélt formában lépett fel, amikor azt mondta, hogy a naturalisták és a formalisták a szovjet hatalom ellenségei. Szerinte a legszigorúbban felelősségre kell vonni a naturalistákat és formalistákat. Gondoljuk meg, hogy Bronszkij ostoba radikalizmusa, és hogy ugyanakkor Pikel az ő folyóirata munkatársa volt, nem áll-e itt fenn egy összefüggés? Olyasvalaki, aki a harcot egy hamis ideológia ellen úgy fogja fel [mint ő], az az ilyen embereket nem zárja karjaiba. Ha nem sikerül nekünk, hogy fegyvertárunkat az ilyen rafinált módszerek ellen kialakítsuk, akkor nem segítenek a jó határozatok, holnap újra ott lesznek azok az emberek, akik ezt csinálják. És azt hiszem, tény az, hogy a mi orosz Írószövetségünk

⁵ Gábor Andor (1884–1953) a Szovjet Írószövetség prózai munkaközösségét vezette, amelynek egyes tagjait trockizmussal vádolták meg. – Johannes R. Becher (1891–1958), az *Internationale Literatur* egyik szerkesztője. – Hans Günther (1899–1938) szintén az *Internationale Literaturszerkesztője* volt, 1938 októberében egy büntetőtáborban halt meg.

⁶ Nathan (a valóságban: Moissej) Lurjé (1897–1936), a *Komintern* kiadójának munkatársát 1936. augusztus 24-én, a per befejezésének másnapján főbe lőtték.

⁷ Karl Schmückle (1898–1938) az ún. Rjazanov-Intézetben Marx–Engels Összes Művei (MEGA) szerkesztője, 1936 októberében trockizmus vádjával kizárják az SzK(b)P-ből, 1938. március 14-én az NKVD határozata alapján főbe lőtték.

⁸ Richard V. Pikel (1896–1936) Zinovjev munkatársa a *Kominternben*, az 1936. augusztusi perben halálra ítélték.

a nagy ideológiai kérdésekben a Központi Bizottság irányvonala mögött kullog. A továbbiakban rövidre fogom mondandómat.

Gondoljuk meg, milyen rendkívül fontos tevékenységet folytatott, milyen nagy ideológiai lépéseket tett az Írószövetség megalakítása óta az Összorosz Kommunista Párt (VKP) Központi Bizottsága; csak röviden utalok Sztálin elvtársnak a történelemkönyvekről szóló írásaira, a KB határozatára a pedagógusokról; ezek nem speciális kérdések, hanem rendkívüli ideológiai jelentőségű problémák, s ha ezekkel összehasonlítom azoknak a vitáknak a színvonalát, amelyek az Írószövetségben folynak a Pravda kitűnő, iránymutató cikkei nyomán,⁹ akkor belátjuk: az Írószövetségnek nem sikerült az általános ideológiai fronton a kor magaslatára jutnia, a KB útmutatásának magaslatára lépnie. Azt szeretném ezzel kifejezni, hogy természetesen szoros kapcsolat van az éberség terén elszenvedett fiaskó, és az írók ideológiai frontja általános csődje között.

Egészen röviden a felmerült kérdésekhez: azért érintettem a szovjet Írószövetséget, mivel itt a szovjet miliőről van szó, amelyhez mindannyian tartozunk. Mi, német írók, különleges helyzetben vagyunk itt, mégpedig azért, mert emigránsok vagyunk. Nagyon élesen kívánom feltenni a kérdést. Az emigrációs lét szervezetünkben sok betegséget rejt magában. Az emigráció tényéből nem vontuk le a szükséges következtetéseket, amelyek személyes és beteges vonásokat mutatnak fel. Mindezekről már írt Marx, Engels és Lenin, akik harcoltak is ez ellen az emigráns-pszichózis ellen. Mi azonban nem harcoltunk. Miben áll e betegség legfőbb kérdése? Abban, hogy az emigráns nem áll közvetlen kapcsolatban a proletariátus eleven tömegmozgalmaival, hogy az emigránsok itt nincsenek kellően kapcsolatban az orosz étellel, nincsenek szoros kontaktusban vele. Régebben minden szó, minden cikk, amely a tömegektől jött, nyomban valamilyen következménnyel járt. Következőleg minden emberi hiba nyilvánvalóvá vált, felelősségérzés alakult ki. Igaz, ez az eleven kontroll most is megvan az emigránsok között, következményeiben azonban nehezkesebben, sokkal későbbben hat és nyilvánul meg. A dolog persze úgy áll, ha egy cikk téves, annak Németországban van pusztító hatása. [A szerző] háromnegyed év múlva hall arról, milyen pusztító hatást ért el ezzel.

Az a helyzet, hogy [az emigráns] nincs kapcsolatban itt a Szovjetunióban a széles tömegekkel, nem maradhat fenn tovább. Csak egy megoldás marad: részvétel a tömegmozgalomban. Egy olyan ember, mint Lenin, aki oly intenzíven foglalkozott az orosz mozgalommal, az eleven kapcsolatot, sőt a tömegmozgalmat vezető ideológiai befolyást sohasem engedte ki a kezéből. Számunkra a tömegmozgalom az eleven orosz élet, és én kérdelem az itt levő elvtársakat, tettünk-e eleget azért, hogy likvidáljuk ezt az emigrációs betegséget? Tudom, hogy nagy nehézség az orosz nyelv nem ismerete. Nem teljesítettük kötelességünket. Ültünk emigrációs körinkben és ebből az üldögélésből származott szükségszerűen az elvtelenség, az intrika stb. légköre. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy minden ellentét elvi ellentét. A dolgok nem úgy történnek, hogy elvtársak, akik a mozgalomban jó pártmunkások, egyszerre csak elveszítik elviségüket. Én azt állítom, hogy az elvtelenség elemei sok esetben beszivárogtak közénk, s ezek az elemek aztán téves pályára viték a dolgokat, amelyeket eltorzítottak, s ez a torzulás egyes elvtársaknál a párthoz

⁹ 1936 januárja óta több cikk jelent meg a *Pravdában* a formalizmusról, a vulgárszociológiáról és a szocialista realizmusról.

való viszony eltorzulását okozta. Ha az elvtársak megengedik, akkor mindezt egy hozzám közeli példával illusztrálnám. Gábor Andor elvtárssal én 18 vagy 20 éve igen szoros kapcsolatban állok, őt 1918-ban egy Magyarországon alakult antimilitarista csoportban ismertem meg, akivel én a magyar pártban körülbelül 1924/25-ig együtt dolgoztam, akit 1932-ben, Németországban és most itt is ismerek. Visszaemlékezem arra, ki volt számunkra, magyarok számára Gábor elvtárs 1920/21-ben, aki is egy egész csoport író, újságíró tartott mozgásban, szinte egyedül, tömegével adta közre a jó, antifasiszta költeményeket, broszúrákat, és emellett aktív szerepet játszott a párt megtisztításában a spicliktől és a gyanús elemektől. Ha visszagondolok Gábor elvtárs aktivitására Németországban, ahol megvalósítottuk az egységfrontot és minden elhajlás ellen kíméletlenül küzdöttünk, s ha mindezt a Brand-esettel¹⁰ összehasonlítom, ha Gábor elvtárs hibáját a Brand-esetben tekintem, akkor azt kell látnom, hogy eltorzult a párt fiziognómiája. Gábor elvtárssal az eleven mozgalomban ez nem esett volna meg. Ezt nem megbocsátásul mondom, mert egy ilyen régi pártelvtársnak, mint Gábor, el kellett volna azon gondolkodnia, hol rejlik személyiségében az egészségtelen elem. Utalok arra, hogy Gábor elvtárs gyakran arról beszélt, hogy a Süsskinddel, Schmüclével és Reimannal¹¹ folytatott harca ebben az ügyben eltorzította az ő perspektíváját. Úgy találom, ez tipikus jele annak, hogy egy emigrációs betegségről van szó, mivel az eleven mozgalomban, ahol a baloldal ütközik a jobboldallal, ahol eleven tömegmozgalmak kristályosodnak ki, ott természetesen érdektelen, hogy Süsskind, Schückle és Reimann hogy viszonyultak ehhez. Maga a probléma áll az előtérben. Az a tény, hogy Süsskind, Schückle és Reimann stb. magatartása Gábor elvtárs éberségét elaltatta, számomra szimptómája annak, hogy itt valami beteges, valami helytelen dolog van jelen. Ugyanez vonatkozik Becher és Günther elvtársra is, akiket én szintén a korábbi munkából ismerem, s akikkel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az 1933 áprilisában náluk mutatkozó pánik¹² abszolút nem illik ahhoz a képhez, amelyet én magamnak mindkét elvtársról Németországban az eleven munka közepette alkottam.

Azonban, elvtársak, az emigrációnak ezek a különleges, rossz formái nálunk íróknál még különösen rossz formákat öltöttek. S hogy a végkövetkeztetés vonatkozásában egyetértés jöjjön létre, túl nagy kerülőt kellene ehhez tennem – előreveszem végkövetkeztetéseimet, s azt mondom, hogy az emigrációnak két periódusa van. Először az 1933/34-es periódusról beszélek, majd az ez után következőről. Ez újra csak nem azt jelenti, hogy egyes pontokon nem kellene kritikát gyakorolni, azóta is, hogy a pártszerű vezetés most Barta elvtárs¹³ kezében van, s amióta Bredel elvtárs¹⁴ megjött külföldről, azóta feltétlenül rendkívül nagy lépés történt a légkör

¹⁰ Gustav Brand (1902–?) lengyel író, 1936-ban trockizmus gyanújával letartóztatták, további sorsa ismeretlen.

¹¹ Paul Reimann (1902–1976) a *Komintern* Végrehajtó bizottságának tagja, később Prágában a Slánsky-per koronatanúja, a prágai egyetem német tanszékének tanára.

¹² Az emigrációban súlyos hibának minősítették, ha valaki a náci győzelmeit a kommunisták vereségeként ítélte meg.

¹³ Barta Sándor (1897–1938), a Szovjet Írószövetség német szekciójának pártszervezője, később az *Új Hang* első szerkesztője (1938. 1. sz.). Az NKVD letartóztatta, büntetőtáborban halt meg. Sorsáról bővebben: ILLÉS László: *Üzenet Thermopüléből*. Bp., 1999. 108–110.

¹⁴ Willi Bredel (1901–1964), 1936–1938-ban a *Das Wort* egyik szerkesztője. Az 1936. augusztus 21-i írószövetségi nagygyűlés fő szónoka.

megtisztítása érdekében. Amikor az emigrációs periódusról beszélek, szeretném hangsúlyozni, hogy az 1933/34-es időszakról szólok, s ebben a periódusban látom a hibák sok-sok gyökerét, amelyek most az egész szervezetben megfigyelhetők. Mi volt egészében ez az 1933/34-es periódus? Ez az úgynevezett MORP-periódus volt, amikor Illés, Ludkiewicz és Dinamov¹⁵ elvtársak voltak a vezetők. Dinamovval kevés kapcsolatom volt. Ami dolgom volt vele, az nem befolyásolt ítéletemben. Közvetlen kapcsolatom volt azonban Illéssel és Ludkiewiczessel. Ehhez járult, hogy kezdetben Dietrich,¹⁶ a későbbiekben Süsskind és Reimann lettek e szervezetnek a Komintern által megbízott ideológiai vezetői.

Mármost, ha összképet akarok magamnak alkotni erről az időről, akkor röviden azt mondhatnám, hogy miután az egész orosz irodalmi életben a RAPP-ot¹⁷ likvidálták, a MORP-ban a RAPP szervezeti formája zavartalanul tovább élt. Tudtok róla, hogy Illés elvtárs a RAPP egyik ideológiai szóvivője volt. Vagyis a RAPP továbbfolytatása úgyszólván jó kezekben volt Illésnél, és a RAPP ideológia likvidálása elméletük, az elvtelenség elméletének likvidálásához vezetett. Mindezt Heinrich [Süsskind] néhány megnyilatkozásán szeretném illusztrálni. Az egyik kevés számú frakcióülésen, amelyen módomban volt részt venni, Süsskind többek között kifejtette: teljesen mindegy, hogy mit ír az író, a mi feladatunk nem az, hogy az írást elemezzük és kritizáljuk. Az íróknál csak az a fontos, hogy a mi felhívásainkat aláírják, vagy sem. Nem tudom, hogy mindezt szó szerint idézem-e, mivelhogy az az ülés 1934 januárjában zajlott le. Azt gondolom, hogy azok az elvtársak, akik jelen voltak, megerősítik, hogy értelemszerűen ez volt a tartalma Süsskind megnyilatkozásának. Ennek az ülésnek a jegyzőkönyve eltűnt, mert ez az ülés hatalmas botrányba fulladt. Kérem azokat az elvtársakat, akik annak idején részt vettek az ülés munkájában, korigáljanak engem, ha két és fél év után (ez 1934 januárjában volt) valamit átugrok. Csak az emlékezet kontrollálhatja megnyilatkozásainkat.

Decemberben Becher elvtárs felszólította Gábor elvtársat, hogy írjon egy vezércikket az Internationale Literatur számára. Ez a vezércikk csak kéziratban létezett. Hirtelenjében összehívtak egy soron kívüli, kibővített szerkesztőségi ülést, ahol Reimann elvtárs tartott referátumot a könyvről,¹⁸ és a könyv hibáinak korigálásáról. A referátum azonban kizárólag a vezércikkel foglalkozott, amelyet a jelenlevő harminc-egynéhány elvtárs közül senki sem olvasott.¹⁹ Csak miután néhány jelenlevő elvtárs igen energikusan követelte, hogy a vezércikket olvasni kell, mielőtt arról vitatkoznak, ekkor rendelték el tíz perc szünetet és olvasták fel az elvtársaknak a vezércikket. Ezt csupán illusztrációul említtem meg, hogy milyenek voltak a rappista módszerek, amelyekkel az ügyeket intézték. A vita aztán úgy folyt le: ha valaki Gábor elvtárs össz-elképzeléséről beszélne, és azt mondaná, hogy a könyvben vannak más problémák is, akkor az illetőt megalkuvónak [Versöhnler] bélyegez-

¹⁵ MORP = a Forradalmi Írók Nemzetközi Szövetsége (1928–1936). Illés Béla (1895–1974) a szervezet főtitkára, Stanislaw Ludkiewicz és Szergej Sz. Dinamov Bruno Jasienskivel, Hidas Antallal együtt a szövetség folyóirata, a több nyelven megjelent *Internationale Literatur* szerkesztői voltak.

¹⁶ Paul Dietrich (1889–?), a *Komintern* munkatársa, 1937-ben letartóztatták, munkatáborban vesztette életét.

¹⁷ RAPP = az Orosz Proletárirók Szövetsége

¹⁸ Valószínűleg Gustav Brand folyamatosan vitatott, trockistának minősített könyvről van szó.

¹⁹ Gábornak ez a vezércikke nem jelent meg a folyóiratban.

ték. Az ülés azzal végződött, hogy tulajdonképpen kizárási határozatot fogalmaztak meg Gábor elvtárs ellen. Az elvtársak emlékeznek erre. Huppert elvtárs²⁰ arról beszélt Harkovban, amit egyébként Barta elvtárs előadott nekünk. Barta elvtárs és én annak idején felálltunk, és kijelentettük, hogy Gábor cikkével nem értünk egyet. Az egyes pontokra, amikkel nem értettem egyet, nem tudok visszaemlékezni. Volt egy olyan pont, ahol a tematika problémája helytelennek tűnt számomra. Azt mondtuk, hogy a kérdés le van szűkítve, inkább a könyv általános vonaláról kellene vitatkozni. Ebben az általános keretben kellene az egyes elvtársak, köztük Gábor elvtárs hibáit megítélni. S mivel mi akkor felléptünk, a határozatban Huppertet, Gábort és engem megalkuvónak bélyegeztek. Ez az ülés olyan botrányba torkollott, hogy a jegyzőkönyvet sohasem közölték. A legnagyobb erőfeszítések ellenére sem sikerült később sem beletekinteni a jegyzőkönyvbe. Feltehetőleg Süsskind beszélt arról a Kominternben, hogy 1934-ben ilyen üléseket nem lehet tartani. Ez a hangulat, a kérdések megbeszélésének ilyen módja, az Illés által vezetett MORP-ban bevett gyakorlat volt. Legyen szabad egy személyes esetet elmesélnem. Becher elvtárs, te jelen voltál.

Én az elvtársak kívánságára írtam egy cikket az expresszionizmusról.²¹ A cikket Dietrichhez továbbították azzal a megjegyzéssel, hogy az a cikk tisztán idealistának tűnik és szó sem lehet a közlésről. Becher és Illés elvtársak hívtak engem. Azt mondtam, írja meg Dietrich elvtárs, hogy ez a Komintern hivatalos véleménye. Akkor aztán erről semmi vita nincs. Nem – mondták az elvtársak –, ez a Dietrich elvtárs véleménye. Durva hangnemben válaszoltam, hogy Dietrich elvtársat az én lelki hangulataim ne érdekeljék, Dietrich elvtársnak ki kell mondania, és érveket kell felhoznia amellet, hogy ezek és ezek az okok idealisták. Ennek a fellépésemnek az lett az eredménye, hogy Dietrich-től semmilyen választ sem kaptam. Dietrich elvtárs nem volt képes arra, hogy egy ilyen apodiktorikus ítéletet megindokoljon. Azt hiszem, minden elvtárs húsz-huszonöt hasonló esetet fel tudna sorolni, amelyek minden ideológiai harcot, minden becsületes együttműködést stb. lehetetlené tesznek. Utalok még arra, hogy 1934 tavaszán a német írók konferenciát tartottak. Erre a konferenciára még csak vendégként sem hívtak meg. Nem tudom, milyen írók vettek részt rajta. Mindenesetre olyan magas színvonalúnak kellett lennie [a rendezvénynek], hogy én még vendégként sem vehettem részt rajta. Illés elvtárs 1934 márciusában cikket írt a magyar irodalomról, amelyben valamennyi olyan író, aki nem tartozott szorosán a RAPP-csoporthoz, kitörölt a magyar irodalomból. Hogy csak egy példát mondjak, amely előttetek is ismeretes, hogy pl. Révai [József] elvtárs, aki a Kominternben dolgozik, a diktatúra irodalmi mozgalmában nagy szerepet játszott, és később a legális irodalmi mozgalmakban vezető szerepet vitt, ez a Révai elvtárs eltűnt [a cikkből]. Ezzel szemben egyetlen kritikusként, akit a magyar irodalom produkált, Mathejka János²² elvtárs jelenik meg, akinek mint írónak egyetlen tulajdonsága van, az, hogy az Illés-csoportozhoz tartozik.

²⁰ Hugo Huppert (1902–1982) osztrák író, 1936-ban az *Internationale Literatur* szerkesztője lett, Karl Schmückle letartóztatása után az ő posztját foglalta el.

²¹ „Größe und Verfall” des Expressionismus. In: *Internationale Literatur* 1934. 1. sz. 153–173.

²² Mathejka János (1895–1940), 1919. augusztus 23-án Vácott túlélte egy fehér különítmény sortüzét, 1921-ben fogolycserével a Szovjetunióba került, a *Komintern* apparátusában, majd a Gorkij Világirodalmi Intézetben dolgozott. 1938. március 12-én tartóztatták le, sorsáról bővebben: Illés, 1999. 111–113.

[A fentiekben] jellemeztem ezt a periódust. Weber és Most elvtársak²³ akkoriban Moszkvában voltak. De a dolog úgy néz ki, mintha üres vádakat hangoztatnák a rendszerrel szemben. Ez a rezsím azonban – ahogy a Süsskind-elméletet itt felvázoltam –, állítom, hogy az egész Schmückleriáde az irodalomban ettől nőtt nagyra. Azt szeretném mondani, hogy az ideológiai módszerek és a politika közt igen nagy összefüggések léteznek. Ha Schmückle javasolt egy módszert, azt Becher elvtárs mint esszéizmust akceptálta. De miben állt ez az esszéizmus? Abban, hogy abból minden marxista ábrázolás és terminológia teljesen eltűnt. Ez az az út, ahogy Schmückle mondja, amelyen eljutnak a pártonkívüli írókhoz. Marx és Lenin sohasem mondták azt, ha meg akarjuk nyerni a tömegeket, akkor engedményeket kell tennünk nekik. Úgy kell írunk, hogy azok is megértsenek bennünket, akik nem kommunisták. De felteszem a kérdést: nem helyesebb-e, ha az ember megmutatja saját marxista arculatát, és nem rejti el azáltal, hogy szemetet produkál, amelynek többnyire még értelme sincs. Világossá szeretném ezzel tenni az elvtársak számára, hogy ezek a módszerek Huppert elvtársnál az örökség kérdését is érintik. Ha ebben a kérdésben egyes francia elvtársak hibákat vétenek, azokat a francia pártnak kell korrigálnia. Nekünk figyelmeztetnünk kell a francia elvtársakat, hogy Schmückle – ellenforradalmár. De egy olyan helyzetben, mint amilyen a pillanatnyi, amikor olyan írók, mint [Heinrich] Mann és mások is személyesen és ideológiailag is hozzánk közelednek, nem szükséges akkor, hogy világos nyelvet beszéljünk? Ez az a pont, ahol Becher elvtársnak komoly politikai szemrehányásokat kell tennem. Nem látta a politikai konzekvenciáit mindannak, ami ezek mögött a dolgok mögött rejlik, nem figyelt arra, hogy Schmückle sohasem tett pártellenes megjegyzéseket. Schmückle pártellenessége éppen abban állt, hogy alkalmazkodott a különböző szituációkhoz. Schmückle nem lépett fel nyíltan a párt ellen. Cikkeiben sem tette ezt. De ilyen módon sok mindent el tudott rejteni. Másrészről nyíltan és világosan ártott ezzel az egységfront, ama igen nehéz kérdés ügyének, ahogy mi, anélkül, hogy régi elhárító szektás módon lépnénk fel, a kommunista eszméket valóban propagáljuk, ahogy a kommunista eszmék hegemoniáját az egységfronton belül érvényre juttatni kívánjuk. Szeretném aláhúzni, hogy az nem is úgy értendő, mint ha az egységfront azt jelentené, hogy mi, kommunisták, elrejténénk az arcunkat, ezt nem lehet tapasztalni sem a spanyol, sem a francia népfront esetében, ahol hatalmas eredményeket értek el. A francia és a spanyol kommunisták nyíltan megmutatják arcukat, politikai okossággal járnak el, és minden megteendő lépésnél elhárítják a hátráltató mozzanatok. A Süsskind–Schmückle-rezsím arra törekedett, hogy a népfrontból egy „kását” állítson elő. A kommunisták ideológiai, látható arculatának teljes elrejtése azt jelenti, hogy a kommunista ideológia hegemoniájáról a népfronton belül teljesen lemondunk. De ez még csak az ideológiai oldala a dolognak. Visszatérek a szervezeti oldal kérdéséhez.

Higgyétek el, Elvtársak, hogy ez az ülés, amelyen Gábor elvtársat kizárnák, Barta elvtársat és engem pedig megbélyegeznének, nos, hogy ez egy véletlen eljárás. Nem, nekem meggyőződésem, hogy Süsskind és bandája esetében egy olyan

²³ Heinrich Wiarek (mozgalmi álneve: Weber), a *Komintern* kiadója munkatársa, 1943-ban a nácik végezték ki. Heinrich Meyer (mozgalmi álneve: Most), a *Komintern* munkatársa, 1938. szeptember 3-án főbe lőtték.

kísérletről van szó, hogy a mozgalomból szisztematikusan mindazokat az elvtársakat kiirtsák, akikben terveik megvalósításának veszélyeztetőit látják. Azok az elvtársak, akik követték őket, vagy ügyködésükkel szemben vakon viselkedtek, azok Süsskind számára rendben lévőek voltak. Olyan elvtársak esetében, akiknek a kritikájától tartottak, ott szervezeti intézkedésekkel jártak el, ezeket valamilyen módon eltávolították, elhallgatták, politikailag megrágalmazták stb.

Olyan káderpolitikát folytattak, amellyel a német proletáriródalom legjobb képviselőinek egész sorát kiszorították, eltávolították, valamilyen módon lehetetlenné tették.

Most tehát, Elvtársak, azt kell mondanom, természetesen egy ilyen légkörben nem létezhet szilárd irodalmi mozgalom. Ez az atmoszféra az emigráció valamilyen rossz oldala felfokozásának légköre volt, s ha 1934-ben egy jobb szellem érkezett sorainkba – hangsúlyozom itt e vonatkozásban Bredel és Barta elvtársak érdekeit – s hangsúlyozom, milyen hallatlan előnnyel jár az, hogy Süsskindet eltávolították a munkából, akkor azt szeretném mondani, hogy az éberség kérdésében abban mondtunk csődöt, hogy ennek a periódusnak a betegségeit még nem tudtuk teljesen likvidálni. Itt újra Gábor elvtárs esetére szeretnék utalni. Gábor elvtárs hibái igen szorosan összefüggenek ezzel az időszakkal, de e periódus óta már másfél év telt el, és Gábor elvtárs csak tegnap jutott arra a meggyőződésre, hogy lépése hibás volt. Ebben az esetben az mutatkozott meg, hogy azokat a hibákat, amelyeket ennek a periódusnak a talaján követtünk el, még nem számoltuk fel teljesen. – Szeretném elmondani, hogy Becher elvtárs elmélete az író különleges mióvtáról, ahol is örömmel állapítom meg, hogy Becher elvtárs cikkében már néhány lépést tett visszafelé, azaz visszavonult, de a megfogalmazáshoz képest, amit ebben a részletben tettél, ez visszavonás, de téves. Remélem, hogy te ezt hamarosan likvidálni fogod, és valódi visszavonást végzel. Ezzel az ideológiai korpusszal egy nagyon fontos pártbeli kérdés függ össze, ez szorosan kapcsolódik az éberséghez. Lenin elmondja a „Gyermekbetegség”-ben és több más helyen, hogy a fegyelem alapja a helyes politika, a helyes ideológia. Megvolt-e ez ebben a korábbi periódusban? Ha csupán mechanikusan létezett ez a fegyelem, akkor erre a fegyelemre részben olyan reakciónak kellett érkeznie, ahogy azt Becher elvtárs elméletében látjuk. Tökéletes ideológiai gyógyulásra, mindeme emigrációs elem kiirtására van szükségünk. Csak így válhat a fegyelem eleven fegyelemmé, olyan fegyelemmé [amely lehetővé teszi], hogy mi kommunisták, a pártmunka teljesítését magától értetődőnek, és ne nyomasztó, kellemetlen érzésnek tartsuk. Azt hiszem, Elvtársak, mindannyian kihallottátok Becher beszédéből, hogy ennek az ülésre járásnak, ennek az üléseken való részvételnek bár lennie kell, de alapjaiban véve ez egy borzasztó dolog, amely az élmény[szerzés] képességének, a költői készségnek ellene mond. Úgy vélem, ezeket a dolgokat radikálisan ki kell irtanunk.

S hogy a mostani esetre visszatérjek: Becher és Günther elvtársak magatartása az említett írói értekezleten – a pártfegyelem szempontjából – hallatlan eset [volt].²⁴

²⁴ A Szovjet Írószövetség nagygyűléséről (1936. augusztus 21.) – ahol a perbefogottakra kiszabandó halálbüntetést kérő felterjesztést fogadtak el, Johannes R. Becher és Hans Günther a végszavazás előtt eltávozott. Ez a lépés Hans Günthernek az életébe került (1938. október 6-án főbe lőtték), Johannes R. Bechernek pedig folyamatosan szemére hányták. Becher több alkalommal is öngyilkosságot kísérelt meg.

Egy normálisan működő pártszervezetben az ilyesmi nem fordulhat elő. Az egyik legfontosabb kérdés az, hogy a szervezet fegyelmét valóban helyreállítsuk. Egy olyan munkaterv kidolgozásáról beszélek, tevékenységünk olyan módjáról, hogy a fegyelmezetlenségnek éppen ezt az ideológiáját – nem akarok csak az adott fegyelmezetlenségről beszélni, de ez is azokhoz tartozik –, nos, hogy valóban gyökerestől kiirtsuk.

Eltársak! Korábban is hangsúlyoztam – és most is, hogy ilyen kritikai hangon beszéltem –, erőteljesen szeretném aláhúzni, hogy az utóbbi években nagy előrehaladást értünk el, hogy az Internationale Literatur Schmückle eltávolítása után jobb lett, és a Das Wort – a munkaközösség vívmánya. Ma arról kell beszélünk, hogy a munka nem kielégítő, s hogy nálunk a hamis elméletet, az ideológiai zűrzavart, mindezeket a mozzanatokat likvidálni kell, hogy aztán [létrejöjjön] egy alap, amelyen a valódi, igazi éberség [kialakulhat].

Az a véleményem, hogy mindezen kérdéseket tisztáznunk kell, és hogy ezekről a kérdésekről még nagyon sokat kell beszélünk. A jelen ülésen igen sokat foglalkozunk egyes elvtársakkal. Ezt meg kell tennünk, és ez rendkívül fontos kérdés. Mert az egyes kérdések [megtárgyalása során] két dolgot kell elintéznünk. Először is likvidálnunk kell a kárt okozókat, és megvizsgálni: ki a felelős azért, hogy ezek a kárt okozók itt dolgoztak. Továbbá: vannak elvtársak, akik hibákat követtek el, akiket korábbi munkájuk alapján jól ismerünk, s akikről ugyan tudjuk, hogy többé vagy kevésbé súlyos hibákat követtek el, de ők olyan elvtársak, akikkel a jövőben is együtt akarunk dolgozni. S ha most Gábor, Günther és Becher elvtársakat bírálattal sújtottuk, mégpedig súlyos bírálattal, és ezt folytatni is fogjuk, Becher elvtársat akkor is [magunkénak] tartjuk, csak költői szenzibilitása nem szabad, hogy arra szolgáljon, hogy az ilyen hibákat kompenzálja. Szükségünk van Gábor elvtárs temperamentumára, s hogy ugyanígy törődjön a káderekkel, de ne forduljanak elő olyan esetek, mint Branddal stb. Ez egy más feladat, hogy úgy kezeljük az elvtársakat, hogy a jövőben szervezetünk hasznos tagjai legyenek.

Végezetül szeretném megismételni, s valamennyiünk munkájának alapjaként megjelölni – hangsúlyozom: valamennyiünké, és itt elsősorban magamról beszélek –, ha nem kapcsolódunk teljes intenzitással ahhoz az egész világra szóló hatalmas tömegmozgalomhoz, amely most a Szovjetunióban az Összorosz Kommunista (Bolshevik) Párt vezetése alatt zajlik, akkor sohasem fogunk betegségeinkből gyógyulni. Csak azáltal, hogy társadalmi létezésünkben megszűnünk emigránsoknak lenni, csak akkor tudjuk egyénileg és szervezatként is az emigrációs betegségeket valóban likvidálni.

Sőregi Zoltán

Egy katona visszaemlékezése világháborús frontszolgálatára*

Az 1943-as év hadi eseményei előrevetítették a tengelyhatalmak vereségének lehetőségét. A világháború fordulópontjának tekintett sztálingrádi csatát követően a vereséget szenvedett német csapatok fokozatosan szorultak vissza az elfoglalt területekről, veszteségeik pótlására szövetségeseiket is egyre inkább igénybe vették. A magyar politikai vezetés igyekezett maradék erőit a Kárpátok védelmére koncentrálni annak reményében, hogy az előre nyomuló szovjet csapatok elsősorban Berlin felé igyekeznek. A német megszállás és a Sztójay-kormány hatalomra kerülése után azonban német nyomásra a mozgósított erőket Galíciában vetették be. Komoly veszteségekkel járó hadműveleteket követően a magyar 1. hadsereg erői a Kárpátokba vonultak vissza, ahol az Árpád-vonal erődítményrendszerében sikerrel tartották fel a 4. ukrán front csapatait. Románia 1944. augusztus 23-án kilépett a háborúból, a szovjet haderő a magyar védelem hátába került, ezért a magyarok kénytelenek voltak kiüríteni állásaikat. Az 1. hadsereg német alakulatokkal keveredve a Felvidéken és Szlovákián keresztül vonult vissza, az utolsó alakulatöredékek számára a háború 1945 áprilisában ért véget.

Az ismertetett napló szerzője Kiss Ferenc Nagyörűről származó honvéd, aki 1941. október 13-án kezdte meg katonai szolgálatát a szolnoki VI. gépvontatású légvédelmi tüzérosztály 2. gépágyús szakaszánál. Bevonulását követően megkapta alapkiképzését, majd gépkocsivezetőnek sorolták be. Az ehhez szükséges ismeretek elsajátítása után részt vett alakulatának mindennapi életében. 1943-ban évfolyamának szolgálati idejét a hadi helyzetre való tekintettel meghosszabbították, így a magyar 1. hadsereg mozgósítása sorkatonaként érte. Frontszolgálat alatt mindvégig naplót vezetett, amelyben igyekezett rögzíteni a körülötte történt eseményeket, érzéseit, emlékeit. Kiss Ferenc rövid időt fogságban töltött, majd társaival együtt vonattal Focsaniba szállították, ahonnan 1945. szeptember 3-án tért haza otthonába. Naplóját az eredeti kézirat alapján később lánya írta át. A visszaemlékezés jelenleg is Kiss Ferenc birtokában van.

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani Kiss Ferencnek, hogy a közléshez hozzájárult, Pelyvás Sándornénak és Mányoki Gabriellának, hogy közreműködtek az átírásban.

Forrás

Kiss Ferenc naplója

Indulás napján az SZTK előtti téren volt az ünnepélyes búcsúztató, amelyen a hozzátartozók is rész vettek. Elbúcsúztunk tőlük és elindultunk a vasútállomásra. Előzőleg már mindent felrakodtunk a vonatszerelvényre. Az ágyúkat, a gépkocsikat és egyéb felszereléseket rögzítettük az elmozdulás ellen. Éjfél után elindultunk, Nyíregyházán keresztül, át a záhonyi Tisza hídon. Másnap reggel 7 órakor érkezünk Beregszászra¹. Azonnal lerakodtunk. Az ágyúkat a város különböző pontjaira széttelepítették. A mi gépkocsitelepünk a városi vágóhíd udvarán lett elhelyezve. Így, március elején itt a Kárpátok közelében eléggé fagyosak, hidegek voltak az éjszakák, de még a nappalok is. Ráadásul az elhelyezésünk sem volt megfelelő. Sokat fagyoskodtunk. Később enyhébbre fordult az időjárás. Nem közölték velünk, hogy meddig maradunk itt, mikor indulunk tovább a frontra. Eleinte eseménytelenül teltek a napok, amikor elhagyhattuk a szálláskörletünket, ismerkedtünk a város nevezetességeivel és barátkoztunk a lakossággal. A városban túlnyomórészt magyarok éltek, kevesebb a más nemzetiségű.

1944. március 19-én a német hadsereg meglepetésszerűen megszállta Magyarországot. Ekkor Beregszászt is előzönlötték a német csapatok. Átvették az irányítást. Elkezdtek garázdálkodni, erőszakoskodni. A helybeli nyilas szervezet is segített nekik ebben. Feltörték és kifosztották a zsidó üzleteket és lakásokat. A helybeli városi rendőrség nem volt elegendő megfékezni őket. A városi rendőrkapitány a magyar katonaságtól kért segítséget. A segítséget megkapták. Ettől kezdve minden helybeli rendőr mellé két magyar katona lett beosztva, és így járőröztünk a város utcáin. A járőrök kétóránként váltották egymást. Ez így folytatódott, amíg Beregszászon állomásoztunk.

1944. április 12-én megkaptuk a frontra indulási parancsot. Vonatszerelvényre rakodtunk és elindultunk a Vereckei-hágón átvezető vasútvonalon. A szerelvényünk elé két mozdonyt kapcsoltak az emelkedőkön, mégis csak lassan tudtunk áthaladni a Kárpátokon. Az út menti vidék gyönyörű volt, mi mégis szorongó gondolatokkal voltunk elfoglalva.

Április 13-án késő délután érkezünk az ukrán területen lévő Sztrijbe.² Itt 15 óra hosszat vesztegeltünk, mivel a németek feltartóztatták a szerelvényünket. Április 14-én hajnalban indulhattunk tovább Sztaniszlóba.³ Ide dél körül meg is érkezünk, lerakodtunk és a kijelölt helyen, a vasútállomás mellett elfoglaltuk a helyünket.

A gépágyúkat és a gépkocsikat az állomás körül széttelepítettük. A kezelő személyzetet a közeli lakásokban elszállásoltuk. A háborús körülményekhez képest igyekeztünk otthonosan berendezkedni. Úgy mondták, messze van ide a front, úgy 45 km-re. Az első éjszaka eseménytelenül telt el, csupán a távoli front villanásai és morajlása hallatszott. Április 15-én a szovjet bombázórepülők támadták a vasútállomást. Először világítóbombákkal, úgynevezett Sztálin-gyertyákkal megvi-

¹ Beregszász (ma: Berehove, UA) 1944-ben Magyarország része.

² Sztrij (ma: Strij, UA) Város a Szovjetunióban a magyar 1. hadsereg hadműveleti területén.

³ Sztaniszló, Sztaniszlau, Stanislawow (ma: Ivano-Frankovszk, UA) Város a Szovjetunióban a magyar 1. hadsereg hadműveleti területén.

lágították a terepet, utána dobták le célzottan a bombákat. Néhány bomba így is célt tévesztett. Nem az állomás területére esett, hanem a környékére. A mi körletünkbe is becsapódott három darab kétmázsás bomba. Az egyik közülük egy lakóházat talált el, egy másik az egyik gépágyú közelébe esett le. Ez három emberünk halálát és egy sebesülését okozta. A gépágyú is megrongálódott. Ezt azonban a műhelyben ki lehetett javítani.

A hősi halált halt bajtársainkat katonai tiszteletadással – díszszakasz, sortűz – búcsúztattuk és temettük el a helyi temetőben az erre a célra kijelölt parcellába.

Ebből az esetből a parancsnokság levonta a megfelelő tanulságot. Biztonságos távolságra kell az állomástól telepíteni a lövegeket. Ez a feladat két napon belül végre lett hajtva. Az új állások az állomástól kb. 500 méternyi távolságra voltak. A bombázások tovább folytatódtak, általában éjszaka. Ennek oka az volt, hogy az oroszok ezen a területen régi típusú bombázókat vetettek be, így ezeknek a nappali bevetésben nem lett volna esélyük a korszerű német vadászgépekkel szemben.

Az éjszakai légitámadások gyakorlatilag úgy történtek, hogy az oroszok először világító bombákkal megvilágították a kijelölt célpontot, és utána dobták le a bombáikat. Ezzel szemben a légvédelmet a fényszórók segítették, az ellenséges gépek megkeresésében. Ez nem mindig sikerült, de ha mégis, manőverezéssel a megvilágított gép pilótája igyekezett kikerülni a fénycsővából. Mégis a fényszórók segítségével a légvédelem csak vaktában lövöldözött volna. Az éjszakai légvédelem ilyen körülmények között, bár nem lehetett eléggé hatásos, mégis érzékelhetően korlátozta az éjszakai bombázók tevékenységét. Nappal tehát nem jöttek felénk a bombázók, így viszonylag nyugodtan voltunk tőlük.

A városnak ezen a részén vegyes nemzetiségű lakosság élt, túlsúlyban lengyelek, vasutas foglalkozásúak. Rokonszenves emberek voltak, szerették a magyarokat, de haragudtak a németekre. Mi is egy ilyen lengyel vasutas család házában voltunk elszállásolva.

Nekem a gépkocsivezetői beosztásomnál fogva több volt a szabad időm, ezért május végén és június elején gyakran lementünk fürödni a közeli Bisztrica folyóra. Érkezett a hír, hogy súlyos harcok árán, május végén sikerült az orosz csapatokat 10 km-rel hátrább szorítani Kolomia⁴ város környékén.

Ezekben a harcokban elesett a magyar Hunyadi Páncélos Hadtest parancsnoka, akit itt, a városi temetőben nagy díszpompával temettek el. Nekem is részt kellett vennem a szertartáson.⁵

1944. június 21-én⁶ a szovjet hadsereg nagy erővel áttörte a frontot Kolomiánál. Sok veszteséget okoztak az ott lévő német és magyar alakulatoknak. Gyorsan törtek előre, minket is a bekerítés veszélye fenyegetett. Ezért június 22-én azonnali menetkészültséget rendeltek el. Sietősen búcsút vettünk a lengyelektől és már délután elindultunk a Kárpátok irányába. A visszavonulási útvonalon nagy volt a szervezetlenség. Gyalogság, lovas és gépesített ágyús ütegek lepték el az utat.

⁴ Kolomia (ma: Kolomija, UA) Város a Szovjetunióban a magyar 1. hadsereg hadműveleti területén.

⁵ Nyilvánvaló tévedés, a Magyar Királyi Honvédségben ilyen alakulat nem létezett. A hely és idő alapján valószínűsíthető, hogy az elesett tiszt vitéz barankay Barankay József százados, az 1. rohamtüzérsztály parancsnoka volt, aki 1944. július 13-án halt hősi halált Targowa helység közelében. (BÚSZABÓ 1999. 380.)

⁶ Az 1. Ukrán Front 1944. július 22-én ment át támadásba a magyar 1. hadsereg balszárnya ellen. (55.)

Mindenki igyekezett kikerülni a bekerítésből, ami az előnytelen harcot vagy a fog-ságba esést jelentette volna.

Igen nehéz volt az előrejutás, az előzés. Hiába volt a mi alakulatunk gyorsabban mozgó, nem volt szabad az út előttünk. Már sötétedett, amikor áthaladtunk a Bisztrica folyó hídján. Közben eleredt az eső, az útpadka felázott, sáros lett, még nehezebb volt az előrehaladás.

Késő este, 9 óra után értünk be Nadvornajára.⁷ Itt valamiért várakozni kellett. Közben valahonnan német tankoszlop bukkant elő, amik miatt le kellett húzódnunk az út szélére, az árok partjára. Ez sem volt elég, az egyik tank belelökte a kocsimat az árokba. Szerencsére az árok csekély és keskeny volt, így nem borult fel a gépkocsi. Mégsem tudtam saját erőmből kijönni belőle, mert elázott az árok oldala. Vontatókötéllel egy másik tehergépkocsi segített kimászni az árokból. Komoly baj nem történt, de a félredőlés miatt több mint tíz liter benzin kifolyt az üzemanyag tartályomból. Ez is elég kár volt, mert szűken adagolták az üzemanyagot.

Hajnalig ott várakoztunk a város főutcáján. Ekkor tovább indulhattunk, a következő településig, Delatinig.⁸

Itt már közel voltak a hegyek, az út is erősen emelkedett. A felhő eloszlott, ezért tartani lehetett az ellenséges repülők támadásától. Az út mentén az ágyúkat tüzelőállásba helyeztük. Két óra múlva tovább kellett menni, 10 km-re egy kicsiny település mellett foglaltunk el tüzelőállást. 25–30 ház lehetett, a lakosság nem mutatkozott. Később mégis odaballagott hozzánk egy fehér hajú ukrán öregember. Beszélgetni kezdtünk vele, már ahogy tudtunk. Sztaniszlóban tíz hétig tartózkodtunk, ahol a lakosságtól elsajátítottunk néhány szót keverék lengyel, ukrán nyelven. Azt megértettük, hogy mondta az öregember: „háború nem jó, béke jó, hazamenni jó. Magyar katona jó, német katona nem jó.” Egyikünk megkínálta cigarettával, elfogadta, rágyújtott, úgy beszélgettünk tovább. A cigaretta elége után elköszönt, kapott még két szálát, eltette és hazament.

Volt köztünk, aki mondta, minek állunk vele szóba, lehet, hogy kém volt és a hangulatot jött kipuhatolni. Mi mondtuk neki, szerintünk ez egy őszinte ember volt, aki nem szereti a háborúzást.

Közben az úton folyamatosan jöttek a visszavonuló csapatok, különféle fegyvernemek vegyesen. Ellenséges bombázó repülők szerencsére nem jöttek, így viszonylag nyugodtan voltunk. Felderítő gépek azonban elég gyakran, nagy magasságban köröztek felettünk. A napfény megvilágította a gépeket, de nem lőtte őket a légvédelem, mivel nem voltak veszélyesek, a lőszerrel viszont takarékoskodni kellett.

Két napig voltunk ezen a helyen, biztosítva a zavartalan visszavonulást. Utána továbbmentünk a Tatár-hágó közelébe.

Tatarov⁹ helység mellett foglaltunk újabb állást. Innen már csak 10 km-nyire volt a hágó. Gyönyörű, sűrű fenyves erdők voltak mindenfelé. Itt is csak egy napig maradhattunk. Másnap tovább kellett menni a Tatár-hágóra. Délelőtt 10 óra körül ért fel tüzérosztályunk a hágó tetejére. Itt van az ezeréves határ. Itt minden üteget

⁷ Nadvornaja (ma: Nadworna, UA) város a Szovjetunióban a magyar 1. hadsereg hadműveleti területén.

⁸ Delatin: galíciai település (ma: Deljatin, UA)

⁹ Tatarov (ma: Tatarow, UA) település a Prut völgyében.

elhelyeztek arányosan a hágó védelmére. A mi ütegünk közvetlenül a hágó tetején, az út mentén helyezkedett el. A táj gyönyörű volt, a kilátás is szép. Minden irányban sűrű fenyveserdők terültek el. Csupán egy helyen, az ukrán oldalon volt egy kis tisztás, néhány faház volt rajta, melléképületekkel. Ezt a területet füves legelő borította.

Június 26-a volt ekkor, felhőtlen idő, ragyogóan sütött a nap. Kellemes volt a hegyi levegő. A délutáni órákban kaptuk a hírt, bemondták a rádióba[n], hogy sikertelen merényletet követtek el Hitler¹⁰ ellen. Életben maradt, csupán könnyebben sebesült meg. A merénylőket letartóztatták. Mindenütt élénken tárgyalták az eseményt. A legtöbb ember úgy vélekedett, bárcsak sikerült volna a merénylet, akkor talán hamarabb vége lenne ennek a háborúnak.

Közben a visszavonuló alakulatok egyre jöttek egymás után. Kapaszkodtak felfelé a hágó tetejére. A magyarországi oldalon pedig óvatosan ereszkedtek lefelé a szerpentinén. A hazai oldal sokkal meredekebb, ezért ezen az oldalon közlekedni nagyon veszélyes. Volt kilenc élesen kanyargó, meredek szerpentin egymás után. Még letekinteni róla a mélybe is hátborzongató látvány volt. Különösen a gépvontatású, tarackos nehéztüzérek félték ettől az útszakasztól.

Mi, gépkocsivezetők, szabadidőnkben órák hosszáig figyeltük ezt a leereszkedést, ezt elunva a kilátás szépségében gyönyörködtünk. A hágó tetejéről messzire el lehetett látni. A távolban három hófödte hegycsúcs is látszott. Köztük is az egyik a legnagyobb, a legszebb. A napfény ezüstösen csillogott a hófödte csúcsokon. Azt kérdezi Dobos Antal besenyszögi gyerek: – „Mi a neve annak a hegycsúcsnak ott?” „Az a Hoverla”¹¹ – mondtam én, mivelhogy tanultuk az iskolában a földrajz-órákon. Meghallotta ezt egy tűzér főhadnagy, aki a nehéztüzérség áthaladását irányította, és azt mondta: – „Ez nem Hoverla, hanem az a Hóvár.” Én ezt nem cáfoltam meg, mert hosszú tapasztalatból tudtam már, hogy a feljebbvalóval nem illik vitatkozni. Különben is tudtam róla, hogy Észak-Erdély 1940. évi visszacsatolása után magyarosították a földrajzi elnevezéseket. Tehát ebben megegyeztünk.

Sajnos estefelé hirtelen sűrű felhők lepték el a hegyeket. Sürgősen sátrakat kellett építeni, a sátorba száraz avart felhalmozni fekhelynek. Alighogy elkészültünk vele, eleredt az eső és bőségesen esett egész éjjel. Sőt még másnap és a harmadik napon is folyamatosan. Vége lett a gyönyörű kilátásnak. Ráadásul az élmünk is elfogyott. Kiosztották az utolsó tartalékot, de már csak kenyér volt. 28-án már meleg ebéd sem jutott. Mondták, hogy a kenyérrel mindenki úgy gazdálkodjon, hogy nem tudjuk, mikor kapunk újra ételmezt. Az ételmezési osztag az ételmezertartalékokkal együtt odaveszett a fronton, fogságba esett.

Az esős idő kedvezett a hágón való átvonulásnak, mert így nem kellett tartani az ellenséges bombatámadástól, ami bizony nagy kárt tudott volna okozni a hágó ukrain oldalán összetorlódott csapatok között.

Június 30-án¹² parancsot kaptunk a továbbvonulásra. Az eső elállt, ismét kisütött a nap. Én lövegvonató gépkocsivezető voltam, ezért a meredek szerpentineken való leereszkedés minden figyelmet, lélekjelenlétet igénybe vett. Bizony boldogan felsőhajtottunk, amikor szerencsésen túljutottunk rajta. Most nem volt időnk, sem

¹⁰ Adolf Hitler (1889–1945) német kancellár (1933–1945)

¹¹ Hoverla: az és egyúttal legmagasabb csúcsa, magassága 2061 méter.

¹² A helyes dátum július 30. SZABÓ–SZÁMVÉBER, é. n. 56.

kedvünk a változatos táj szépségeiben gyönyörködni. A szerpentinek elhagyása után enyhébb lett a lejtő, így kissé fellélegezhettünk.

Egy kis helyi falu mellett jöttünk el, a nevére már nem emlékszem. Késő délután megérkeztünk Rahóra.¹³ Ez a város lent van a völgyben a Fekete-Tisza és a Fehér-Tisza összefolyásánál. Egész tüzérosztályunk itt a város környékén letáborozott. Több más visszavonuló alakulat is itt helyezkedett el. Épületekben való elszállásolásról szó sem lehetett, ezért itt is sátrakat építettünk.

Már nagyon éhesek voltunk, mert a kenyerünk is elfogyott, hiába takarékoskodtunk vele. Másnap, korgó gyomorral ébredtünk, és a parancsnokokat zaklattuk az élelemért. Az ütegparancsnok szerzett a szomszédunkban lévő tarackos tüzértől marhahúskonzerveket. Két embernek jutott egy 75 dg-os konzerv. Kenyerük nekik sem volt, így anélkül fogyasztottuk el a konzervet. Ezzel nem laktunk jól, ezért szétnéztünk a környéken, hátha találunk valami ételmet. Felfedeztünk egy almáskeretet. Volt rajta termés is bőségesen. Teli raktuk vele minden zsebünket és hozzáfogtunk falatozni. Sajnos még nem volt elég érett a gyümölcs, ezért megfájdult tőle a gyomrunk, és még éhesebbek lettünk.

Szerencsére az egyik kertben találtunk később burgonyát. Ebből kiszedtünk egy 11 literes vödörrel, megfőztük és megettük. Néhány darab cseresznyefát is találtunk a hegyoldalon, de ennek a termése olyan apró volt, mint itthon a cigánymeggy, és az íze is keserű volt. Ezt nem tudtuk megenni. Így koplaltunk még három napig, ami után végre az ételmezésünk megoldódott.

Rahói tartózkodásunk negyedik napján gyülekezőt hirdettek, parancs kihirdetésre. Felsorakozott egy tisztáson az egész üteg állománya. A hadseregparancsnok parancsát az ütegparancsnok olvasta fel. Nem volt benne köszönet. Annál több a szemrehányás, a bíráló, a letolás. A teljes szövegére már nem emlékszem, de a lényege az volt: „A magyar hadsereg szégyent hozott a magyar nemzetre, nehéz helyzetbe hozta a szövetséges német csapatokat is. Fegyverzetét hátrahagyva gyáván elfutott a számbelileg kisebb létszámú ellenséges támadó csapatok elől. Ezt a szégyenfoltot csak úgy lehet jóvátenni részben, ha most megvetjük a lábunkat a Kárpátok koszorúján és egyetlen ellenséges katonát sem engedünk be szent Hazánk földjére. Mert csakis így leszünk méltók a magyar név viselésére. Megparancsolom tehát, hogy a Kárpátok vonalától egy lépést sem szabad hátrálni. A gyáván megfutamodókat fel fogom koncoltatni!”

Mi ott állva, megdöbbenve, meredten hallgattuk ezt a szöveget, mindenki kiértékelte magában a hallottakat. Az „oszolj” vezényszó után mindenki lesújtva távozott.

Ez után viszonylag nyugodtabb napok következtek. Ételmezésünk is megjavult, rendszeresebbé vált. Tájékoztatót kaptunk arról, hogy súlyos harcok árán a szovjet hadsereg előretörését a Tatár-hágó előtti Tatarovnál sikerült megállítani. Így a hágót egyelőre nem sikerült elfoglalniuk.

A nyugodtabb napokat felhasználtuk arra, hogy a gépkocsi-telephelyünkről kiindulva gyalogosan kirándulásokat tegyünk a környező hegyvidéken. Felfedeztünk egy forrást is, amit a helyi lakosság borkútnek nevezett. Odajártak, ezt itták ásványvíz helyett. Az íze kellemesen savanykás volt. Ott-tartózkodásunk alatt majd-

¹³ Rahó (ma: Rahiv, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

nem minden nap felkerestük a borkútforrást. Innen a magaslatról csodálatos kilátás nyílt a környező hegyekre. Gyakran lementünk a völgybe is. Itt folyt a már „egyesült” Tisza. Ilyenkor nyáron, ha nem volt sok eső, elég csekély volt. Itt 20-25 méter széles lehetett, a meder tele volt kisebb, nagyobb kövekkel, amelyek kiálltak a vízből. Mi azzal szórakoztunk, egyik kőről a másikra lépdelve, ugrálva száraz lábbal át tudunk-e jutni az egyik parttól a másikra.

Szekeres István¹⁴ rádiós beosztású katonabajtársunk magával hozta otthonról a fényképezőgépét. Ő is 1920-ban született nagykörűi gyerek, együtt jártunk vele iskolába és együtt vonultunk be a hadseregbe is. Már otthon is nagyon érdekelte őt a technika, a rádiózás, a fényképezés. Mivel éppen a mi fél szakaszunkba volt beosztva, kapóra jött, hogy felvételeket készítsen a szép vidékről és rólunk. Már kinn Sztaniszlóban is készített sok felvételt, és most ismét volt rá lehetősége. A gépbe való filmeket a városban vásárolta és hívatta elő, felkutatva érte az egész várost, amíg rátalált a megfelelő üzletre. Szenvedélyből csinálta, nem akart ezzel meggazdagodni. Az előhívott felvételekért csak annyit kért, hogy ő ne fizessen rá a fényképezésre. Én is vásároltam tőle képeket, főleg azokból, amelyeken rajta vagyok. Volt vagy 50 db ilyen képem, haza is hoztam ezeket. Még most is megvan belőle 12 darab A többi elkallódott már, elkéreggették, vagy elveszett.

A pihenő időszak alatt nagy gondot fordítottunk a gépkocsi, különösen a motor karbantartására. Rá is fért a gondos karbantartás, mert erősen megviselte a hágón való átkelés. A karbantartásban segítségemre volt a gépkocsivezető-segédem. Őt Fási Bálintnak¹⁵ hívták. Egy mezőtúri gazdálkodónak a fia. Négy évvel idősebb volt nálam, régebben leszerelt, de a háborúra való tekintettel újra behívták. Az ilyen katonát akkor póttartalékosnak nevezték. A segédvezetőre azért volt szükség, ha a vezető meghal vagy megsebesül, akkor a másik ember vezesse tovább a gépkocsit. A gépkocsi üzemképességét naponként ellenőriztük, mert létfontosságú volt, hogy üzemképes legyen, ha azonnal tovább kell menni. Egyelőre nem kellett továbbmenni, így folytattuk a környezettel való ismerkedést. Úgy látszott ekkor, mintha igaza lett volna vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes¹⁶ hadseregparancsnoknak, hogy a Kárpátok hegykoszorúja egy áttörhetetlen védővonal.

A visszavonulás következménye volt az a hátrányos változás, hogy megszűnt a szülőfölddel való levelezés. Már megszoktuk, hogy Sztaniszlóba még kéthetenként kaptunk otthonról levelet, mi is írhattunk haza, persze cenzúrázva, nyílt tábori levelezőlapon. Mégis jólesett, hogy kapcsolatban maradhattunk az otthon maradt családdal, a legfontosabbakat megtudtuk, mi történt otthon. És ez most megszűnt. Ez is nyugtalanított bennünket.

Az újságok is rendszertelenebbül jártak. Főleg két, heti képes folyóiratot engedélyeztek olvasni a fronton a katonának.

Az egyik a „Magyar Futár”, a másik az „Egyedül vagyunk”¹⁷ nevűt. Mind a kettő fasiszta, feltétlen németbarát beállítottságú újság volt. Az egyik főszerkesztője

¹⁴ Szekeres István (1920–?) a VI. légvédelmi tüzérsztály katonája

¹⁵ Fási Bálint a VI. légvédelmi tüzérsztály katonája

¹⁶ Szombathelyi Ferenc vezérezredes (1887–1946) nem volt a magyar 1. hadsereg parancsnoka. 1944. április 4-től 19-ig a Honvéd Vezérkar főnökeként szolgált, ekkor beosztásából felmentették és eljárás kezdtek ellene. Sipos, 1997. 805.)

¹⁷ Az *Egyedül vagyunk* szerkesztője Oláh György volt.

Dövényi Nagy Lajos,¹⁸ a másiké Rajniss Ferenc¹⁹ volt. Mind a kettő mesterfokon végezte a háborús uszítást, és a zsidóság elleni gyűlöletkeltést. Dicsőséges győzelmekről, az ellenség súlyos veszteségeiről számoltak be. Ha vissza kellett vonulnunk, azt rugalmas elszakadásnak, a frontvonal kiigazításának, kedvezőbb állások elfoglalásának nevezték. Ezekből az újságokból megtudhattuk, hogy Rommel²⁰ tábornok Afrikában tönkrezúzta az angol páncélos hadsereget, súlyos harcok árán Torruk és El-Almejn²¹ térségben. A németek már Egyiptom határán vannak. Másrészt beszámoltak arról is, hogy az angolszászok partra szálltak Normandiában, de súlyos veszteségeket szenvedtek el és a hős német csapatoknak sikerült az előretörést megállítani, ellentámadásba lendültek. Az Olaszországban folyó harcokról is győzelemként számoltak be. Úgyszintén a keleti fronton folyó harcokról is. De mi már tudtuk, mennyi igazság lehet ezekben a hírekben, és megpróbáltunk a sorok között olvasni.

Tartottak még egy lelkesedést fokozó előadást is. Felsorakoztatták az üteg legénységét és a sorfal előtt járkálva Dr. Czakó Ferenc százados²² meggyőző erővel magyarázta a visszavonulás taktikáját. Elmondta, hogy a német hadsereg a keleti fronton úgy viselkedik, mint a csúzli. Ezt is, ha hátrahúzzák erősen, majd hirtelen elengedik, nagy erővel kiveti magából a beléhelyezett kavicsot. Tehát, a német hadsereg is taktikai megfontolásból most kissé visszavonul, erőt gyűjt, tartalékokat halmoz fel, majd ellenállhatatlan erejű ellentámadásba lendül és súlyos, megsemmisítő vereséget mér az elbizakodott, meglepett ellenségre.

Azután beszélt még a német csodafegyverről, amit most találtak fel és próbáltak ki. Már meg is kezdték a sorozatgyártását. Ez egy olyan iszonyú tűzerejű rakétafegyver, amely napok alatt képes lesz megsemmisíteni minden ellenséges ellenállást, megnyerjük a háborút. A németek újrendezik a világot, és nekünk magyaroknak is nagy szerepünk lesz ebben, hiszen szövetségesek vagyunk. Ez mind szépen hangzott, de a fejleményeket figyelve, mi már ekkor sem hittünk a győzelemben. Ezen kívül mindenkit kiképeztek a fronton a harckocsi-elhárító páncélgránát²³ kezelésére. Minden alakulatot felszereltek ilyenekkel. Csak korlátozott mennyiség jutott belőle. Úgy tanították, ez hatásosan harcképtelenné teszi az ellenséges harckocsit. Az a fontos, hogy megfelelő helyen érje a találat. Ezért kell most gyakorolni egyenlőre gyakorló gránáttal. Úgy képzeljük el, hogy ennek az alkalmazására sor kerülhet, ha néhány ellenséges harckocsinak sikerülne áttörni a frontvonalon. Ezeket az előadásokat, gyakorlatokat a legénység szorongva hall-

¹⁸ Dövényi Nagy Lajos (1906–1964) újságíró, rádióbemondó. Az *Új Magyarország* belső munkatársa, majd a szélsőjobboldali *Esti Újság* segédszerkesztője. 1938-tól rádióbemondó és tudósító volt. 1945 után vidéken bujkált, elfogták, a népbíróság a háború alatti tevékenységéért és írásaiért kötél általi halálra ítélte, amelyet köztársasági elnöki kegyelem folytán életfogytiglani börtönre módosították.

¹⁹ Rajniss Ferenc (1893–1946) újságíró és politikus, miniszter. Az *Új Magyarország*, majd később a második világháború alatt indított *Magyar Futár* szerkesztője. 1944. október 16-tól a Szálasi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere volt. A háború befejezése után a népbíróság mint háborús bűnöst halálra ítélte, majd kivégezték.

²⁰ Erwin Rommel (1891–1944) tábornagy, a Deutsche Afrika Korps parancsnoka

²¹ Tobruk (ma: LAR) és El-Alamejn (ma: ET) az afrikai hadszíntér nagy csatáinak színhelyei volt 1942-ben.

²² Czakó Ferenc dr., százados, (1911–?) VI. légvédelmi tüzérsztyály. 1940-ben az erdélyi bevonulásban próbaszolgálatosként vett részt. 1940. november 1-jétől teljesített hivatásos katonai szolgálatot.

²³ Az egyszerű használatos kézi páncéltörő fegyver, az úgynevezett *Panzerfaust* volt. (Sipos, 1997. 790.)

gatta. Alighanem mindenkinek az járt az eszébe[n]: „jó volna ezt az egész háborút épségben túlélni”. Teltek, múltak a napok, a hetek. Július végén elterjedt a híre, hogy a szovjet csapatoknak mégis sikerült áttörni a Kárpátok védővonalát Vereckénél. Ez nagy baj volt, mert ez tőlünk nyugatabbra esett, így a mi osztályunkat a bekerítés veszélye fenyegette. A hír igaznak bizonyult, ezért a parancsnokság sürgős menetkészültséget rendelt el. Felpakoltunk, elhagytuk Rahót és elindultunk nyugati irányba.²⁴ A Tisza vonalán haladva eljöttünk Bátyú²⁵, Máramarossziget²⁶, Técső²⁷ városok, községek mellett. Taracközön²⁸ állapodtunk meg. Itt le-táboroztunk. A Tisza-híd környékén foglaltunk tüzelőállást. Védni kellett a hidat.

Nagyjából berendezkedtünk. A hegyoldalban jelölték ki a gépkocsitelepet. Itt most biztonságos távolságra kerültünk a frontvonalától. Csak a Tisza-híd bombázásától kellett tartani. De hát ezért is lettünk idelelepipítve.

A bombázógépek egyelőre nem jöttek, ezt nem is sajnáltuk, ezért ismerkedni kezdtünk a környezettel. Felfedeztük, hogy a Tisza itt még elég gyors folyású, vagy 40 m széles. A legnagyobb mélysége 50 cm. Tiszta vízű, lelátni a köves fenekére. Kisebb-nagyobb halakat láttunk úszkálni benne. Egyikünk kitalálta, hogy halászni kellene. De hogyan, nincsen hozzá felszerelésünk. Varga István²⁹ fegyverneki gyerek mondta, hogy dobjunk kézigránátot a vízbe, mert attól megszedülnek a halak, feljönnek a víz tetejére, csak össze kell őket fogdosnunk. Így is történt. Bedobtunk 2 db kézigránátot, ennek a hatására öt halat fogtunk. Nem voltak valami nagyok, átlagban olyan félkilósok lehetek. Ezt a fajta halászatot tovább nem is folytattuk, mivel kevés volt a kézigránátunk, el kellett vele számolni, és a parancsnokság is megtiltotta.

A folyópart közelében a lejtős hegyoldalban feltűnt nekünk, hogy 11 db egyforma típusú téglaház van építve, melyek élesen eltértek a környezetükben lévő lakóházaktól. Némelyik még nem is volt befejezve. Kíváncsiak lettünk, kik lakhatnak itt. De sokáig nem mutatkozott senki. Egyszer mégis megláttunk ott járkálni egy ötven év körüli asszonyt. Odamentünk hozzá és beszélgetni kezdtünk vele. Nehezen értettük a mondókáját, mert különös tört magyarsággal beszélt. A lényege az volt, hogy ők bukovinai csángó magyar telepések. 1941-ben az Észak-Erdély elcsatolása miatti bosszúból a román hatalom elűldözte őket. Mindenük odaveszett. Házuk, földjük, állataik, bútoraik, gazdasági felszerelésük. Csupán 40 kg személyes holmit hozhattak magukkal személyenként. Ezeket a házakat a magyar kormány építtette a részükre, hosszúlejárátú kölcsönből, de még ez sincs teljesen befejezve, és most abba is maradt a front közelsége miatt. Nem tudják, mi lesz a sorsuk ez után. Jelenleg nagyon szegényesen élnek, mivel mindent újra az elejéről kell kezdeni.

Mi megértettük nehéz helyzetüket, de élelemmel mi sem tudtuk segíteni őket, mivel nekünk is kevés volt. Ugyanis ismét akadozott az ellátás, kezdett rendszerte-

²⁴ A magyar 1. hadsereg valójában tervszerűen ürítette ki állásait, a német magasabb parancsnokság engedélyének birtokában. SZABÓ-SZÁMVÉBER, é. n. 73.)

²⁵ Bátyú (ma: Bative, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

²⁶ Máramarossziget (ma: Sighet, RO) 1939–1945 között Magyarország része volt.

²⁷ Técső (ma: Ticsov, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

²⁸ Taracköz (ma: Terezsva, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

²⁹ Varga István a VI. légvédelmi tüzérsztyály katonája volt

lenné válni. Megígértük azonban, hogy segítünk nekik a téli tüzelőjük beszerzésében. Ezt úgy oldottuk meg, hogy a Tiszán szálfá úsztatásakor csákllyával kifogdos-tuk a fenyőrönköket, a partra vonszoltuk és fűrésszel felaprítottuk, azokat. Na-gyon hálásak voltak érte.

A fenyők leúsztatása úgy történt, hogy minden héten, kedden délelőtt felduz-zasztották a Tiszát és a megemelt vízszintre belelököszték a farönköket. A víz le-vitte arra a helyre, ahol összegyűjtötték, és tutajokat készítettek belőle. A tutajokat továbbúszatták a Tiszán és az alföldi városokban értékesítették. Az úsztatást úgy tudták megoldani, hogy fenn a hegyek között völgyzáró gátakat építettek, sok vi-zet tároltak benne. Farönk-úsztatáskor a zsilipet felnyitották, ami magas vízállást eredményezett. Nekünk a faúsztatás nagyon érdekes látvány volt. Minden úsztatá-si napon órákig elnéztük ezt az eseményt. Ilyenkor mindig kihasználtuk a magas vízállást fürdésre is.

Persze vigyázni kellett, mert sebes volt a víz és egy-egy úszó farönk könnyen el-űthette az embert, tehát ügyeskedni kellett. Aki félt, nem is jött be ilyenkor a vízbe.

Az élelmezésünk közben ismét gyengébb lett, ezért újból ráfanyalodtunk a burgonya talajból való kilopkodására és vödörökben való főzésére. Ezt nem szíve-sen csináltuk, mert sajnáltuk a lakosságot. Nekik is nagy szükségük lett volna arra a burgonyára télen, hiszen ezért termelték. De hát háború volt és mi éhesek vol-tunk.

Közben ismét közeledett a front felénk. Már egész közelről hallatszott az ágyú-dörgés és a bombázások zaja. Mifelénk azonban egyelőre csak felderítőgépek jár-tak. Azok is olyan távolságban, hogy nem volt érdemes rájuk tüzet nyitni. Az időjá-rás még így, augusztus vége felé is kellemesen meleg, száraz, nyárias volt.

Augusztus végén elterjedt a híre, hogy a románok felmondták a szövetséget a németekkel és álltak az oroszokhoz. I. Mihály³⁰ román király a testőrségével elfo-gatta, és letartóztatta Antonescu³¹ marsallt, a vasgárda fasiszta szervezet parancs-nokát és vezérkarát. Szembefordultak a német hadsereggel. Ez az esemény nagy változást idézett elő a délkeleti fronton, és nagy izgalmat váltott ki a mi alakula-tunknál is, mindenki erről vitázott. Állandóan az a vélemény alakult ki, hogy a ma-gyar hadseregnek is ezt kellene tenni, hiszen már mindenki láthatja, hogy ezt a há-borút nem tudjuk megnyerni, el fogjuk veszíteni. Akkor pedig jobb lenne mielőbb abbahagyni. Csupán néhány megrögzötten németbarát ember hangoztatta, hogy a románok gyávák voltak, de mi nem vagyunk azok, így a románoktól mi nem is ve-hetünk példát. A háborút igenis meg fogjuk nyerni, mert már elkészült a német csodafegyver, amelyet még nem látott a világ. Már csak rövid ideig kell még kitarta-ni és a német hadsereg minden ellenségét tönkre fogja zúzni. Ezért hát mi is a né-met hadsereg mellett részesülhetünk a végső győzelemben. Nem volt érdemes a vitát elmérgesíteni velük, mivel beárultak volna a németbarát ütegparancsnoknak, és csak nekünk lett volna bajunk belőle. Tehát abbahagytuk, de a hangulat az ala-kulatunknál érzékelhetően megromlott ettől az időtől kezdve.

³⁰ I. Mihály román király két szakaszban uralkodott Romániában, összesen tíz évig. Először hatévesen ült trónra, 1927 és 1930 között, amikor apját, II. Károlyt követte, majd 19 évesen, 1940-től uralkodott 1947-ig. 1947. december 30-án, néhány órával a Román Népköztársaság kikiáltása előtt kommunista nyomásra lemondásra kényszerült.

³¹ Antonescu, Ion (1882–1946) román katonatiszt, diktátor

A front ismét közeledett, ezért elrendelték a továbbindulást. Egész osztályunk felpakolt és elhagytuk Taracközt. A következő napon megérkeztünk Husztra,³² amely egy kisváros a Tisza partján. A hegyek itt már alacsonyabbak. Az egész osztályunkat a város környékén széttelepítették. A háború morajlása nem hallatszott el ideig. Nem tudjuk, meddig maradhatunk itt békességben. Már szeptember elején járunk, de még mindig kedvező az időjárás.

A mi lövegünk egy kis hegy lábánál lett elhelyezve. Az itteni lakosság ezt a hegyet horkadombnak nevezte. A gépkocsikat is itt helyeztük el a sűrű lombos fák között. Így nem kellett attól tartani, hogy az ellenséges repülő felfedeznek bennünket. A horkadombnak nevezett hegyoldal sűrű bozótos volt, rekettye, mogyoró, galagonyabokrok vegyesen. Meglepően sok volt közöttük a mogyoró. Én gyakran felmentem a hegyoldalra és sok, vagy tíz kiló mogyorót összegyűjtöttem. Hazavittem, a levélburkát leszedtem, és a gépkocsi ülés alá, valamint a szerelő ládába betároltam. Még hónapok múlva is csemegéztem belőle.

Egyelőre nyugodtan voltunk itt, azzal foglaltuk el magunkat, hogy minden nap karbantartást végeztünk, és a gépkocsi, a motor üzemképességét ellenőriztük. Ez nagyon fontos volt, mert a fronton gyakran az életünk függött ettől. Minden héten egyszer fehéreneműt is váltottunk. Ezt is saját magunk mostuk, amióta a fronton vagyunk. Otthon a laktanyában ezt a bejáró mosónők végezték, megfelelő díjazásért. De itt a fronton mindenki maga gondoskodott a tisztálkodásról. Persze gyakran csak hideg vízben mostunk, szappan nélkül, mert az is elfogyott. A napon megszáritottuk a kimosott ruhát és elpakoltuk a hátizsákba.

Szekeres Pistát egy másik félszakaszhoz áthelyezték, ezért a fényképezési lehetőség is végleg megszűnt. Megszűnt az otthonnal való kapcsolatunk is, nem kaptunk már lapokat hazulról. Ezért a hangulatunk is nyomottabb lett.

A parancsnokság elrendelte, hogy a környéken védelmi sáncokat, mentőárkokat, lövésztechnőket, lövészgödröket kell készíteni. Ezen dolgoztunk napokon keresztül egy nagy füves tisztáson. Munka közben odajött hozzánk egy helybeli tanító egy csapat gyerekekkel. Jól beszélt magyarul. Kérdezte, hogy miért túrjuk fel a legelőt, ezzel nagy kárt okozunk a lakosságnak. Különben is az egészsnek nincs sok értelme, mert ezekkel mi nem tudjuk megállítani az oroszokat. Mondtuk neki, hogy mi ezt a munkát parancsra végezzük és így nem áll módunkban figyelembe venni az ő kérését. Tehát menjenek haza békességben. Úgy is lett, elmentek, mi pedig zavartalanul folytattuk a munkánkat.

Szabadidőnkben megfigyeltük, hogy a német gyalogos, fegyveres katonák tehéncsordákat, mások birkanyájákat és disznófalkákat terelnek az úton. A front irányából jöttek, és nyugati irányba haladtak tovább. Mondtuk is egymás között: ezek a németek kifosztják a lakosságot, elhajtják az állataikat mi pedig csak koplalunk, nélkülözünk. Volt a félszakaszunkban egy rádiós, távbeszélős tizedes, újonckorombani³³ gyerek, Lakatos Kálmánnak³⁴ hívták. Nagyhangú, erőszakos, hóbörgő természetű. Nagyon nagyra tartotta a rendfokozatát. Ő mondta, ha a németeknek lehet rekvirálni, akkor nekünk miért nem lehet? Ők dőzsölnek, mi pedig koplalunk. Ebbe ő nem nyugszik bele. Legközelebb ő is szerez egy marhát a környező

³² Huszt: (ma: Khust, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

³³ Egyszerre bevonult, újoncidőt együtt szolgált katonatársak.

³⁴ Lakatos Kálmán a VI. légvédelmi tüzérszázalag katonája volt

tanyáról. Hozott is pár nap múlva egyet. Ezt a félszakasz parancsnokunk, Kökényessy Ferenc zászlós³⁵ elnézte neki, ezért még nagyobb lett az önbizalma. Hangoztatta, hogy neki köszönhetjük, hogy feljavult a kosztunk. Egy hét múlva megint hozott egy másik növendék bikát. Ezt is elnézték neki.

Szabadidőmben szerettem a városban sétálni. Egy ízben akkor voltam kinn, amikor hetivásár, piac volt. Elég szegényes volt a kínálat, erősen érződött a háború hatása. Ekkor már október 3-a volt. Az egyik kofa szőlőt is árult, szép nagy fürtök voltak, zöldecs, sárgás színű szemekkel. Megkívántam, kértem egy kilót belőle. A kofa kimérte, becsomagolta, és két pengőt fizettem érte. Ezt ugyan sokalltam, mert ez nekem éppen ötnapi zsoldfizetésem volt a frontszolgálatért, de nem szólta meg érte, úgysem tudom már másra elkölteni a pénzemet. Elkezdtem szemelgélteni a szőlőt, azonban ekkor ért a csalódás. Csak harmadát tudtam elfogyasztani, mivel a többi ehetetlen savanyú volt, el kellett dobni.

Az egyik vasárnap délután az egyik cimborám kitalálta, hogy nézzük meg együtt a közelben lévő Rákóczi várat. Örültem a javaslatnak, mert magam is szerettem volna megnézni, de egyedül nem volt kedvem menni. Elindultunk, a városon kívül nem messze egy alacsony hegy tetején volt a vár, már messziről látszottak a falai. Egy sűrű erdőn kellett áthaladni, azután egy meredek hegyoldalon felkapaszkodni a várig. Már lihegtünk és izzadtunk, amikor felértünk a falakig. Csalódottan vettük észre, ezek csak romok. De ha már idáig jöttünk, gyerünk be a romok közé. Üggyel, bajjal átmásztunk a romfalakon, a vár belsejébe. Alig tettünk ott néhány lépést, ránk kiált egy fegyveres őr: – „Állj, ki vagy?” Mondtuk neki, mi is katonák vagyunk, csak meg szeretnénk nézni a várat. Mondta erre, nem hiszi, biztosan kémek vagyunk. Ránk kiáltott: – „Fel a kezekkel!” Rögtön utána teljes tüdőből kiáltott: – „Fegyverbe!” Néhány másodperc alatt előrohant hat felfegyverzett katonára egy őrmesterrel. Körbefogtak bennünket, ránk szegeztek a puskákat. Az őrt álló katona jelentette az őrmesternek, hogy kémeket fogott. Az őrmester is kihallgatott bennünket, miközben a puskacsöveket ránk szegezték. Neki is megismételtük, amit már az őrnek elmondtunk. Nem hitte el. Igazolni kellett magunkat. Részletesen hol, melyik alakulatnál szolgálunk, kik a parancsnokaink. Ezt az őrmester távbeszélőn a parancsnokságán keresztül leellenőriztette. Közben a dögcédulánkat is elkérte elmondásunk ellenőrzésére. Egy negyedóra is eltelt, mire tisztázódott a helyzet, addig ott kellett állni a fegyveresek előtt. Utána az őrmester visszaadta az igazolványunkat, ránk förmedt, hogy azonnal tűnjünk el és a lábunkat se tegyük erre a területre. Azt sem engedte meg, hogy legalább széttekintsünk a vár belsejében. Eljöttünk hát a várból, az úton hazafelé mondtuk egymásnak, hogy még örülhetünk is, hogy ennyivel megúsztuk ezt a kalandos kirándulást.

Október 15-én délelőtt a vasútállomás környékén sétálva találkoztunk Márkus Mihály³⁶ falunkbeli gyalogos szakaszvezetővel. Nagyon megörült a találkozásnak. Kérdegettük mindenféléről. Elmondta, hogy a frontról jönnek hátra pihenőre. Otthonról nincs semmi híre, a szülei már meghaltak, ő megnősült, nem lakik Nagykőrűben, a testvéreiről sem tud semmit. Ez az ember a Márkus András testvéröccse volt. 16 éves koráig ő is otthon élt a falunkban.

³⁵ Kökényessy Ferenc zászlós a VI. gépvontatású légvédelmi tüzérszaktály tisztje, egyéb adat nem áll rendelkezésre.

³⁶ Márkus Mihály a VI. légvédelmi tüzérszaktály katonája volt.

Beszélgetés közben a közeli házak ablakából kiszűrődött a rádió hangszórója. Az ablakot kinyitották, oda tették ki a rádiót. Bemondták, hogy az orosz csapatok Magyarország területére léptek, elfoglalták Battonyát, Orosházát, Békéscsabát, Gyulát és még sok falut. Érdeklődéssel hallgattuk. Közben megszakították a műsort. „Figyelem, figyelem fontos közleményt olvasunk be.” Közvetítették Horthy Miklós³⁷ kormányzó proklamációját, amely arról szólt, hogy fegyverszünetet kért az oroszoktól a nemzet nevében. A szovjet csapatok ellen azonnal minden fegyveres harcot be kell szüntetni. A német csapatok átvonulását meg kell akadályozni, lehetőleg le kell őket fegyverezni.

Hazamenve a telephelyünkre, mindannyian nagy örömmel, izgalommal tárgyaltuk az eseményeket. Egyedül néhány németbarát ember fanyalgott, de ők is csendben maradtak egyelőre.

A parancsnokság azonnali tűzkészültséget rendelt el, és két löveggel ki kellett vonulni a folyón átívelő közúti híd védelmére. Az egyik löveget én vontattam. Az volt a feladat, hogy akadályozzuk meg a német csapatok hídon való átkelését. Ha kell erőszakkal, tüzelve rájuk, lehetőleg el kell fogni őket és lefegyverezni. Ritkán jött néhány személygépkocsi, de amikor meglátták, mi a helyzet, ezek is visszafordultak. Három óra hosszáig őriztük a hidat, ekkor motorkerékpáros futár érkezett, parancsot hozott, hogy azonnal mindenki vonuljon vissza a körletbe, mert változott a helyzet. A kormányzót lemondatták, Szálasi Ferenc³⁸ átvette a hatalmat és azonnal elrendelte a tűzszüneti parancs visszavonását, az oroszok elleni harc folytatását.

Bementünk tehát a telephelyre, már esteledett, lesújtva vettük tudomásul az újabb fejleményeket. Másnap, mint a felbolydult méhraj, úgy viselkedett a legénységi állomány. Különösen Gregor Pali, meg K. Molnár István,³⁹ két falumbeli gyerekátkozta Szálasi, amiért meghíúsította a háborúból való kilépésünket, a hazatérésünket. Én is egyetérttem velük, és még a többi nagykörűi gyerek is, akik ott voltunk a közelben, egy ütegben szolgálva. Ezek még név szerint: Nagy Sándor, Papp József (forrásparti), K. Tóth Ferenc, Marsi Károly, Németh József.⁴⁰ De a zúgolódás nem segített, ki voltunk szolgáltatva, a parancsot teljesíteni kellett.

Még néhány napig maradtunk itt Huszton. Közben az egyik napon Lakatos tizedes a távbeszélővonal kiépítése közben észrevette, hogy az egyik tanyán sok szarvasmarha van az istállóba bekötve. Vacsora után maga mellé vett még két embert és fegyveresen elindultak állatokat rekvirálni. Az emberek nem szívesen mentek vele, de erőltette őket, mondván, ha a jó kosztot zabálni jó, akkor azt beszerezni is legyen jó. És mondta még, hogy a parancsnok is egyetért a beszerzéssel. Erőszakos volt, már nagyon el volt szemtelenedve. Elmentek, éjfél felé visszajöttek öt marhával. Voltak közöttük tehének és növendék állatok. Másnap reggel az állatokat szétosztották az üteg többi félszakaszai között arányosan. Azonban ebből a tehénrablásból baj lett, mert a gazda éjszaka felismerte Lakatos tizedest, hiába takarta el az arcát a köpenygallérral. Nappal ugyanis látta, amint vonalépítés ürügyén ott ólál-

³⁷ Horthy Miklós, vitéz, nagybányai, (1868–1957) Magyarország kormányzója (1919–1945)

³⁸ Szálasi Ferenc (1897–1946) Magyarország nemzetvezetője (1944–1945)

³⁹ Gregor Pál és K. Molnár András a VI. légvédelmi tüzérsztály katonái voltak.

⁴⁰ Nagy Sándor, Papp József (forrásparti), K. Tóth Ferenc, Marsi Károly és Németh József a VI. légvédelmi tüzérsztály katonái.

kodott az istálló körül. A gazda tiltakozott az állatok elvitele ellen, de Lakatos ráfogta a fegyvert. A gazda elismervényt követelt az állatok elviteléért, kapott is: – „A magyar hadsereg ételmezésére átvettem öt db szarvasmarhát. Aláírás: Lakatos alezredes.” A gazda reggel kinyomozta, melyik alakulat építette előző napon a tanyája mellett a távbeszélő vonalat. A kapott papírral elment az osztályparancsnokhoz és bepanaszolta az esetet. Az osztályparancsnok vitéz Takácsi Nagy József alezredes⁴¹ iszonyú méregbe gurult. Különbösen is nagyon szigorú, katonás ember volt, akitől még a beosztott tiszt is retteget. A saját személygépkocsiját elküldte – egy szakaszvezető vezette –, hogy azonnal vigyék elébe azt a három embert, akik a marhákat elvitték. A gépkocsi megérkezett, a három embert felültették és elmentek. Soha nem tudjuk, meg mi lett volna a büntetésük, ha lett volna rá idő. De nem lett, mert menet közben szembe jött velük egy motorkerékpáros hírvivő, megállította őket, és az alezredes újabb parancsát közölte. Vissza kell vinni az embereket a helyükre, mert az a parancs, hogy azonnal tovább kell menni. Visszajöttek tehát, nagyon örülve a váratlan szerencsájüknek. Azonnal menetkészültséget rendeltek el, felpakoltunk és továbbindultunk Délután elhaladtunk Nagyszőlős⁴² város mellett. A város határán túl az út közelében lévő hegyoldalon ukrán lányok dalolva szőlőt szüreteltek. Nem volt időnk ebben gyönyörködni, mert sietni kellett tovább. Késő este megérkeztünk Tiszaújlakra⁴³. A város szélén lakóházak udvarába álltunk be a gépkocsikkal. A lakóházakban kaptunk szállást. De itt csak két napig maradhattunk, sietve tovább kellett menni nyugati irányban. A Tisza itt már szélesebb volt, meglátzott rajta, hogy sok kis mellékfolyó beleömlött a Kárpátaljáról és Észak-Erdélyből.

Elhaladva több kisebb falu mellett, az úton többször meg kellett állni, mert ismét nagy volt a torlódás, a visszavonuló alakulatok ellepték az utat. Késő délután Nagymuzsaj⁴⁴ határába értünk. Az úton sok volt az egyenként és csoportosan haladó gyalogos katona. Többnek fel volt kötve a karja, be volt kötve a feje. Amikor gépkocsioszlopunk megállt az úton a város előtt, többen odajöttek, kérték, vegyük fel őket a kocsira, mert megsebesültek, nagyon elfáradtak és szeretnének továbbmenni. Megsajnáltam őket, öt embernek megengedtem, hogy felkapaszkodjanak a gépkocsira. Többet nem engedtem fel, mivel a kezelő személyzet és a sok felszerelés fent volt. Három ember, akiket már nem engedtem fel a kocsira, felkapaszkodott a lövegre és ott helyezkedtek el. Mondtam nekik, hogy menjenek le onnan, ott nem szabad utazni, de erőszakosak voltak és ott maradtak. Az ütegparancsnok közben leellenőrizte az egész úton álló gépkocsioszlopot, hogy megvan-e mindenki. Meglátta a lövegen elhelyezkedő katonákat. Iszonyú méregbe jött, elkezdett kiabálni, hogy azonnal takarodjanak le onnan. Utána felnézett a gépkocsira is, hogy megvan-e minden ember. Meglátta az idegen katonákat, erre még mérgesebb lett, kiabált, hogy azonnal lerugdalni őket a gépkocsiról, és ki engedte meg nekik, hogy oda felüljenek? „Álljon elő a gépkocsi-parancsnok azonnal!” Ez én voltam, mert minden esetben a gépkocsivezető a gépkocsi-parancsnok. Elébe álltam, jelentkeztem. Kiabált velem, hogy mertem megengedni, hogy

⁴¹ Takácsy-Nagy József, vitéz (1896–?) a VI. gépvontatású légvédelmi tüzérsztyály parancsnoka. 1915-től teljesített katonai szolgálatot. 1943. május 1-jétől ezredes. Sematizmus, 1944. 66.

⁴² Nagyszőlős (ma: Vinohragyiv, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁴³ Tiszaújlak (ma: Vilok, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁴⁴ Nagymuzsaj (ma: Muzsijeve, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

ezek a csavargók felüljenek a kocsira? Én megpróbáltam védekezni, hogy sebesült katonák és megsajnáljam őket. Teli tüdőből ordított, hogy ők nem sebesültek, hanem szimuláns szőkevény disznók! Majd ő megtanít engem arra, hogyan kell tartani a katonai fegyelmet. Vegyem tudomásul, hogy holnap kikötöt bűntetésül, amit a többieknek is végig kell nézni okulásul. Utasította a mellette álló ütegírnokot, hogy jegyezze fel a parancsát. Fel lett jegyezve.

Bognár István főhadnagy⁴⁵ ütegpáncsnok továbbhaladt a kíséretével, végig a gépkocsioszlopon. További rendellenességet nem is talált, mert a kiabálás hatására az idegen katonák önként elhagyták a hátrább álló gépkocsikat. Erre a szemlére, ellenőrzésre én fizettem rá egyedül. Elgondolkoztam azon, milyen kár volt megsajnálni a fáradt, sebesült gyalogosokat, akik lehet, hogy nem is voltak igazi sebesültek. Utóbb visszagondolva rá, egyiknek sem volt véres a kötése.

Beesteledett, mire beérkeztünk Beregszászra. Elhelyezkedtünk, elég kényelmetlen szálláshelyet kaptunk. De ez most nem is érdekelt, mert egész éjjel egy perccet sem aludtam. Állandóan a büntetésem gondolkodtam. Az fáj a legjobban, hogy jót akartam cselekedni, mégis büntetést kapok érte, és a többi bajtársam végig fogja nézni a szenvedésemet. Arról meg voltam győződve, hogy az ütegpáncsnok be fogja váltani az ígéretét, mert ismertük, milyen ember. Most az én eseten keresztül akarja megszilárdítani az utóbbi időben meglazult katonai fegyelmet. Mivel elaludni úgysem sikerült, éjszaka többször is kimentem az udvarra levegőzni. Egyfolytában esett az eső. Reggel hat órakor azonnali menetkészültséget rendeltek el. Felpakoltuk a szerelvényt és felsorakozott a gépkocsioszlopunk a város főutcáján. Vártuk az indulási parancsot. Valami akadály lehetett, mert dél is elmúlt, mire elindulhattunk. És akkor is a város túlsó szélén meg kellett állni, ahol ismét órákig várokztunk. Várokzás közben odajött hozzánk Nagy Sanyi és elmondta nekünk, körűieknek, akik ott gyülekezve tárgyaltuk az eseményeket, hogy hallottuk-e már az éjszaka, Marsi Karcsi⁴⁶ és Papp Józsi megszökött az ütegtől. Összesen öten mentek el, eltűntek, hiába keresik őket, nem találják sehol. Meghökentünk ezen, mert Szálasi hatalomátvétele óta lazult a fegyelem, napirenden voltak a szökések, de a mi ütegtől eddig még nem ment el senki, és most egyszerre öten is, ráadásul közülük ketten körűiek.⁴⁷ Engem az egészben az vigasztalt, hogy az események miatt elmaradt a büntetésem végrehajtása, abban reménykedtem, esetleg végleg feledésbe merül.

Délután négy órakor indulhattunk tovább. Elhaladtunk Beregardó⁴⁸ és Jánosi⁴⁹ községek mellett. Itt újra meg kellett állni, és pár órát várakozni. Közben besötétedett. Éjszaka állandóan úton voltunk. Araszolva haladtunk előre a Szernye-mocsár⁵⁰ területén, sokszor megállva, majd továbbhaladva. Hajnalra elértük Kisdobrony⁵¹ és Nagydobrony⁵² községeket. Itt meg kellett állni, mert jelezték, hogy Csap

⁴⁵ Bodnár István I. főhadnagy (1917–?) ütegpáncsnok, továbboszolgáló tiszt. Sematizmus, 1944. 497.

⁴⁶ Marsi Károly a VI. légvédelmi tüzérszázaló katonája volt.

⁴⁷ Körűiek: Nagykörű, település Szolnok megyében, a visszaemlékezés írójának szülő- és lakhelye.

⁴⁸ Beregardó: (ma: Csepivka, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁴⁹ Jánosi (ma: Yanoshi, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁵⁰ Szernye (ma: Serne, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁵¹ Kisdobrony (ma: Mala Dobron, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁵² Nagydobrony (ma: Velyka Dobron, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

közelében súlyos harcok vannak. Az oroszok nagy erővel támadnak, átkeltek a Latorca folyón. Sok német katona beleveszett a megáradt folyóba. Most azonban a németek erősítést kaptak. Meg kell várni, amíg tisztázódik a helyzet.

Tehát várni kellett néhány órát. Délután az üteg engedélyt kapott a továbbhaladásra Csap irányába. A mi félszakaszunkat pedig itthagyták hátvédnek. Tüzelőállást foglaltunk el az út mellett. Egy óra múlva rádión jelentették, hogy két orosz harckocsi áttörte a frontot és most közeledik felénk. Tartóztassuk fel minden áron. Kökényessy zászlós parancsot adott a páncéltörő gránátok elővételére.⁵³ Az őrmester elővette ezeket a ládából és a kezében tartott két darabot. A zászlós két fő önként jelentkezőt kért a feladat végrehajtására. Mivel önként jelentkező nem akadt, két embert jelölt ki. Az egyik én voltam. Megpróbáltam elhárítani magamtól ezt a megtisztelő feladatot, mondtam, én nem mehetek, mert lövegvontató gépkocsivezető vagyok. Ingerülten válaszolta, hogy az nem számít, mert ha valami bajom esik, a tartalékvezető majd továbbvezeti a gépkocsit. További beszéd felesleges volt. Átvettük a lopótököket és elindultunk az úton visszafelé. 300 m-t haladva alkalmas helyet találtunk az út mellett. Az út menti árok elég mély volt, ritkás fák és bokrok biztosították a rejtőzködést. Beszélgettünk, vártuk a tankokat. 45 perc elteltével motorkerékpáros hírvivő jött és mondta, vonuljunk be, mert az útkereszteződésnél a tankok más irányba mentek el. Mi ennek megörültünk, nem szívesen találkoztunk volna a tankokkal. Bevonultunk, jelentkeztünk, visszaadtuk a páncéltörő gránátokat.

Az volt a parancs, mi is azonnal vonuljunk be az üteghez, amely jelenleg Csap⁵⁴ előtt áll az útkereszteződésnél. Elindultunk, alig haladtunk vagy 8 km-t, felforr a hűtőben a víz és nem tudtam továbbmenni. A parancsnok úgy intézkedett, hogy le kell kapcsolni a löveget a kocsiról, egy másik után kell akasztani. A lőszeres ládákat is át kell rakni, és az embereknek át kell ülni a másik kocsira. Én pedig maradjak ott, szerezzek vizet a hűtőbe, öntsem fel, és haladéktalanul menjek utánuk. A rakodást követően engem otthagytak a kocsival az úton egyedül. Első dolgom az volt, hogy az indítókaral forgattam a főtengelyt, be ne ragadjanak a dugattyúk a hengerbe. Utána szétnéztem, hol találok vizet a közelben. Az út mellett minden irányban sík vidék terült el, sehol nem volt egy tanya, vagy egy kút. Az úttal párhuzamosan 70 m távolságban egy vasúti sínpár húzódott, az Ungvár⁵⁵ és Csap közötti vonal volt. Vagy négy km távolságra tőlem a csapi pályaudvar és az ottrekedt vonatszerelvények lángokban álltak. Az oroszok tüzérségi tűz alatt tartották és repülőgépekről is bombázták a vasúti csomópontot. Hatalmas lángnyelvek csaptak fel ott, és sűrű füst lepte el a környéket. Megdöbbenő látvány volt.

Egy negyedóra telhetett el, amikor egy tehervonat-szerelvény közeledett a síneken. A közelemben megállt, mert a mozdonyvezető látta, mi történik, hogy nem tudja a szerelvényt bevontatni az állomásra. Én gyorsan kitaláltam, hogy odamegyek hozzá és kérek tőle vizet. Elővettem a 12 l-es fémvödört és odamentem a vezetőhöz. Üdvözöltem, gyorsan elmondtam, mi a bajom és kértem tőle egy vödör vizet. Azt mondta, mit gondolok én, neki sincs tartalék vize. Látom, mi van az állomáson, és ha ő oda nem tud bemenni, az ő vize is elfogy a tartályból. De én nem

⁵³ Ld. 18. lj.

⁵⁴ Csap (ma: Csop, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁵⁵ Ungvár: (ma: Uzshorod, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

hagytam rá, mondtam, a közelben nincs víz. Bosszankodva mondta, jól van, tartsam oda a vödört a csap alá, majd teleengedte vízzel. Én hálásan megköszöntem, elbúcsúztam tőle és örömmel vittem a vizet a hűtőmbe. Feltöltöttem, beindítottam a motort és elindultam. Hamarosan utolértem a többieket. Ők ott váraakoztak az úton Csap előtt egy útkereszteződésben. Jelentkeztem a parancsnoknál, ő megörült hogy nem veszttem el.

Vagy két km-re álltunk a lángoló pályaudvartól az országúton. Az egész osztály továbbvonult Tizasalamonra,⁵⁶ egyedül a mi ütegünket hagyták ott az úton. Nem tudtuk, mi lesz a további parancs. A pályaudvart szünet nélkül lőtték az oroszok. Egyszer megláttuk, hogy az állomás felől egy csoport ember közeledik felénk. Amikor közelebb értek, láttuk, hogy három magyar gyalogos katona közrefog egy negyediket. Amikor odaértek, láttuk, hogy egy fogoly orosz katonát kísérnek. A fogoly katona nő volt. Elcsodálkoztunk ezen, mert a magyar hadseregben eddig nem találkoztunk női katonával. Sokat nem tárgyaltak velünk, mert siettek, vitték a foglyot a parancsnokságra kihallgatni.

Néztük a közeli állomást, hogy égnek az ottrekedt szerelvények és közben hatalmas robbanások is hallatszottak. Különféle anyagok voltak a szerelvényeken. Lőszer, benzin, olaj, élelmiszer és minden, ami egy harcoló hadsereg ellátásához kell. Valószínű, ezt tudták az oroszok is, azért támadták olyan hevesen a vasúti csomópontot. Ahogy ott figyeljük az eseményeket, egyszer észre vesszük, hogy egy kátyusa sorozatvető fegyverből lőnek az irányunkba. Az első sorozat vagy százötven lépésre csapódott be hozzánk. Ettől még nem nagyon lettünk idegesek. „Ez volt a Sztálin orgonája” – mondta valaki félig tréfásan. Egy perc múlva jött a második sorozat. Ez már csak 70 m-nyire hullott előttünk. Ennek már fele sem tréfa. Vezényelt a parancsnok: „Mindenki fedezékbe!” Az út másik oldalára azonnal az árokba. Mindenki igyekezett, csupán egy ember maradt a másik oldalon. Hiába kiabáltunk neki: „Dobos, gyere át te is, mert ott veszélyes!” Makacs ember volt, ott hasalt le a földre, lehet, hogy nem is vette komolyan az egészet. Ez lett a veszte. Alighogy lehasaltunk a másik oldalon, jött a harmadik sorozat. Ez már közvetlen közelünkbe csapódott be. Mint a jégeső, úgy szóródott a rengeteg repesz a becsapódás és a robbanás után. Fenn az úton a gépkocsik oldalát is forgácsolták a repeszek. Csak néztünk egymásra. Mindenki elsápadt a félelemtől. Aztán csend lett, újabb sorozat nem jött. Valamiért abba hagyták. Talán úgy gondolták az oroszok, egyelőre ennyi is elég lesz. Csak a túloldalról hallatszott valami halvány nyöszörgés. Átrohantunk, ott volt Dobos Antal⁵⁷ gépkocsivezető, a hasán fekve, súlyosan vérzett. Gyorsan felhúzták az útra, feltették az egyik kocsira, levágták róla a zubonykabátot és az inget. Próbáltak rajta segíteni, de már késő volt. Néhány perc alatt elvérzett és meghalt. Szegény Anti, gondoltam én, te sem fogod már beváltani az ígéretedet, amit a lengyel kislánynak könnyes szemmel fogadtál. „Jadvigám, ha vége lesz a háborúnak, eljövök érte, és magammal viszlek Magyarországra.” Hiába vár Sztaniszlóban a kislány téged.

Rádión jelentették a történeteket Tizasalamonra a parancsnokságra. Elrendelték, hogy mi is vonuljunk be oda, azonnal elindultunk. Kökényessy zászlós elvet-

⁵⁶ Tizasalamon (ma: Szolomonve, UA) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁵⁷ Dobos Antal (1921–1944) a VI. légvédelmi tüzérosztály katonája. Hősi halált halt 1944. október 27-én Csaptól keletre. Tizasalamonon temették el.

te tőlem a segédvezetőmet, megparancsolta neki, hogy ő fogja ezután vezetni a halott gépkocsivezető helyett a gépkocsit.

Beértünk Tizsasalamonra, elhelyezkedtünk. Egy óra múlva az ütegparancsnok elrendelte, hogy a mi félszakaszunk egy löveggel menjen segíteni a gyalogságnak, mert az oroszok erősen támadják őket. Visszamentünk, tüzelőállást foglaltunk el a löveggel és rádión keresztül kapcsolatot létesítettünk a parancsnoksággal. Az oroszok azonban a rádió adását bemérték és aknavető tűzzel arra kényszerítették a rádiósokat, hogy a helyzetüket állandóan változtassák.

A délután folyamán még egy másik ember-veszteségünk is volt. Papp Mihály⁵⁸ tiszabői gyerek meghalt egy repülőbomba szilánkjától.

Esteledett már, egy kocsi kihozta a vacsoránkat, elfogyasztottuk. A front tőlünk vagy két kilométerre húzódott. A fegyverzaj szakaszosan hallatszott onnan. Nem láttuk a harcolókat, mert ritkás erdő takarta a területet. Beesteledett, sötét volt, mert a holdsarló nagyon keskeny volt, és az is a horizont közelében.

Rádásul felhők is vonultak át az égen. Mindenkinek ébernek kellett lenni. A másik oldalon csupán a még mindig égő pályaudvar világított a közelben.

Lassan telt az idő. Izgalommal vártuk az eseményeket. Éjjél körül arra lettünk figyelmesek, hogy kis csoportokban emberek közelednek felénk a derengő félhomályban. Rájuk kiabáltunk: – „Állj, kik vagytok?” Mondták, hogy magyar katonák, gyalogosok. „Hová mentek?” – kérdezi a parancsnok. Felelik, hogy átcsoportosítás van. Alig telt el két-három perc, ezután kb. 250 m távolságból „hurri, hurri!” kiáltások hallatszottak. Itt vannak az oroszok, mondták többen egyszerre. A parancsnok fojtott hangon azonnal vezényelt: „Menetkészültség! Motort indíts! Löveget felkapcsolni! Indulás! Lámpát gyújtani tilos!” Régen begyakorlott gyorsasággal mindenki végrehajtotta a parancsot. A löveget felvontattam a lejtős területről a magasított útszakaszra, és lámpagyújtás nélkül azonnal elindultam. Az embereknek alig volt idejük felkapaszkodni a kocsira és a lövegre. Az volt a baj, hogy sötét volt, lámpát gyújtani nem lehetett, így az utat is rosszul láttam. Az úton hatalmas aknák és más kráterek voltak. A gépkocsi és a löveg is ide-oda billegett az úton, amikor nagyobb sebességre kapcsoltam. Az emberek panaszkodtak, amikor túljutottunk a veszélyen, hogy gyakran úgy érezték, azonnal felborulunk. Meg sem álltunk Tizsasalamonig.

Egy iskolában szállásoltak el. Másnap délelőtt a parancsnok mondta, hogy segítsünk a magyar tanítónak a könyvtárat biztonságba helyezni. Örömmel segítünk neki. A tanító kesergett, hogy a németek galád módon kiszórták a könyveket és beszállásoltak a helyére. A könyveket jól elraktuk, a tanító nagyon hálálkodott, és mondta, mindenki választhat egy könyvet magának. Nem mindenki fogadta el. Én a „Kis Brehm” című könyvet választottam. Nagyon megtetszett. Ez egy képes, vastag könyv volt, az állatvilágról szólt, az egysejtűektől kezdve a legfejlettebb állatokig bezárólag. Ezt elhoztam.

Délután ki kellett menni a falu szélére tüzelőállásba. Egy hatalmas almáskert mellé települtünk. Közvetlen közelünkben egy nehéztüzér üteg volt elhelyezve. Lőtték a záhonyi templomtornyot, mert állítólag oda már ellenséges megfigyelők fészkeltek be magukat. Dobhártyarepesztő dörrenések voltak. Csap felől súlyos

⁵⁸ Papp Mihály (?–1944) azonosítása az ismert adatbázisokban nem sikerült.

harcok zaja hallatszott. A német és magyar gyalogság megpróbálta visszafoglalni az oroszoktól a várost és a vasúti csomópontot. Ez estig sikerült is nekik.

Alkonyatkor az ütegparancsnok úgy rendelkezett, hogy a mi félszakaszunk teljes felszereléssel vonuljon le a Tisza-partra, Záhonnal szemben foglaljunk el tüzelőállást, és ott ássuk be magunkat. Feladatunk segíteni a gyalogságot, megakadályozni, hogy az ellenség átkeljen a Tiszán. Elindultunk hát, egy gépágyú és három tehergépkocsi teljes felszereléssel. Átmentünk a Tisza-gáton, a rámpán és a széles árterületen keresztül kimentünk a Tisza-partra, szemben Záhony községgel. A templom tőlünk balra, 300 m távolságra volt. A félsötétben is láttuk, hogy a torony egyik sarka hiányzik, sikerült eltalálni a tüzérségnek. A híd ugyanabban az irányban, 500 m távolságra volt. Lámpát gyújtani nem volt szabad. A parancsnokság néhány percig tanakodott, hol a legalkalmasabb leásni a löveget és a gépkocsikat, amikor a sötétben hatalmas fény, egy másodperc múlva pedig iszonyú dörrenés hallatszott a híd felől. Egymásra néztünk: – „Mi volt ez?” – kérdeztük. Az ütegparancsnok azt felelte: – „A németek felrobbantották a hidat, hogy ne tudjanak rajta átjönni az oroszok.” Ezzel el is ment, otthagyt minket a Tisza-parton.

Másnap reggel hozzáfogtunk beásni magunkat. A löveget a Tisza-parttól 15 m távolságra ásták be. Egy méter mély gödröt ástak a kezelők, hogy a gépágyú kényelmesen elférjen fenne. A kiásott földből pedig mellvédet építettek a löveg köré, hogy az ellenséges tüztől védve legyen, de úgy, hogy a szabad célzást és a tüzelést ne akadályozza. A rejtőzködést úgy biztosították, hogy lombos gallyakat tűzdeltek sűrűn a Tisza-partra, a löveg elé. Én is azonnal hozzáláttam a gépkocsi beásásának. Sajnos egyedül voltam, mert a segédvezetőmet áthelyezték az elesett Dobos Anti kocsijára. De ez nem fogott ki rajtam. Nagy kubikus voltam én a civil életben. Szerencsére a talaj puha hordaléktalaj volt, és meglehetősen gyorsan haladtam a munkával. Egész nap dolgoztam, estére már bele tudtam állni a kocsival. 1 m mély, 3 m széles és 5 m hosszú gödröt ástam úgy, hogy lejtős lejáratot készítettem hozzá. Alaposan elfáradtam, éjjel úgy aludtam, mint a mormota télen. Másnap a kihányt földből mellvédet készítettem a kocsiallás köré. A mellvédet pedig zöld gallyakkal elrejtettem. Harmadnap bunkert ástam a saját részemre, amely 150 cm mély, 1 m széles 2 m hosszú gödör volt. Lejárati lépcsőket is készítettem a bejáratához. A tetejére vastag gerendákat raktam keresztbe, ennek a tetejére vékonyabb gallyakat, majd ezt szénával vastagon letakartam. Végül a kiásott földet mind visszaraktam a tetejére, és ezt zöld gallyakkal elrejtettem. A gödör alját vastagon szénával burkoltam. Utána kényelmesen behelyezkedtem. Mikor elkészültem vele, odajöttek a többiek, csodálkozni rajta. Jött a Pótári⁵⁹ tizedes is, azt mondja, menjek és a zászlós úrnak is készítek egy éppen ilyen bunkert. Nagy méregbe jöttem. Mondtam: – „Hülyének néztek ti engem? Nézd meg, mennyit dolgoztam egyedül, nekem senki sem segített. Ti pedig tizennégyen voltatok a lövegállás készítéséhez.” Azt mondja, ne kiabáljak, mert a túlsó parton ott vannak az oroszok, meghallják és idesóznak egy sorozatot. Aztán elment, békén hagyott. Különben is haragudtam erre az emberre, mert jobboldali érzelmű, németbarát volt, állandóan hízelkedett a zászlósoknak.

Nyugalmasabb napok következtek. A Tisza partjára erős figyelőszolgálatot szerveztünk, felváltva őrködtünk. Szétnéztünk a környéken. 1 km távolságra hatalmas almás terület volt, valóságos erdő. A gyümölcs már le volt szedve, de az elszal-

⁵⁹ Pótári tizedes a VI. légvédelmi tüzérsztály katonája volt.

lításra már nem jutott idő. Ott volt az alma a földön hatalmas prizmákba rakva, mintha csak répa volna. Minden katonára annyit vitt belőle, amennyit akart. Először a javát válogattuk, a szebbeket. De a rend hamarosan felbomlott, felmásztak a prizma tetejére, összetaposták a gyümölcsöt a Tisza parton tartózkodó gyalogosok. Ennek elterjedt a híre, hamarosan lovas kocsikkal is jöttek távolabbról gyalogosok, és kocsira rakták az almát. Többször is fordultak, rövidesen elhordták az összest. Azt mondták éhesek, már három napja nem kaptak kenyeret sem. A legközelebbi élelemellátó állomás Sátoraljaújhelyen van, oda ők nem tudnak elmenni az élelemért. Mi szerencsések voltunk ilyen szempontból, mert az ütegtörzs gépkocsikkal elment érte. Nekünk egyelőre a meleg ebédet minden nap gépkocsival hozták ki Tizasalamonról.

A túlsó partról aknavetővel rendszeresen lőtték bennünket. Szerencsére csak vaktában lövöldöztek, mert a sűrű bozótos jó rejtőzködést biztosított számunkra.

Egy társaság felkerekedett és elment a csapi pályaudvarra, mert meghallották, hogy ott van egy szerelvénnyel tiszta szesz, és mindenki annyit vihet belőle, amennyit akar. Ekkor már visszafoglalták az oroszoktól az állomást. Visszajöttek, hoztak is vagy 30 liternyi szeszt. Vizet forraltak, felhígították, és pálinka gyanánt fogyasztották. Én is kaptam egy kulaccsal belőle. Nekem nem tetszett az íze.

Az árterületen a burgonyák is a földben maradtak a front miatt. Nem nyúltunk hozzá, mi még nem voltunk annyira éhesek. De a gyalogosok állandóan szedték, főzték, ették.

A Csap körüli frontot sikerült átmenetileg megszilárdítani. November 6-án az osztályparancsnok parancskihirdetést rendelt el. A zászlós, Kökényessy Ferenc felsorakoztatta egy tisztason a legénységet, és eskütelre szólított fel. Fel kellett esküdni Szálasira. A zászlós felolvasta az eskü szövegét és nekünk utána kellett mondani. Részletekben olvasta, egy részt elolvasott, megvárta, míg utána ismétlik, majd folytatta. Ketten, hárman mondták csak, a többi mormogott. Én meg csak akkor tátogattam a számat, ha a zászlós odanézett. Nem számított semmi, a zászlós jelentette rádión, hogy az eskütel megtörtént.

Felderítő- és vadászgépek gyakran köröztek felettünk. Nekünk nem volt szabad tüzelni, nehogy eláruljuk magunkat. Egy délután két vadászbombázó jött, Tizasalamon felett köröztek. Több gépágyú is tüzelt rájuk. Az egyiket eltalálták, füstölögve lezuhant, de a pilótájának sikerült idejében kiugrani, és ejtőernyővel leereszkedni. Minden gépágyú legénysége, aki az ellenséges gépre tüzelt, azt állította, hogy ők találták el a repülőt, magának követelve a dicsőséget.

November 7-én nagy zenebona hallatszott Záhony felől. Hangszórón szövegeket olvastak be, énekeltek, harmonikaszó hallatszott és lövöldöztek. „Mi történhetett odaát?” – kérdeztük. Kökényessy azt mondta, az oroszoknak ma van a nemzeti ünnepük, azért viselkednek így.

Az egyik délután parancskihirdetésre sorakozót rendeltek el. Parancsban kihirdették, hogy a mi ütegünkben egy szökött katonát elfogott a csapatcsendőrség, átadták a hadbírósnak és elítélték. Sátoraljaújhelyen kivégezték. Így jár a hazaáruló, aki megszegi esküjét. Tanuljon ebből a példából mindenki, aki ilyen tervet forgat a fejében. Nyomasztó érzéssel távoztunk, az „Oszolj!” vezényszó után.

Az időjárás esősre fordult. Napokig esett az eső. A bunkerem bejárata elé kis védőgátat készítettem, ne folyjon be az eső. Nem unatkoztam, a „Kis Brehm” című képeskönyvem tanulmányoztam. Megelégedéssel töltöttem el, hogy ilyen jó bun-

kert készítettem magamnak, engem ebből soha ki nem mos az eső, mint a többieket, akik csak hevenyészett gödröket ástak maguknak.

November vége közeledett, a fákról, bokrokról lehullottak a levelek. Különösen egy reggel, amikor erősen fagyott és felengedett, ott voltunk a Tisza-parton „csupaszon”. Igyekeztünk még több gallyal rejteni a löveget és a gépkocsikat. Az eső is gyakran esett, az időjárás hűvösre, kelletlenül fordult. November végén egy nap sürgős parancsot kaptunk, hogy azonnal pakoljunk össze és vonuljunk be Tiszasalamonra. Az oroszok Záhonytól négy kilométerre átjöttek a Tiszán és elindultak felénk. Igyekezni kell, nehogy fogságba essünk, azonnal felpakoltunk. A gépkocsival kiálltam a fedezékből. Ekkor már a gépágyút is menetkészültségbe helyezték a kezelők, kitolták a fedezékből. Felkapcsoltuk a gépkocsira a löveget és azonnal elindultunk a Tisza-gát irányába. Odaát az oroszok észrevették a mozgódást és aknavetővel lőttek ránk, de szerencsére nem találtak el.

A talaj nagyon el volt ázva, már a gödörből is nehezen lehetett a gépkocsival kijönni. Csak lassan haladtunk a sáros úton előre. Az embereket nem is engedtem felülni a kocsira, gyalog jöttek a gépkocsik és a löveg mellett. A gépkocsi és a löveg kerekei mélyen belesüllyedtek a talajba menet közben. Félóra is kellett, mire kívánszorogtunk a Tisza-gáthoz. Itt megálltam, mert már a hűtővíz is felforrat a motorban, erősen gőzölgött. Hadd hűljön le egy kissé a motor. Kiszálltam a vezetőülésből, megnéztem a rámpát, amelyiken át kellett menni. Na, mondom, ha itt sikerül átmenni, akkor megmenekülünk. Kökényessy zászlós rámförmedt: – „Ne szövegeljen annyit, hanem azonnal induljon neki, mert a hátunkban vannak az oroszok.” Én gondoltam, miért neheztel rám a parancsnok. Tudom, hogy a Pótári tizedes beárult engem, amiért nem voltam hajlandó neki kényelmes bunkert építeni. Annyi baj legyen. Közben eszembe jutott egy jelenet otthonról a bevonulásom előtti időből. A Jókai utcában elakadtunk a cséplőgéppel, amikor a 20 lóerős kis Ford körmöstraktor⁶⁰ vontatta a cséplőgépet a homokos emelkedőn felfelé. Kikaparta maga alól a homokot és hasig beásta magát. Sem előre, sem hátra nem tudott menni. Ekkor a gépész és a bandagazda kiabálni kezdtek. Nyomjuk meg emberek! Mindenki odament és toltuk teljes erővel. Így sikerült a cséplőt felvontatni a partra.

Most én is elkezdtem kiabálni: – „Emberek, mindenki jöjjön ide, tolni kell a gépkocsit, segíteni átmenni a rámpán. Aki nem fér hozzá a kocsihoz, az tolja a löveget.” Jöttek is zokszó nélkül segíteni. Én a legkisebb sebességre kapcsoltam és egyenletes túrázással elindultam. Közben kiabáltam, hogy: – „Toljátok, segítsetek!” Szerencsésen felértünk a gátra és szépen leereszkedtem a másik oldalon. Kis távolságra megálltam, meg kellett várni a másik két gépkocsi átjövételét. Közben egy közeli kútból egy vödör vizet hoztam, és kipótoltam a csökkenő hűtővizet. Alighogy felöntöttem a vizet, kiabálnak a gátról, hogy menjek vissza kocsival és segítsek kivontatni a másik elakadt kocsit. Meglepett, hogyan akadhatott el, hiszen neki nem is kellett löveget vontatni. Ez úgy történt, hogy Csapó Sándor⁶¹ gépkocsivezető elbízta magát, majd ő megmutatja, hogyan kell itt segítség nélkül átmenni. Nagy sebességgel nekiindult a rámpának, de csak jó félíg jutott fel, ott elakadt. Azután visszacsúszott a rámpa aljára. Még hozzá úgy, hogy a kocsi hátsó része lecsúszott a rámpa oldalára. A ko-

⁶⁰ Körmöstraktor: gumiabroncs nélküli vontató, amelyen a kapaszkodást az acélkerékre erősített acél-körmök segítették.

⁶¹ Csapó Sándor a VI. légvédelmi tüzérsztály katonája volt.

csi így keresztbe fordult. Megpróbált visszakapaszkodni a rámpán, de nem sikerült. Elzárta az utat a harmadik kocsi elől is. A hátsó kerekeivel beásta magát a sáros talajba. Hátramenetben átvezettem a gépkocsit, vontatókötelet vettem elő, felakasztottam a vonóhorogra és mondtam neki: – „Ne idegeskedj, látom, nagyon be vagy rezelve. Egyes sebességre kapcsolj, és egyenletesen adagold a gázt.” Az embereknek mondtam, tolják mind a két kocsit. Elindultunk, sikerült felvontatni.

Csapó nagyon megörült, hálálkodott. A harmadik kocsi vezetője minden baj nélkül átjutott a rámpán. Mikor látta, mi történt az előtte haladóval, ő már óvatosabb volt, egyes sebességre kapcsolott és szép lassan haladva ájtött.

Mindenki felhelyezkedett a kocsira. Indulás előtt még visszaneztünk a gátról a Tisza-part felé. A parti erdősávnál már látszott, hogy az orosz gyalogság lassan közeledik, csatárláncba fejlődve felénk. Azonnal elindultunk, rövidesen beértünk Tiszasalamonra. Már vártak bennünket az üteg többi tagjai, indulásra készen. Ágcsernyőn⁶² keresztülhaladva Királyhelmece⁶³ érkeztünk. Ekkor az én gépkocsim motorja elkezdett rendetlenkedni. Zörgött, kopogott benne valami. Ez annyira fokozódott, hogy üzemképtelenné vált, meg kellett állni. Odajött az ütegpárancsnok is, érdeklődött mi a baj? Jelentettem, hogy elromlott a motor. Intézkedett, hogy a löveget is, és az én kocsimat is egy másik kocsi után kell kapcsolni. Közölte, hogy majd az új állomáshelyünkön elvisszük a javítóba, ahol rendbehozzák. Úgy is történt, a parancsot végrehajtottuk és továbbindultunk.

Áthaladtunk Sátoraljaújhelyen, Mikóházán, Pálházán, Nagybozsván. Estére megállapodtunk Telkibányán. Hegyes, völgyes vidék. Itt elszállásoltunk. Két nap múlva a kocsimat elvitték a javítóba. Szétszerelték, megállapították, hogy [a] dugattyú el van törve, nincs hozzá alkatrész, jelenleg nem tudják kijavítani. Visszahozták és a további intézkedésig vontatni kell tovább. Ennek egy cseppet sem örültem, de hát mást nem lehetett tenni.

Az élelmezésünk megint romlani kezdett. A hangulat is megromlott. Már sokan elmentek, elszökdöstek az ütegtől. Otthonról sem tudtunk semmit, mióta a Kárpátokon átjöttünk, nem kaptunk levelet otthonról. Nem is várhatunk már, mert a front már túlhaladt a falunkon, a szovjet hadsereg már Budapest közelébe érkezett.

Már egy hete vagyunk Telkibányán. Az egyik napon a főútcán járkálva összelálkoztunk Csőke Antival⁶⁴, falunkbeli gyerekekkel. Nagyon el volt csigázva, körbefogtuk ott néhányan körűiek. A lábán bakancs helyett egy madzaggal átkötött zsákdarab, köpeny helyett pedig valami viharkabátféle volt. Kérdeztük, mi történt vele? Elmondta, hogy elfogták a szlovák partizánok és lefegyverezték. A felszerelését, ruházatát elvették, úgy engedték tovább. Ami rajta van, azt a lakosságtól, kéregette össze. Most megkeresi az alakulatát, mert azt hallotta, itt vannak ebben a helységben. Sietett tovább, mi is szerencsét kívánva elköszöntünk tőle.

Az ütegtörzsnél egyesek kitalálták, hogy mivel ilyen közel vagyunk Tokajhoz, elmennek borért. Úgyis elhordják a németek, vagy ami marad, azt meg megisszák az oroszok. Akkor már inkább mi is részesüljünk belőle. El is mentek egy gépkocsival és hoztak két nagy hordó bort. Az egyik édes bor volt 10 hl-es, a másik 16 hl-es fehérbor. Az egész üteg legénysége kapott belőle. Egyszerre nem adtak sokat, ne-

⁶² Ágcsernyő (ma: Čierna, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁶³ Királyhelmece (ma: Kráľovský Chlmec, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁶⁴ Csőke Antal a VI. légvédelmi tüzérsztyály katonája volt.

hogy lerészegedjünk. A pincegazdaság a bort elismervényre adta, majd utólag a kincstár megfizeti az árát.

Megfigyeltük, hogy az úton a német és a magyar katonák is disznófalkákat, néha marhacsordát hajtanak keresztül. Lakatos tizedes megint vérszemet kapott, hogy hitvány a mi kosztunk is, nekünk is kellene hozni borjúkat. Rábeszélte néhány kapható cimboráját, elmentek, hoztak négy marhát. Kisebbit, nagyobbat vegyesen. Kitalálták, hogy a marhákat az én üzemképtelen kocsimra kell felrakni, azt úgyis vontatják, nincs rajta felszerelés. Én nem értettem egyet ezzel, mondva, hogy a kocsit bármikor visszavihetik a javítóba. De hiába is beszéltem, mert Kökényessy zászlós is a pártjukat fogta. Felrakták a marhákat a kocsimra. Ettől kezdve nekem kellett gondoskodni az állatok etetéséről, itatásáról és a trágyázásáról, amíg csak el nem fogytak, egyenként le nem vágták őket. Megint közeledett a front hozzánk. December eleje volt már. Elrendelték az északi irányba való továbbhaladást. Hidasnémotin, Tornyosnémotin keresztül Tőketerepesre⁶⁵ érkeztünk. Itt megállapodtunk. Egy emeletes iskolába lettünk elszállásolva, amely a háborús körülmények miatt üresen állt. Néhány napi itt-tartózkodás után elrendelték, hogy be kell vinni az üzemképtelen kocsit Kassára, és le kell adni az autóbontóba. Ahogy elhaladtunk a székesegyház előtti téren, két magyar katonát láttunk felakasztva a villanypóznára. A nyakukba nagy kartontábla volt akasztva, rajta jól látható felirattal: „Hazaáruló vagyok!” Na, mondtuk, ezeknek nem volt szerencsájük, hogy összetalálkoztak a csapatcsendőrkkel. Sajnáljuk őket, nem sikerült nekik hazajutni a családjukhoz. Leadtuk a gépkocsit, hivatalos papírt kaptunk róla, és visszamentünk Tőketerepesre.

Rövidesen tovább kellett menni. Kassa⁶⁶ mellett egy kis faluban telepedtünk meg. Egy templom udvarán helyezték el a gépkocsi telepet. Az udvart magas téglakerítés vette körül. Az udvar mellett közvetlen volt a temető. A feliratokról ítélve, amely a keresztteken volt, túlnyomóan szlovák lakosság lakott itt. A templomhoz egy apácázárda is tartozott. Az apácák ott járkáltak az udvaron keresztül, amikor a templomban volt dolguk.

Két nap múlva tovább kellett menni a szomszéd faluba, mert nagyon közeledett a front. A gépjárművel tüzelőállásokat foglaltunk el, mert közel voltak az oroszok. Egy kis idő múlva magyar gyalogság haladt keresztül mellettünk, csatárláncba fejlődve. Az egyik katonát megismertem, Bakos Antal⁶⁷ volt, nagykörű ember. Nagy Sanyi éppen ott volt mellettem. Kérdeztük Bakostól: – „Hová mentek?” „Bevetésre” – felelte. „Hát a puskád hol hagytad?” – kérdeztük tőle. Legyintett. – „Ez elmaradt, két embernek van egy puskája, a másik a töltényt viszi mellette. Ha az egyik elesik, átveszi a másik a puskát.” Többet nem tudott mondani, mert az őrmester rákiabált, hogy ne maradjon le a többiektől. Futtában elköszöntünk egymástól, szerencsét kívánva neki. Megütközve tárgyaltuk a jelenetet. Hogy lehet az embereket fegyver nélkül támadásra a vonalba küldeni.

Másnap tovább kellett menni Sepsibe.⁶⁸ Egész nap esett a hideg eső. A városban nagy volt a zsúfoltság. Különféle alakulatok, magyarok, németek vegyesen. Beesteledett, szálláshely után kellett nézni. A parancsnok engem és egy másik tár-

⁶⁵ Tőketerepes: Tőketerebes, (ma: Trebišov, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁶⁶ Kassa (ma: Košice, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁶⁷ Bakos Antal nem azonosítható személy

⁶⁸ Sepsi (ma: Moldava nad Bodvou, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

samat a püspöki palotába küldött, hogy a püspök úrtól, kérjünk szállást 18 ember részére. A püspök irodája az emeleten volt. Felmentünk, bekopogtunk, illendően köszöntünk és elmondtuk jövetelünk célját. A püspök valami iratokat tanulmányozott, meghallgatott bennünket és sajnálkozva mondta, hogy nem tud rajtunk segíteni, mert minden helyet elfoglaltak a német szálláscsinálók. „Akkor mi hol aludjunk az éjszaka?” – kértem én. Mondja a püspök úr, hogy esetleg a „ló ólban” találunk még helyet. Ilyet most hallottam először. Mifelénk ezt lóistállónak nevezik. Elköszöntünk és lementünk az udvaron lévő lóistállóba. Már ott is minden hely foglalt volt, alig találtunk olyan helyet, ahol a földön ülve, kucorogva eltölthettük az éjszakát. A többieknek sem tetszett, hogy így leszerepeltünk a szállásfoglalási megbízatásunkkal. Másnap elgyötörten kezdtük a napot.

Ebben az időben, december elején hatalmas nyomás nehezedett a Kassa környéki frontunkra. Északon Eperjes irányából erősen támadtak az orosz csapatok. Keletről pedig Ungvár és Beregszász felől még nagyobb volt a nyomás. A front is emiatt állandóan hullámzott, bizonytalan volt. Visszavonulás, ellentámadás gyakran követték egymást. Többször előfordult velünk, hogy az úton éjszakáztunk. Volt olyan eset, hogy 24 óra alatt hatszor kellett tüzelőállást foglalni, majd hirtelen továbbhaladni. Az is megtörtént velünk nem is egyszer, hogy nyugati irányba haladva egy úton előrementünk húsz km-t. Ott meg kellett állni és ugyanazon az útvonalon vissza kellett jönni, mert a szovjet csapatok elzárták előttünk az utat. Tehát elég nehéz volt a helyzet.

Két nap múlva Sepsit el kellett hagyni, és Kassán keresztül visszavonulni Nagyida.⁶⁹ Ide egy Semse nevű helysége⁷⁰ keresztül jöttünk, ahol egy éjszakára megállapodtunk. Egy egyszerű parasztháznál kaptunk szállást. Itt olyan eset történt, amelyet máig szégyellek, bár nem én követtem el. A szálláshelyünk a nagyszobában volt, ahová a konyhán keresztül lehetett bejutni. Megláttuk, hogy egy nagy fateknő valamivel tele van rakva, a sarokba helyezve, egy nagy asztalkendővel letakarva. Lakatos tizedes felderítette, hogy friss disznóhússal tele. Fáradtak voltunk, hamar elaludtunk. Éjfélkor riadó volt, azonnal tovább kellett menni. Felpakoltunk, indulásra készen álltunk. Ekkor Lakatos két emberrel visszament a házba. Felfogták a teknőt a hússal és feltették az egyik kocsira. Ezt észrevette a háziasszony, egy 50 év körüli szlovák nő és sikoltozva szaladgált, követelve, hogy adják neki vissza a teknőt a hússal. Lakatos letagadta, hogy elhozták a húst, az asszony meg akarta nézni a kocsin, de nem engedte meg neki, mondván, ott csak katonai felszerelés van, amit civileknek tilos megtekinteni. Már indultunk is tovább, az asszonyt ott hagyva kiabálva, átkozódva. A parancsnok elnézte, hogy a húst nem adták vissza.

A következő napokban Kökényessy Ferenc zászlóst áthelyezték tőlünk egy másik üteg állományába. Helyette Lelovics Balázs zászlóst⁷¹ helyezték hozzánk félszakasz parancsnoknak. Én az elromlott kocsi leadása óta munka nélkül voltam. Most elrendelték, hogy vegyem át Fási Bálinttól a Dobos-féle kocsi vezetését, mivel nekem nagyobb a vezetési gyakorlatom. Ez meg is történt, ettől kezdve újra vezettem gépkocsit.

⁶⁹ Nagyida (ma: Veľká Ida, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁷⁰ Semse (ma: Šemša, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁷¹ Lelovics Balázs zászlós (1917–1945), a VI. gépvontatású légvédelmi tüzérszázály tisztje. Hősi halált halt 1945. március 10-én, Liptószentmiklósnál. BÚS–SZABÓ 1999. 524.

Gregor Palit is átvezényelték tőlünk egy másik üteghez. Ettől kezdve nem találkoztam vele a fronton többet.

Megjelent az ütegünkönél két civil fiatalember. Találgattuk, kik lehetnek ezek, mit keresnek az ütegünkönél? Később megtudtuk, hogy a debreceni színházból elmenekült színészek, akik a front elől jöttek el. Az osztályparancsnok befogadta őket, és hozzánk helyezte el. Az egyik Váradai Árpád, a másik Tegzes Miklós.⁷² Egyenruhát kaptak, beöltöztek és a háború végéig velünk tartottak. Katonai kiképzést eddig nem kaptak, nem volt semmi katonai ismeretük. Az ütegparancsnok a törzsnél a rádiósokhoz osztotta be őket.

Kassa környékén befogadtak még az ütegünkhöz hat levente gyereket is. 16-18 évesek voltak, az egyik nyírségi faluból jöttek. Elmondták, hogy a nyilas érzelmű leventeparancsnok kényszerítette őket a falujuk elhagyására, amikor odaért a front. Velük csak többen lettünk, nem értettek semmihez, minden katonai ismeretre tanítgatni kellett őket. Meggyűlt velük a bajunk. Ők is kaptak katonai ruházatot az osztálytörzs készletéből. Így hát néha növekedett is a létszám, nemcsak fogyott. Úgy is sokan elszöktek már tőlünk. Csak az nem bizonyos, hogy hány embernek sikerült hazajutni.

Nagyidán megállapodtunk. Az idő hidegre fordult már. A helység szélén egy nagy parasztudvarban szállásoltunk el. Volt az udvarban egy német gépesített alakulat. Már éppen készülődtek továbbmenni. Örültünk, hogy elmennek, legalább tágasabb lesz a hely a gépkocsik részére. Feltűnt nekem, hogy az egyik németnek, aki ott szerelte a motorját, egy hatalmas sárgaréz jelvény van a mellén. Olyan nagyságú volt, mint otthon egy útkaparó jelvény. Kíváncsi lettem rá, mi lehet az. Közlelőbb mentem hozzá, hogy megnézzem. Észrevette, hogy mi érdekel engem, ezért felém fordult néhány másodpercig mozdulatlanul állva, látható büszkeséggel mutatta a kítüntetését. Elolvastam a jól látható feliratot a jelvényről: „Kubanért” – ez volt a felirat rajta. Elmosolyodtam. Hol van már az, már régen elveszett ez a terület. Ezzel már nem is illenék dicsekedni. Visszaemlékeztem rá, még 1942. nyarán súlyos harcok folytak ott a Kaukázus előterében. Akkor sokat írt róluk a „Magyar Futár” című újság. De a sztálingrádi veszteség után ezt is feladták a németek.

A németek elmentek, mi is elhelyezkedtünk. Egy nagy parasztházban, az előszobában lettünk elszállásolva. Lelovics Balázs parancsnokot a gazda behívta a belső szobába aludni. Elalvás előtt hosszasan beszélgettek. A gazda 70 év körüli öregember, jól beszélt magyarul. Én nem tudtam elaludni, ezért akaratlanul is hallottam a beszélgetést a nyitott ajtón keresztül. Megállapítottam magamban, hogy a gazda eléggé művelt ember. Jó partnere volt a beszélgetésben az egyetemet végzett Lelovics zászlósnak. Hozzá tudott szólni a földrajzi, történelmi, irodalmi, gazdasági témákhoz. A legvégén politikára, a háborúra terelődött a szó. Itt Lelovics zászlós akasztófahumorról megemlékezett, hogy a magyarokat a szlovák lakosság annyira szereti, hogy amikor egy faluból odább kell menni, meg is siratnak bennünket. „Hogyan volt az?” – kérde a gazda. Lelovics elmesélte a teknő hús elvitele esetét a gazdának és hogy megsiratta ezt az asszony. Ettől kezdve a gazda egy szót sem szólt tovább. Észrevette ezt Lelovics, ezért azt mondta: – „Eljárt az idő, most már aludjunk, jó éjszakát.” Én rossz érzéssel hallgattam ezt, ízléstelennek tartottam

⁷² Váradai Árpád és Tegzes Miklós azonosítása nem sikerült.

a parancsnok viselkedését. Lehet az is, hogy a gazdának éppen rokona, vagy jó ismerőse lehetett az a síró asszony. Hiszen a szomszéd faluban történt az eset, csak 3-4 km-re innen. De ha nem is rokon, a gazda itt marad, mi elmegyünk, és hogyan néz ő a megrabolt szlovákok szemébe Itt egyenlőre nem hallatszott a front zaja, ki-pihentük magunkat valamennyire. December közepén az idő már hidegre fordult. Néhány nap múlva továbbhaladtunk nyugati irányba. Aranyida⁷³ mellett, az út közelében tüzelőállást foglaltunk el. Biztosítani kellett a frontról kivont egységek visszavonulását. Egyszer egy lovas tüzér üteg vonult el mellettünk. Mi figyeltük a mellettünk elhaladókat. Egyszer az egyik lövegkezelő társunk felkiált: – „Te vagy az, Józsi?” Megismerte a testvéröccsét a visszavonulók között. Leírhatatlan nagy volt az öröme. Egymás nyakába borultak, könnyes szemmel ölelték, csókolták egymást. Még mi is meghatódva néztük ezt az örömteli találkozást. Kérdeztük egymást, mit tudnak otthonról. Jóformán semmit nem tudtak. Három perc telhetett el, közben az alakulat továbbhaladt, a parancsnoka már nagyon integetett a testvérnek, hogy ne maradjon le. Gyorsan elbúcsúztak, egy szál cigarettát adott az öcskösnek és az utána szaladt az előrehaladt bajtársaihoz.

Másnap mi is visszavonultunk innen Berzentére.⁷⁴ Itt egy iskolában lettünk elszállásolva. Az iskola üres volt, a bútorok eltűntek belőle, a terem közepén egy nagy halom könyv volt rakásra dobálva. Nézegettük, miféle könyvek ezek? Magyar könyvek voltak, tankönyvek és irodalmi művek válogatás nélkül. „Miért vannak ezek itt?” – kérdeztük. Lelovics zászlós véleménye az volt, hogy a németek bizonyára a bútorokat feltűzelték, de a könyvekre már nem jutott idejük, mert tovább kellett menniük. Én sajnáltam a könyveket. Már otthon is szerettem olvasni, ezért kiválogattam a halomból 35 db, számomra értékes könyvet. Ezeket levittem a gépkocsihoz, a szerelőládába meg a vezetőülés alatti ládában helyeztem el. A legértékesebb volt ezek között a „Magyar Költészet Antológiája”. A későbbiek során ezt lapoztam a leggyakrabban szabadidőmben.

Két napig maradtunk Berzentén. Kemény hidegek voltak már, de hó még nem esett. Az egyik éjszaka riadót, menetkészültséget rendeltek el. Azonnal tovább kellett menni a front változása miatt. Gyorsan összepakoltunk, a gépkocsikkal, a lövegekkel menetoszlopba állva vártuk az indulási parancsot. A gépkocsi motorjai alapjáraton működtek. Az indulás előtt az ütegparancsnok végigjárta a gépkocsi-oszlopot, szokása szerint leellenőrizte, hogy megvan-e mindenki. Ekkor kiderült, hogy Szabados József⁷⁵ gépkocsivezető nincs a helyén. A motort beindította, alapjáraton működött, de őt sehol nem találták. Az ütegparancsnok dühösen kerestette, nézzék meg még egyszer a szálláshelyen, hátha ottfelejtett valamit és visszament érte. De nem találták meg sehol, eltűnt az éjszaka leple alatt. Tovább várni nem lehetett, azonnal indulni kellett. A parancsnok úgy intézkedett, hogy én vezessem tovább a Szabados által itthagytott kocsit, az enyémet pedig adjam vissza Fási Bálintnak. Ez is megtörtént. Elindultunk északi irányba. Az úton többször is meg kellett állni. Dél tájban Rozsnyóra⁷⁶ érkeztünk. A város környékén tüzelőállásokat foglaltunk el.

⁷³ Aranyida (ma: Zlatá Idka, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁷⁴ Berzente azonosítása nem sikerült

⁷⁵ Szabados József a VI. légvédelmi tüzérsztyály katonája volt.

⁷⁶ Rozsnyó (ma: Rožňava, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

A városban nagy volt a zsúfoltság. Igen sok volt a német katona. Közel volt a front. Az idő erősen téliesre fordult, leesett az első hó. A magyar alakulatok irányítását közben átvette a német hadvezetés. Ezután ők rendelkeztek felettünk. Úgy látszik, már nem bíznak meg teljesen a magyar hadvezetésben. Az élelmezésünkről is a németek gondoskodtak ezután. Meg is tapasztaltuk ezt hamarosan. Az ebédet például számarzsírral készítették. Reggelire kávé helyett cukor nélküli teát adtak. Vacsorára szalonna helyett margarin volt vagy lekvár, ezt el is neveztük „Hitler szalonnának”.

A hangulat tovább romlott, a leggyakoribb téma volt, hogy miért nem fejezzük már be ezt a háborút, ezt már úgyis elveszítettük, ha tovább folytatjuk, még rosszabb lesz nekünk. Már Németország közelében vannak a frontok, őket már a csodafegyver sem fogja megmenteni. Nekünk pedig nem kellene Szálasiért és nyilas bandájáért tovább harcolni, azok cselekedtek helyesen, akik megszöktek a hadseregből. Ezeket a véleményeket azonban csak bizalmas körben mondogattuk, amikor nyilasbérenc emberek nem tartózkodtak a közelünkben. Tehát a kilátás nem volt előttünk valami rózsás.

December 20-án elhagytuk Rozsnyót. Fel kellett menni északi irányban Szomolnokra⁷⁷, a hegyek közé a front támogatására. Itt már vastag volt a hó, és hideg volt. Itt értük a karácsonyt. Vágtam az erdőben egy növendék fenyőfát, bevittem a szálláshelyünkre és a szobában felállítottam. Feldíszíteni azonban csak nagyon szegényesen sikerült, mivel nem volt hozzá anyagunk, de a karácsonyi megemlékezés miatt ez is jó volt. Mindenki a saját családjára gondolt, az otthon eltöltött karácsonyokra.

Néhány nap múlva vissza kellett vonulni Szomolnokról, mert az oroszok ezt a frontot erősen támadták. Visszajöttünk Rozsnyóra, de két nap múlva innen is tovább kellett menni. Felmentünk Betlérre,⁷⁸ ami már a Szlovák Köztársaság határa. Eddig még Szomolnok kivételével mindig Magyarország területén tartózkodtunk, az úgynevezett Felvidéken, amely területeket az 1938-as és 1939-es bécsi döntések juttatták vissza Magyarországnak. Ekkor alakult meg Tisó⁷⁹ elnök irányítása alatt a független németbarát Szlovák Köztársaság.

Beszélték az itt tartózkodó alakulatok, hogy a környéken lévő hegyekben partizánbandák is tevékenykednek. Őket az elmenekült Bencs⁸⁰ kormány irányítja Londonból, rádión keresztül. Utánpótlást, élelmet, lőszert, fegyvereket pedig az oroszok dobálnak le nekik ejtőernyővel. Emiatt a hátszágban is veszélyes a hegyek között közlekedni. A partizánok a szlovák és a német csapatokat rajtaütésekkel megtámadják, utána visszahúzódnak a hegyek közé. Komoly veszteségeket okoznak ezzel a rajtaütéses módszerrel. Felvették ellenük a küzdelmet, de eddig nem sikerült megsemmisíteni őket.

Betlérén három napig tartózkodtunk. A front változása miatt tovább kellett menni Dobsinára⁸¹. Elindultunk a hegyvidéken keresztül. A táj gyönyörű, változatos, mindenfelé erdővel borított. Az út kanyargós, szerpentines. De most nem a táj

⁷⁷ Szomolnok: (ma: Smolník, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁷⁸ Betlér (ma: Betliar, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

⁷⁹ Tiso, Josef (1887–1947) Szlovákia államelnöke

⁸⁰ Bencs: Beneš, Eduard. (1884–1948) államférfi, miniszterelnök.

⁸¹ Dobsina (ma: Dobšiná, SK) 1939–1945 között Magyarország része volt.

szemlélésével voltunk elfoglalva, vigyázni kellett az úton a baleset elkerülésére. Ráadásul még partizán rajtaütéstől is tartani kellett.

Ilyen baj szerencsére nem történt, de volt helyette más. Ugyanis olyan nagy volt az úton a torlódás és a városban a zsúfoltság, hogy nem engedtek be oda. Meg kellett állni a város előtt az úton, és ott kellett várakozni egész éjszaka. Irtó hideg volt, majd megfagyunk. A gépkocsi-motorokat gyakran beindítottuk, be ne fagyjon a víz a hűtőbe. Az emberek fenn a platón egy parányi rajkályhába tüzeltek fával, kocsz szénnel, így próbáltak megmelegedni. Körbeülték a kis kályhát, izzásig tüzeltek benne. A felsőtestük megmelegedett, de a lábuk majd megfagyott. Én is gyakran odamentem melegedni. Nem ért sokat, mert a lábam irtózatosan fázott. Ezért inkább lejöttem a kocsiról és körbe, körbe szaladgáltam a kocsi körül, meg ne fagyjon a lábam. A bakancsomat, ha összeütöttem a lábammal, úgy kopogott, mint az összeütögetett fadarabok. Meg is fagytak, kis mértékben, a lábam ujjai. Azóta is, a mai napig minden télen kiújul a fagyás helye és fáj. Szerencsémre a felsőtestem nem fázott, mert magamra vettem a szerelőruhámat is a nadrág és a zubbony tetejére, valamint ezekre vettem fel a köpenyt. Ezen kívül a gépkocsivezetőknek a fronton járt egy bőrnadrág és egy bőrkabát is. Így hát felsőruházattal el voltam látva télire, de a bakancs a kapcával kevés volt a lábamra. Ilyen nagy hidegben halinacsizma is kellett volna, de bizony nem volt.

Másnap dél körül beengedtek bennünket Dobsinára. Nagy volt a zsúfoltság. A németek minden szálláshelyet lefoglaltak maguknak. Nektünk már csak egy kiürített malomhelyiség jutott. Ennek az udvarán és környékén rendeztük be a lövegállást és a gépkocsitelepet. Nem tudtuk még, hogy meddig tartózkodunk itt. Első dolgunk volt, hogy leeresztettük a motorokból a hűtővizet, hogy szét ne fagyjon a hűtő. Utána bementünk a malomba, bepakolni szálláshelyünkre. Megütközve állapítottuk meg, hogy ez nem felel meg szálláshelynek. Egy kiürített raktárhelyiség volt, csak a csupasz falak és a betonpadló volt. Semmiféle fűtési lehetőség nem volt benne. Éppen olyan hideg volt, mint odakinn az udvaron, azzal a különbséggel, hogy itt bent nem fújt a fagyos szél.

Tanakodtunk, mi lesz itt, ha lefekszünk a betonpadlóra, megfagyunk reggelre. Én lementem a gépkocsihoz, kiszedtem a vezetőfülkéből az üléseket és felhoztam a malomba. A két ülésrészt egymás mellé illesztettem, letakartam sátorlappal és kész volt a hevenyészett fekhely. Ezután minden ruházatot magamra szedtem, a hátizsákomat a fejem alá tettem, lefeküdtem, és a pokróccal betakaróztam. Hamar elnyomott az álom, mivel az előző éjszaka sem aludtunk egy percet sem. Egy óra múlva arra ébredtem, hogy rettenetesen fázok. Ekkor megfordultam a másik oldalamra és így próbáltam újra elaludni. Ez rövidesen sikerült is, mivel nagyon álmos voltam. De most már egy félóra múlva felébredtem. És ez így ment tovább reggelig. Felébredtem, megfordultam, elaludtam, újra felébredtem. Az időt már nem is érzékeltük, alig vártuk, hogy reggel legyen. Azt hiszem, minden csontunk alaposan átfázott.

Másnap is nagyon hideg volt, de igyekeztünk valamivel elfoglalni magunkat, hogy könnyebben el tudjuk viselni. A front 15 km-nyi távolságra lehetett, ide halatszott a morgása. Mondták, legyünk nyugodtak, sikerült megszilárdítani. A következő éjszaka is úgy kezdődött, mint az előző, a fűtés nélküli szálláshelyen. A különbség csupán annyi volt, hogy előre jelezték, éjfélkor ki kell mennem őrszolgálatra. Ugyanis a gépkocsitelepet és a szálláshelyet éjjel, nappal őrizni kellett, és az őrszolgálatot felváltva teljesítettük. Mindenkire rákerült a sor.

Már vártam az éjfélt. Legalább az őrszolgálat közben nem fázok tovább, mert ott mozogni, járkalni kell. Még hozzá jól felöltözve, mert az őrnek ott van az őrbunda és a meleg posztócsizma, amit felvehet magára. Ha letelik a szolgálat, leveti magáról és átadja a következő őrnek.

Éjfélkor jött a felvezető, felkeltett, menni kellett az őrségbe. Kimentünk, átvettem az őrszolgálatot, beöltöztem az őrbundába, felhúztam a bakancsom tetejére a posztócsizmát és megkezdtem a szolgálatot. Nem fáztam a nagy hideg dacára sem. Csak fárasztó volt a mozgás a bundában és a nehéz csizmában. Vártam a váltást, amelynek éjfélt után két órakor meg kellett érkeznie. Két óra nem sok idő, majd csak eltelik. El is telt, a váltás azonban nem érkezett meg. Gondoltam valamiért késnek, majd csak megjönnek. De nem jöttek később sem, egészen hajnali négy óráig. Addig nekem kellett tartani a szolgálatot, mivel az őrhelyet semmilyen körülmények között nem szabad elhagyni. Mi történt, miért nem jött meg a váltás időben? Azért, mert a rádió-ügyeletes, akire az ébresztés volt bízva, elaludt a kellemes melegben, így elmulasztotta a váltást ébreszteni.

Én nagyon méltatlankodtam, mert azért két óra helyett négyet állni őrségben, mégiscsak fárasztó. De nagyon rimánkodtam, ne jelentsem az esetet, mert a rádiósoknak súlyos büntetés járna az elalvásért. Nem is jelentettem, örültem, hogy átadhatam a szolgálatot. Visszamentem a malomba, reggelig még aludtam egyet.

A következő napon ki kellett vontatnom egy löveget Oláhpaták községbe. Ez nyolc km-re van Dobsinától. Segíteni kell a gyalogságot, mert az oroszok újra erősen támadnak. Egy nehéztüzérség közelében foglaltunk állást. Ők is erős tűz alatt tartották az orosz vonalat. Fűlsiketítő dörrenések voltak. Nem lehetett onnan félrehúzódni, ezért a dörrenések miatt berekedt a fülem. Sokáig rosszul hallottam vele, még máig is megérezem a hatását, nem olyan éles a hallásom, mint azelőtt. Késő este vissza kellett vontatni a löveget Dobsinára.

Másnap el kellett hagyni Dobsinát. Nem lehetett itt tovább tartani a frontot. Nyugati irányban kb. 80 km-t haladva, több ízben megállva az úton Breznóbányára⁸² érkezünk. Itt letelepedtünk, elszállásoltunk. Nem volt kényelmes helyünk, de legalább fűthető volt, nem fáztunk annyira, mint Dobsinán. Úgy gondoltuk, itt sokáig maradhatunk, mert távol, magunk mögött hagytuk a frontot.

Az idő valamit enyhült. Már nem volt mínusz 32 fok – mint Dobsinán –, legfeljebb 20-25 fok lehetett, amit könnyebb volt elviselni. A város főutcáján a visszavonuló német és magyar csapatok haladtak keresztül. A szállásunk közel volt a főtérhez. Itt volt italbolt, kocsma, vendéglő. A visszavonuló, áthaladó alakulatok közül egyesek néha megálltak valami melegítő italt fogyasztani, kissé felmelegedni. Addig a szerelvény az úton várakozott, gyakran őrizetlenül hagyva. Egy ilyen esetet használt ki Lakatos. Észrevette, hogy ott áll az italbolt előtt az úton egy lovaskocsi őrizetlenül, és ponyvával le van takarva, valamivel tele van pakolva. Odament, szétnézett, tiszta a levegő, felhajtotta a ponyvát, látta hogy téli csizmákkal van megrakva. Gyorsan kivett belőle négy párat, a hó alá csapta, és a ponyvát visszahajtotta. Nagy büszkén hancegett a zsákmányával. Mi mondtuk neki: – „Egyszer ráfizetsz ezekre a lopásokra, valaki ezért még lepuffant téged, mint egy kutyát.” Azt felelte, ő nem jár úgy, mert ő ügyesen csinálja. 3 pár csizmát mindjárt el-

⁸² Breznóbánya (ma: Brezno, SK)

kezdett árulni, mondta, egyet megtart magának. A németek elmentek, nem vették észre a lopást. Valaki elmondta az ütegparancsoknak az esetet. Haragudott ezért Lakatosra, de nem büntette meg érte. Azonban 3 pár csizmát le kellett neki adni az ütegtörzs készletébe. Csak egy párat tarthatott meg magának. Éktelenül dühös lett Lakatos, elkezdte nyomozni, ki árulhatta be a lopást a parancsnoknak.

Breznóbányán egy kissé megpihentünk. Jutott idő egy kis beszélgetésre is, ilyenkor sokféle téma szóba került. A két színész is bekapcsolódott a beszélgetésbe. Elmondták, ők erdélyi magyarok, Kolozsváron⁸³ tanulták a színészetet, a Kolozsvári Színházban játszottak. Észak-Erdély visszacsatolása után a debreceni színházhoz szerződtek. Ezt a front miatt hagyták ott.

Az én megállapításom a beszélgetés alapján az volt, hogy az egyik ember, Várai Árpád, szerény alkalmazkodó, barátságos természetű ember. A másik, Tegzes Miklós viszont fölényes, magabiztos, távolságtartó ember. A beszélgetés során az irodalom is szóba került. Az emberek elmondták, ki a kedvenc költőjük, írójuk, kinek, milyen művek tetszenek a legjobban. Én Petőfi Sándort⁸⁴ választottam magamnak. Őszintén mondtam, mert igazán tetszett és még máig is kedvelem, mert gyönyörű szerelmes és hazafias verset is írt, a tájleíró lírája pedig utolérhetetlen.

Erre Tegzes Miklós rám förmedt, hogy Petőfi nem jó magyar költő, mert az apja és az anyja is szerbek voltak. Ő is csak megmagyarosította a nevét. Különbösen is fegyelmetlen, szélsőséges ember. Én nem vitatkoztam vele, láttam, nincs értelme. Úgyis nagy barátja ez az ember az ütegparancsnoknak, az pedig még bizonyosan emlékszik a nagymihályi⁸⁵ incidensre.

Az egyik nap délután összejöttünk beszélgetni, hárman, nagykorúiek. Nagy Sanyi, K. Tóth Feri⁸⁶ és én. Arról beszélgettünk milyen jó lenne már hazamenni, milyen nehéz már nekünk ez a háborús élet. Egyre távolabb kerülünk a szülőföldünkötől. Most is már itt járunk az Alacsony-Tátrában. Igazán gyönyörű vidék, de jobb lenne nekünk az Alföldön lenni. Dobsinától kezdve egészen idáig magas hegyek között jöttünk át. Az egyik oldalon meredek sziklák, a másik oldalon mély szakadékok, meredeken kanyargó serpentinek. Gyönyörű fenyveserdő, amelyeken a ráfagyott hó fehéren csillogott, különösen olyankor, ha néha rásütött a nap. Az út veszélyes volt, ezért nem volt kedvünk a táj szépségeiben gyönyörködni. Egyébként is gyakran repültek el felettünk az orosz bombázógépek. Szerencsénkre nem bombáztak és nem lőttek bennünket. Nagy veszteséget tudtak volna okozni nekünk, hiszen sehová sem tudtunk volna előlük elmenekülni a szűk hegyi utakon.

Beszélgetés közben odajött hozzánk K. Molnár Pista,⁸⁷ szintén nagykorú fiú, és mindjárt bekapcsolódott a beszélgetésünkbe. Ettől kezdve ő irányította a beszélgetés menetét. Azzal kezdte, hogy észrevettük-e, hogy az úton az orosz bombázók hányszor átrepültek felettünk és egyszer sem bombáztak, nem lőttek bennünket. Szerinte az oroszok nagyon humánus hadviselést folytatnak, mert a védekezésre képtelen menetszlopot nem támadják. Különbösen is, neki az a véleménye, hogy az oroszok felismertek minket, hogy mi magyarok vagyunk, és azért kíméltek meg. Mi

⁸³ Kolozsvár (ma: Cluj Napoca, RO)

⁸⁴ Petőfi Sándor (1823–1849) költő

⁸⁵ Nagymihály (ma: Michalovce, SK)

⁸⁶ K. Tóth Ferenc a VI. légvédelmi tüzérsztály katonája volt.

⁸⁷ K. Molnár István a VI. légvédelmi tüzérsztály katonája volt.

ezt nem tudtuk, de tény, hogy nem bombáztak. Ezután Molnár Pista arról beszélt, hogy milyen rossz minőségű kenyeret adnak a németek nekünk. Amióta átvették az élelmezésünket, azóta nem is ettünk jó kenyeret. Olyan rossz ízű, majdnem ehetetlen. Van abban mindenféle liszt belekeverve, búzalisztból van benne a legkevesebb. Ebben igaza volt, mégis meglepődtünk azon, hogy így beszél ez a Pista, egészen megváltozott a Szálasi hatalomátvétele óta. Azelőtt nagy híve volt a katonásdinak. De hát, ugye, változnak a körülmények és így változnak az emberek is.

Még ezután néhány napot töltöttünk Breznóbányán. De újra utolértek bennünket az oroszok, ezért tovább kellett menni nyugati irányba. A hegyek között 35 km-t araszolva, Nemeckára⁸⁸ értünk, itt letáboroztunk. Gondoltuk, itt is eltölthetünk egy pár napot. A második napon meghallottuk, hogy nyolc emberünk egy tehergépkocsival elszökött az éjszaka. Állítólag átmentek az oroszokhoz, vagy a partizánokhoz, nem tudják biztosan. A vezetőjük Dr. Szász József hadnagy⁸⁹ volt, velük ment K. Molnár Pista nagykörűi gyerek is. Elvittek magukkal kétnapi kenyér- és élelmiszerkészletünket is. Őket nem sajnáltuk, de az élelem elvitele miatt haragudtunk rájuk. Na, mondtuk, egy nagykörűi gyerekkel megint kevesebben vagyunk az ütegben.

Nemeckáról is tovább kellett menni. Átmentünk Besztercebányán.⁹⁰ Azt mondták, itt van a szlovák kormány székhelye. Egy óra várakozás után tovább kellett menni. Déli irányban haladva 40 km-t, Zólyomra⁹¹ érkeztünk. Rövid ácsorgás, várakozás után tovább kellett menni nyugati irányban. Egész nap és egész éjjel úton voltunk. A gépkocsit elhagyni nem lehetett, mentünk előre néhány kilométert, megálltunk, majd újra indulni kellett. Már nagyon álmosak voltunk vezetés közben is majdnem elaludtam, ha megálltunk, a kormánykerékre hajolva azonnal elaludtam. Ha tovább kellett menni, felráztak, mondták: „Ne aludj, gyerünk tovább, a többiek már elmentek, mi lemaradtunk tőlük.” Valami mellékútvonalon északi irányba kellett fordulni. Továbbra is lassan haladtunk előre. Szerencsére itt már nem voltak olyan magas hegyek. Kétnapi vánszorgás után megérkeztünk Rózsahegyre.⁹² 1945. február 8-án tehát eljutottunk a Magas Tátrába.

A parancsnokok elmentek tüzelőállást szemrevételezni. Mi, az első szakasz, a téglagyár területén kaptunk szállást. Berendezkedtünk, a konyhafelszerelést is lepakoltuk. Úgy mondták, itt hosszú ideig fogunk tartózkodni.

Estefelé ki kellett szerelni a gépkocsiból egy hátsó kerékdobot és elvitték egy másikba, mert azé elromlott. Másnap visszahozták és én visszaszereltem a helyére.

Az időjárás szerencsére megenyhült. Eső és hó esik váltakozva. A szállásunk a körülményekhez képest igen jó. Végre itt kipihenhetjük magunkat, ki lehet menni a városba is, élelmet és ruhaneműt is lehet vásárolni. A lakosság itt elég barátságos a magyar katonák iránt. Dohányból viszont nagy hiány van.

Február 17-én újjászervezték az ütegünket. Összevonták egy másik üteggel. Szükség volt erre, mert az ember és a felszerelés egyaránt megfogyatkozott a háború során. Az ütegpáncsnok maradt, aki eddig volt. Az átszervezés során sok

⁸⁸ Nemecka (magyar neve Garamnémetfalva, SK)

⁸⁹ Szász József dr., hadnagy, a VI. gépvontatású légvédelmi tüzérsztály tartalékos tisztje, egyéb adat nem áll rendelkezésre.

⁹⁰ Besztercebánya (ma: Banská Bystrica, SK)

⁹¹ Zólyom (ma: Zvolen, SK)

⁹² Rózsahegy (ma: Ružomberok, SK)

változás történt. Az ütegünk ezután négy szakaszból, 12 lövegből fog állni. Még tüzelőállást is változtatni kellett. Az új állásunk a papírgyár mellett van. Ez a városhoz közelebb van, de rosszabb helyen. A szakaszparancsnokunk Lelovich Balázs zászlós maradt. Az új lövegállás megfelelő kiépítésére rengeteget kellett dolgozni.

Már napok óta iszonyúan fáj egy lyukas zápfogam. Engedélyt kaptam, hogy elmenjek vele a német katonakórházba kihúzatni. Jött velem egy tolmács is, aki előadta mi bajom van. Egy német orvos őrnagy kihúzta a fájós fogam. Ettől tehát megszabadultam.

A gépkocsi, amit eddig vezettem, igen elhasználódott a hegyvidéki terepen, ezért elrendelték a kicserélését. Beindítottam a motort, bevezettem a gépkocsit a telephelyre és leadtam. Örültem, hogy megszabadultam tőle, mert az utóbbi időben rengeteget dolgoztam rajta. Kaptam helyette egy másik gépkocsit, ami sokkal jobb volt az eddiginél.

Elrendelte az új gépkocsit a rovincsolást. Ez abból állt, hogy a gépkocsik műszaki állapotát és a szerszámkészletet ellenőrizték, rendben van-e minden. Erre készülni kellett. Ezért az előző napon nagy karbantartást végeztünk. Magamra vettem a síöltözetet is, mivel hideg volt, ebben dolgoztam. Ez az öltözet onnan volt, hogy Kassa város feladásakor az ott lévő raktárkészleteket is magával hozta a hadsereg. Ezt a készletet szétosztották a még meglévő harcoló alakulatok között. Mindenki választhatott magának belőle, amire szüksége volt. Én egy öltöny rendőrruhát és egy síruhát választottam magamnak. Ez olyan bő volt, hogy kényelmesen fel lehetett venni a másik ruha tetejére. Nem is fáztam benne.

Munka közben ott ögyelegtek a két színész és az ütegpárancsnok csicskása. Megálltak, nézték az öltözetemet. Tegzes Miklós színész nevetve, csúfolva mondta, hogy úgy nézek ki benne, mint egy eunuch. Mondtam, az nem baj, az a fontos, hogy védjen, melegítsen. Kíváncsian kérde Tegzes, tudom-e, mi az az eunuch? Már hogyan tudnám, mondtam én, az egy kasztrált férfi, mohamedán háremőr. Csodálkozva nézett rám, kérde, honnan tudom én ezt? Erre kinyitottam a ládámat, megmutattam neki a könyveimet, amelyeket még Berzentéről hoztam el. Mondtam neki, ezekből a könyvekből tudom, illetve azokból, amelyeket még otthon olvastam el. Nem szóltak egy szót sem többet, hanem megszégyenülve eloldalogtak.

A leltározás jól sikerült, mindent rendben találtak. Erre az időre a könyveket el-tüntettem, nekiadtam egy magyar családnak, mivel tovább őrizni nem volt értelme, az elolvasásukra sem volt idő és alkalom. Nagyon megörültek neki. Nem tartottam meg belőlük csak két könyvet. A „Kis Brehm”, és a „Magyar Költészet Antológiája” címűt. Ezek szükség esetén még a hátizsákomban is elférnek. Néhány napunk kényelmesen telt el. A szállásunk tűrhető volt, csak a fűtés nem volt megoldva. Úgy segítettünk rajta, hogy felváltva beosztottuk egymást a tüzelő beszerzésére. Amikor rám került a sor, kimentem, szétnéztem, a város szélén találtam egy nagy halom ócska deszkát összerakva. Ebből felvettem és hazavittem. Egész nap vígan tüzeltünk belőle. Másnap odajött egy ötven év körüli szlovák ember egy tolmáccsal és kérde, ki vitte el a deszkákat? Mondtam, hogy én vittem belőle, mert nagyon hideg van, és fűteni kell valamivel. Ők mondták, hogy ne vigyünk onnan több deszkát, mert azok melegági keretek és nagyon drága a deszka. Mondtam én, hogy nagyon sajnálom, esetleg megfizetnék az elhozott deszka árát. Mondták, nem kell megfizetni, de ne vigyünk belőle többet. Ezt megígértük neki, erre megnyugodva elmentek.

A továbbiakban, amikor ismét rám került a sor a tüzelő beszerzésére, egy db vasúti talpfát hoztam az állomás mellől. Ott voltak prizmába összerakva. Mások is hoztak már belőle. A háziaktól kértünk fűrész- és baltát, felaprítottuk és eltűzeltük. Keményfa volt, nagy meleget adott. Egyszer odajött egy vasutas és azt mondta, ne vigyük el a talpfákat, mert azok nincsenek kiselejtezve, azok a tartalék talpfák, szükség van rájuk. Hát ilyen körülményes volt nekünk a melegedés, a tüzelés biztosítása Rózsahegyen.

Meghallottuk, hogy a városban van egy hercegi kastély. A németek oda járnak fosztogatni, mivel a tulajdonos a front közeledtével elmenekült, ami értékes a kezük ügyébe került, elvitték. A mi embereink közül is többen elmentek megnézni, mit lehetne elhozni. Már csak a nehéz bútorok voltak meg. Németh József⁹³ nagykőrüi gyerek maga mellé fogott két fiatal leventét, a lakosságtól kért egy kéziszánkót és elmentek a bútorokért. Amit elbírtak húzni a szánkóval, felrakták és elhozták. Szekrényeket, asztalokat, székeket, díványokat, nehéz szőnyeget. Egész nap hordták, fuvarozták a bútorokat, amelyeket potom pénzért, értéktelen szlovák koronáért és mákos kalácsért neki adták a lakosságnak, akik nem mertek részt venni a fosztogatásban. Németh Józsi egy Blazsenka nevű szlovák asszonnyal anynyi mákos kalácsot süttetett a bútorok fejében, hogy nem is fért el mind a hátizsákjában. Elfogyasztani ezt a mennyiségű kalácsot nem tudta, ezért pénzért, vagy cigarettáért árulta a katona bajtársai között.

Február 24-én újabb átszervezések voltak. Az ütegünkben 30 embert átküldtek az osztálytörzs állományába, főleg rádiósokat és távbeszélőket.

26-án a helyi kórházba kellett menni gőzfürdőbe, ruhafertőtlenítésre, orvosi vizsgálatra. Az időjárás megjavult, a hó is olvadni kezdett, később az eső esett.

Egy fiatal bajtársunk temetésén kellett részt venni. Tífuszban megbetegedett és a helyi kórházban halt meg.

Március 5-én a helyzetünk Rózsahegyen még változatlan. Az idő ismét hűvösre fordult. A napokban sok hó esett, jelenleg is esik. Március 7-én papírgyárban voltunk tűzifáért. Meghallottuk, hogy holnap ki kell menni a vonalba, mert Liptószentmiklósra⁹⁴ a németek nem tudják feltartóztatni az oroszokat, olyan erővel támadnak.

Március 8-án elindultunk Rózsahegyről, délelőtt 10 órakor megérkeztünk Ratstokira⁹⁵. Innen 4 km-re van az első vonal. 9-én borús, esős idő van. Este 10 órakor egy félszakaszunkat a németek kirendelték az első vonalba, támogatni az ellentámadást. Éjfél után visszajöttek a vonalból, mert a löveg túlhasználata közben elromlott. Hajnalban egy újabb löveget rendeltek ki a németek. Kora reggel még másik két löveget is kértek az első vonalba. Ezek közül az egyik löveget én vontattam ki. Most már mind a három löveggel kinn vagyunk a vonalban, csak a szakasztörzs maradt benn Ratstokiban. A lövegünket egy úton, a leánygimnáziumtól 350 m-nyire állítottuk fel. Az oroszok erősen támadnak, mert a németektől vissza akarják foglalni Liptószentmiklóst. Az éjjel már egyszer elfoglalták a várost, de hajnalra a németek újra visszaszorították őket.

Jelenleg a gimnázium épületében folyik a harc. A németek a földszintet már elfoglalták, de az emeleten még ott vannak az oroszok. A németek nem tudnak az

⁹³ Németh József a VI. légvédelmi tüzérezstály katonája volt.

⁹⁴ Liptószentmiklós (ma: Liptovský Mikuláš, SK)

⁹⁵ Ratstoki azonosítása nem sikerült

emeletekre feljebb hatolni. Már nagyok a veszteségeik. Kérték, vegyük tűz alá az emeleteket. Lelovics szakaszparancsnok vezényelt: „Cél a második emeleti ablak-sor. Sorozat, tűz!” Kiállt az útra és távcsővel figyelte a becsapódásokat. A lövegkezelők figyelmeztették: „Zászlós úr, veszélyes ott állni, húzódjon fedezékbe”. De ő nem hallgatott rájuk, célpont-áthelyezést vezényelt és újabb sorozat, tűz! Mi az árokba lapulva figyeltük a becsapódásokat. A kis távolság miatt szabad szemmel is jól láthatók voltak a becsapódások.

Tőlünk balra, az úttal párhuzamosan, alacsony hegygerinc húzódott, vagy 300 méterre. Enyhén lejtős volt az út irányában. Valaki észrevette, hogy az orosz gyalogság felbukkan a hegygerincen, és lassan ereszkednek le a hegyről, felénk közeledve. Szóltak a parancsnoknak, hogy mi történik. Az megfordult, meglátta a csatárláncban közeledő gyalogságot. Azonnal vezényelt: „Cél a közeledő, ellenséges gyalogság! Irányzék 300 m. Sorozat, tűz!” A parancs azonnal teljesítve lett. A parancsnok távcsővel figyelte a becsapódásokat. Célpontot helyesbített és újabb sorozat tüzet vezényelt. Ekkor a gimnázium ablakából golyószórótüzet zúdítottak ránk az oroszok. Mint a jégeső, úgy kopogtak a gépkocsik oldalán a lövedékek. Mi az árokba lapulva figyeltük az eseményeket. A löveg irányába nézve, láttam, hogy Lelovics zászlós meginog, és mint egy zsák krumpli eldőlt, arcra esik. Az orosz gyalogság belelapult a hóba, nem mozdultak előbbre.

A tüzelés egyenlőre abbamaradt, a kezelők odarohantak a parancsnokhoz segíteni. Nem volt rá szüksége, mindenki látta, azonnal meghalt, fejlődést kapott. A tarkóján ment be a lövedék, a homlokán jött ki egy darab homlokcsonttal és agyvelővel. Talpon halt meg. Nagy Sándor őrmester azonnal átvette a parancsnokságot, intézkedett, hogy az elesett parancsnokot tegyék fel az én gépkocsimra, és vigyük be a telephelyre, ahonnan rádión keresztül jelentsük az ütegtörzsnek a történeteket.

A rádiókapcsolat estig nem jött létre valami okból. A parancsnok nélkül maradt löveget a németek visszaküldték a vonalból és még egy másikat is. Egyet még ott tartottak maguknál a vonalban. Tűzharcba kerülve az oroszokkal a löveg és két tehérgépkocsi megsemmisült. Az emberek közül hárman megsebesültek. Délután ezek is visszajöttek a telephelyünkre.

Délben még mindig nem volt az ütegtörzssel rádiókapcsolat, ezért azt az utasítást kaptam, hogy a halott parancsnokot vigyem be a segélyhelyre és kérjem meg őket, hogy temessék el tisztességgel. De onnan elküldtek, mondván, hogy ők csak gyógyítással foglalkoznak, temetkezéssel nem. Vigyük a halottat az ütegtörzshöz, majd azok eltemetik tisztességgel.

Visszajöttünk, jelentettük mi történt, ekkor azt a feladatot kaptuk, induljunk el, keressük meg az ütegtörzset és adjuk át nekik a halott parancsnokot. Erre elindultunk a hegyek közé, alig járható utakon, hegynek fel, völgynek le, behavazott szertepentineken, alig lakott területeken keresztül. Sok helyen érdeklődtünk, de sehol sem tudtak felvilágosítást adni, hol találjuk meg az ütegtörzset. Sok mellékútvonalon is jártunk, táblák figyelmeztettek a partizánveszélyre. Eltelt a délután, esteledett már, a parancsnokságot nem találtuk meg, ezért úgy döntöttünk, visszamegyünk a telephelyre. Úgy is történt, visszamentünk és jelentettük, hogy nem sikerült megtalálni a parancsnokságot. Mondták, már nem baj, mert egy negyedórával ezelőtt sikerült a rádiós kapcsolat a törzssel és már el is indult a gépkocsi Lelovicsért. 25 perc múlva meg is érkeztek, levették a kocsimról, begyömöszölték a te-

repjáró parancsnoki kocsiba és elmentek velem. Én még örültem is, hogy ettől a kellemetlen feladattól megszabadultam.

Másnap megtudtuk, hogy Liptószentmiklóst teljesen sikerült visszafoglalni az oroszokból. Nehéz harc volt, nekünk is veszteségeink voltak. A sebesültek között volt Donkó Lajos⁹⁶ nagykörűi gyerek is. Szerencsére az ő sérülése nem volt nagyon súlyos.

A parancsnokság elrendelte, hogy minden katonát be kell oltani flekktífusz ellen. Be kellett menni a közelünkben lévő segélyhelyre, amely egy báró kastélyában volt elhelyezve. Mellbe kaptuk az oltást. Sokat ijesztgettek ettől, igaz kellemetlen érzés volt, de én arra gondoltam, szükségünk van rá, és ezt el kell viselni.

Elterjedt a híre, hogy a németek a városban fosztogatják a cipőgyárat. Erre a Lakatos maga mellé szervezett még három vállalkozó embert és kiürített hátizsákokkal elindultak a négy km-re lévő cipőgyárba. Dél tájban visszajöttek egy hátizsák női cipővel. Kitergették, dicsekedtek a zsákmánnyal. A lakosság közt elterjesztették, hogy van eladó cipő. Jöttek is és vásároltak belőle. Lakatos drágán akarta adni a cipőket, ezért kevesen vásároltak, mondván, hogy annyi pénzért az üzletből is megkapja és nem kockázatos a vásár. Később Lakatos is eladta a rablott cipőket, természetesen olcsóbban.

Ezekben a napokban nagy átszervezések történtek az ütegünkönél és az osztályonál egyaránt. Az osztályparancsnokot már Kassa környékén áthelyezték a dunántúli területre. Helyette vitéz Ularich Pál ezredes⁹⁷ lett az osztályparancsnok. Most a mi ütegünket összevonták a hegyivadász légvédelmi tüzérüteggel, illetve azzal a részével, ami belőle megmaradt. Az történt velük, hogy Eperjes mellett, hadvezetési hiba miatt az egész üteget bekerítették az orosz csapatok. Rádióon keresztül kapcsolatban álltak a felső parancsnoksággal. Azt az utasítást kapták, hogy minden áron ki kell törni nyugatra a bekerítésből. A kitörést kívülről segíteni fogják. A megadott időben a kitörési kísérlet elkezdődött. A kívülről támogatás valami okból azonban elmaradt. Ezért a kitörés csak részben sikerült, csupán három gépágyú és öt tehergépkocsi tudott kijönni a gyűrűből. A többi mind odaveszett, megsemmisült vagy fogságba esett.

A hangulat a legénységi állományban eléggé nyomott. Nagyrészt a harci sikertelenségek miatt, másrészt a gyakori átszervezések miatt, de túlnyomórészt a németek pökhendi, arrogáns magatartása miatt.

A nyugalmasabb napokat felhasználtam a gépkocsi, a motor karbantartására, és az olajcserére. Ezenkívül tisztálkodásra, a szennyes alsónemű kimosására, szárítására. Elszállásolásunk a Ratstok-i kultúrházban van, ha még jut rá a szabadidőmből, a két megtartott könyvemet olvasgatom. Közben megemlékeztünk március 15-i nemzeti ünnepünkről. Szerény körülmények között. Egyik lövegünk megsérült a harcokban, ezt most visszaküldték Rózsahegyre a javítóba.

Március 26-án virágvasárnap van. Állandó riadó készültségben vagyunk. Az oroszok már napok óta erőszakolják az áttörést. Tegnap egész nap lövészkatákat⁹⁸ ástunk a körletünk közelében. Tegnap is, ma is gyönyörű szép idő van, olvad a hó. Hó csak a magasabb hegyekben van.

⁹⁶ Donkó Lajos azonosítása nem sikerült.

⁹⁷ Ilyen nevű tiszt nem szolgált a Magyar Királyi Honvédségben. Vélhetően azonos személy vitéz Uharik Jenő dr. ezredessel. (1893–?) Sematizmus, 1944. 68.

⁹⁸ Lövészút: egyszemélyes mély lövészgödör.

Március 28-án a 2-ik és 4-ik szakaszt kivitték az első vonalba. Az oroszok nagy erővel támadnak. Mi állandóriadókészültségben vagyunk. Egész nap védőállásokat és mellvédeket építünk a gépkocsiknak.

Március 31-én az oroszok áttörték a frontot. Egy gépágyúnk és 3 tehergépkocsink megsemmisült az első vonalban. Sztálin-orgona tüzet zúdítottak rájuk az oroszok. Három emberünk is megsebesült, egy súlyosan, kettő könnyebben. Egy szakaszvezető, Holló Mihály pedig teljes idegösszeroppanást kapott a pergőtűzben. Ez az ember ettől kezdve állandóan sisakkal a fején járkált, csak éjszaka, alváskor vette le. Ha a közelünkbe becsapódott egy akna vagy egy ágyúlövedék, azonnal fedezékbe rohant és sírógörcsöt kapott. Sajnáltuk, hogy így járt, de hát ilyen a háború.

Estére az oroszok teljes egészében visszafoglalták Lipószentmiklóst. Azonnal menetkészültséget rendeltek el, sötétedéskor elindultunk. Egy kis faluban állapodtunk meg, ahol sokáig várakoztunk az úton, majd továbbindultunk egy másik faluba, ahová éjfél után érkeztünk meg.

Április 1-jén a gépkocsitelepet rendeztük be. Közben partizántámadást kaptunk. Ezért délután gépágyúval lőttük az erdőt. Este, alighogy elaludtunk, menetparancsot kaptunk. Egy falu védelmére kellett menni, amelyet megtámadtak a partizánok, éjfél után értünk oda. Így most már két éjszaka jóformán semmit sem aludtunk.

Április 2-a, Húsvét hétfő, még délelőtt 8 órakor továbbindultunk egy másik faluba, be a hegyek közé. Délelőtt a tüzelőállás építésével telt el. Az vigasztal, hogy nagyon szép idő van, a táj is gyönyörű.

Április 3-án visszavonultunk a kis faluból, hogy elkerüljük a bekerítést. Az oroszok csaknem körülvártak bennünket. Estefelé az egész üteg elindult Liptótepla⁹⁹ felé. Az út kegyetlenül rossz volt, ráadásul esett az eső. Egy nagy gránátölcserben el is akadtam a kocsival. Végre egy kis faluban megállapodtunk Rózsahegy és Liptótepla között. Április 4-én továbbindultunk Rózsahegyre. Az oroszok erős iramban jönnek utánunk. A visszavonulási útvonalunkat állandóan tűz alatt tartják.

Rózsahegyről szürkületkor az egész üteg útnak indult. Én vontattam az első gépágyút. Túrócszentmártonban¹⁰⁰ álltunk meg. Itt a páncélos laktanyában éjjeleztünk.

Április 4-én az élelmesebbek felfedezték a sörgyárat. Volt ott nagy dáridó. Hordták a sört, egész hordókkal gurították a telephelyünkre. Németh Józsi, nagykőrűi gyerek is gurított oda egy 70 l-es hordóval. Csapra ütötte, osztogatták széjjel. Nekem is jutott belőle egy csajkával és még a kulacsomat is megtöltöttem vele.

Április 5-én délután tovább kellett menni Túrócplaticára¹⁰¹, itt foglaltunk tüzelőállást. Április 6-án tovább kellett indulni, Ruttka¹⁰² mellett foglaltunk el újabb állást. Este fáradtan feküdtünk le. Keveset aludtunk, felköltöttek, menni kellett az első vonalba. Reggelre megérkeztünk Szucsány¹⁰³ községbe. A falu szélén foglaltunk tüzelőállást.

⁹⁹ Liptótepla (ma: Liptovská Teplá, SK)

¹⁰⁰ Túrócszentmárton (ma: Martin, SK)

¹⁰¹ Túrócplatica (ma: Turčianske Kláčany, SK)

¹⁰² Ruttka (ma: Vrútky, SK)

¹⁰³ Szucsány (ma: Sučany, SK)

Április 9-én az oroszok egész nap erősen támadják a vonalunkat. Mi nem engedjük őket közelebb, visszatartjuk a támadásukat. Április 10-én az oroszoknak sikerült közelebb hatolni Szucsányhoz, gépágyúval tűz alatt tartjuk őket. Az oroszok is erősen lőnek minket aknavetővel, ágyúval és sorozatvető rakétával. Egész nap a pincékben és más fedezékekben voltunk.

Április 11-én éjjel eljöttünk Szucsányból. Már tarthatatlan volt ott a helyzetünk. Ruttkán és Zsolnán¹⁰⁴ keresztül Nagybitkére¹⁰⁵ értünk. A ruttkai úton erős partizántámadást kaptunk, azonnal felvettük velük a harcot, és viaszorítottuk őket az erdőbe. Egész éjjel úton voltunk. Világítás nélkül haladtunk a sötétben, 52 km utat tettünk meg. Hajnali 4 órakor érkeztünk meg Velki Bitkára.¹⁰⁶ Egész nap a tüzelőállást építettük. Estére újra menetkészültség lett elrendelve. Alvás megint elmaradt.

Április 12-én hajnalban indultunk Zsolnán keresztül Rajecre¹⁰⁷, 70 km utat tettünk meg. Április 14-én tovább mentünk Kővágás¹⁰⁸ községbe. Az út nagyon nehéz volt, meredek, állandóan emelkedett. A gépkocsi nagyon nehezen bírta felvontatni a hegyre a löveget, a hűtővizem felforr. Itt a hegyen kegyetlen hideg szél fúj. Szálláshelyünk nem volt, a kocsiban, az ülésen aludtam, de a hideg miatt nem tudtam aludni. Fáztam, és hogy felmelegedjek, kiugrottam az ülésből, és a kocsi körül szaladgáltam. Végre reggel lett és állást foglaltunk. A kocsival beálltam egy védett helyre. Dél előtt aludtam egy keveset, délután pedig kimostam az összes szennyest. Az idő nem sokat javult.

Délután újra tovább kellett menni, visszamentünk Rajecra. A község túlsó oldalán lévő hegyre kellett a löveget felvontatni. Ez is nehéz volt, újra felforr a hűtővizem. Veszedelmes helyen vagyunk. Ma megmosakodtam, fürödtem egy hegyi patakban.

Április 16., az időjárás újra mostohára fordult. Állandóan hideg szél fúj a hegyek felől, és hideg eső esik. Nagyon fázunk. Szállás hiányában a kocsin alszunk. Tegnap még hó is esett. A lövegesek bunkereket ástak a lövegek védelmére.

A hangulat az utóbbi napokban tovább romlott. A tábori újságok is elmaradoznak az utóbbi időben. Az ütegtörzsnél van néhány világvevő rádió, a lakosságtól szerezték, vették, vagy egyszerűen elkobozták tőlük. Most ezeket sem lehet használni, mert ezen a vidéken nem működik az áramszolgáltatás. A németek elpusztítják az energiaforrásokat, ne jusson az oroszok kezére az sem. Így aztán hírek nélkül vagyunk, nincs ismeretünk a fronthezetről sem. Csak szórványos, nem hivatalos híreket hallunk. Úgy tudjuk, Magyarország területét már április 4-én teljesen elfoglalták az oroszok, sőt jelenleg már Bécs¹⁰⁹ is. Ausztria területén folynak a harcok. Már Németország területén járnak, megközelítették Berlint,¹¹⁰ a fővárost is. Meddig hátrálnak még?

Északon és délen is előrébb haladt a front, csak mi vagyunk hátrább itt Szlovákia nyugati területén. Nem tudjuk mi ezzel a németek célja. Sokat tanakodunk mi

¹⁰⁴ Zsolna (ma: Žilina, SK)

¹⁰⁵ Nagybitke (ma: Veľka Cierna, SK)

¹⁰⁶ Ld. 105. lj.

¹⁰⁷ Rajec, SK

¹⁰⁸ Kővágás (ma: Kamenná Poruba, SK)

¹⁰⁹ Bécs (Wien, A)

¹¹⁰ Berlin (D)

erről egymás között. Mintha itt akarnák megállítani az oroszokat. Egyébként is miért nem fejezik már be ezt a háborút, miben reménykednek még? A vak is láthatja már, hogy minél tovább harcolunk, annál rosszabb lesz nekünk. Elegünk van már az egészszől. Egyébként is nagyon elítéljük egymás között Horthy Miklóst, aki bevezetett minket ebbe a háborúba, de nem vezetett ki belőle, amikor alkalom lett volna rá, hanem gyáván meghunyászkodott a németek előtt, átjászotta a hatalmat Szálasinak és nyilaskeresztes bandájának. Utáljuk Szálasit és bandáját, amiért gátlátalanul kiszolgálják a németeket, és ezek végigpusztítják a mi hazánkat, hogy megmentsek a sajátjukat. És utáljuk a németeket, amiért nem hagyják abba ezt a megnyerhetetlen háborút. Persze csak egymás közt morgolódunk, mert senki sem akarja ezekért elvinni a balhét. Tetszik, nem tetszik, tovább kell tenni. Abban reménykedünk, úgysem tarthat már sokáig ez a háború.

A hó ma, 17-én is esett. A németek az éjjel 2 lövegünket, gépkocsikkal együtt kirendelték a közeli hegyek közé, az orosz előretörés feltartóztatására. Felkapaszkodtunk a lövegekkel egy hegygerincre. A németek már ott vártak ránk. Az út fenn a tetőn keskeny volt, be volt havazva, nem lehetett az útpadkát pontosan látni, mind a két oldalon meredek, szakadékos volt a hegy oldala. A német parancsnokok egy zseblámpával egy katonai térképet nézegettek a sötétben. Odahívták a mi ütegpapancsnokunkat is. Pár perc múlva intettek, menjek előre az úton a löveggel.

Elindultam, de már előre láttam, hogy a német parancsnoki kocsit az út nagyobbik felét elfoglalja, és én nehezen férek el mellette a tehergépkocsival és a felkapcsolt löveggel. Nem mertem nekik szólni, hogy álljanak kijebbe az út szélére, mivel volt még ott egy méter az útpadkáig, inkább szó nélkül megpróbáltam elmenni mellettük. A szakadékba csúszni sem volt kedvem, mivel a sötétben nem is látszott annak az alja, ezért erősen megcentiztem a német parancsnoki kocsit. Sajnos túl közel mentem hozzá, ezért hozzáértem, meghorzsoltam az oldalát. Ezt én is észrevettem, de már késő volt. Egyébként is, ha kijebbe megyek, biztosan belecsúsztam volna a szakadékba. A hátam mögött kiabáltak a németek, káromkodtak. Csak nagyjából értettem mit kiabálnak, kevés szót tudtam németül. Annyit azért megértettem, hogy azt jelenti, disznó magyar, meg hogy „krucifix szakrament”. De engem már csak az érdekelt, hogy megúsztam, fent maradtam az úton.

A lövegekkel előrementünk a sötétben, lámpa nélkül vagy 4 km-t. Az út erre jobb volt. A lövegeket lekapcsoltuk, tüzelőállásba helyezkedtünk. A németek meghatározták a célpontot és azt kellett tűz alatt tartani. Az eredményt a sötétben nem láthattuk. Hajnalban a németek visszaküldtek minket a telephelyünkre.

Április 18-án egy Ruttka melletti településen foglaltunk tüzelőállást. A gépkocsi-telepünket egy urasági majorban helyezték el. Éjszakára egy hatalmas szénapaját jelöltek ki nekünk szálláshelyként. Örültünk, hogy befészkelhettük magunkat a szénába, nem fázunk az éjszaka. Negyedóra múlva odajött egy őrmester vagy 35 emberrel, különös emberek voltak. Később megtudtuk hogy munkaszolgálatosok. Az öltözetük is erősen hiányos volt, leromlott, elhanyagolt állapotban voltak. Az őrmester beteretle őket a pajtába, minket észrevett, azt mondta, menjünk onnan el, keressünk magunknak más szálláshelyet. Mi mondtuk neki, nem mehetünk el, nekünk az ütegpapancsnok jelölte ki ezt a szállást, itt kell maradnunk. Beleegyezett, de kikötötte, hogy az ő embereivel nem beszélhetünk. Ezzel ránk zárta a pajta ajtaját, kívülről az ajtó elé pedig őrt állított. Mi csak csendben beszélgettünk a munkaszolgálatosokkal. A köpenyzebekből fejenként 3 szem krumplit szedtek elő, azt

kapták vacsorára azt eszegették. Megsajnáltuk őket, adtunk nekik a saját kenyér-adagunkból. És akinek volt egy-egy szál cigarettát is adott nekik. Hálásan megköszönték. Utána elaludtunk.

Másnap tovább kellett menni a Trencsény¹¹¹ melletti fennsíkon foglaltunk tüzelőállást. Gépkocsinak, lövegeknek állást kellett építeni. Itt már elolvadt a hó. A hegytetőn, amerre a szem ellátott, egybefüggő ibolyaszőnyeg volt. Ennyi ibolyát még életemben nem láttam, különösen egy területen. Szín és illattenger vett körül. Mégsem tudtunk zavartalanul örülni ennek a háborús körülmények miatt. Állandóan lőtték az állásainkat az oroszok, különböző űrméretű tüzérségi lövegekből. Szerencsénkre a változékony terepviszonyok miatt nem láthattak minket jól, csak azt tudhatták, hogy ott vagyunk. Így a célzás sem, és a találat sem volt pontos. Mégis újra meg kellett erősíteni a mellvédeket a lövegek és a gépkocsik körül, nehogy kárt tegyenek bennük a felrobbant lövedékek repeszai.

20-án el kellett hagyni Trencsényt a nagy erejű szovjet támadás miatt. Északi irányba haladtunk, mert délről már félig bekerítették, ott már a Kárpátok irányában nem volt szabad átjáró. Puhó¹¹² mellett foglaltunk újabb állást. 21-én éjszaka a németek az egész ütegünket kirendelték a visszavonulás fedezésére. Az egész menetoszlop felsorakozott az útvonalon.

Várakozás közben a németek a faluban erős partizántámadást kaptak. Negyed-óráig tartó tűzharc után a partizánok visszavonultak, veszteségeket okozva a németeknek. A németek üldözőbe vették őket, azt gyanították, hogy a mi oszlopunk irányába vonultak vissza a partizánok. Egy század német katona érkezett hozzánk, csatárláncba fejlődve lehasaltak az út mentén, ahol az egyik oldalon hatalmas kiterjedésű mezőség, legelőterület volt, rajta 35-40 szénaboglya. A németek gyanakodtak, hogy ezek mögé rejtőztek el a partizánok. A németek parancsnoka egy főhadnagy volt, vaskereszt kitüntetés volt a nyakába tűzve. Ütegparancsnokunktól felderítőt kért, annak felderítésére, hogy vannak-e a boglyák között partizánok.

Az ütegparancsnokunk, Bodnár István főhadnagy egy önként jelentkező embert kért a feladat végrehajtására. Senki sem jelentkezett önként, ekkor az ütegparancsnok szétnézett a közelében állók között, rám mutatott és azt mondta: – „Maga megy felderíteni.” Én nagyon meglepődtem, miért éppen engem jelölt ki a főhadnagy, de a parancsot teljesíteni kellett. Elindultam hát a szénaboglyák felé. Bizony nagyon féltem, még a lábaim is reszkettek, mint a nyárfalevél szélfújáskor. Arra gondoltam menet közben, hogy a parancsnok megismert engem a sötétben is és eszébe jutott, hogy én még nem töltöttem le a Nagymihályinál kiszabott büntetésem, amit a szökevény, szimuláns katonák felpártolásáért kaptam. Most hát alkalom lesz rá pótolni. Mert ha a boglyák között vannak a partizánok, akkor ugye letelek a büntetésem.

Közben odaértem a boglyákhoz, ekkor a felhők kiritkultak, a félhold kissé megvilágította a területet. Remegő lábakkal körbejártam az összes boglyát, szerencsémre nem voltak ott a partizánok. Úgy járkáltam, hogy az útról is jól lehessen látni, hogy nem lapítok és szimulálok, hanem valóban felderítést végzek. Befejeztem a boglyák körüli járkálást, megnyugodtam valamelyest, visszamentem az útra és a várakozó német főhadnagynak jelentettem az eredményt. „Herr leutenant, nix

¹¹¹ Sztrencsény (ma: Strečno, SK)

¹¹² Puhó (ma: Púchov, SK)

partizán”¹¹³, többet nem tudtam németül. Még ma sem. A főhadnagy tudomásul vette a jelentésemet, meg sem köszönve elfordult, és vezényelt az embereinek, felsorakoztak és visszamentek a faluba.

Kevés várakozás után mi is tovább indultunk, vagy 15 km-t északi irányba. Povázska Bitca¹¹⁴ nevű helyiség mellett foglaltunk tüzelőállást. Közben a partizánok is zaklattak bennünket, így a pihenés sem lehetett zavartalan. Itt is az állások kiépítésével telt el az idő.

Április 22-én hatalmas tüzérségi tüzet zúdítottak ránk az oroszok, Úgy látszik, ki akarják egyenesíteni a frontvonalat. Gyakran kellett fedezékbe húzódni. Egy ilyen ágyútűzben éppen a Lakatos mellett hasaltam a fedezékben. Egy hatalmas lövedék éppen a közelünkben csapódott be. Nagy dörrenés hallatszott, utána a felszaggatott föld és a szilánkok szóródtak a hátunkra. Amikor tisztult a levegő Lakatos felkiáltott: – „Ide nézz! Majdnem eltalálta a fejemet ez a hatalmas szilánk.” Odamentem, megmutatta a szilánkot, még mindig meleg volt. Mutatta hol feküdt, hol volt a feje és hová csapódott be a jó tenyéryi szilánk. A fejétől csupán 5-6 cm-re. Na, mondom: – „Lakatos, nagy szerencséd van, mert ha ez a szilánk 10 cm-rel közelebb hozzád csapódott volna be, akkor megfizettél volna minden bűnödért, amit a lakosság ellen elkövetél.” Vigyorogva hallgatta a véleményemet, úgy gondolom, ez őt nem is érdekelte.

Itt-tartózkodásunk idején a gépágyúk a falu különböző részein voltak széttelepítve. A negyedik szakasz például a falu másik szélén volt, tőlünk két km-nyi távolságra. Ennél a szakasznál is volt beosztva két földink. Az egyik Juhász István¹¹⁵, aki a foklaposi tanyán lakott. A másik Munkácsi Márton¹¹⁶, aki pedig Csataszögön. Közigazgatásilag ezek a területek is Nagykörűhöz tartoztak.

Az állandó partizánveszély miatt mindig erős őrszolgálatot kellett tartani. Egyik éjjel, 10 óra és éjfél között Munkácsi volt őrszolgálatban, egyszer gyanús neszt hallott. Megállapította, hogy emberek járkálnak a tüzelőállás körül. Megijedt, hogy megjöttek a partizánok, egy közülük éppen a gépágyú irányába tartott. Munkácsi rákiáltott, hogy: – „Állj, vagy lövök!” Az ember nem állt meg, hanem bement a lövegállásba. Munkácsi erre elsütötte a puskáját és elkiáltotta magát: – „Riadó, fegyverbe!” A kezelő és egyéb beosztású emberek éjszakai pihenésükből felriadva kirohantak. – „Mi történt?” – kérdezték. Munkácsi mondta, partizántámadás van. Egy ember bement a lövegállásba, a többi a lövés után valószínűleg a ház mögé szaladt. Az őrmester gyorsan intézkedett. Nyolc ember a ház mögé ment, hogy partizánokat fogjanak, vagy üzzenek el, a többi pedig a lövegállásban lévő fogja el, lehetőleg élve, hogy ki lehessen hallgatni.

Az emberek a ház mögül rövidesen visszajöttek, hogy ott nem találtak partizánokat, de még a környéken sem. A lövegállásban lévő embert elfogta a másik csoport, és diadalmasan hurcolták be a házba kihallgatásra. Amikor a világosságra értek vele, meglepetéssel állapították meg, hogy ez sem partizán, hanem a házigazda holdkóros fia. Süket, semmit nem hall, és szellemi fogyatékos, 30 éves ember. Éjszakánként, ha felébred, ki szokott menni a ház körül kóborolni. Különben az embereink is ismerték, mert már napközben is találkoztak vele. Ez volt tehát az a veszedelmes partizán-csapat, amit Munkácsi felfedezett, és ezért riadóztatott. Az emberek haragudtak ezért

¹¹³ (rossz németiséggel) Hadnagy úr, nincs partizán!

¹¹⁴ Povázska Bitca (magyarul Vágbeszterce, ma Považská Bystrica, SK)

¹¹⁵ Juhász István a VI. légvédelmi tüzérsztály katonája volt.

¹¹⁶ Munkácsi Márton a VI. légvédelmi tüzérsztály katonája volt.

Munkácsira, mert megzavarta az éjszakai pihenésüket. Napokig heccelték vele és nevettek a rovására. Munkácsi ezért haragudott, nem szerette a csúfolódást.

Április 27-én Vágbesztercén foglaltunk újabb állást. Éjjel jöttünk a hegyek közé. Az út nagyon rossz volt, az eső állandóan esett. Másnap javult az idő valamelyest. Elterjedt a híre, hogy az orosz hadsereg teljesen körülfárta Berlint. „Na – mondogattuk egymás között –, Hitleren sem segített a csodafegyver. A legyőzhetetlen német hadsereg már a fővárosát sem képes megvédeni. Hitler most bekerült a patkányfogóba. No, de legalább már vége lesz ennek a csúnya háborúnak. Hiszen már az angolszász csapatok is Németország területén járnak.”

28-án továbbmentünk Velki Bitkára. Fel a hegyek közé. Elég rossz az út, tüzelőállást foglaltunk. Az oroszok állandó nyomás alatt tartanak bennünket.

29-én tovább kellett menni Makovba¹¹⁷. Ez a község már fenn van a Kárpátok hegyei között, közel az ezeréves határhoz. Már csak ez az egyetlen útvonal, amelyen keresztül haladva kijuthatunk a harapófogóból. Az oroszok már csaknem körbezártak minket. Itt ismét tüzelőállást foglaltunk el.

29-én éjjel tovább kellett menni. Állandóan felfelé a hegyi serpentineken, meredek utakon haladva a fenyveserdők között. A hó már itt kevés volt, nem akadályozta az előrehaladást. A hágó közelében megálltunk, újabb állást foglaltunk. Másnap egész nap itt tartózkodtunk.

Május 1-jén délután 4 órakor indultunk tovább a Kárpáttetőre. Meredek serpentineken vitt felfelé az út. A táj gyönyörű volt, de nem volt időnk benne gyönyörködni az út veszélyessége miatt.

Az egyik kanyarban észrevettük, hogy az útmenti fenyőfára egy német katona van felakasztva, a nyakában egy tábla lóg, valami német szöveg van ráírva. Nem tudtuk elolvasni, mert tovább kellett haladni, különben sem tudtunk németül. Na, mondtuk, ilyet sem láttunk még eddig. Magyar katonákat már láttunk Kassa városában a főtéren felakasztva, de eddig még németet egyet sem. Vajon mi lehetett a bűne? Bizonyára már ennek is elege volt a háborúból és megszökött. Nem volt szerencséje, elfogták, és most közszemlére tették. Így morfondíroztunk a látvány hatására.

Közben felértünk az ezeréves határra. Áthaladtunk rajta, innen az út állandóan lefelé lejt. 25 km út megtétele után megérkeztünk az első morvaországi faluba. Hor Bechovára.¹¹⁸ Itt már tavaszias az időjárás, a fák rügyeznek, virágoznak. Állítólag néhány napig itt maradunk. Egyelőre nyugalom van. Sikerült elszakadni az oroszoktól. Beletelik néhány napba, amíg ideérnek a Kárpátokon keresztül. Itt az energiaszolgáltatás is rendben van.

Mindjárt be is kapcsolták a rádiókat, amit néhányan a szlovák lakosságtól szereztek. Hallgattuk a legújabb híreket, mi történik a világban.

Sorolta a rádió éppen a legújabb híreket. Nyugat-Németország¹¹⁹ területén az angol csapatok elfogták Horthy Miklós volt kormányzót. Hivatalos jelentés szerint Berlinben Hitler meghalt, és Dönitz¹²⁰ tengernagy vette át a német vezetést. Rádióbeszédében bejelentette a háború továbbfolytatását. Mussolinin¹²¹ az olasz partizánok

¹¹⁷ Makov (SK)

¹¹⁸ Hor Bechova azonosítása nem sikerült

¹¹⁹ Téves megjelölés, a napló keletkezésének időpontjában még nem létezett Nyugat-Németország

¹²⁰ Dönitz, Karl (1891–1980) német tengernagy, Hitler kijelölt utódja

¹²¹ Mussolini, Benito (1883–1945) olasz politikus, miniszterelnök

elfogták és felakasztották Milánó¹²² főterén. Észak-Olaszország területén a német csapatok kevés kivétellel beszüntették az ellenállást. Moszkvába¹²³ a Vörös téren a szovjet nép óriási lelkesedéssel ünnepelte meg a május 1-jét. Sztálin¹²⁴ a győzelemről beszélt a népnek, „a hitleri Németország napjai meg vannak számlálva” – mondta.

Május 2-án tovább indultunk. Roznov Redhostem¹²⁵ nevű városban álltunk meg. Bemondták a rádióba, hogy az orosz csapatok elfoglalták Berlint. Az üteg-törzsből a vezetők kezdték a legénység hangulatát puhatolni. Csemán György¹²⁶ őrmester, a gépkocsijavító-részleg vezetője nyíltan megmondta nekik, hogy unjuk már a háborút, gyorsan be kellene fejezni, nem látjuk értelmét a folytatásnak.

Egyes emberek igyekeztek értékesíteni a Szlovákiában szerzett értékeiket. Megfigyeltem, hogy az egyik éppen egy nagy rádiót akart eladni egy villamosmérnöknek. Ez az ember elég érthetően beszélt magyarul. A rádió árát cigarettában határozták meg. Az eladó 60 szál cigarettát kért a rádióért. Óriási volt cigarettából a hiány, ezért nagy volt az értéke. A vevő 20 szálát ígért érte. A rizikót emlegette sűrűn. Végül is 28 szál cigarettában egyeztek meg. A mérnök azonnal leszámolta a 28 szál cigarettát és a rádiót a hóna alá fogva elment vele.

Május 3-án egész nap esett az eső. Nagy változások vannak az ütegben. Két tehergépkocsit át kellett adni az ütegtörzsnek. Az enyém megmaradt.

Az ütegtörzsnek így most újra van 8 tehergépkocsija és egy parancsnoki személygépkocsi, ezen kívül 2 motorkerékpár. Az ütegtörzsnél van felhalmozva az üteg tartaléka, ami a harcok folytatásához szükséges, így lőszer, üzemanyag, élelmiszerkészlet. Itt van a javítóműhely a megsérült lövegek és gépkocsik javításához. Itt van a híradós és az egészségügyi részleg, cipészek, szabók, szakácsok és írkokok stb.

Német alakulatok is átvonultak a helységen. Az egyik alakulat megállt, várakozott a közelünkben. Gépesített alakulat volt, az egyik vezetője javítgatott valamit a motoron. Közelebb mentünk, az egyik dunántúli sváb gyerek jól beszélt németül. Szóba ereszkedett vele. Kérdezgette, mi újság, van, meddig tart még a háború. A német véleménye az volt: – „Hitler kikapott, a háború már csak néhány napig tart. Utána béke lesz, mehetünk haza.” Láttuk, ő sem tud többet, mint mi.

Este tovább kellett menni és a helység másik oldalán foglaltunk állást. Az eső állandóan esett. Mi az ütegtörzs mellett helyezkedtünk el. Az ütegtörzs egy kastélyban szállásolt be, a gépkocsitelep pedig a kastély előtti parkba települt a lombos fák közé. A mi telephelyünk tőlük 150-200 m-nyi távolságra volt. Éjszakára egy pajtaszerű épület volt szállásunknak kijelölve. Ebben németek voltak, de már éppen készülődtek el. Sokáig nézegettek egy kiterített térképet, zseblámpával megvilágították és izgatottan vitatkoztak, gesztikuláltak. Velünk nem törődtek, mintha ott sem lettünk volna. Végül elmentek. Mi ennek örültünk, mert így kényelmesebben elhelyezkedhettünk. Fáradtak voltunk, hamar elaludtunk.

Másnap reggel korán ébredtünk, a felhők elmentek, a nap kisütött. Reggelizés után kaptunk egy 200 l-es hordó benzint a 3 gépkocsi feltankolásához. Középre gurítottuk, a dugót kicsavartuk és hozzáfogtunk a tankoláshoz. Egymás után sorba

¹²² Milano (I)

¹²³ Moszkva, RUS

¹²⁴ Sztálin, Jozsif (1878–1953) a Szovjetunió vezetője

¹²⁵ Rožňov pod Radhoštěm, CZ

¹²⁶ Csemán György a VI. légvédelmi tüzérsztály altisztje volt.

hordtuk a vödörbe pumpált benzint a gépkocsik üzemanyag tartályaiba. Amikor a második vödör is megtelt, ezzel is elindultam a kocsi felé, átadva a pumpát Csapó Sándornak, az utánam következő kocsivezetőnek. Ekkor iszonyú dübörgés, robajlás hallatszott a kastély felől az ütegtörzs telephelyéről. Odanéztem, szörnyű látvány fogadott, égett a kigyulladt üzemanyag gépkocsi és ropogott a felgyulladt lőszeres kocsi. Visszanéztem, mi van Csapóval? Azt láttam, hogy szalad az épület felé fedezéket keresve. Otthagyta a benzines hordót, pumpát, vödört és elrohant. A hordó pedig fordult egy felet a kiömlőnyílásával lefelé és bugyogott belőle a benzin kifelé. Gyorsan letettem a földre a teli vödört, visszarohantam és visszaállítottam a hordót eredeti helyzetébe és kiékeltem kétoldalt egy-egy téglával. Közben kiabáltam, Csapó gyere vissza, nem szabad ezt a kevés benzint is hagyni tönkre menni, elfolyatni. De hiszen kiabálhattam, nem jött vissza. Ezért a hordóra gyorsan visszaerősítettem a dugót és a vödör benzint beleöntöttem a gépkocsim tartályaiba, rácsavartam a tanksapkát és én is rohantam a fedezékbe. Leszidtam Csapót, amiért így viselkedett, de ő azt mondta, fontosabb az embernek az élete, mint a benzin. Hiába beszéltem neki, nem érdekelt, amit mondok. Nem vitáztunk tovább, figyeltük mi történik az ütegtörzsnél. Borzalmas látvány volt. A sorozatvető már abbahagyta a tüzelést. Az oroszok meg lehetek elégedve az eredménnyel. A gépkocsitelep lángokban állt, vastag, sűrű, átláthatatlan füsttenger borította a területet. A lőszeres kocsi még mindig ropogott. Egymás után robbantak fel rajta a lőszeres ládákban a lövedékek.

Negyed óra is eltelt, amíg csillapodni kezdett a tűz, és mi is közelebb merészkedtünk, megnézni mi történt. Elborzasztó, lehangoló volt a látvány. Kiegett, elsenesedett gépkocsik, halottak és sebesültek. Három ember meghalt, a felismerhetetlenségig összeégtek. Öt ember megsebesült, kettő közülük súlyosan, három könnyebben. A nyolc tehergépkocsiból csak három maradt üzemképes állapotban. A sebesülteket elsősegélyben részesítették. Utánuk számba vették az ütegtörzs állományát, ki van meg, ki tűnt el. Sajnos egy nagykorú gyerek, K. Tóth Feri is a halottak között volt. Nem lehetett felismerni, hogy melyik a három közül, de tény, hogy soha nem került elő többé.

A halottakat tisztességgel eltemették és számba vették a megmaradt anyagokat. Bizony, nem sok használható maradt meg a készletből. Mi is befejeztük a félbemaradt tankolást.

Délután menetkészültség lett elrendelve. 25 km-t haladtunk nyugati irányban. Komarovitz¹²⁷ község túlsó oldalán foglaltunk állást. Esik az eső, este tovább indultunk és késő éjjel érkeztünk meg Kelechbe¹²⁸.

Május 6-án Kelechen keresztül érkeztünk meg Vallas-Meseritzbe.¹²⁹ Az útvonalat erősen támadták az orosz repülőgépek. Komoly veszteségeket okoztak a német és magyar visszavonuló alakulatoknak. Kiloált ágyúk, gépkocsik, lovaskocsik és döglött lovak vannak elszórtan az út mentén. Megérkeztünk Preichlau¹³⁰ községbe. 27 km-t jöttünk egy menetben.

Tájékoztattak minket, hogy a német hadsereg az angolszászok ellen beszüntette a harcot. Fegyverszünetet kért, az oroszokkal szemben azonban tovább folytatják az ellenállást. Állandóan harcolva, visszavonulunk nyugati irányba. A tisztok

¹²⁷ Komarovitz (ma: Komárove, CZ)

¹²⁸ Kelech (Kelč, CZ)

¹²⁹ Vallas-Meseritz (Valašské Mezíříčí, CZ)

¹³⁰ Preichlau (Přerov, CZ)

szerint az angol vonalakat kell elérnünk, ebben a legénység erősen kételkedik, mivel csak lassan haladunk előre. Egy német hadosztály megadta magát az oroszoknak. Félig már mi is be vagyunk kerítve, de a mi hadosztályunknak megint sikerült kiszabadulni a bekerítésből.

Az esti órákban tovább indultunk Leipnikből.¹³¹ 7-én egész éjjel tartott az utazás, nehezen járható hegyi utakon. Óriási torlódás van az úton, minden alakulat meg akarja előzni a másikat.

Olmóc közelébe értünk. Itt óriási harcok folynak. Az egész város lángokban áll. Nehezen lehet előbbre jutni. A torlódás miatt gyakran meg kell állni, várakozni kell a továbbindulásra. Reggelre egy kisváros szélén álltunk meg. A repülők támadnak, géppuskáznak és bombáznak. Két emberünket megöltek a bombaszilánkok. Nem sikerült nekik jó fedezéket választani.

Úgy látszik, az oroszok észrevették, hogy gyorsabban mozgó alakulatok el akarják érni a nyugati frontot, meg akarnak szökni előlük, ezt akarják megakadályozni, azért vannak ezek a heves repülőátmadások.

7-én sokáig várakoztunk a város szélén a továbbindulásra. Gépkocsim karbantartása közben észrevettem, hogy a közelben négy ember beszélget. Érdekelt, kik ezek, miről beszélgetnek. Közelebb húzódtam hozzájuk és figyeltem rájuk. A mi alakulatunkból volt két tiszt, egy hadnagy és egy zászlós. Két civilruhás emberrel beszélgettek magyar nyelven. Nem értettem tisztán a beszélgetést a távolság miatt. De annyit kikövetkeztettem belőle, hogy az egyik civil villamosmérnök lehet, a másik pedig tanár. A háború befejezéséről beszélgettek, a várható következményekről. A nyugati demokráciákat emlegették, hogy az lenne a jó nekünk is. Féltek az oroszoktól, pedig már ezek vannak hozzánk közelebb. A civilek is elég jól beszéltek magyarul, mégsem értettem mindent tisztán, csak töredék mondatokat. Ezekből következtettem a lényegre.

Estefelé tovább indultunk, újra elkezdődött az araszolgatás nyugati irányban. Nehezen jutunk előre. Az utak zsúfolásig tele vannak különféle alakulatokkal, németek, magyarok vegyesen. Gyalogság, könnyű és nehéztüzérség, fogatos járművek. A lassú járműveket igyekszünk kikerülni, megelőzni. Ez nehezen sikerül, mert a hegyi utak keskenyek, sok helyen rosszak, az egyik oldalán szakadék van. Gyakran meg kell állni a torlódás miatt. Ilyenkor a német gyalogosok igyekeznek felkapaszkodni a gépkocsikra, lövegekre. Sokat kell velük veszekedni, alig lehet őket lezavarni onnan, de nem engedhetjük meg nekik a potyautazást. Elég tanulság volt a nagymihályi példa, amikor is a véletlenül múltott, hogy elnéző magatartásom miatt elkerülhettem a büntetést.

Egész éjszaka úton voltunk. Nehéz volt az utazás, mert rossz volt az út. Amikor világosabb lett, láthatóvá vált, hogy az út mentén a németek rengeteg felszerelést szétszórta, hogy minél könnyebb legyen nekik az előrejutás nyugati irányba. 8-án nappal a repülőgépekről tízezer számra szórták le a röpcédulákat, ebben felszólították az ellenállás beszüntetésére, és arra, hogy mindenki maradjon ott, ahol van. Ennek a felszólításnak senki sem tett eleget, még nagyobb igyekezettel tódultunk, menekültünk nyugat felé.

9-én reggel megtudtuk, hogy a németek a keleti fronton is beszüntették az ellenállást. Vége van a háborúnak, mindannyian nagyon örültünk ennek. Az elmúlt éjjel 50 km-t haladtunk nyugati irányba. Jelenleg egy erdőben vagyunk, hegyes, völgyes

¹³¹ Leipnik (Lipník nad Bečvou, CZ)

helyen. A parancsnokság elrendelte, hogy minden ütegben egy löveget meg kell tartani, ezeket tovább visszük magunkkal. Gépkocsikból is csak annyit tarthattunk meg, amelyeken minden ember elfér. A többi löveget, gépkocsit, lőszert, műszert, felszerelést le kell lökni az út menti szakadékba. Ennek a parancsnak a végrehajtását az ütegparancsnok és helyettese személyesen ellenőrizték.

Mivel már hetek óta benzinhiányunk van, a visszamaradó teherautókból, a benzintankokból is le kellett csapolni az üzemanyagot és szétosztani a továbbhaladó gépkocsik között. Előzőleg nagy vita volt azon, melyik gépkocsi megy tovább, és melyeket kell hátrahagyni. Én is részt vettem a vitában, mert a jól karbantartott gépkocsimat sajnáltam megsemmisíteni. Végül úgy döntöttek, hogy azt is le kell lökni a szakadékba. Pedig a továbbmenők között voltak ennél gyengébbek is, de ezt nem vették a parancsnokok figyelembe. Valaki kitalálta, hogy a hátrahagyott gépeket, ágyúkat, műszereket, felszerelést hasznavehetetlenné kell tenni, annak érdekében, hogy ne tudják az oroszok hasznosítani ezeket. Az ütegparancsnok megörült az ötletnek, elrendelte a pusztítás végrehajtását. Ezután feszítő-, gumiszerelő vasakkal nekiestek és összetörték a drága műszereket, távcsöveket, a gépágyúk irányzókészülékét és utána lelökték az út menti szakadékba. A gépkocsiknak kilyukasztották a benzintartályát, összetörték az akkumulátorokat, a dinamót, a kondenzátort, az üzemanyag-szivattyút, a vezetékeket, a vízhűtőt és utána ezeket is lelökdösték a szakadékba. A parancsnokok megleléssel figyelték a történeteket.

Én nem vettem részt ezekben a barbár pusztításokban, mivel ezekkel mélyen nem értettem egyet. Elgondolkoztam, mi lehet az oka, hogy nem sajnálják az értékes felszerelést elpusztítani. Rájöttem, azért, mert most még jobban gyűlölik az oroszokat, mint azelőtt, mivel akiket lenéztek, megvetettek, alacsonyabb rendű embereknek tartottak, azok nyerték meg a háborút. Most azután kiderült, szó sincs semmiféle alacsonyabb rendűségről, meg kell előttük alázkodni, mert velük szemben elvesztettük a háborút.

A hátrahagyott felszerelés megrongálása és a szakadékba dobálása után elrendelték a továbbindulást. Csupán annyi gépkocsink maradt, amennyire minden ember zsúfoltan elfért, és minden ütegnél egy gépágyú kevés lőszerral. A legénység megtartotta a puskákat, a hozzávaló lőszerral, a tisztek pedig a pisztolyaikat.

Elindult a menetoszlop. Furcsa érzés vett rajtam erőt. Eddig ugyanis mindig én vezettem a gépkocsit, most pedig a kocsimat belelökték a szakadékba, és itt kell zötykölődnöm a platón a többi ember között. Eleinte úgy éreztem, mintha én vezetném a gépkocsit, és én volnék a felelős a gépkocsi működéséért, haladásáért. Csak lassan szűnt meg ez az érzés, beleszoktam az új helyzetbe.

Nemsokára kiértünk az erdőből, világosabb, nyíltabb vidékek következtek. A menetoszlop nagyobb sebességre kapcsol. Egymás után következtek a kisebb, nagyobb helységek, megállás nélkül keresztülhaladtunk rajtuk. A községekben és a városokban a középületek, sőt sok lakóház is fel volt lobogózva, jelszavak, plakátok voltak kiragasztva. A helységek bejáratánál díszkapuk voltak felállítva. Ünnepelte a lakosság a háború végét és várták a győztes orosz csapatokat. Egyelőre nem az oroszok jöttek, csak mi, ezért a lakosság nem mutatkozott az utcákon, behúzódott a lakásokba.

Gyönyörű napos idő volt, kellemes meleg. Már órák óta haladtunk jó tempóban. A parancsnokság terve az volt, hogy megállás nélkül haladva elérjük a nyugati frontot, az angolszászokat. Addig éppen elég lesz az üzemanyagunk. Így bizto-

san elkerüljük az orosz hadifogságot, ettől ugyanis a tisztek nagyon féltek. Akkori meglátásom szerint volt is rá okuk.

Délelőtt 10 óra körül észrevettük, hogy katonai személygépkocsik előznek meg bennünket. Felismertük őket, orosz katonák ültek benne. Nem álltak meg, nem törődtek velünk, haladtak tovább. Mi is folytattuk az utunkat nyugat felé. 11 óra körül egy kisvárosba érkeztünk, a neve Csekravec¹³². A partizánok megállítottak bennünket, nem lehet továbbmenni. A településen az utcákon, tereken letáboroztunk, ahogy lehetett, mert addigra már rengeteg ember volt ott összeterelve. Ezeket az alakulatokat is megállították a partizánok, nem engedték őket tovább nyugat felé menni. A cseh partizánok parancsnoka egy orosz kapitány volt, állítólag ejtőernyővel ugrált ki többedmagával a repülőgépből.

Kiosztották az ebédet és megebédeltünk. Szerencsére az élelmünket a tisztek nem szórárták a szakadékba, volt annyi eszük. Így egyenlőre el vagyunk látva élelmisszerrel. Ebéd után a partizánparancsnokság tárgyalt az osztályparancsnokunkkal. Azt kérték, hogy segítsünk nekik a rend fenntartásában. Ennek ellenében ők elintézik az orosz vezérkarnál, hogy mi a fegyverek leadása után szabadon hazamehetünk. A mi parancsnokságunk belement a kérés teljesítésébe. A mi ütegünket jelölték ki először szolgálatba. Ez abból állt, hogy minden civil ruhás partizán mellé egy magyar katonát adtak, betárazott puskával, feltűzött szuronnal. A magyar is kapott egy vörös karszalagot. A partizánnak a derékszáján pisztolytáska volt pisztollyal. Így kettesben járták az utcákat, tartották fenn a rendet. Egyelőre nem volt baj.

Rám délután 2 órakor került sor, a szolgálat 2 óra hosszat tartott. A társam egy 45 éves forma ember volt. Sajnos, beszélgetni nem tudtunk egymással, mert ő egy szót sem tudott magyarul, én viszont csehül nem tudtam. Így csak mutogattunk kézzel, ha szükség volt rá. Néhány szót tudtam csak lengyelül meg szlovákul, de ezzel sem sokra mentem. Szerencsére hamar eltelt a szolgálat, jött a váltás és én mehettem vissza a körletbe. Aznap már nekem nem kellett kimenni járőrözni.

Másnap, 10-én reggelizés után a partizánok parancsnoka kérte, hogy egy gépágyúval és egy szakasz puskás emberrel menjünk ki a település keleti bejáratához segíteni a partizánoknak, elfogni és lefegyverezni a visszaözlő német alakulatokat. Kimentünk a kért felszereléssel és létszámmal. Az orosz kapitány is ott volt, személyesen irányította a partizánokat. Állást foglaltak a gépágyúval, a kezelő személyzet az út mellett, tűzkészültségbe helyezve a löveget. Mi, puskás emberek is az út mellett fedezékbe húzódtunk.

A város szélén, ahol mi állást foglaltunk, sík terep volt, de keleti irányban kb. 600 m távolságra sűrű, lombos erdő zárta el a kilátást. Azon keresztül tartott felénk az autóút. Ebből az irányból vártuk az érkező német csapatokat. Jöttek is azok, szabálytalan időközönként. Amikor észrevette az orosz kapitány, hogy egy alakulat feltűnt, kibukkant az erdő szélén, azonnal elindított egy motorkerékpáros hírvivőt, parlamentert felénk. A parlamentter fehér zászlót vitt magával és egy üzenetet, hogy ellenállás nélkül haladjanak tovább felénk és adják át a fegyvereiket. A fegyverek lerakása után a partizánok még megmotozták őket és a hátizsákjukat is átvizsgálták. Az egyik német őrmester hátizsákjában a kapitány egy Hitler fényképet talált. Éktelen dühös lett, káromkodott, és a fényképet a német arcába vágta. A lefegyverezett alakulatokat bekísérték a városba, a gyűjtőtáborba. Egy másik alakulatnál az egyik

¹³² Csekravec azonosítása nem sikerült.

katona barnaképpű, mongol szemű ember volt. Ennek a hátizsákja fenekén talált a kapitány egy pisztolyt elrejtve. Még mérgesebb lett, mint az előbb, nemcsak a pisztoly miatt, hanem azért is, mert a mongolt árulónak tekintette. Hiszen ez az ember azelőtt szovjet katona volt, valószínű fogságba esett és a németek beszervezték a saját hadseregükbe. Miért állt be közéjük, hiszen ez nem lehetett kötelező?

Volt azonban olyan alakulat, amelyik nem állt meg, hanem amikor meglátták a parlamentert, visszafordultak az erdőbe és kerülő úton próbáltak szerencsét. Az ilyen esetben, amikor a kapitány elindította a parlamentert, azok megálltak, bevárták és meghallgatták őt, utána tanakodtak egy kis ideig. A parlamentert visszajött, jelentést tett. Akkor láttuk, hogy a németek megfordulnak és vágatva, a lovakat hajszolva menekülnek az erdő irányába. Erre a kapitány azonnal parancsot adott, hogy a gépágyúval és a puskákkal löni kell rájuk. Mi teljesítettük a parancsot. Egy lovat el is talált a gépágyú, de a többi elmenekült, eltűnt az erdőben. Ekkor már késő délután volt. Ezen a napon már nem is jött több alakulat sem csoportosan, sem szórványosan. Naplementekor be is vonultunk a körletbe.

Május 11-én már nem kellett kimenni a partizánokhoz, mivel megérkeztek az orosz csapatok. Állítólag megígérték, hogy tőlünk nem veszik el a fegyvereket. Dél-előtti tábori misén vettünk részt. A pap emlékezetes beszédet tartott. Délután a román csapatok is ideérkeztek, nagy volt az önbizalmuk, úgy viselkedtek, mint egy győztes hadsereg, mivel ők megnyerték a háborút. A parancsnokuk követelte, rakjuk le előtűk a fegyvereket, erre nem voltunk hajlandók és felsorakoztunk a várható ellenállásra. Erre mégsem került sor, mert a románok láthatólag visszarettentek az összetűzés-től, ehelyett inkább elmentek az orosz parancsnoksághoz panaszkodni ellenünk. A kora délutáni órákban megtudtuk, hogy mégis le kell rakni a fegyvert az oroszok előtt, és nekünk is be kell vonulni a fogolytáborba. Ezt már biztosra lehet venni, ezért a parancsnokság elrendelte, hogy az élelmiszerkészletünket szét kell osztani a lakosság között. Ki lett osztva 7 zsák liszt, 4 zsák kristálycukor, 5 zsák burgonya, 200 kg disznózsír, kávé és fűszerek. Cukorból és kenyérből mi is vehettünk magunkhoz kevés tartálékot. Jött a lakosság, öregek, fiatalok mindenféle edényekkel és hálálkodva széthordták a váratlan, ajándékba kapott élelmiszereket. A románok a történetek miatt beáruáltak minket az orosz parancsnokságnál. Ezután délután 5 órakor az oroszok előtt le kellett raknunk a fegyvereket. Este 8 órakor menetekészültséget rendeltek el, és a három megmaradt gépkocsival elindultunk a fogolytábor felé. A kocsira nem fért fel mindenki, ezeknek gyalogolni kellett. Az a gépkocsi, amelyiken én utaztam, többször is elromlott az úton, ezért elmaradtunk a többiektől. Egész éjjel úton voltunk. Hajnali 6 órakor érkezünk meg egy községbe, a nevét nem jegyeztem meg. Innen már mi is gyalog folytattuk az utat. Egy napon át gyalogoltunk, nagyon elfáradtunk, meleg is volt az idő. 80 km utazás, gyaloglás után egy erdő szélén telepedtünk le, egy község mellett. Az úton rengeteg volt az orosz és a román katona, nehezen lehetett előre haladni.

16-án továbbindultunk Dolni-Dobrova¹³³ nevű községből. Az úton találkoztunk Bakos Antallal és Nagy Gyulával.¹³⁴ 12-e és 16-a között gyűjtőtáborokban voltunk, most indultunk az állandó táborba. Áthaladtunk Vidonin, Krizanov, Tiszov, Cerna-Hora¹³⁵ nevű helységekben és 17-én megérkeztünk a rajeci fogolytáborba.

¹³³ Dolni-Dobrova (Dolni Dobrouč, CZ)

¹³⁴ Nagy Gyula azonosítása nem sikerült

¹³⁵ Vidonin, Krizanov, Tiszov, Cerna-Hora azonosítása nem sikerült

Rövidítések és irodalomjegyzék

BÚS–SZABÓ

1999

Bús János–SZABÓ Péter: *Béke poraikra... Dokumentum-émlékkönyv a II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról*. Budapest, Varietas '93. Kft, 1999.

SEMATIZMUS

1944

*Sematizmus a Magyar Királyi Honvédség és Csendőrség tisztjeinek és hasonállásúaknak 1944. évi rangsoro-
rolása*

SÍPOS

1997

Magyarország a Második Világháborúban – Lexikon A–Zs. Főszerk. SÍPOS Péter. Budapest, Petit Real, 1997.

SZABÓ–SZÁMVÉBER

é. n.

SZABÓ Péter–SZÁMVÉBER Norbert: *A keleti hadszíntér és Magyarország*. Budapest, Püedlo, év nélkül.

H. Németh István

A magyarországi abszolutista várospolitikai első lépései (XVI–XVII. század)

Az alsó-magyarországi bányavárosok központi igazgatásának kialakulása (az *Altes Münz- und Bergwesen*, Ungarn fond alapján)

A XVII. század utolsó harmada a magyarországi várospolitikai fordulópontját jelenti, mivel 1672-től kezd megvalósulni a városok feletti uralkodói/állami ellenőrzés, és ez az európai, közelebbről a Habsburg Birodalomban bekövetkezett jelenségektől egyáltalán nem állt távol. Sőt, a magyarországi szabad királyi városok betagozódása az ekkoriban létrejövő abszolutista jellegű igazgatásba még megkésettnek is mondható. Európa fejlett államaiban a városok politikai befolyása ugyanis éppoly csekély volt, mint a Magyar Királyságban. A rendi gyűléseken részvételi jogokkal bírtak, de a politikai döntésekbe komoly beleszólásuk nem volt. Egyedüli kivételnek a hollandiai városok tekinthetők, amelyek gazdasági erejüket a parlamenten belül is érvényesítették. A nyugat-európai városok politikai befolyása a városok vállalkozó polgárainak gazdasági erején alapult. A Német-római Birodalom tartományi városai kapcsán a szakirodalom a XVII. századot tekintve kifejezetten azok állami bürokratizálásáról, a városok állami közigazgatásba való betagozódásáról, kissé szélsőségesen fogalmazva, a városok „államosításáról” beszél.¹ Hasonló jelenségekre figyelhetünk fel a Francia Királyság esetében, ahol a XVII. századra a városi vezetők már leginkább az államigazgatás résztvevőiként, és nem a városok szabadon választott tisztségviselőiként jelentek meg.²

Az osztrák tartományok városaiban ezek a tendenciák a magyarországiakénál jóval hamarabb, már a XVI. században felismerhetők. A Magyar Királyság városainak állami ellenőrzése ugyanis teljes körűen csupán a XVII. század utolsó harmadától valósult meg, jóllehet ennek elemei, az állam (azaz a bécsi udvar) befolyását növelő intézkedések a XVI. század közepétől, erőteljesebben pedig a XVII. század első negyedétől kezdve jelen voltak a magyarországi városigazgatásban.³ Az osztrák tartományokban már bevezetett intézkedések az azonos felekezetiesség mellett elsősorban a városok jobb gazdálkodását segítették volna, és hasonló célok vezették a bécsi udvart a jól képzett, szakszerű városi tisztviselők kiválasztásában is. Mindez az Európa-szerte, de az osztrák tartományok, és kiváltképp a magyarországi városokban megfigyelhető eladósodást volt hivatott csökkenteni, valamint azt elősegíteni, hogy az állami adóterhek nagyobb hatékonysággal legyenek behajthatók, azok biztosabb jövedelemmé váljanak.⁴

¹ A városok „államosításáról”: BLASCHKE, 1991. 139–140.; HUBATSCH, 1983.

² Összefoglalóan ld. NÉMETH, 2004. 1. köt. 45–70., illetve TILLY, 1994.; COWAN, 1998.; POHL, 1999.; SLACK, 1978.; FRIEDRICH, 2000.; NASH, 1973.; COURT, 1972.; 'T HART, 1994.; CHÉDEVILLE, 1980.; CHARTIER, 1981.; CHEVALIER, 1982.; BARNAVI, 1978.; MOUSNIER, 1974.; OREST, 1973.; CHITTOLINI, 1988.; CHITTOLINI, 1994.; BRUNNER, 1963.; BRADY, 1985.; HEUVEL, 1991.; ENNEN, 1981.; BLICKLE, 1998. Legújabbban: SCHLÖGL, 2004.

³ Az osztrák várospolitikai alakulásáról összefoglalóan ld. NÉMETH, (megjelenés előtt), ill. BRUNNER, 1955.; BRUNNER, 1963.; GUTKAS, 1965.; VOLTELINI, 1929–30.; DEMELIUS, 1953.; GRÖSING, 1968.; BALTZAREK, 1974.; SCHÖNFELLNER, 1985.

⁴ Vö. újabbban: 'T HART, 1996. 344–347., ill. Frigyes Vilmos választófejedelem kapcsán: ARNDT, 1996. különösen 270–271.; BONNEY, 1999.; ORMROD–BONNEY, R.–BONNEY, M., 1999.

A Habsburgok és a bécsi udvar magyarországi politikáját a XVII. század utolsó harmadától a fokozódó központosítás határozta meg, amely így alkalmazkodott a Habsburgok többi tartományában követett politikai irányhoz. Az központosított abszolutista állam egyik legfontosabb eleme a külpolitika elsődlegessége volt. Az európai nagyhatalmak, a klasszikus abszolutizmust megvalósító Franciaország, Anglia és a Habsburgok kormányozta Német-római Birodalom politikájában a belpolitika erőteljesen háttérbe szorult, illetve a külpolitikai célokat szolgálta.⁵ A magyarországi „abszolutizáló” várospolitikai legfontosabb eleme is éppen ez volt, vagyis a városok átlátható és hatékony irányítása, igazgatása annak érdekében, hogy az állam megfelelő pénzügyi forrásokhoz juthasson külpolitikai céljainak megvalósítása érdekében. Az udvar központosító abszolutista törekvései a magyarországi városhálózatot illetően először a kiemelt szerepet játszó alsó-magyarországi bányavárosok esetében jelentkeztek. Miután a bányavárosok adták Magyarország értékes nemesfémkészletének nagyobbik felét (nem számolunk itt a Felső-Magyarországon lévő Szomolnok és a Nagybánya környéki tárnákkal), amely nemcsak Magyarország, hanem az osztrák tartományok közül is az egyik legfontosabb pénzverőhelynek számított, a kamara tisztviselői jóval nagyobb agresszivitással léptek fel. Ennek jeleit már a XVI. században nyomon követhetjük, a XVII. század elejétől pedig a bányavárosokba kinevezett kamaragrófok hatáskörét még inkább kiszélesítették. A bányákkal kapcsolatos polgári peres eljárások egyébként is hozzájuk tartoztak, de – a főkapitányi székhelyeken tapasztalható összetűzésekhez hasonlóan – a kamaragrófok is egyre több peres ügyet vontak saját hatáskörük alá. Az alsó-magyarországi bányavárosokban a kamarai alkalmazottak, valamint az általuk bírt házak és ingatlanok kerültek ki a bányavárosok fennhatósága alól. A bányák és a hozzájuk tartozó erdők nagy részét birtokló úgynevezett Waldbürge-erek, valamint a bányák munkásai esetében történt a leggyakrabban, hogy a velük kapcsolatos pereket nem a város, hanem a kamaragróf ítélőszékén tárgyalták.

A kamaragróf alá tartozó tisztviselőket a kamara jóval nagyobb védelembe vette, mint a többi városban. Sőt, a kamaragróf hatáskörének kiszélesedése folytán nemcsak a város joghatóságát sértette intézkedéseivel, hanem a szinte stratégiai fontosságú városok tisztújításakor a város szabad választási gyakorlatát is. A kamaragrófok e gyakorlata az újabb kutatások szerint már a XVI. század közepén megjelent, de valódi problémává csak a XVII. században vált. A rendeknek az 1609. évi országgyűlésen hozott határozatai tulajdonképpen az udvar előtt nyitották meg az utat, hogy az a szabad választásba beavatkozhatson. A törvénycikk szerint ugyanis a városi tisztségeket a városok lakosainak nemzetisége szerint egyenlő arányban kellett volna felosztani. A többségében német vagy magyar vezető réteg uralta városok irányítása ezzel a törvénnyel megoldhatóvá vált volna, ezért a szabad királyi városok együttesen tiltakoztak Thurzó György nádor előtt. 1614-ben Besztercebánya közössége, leginkább a bányaváros szlovák bányászai, valamint a városi bíró és a szenátus közötti ellentétet kihasználva a döntés jogát a főkamaragróf, Mathias von Bloenstein ragadta magához. A többek között a közpénzek elsikkasztásával vádolt szenátus pénzügyi ellenőrzését így tulajdonképpen az Alsó-ausztriai Kamara egyik alkalmazottja végezte volna el, ami kísértetiesen hasonlít a később életbe lépő rendelkezésekhez. Ekkor a rendek támogatásával még sikerült elhárítani a

⁵ ASCH–DUCHHARDT, 1996.

veszélyt és a városban dúló vizzályt a bányavárosok közös döntőbírósa, valamint a nádor csitította el.⁶

Az alsó-magyarországi bányavárosok vizsgálata tehát kiemelten fontos e témakört illetően, főként mivel a bányaművelés ezen a területen az Alsó-ausztriai Kamara fennhatósága alá tartozott. A városok levéltáraiban a bányaművelésre csak elvétve találunk adatokat, így a bécsi Finanz- und Hofkammerarchivban található fondok, elsősorban az Altes Münz- und Bergwesen Ungarn igen fontos forrásokat (például az Alsó-ausztriai Kamara tisztviselőinek a bányavárosokkal kapcsolatos utasítások) tartalmaznak a városokkal szemben folytatott intézkedésekre vonatkozóan. A magyar történetkutatás a bécsi Magyar Történeti Intézet megalapításakor Paulinyi Oszkár személyében rendelkezett olyan kutatóval, aki a bányaművelést vizsgálva rengeteg fontos, az ország gazdasági szerepét megvilágító dokumentum alapján megírt tanulmánnyal mutatta be a városok és a bányaművelés szerepét. A szlovák történeti kutatások is felfigyeltek erre a momentumra, és mivel hazai levéltárakról volt szó, a '60-as '70-es években számos tanulmány és monográfia született e témakörben.⁷

A kutatás során megismert és részletesen feltárt források

Miután a XVI. század tekintetében Geccényi Lajos, a XVII. század elejére nézve pedig Fazekas Istvánnak köszönhetően 1612-ig rendelkezünk segédletekkel az Ungarische Akten fondhoz, a városok és az ország bányaművelésének megismeréséhez elengedhetetlen a Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv Münz- und Bergwesen, Ungarn fond részletesebb feltárása. A Finanz- und Hofkammerarchiv Anhang vermischter ungarischer Gegenstände alsó-magyarországi bányavárosokkal kapcsolatos fasciculusait 2005. júniusi kutatómunkám során átnéztem. E munka kapcsán, valamint Fazekas Istvánnal történt szakmai konzultációk során merült fel annak igénye, hogy a már megindult lajstromozási munkák mellett e fond is hasonló segédletekkel rendelkezzen. 2006-ban a Münz- und Bergwesen fond lajstromozását kezdtem el, amelyet 2007 márciusában folytattam. Az elkészített lajstrom a Magyar Országos Levéltár bécsi levéltári delegátusának munkájába is illeszkedik, az elektronikus segédlet pedig a Bécsbe látogató magyar kutatók munkáját is segítheti. A munka során az 1568 végéig keletkezett forrásokat tartalmazó öt fasciculust tártam fel, és az ott őrzött forrásokról részletes lajstromot készítettem. A források feltárása során egy olyan, Zsigmond kori, eredeti oklevél is napvilágra került, amely a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Gyűjteményében mindezidáig nem szerepelt. A dokumentumok elsősorban az ekkoriban kialakuló királyi réz- és nemesfémbányászatra, valamint az ércfeldolgozó kohók és huták működésére tartalmaznak adatokat. Az iratokból a Fuggerek, valamint a rézkereskedelemben érdekelt dél-német (Manlich, Welsler) és lengyelországi kereskedők, nagyvállalkozók ipari méretű beruházásaira, a Magyar Királyság pénzügyeivel összefüggésben a Habsburgoknak és a bécsi udvarnak nyújtott kölcsöneik nagyságára, és a bányatermékeknek azokban

⁶ NÉMETH, 2004. 1. köt. 495–528.

⁷ PAULINYI, 1933.; VLACHOVIČ, 1964.; PAULINYI, 1966.; PAULINYI, 1967.; VOZÁR, 1990.

játszott szerepére találhatunk információkat. A források tehát éppen a kezdeti korszak legfontosabb jellemzőit tárják fel és mutatják be. Mindezek ellenére az abszolutista várospolitikai megjelenésére nem találtam adatot, jóllehet ekkor (1554–1555 táján) zajlott le az a folyamat, amikor a kamaragrófok megpróbálták a bányavárosok vezetésének személyi összetételébe beleszólni. Jelen közlemény az első fasciculus segédlete.

**Österreichisches Staatsarchiv,
Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv,
Altes Münz- und Bergwesen, Ungarn**

Fasz. 1.

fol. 1–2.

é. n.

Niklas Czerhensky von Drazuwitz, Mária királyné udvarához tartozó személyként benyújtott panaszlevele, amelyben azokat a sérelmeket sorolja fel, amelyek Peter Zierotinsky által az őt, valamint az általa műveltetett csehországi (Olomouc) bányákat érintő károkat érintik.

fol. 3–6.

Szepeskáptalan, 1751. június 24.

A szepesi káptalan Szomolnok bányaváros kérésére (Joseph Rafiszky szomolnoki jegyző, Michael Steller városi tanácsos) átírja Szomolnok város 1414. február 19-én kiadott statútumait, amelyek elsősorban a városi bor- és sörkiméréseket, az adásvételi szerződéseket és a hitelügyleteket szabályozzák.

fol. 7–18.

1465. augusztus 25.

I. Mátyás magyar király (1458–1490) megerősíti Hunyadi János kormányzó oklevelét (Buda, 1452. október 14.), amelyben a felsőbányaiak kérésére (Michael Rudel bírósági írnok, Joannes Zaz, Antal jegyző) a felsőbányai Szűz Mária templom építésére adományozza a nagybányai kamara bányajövedelmeit.

A XVI. századi másolathoz az alsó-magyarországi bányavárosok datálatlan bányarendtartását is csatolták.

fol. 19–22.

Buda, 1496. május 17.

II. Ulászló magyar király (1490–1506) bethlenfalvi Thurzó János krakkói tanácsos és fia, György számára megerősíti saját korábban kiadott oklevelét, amelyben engedélyezi, hogy a Zólyom megyei Beszterce környékén, vagy bárhol a Magyar Királyságban található megfelelő helyen Thurzó János és fia, György az ezüst és a réz szétválasztására szolgáló fémválasztó-műveket (Zagerhütten) létesítsenek, és ott a náluk most bérletben lévő, vagy a jövőben megvásárlandó bányákból kinyert ércből ezüstöt és rézet válasszanak ki. Pozsony, 1496. április 6.

II. Ulászló privilégiumlevele bethlenfalvi Thurzó János krakkói városi tanácsos számára, amelyet anyja, Erzsébet, valamint János Al-

bert lengyel király (1492–1501) ajánlására adott ki, és amelyben engedélyezi, hogy a Zólyom megyei Beszterce környékén, vagy bárhol a Magyar Királyságban található megfelelő helyen Thurzó János és fia, György az ezüst és a réz szétválasztására szolgáló fém-elválasztó-műveket (Zagerhutten) létesítsenek, és ott a náluk most bérletben lévő, vagy a jövőben megvásárlandó bányákból kinyert ércből ezüstöt és rezet válasszanak ki.

- fol. 23–28. Buda, 1498. április 26.
II. Ulászló rendtartása a máramarosi sókamara és az ottani sóvágók közötti nézeteltérések miatt, amelyet Tharczay János és Proll Miklós máramarosi sókamarások számára adott ki. A rendszabás elsősorban a sóvágók fizetését és egyéb javadalmazását szabályozza, valamint megerősíti a huszti, a técsői és a szigeti sóvágók azon privilégiumait, amelyek szerint szabadon választhatnak bírákat maguk fölé, akiknek a bíraskodási jogát a sókamarások nem sérthetik meg.
- fol. 29–32. Bécs, 1526. április 16.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Ferdinánd főherceg (később: I. Ferdinánd magyar király, 1526–1564) részére a Magyar Királyságban az új pénz bevezetéséről, a pénz értéklábáról, valamint az ezzel járó felvásárlás okozta veszélyekről és károkról. A kamara leírja, hogy az új pénzt, a magyar fizetőeszköz devalvációja miatt, hogyan kellene váltani Ausztriában.
- fol. 33–36. Speyr, 1526. május 28.
Az Alsó-ausztriai Kamara javaslata Ferdinánd főherceg számára a II. Lajos magyar király (1516–1526) által újonnan bevezetett pénz értéklábáról, valamint a váltási arányokról.
Speyr, 1526. május 28.
Ferdinánd főherceg levele II. Lajos magyar király részére a Lajos által most bevezetett pénzzel és az osztrák márkához viszonyított értékével kapcsolatban.
Speyr, 1526. május 28.
Ferdinánd főherceg az Alsó-ausztriai Kamarának és helytartóságnak a most bevezetett magyar pénz váltási arányairól.
- fol. 37–42. Buda, 1527. május 18.
Szapolyai János megerősíti Rudabánya bányaváros kiváltságait.
Buda, 1399. május 6.
Zsigmond kiváltságlevele a Dédes várához tartozó Rudabánya részére a várbirtokon található erdők szabad használatáról.
Buda, 1406. április 4.
Zsigmond kiváltságlevele Rudabánya részére, amelyben az elsza- porodott tolvajok és rablók miatt engedélyezi, hogy a mezőváros az ilyen latrok ellen eljárhasson.

- Buda, 1406. április 5.
Zsigmond védlevele a rudabányai kereskedők számára.
- Prága, 1437. november 1.
Zsigmond kiváltságlevele az Eberhard Tliber kamaragróf alá rendelt Szomolnok, Rudabánya, Telki, Ida, Stubach, Gyzkendorf és Mrosay települések számára, amellyel számukra harmincad- és vámmentességet adományoz.
- Buda, 1439. június 25.
Albert magyar király (1437–1439) védlevele a rudabányaiak számára.
- Torna, 1404. június 12.
Szapolyai István nádor parancsa a Borsod megyei dikátoroknak, hogy a rudabányaiaktól csak fél forint dikát szedjenek, és ne többet.
- fol. 43–44. Augsburg, 1530. augusztus 24.
I. Ferdinánd parancsa az ausztriai kamaráknak a Haller pozsonyi pénzmester által veretett pénz értéklábjáról.
- fol. 45–63. 1535. március 15.
A magyarországi és erdélyi bányák számára kiadott bányarendtartás.
- fol. 64–85. Brüsszel, 1540. június 1.
Mária magyar és cseh királyné, Németalföld helytartójának utasítása Wilhelm zu Zelckleing és Ulrich zu Eytzing biztosoknak, akiket a hallerkői Haller Farkas főkincstartó, Oláh Miklós titkár, hallerkői Haller Bertalan és Peter Scharbeyer titkárok a királyné nevében az alsó-magyarországi bányavárosokban eljáró biztosok mellé nevezett ki a bányavárosokból befolyó bevételek és a bányaművek állapotának felmérésére.
- fol. 86–90. Bécs, 1540. június 8.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Magyar Kamara jelentése alapján a Fuggerek erdélyi sóüzletének elszámolásairól.
- fol. 91–98. 1540.
Werner György jelentése I. Ferdinánd részére a felső-magyarországi bányavárosok réz- és ezüsttermeléséről.
(Szomolnok, krakkói kereskedők, lengyelországi kereskedők, Bebek György, Lőcse, Körmöcbánya, Habsburg Mária)
1540. szeptember 9.
A nürnbergi Jobst Furter jelentése Werner Györgynek a felső-magyarországi bányavárosok réz- és ezüsttermeléséről, valamint kereskedelméről. (Szomolnok, Gölnicbánya, Posznau, Lőcse, Eperjes, Serédi Gáspár főkapitány, harmincadosok, kiviteli tilalom)
Bécs, 1540. november 28.
A nürnbergi Jobst Furter jelenti az Udvari Kamarának, hogy jelentését Werner Györgynek már elküldte.

- fol. 100–101. Bécsújhely, 1541. január 23.
I. Ferdinánd parancsa Christoph von Turri részére, amelyben meghagyja, hogy a Zólyom megyei Sowowado és Bukovetz bányák utóbbi négy évben beszedett jövedelmeiről tegyen jelentést.
- fol. 103–105. Nürnberg, 1543. március 1.
I. Ferdinánd parancsa Selmecbánya város és Hodrusbánya mezőváros lakóinak, amelyben megtiltja mindennemű nemesfém kivitelét, és bármiféle nemesfémeknek titkon való előállítását.
- fol. 106–133. 1543. június 2.
A Mária királyné megbízásából az alsó-magyarországi bányavárosokba kiküldött biztosok jelentése Johann Dobravitzky főkamaragróf 1528 és 1537 között keletkezett számadáskönyveiről, a bányák műveléséről, valamint az itt előforduló visszaélésekről. (Körmöcbánya, Selmecbánya, Hodrusbánya) 1528–1537.
Johann Dobravitzky számadásai.
1542. december 18.
Peter Hillebrandt selmecebányai alkamaragróf jelentése a bevételekről és a kiadásokról.
Selmecbánya, 1543. február 8.
Selmecbánya városának beadványa és sérelmei a bányagazdálkodás ügyében.
Selmecbánya, 1543. február 13.
A Mária királyné által kiküldött biztosok jelentése az alsó-magyarországi bányák jövedelmeiről.
- fol. 134–136. Prága, 1543. június 15.
I. Ferdinánd körrendelete a magyarországi pénzkivitel megtiltásáról.
- fol. 137–138. Bécs, 1543. november 2.
Az Udvari Kamara javaslata a Fuggerek kérvényével kapcsolatban, a tallér árfolyamának és ligájának változtatásáról, a Magyar Királyságból kiszállítandó ezüstről, és a bányavárosokból titkon kiszállított ezüstről.
- fol. 139–140. Bécs, 1544. március 12.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Selmec- és Körmöcbánya számára kiadandó oklevelekről.
- fol. 141. Prága, 1546. szeptember 19.
I. Ferdinánd parancsa Pekry Lajos számára a revucai és selmecebányai bánya tisztviselőinek és bányászainak kérésével kapcsolatban kinevezett királyi biztosokról (Révay Ferenc nádori helytartó, Wolfgang a Puechaim, Sibrik Gergely).

- fol. 142–143. Prága, 1546. november 19.
Jelentés Sebastian Saurzapfen, Fugger-ágens felterjesztésére a réz kereskedelméről. (Krakkó, Lengyelország, Erdély, Morvaország, Alsó-Ausztria)
- fol. 144–151. Bécs, 1547. március 10.
Niklas Graf zu Salm jelentése a bányavárosok védelmére kirendelt katonaság bérezésére a Wolfgang von Puechaim, Mária királyné zólyomi kapitánya által kifizetett összegről, valamint a további hiányokról.
Selmecbánya, 1547. február 21.
Az alsó-magyarországi bányavárosok kérelme Mária királynéhoz a Wolfgang von Puechaim zólyomi kapitányhoz küldendő további katonaság ügyében, akikre a megnövekedett török veszély miatt van szükség.
Bécs, 1547. március 10.
Wolfgang von Puechaim levele Mária királynéhoz a bányavárosok védelmére kirendelt őrség nehézségeiről és fizetetlenségéről.
Selmecbánya, 1547. február 21.
Az alsó-magyarországi bányavárosok Niklas Graf zu Salmhoz a Christoph Hoffkircher városi jegyző által elmondott ügyekről.
- fol. 152. Augsburg, 1548. január 22.
Matthias Manlich augsburgi kereskedővel 39 000 mázsa réz Selmecbányáról történő kiszállításáról kötött szerződés.
- fol. 153. 1548. június 8.
Matthias Manlich augsburgi kereskedő nyugtája a Mária királynénak kifizetett 142 500 forintról.
- fol. 154. Bécs, 1548. július 3.
I. Ferdinánd parancsa Christoph von Kuenritznek a Mária királyné által delegált biztosok számára a Zólyom megyei tizedek jövedelméből kifizetendő összegről.
- fol. 155. Bécs, 1548. október 24.
I. Ferdinánd parancsa Christoph von Kuenritznek a zólyomlipcsei uradalomhoz tartozó jessenai bányatársaság által benyújtott kérelmekkel kapcsolatban.
- fol. 156–160. Bécs, 1548. november 28.
Utasítás Georg Polster, a körmöc- és selmecbányai kamara főszámvévője számára.
- fol. 161–162. 1549. január 1.
I. Ferdinánd parancsa Lőcse városa számára a Thurzó Elek hagyatékában a városra hagyott 10 000 forint ügyében, amely szerint az

összeget részben úgy teljesítik, hogy a város cenzusát évente 500 forinttal fogják beleszámolni. Az összeget egyébként a besztercebányai kamaragróf fogja tíz éven belül kifizetni, amiről Christoph von Kuenritzet már tájékoztatták. (Anton Fugger)

- fol. 163 Bács, 1549. január 9.
I. Ferdinánd parancsa Christoph von Kuenritz besztercebányai kamaragróf részére az egykor Basó Mátyás tulajdonában volt Murány várának ostromakor Niklas Graf zu Salm által a vár bevételeire költött összeg kifizetéséről, valamint jelentést kér a murányi vas-kohók állapotáról.
- fol. 164. Bács, 1549. január 20.
I. Ferdinánd körrendelete arról, hogy a Garam menti aranymosásból nyert nemesfémeket be kell szolgáltatni a kamarához.
- fol. 165–169. H. n., é. n.
Hans Tirol aranyműves jelentése az neki elküldött arany és ezüst felhasználásáról.
- fol. 170–186. Bács, 1549. április 9.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Mária királynénak a körmöcbányai és selmecbányai Waldbürgereknél lévő adóssága kivizsgálására kiküldött biztosok jelentéséről, a kamaragróf által kifizethető pénzről, a bányavárosok bányászainak kérelméről, valamint a bányavárosok védelméről.
(Christoph von Kuenritz)
Besztercebánya, 1549. március 16.
Christoph von Kuenritz jelentése az Alsó-ausztriai Kamarához a körmöcbányai Waldbürgereknek a Mária királyné adósságairól és a bányászok által sérelmeik miatt benyújtott írt két kérelemről, valamint a Várday Pál esztergomi érsek ajánlásáról. (Balthasar Himmelreich körmöcbányai alkamaragróf)
1549. február 20–21.
Georg Puchner besztercebányai hegymester, Joseph Neuner és Caspar Anhengzipser besztercebányai rézművek hámososai, Stefan Hammer körmöcbányai hegymester, Michael Schlegl Hans budai Goldkunsthandlersverwalter mellé rendelt körmöcbányai ágens, Leonhard Stamprechts, Georg Pröschl és Liehardt Thelkho jelentése a körmöcbányai tárnákról és a hámosokról. (részletes felsorolás)
H. n., é. n.
A körmöcbányai Waldbürgerek kérelme a Mária királyné által tőlük felvett kölcsönök visszafizetésével kapcsolatban, valamint saját nehézségeikről.
H. n., é. n.
A körmöcbányai Waldbürgerek panasza a városokban állomásozó katonaság ellen, Mária királyné adósságai ügyében, saját nehézségeikről.

- Pozsony, 1549. február 14.
Várday Pál esztergomi érsek ajánlólevele az alsó-magyarországi bányavárosok számára azoknak az Alsó-ausztriai Kamaránál benyújtott kérelméhez.
- fol. 187–188. Bécs, 1550. január 23.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Mária királyné által a Körmöcbánya és Selmecbánya között birtokolt és Georg Krabattenek átadott üveghutákról.
- fol. 189–192. Bécs, 1550. február 15.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Hans Scharberger selmecbányai alkamaragróf által a Georg Krabaten részére átadott üveghutákról benyújtott jelentés ügyében, a huták által felhasznált erdőkről.
(Lipschey János, Simon Öder selmecbányai erdész, Wolfgang Haller, Paul Rothan, Hillebrandt-vagyon.)
H. n., é. n.
Hans Scharberger jelentése az előállított üvegről, valamint egy esetlegesen olcsóbb velencei üvegimportról.
- fol. 193–204. 1550. május 17.
Andreas Keiser és Joseph Milauer, a halstatti sóbányákból kirendelt biztosok jelentése a sóvári és árvai sóbányákról.
(Georg Werner, Wenzel Sedlinszky turdosini harmincados, Lengyelország, Sztrecsény)
- fol. 205–206. H. n., é. n.
I. Ferdinánd körrendelete az alsó-magyarországi bányavárosokban előállított nemesfémek kiviteli tilalmáról.
- fol. 207–229. Bécs, 1550. május 28.
I. Ferdinánd utasítása Georg Mamminger zu Kirchberg, Erasmus von Pämbkirchen, Christoph von Kuenritz, Georg Krabat von Sparendorf tanácsosok, a Mária királyné által átadott alsó-magyarországi bányavárosok kivizsgálására kiküldött biztosok számára.
(bányagazdálkodás)
- fol. 230–233. Bécs, 1550. január 23.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Cristoph von Küenritz, besztecebányai rézkereskedelem ellenőrzésére kirendelt kamarás által a Körmöcbánya és Selmecbánya között fekvő üveghutákról benyújtott jelentéséről.
(Mária királyné, Georg Krabat)
- fol. 234. Bécs, 1550. június 2.
Javaslat a Cristoph von Küenritz, a besztecebányai rézkereskedelem ellenőrzésére kirendelt kamarás által a Körmöcbánya és Sel-

mecbánya között fekvő üveghutákról benyújtott jelentéssel kapcsolatban.

(Mária királyné, Georg Krabat)

- fol. 235–266. Körmöcbánya, 1550. augusztus 31.
Az alsó-magyarországi bányavárosok kivizsgálására kirendelt biztosok jelentése a murányi vaskohókról.
(Wolfgang Hochenwarter, Peter Feigel, Basó, Bebek)
H. n., é. n.
Ernő főherceg javaslata Julius von Herberstein murányi kapitány utasításához.
H. n., é. n.
Wolfgang Hochenwarter, az alsó-magyarországi bányavárosokba kirendelt biztos jelentése a murányi vasművek állapotáról, az itt dolgoztatható emberekről, és a vas esetleges értékesítési lehetőségeiről.
(Erdély, román vajdaságok)
1550. augusztus 11.
A murányi tárnák leírása.
Besztercebánya, 1550. augusztus 21.
Az alsó-magyarországi bányavárosokba kirendelt biztosok levele Bebek Ferenchez a murányi vaslelőhelyek felméréséről és a Rákos várához tartozó lelőhelyek elfoglalásáról.
Augsburg, 1550. július 5.
I. Ferdinánd parancsa a murányi kapitányhoz és udvarbíróhoz a Bebek Ferenc által birtokolt Rákos várához tartozó vaslelőhelyek összeírásáról.
Murány, 1550. augusztus 18.
Peter Feigel az alsó-magyarországi bányavárosok kivizsgálására kiküldött biztosoknak a Hochenwarterrel együtt megtekintett és felmért murányi vashutákról és a Bebek Ferencsel folytatott tárgyalásokról.
Szádvár, 1550. augusztus 26.
Bebek Ferenc az alsó-magyarországi bányavárosokba kinevezett biztosoknak a murányi vaslelőhelyek és vashuták ügyében.
Körmöcbánya, 1550. augusztus 30.
Az alsó-magyarországi bányavárosokba kiküldött biztosok levele Bebek Ferenchez a murányi várhoz tartozó vaslelőhelyek és vashuták felmérése ügyében.
Körmöcbánya, 1550. augusztus 31.
Peter Feigel murányi udvarbíró levele az alsó-magyarországi bányavárosokba kiküldött biztosoknak a murányi várhoz tartozó hutákról.
1550.
Peter Feigel murányi udvarbíró jelentése a várhoz tartozó jövedelmekről.
Murány, 1550. augusztus 18.
Caspar Domanitsch jelentése a Murányban található hadi felszerelésről, valamint mellékeli a vár leltárát.

- Murány, 1550. augusztus 28.
Peter Feigel murányi udvarbíró jelentése a murányi vashutákról.
- Murány, 1550. augusztus 23.
Peter Feigel murányi udvarbíró jelentése a Bebek Ferenc által birtokolt falvakról és vaslelőhelyekről, valamint a Murányhoz tartozó vaslelőhelyekről és hutákról.
- fol. 267. Augsburg, 1550. november 3.
I. Ferdinánd parancsa a Magyar Kamarához a Christoph von Küenritznek, a beszterceányai rézművek bányamesterének átadandó, az esztergomi érsekségtől bérelt tizedekről.
- fol. 268–272. Bécs, 1550. január 10.
A Mária királyné által Georg Krabath von Sparrendorfnak adott teplicei (Selmecbánya és Körmöcbánya közötti) üveghutákról.
Brüsszel, 1549. január 2.
Mária királyné adománylevele Georg Krabath von Sparrendorf királynéi tanácsos titkárnak a Selmec- és Körmöcbánya között fekvő teplicei üveghutáról.
H. n., é. n.
Georg Krabath von Sparrendorf a neki adományozott üveghutákról, egyben tiltakozik Christoph von Konritz tevékenysége ellen.
- fol. 273–278. 1551. február
Az újonnan felfedezett máramarosi arany- és ezüstlelőhelyek ügyében kelt iratok.
Augsburg, 1551. február 12.
I. Ferdinánd parancsa a Magyar Kamarához Werner György jelentéséről, amit az újonnan felfedezett máramarosi arany- és ezüstbányák műveléséről nyújtottak be.
Augsburg, 1551. február 12.
I. Ferdinánd parancsa az Alsó-ausztriai Kamarához a felső-ausztriai kormányzat által Bécsbe küldött Matthias Gartner kitzbüheli hegymesterről és a Besztercebányáról kiküldött Christoph von Konritzról.
Augsburg, 1551. február 13.
I. Ferdinánd parancsa Christoph von Konritznek a Werner György által jelentett, újonnan felfedezett máramarosi arany- és ezüstbányák, valamint azok hasznosításának felmérésére kiküldött Matthias Gartner kitzbüheli hegymester ügyében.
Augsburg, 1551. február 13.
I. Ferdinánd parancsa Werner Györgynek, a máramarosi bányák hasznosítása miatt kiküldött Bernhardt Dick és Christoph von Konritz tevékenységéről jelentést kér.
Augsburg, 1551. február 13.
I. Ferdinánd parancsa a felső-ausztriai kormányzathoz, a Matthias Gartner kitzbüheli hegymesternek az újonnan felfedezett máramarosi arany- és ezüstbányákhoz való kirendeléséről.

- fol. 279–280. Augsburg, 1551. február 19.
I. Ferdinánd parancsa a Johann von Hoyos által kölcsönzött 15 000 rajnai forint kölcsön fejében 8000 forint értékben Matthias Manlich által kiszállítandó rézről.
- fol. 281–284. Augsburg, 1551. február 27.
I. Ferdinánd parancsai a Jakob Meitning augsburgi kereskedő és társai által az uralkodónak kölcsönzött 110 000 rajnai forint kifizetésére hat éven át teljesítendő rézszállításról.
- fol. 285–295. Bécs, 1551. június 13.
A Georg Krabath von Sparrndorf által birtokolt teplicei (Körmöc- és Selmecebánya közötti) üveghuták ügyében kelt jelentések és beadványok.
- fol. 296. Bécs, 1551. július 29.
I. Ferdinánd parancsa Matthias Manlichnak a Hans Welser augsburgi kereskedő által kölcsönzött 20 900 rajnai forint ellenében hat éven keresztül kiszállított rézről.
- fol. 297–300. Pozsony, 1551. augusztus 12.
Pétervárad Balázs és Werner György jelentése a Thurzó Jánosnak adományozott, Szepesvárhoz tartozó bányák bányaművelési jogáról.
Szepeskáptalan, 1551. szeptember 21.
A szepesi káptalan jelentése a Thurzó János által a Szepesvárhoz tartozó bányák bányajogának Bernard Duknak történő átadásáról.
- fol. 301–304. 1551. szeptember 24.
Georg Krabath von Sperrndorf kérelmei a teplicei (Selmecebánya és Körmöcbánya között) üveghutákkal kapcsolatban.
- fol. 305. Bécs, 1551. október 11.
I. Ferdinánd parancsa Thurzó Jánosnak a Szepesvárhoz tartozó bányának Bernhardt Duk részére történő átadásáról.
- fol. 306–308. Bécs, 1551. október 27.
I. Ferdinánd az alsó-magyarországi bányavárosok (Selmecebánya, Besztercebánya, Bakabánya, Libetbánya, Újbánya) részére a török ellen kirendelt katonaság miatt elszenvedett károk fejében elnyert vámmentességről.
- fol. 309–317. Bécs, 1551. október 15.
A körmöcbányai pénzvizsgáló, Hans Vischl részére kiadott utasítás, és a pénzverés közben veszendőbe ment nyersanyag ügyében.

- fol. 318. Bécs, 1551. december 14.
I. Ferdinánd parancsa Matthias Manlich részére az udvari fizetőmester által felülvizsgált számadásairól.
- fol. 321. Pozsony, 1552. február 1.
I. Ferdinánd Giovanni Battista Castaldo, a veszprémi püspök és Werner György számára a nagybányai bányák jövedelmeinek hasznosításáról.
- fol. 322–325. Bécs, 1552. március 5.
Az Alsó-ausztriai Kamara javaslatai az 1552. évi országgyűlésen felterjesztendő ügyekről. (Zólyomlipcse, Báthory András, babócsai vám, bányaművelés, alsó-magyarországi bányavárosok részére új bányarendtartás, főkamaragróf)
- fol. 326–328. Bécs, 1552. március 10.
Wolfgang Roll beadványa az Erdélybe, Nagyszebenbe küldendő körmöcbányai pénzverőlegények ügyében, valamint az Alsó-ausztriai Kamara ezzel kapcsolatban született javaslata.
- fol. 329–340. Bécs, 1552. március 16.
Az Udvari Kamara véleménye az alsó-magyarországi bányavárosok joghatóságával, valamint az új bányarendtartással kapcsolatban a városok részéről felmerült fellebbezési problémákról.
Csatolva a Magyar Kamarának az új bányarendtartással kapcsolatos javaslata.
- fol. 341–342. Kolozsvár, 1552. június 12.
A veszprémi püspök és Werner György jelentése Bornemissza Tamás és Hans Pauer nemesfém-kereskedésével kapcsolatban.
- fol. 343–344. 1552. május
Toroczkói Péter kérelme saját és fivére, Antal elkobzott birtokainak ügyében, valamint a 4000 forint ellenében nekik elzálogosított Offenbánya miatt utasítsa az Erdélyben állomásozó katonaságot és kapitányait.
- fol. 346–347. Bécs, 1552. augusztus 10.
Miksa főherceg parancsa Christoph von Konritz részére a Christoph Abertzhauser által a bányákban felállítandó vízműről, valamint a neki kifizetendő hetidíjról.
- fol. 348. Bécs, 1552. augusztus 22.
I. Ferdinánd parancsa Matthias Manlich részére a besztercebányai rézművek fejlesztésére kifizetendő összegről.

- fol. 349. Bécs, 1552. augusztus 22.
I. Ferdinánd Christoph von Konritzhoz a bányavárosok védelméről és a Matthias Manlichnak kifizetendő összeg hátralékairól.
- fol. 350. 1552. augusztus 22.
Friedrich Luef von Grueb jelentése a bányavárosok és a kamaragróf közötti hatásköri vita ügyében. Jelentésének alapgondolata, hogy a bányavárosok kamarabirtokként léteznek, így azok felett az uralkodó jogai vitathatatlanok.
- fol. 351. Bécs, 1552. szeptember 15.
I. Ferdinánd Christoph von Konritzhoz a Matthias Manlichnak évente rézben kifizetendő 24 000 forint ügyében.
- fol. 352. Bécs, 1552. szeptember 24.
I. Ferdinánd Christoph von Konritznak a 4000 forint értékű réz kiszállításáról.
- fol. 353. Ebersdorf, 1552. november 15.
I. Ferdinánd Christoph von Konritznek és Georg von Krabathnak a Selmezbányához tartozó Szentmiklósvágással kapcsolatos szerződésről.
- fol. 356. Graz, 1553. március 1.
I. Ferdinánd Matthias Manlichnak az augsburgi Ulrich Ehring özvegyének, Ursulának, valamint Anton Meitningnek 19 965 forintért kiszállítandó rézért kifizetendő összegeiről.
- fol. 357–362. Bécs, 1553. április 29.
Az Alsó-ausztriai Kamara parancsa Christoph von Konritznek az ezüstitallérok nagyobb számban történő előállításáról.
H. n., é. n.
Andreas Hartman pénzverőmester és Ludwig Neufarer pénzvizsgáló az ezüstpénzek verésének költségeiről.
H. n., é. n.
Christoph von Konritz jelentése a tallér magyarországi veréséről.
- fol. 363. Bécs, 1553. május 24.
I. Ferdinánd parancsa a körmöcbányai pénzverőhöz az új pénzszabályzat (*Münzordnung*) bevezetéséről.
- fol. 364–367. Bécs, 1553. május 10.
Az Alsó-ausztriai Kamara véleménye az Újbányába kért új hegyemesterről, Hans Freistockh-ról. (Hans Scharberger selmezbányai alkamaragróf, Christoph von Konritz)

- Újbánya, 1553. április 1.
 Újbánya város kérelme új hegymester iránt, ugyanis a mostani egyben a város bírója is, amely feladatait egyszerre csak nagy nehézségek árán tudja teljesíteni.
 H. n., é. n.
 Hans Scharberger Újbánya város kérését támogatva javasolja az Alsó-ausztriai Kamarának új hegymester kinevezését.
- fol. 368. 1553. május 30.
 I. Ferdinánd parancsa az Udvari Kamarához, miszerint tegyen jelenést az alsó-magyarországi bányavárosokban verendő ezüstpénzekről.
- fol. 369. Bécs, 1553. június 28.
 I. Ferdinánd parancsa Matthias Manlichhoz, hogy tegyen számadást az elmúlt hat évben kiszállított réz és marha mennyiségéről.
- fol. 370. Bécs, 1553. július 7.
 I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarának a Selmezbányán Christoph Abertzhauser és Jakob Feiles által felállítandó olvasztó üggyében.
- fol. 371. Bécs, 1553. július 8.
 I. Ferdinánd parancsa a Magyar Kamarának a Honorius Königsberg által a leopoldi kolostorba szállítandó ezüstasztal ügyében.
- fol. 372–377. 1553. július 11.
 I. Ferdinánd parancsai az augsburgi Jakob Herbrott és fia számára az általuk adott 160 000 forint értékű réz kiszállításáról.
- fol. 378–382. 1553. augusztus 17–21.
 A selmezbányai Fuxenloch bánya elvizesedésével kapcsolatos iratok.
- fol. 383–387. Bécs, 1553. szeptember 6.
 I. Ferdinánd arról, hogy az augsburgi Jakob Meutting és társai számára az általuk adott 103 040 forint kölcsönt rézben térítsék meg.
- fol. 388. Bécs, 1553. szeptember 12.
 I. Ferdinánd Matthias Manlichnak arról, hogy az általa nyújtott 10 000 forint kölcsönt részben rézben fizessék meg. (Georg Ilsung)
- fol. 389. Bécs, 1553. szeptember 16.
 I. Ferdinánd parancsa Balassa János zólyomi kapitánynak, hogy az alsó-magyarországi bányavárosokat a szokásos urbura után fizetendő adón kívül mással ne terhelje.

- fol. 390–392. 1553. október 18.
Az Alsó-ausztriai Kamara javaslata a bányavárosok rendtartása és a bányavárosi törvényszék ügyében, amelyet a tárnokszék tevékenysége mostanában sokszor zavar.
- fol. 393–396. Bécs, 1553. október 2.
Az Alsó-ausztriai Kamara a Selmezbányára kinevezendő Georg Sinngerről. (*Verwaltung des Kupferhandels*)
- fol. 397–400. 1553. december 12.
I. Ferdinánd parancsai a Pozsony város által fizetendő cenzus, valamint a pozsonyi zsidótaxa ügyében.
- fol. 403. Bécs, 1554. március 11.
I. Ferdinánd Christoph von Konritznek a Philipp Breynner Fr. von Stibing, Niklas von Pollweiller, Melchior von Hoberkh és Erasmus von Gera által egyenként 50-50 márka ezüst szabad kiviteléről.
- fol. 404. Bécs, 1554. március 11.
I. Ferdinánd Christoph von Konritznek a Wolfgang Kremer által 50 márka ezüst szabad kiviteléről.
- fol. 405–408. Eperjes, 1554. március 22.
Werner György jelentése az Udvari Kamarának az erdélyi jövedelmek kezelésére rendelt Vas László alkalmatlanságáról, valamint arról, hogy a Nagyszében melletti Vízakna nevű sóbánya vezetésére Gáspár deák kamarai sóellenőrt, a nagybányai kamaragróf (Ferenc Tamás) helyére az akkori bírót, Horváth Pétert vagy rokonát (Torda) Zsigmondot ajánlja.
- fol. 409–413. Eisenärzt, 1554. június 3.
Christoph Frölich jelentése az Udvari Kamarához a Wolfgang Puelacher linzi pénzverő (Münzverwalter) által Bécsben Christoph von Konritznek és Wolfgang Hochenwarternek német pénzben kifizetett 2500 forintról.
- fol. 414–417. Bécs, 1554. augusztus 1.
I. Ferdinánd parancsa Matthias Manlichnak, hogy Joachim Wisser udvari fizetőmesterrel számoljon el az utóbbi hat évben kiszállított rézről.
- fol. 418. Bécs, 1554. november 28.
I. Ferdinánd parancsa Wolfgang Roll körmöcbányai alkamaragrófhhoz a Dóczy Miklósnak és Gábornak, valamint Lipcsey Jánosnak és Orbánnak kifizetendő pénzről.

- fol. 421–432. Bécs, 1555. december 7.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Wolfgang Hochenwarter, a besztecercebányai rézművek helyettes vezetőjének javaslatáról, amelyet a bányák vizesedésének megoldására felállítandó szivattyúműről tett. (Georg Puechner, alsó-magyarországi bányavárosok)
- fol. 433–436. 1555. augusztus 15.
Georg Puechner schnobergi (Tirol) hegymester javaslatai a besztecercebányai bányák műveléséről.
- fol. 437–438. Augsburg, 1555. március 6.
I. Ferdinánd az Udvari Kamarának a hozzá Friedrich von Redern-től Sziléziából, valamint Wolfgang Hochenwarter besztecercebányai rézművek vezetőjétől beérkezett jelentésekről.
- fol. 439–440. Augsburg, 1555. január 28.
I. Ferdinánd az Udvari Kamarához Matthias Manlich rézszállítási ügyében.
- fol. 441–442. Augsburg, 1555. február 10.
I. Ferdinánd az Udvari Kamarához Matthias Manlich újabb rézszállítási ügyében.
- fol. 443–444. Besztecercebánya, 1555. január 10.
Wolfgang Hochenwarter jelentése elutazásáról és helyettesítéséről, valamint Matthias Manlich rézszállításairól.
- fol. 445–450. Bécs, 1555. február 16.
Az Alsó-ausztriai Kamara felterjeszti Bartolomeus Khekhen kérelmét az általa Selmecebányán vásárolt, felújításra szoruló régi bányákról, a Selmecebánya és Újbánya közötti, Mátyás király idején még művelt bányákról, valamint Christoph von Konritz véleményét ebben az ügyben.
- fol. 451–452. Bécs, 1555. november 28.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Christoph von Konritzról mint a besztecercebányai rézművek vezetői állásának betöltéséről. (Wolfgang Hochenwarter, Georg Puechner, Christoph Lintacher)
- fol. 453–460. Bécs, 1555. március 24.
Az Alsó-ausztriai Kamara és Christoph von Konritz jelentései Matthias Manlich rézszállításairól.
- fol. 461. Bécs, 1555. április 4.
I. Ferdinánd parancsa az alsó-magyarországi bányavárosokhoz, hogy Bartholomeus Khekh bányavállalkozását mindenben támogassák.

- fol. 462. Augsburg, 1555. április 5.
I. Ferdinánd a Magyar Kamarának, hogy tegyen jelentést az 1552-ben az alsó-magyarországi bányavárosokba kiküldött királyi biztosok jelentésében foglaltakról.
- fol. 463. Augsburg, 1555. április 5.
I. Ferdinánd a Magyar Kamarának, hogy tegyen jelentést arról, hogy az 1552-ben az alsó-magyarországi bányavárosokba kiküldött biztosok relációjában szereplő nemesi birtokok, ahol bányaművelésre alkalmas tárna található, milyen jogokkal rendelkeznek.
- fol. 464–473. 1555. április 14.
Balassa János zólyomi kapitány és Wolfgang Hochenwarter jelentése a bányavárosok védelmével kapcsolatban.
Körmöcbánya, 1555. április 10.
Az alsó-magyarországi bányavárosok kérelme ugyanebben az ügyben, részletesen elemezve az egyes városok helyzetét.
- fol. 474. Bécs, 1555. április 17.
Az Alsó-ausztriai Kamara véleménye a körmöcbányai pénzverők által az ezüstpénzek nemesfémtartalma ügyében benyújtott kérelemmel kapcsolatban.
- fol. 475–476. Augsburg, 1555. április 30.
Matthias Manlich augsburgi kereskedő, tanácsos reverzálisa a besztecebányai réz kereskedelméről elnyert privilégiumról.
- fol. 477–478. Augsburg, 1555. április 19.
I. Ferdinánd Miksa főherceghez az alsó-magyarországi bányavárosok védelméről.
- fol. 479–484. Bécs, 1555. április 18.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése az alsó-magyarországi bányákhoz kinevezendő, eddig Fugger-szolgálatban álló Hans Gloggel ügyében.
1555. február 27.
Hans Gloggel Christoph Khevenhüller karintiai tanácsoshoz kinevezése, fizetése ügyében.
Villach, 1555. március 15.
Christoph Khevenhüller és Georg Paradeiser ajánlólevele Hans Glogger részére.
- fol. 485. Bécs, 1555. május 24.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Körmöcbányán verendő taller ezüsttartalmáról.

- fol. 486–487. Besztercebánya, 1555. május 21.
Wolfgang Hochenwart jelentése az Udvari Kamarához a besztercebányai rézművekkel kapcsolatban a bányamunkások, valamint a bányaműveléshez kapcsolódó kifizetetlen kiadásokról és a Matthias Manlich által kifizetett összegről.
- fol. 488–489. Bécs, 1555. május 28.
Miksa főherceg I. Ferdinándhoz Wolfgang Hochenwarter jelentésével kapcsolatban, amelyet a rézművek nehézségeiről írt, sürgetve a Matthias Manlich által kifizetendő pénz mihamarabbi elküldését.
- fol. 490. 1555. július 4.
Az Alsó-ausztriai Kamara Wolfgang Hochenwarterhoz a Besztercebányára küldendő, a vízkiemelő elkészítésével megbízott mesterről, valamint munkájának költségeiről.
- fol. 491–492. Bécs, 1555. június 26.
Miksa főherceg I. Ferdinándhoz a magyar pénznek a bécsi Pfennighez való igazításáról.
- fol. 493–494. Augsburg, 1555. július 17.
I. Ferdinánd Miksa főherceghez a magyar pénznek a bécsi Pfennighez való igazításáról.
- fol. 495–496. 1555. július
Körmöcbánya és az ottani pénzverők kérelme az Udvari Kamarához a vert jó tallér nagymértékű kiviteléről és annak veszélyéről.
- fol. 499. Bécs, 1556. február 4.
I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarához, hogy tegyen jelentést, miért vernek oly sokféle pénzt az alsó-magyarországi bányavárosokban.
- fol. 500. Bécs, 1556. február 4.
I. Ferdinánd az alsó-magyarországi pénzverőknek a tallér értékléből, valamint a maximálisan verhető ezüstpénzről.
- fol. 501. Bécs, 1556. április 9.
I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarának Libetbánya adómentességéről.
- fol. 502. Bécs, 1556. június 30.
I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarához az alsó-magyarországi bányavárosok által évente a zólyomi kapitánynak befizetendő cenzusról.

- fol. 503–515. Bécs, 1556. június 25.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Körmöcbánya számára a pénzverésért járó kamarai adósságról, valamint a a város által ez ügyben Mária királynéhoz ez ügyben benyújtott kérelemről.
Brüsszel. 1556. április
Mária királyné javaslata ez ügyben.
1556. április 1.
A körmöci kamara kimutatása a hetenként vert ezüstpénzekről, pénznemenként szétválasztva.
- fol. 516. Bécs, 1556. augusztus 15.
I. Ferdinánd pesti Bornemissza Ferenchez az általa nyitott két tar-
noviczi bánya további hat évre szóló szabad műveléséről.
- fol. 519–520. Pozsony, 1557. március 19.
A Magyar Kamara jelentése a nemesi birtokokon felfedezett
aranybányákról.
- fol. 521–524. Besztercebánya, 1557. szeptember 4.
Caspar Kaufmann és Valentin Döndl jelentései Valentin Eck bártfai
polgár Gölnicbányán művelt vasbányáiról.
- fol. 525–526. Bécs, 1557. szeptember 16.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése az alsó-magyarországi bánya-
kamarák működésére kiküldendő biztosokról, javaslata szerint
Georg Singer alsó-ausztriai főhegymester kiküldését elegendőnek
találják.
- fol. 527. Pozsony, 1557. március 19.
A Magyar Kamara jelentésének német nyelvű fordítása a nemesi
birtokokon felfedezett aranybányákról.
- fol. 528–532. Bécs, 1557. március 8.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Hans Nuntaller körmöcbányai
álláskérélmével kapcsolatban az alkamaragróf állására, valamint
Maschkonak Murányra helyezésével megüresedett véglesi udvar-
bírói tisztről.
1557. február
Hans Nuntaller álláskérélme.
- fol. 533–538. 1557. március 31.
A körmöcbányai pénzverőben található érmék kimutatása, és el-
számolás a pénzverés költségeiről.
- fol. 539–542. Bécs, 1557. április 26.
Az Alsó-ausztriai Kamara a Hans Scharberger idős kora miatt meg-
üresedő selmezbányai alkamaragrófi tisztre kinevezendő Hiero-

- nymus Salius (Scharberger rokona) ügyében, valamint a neki kiadandó utasításról.
Selmecebánya, 1557. április 1.
Hans Scharberger kérelme ugyanebben ez ügyben.
- fol. 543–544. 1557. július
Caspar Kaufman jelentése a Besztercebánya városa által elbirto-
kolt kamarai ispotályról, valamint annak bérletbe adásáról.
- fol. 545–551. Bécs, 1557. július 9.
Az Alsó-ausztriai Kamara a Valentin Leyner körmöcbányai pénz-
vizsgáló mellett dolgozó megüresedett ellenőri állásra, Christoph
Lehman helyére két pályázó van: Bartolomeus Suessen könyvelő
és Paul Hartman. A kamara az utóbbi pályázót támogatja.
Körmöcbánya, 1557. május 13., június 22.
Valentin Leyner benyújtott javaslatai ugyanebben az ügyben.
- fol. 552–553. 1557. szeptember
Javaslat a Magyarországon verendő pénzekről, illetve arról, hogy
értéküket a többi tartományban vert pénzéhez kell igazítani.
- fol. 554. Bécs, 1557. szeptember 13.
I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarához a Magyarországon ve-
rendő pénz ügyében a magyarországi rendek elé terjesztendő ja-
vaslat kidolgozásáról.
- fol. 557–559. Bécs, 1558. augusztus 26.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Rafael Steger besztercebá-
nyai lelkész által bérletbe vett ispotály bérleti szerződéséről.
- fol. 560–561. H. n., é. n.
Wolfgang Hochenwarter kérelme az ellene szerinte igazságtalanul
lefolytatott vizsgálat ügyében. (Matthias Manlich, Balassa János zó-
lyomi kapitány, Tiburtius Jobst)
- fol. 562–567. Augsburg, 1558. augusztus 2.
Matthias Manlich augsburgi kereskedő ajánlólevele az ágense, Kon-
rad Reiser által benyújtott panaszlevélhez. Ebben Reiser az Alsó-Ma-
gyarországról Lengyelország felé szállított réz kereskedésének ne-
hézségeiről számol be, amelyet Krakko város árumegállító joga
okoz. Csatolva Reiser panaszlevele. (Boroszló, Zsigmond Ágost len-
gyel király, Martin Cromer lengyel követ)
- fol. 568–573. Besztercebánya, 1557. december 20.
Caspar Kaufmann jelentése a Leopold Püchler által ki nem fizetett
arany, ezüst és réz értékéről. Valentin Leyner kimutatása a költsé-
gekről és az adósságokról. (Hans Scharwerger)

- Besztercebánya, 1557. november 22.
Wolfgang Hochenwarter kérelme az élelmiszerek megdrágulása miatt Besztercebányára szállítandó gabona ügyében.
- fol. 574–585. Augsburg, 1558. július 31.
Matthias Manlich kérelme és részletes javaslatai az Alsó-Magyarországról Lengyelország, Teschen, Németalföld, Spanyolország, Portugália felé szállított réz kereskedéséről.
(Krakkó, Konrad Reiser)
- fol. 586–587. Bécs, 1558. április 12.
Miksa főherceg az Alsó-ausztriai Kamarának a besztercebányai réz Lengyelországba és Teschenbe vezető kereskedelmének nehézségeivel kapcsolatban. (Krakkó)
- fol. 588–600. Bécs, 1558. május 14.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Hans Trapp fizetésének emeléséről, aki a besztercebányai és körmöcbányai vízemelő-szerkezetet készítette.
Eil, 1558. április 13.
Hans Trapp fizetésemelés iránti kérelmei.
Körmöcbánya, 1557. október 26.
Bartolomeus Suess, Valentin Leyner és Paul Hartman jelentése ugyanebben az ügyben.
H. n., é. n.
Wolfgang Hochenwarter és Caspar Kaufmann jelentése ugyanebben az ügyben.
Bécs, 1558. május 20.
I. Ferdinánd parancsa az Alsó-ausztriai Kamarához ugyanebben az ügyben.
- fol. 601. Bécs, 1558. május 21.
I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarához a besztercebányai rézművek miatt a körmöci és besztercebányai szénégetők által felhasznált erdők kiéléséről, és az erdőhasználat szabályozásáról.
- fol. 602. Bécs, 1558. május 25.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése az 1557-ben az alsó-magyarországi bányavárosokba rendelt biztosok feljegyzéséről, valamint a Georg Ringer és Georg Niderist alsó-ausztriai hegymesterek által elkészített végjelentésről.
- fol. 603–605. Bécs, 1558. június 1.
I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarához a tescheni és krakkói súlyokról, a Valentin Tändlnék és Gallen Fräntzlnék kiadandó utasításáról, a körmöcbányai kamaragróf ellenőrének (Christoph Lehman) megüresedett állásáról. (rézkereskedelem)

- fol. 606–607. Bécs, 1558. június 8.
Az Udvari Kamara Marx Sinckmosernek a magyarországi rendek panaszáról, miszerint a magyar és a többi, Magyarországon is használt pénznemek eltérése miatt nagy károk érik őket.
- fol. 608–609. Bécs, 1558. június 23.
I. Ferdinánd körrendelete az erdők védelméről.
- fol. 610–625. Bécs, 1558. június 25.
I. Ferdinánd az alsó-magyarországi bányavárosokhoz az Érsekújvárhoz tartozó Woytza községnél létesítendő aranyfeldolgozó kialakításáról, a besztercebányai Caspar Kaufmann és munkatársainak odaküldéséről.
Bécs, 1558. július 30.
Wolfgang Hochenwarter, a besztercebányai rézművek vezetőjének kinevezése.
Bécs, 1558. december 23.
Miksa főherceg I. Ferdinándhoz Caspar Kaufmann besztercebányai rézmű helyettes vezetőjének kérésével kapcsolatban, amelyet a besztercebányai munkások fizetéséről nyújtott be, valamint Matthias Manlich kérésével és az általa kiszállított réz elszámolásai-val kapcsolatban.
Bécs, 1558. december 14.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Matthias Manlich és ágense, Konrad Reiser kérésével kapcsolatban, valamint a megkötött szerződés ellenőrzéséről (Mattheus Prewen), és a kiszállított réz mennyiségének elszámolásáról.
Augsburg, 1558. november 22.
Matthias Manlich beadványa a kiszállított réz elszámolásairól. (Konrad Reiser)
Besztercebánya, 1558. december 10.
Wolfgang Hochenwarter és Caspar Kaufmann jelentése a besztercebányai és körmöcbányai munkások fizetéséről.
Augsburg, 1559. február 27.
I. Ferdinánd parancsa a Matthias Manlich ágenst ért károk ügyében.
- fol. 626–627. Bécs, 1558. június 23.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Woytzánál kialakítandó aranyfeldolgozóról, Valentin Prüstl kiküldéséről, valamint a lipői hegyemester utasításáról, amelyet az új bányarendtartáshoz kell igazítani.
- fol. 628–640. Bécs, 1558. július 26.
Az Alsó-ausztriai Kamara benyújtja az Udvari Kamarának a Villachból az alsó-ausztriai bányavárosokba szállított ón mennyiségéről készített kimutatásokat. Csatolva a kimutatás az 1551–1558 közötti szállításokról.

- fol. 631a–634a Bécs, 1558. július 12.
Hans Helfrich panasza a Balassa János zólyomi kapitány által akadályozott rézkivitelről.
Augsburg, 1558. szeptember 8.
Matthias Manlich panasza ugyanebben az ügyben.
- fol. 635a–636a Besztercebánya, 1558. június 25.
Caspar Kaufmann az Udvari Kamarához gazdálkodási nehézségeiről, a pozsonyi harmincadtól, Matthias Manlich ágensétől kapott összegekről, valamint a ki nem fizetett kiadásokról.
- fol. 637a–642. Bécs, 1558. július 2.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Caspar Kaufmann fizetésének emeléséről, Erasmus Guet és ellenőre, Oswald Waal hátralékairól, a zólyomlipcsei uradalomból Kaufmann részére utalandó pénzről, annak nehézségeiről, a Matthias Manlich besztercebányai ágensétől, Wolf Khiersteintől, Wolf Kremertől, Leopold Püchlertől, Rueprecht Puelachertől várható bevételekről. Csatolva Rueprecht Puelacher jelentése, valamint az Alsó-ausztriai Kamara átirata az Udvari Kamarához ugyanebben az ügyben.
- fol. 643–670. Bécs, 1558. július 7.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Wolfgang Roll körmöcbányai alkamaragróf kérelmével kapcsolatban, amelyet a kiküldött biztosok jelentésében szereplő elszámolási pontatlanságok miatt nyújtott be. Csatolva: Wolfgang Roll ez ügyben benyújtott kérvényei. (Mattheus Prewen, Christoph Lehman, Bartolomeus Suessen)
A Christoph Lehman és Bartolomeus Suessen által elvégzett vizsgálat azon pontjai, amelyek Wolfgang Roll alkamaragróft érintettek. A hátralékok elszámolásai az 1556. évről.
- fol. 671–677. 1558. október 1.
Wolfgang Hochenwarter jelentése az Udvari Kamarához a besztercebányai rézművek működéséről, a munkások fizetésének elmaradásáról, a libetbányai réz eladási lehetőségeiről, a Christoph Lehman és Bartolomeus Suessen által ellene felhozott hiányosságokról. Tiburtius Jobst jelentése a királyi biztosok által felfedezett hiányosságokról. (Christoph Lehman, Bartolomeus Suessen, Jakob Pramheusel, Wolfgang Hochenwarter)
Besztercebánya, 1558. szeptember 15.
Caspar Kaufmann és Wolfgang Hochenwarter jelentése az Udvari Kamarának a Balassa János zólyomi kapitány által Tiburtios Jobst besztercebányai bányahivatalnok ellen folytatott vizsgálatról, valamint Balassa hatalmaskodásáról ebben az ügyben, illetéktelen intézkedéseiről, amely a bányavárosok joghatóságát is sértette.

- fol. 678–683. Bécs, 1558. szeptember 28.
Konrad Reiser, Matthias Manlich ágensének jelentése a besztercebányai rézkereskedésről, a királyi biztosok által megállapított problémákkal kapcsolatban (fizetési késések, a Manlich-féle vállalkozás tevékenysége, a kiszállított réz mennyiségének növelése, a már kiszállított réz helyes mennyisége, elszámolási problémák, a libetbányai réz kereskedelmének lehetőségei, a Manlich-féle vállalkozás számára nyújtott szállítási lehetőség átadása mások számára is).
- fol. 684–687. Bécs, 1558. október 24.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Georg Puechner besztercebányai hegymester halálával megüresedett állás betöltéséről, a kamara által ajánlott Georg Singerről, valamint jelöltjeiről (Hans Schweickofer, Augustin Gaißmayr)
Bécs, 1558. október 5.
Georg Singer hegymester álláskérélmé.
- fol. 688–689. Bécs, 1558. november 8.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Veiten és Lorenz Öder selmebányai bányavállalkozók által benyújtott kérelemmel kapcsolatban, amelyben az Öder testvérek új bánya nyitását kérelmezik. (Caspar Kaufmann, Wolfgang Rolln)
- fol. 691–698. Augsburg, 1559. január 9.
I. Ferdinánd Miksa főherceghez a zólyomi kapitány, Balassa János, illetve Wolfgang Hochenwarter és fia, Hans között a szabad hetivásár-tartás miatti ellentétekről.
Bécs, 1558. október 17.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Blasien Hellen körmöcbányai pénzverőmester elszámolási ügyében. (Hans Dernschwam, Fugger)
Augsburg, 1559. január 9.
I. Ferdinánd parancsa az alsó-magyarországi bányavárosok szabad hetivásár-tartása ügyében.
Bécs, 1558. augusztus 22.
I. Ferdinánd Besztercebánya városához ugyanebben az ügyben.
- fol. 699–700. Pozsony, 1559. február 20.
Miksa főherceg parancsa a komáromi és a győri udvarbíróhoz, valamint Thomas Prandorfer pozsonyi főharmincadoshoz a körmöcbányai rézkereskedelemben elszenvedett károk megelőzéséről.
- fol. 701. 1559. január 20.
Raphael Steger a besztercebányai ispotály gondnokának (rector) kérélmé az általa bérelt – amit Wolfgang Hochenwarter által erősen ellenzett – besztercebányai ispotály bérleti jogának megerősítéséről.

- fol. 702–704. 1559. március
A Magyar Kamara kérelme a Fuggerekkel fennálló ellentéteinek kivizsgálására kiküldendő bíróság megerősítésére. Csatolva a bíróság javasolt összetétele.
- fol. 705–718. Bécs, 1559. február 15.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Mattheus Paldauf besztercebányai polgár által Wolfgang Hochenwarter ellen, az általa létesített új rézhutákkal összefüggésben beadott kérelemmel kapcsolatban. Csatolva: Mattheus Paldauf besztercebányai polgár kérelme. Villach, 1558. november 19.
Georg Singer és Georg Niderist hegyemesterek részletes jelentése ugyanebben az ügyben.
- fol. 719–724. Bécs, 1559. március 10.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Hans Hanuschko és Gregor Glos besztercebányai Waldbürgerek által új bánya nyitásáról benyújtott kérelemmel kapcsolatban. Csatolva: Hans Hanuschko és Gregor Glos besztercebányai Waldbürgerek kérelme.
Besztercebánya, 1559. január 21.
Wolfgang Hochenwarter és Caspar Kaufmann jelentése ugyanebben az ügyben.
- fol. 725–726. Bécs, 1559. február 25.
Johann von Schonkhirchen jelentése Miksa főhercegnek a besztercebányai rézkereskedelem hátrányairól, javasolja, hogy az Alsó-ausztriai Kamara küldjön Besztercebányára biztosokat, akik megvizsgálják a problémákat. (Thomas Prandorffer pozsonyi főharmincados, győri és komáromi harmincad)
- fol. 727–735. Bécs, 1559. március 16.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése arról, hogy a Körmöcbányáról befolyó 500 aranyat részben a besztercebányai rézművek erdőire költik, valamint a rézmű faellátásának nehézségeiről.
Körmöcbánya, 1559. február 15.
Wolfgang Hochenwarter és Wolfgang Roll jelentése a Körmöcbánya erdeinek felhasználásáról szóló parancsa következményeiről, a város által felsorolt sérelmekről, és az megfelelő mennyiségű fa nélkülözhetetlenségéről.
Körmöcbánya, 1558. november 24. és december 12.
Körmöcbánya sérelmei a város erdőhasználatának korlátozása, valamint az erdőhasználatra kivetett cenzus miatt.
- fol. 736. Augsburg, 1559. április 5.
I. Ferdinánd parancsa az Alsó-ausztriai Kamarához a körmöcbányai erdők felhasználásáról, valamint az erdőhasználatra kivetett cenzus ügyében.

- fol. 737. 1559. április 6.
I. Ferdinánd Miksa főherceghez a selmecebányai Glanzenbergnél feltárt érclelőhely bányajogáról.
- fol. 738–741. Bécs, 1559. február 23.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Miksa főherceghez Valentin Leyner pénzvizsgáló körmöcbányai városi tanácsossá választásáról, és annak nehézségeiről.
Körmöcbánya, 1559. február 6.
Valentin Leyner pénzvizsgáló beadványa ugyanebben az ügyben.
- fol. 742–743. Bécs, 1559. április 8.
Az Alsó-ausztriai Kamara Miksa főherceghez a Zrínyi Miklós részére Alsó-Magyarországon kiválasztandó várról és a hozzá tartozó bányaművekről. (Georg Singer)
- fol. 744–747. Bécs, 1559. május 13.
Miksa főherceg I. Ferdinándhoz a Manlich-féle vállalkozás tescheeni részállításai miatt őket ért károkról, Wolfgang Hochenwarter erről benyújtott jelentéséről.
1559. május 10.
Wolfgang Hochenwarter jelentése ugyanebben az ügyben.
- fol. 748–755. Bécs, 1559. április 22.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Wolfgang Hochenwarter által javasolt és Caspar Kaufmann helyét betöltő Oswald Mayrról, valamint a bányakamara által a besztercebányai kamaraházban felállítandó húskimérésről. A mészárszék szükségleteire Zólyomlipcséből és Véglesről lehetne beszerezni élő állatot, de ezt Balassa János és Dobó István felvásárlásai nehezítik. Ezenkívül jelentést tesz a woytzai bánya hegymesteréről, valamint a Balassa János által támasztott nehézségekről.
H. n., é. n.
Wolfgang Hochenwarter jelentése a Besztercebányán létesítendő mészárszékről, a woytzai hegymesterről, Valentin Prusstlrról, valamint Balassa János hatalmaskodásairól, és az általa még Krakkóba is kiszállított aranyról.
Besztercebánya, 1559. április 10.
Waldtman jelentése a Besztercebányán létesítendő mészárszékről.
Zólyom, 1559. április 6.
Balassa János zólyomi kapitány a bányagazdálkodás kapcsán az őt illető jogokról, és a hegymester kinevezéséről.
Bécs, 1558. június 22.
I. Ferdinánd parancsa gyarmati Balassa János zólyomi, véglesi és zólyomlipcsei kapitánynak, amelyben megtiltja az élelmiszer és a bor felvásárlását és annak máshová, nem a bányavárosokba történő kiszállítását.

- fol. 756–761. Bécs, 1559. április 22.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Miksa főhercegnek a Körmöcbányán verendő két új értékű pénzről, ami ellen a legutóbbi országgyűlésen törvényt hoztak, valamint javaslatot tesznek arra, hogy ezeket a bécsi érmékhez és értéklábhhoz lehetne igazítani.
Körmöcbánya, 1559. április 14. és március 5.
Wolfgang Roll és Paul Hartman jelentései az Alsó-ausztriai Kamarához az új pénzek mintáiról és a verőtőke elkészítéséről és kipróbálásukról, de egyben kétségüket fejezik ki, hogy az új pénz hasznot és nem kárt okoz-e. (Adam Hartman, Conrad Storn bécsi pénzverőmester és pénzvizsgáló)
- fol. 762. Augsburg, 1559. május 8.
I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarához Paul Hartman, a körmöcbányai kamaragróf ellenőrének kinevezéséről.
- fol. 763–767. Bécs, 1559. április 26.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a bányakamara mellett szolgáló katonaság 1558-ból elmaradt fizetéséről, valamint a hátralékok kifizetésének módjáról. Csatolva: Wolfgang Hochenwarter jelentése és a beszercebányai katonaság kérelme ugyanebben az ügyben.
- fol. 768. 1559. május 10.
Valentin Fristll hegymester panasza Balassa Jánosnak a woytzai bánya működtetését zavaró hatalmaskodásairól.
- fol. 769–789. Bécs, 1559. április 21.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Matthias Manlichnak a bányavárosokban maradt hagyatéka felől, a rézkereskedelem folytatásának lehetőségeiről Teschen és Krakkó irányába, Wolfgang Hochenwarter javaslatairól. Csatolva: Matthias Manlich örökösének kérvényei.
Bécs, 1559. március 31.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a tescheni és a krakkói mértékek miatt a beszercebányai rézkereskedelemben elszenvedett károkról, javaslatot tesz azok kijavítására, valamint a Manlich-vállalkozás által még ki nem szállított réz sorsára.
Augsburg, 1559. május 19.
I. Ferdinánd parancsa a krakkói és tescheni rézlerakat számára, a beszercebányai rézkereskedelemtől Wolfgang Hochenwarter által tett javaslatról, az ott maradt réz felvásárlásáról, a rézkereskedelem intézéséhez szükséges személyzetről, valamint a Manlich-vállalkozás által kiszállított réz elszámolásáról.
- fol. 790–795. Bécs, 1559. május 12.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Caspar Kaufmannak, az egykori beszercebányai rézvállalkozás helyettes vezetőjének hátralékai-

ról és tartozásairól (ő maga Bécsbe költözött), illetve javaslatot tesz Oswald Mayr kinevezésére.
Caspar Kaufmann kérelme a nála talált hiányokkal kapcsolatban, egyben részletesen beszámol ezek keletkezéséről.

- fol. 796–799. Bécs, 1559. június 3.
Miksa főherceg I. Ferdinándhoz Oswald Mayr, Hans Hochenwarter és Stefan Puechner kinevezéséről, illetve az ő, valamint a bányászok fizetéséről.
Besztercebánya, 1559. május 19.
Oswald Mayr, Hans Hochenwarter és Stephan Puechner jelentése Miksa főherceghez a kifizetendő pénzekről, a Matthias Manlich ágense, Mattheus Sussn által kifizetett pénzről, és a hiányokról, amelyet Pozsonyból és Bécsből remélnék az olvasztóknál és a bányákban dolgozók fizetésére.
- fol. 800–810. Bécs, 1559. június 14.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Wolfgang Hochenwarter által a munkások fizetésére és az öntéshez szükséges nyersanyagok beszerzésére igényelt pénzüsszegekről.
Besztercebánya, 1559. június 6.
Wolfgang Hochenwarter jelentése ebben az ügyben, valamint az általa összeállított részletes kimutatás az adósságokról.
Besztercebánya, 1559. június 2.
Wolfgang és Hans Hochenwarter, Augustin Gaistmeier, Stephan Puechner, Paul Schinagl és Michael Rahwenn kérelme és jelentése ugyanebben az ügyben.
- fol. 811–812. Bécs, 1559. június 1.
Miksa főherceg parancsa Besztercebánya városához: a bérletbe adott ispotályért kapott 200 forintot nyugta ellenében Wolfgang Hochenwarternek fizessék be.
- fol. 813–820. Khornberg, 1558. július 10.
Wolfgang Hochenwarter jelentése az Udvari Kamarának Matthias Manlich rézkereskedelmével kapcsolatban, a bányászok és munkások fizetlenségéről, valamint a Manlich helyi ágense, Wolf Khirstein által okozott károkról.
Bécs, 1558. június 7.
Hans Hochenwarter az Udvari Kamarához a Zólyom megyei nemesség által bérelt tizedekről, a Balassa János zólyomi kapitánytól ez ügyben szerzett információkról, valamint a besztercebányai munkások fizetlenségéről és a hatalmas felhalmozódott tartozásokról.
Besztercebánya, 1558. június 2.
Stephan Puechner részletes jelentése Wolfgang Hochenwarternek a befolyó jövedelmekről (harmincad, Wolf Kurstein, Caspar Kauf-

mann, Jacob Frisst, Balassa János), valamint a munkások fizetlenségéről, a munkásokkal és a várossal ez ügyben folytatott tárgyalásokról, a Wolf Kurstein által jogtalanul folytatott kereskedésről.

- fol. 821–825. Bécs, 1559. július 5.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Wolfgang Hochenwarter által felterjesztett problémákkal kapcsolatban, amelyeket Balassa János zólyomi kapitány okoz az élelmiszer-felvásárlása miatt (Dobó István), amelyek a bányakamara besztecebányai mészárszékének működését is nehezítik, mert így drágaságot okoznak.
- fol. 826–835. Bécs, 1559. július 20.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a besztecebányai rézkereskedelem problémáiról, Matthias Manlich, a tescheni és krakkói Kupfergewicht miatti károkról, Wolfgang Hochenwarter javaslatairól ebben a témában.
Besztecebánya, 1559. június 10.
Wolfgang Hochenwarter jelentése ugyanebben az ügyben, a Manlich-vállalkozás által hátrahagyott réz felvásárlásáról, valamint részletes javaslatai a problémák megoldására.
Teschen, 1559. április 7.
Paul Schinagl, Calixtus Stampiep és Andreas Mergener Wolfgang Hochenwarterhez és Caspar Kaufmannhoz a tescheni mázsa megváltoztatása ügyében.
Besztecebánya, 1559. június 4.
Valentin Deündl és Leonhardt hámosok, valamint Tiburtius Jobst, a rézmű írnokának javaslatai a rézmű teljesítményének javítására (részletes munkaleírás).
Bécs, 1559. augusztus 1.
Miksa főherceg parancsa a krakkói és tescheni rézmértékek, valamint a Manlich-féle vállalkozás ügyében tett jelentések kivizsgálásáról, valamint a morva handgráf utasításáról, és a grünwaldi erdők használatával kapcsolatban benyújtandó jelentésekről.
- fol. 836–839. Bécs, 1559. július 19.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a besztecebányai kamara által létesített mészárszék német mészárosra által vásárlandó húsról, valamint a mészárszék jobb kihasználásáról (szappanfőzés). Csatolva: Wolfgang Hochenwarter jelentése ugyanebben az ügyben, a mészárszék beszerzési forrásairól (Selmecbánya, Körmöcbánya, Zólyom, Oswald Mayr, Wenner Balázs, Kassa), a városok kereskedőinek panaszairól, a bor, a kenyér és a rossz barna sör beszerzési nehézségeiről.
- fol. 840–843. 1559. november
Besztecebánya város beadványa a kamarai mészárszék működése miatt. (hús, szappan)

- fol. 844–868. 1559. november
A Raphael Steger által bérbe vett besztercebányai ispotály bérletével, valamint a bérleti összegnek Wolfgang Hochenwarternek történő kifizetésével kapcsolatos iratok.
Bécs, 1559. június 1.
Pozsony, 1559. március 8.
Bécs, 1559. július 16.
Linz, 1559. szeptember 3.
Prága, 1599. február 5.
Miksa főherceg és II. Rudolf parancsai ebben az ügyben.
Besztercebánya, 1559. augusztus 21.
A besztercebányai rézművek bányászainak kérvénye az ottani ispotály miatt őket ért károkról.
1559. február
Raphael Steger kérelme ugyanebben az ügyben.
1559.
Wolfgang Hochenwarter jelentései ugyanebben az ügyben.
- fol. 869–870. Pozsony, 1559. november 6.
Thurzó Ferenc jelentése a Fuggerek ügyében megkapott utasításról, amivel kapcsolatban Desewffy Jánossal már tárgyalt, és ebben az ügyben hamarosan tárgyalni fog a győri püspökkel. (Hieronymus Harder, az Udvari Kamara titkára)
- fol. 871–876. Bécs, 1559. október 12. és december 13.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Paul Hartman, a körmöcbányai alkamaragróf ellenőrének kérelmével kapcsolatban, amelyet fizetésének emelése miatt adott be. (elődje Christoph Lehman, Wolfgang Roll körmöcbányai alkamaragróf) Csatolva Paul Hartman kérvénye.
- fol. 877–882. Bécs, 1559. október 31.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Stájerországba utazó Wolfgang Hochenwarter helyettesítésével megbízott Oswald Mayr kérelmével kapcsolatban, aki nem tudja ellátni a szolgálatot Hochenwarter helyett, mert Besztercebányán dögvészjárvány dúl, valamint a moschnitzi hutákhoz szükséges ón beszerzéséről, és az ahhoz szükséges pénz hiányáról. Csatolva Oswald Mayr kérelme.
- fol. 883–887. Augsburg, 1559. október 30.
Georg Ilsung Landvogt in Schwaben jelentése a Manlich-féle hitelről, valamint a Manlich-vállalkozás által ki nem szállított réz ügyében, az augsburgi kereskedőcégektől (Fugger, Georg Paungartner, Weelser, Gimel, Remen, Galler, Rechlinger, Khrafftern) remélt hitelekéről, amelyeket a háború miatt nem tudott beszerezni, a cégeknek most nincs kölcsönözhető pénzük. Ezzel szemben javaslatokat tesz a rézkereskedelem újbóli feltámasztására, aminek fe-

jében hajlandók lennének további összegeket az uralkodó rendelkezésére bocsátani. Ezzel kapcsolatban ismerteti az augsburgiak javaslatait (Herbrott, Jacob Weitting), valamint a Csehországból várható jövedelmek felhasználására tesz javaslatokat.

- fol. 888–890. Bécs, 1559. május 10.
Az Alsó-ausztriai Kamara a borostyánkői vár építéséről, valamint Christoph Jörger jelentésével kapcsolatban, amit a Balassa János-sal együtt az új hutában elvégzett próbaolvasztásról nyújtott be. A jelentés részletesen elemzi az eljárás és a munkafolyamat hátrányait és előnyeit.
- fol. 891–896. Bécs, 1559. szeptember 6.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Adam Payr Kammerwegerként való alkalmazása és fizetése tárgyában Wolfgang Roll által benyújtott javaslatról. (Körmöcbánya, aranyverő elszámolásai, Matthias Sturbitz) Csatolva Wolfgang Roll és Adam Burger e tárgyban kelt javaslatai.
- fol. 898. 1560.
Augustin Gaißmayr besztercebányai hegymester jelentése a munkások fizetetlenségéről.
- fol. 899–901. 1560.
Raphael Steger, a besztercebányai ispotály gondnoka, még itáliai utazását megelőzően kéri az uralkodót, hogy erősítse meg a Besztercebánya városával kötött szerződést, amelyet Wolfgang Hochenwarter meg akart semmisíteni. Részletesen leírja, hogy egy lengyel nemes, Balthasar Pernus 700 forintos tartozásával kapcsolatban hogyan járt el a bochniai és krakkói tanácsnál (Joanes Narembysy, Jacobus Syeraczky), egyben kéri, hogy az uralkodó járjon közben ebben az ügyben a lengyel királynál. Csatolva a bochniai tanács előtt tett felvállás másolata.
- fol. 902–903. Pozsony, 1560. november 7.
Thurzó Ferenc és Desewffy János jelentése a Fuggerek ügyében összehívandó bíróságról és a tárgyalás előkészületeiről. (győri, veszprémi, erdélyi püspökök, Bánffy, Zay, Rakovszky, alnádor, alországbíró)
- fol. 904–923. Bécs, 1560. január 20.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a besztercebányai és libetbányai rézművek gazdálkodásával, valamint az innen várható jövedelem nagyságával kapcsolatban. (Hans Scharberger)
1560. január 18.
Oswald Mayr részletes jelentése a besztercebányai és libetbányai rézművek működési költségeiről, valamint a várható jövedelmekről. A besztercebányai rézmű utolsó negyedévi elszámolásai.

- Murány, 1559. november 30.
Melchior Matschko murányi kapitány Oswald Mayrhez a murányi vár szükségleteire utalandó pénzről. Az 1559 végén a besztercebányai rézművek bevételeiből történő kifizetések elszámolása.
H. n., é. n.
Gilgen Taininger özvegye, Magdolna kérvénye elhunyt férjének a véglesi vár elszámolásaiból elmaradt hátralékainak elengedéséről. (Melchior Matschko véglesi főudvarbíró, Mattheus Mitterspracher ellenőr)
- fol. 924–925. Besztercebánya, 1560. február 5.
Wolfgang Hochenwarter jelentése a besztercebányai rézművek év végi és tavaszi kifizetéseiről.
- fol. 926. 1560. február
Nagy Tamás kérelme erdélyi mustramesterként Kendy Ferenc alatt betöltött szolgálataiért járó fizetésének Johannes Gortschacker által történő kifizetéséért.
- fol. 927–928. Besztercebánya, 1559. február 5.
Wolfgang Hochenwarter jelentése Raphael Steger, a besztercebányai ispotály gondnoka által ellene beadott kérelmével és panaszával kapcsolatban, és a besztercebányai ispotály bérleményéről. (esztergomi érsek)
- fol. 929–930. Besztercebánya, 1560. március 17.
Wolfgang Hochenwarter jelentése a Matthias Manlich még hátralékos 12 000 forintos hitelében eljáró Mattheus Suessszel folytatott tárgyalásokról, és ezzel kapcsolatban a besztercebányai munkásoknak járó kifizetésekről.
- fol. 931–939. H. n., é. n.
Wolfgang Hochenwarter jelentése Mattheus Paldauf ellene felhozott vádaskodásairól, amelyet Paldauf a faszénszállításokkal kapcsolatban nyújtott be. (Christoph Jörger) Csatolva: Mattheus Paldauf besztercebányai polgár panasza az általa létrehozott új besztercebányai olvasztómű miatt elszenvedett kárával kapcsolatban, amelyet főként Wolfgang Hochenwarter erőszakoskodásai okoztak.
Besztercebánya, 1557. november 9.
Bálint zólyomi alesperes, Radvánszky Ferenc, Scherper Balázs, Bálint radványi bíró, valamint több besztercebányai polgár, Felix Salat krakkói, Antal Thayow-i öntőmester jóállása a Mattheus Paldauf számadásaiban felfedezett hiány kifizetéséért. Stefan Puechner és Michael Rahwein könyvelők jelentése a Mattheus Paldauf számadásaiban felfedezett hiányról.

- fol. 940–941. Bécs, 1560. március 1.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Wolfgang Roll körmöcbányai alkamaragróf és Paul Hartman ellenőr által a körmöcbányai pénzverés nehézségeiről benyújtott két jelentésről, amelyeket főként Körmöcbánya város és több Waldbürger tiltakozásai okoztak az újonnan emelt épületek miatt, valamint jelentést tesz a kamara Georg Singer és Oswald Mayr ez ügyben tett jelentéseiről.
- fol. 942–945. Bécs, 1560. március 27.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a besztercebányai réztermeléshez szükséges ón Lengyelországból történő beszerzéséről.
Besztercebánya, 1560. január 29.
Hans Hochenwarter és Stefan Puechner jelentése ugyanebben az ügyben. (Oswald Mayr, Sebastian Aichhorns krakkói ágens, Matthias Manlich)
- fol. 946–947. Besztercebánya, 1560. március 1.
Wolfgang Hochenwarter jelentése a Peter Thainglnek és cégtársainak pénz, illetve ón fejében eladott rézről (Krakkó) és annak kiszállításáról (oravai harmincados), illetve a bányavárosokban tapasztalható drágaságról, amiben a győri és a komáromi élésmesterek segítségét kéri.
- fol. 948–952. Bécs, 1560. március 21.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Niklas Kreusl selmecebányai alkamaragróf kéréséről, amit Jacob Khunigsberger darabont (Hüttenreitter Trabant) állásának Andeas Paczko által történő betöltésével kapcsolatban nyújtott be. Csatolva: Jacob Khunigsberger kérvénye.
Selmecebánya, 1560. február 25.
Niklas Kreusl kérvénye ugyanebben az ügyben.
- fol. 953–956. Bécs, 1560. március 29.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Georg Singer alsó-ausztriai főhegymester és Oswald Mayr könyvelő által a körmöcbányai kamaraház új építkezéseiről benyújtott feljegyzéséről. (Erasmus Guet, Zólyomlipcse) Csatolva: Wolfgang Roll és Paul Hartman (Körmöcbánya, 1559. október 14.), valamint Georg Singer és Oswald Mayr jelentései a körmöcbányai kamaraházban épült új istállókról.
- fol. 957–958. Bécs, 1560. március 26.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Niklas Kreusl selmecebányai alkamaragróf által a bélébányai bányákról benyújtott jelentéséről.
- fol. 959–962. Bécs, 1560. március 22.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése az Anton Sprengen zólyomlipcsei várnagy által Hans Mitschintzky zólyomi alispán ellenében a pojniki alattvalók robotoltatásával kapcsolatban benyújtott panasszal kap-

csolatban (Balassa János zólyomi kapitány, Mattheus Mitterspracher ellenőr, Végles), valamint Oswald Mayr és Stephan Puechner által az ingyenmunkapénz (gratuitus labor) ügyében beadott jelentéséről.

- fol. 963–964. Bécs, 1560. április 16.
I. Ferdinánd parancsa, amelyben pontos jelentést kér a béalabányai bányák hasznosításával kapcsolatos, a Niklas Kreusl selmecebányai alkamaragróf által az Alsó-ausztriai Kamarához benyújtott feljegyzésről, a bányák hasznosításának lehetőségeiről, azok költségéről. (Oswald Mayr)
- fol. 965–968. H. n., é. n.
Külföldi kereskedők kérvénye a magyar pénz miatt őket ért károk megszüntetése érdekében részletesen elemzik a váltási és átszámolási problémákból adódó költségeket.
- fol. 969–972. Bécs, 1560. május 14.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a Christoph Konritz által benyújtott 1554. évi végelszámolás hátralékairól, valamint azok behajtásáról tett intézkedésekről (Wolfgang Hochenwarter, Matthias Prewen), a Philipp Breiner által kiszállított ezüst elszámolásairól és az ott tapasztalt hiányokról.
- fol. 973–978. Bécs, 1560. május 2.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a besztercebányai rézművek működéséhez szükséges ón lengyelországi beszerzéséről, valamint más, villachi, karintiai ónszállításról (Georg Paradeiser), a szállítások költségeinek előteremtéséről. (Melchior Matschko murányi kapitány)
- fol. 979–994. Pozsony, 1560. június 1.
A magyar rendek panasza a magyar garas (Pfennig?) használatának megtiltása ügyében, valamint annak német fordítása. (esztergomi érsek, Nádasdy Tamás, egri, győri és váci püspökök, Ausztria, Német-római Birodalom)
H. n., é. n.
I. Ferdinánd válasza a magyar rendek panaszára ez ügyben. (1557., 1553. évi országgyűlés, tallér bevezetése, Csehország, V. Károly új pénzrendelete)
H. n., é. n.
Az Udvari Kamara véleménye ugyanebben az ügyben, ahol elsősorban az osztrák tartományokban található pénzekhez való igazítást hangsúlyozzák. (tallér bevezetése, Csehország)
- fol. 995. Bécs, 1560. június 8.
I. Ferdinánd parancsa a Magyar Kamarához, hogy Draskovich György pécsi püspöknek, hogy tegyen jelentést a jászói pörpostóság területén fekvő bányái privilégiumairól.

- fol. 996–997. Besztercebánya, 1560. június 18.
A besztercebányai rézművek munkásainak kérelme annak érdekében, hogy elmaradt bérüket Szent Jakab napjáig fizessék ki. (Wolfgang Hochenwarter)
- fol. 998–999. Kassa, 1560. május 30.
Werner Balázs jelentése Wolfgang Hochenwarternek a felső-magyarországi kamaraigazgatósággal folytatott megbeszéléseiről (Pesthy Ferenc) amiatt, hogy további pénzt szerezzen a kifizetésekre, valamint elegendő élelmiszert tudjon felvásárolni.
- fol. 1000–1003. Besztercebánya, 1560. június 18.
Wolfgang Hochenwarter, Hans Hochenwarter, Stephan Puechner, Augustin Gaismair, Paul Schmagl, Georg Tauchner, Georg Stöckh a besztercebányai rézvállalkozás tisztviselőinek jelentése a munkások fizetésének megszerzésére tett kísérleteikről (Selmecebánya, Körmöcbánya városok Waldbürgerei, magyarországi kereskedőktől felvett kölcsönök), valamint a kifizetendő összegről, a munkások kilátástalan állapotáról, mivel a városiak már nem akarnak hitelbe élelmiszert adni számukra. Jelentik a Manlich-féle vállalkozás ágensével, Mattheus Suess-szel folytatott tárgyalások eredményeit egy újabb, Teschen felé irányuló rézkereskedésről szóló szerződésről, valamint az innen várható jövedelmekről.
- fol. 1004–1009. Bécs, 1560. június 15.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Dóczy Miklós és Gábor beadványával kapcsolatban, amelyet az ellenük felhozott vádak ellenében írtak, miszerint ők zsarnócai vámjukon az uralkodó által kiszállított ólom és ércek után vámot szedtek volna.
H. n., é. n.
Zólyom megyei fuvarosok beadványa a besztercebányai rézvállalkozás tisztviselőihez a Dóczy Miklós és Gábor által a zsarnócai vámon jogtalanul szedett vámokról.
Besztercebánya, 1560. április 5.
Wolfgang Hochenwarter jelentése ugyanebben az ügyben.
Zsarnóca, 1559. december 3.
Nagylúcsei Dóczy Miklós és Gábor panasza ugyanebben az ügyben.
- fol. 1010–1011. Körmöcbánya, 1560. június 16.
Paul Hartman jelentése Wolfgang Hochenwaternek a körmöcbányai pénzverőből a rézmű munkásainak fizetésére küldendő pénzekről.
- fol. 1012–1016. Besztercebánya, 1560. június 16.
Wolfgang Hochenwarter elszámolása a besztercebányai rézmű munkásainak fizetéséről, valamint az arra felvett kölcsönökről.
(Matthias Manlich, Martin Riemer az ulmi Rodt-cég bécsi ágense)

fol. 1017–1022. Bécs, 1560. október 2.

Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a besztecebányai rézművekhez szükséges fa- és szénszükségletek előállításáról, az ehhez szükséges pénz előteremtéséről, valamint Christoph Falbensteiner és Bartholomeus Lueger szénégetőmesterek fizetetlenységük és a hiányzó pénzek előteremtése ügyében beadott kérelemről. (Wolfgang Hochenwarter, Oswald Mayr, Stephan Puechner, Augustin Gaißmayr)

H. n., é. n.

Christoph Falbensteiner és Bartholomeus Lueger besztecebányai szénégetőmesterek beadványa a Garamon leúsztatott, már négy éve kifizetetlen, a fa- és a rézhutákhoz szállított faszén költségeinek kifizetéséről.

fol. 1023–1032. Bécs, 1560. június 14.

Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése az Újvárhoz tartozó németlipcseiek és a woytzai Kesler-féle Szent Mihály bányavállalkozás között a bányahasználattal kapcsolatban kitört pereskedéssel kapcsolatban, egyben javasolja, hogy a kamarai biztosok (csatolt) jelentésével együtt terjesszék fel az alsó-magyarországi bányavárosok pártatlan bírósága elé. Csatolva: a kamarai biztosok (Stephan Puechner, Augustin Gaißmayr, Valentin Peystl, Leopold Puchler, Christoph Aintacher, Georg Tauchner, Lorenz Maslossky) által lefolytatott vizsgálat eredményét tartalmazó jelentés. A németlipcsei bányavállalkozás beadványa ugyanebben az ügyben.

fol. 1033–1037. Bécs, 1560. június 14.

Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a körmöcbányai pénzverőlegények fizetésük elmaradása miatt benyújtott kérelmével kapcsolatban. Csatolva: a körmöcbányai pénzverőlegények kérelme, valamint Wolfgang Roll véleménye ugyanebben az ügyben.

fol. 1038. Bécs, 1560. július 22.

I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarához, hogy Draskovich György pécsi püspöknek a jászói prépostság területén fekvő bányáihoz Pesthy Ferenc felső-magyarországi kamarai igazgató mellé további két, a bányászathoz értő személyt küldjön, hogy meg tudják szemlélni a bányákat és jelentést tudjanak tenni.

fol. 1039–1042. Bécs, 1560. július 29.

Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a selmecebányai alkamaragróf, Niklas Kreussl által benyújtott elszámolásokkal kapcsolatban, valamint a bányakamara személyzetének fizetéséről, illetve az Alexander Strasser Aertzteiller helyére felveendő kifizetésével kapcsolatos nehézségekről, valamint Lorenz Wassergraf esetleges kinevezéséről.

- fol. 1043–1047. Bécs, 1560. július 10.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése az augsburgi Matthias Manlich özvegyével a régi kiszállítások elszámolásainak ellenőrzéséről (Tesch, Krakkó, Késmárk, Besztercebánya) folytatott tárgyalásokról. (Hans Helfenreich ágens)
- fol. 1048–1049. Bécs, 1560. szeptember 7.
I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarához a Glanzenbergnél felállítandó új ólombányával kapcsolatban, amelyről Niklas Kreusl selmecbányai alkamaragróf és ellenőre, Jakob Wurz már jelentést tett.
- fol. 1050.
I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarának, hogy a trencsényi újonnan felfedezett bányák esetében a magyarországi bányaarendtartás alól felmentést ad. (Gaißmayr)
- fol. 1050–1052. Bécs, 1560. szeptember 5.
Az Alsó-ausztriai Kamara támogatja Körmöcbánya város cenzusának elengedését hat év időtartamra. (Zólyom)
- fol. 1053–1054. Bécs, 1560. szeptember 19.
Az Alsó-ausztriai Kamara a Besztercebányán építendő újabb olvasztókkal kapcsolatban benyújtott jelentésekről, valamint a Balassa János által Zólyom várában tartott Urban Zimmermannról, akire az új olvasztók építésénél nagy szükség van. (Wolfgang Hochenwarter, Stephan Puechner, Georg Tauchner, Oswald Mayr, Georg Stöckhl)
- fol. 1055–1062. Bécs, 1560. szeptember 20.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a körmöcbányai pénzverők a magyar négy pfenniges garas verésével kapcsolatos kérelméről, amelyben jelzik, hogy nagy kár éri őket, ha más pénznemben kapják meg fizetésüket.
Bécs, 1560. április 25. és 1559. november 10.
Az Alsó-ausztriai Kamara korábbi jelentései ugyanebben az ügyben.
H. n., é. n.
A körmöcbányai pénzverők kérelme ugyanebben az ügyben.
- fol. 1063–1068. Bécs, 1560. augusztus 31.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Wolfgang Hochenwarter panaszairól, amelyet Oswald Mayr esetleges elutazásával kapcsolatban nyújtott be, mivel Mayr jelenlétére igencsak szükség van az új olvasztóknál. Ezen kívül Hochenwarter nehezményezte, hogy az országbíró vagy annak ítélőmestere eljárhat a bányák ügyében (Balassa János, Rakovszky György, Peter Stock alispán), illetve a bá-

nyák művelését kivizsgáló királyi biztosok tevékenységét is panasolja. (Erasmus Haidenreich, Georg von Mäming, Hironymus Beckh, Blasius Spiller, Torda Zsigmond)
Besztercebánya, 1560. augusztus 10.
Wolfgang Hochenwarter jelentései ugyanebben az ügyben, valamint a bányavárosok ellenkezéséről, amellyel az új bányarendtartást fogadták.

- fol. 1069–1070. Besztercebánya, 1560. augusztus 10.
Wolfgang Hochenwarter beadványa a számára kiadott utasítással kapcsolatban, valamint javaslatairól a rézművek személyzetéről.
- fol. 1071–1072. I. Ferdinánd Wolfgang Hochenwarternek, amelyben Hochenwarter betegsége miatt engedélyezi a bányavárosokba teendő útjának elhalasztását, de egyben meghagyja, hogy amint egészséges lesz, induljon útnak. A Hochenwarter által a Peter Taingel és a libetbányaiak ügyében tett jelentését az Alsó-ausztriai Kamarához továbbították.
- fol. 1073–1074. Bécs, 1560. szeptember 24.
Az Udvari Kamara jelentése Hans Helfenreich a Linckh cég bécsi ágensének panaszáról, amelyet azért nyújtott be, mert a Besztercebányáról szállított rezet a schwechati vámos jogtalanul vámolta meg.
- fol. 1075–1076. Besztercebánya, 1560. szeptember 8.
Wolfgang Hochenwarter jelentése a zólyomlipcsei és a murányi uradalmakhoz tartozó erdőknél a besztercebányai rézművek számára történő hasznosításáról. (Melchior Matschko)
- fol. 1077–1078. Bécs, 1560. február 22.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Heinrich Friesen álláskérélmében, amelyben a Hans Aichmüller lemondásával megüresedett állást a maga számára kérte. Miután a kamara másokat is alkalmasnak talált erre a tisztre, javasolja, hogy a bányaműveket felülvizsgáló kamarai biztosok véleményét is kérjék ki. (Wolf Strasser, Oswald Mayr, Georg Singer)
- fol. 1079–1082. Bécs, 1560. szeptember 12.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a besztercebányai olvasztókhoz rendelt Oswald Mayr távolléte miatt Wolfgang Hochenwarter által benyújtott kérelemmel kapcsolatban, Georg Tauchner kinevezéséről, az előállított réz és az ezüst mindinkább csökkenő mennyiségéről, a Linckh cég rézszállításairól, az új olvasztók miatt kiadott utasításról. (Oswald Mayr, Blasius Hellen, kamarai biztosok, Christoph von Thanhausen, Christoph Jörger, Georg Singer, Georg Niedrist schladmingi hegymester)

- fol. 1083–1098. Bécs, 1560. október 1.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése Bernhard Fibiger kérelmével kapcsolatban, amelyet Besztercebánya és Fibiger elődje, Andreas Trauiger hitelügyek miatt nyújtottak be.
Körmöcbánya, 1560.szeptember 6.
Wolfgang Roll és Augustin Gaismayr jelentése az Alsó-ausztriai Kamarának ugyanebben az ügyben.
Bécs, 1560. július 23.
Az Alsó-ausztriai Kamara rendelete Wolfgang Roll körmöcbányai alkamaragrófhhoz, hogy tegyen jelentést az ügyben.
H. n., é. n.
Besztercebánya város beadványa ugyanebben az ügyben.
H. n., é. n.
Bernhard Fibiger kérelme.
- fol. 1099–1102. Bécs, 1560. október 3.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése, amelyet a körmöcbányai arany-
mű és a város között a kamara és más körmöcbányai Waldbürgerek
által közösen épített, az olvasztó és a kamaraház szükségleteire ké-
szült vízmű miatt nyújtottak be. (Georg Singer)
- fol. 1103–1104. Bécs, 1560. augusztus 31.
Az Alsó-ausztriai Kamara jelentése a glanzenbergi ezüstermelés-
ről, a kamara kára nélkül hány selmecebányai Waldbürgernek ad-
hatnak engedélyt. (Wolfgang Hochenwarter, Oswald Mayr, Ste-
phan Puechner)
- fol. 1105. Bécs, 1560. november 4.
Az Alsó-ausztriai Kamara rendelete Wolfgang Hochenwarter ré-
szére a rézművek dolgozóinak adósságügyeiben való joghatóság-
gáról.
- fol. 1106–1118. 1560. december
Wolfgang Hochenwarter és Paul Schinagl jelentései a besztercebá-
nyai rézművek működéséről, a termelés mennyiségéről, az 1557.
évi biztosok által javasoltakról, a termelés növekedésének költsé-
geiről, Oswald Mayr tevékenységéről az új eljárások során, és az új
hutáknál, valamint javaslatokat tesznek Mayr munkájával kapcsolo-
latban. Jelentik továbbá a Thurzó–Fugger-vállalkozás által épített
huták számát, és ezzel kapcsolatban elemzik a biztosok jelentésé-
ben szereplő új huták építésével kapcsolatos aggályait, a magas
költségeket és a megtérülés lassúságát, vagyis sok tekintetben ki-
fogásolják a biztosok ítéleteit, szembeállítva a saját, több éves ta-
paszlatukkal.
1559.
A besztercebányai rézvállalkozás hutáiban megtermelt fém hután-
kénti kimutatása.

Besztercebánya, 1560. október 14.

A besztercebányai rézhuták munkásainak, valamint Balthasar Daniel Schaffer, Georg Fischer, Tiburtius Jobst, Valentin Döndl, Martin Hollos (?) kérelme az új, Tirolból érkezők által kipróbált eljárás ellen.

fol. 1119.

Bécs, 1560. december 4.

I. Ferdinánd parancsa Balassa Jánoshoz, amelyben a breznóbányaiak panaszait kézhez kapva megtiltja, hogy Balassa a bányavárosok és a bányák joghatóságainak hatáskörét bármilyen módon sértse és Valentin Prüsl hegymester tevékenységét akadályozza.

fol. 1120–1125. Bécs, 1560. december 3.

Az Alsó-ausztriai Kamara jelentései a Manlich-féle vállalkozás elszámolásairól. (Abraham Khatzpeck, Hans Helfenreich)

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ARNDT
1996
- ARNDT, Johannes: *Der grosse Kurfürst ein Herrscher des Absolutismus? Über die Möglichkeiten und Grenzen monokratischer Herrschaft im 17. Jahrhundert.* In: *Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa.* Szerk. ASCH, Ronald G. von–DUCHHARDT, Heinz. Köln–Weimar–Wien, 1996. (Münstersche historische Forschungen 9.) 249–273.
- ASCH–DUCHHARDT
1996
- Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550–1700).* Szerk. ASCH, Ronald G. von–DUCHHARDT, Heinz. Köln–Weimar–Wien, 1996. (Münsterische historische Forschungen 9.)
- BALTZAREK
1974
- BALTZAREK, Franz: *Die Stadtordnung des Ferdinands I. und die städtische Autonomie im 16. Jahrhundert.* In: *Wien an der Schwelle der Neuzeit.* Szerk. BALTZAREK, Franz–CSENDES, Peter–MECENSEFFY, Grete–PERGER, Richard–VOCELKA, Karl–VYSLOUŽIL, Jan. Wien, 1974. 31–43.
- BARNAVI
1978
- BARNAVI, E.: *Centralisation ou fédéralisme? Les relations entre Paris et les villes à l'époque de la Ligue (1585–1594).* In: *Revue historique*, 526. (1978) 335–344.
- BLASCHKE
1991
- BLASCHKE, Karlheinz: *Dorfgemeinde und Stadtgemeinde in Sachsen zwischen 1300 und 1800.* In: *Landgemeinde und Stadtgemeinde in Mitteleuropa. Ein struktureller Vergleich.* Szerk. BLICKLE, Peter. München, 1991. (Historische Zeitschrift Beihefte NF 13.) 119–143.
- BLICKLE
1998
- Gemeinde und Staat im Alten Europa.* Szerk. BLICKLE, Peter. München, 1998. (Historische Zeitschrift Beihefte NF 25.)
- BONNEY
1999
- The Rise of the Fiscal State in Europe, c. 1200–1815.* Szerk. BONNEY, Richard. New York–Oxford, 1999.
- BRADY
1985
- BRADY, Thomas A.: *Turning Swiss. Cities and Empire, 1450–1550.* Cambridge, 1985.
- BRUNNER
1955
- BRUNNER, Otto: *Städtische Selbstregierung und neuzeitlicher Verwaltungsstaat in Österreich.* In: *Österreichi-*

sche Zeitschrift für öffentliches Recht, 6. (1955) 221–249.

BRUNNER
1963

BRUNNER, Otto: *Souveränitätsproblem und Sozialstruktur in den deutschen Reichsstädten der früheren Neuzeit*. In: *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 50. (1963) 329–360.

CHARTIER
1981

CHARTIER, Roger–CHAUSSINAAD–NOGARET, Guy–NEBEUX, Hugues–LE ROY LADURIE, Emmanuel: *La ville classique*. In: *Histoire de la France urbaine*. Szerk. DUBY, Georges. Paris, 1981.

CHÉDEVILLE
1980

CHÉDEVILLE, André–LE GOFF, Jacques–ROSSIAUD, Jacques: *La ville médiévale*. In: *Histoire de la France urbaine*. Szerk. DUBY, Georges. Paris, 1980.

CHEVALIER
1982

CHEVALIER, Bernard: *Les bonnes villes de France du XIVe au XVIe siècles*. Paris, 1982.

CHITTOLINI
1988

CHITTOLINI, Giorgio: *Städte und Regionalstaaten in Mittel- und Oberitalien zwischen spätem Mittelalter und früher Neuzeit*. In: *Res publica. Bürgerschaft in Stadt und Staat. (Tagung der Vereinigung für Verfassungsgeschichte in Hofgeismar am 30./31. März 1987)*. Szerk. DILCHER, Gerhard. Berlin, 1988. (Der Staat Beih. 8.) 179–200.

CHITTOLINI
1994

CHITTOLINI, Giorgio: *Cities, „City-States”, and Regional States in North-Central Italy*. In: *Cities and the Rise of States in Europe, a. d. 1000 to 1800*. Szerk. TILLY, Charles–BLOCKMANS, Wim P. San Francisco–Oxford, 1994. 28–43.

COURT
1972

COURT, Pieter de la: *The True Interest and Political Maxims of the Republic of Holland (1662–1746)*. New York, 1972.

COWAN
1998

COWAN, Alexander: *Urban Europe, 1500–1700*. London, 1998.

DEMELIUS
1953

DEMELIUS, Heinrich: *Stadtrichter contra die von Wien. Ein Beitrag zur Wiener Geschichtsverfassung im 16. Jahrhundert*. In: *Anzeiger der phil.-hist. Klasse der österreichischen Akademie der Wissenschaften*. 1953. 145–161.

- ENNEN
1981
- ENNEN, Edith: *Mitteleuropäische Städte im 17. und 18. Jahrhundert*. In: *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert*. Szerk. RAUSCH, Wilhelm. Linz/Donau, 1981. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5.) 1–20.
- FRIEDRICHS
2000
- FRIEDRICHS, Christopher R.: *Urban politics in early modern Europe*. London, 2000.
- GRÖßING
1968
- GRÖßING, Helmuth: *Die Stadtordnung von 1526 und ihre Bedeutung für die Wiener Verfassungsgeschichte*. Wien, 1968. (Hausarbeit am Institut für österreichische Geschichtsforschung)
- GUTKAS
1965.
- GUTKAS, Karl: *Stadt- und Herrschaft in Niederösterreich im 16. und 17. Jahrhundert*. In: *Bericht über den 8. österreichischen Historikertag*. Wien, 1965. (Veröffentlichungen des Verbandes österreichischer Geschichtsvereine 16.) 59–76.
- HART
1994
- 'T HART, Marjolein C.: *Intercity Rivalries and the Making of the Dutch State*. In: *Cities and the Rise of States in Europe, a.d. 1000 to 1800*. Szerk. TILLY, Charles–BLOCKMANS, Wim P. San Francisco–Oxford, 1994. 196–217.
- HART
1996
- 'T HART, Marjolein: *War, finances and the structure of the Dutch State, Der Absolutismus – ein Mythos? Strukturwandel monarchischer Herrschaft in West- und Mitteleuropa (ca. 1550–1700)*. Szerk. ASCH, Ronald G. von–DUCHHARDT, Heinz. Köln–Weimar–Wien, 1996. (Münsterische historische Forschungen 9.) 329–349.
- HEUVEL
1991
- HEUVEL, Christine van den: *Städtisch-bürgerliche Freiheit und fürstlicher Absolutismus. Verfassung und Verwaltung der Stadt Osnabrück in der Frühen Neuzeit*. In: *Recht, Verfassung und Verwaltung in der frühneuzeitlichen Stadt*. Szerk. STOLLEIS, Michael. Köln–Wien, 1991. 159–171.
- HUBATSCH
1983
- HUBATSCH, Walther: *Ziele und Maßnahmen landesherrlicher Politik im Absolutismus gegenüber den Städten aus der Sicht des Verwaltungshistorikers*. In: *Städtewesen und Merkantilismus in Mitteleuropa*. Szerk. PRESS, Volker. Köln–Wien, 1983. 30–44.

- MOUSNIER
1974
MOUSNIER, Roland: *Les institutions de la France sous la monarchie absolue*. Paris, 1974.
- NASH
1973
NASH, Gary B.: *The Transformation of Urban Politics, 1700–1765*. In: *The Journal of American History*, 40. (1973) 605–632.
- NÉMETH
2004
NÉMETH István, H.: *Várospolitikai és gazdaságpolitika a XVI–XVII. századi Magyarországon. A felső-magyarországi városszövetség*. 1–2. köt. Budapest, 2004. (Doktori mester munkák)
- NÉMETH
ÉN.
NÉMETH István, H.: *A bécsi udvar várospolitikájának főbb jellemzői az osztrák tartományokban*. (megjelenés előtt)
- OREST
1973
OREST, Ranum: *Les parisiens au XVIIe siècle*. Paris, 1973.
ORMROD–BONNEY R.–BONNEY M., 1999. *Crises, Revolutions and Self-sustained Growth: Essays in European Fiscal History, 1130–1830*. Szerk. ORMROD, Mark–BONNEY, Richard–BONNEY, Margaret. New York, 1999.
- PAULINYI
1933
PAULINYI Oszkár: *A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége. (Bányaművelés és polgári vagyon Besztercebányán)*. Budapest, 1933.
- 1966
PAULINYI Oszkár: *A vállalkozás kezdeti formái a feudális kori nemesérbányászatban*. Budapest, 1966.
- 1967
PAULINYI Oszkár: *A bányavállalkozók személyi köre a selmeci bányagazdaságban a XVI. század derekán. (Adatsorok 1547–1549)*. Budapest, 1967. (Történeti statisztikai kötetek)
- POHL
1999
POHL, Hans: *Economic Powers and Political Powers in Early Modern Europe: Theory and History*. In: *Poteri economici e poteri politici secc. XIII–XVIII. In: Atti della „Trentesima Settimana di Studi” 27 aprile–1 maggio 1998*. Szerk. CAVACIOCCHI, Simonetta. Firenze, 1999. (Istituto Internazionale di Storia Economica „F. Datini” Prato, Serie II – Atti delle „Settimane di Studi” e altri Convegni 30.) 55–78.
- SCHLÖGL
2004
Interaktion und Herrschaft. Die Politik der frühneuzeitlichen Stadt. Szerk. SCHLÖGL, Rudolf. Konstanz, 2004.

- SCHÖNFELLNER
1985
- SCHÖNFELLNER, Franz: *Krems zwischen Reformation und Gegenreformation*. Wien, 1985. (Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich 24.)
- SLACK
1978
- SLACK, P. A.: *The Central Government and the Towns in England, 1500–1700*. In: *Le pouvoir central et les villes en Europe du XVe siècle aux débuts de la révolution industrielle*. Szerk. RIIS, Thomas–STRØMSTAD, Poul. Copenhagen, 1978. (Byhistoriske Skrifter 1.) 61–76.
- TILLY
1994
- TILLY, Charles: *Entanglements of European Cities and States*. In: *Cities and the Rise of States in Europe, a. d. 1000 to 1800*. Szerk. TILLY, Charles–BLOCKMANS, Wim P. San Francisco–Oxford, 1994. 1–27.
- VLACHOVIČ
1964
- VLACHOVIČ, Jozef: *Slovenská meď v 16. a 17. storočí*. Bratislava. 1964.
- VOLTELINI
1929–1930
- VOLTELINI, Hans: *Die Wiener Stadt- und Stadtgerichtsordnung Ferdinands I. von 1526*. In: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien*, 9–10. (1929–30) 105–121.
- VOZÁR
1990
- VOZÁR, Jozef: *Habsburský panovnícky dvor a slovenské baníctvo v 16.–18. storočí*. In: *Historický Časopis*, 38. (1990) 819–843.

Szentmártoni Szabó Géza

Kutatási beszámoló

2007. május 10–14. között Częstochowában, Jasna Góra pálos kolostorának levéltárában kutattam, ahol (Marian Waligóra távolléte miatt) a magyarul tudó rádiós, Roman Majewski atya és a levéltárvezető Melchior atya voltak segítségemre. Megnéztem azt a kötetet, amelyben, Kovács Béla publikációja szerint¹ Gyarmati Balassi Bálint, Zsigmond és Ferenc lengyel főurakkal folytatott levelezése található. A helyszíni vizsgálódás során azonban kiderült, hogy nem Gyarmati Balassi Bálint (1554–1594) és öccse, Ferenc (1563–1594) levelezéséről van szó.

A nehezen fellelt kötet valójában Balassa Zsigmond (1572–1623), V. Ferenc (1597 k.–1667 k.) és II. Bálint (1626–1684) számára 1619. február 22. és 1680. március 21. közt írott leveleket tartalmazza tizenöt tételben, 66 számozott levélen. A XVI. századi Bálint unokabátyjának fia, Gyarmati Balassa Zsigmond (1572–1623) felesége, Zborowski Erzsébet lengyel rokonsága kapcsán jön elő egyetlen iratban. Ezeket is alig találtam meg, mert valójában 975-ös volt a kötet sorszáma, nem pedig a Kovács Béla által megadott 972! (Abban teljesen más iratok voltak.) A negatív eredmény is eredmény, hiszen ezután már kizárható, hogy a reneszánsz költő Balassi Bálint által írt levelek volnának Jasna Górában.

Kivonat

a 975-ös kötet Kazimierz Kaczmarczyk levéltáros által 1920-ban készített tartalomjegyzékéből

1619, 22 lutego [február]–21 marca [március] 1680. Akta i korespondencija **Zygmunta, Franciszka i Valentego Balassa de Gyarmath.**

1. 1619, 22 lutego [február], Posonii. **Zygmunt i Elzbieta ze Zborowska Balassa.** Str. 1.
2. 1626, 21 września [szept.], Czemichów. Alexandra ... do **Franciszka Balassa.** Str. 5–8.
3. 1635, 21 lutego [február], Kraków. Constantego (dux de Ostrog) ... do **F. B.** Str. 9–12.
4. 1651, 28 lutego [február], Rzeszów. ... do **F. Balassa.** Str. 13–16 i 23–25.
5. 1656, 16 grudnia [december], Łąba. ... do **F. Balassa.** Str. 14–20.
6. 1667, 3 kwietnia [április], Wajkonów (?) Alexandra Janusza ... do **F. Balassa.** Str. 21.
7. 1665, 3 listopada [nov.], Kraków. Stan. Piechowicza ... do **Walentego Balassa.** Str. 27–30.

¹ Kovács Béla: *A częstochowai pálos kolostor levéltára és magyar vonatkozásai.* In: *Pálos rendtörténeti tanulmányok.* Szerk. SARBAK Gábor. Csorna, 1994. 54–61.

8. 1667, 26 stycznia [január], Kraków. ... do **Walentego Balassa**. Str. 31–35.
9. 1667, 21. czerwca [június], Trenczyn. ... **Zigmuntem, Adamem, Gabrielem i Melchiorem Balassam**. Str. 35–37.
10. 1667, 17 marca [március], Załus. Stefan Załusky [magyarul] ... do **W. Balassa**. str. 39–42.
11. 1667, 18 marca [március]–10 września [szept.], 1667. Kraków. Gaspar Mietelski ... do **Walentego Balassa**. Str. 51–54.
12. 1667, 4 kwietnia [április], Wajkonów. Kazimierza Radziwiłło ... do **W. Balassa**. Str. 47.
13. 1680, 21 marca [március], Tyrnaviae. **W. Balassa** ... do A. Zborowskiego. Str. 56–57.
14. 1680, 21 marca [március], Tyrnaviae. **W. Balassa** ... generala Benkowicka ... Zofji z Tarnowa. Str. 51–62.
15. 1648, 13 grudnia [december], Posonii. Pawła Palffy ... **Walentego Balassa**. Str. 63–66.

Balassa **Zsigmond** (1572–1623) a kálvinista lengyel főnemes, Samuel Zborowsky leányát, Elzbietát vette feleségül 1595-ben. A krakkói esküvőn a király is jelen volt. Fiaik voltak **V. Ferenc** (1597 k.–1667 k.) és **II. András** (1600. k.–1649). Balassa II. András első feleségtől, Bakos Máriától született **II. Bálint** (1626–1684) honti főispán és versszerző (*RMKT XVII. század, 12. kötet*, 221–260, 753–770). Ez a Ferenc pártfogolta Balassa II. Bálintot apjának halála után. Az egyik 1667-es levélben felbukkan **IV. Zsigmond, I. Ádám** (kb. 1635–1709), **I. Gábor** (1642–1700) és egy ismeretlen **Menyhárt**.

Személy- és helységnévmutató

- Abertzhauser, Christoph 374, 376
Abesszínia (az Etióp-magasföld, ETH) 262
Absolon Dávid 113
Ács Pál 7, 16, 125
Ada (SRB) 248
Afrika 320
Ágcsernyő → Čierna
Ahmed pasa, Köprülüzáde Fázil, nagyvezír (1661–1676) 78
Aichhorns, Sebastian, krakkói ágens 395
Aichmüller, Hans 400
Aintacher, Christoph 398
Alacsony-Tátra (hegység) 342
Alaghy Ferenc 40
Alba Iulia (Gyulafehérvár, RO) 47–51, 58, 111, 153
Albánia 90, 91
Albert, Božidar 277
Albert, Habsburg, magyar király (1437–1439) 366
Albu, Ioan 79
Alessio → Lezhë
Alexandria (ET) 240
Alföld (tájegység, H) 342
Ali pasa, Malkocs Javuz, nagyvezír 32
Alló Imre 153, 154
Almakerék → Malíncrav
Almássy Ignác 218, 219
Alpári Gyula 265
Alsó-Ausztria 368
Alsó-Magyarország 23, 382, 383,
Altdorf (D) 56, 60–62, 64–66, 73, 188, 190
Altman, Lia Markovna 230
Alvinc → Vintu de Jos
Amerikai Egyesült Államok 230
Amsterdam (NL) 70, 74, 76, 95, 96, 251
Ancona (I) 77
Andrássy Géza 283
Anglia 56, 61, 362
Anhengzipser, Caspar 369
Ankara (TR) 230, 234, 243, 252
Antal István 277
Antal, felsőbányai jegyző 364
Antal, tajovi öntőmester 394
Antalfy János 150
Antonescu, Ion 322
Antwerpen (B) 8
Apafi Mihály (I.) erdélyi fejedelem (1661–1690) 59
Apafi Mihály (II.), erdélyi fejedelem (1690–1701) 109, 111–114, 124, 166
Apoldu de Sus (Nagyapold, RO) 76
Apor Ágnes 167
Apor Elemér 270, 280
Apor Gábor 233
Apor István (1638–1704) 113, 151, 152, 154
Apor Péter 128, 131, 142, 150, 176
Apponyi Sándor 16, 95, 107
Aranyida → Zlatá Idka
Aranykút → Aruncuta
Arcalia (Árokalja, RO) 165
Ardiv → Berehove
Arndt 361
Arndt, Johannes 403
Árokalja → Arcalia
Aruncuta (Aranykút, RO) 173
Asch, Ronald D. 362, 403
Asch, Ronald G. von 405
Augsburg (D) 8, 366, 368, 371–373, 378–380, 383–387, 389, 392
Ausztria 102, 105, 233, 235, 237, 247, 261, 265, 283, 365, 396
Avdejev, A. 289
B. Nagy Margit 127, 142, 149, 150, 176
Babek Ferenc 371
Babits Mihály 229, 273, 287
Babócsa (H) 374
Bácska (tájegység) 248
Baia Mare (Nagybánya, RO) 362
Baia Sprie (Felsőbánya, RO) 364
Bajcsa vára (H) 10, 11
Bajcsy-Zsilinszky Endre 273, 284
Bajnóc → Bojnice
Bak Borbála 42
Bakabánya → Pukanec
Bakos Antal 335, 359

- Bakos Ferenc* 130, 142
 Bakos Mária 410
Balás György 31, 42
 Balassa (I.) Ádám (1635 k.–1709) 410
 Balassa (II.) András (1600 k.–1649) 410
 Balassa (II.) Bálint (1626–1684) 409, 410
 Balassa (IV.) Zsigmond 410
 Balassa (V.) Ferenc (1597 k.–1667 k.) 409, 410
 Balassa Gábor (1642–1700) 410
 Balassa János 376, 379, 382, 385, 386, 388–391, 393, 396, 399, 402
 Balassa Menyhárt 410
 Balassa Zsigmond (1572–1623) 409, 410
 Balassi (I.) Bálint, gyarmati (1554–1594) 110, 116, 409
 Balassi (II.) Bálint (1626–1684) 132
 Balassi Ádám (1670–1709) 128, 129, 131, 138
 Balassi Ferenc (1563–1594) 409
 Balassi Konstancia Zsuzsanna 137
 Balázs Béla 293
 Bálint, radványi bíró 394
 Bálint, zólyomi alesperes 394
 Baltzarek, Franz 361, 403
 Band, Franciscus Xavier 165
 Bánffy György (1661–1708) 110, 112–114, 121
 Bánffy, alországbíró 393
 Banská Belá (Bélabánya, SK) 395
 Banská Bystrica (Besztercebánya, SK) 185, 188, 343, 362, 369, 371, 373, 378, 380–388, 390–395, 397, 399–402
 Banská Hodruša (Hodrusbánya, SK) 367
 Banská Štiavnica (Selmecebánya, SK) 185, 186, 367, 368, 370, 372, 373, 375–378, 382, 391, 395, 397
 Barankay József, barankay, vitéz 315
Barbu, Violeta 45
 Barcsay Anna 110
 Barcsi István 29
 Bardejov (Bártfa, SK) 26, 37
Bárnai Árpád 206
 Barnavi, E. 361, 403
 Baromlak → Borumlaka
 Baronyay István (Stephanus) 186
 Barovius, Andreas → Pétsi András
 Barta Sándor 293, 294, 299, 300, 302, 307, 309, 311
 Bártfa → Bardejov
 Bartha Miklós 261
 Bartháza → Bartolovec
 Barthou, Louis 240, 247
 Bartoloves (Bartháza, UA) 115
 Basel (Bázel, CH) 76
 Basó Mátyás 369, 371
 Basta, Giorgio 24, 26, 30, 36
 Báthory András 374
 Báthory Gábor 26
 Báthory Zsigmond 25, 26
 Bative (Bátyu, UA) 321
 Batizfalva → Batizovce
 Batizovce (Batizfalva, SK.) 116
 Bátorkeszi István 96
 Batthyány Boldizsár (1543–1590) 7, 10–12
 Battonya (H) 325
 Bányu → Bative
 Bauer, Johannes Baptist 157
Bautz, Friedrich Wilhelm 79
 Bázel → Basel
 Bazin → Pezinok
 Bebek Ferenc 371, 372
 Bebek György 366
 Becher, Johannes R 293, 294 296, 299, 300–305, 307–309, 311, 312
 Beckh, Hieronymus 400
 Beclean (Bethlen, RO) 114
 Bécs → Wien
 Becsky Ilona 26
 Bécsújhely → Wiener Neustadt
 Beer Frigyes Vilmos 179–181, 183–186, 190, 195, 199, 201, 203
Beke Margit 19, 39, 217, 220, 221, 224
 Bekes Gáspár 22
 Békéscsaba (H) 325
Bekker, Balthasar (1634–1698) 95–97, 99, 107
 Bekzadjan, Alekszandr 226, 227, 229–231, 233–235, 240, 243, 247, 252, 255, 257, 259, 260, 263, 264, 269, 270, 272, 274, 278, 281
 Bél (Belius) Mátyás 19, 39, 179–196, 198–204, 206
 Bélabánya → Banská Belá
 Béli József 164
 Belezna (Jankapuszta, H) 240
 Belgioioso, Giovanni Giacomo Barbiano di 38
 Belgrád → Beograd
 Belső-Ázsia 89
Benaglia, Giovanni 86, 92
Benda Borbála 130, 142, 145

Benda Kálmán 19, 26, 27, 42
 Beneš, Eduard 266, 280, 281, 339
 Benevento 115
 Benkő József 109, 114
Benkő Loránd 130, 142
 Beograd (Belgrád, SRB) 25, 85–87
 Beregardó → Csepivka
 Beregszász → Berehove
 Beregszászi István 96
 Berehove (Beregszász, UA) 314, 327, 336
 Berencs → Branč
 Berethalom → Biertan
 Berger-Waldenegg, Egon 261
 Berlin (D) 234, 244, 249, 257, 259, 274, 282, 313, 349, 353
 Bernolákovo (Cseklész, SK) 117
 Bernstein (Borostyánkő, A) 393
 Bertalanfalu → Vlachy
 Bertót → Bertotovce
 Bertotovce (Bertót, SK) 122
 Berzente (SK) 338, 344
 Besenyő → Beșineu
 Beșineu (Besenyő, Buzásbesenyő, RO) 114
 Beszterce (Vág-) → Považská Bystrica
 Beszterce → Bistrița
 Besztercebánya → Banská Bystrica
 Bethlen → Beclean
 Bethlen 112
 Bethlen Elek 113, 114
 Bethlen Farkas 114, 153
 Bethlen Farkasné Huszár Borbála 170
 Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) 25, 26
 Bethlen Gergely (1641–1697) 109, 113, 114, 121, 123
 Bethlen György 170
 Bethlen István 229, 233, 236, 246, 247, 253, 260, 283–286
 Bethlen Klára 114
 Bethlen László (1675–1717) 114
 Bethlen Mihály 120
 Bethlen Miklós 57, 71, 79, 95, 103, 109, 111, 113, 123, 125
 Bethlen Olivér 169
 Betlér → Betliar
 Betliar (Betlér, SK) 339
 Beverningk, Hieronymus van (1614–1690) 97
 Beza, Johann Adam 77

Biertan (Berethalom, RO) 67, 68
 Bilike (Bilke, UA) 122
 Bilke → Bilike
Bilkei Irén 7, 16
Birkásné Pápay Judit 179, 206
Biró József 150, 176
Bíró Vencel 149, 150, 152, 176
 Birobidzsán 272, 273
 Birsana (Barcánfalva, RO) 114
Bisshop, R. 95, 97, 98, 107
 Bistrița (Beszterce, RO) 121
 Bistryca (Bisztrica, UA) 315, 316
 Bisztrica → Bistryca
 Blaschke, Karlheinz 361, 403
 Blicke, Peter 403
Blockmans, Wim 404, 405, 407
 Bloenstain, Mathias von 362
Blok, P.J. 81
 Bocatius János (1549–1621) 38
 Bochnia (PL) 393
 Bocskai István (1557–1606), erdélyi fejedelem 20–23, 25, 27, 28, 31, 32, 34, 36–41
 Bocskai Miklós 41
 Bodnár István 327, 351
 Bodon → Papiu Ilarian
 Bodzás → Bozieș
 Boë, Frans de le 75
Bogdán István 63, 79
 Bogdan Vodă (Konyha, RO) 122
 Bohus György 201
 Bojnice (Bajnóc, SK) 116
 Bonchida → Bonțida
 Bonney, Margaret 361, 406
 Bonney, Richard 361, 403, 406
 Bonțida (Bonchida, RO) 121
Borbély Zoltán 241
 Borhidai János 105
 Bornemissza Anna 162
 Bornemissza Félix 232, 239, 240, 243, 249, 250, 255, 257, 269, 277
 Bornemissza Ferenc 381
 Bornemissza Géza 260, 261, 263
 Bornemissza János 41
 Bornemissza Jánosné Jósika Antónia 153
 Bornemissza József 163
 Bornemissza Pál, erdélyi püspök 393
 Bornemissza Tamás 374
 Borostyánkő → Bernstein
 Boroszló → Wrocław
Boroszky Samu 191, 206

- Borsa Gedeon* 17
 Borumalak (Baromlak, RO) 68
 Bosnyák Tamás 20, 21, 31, 32
 Botascha → Botuše
 Botuše (Botascha, MK) 91
 Boyle, Robert 74
 Bozieş ([Magyar]Borzás, RO) 114
 Brady, Thomas 361, 403
 Branč (Berencs, SK) 104
 Brand, Gustav 307, 308, 312
 Brandenburgi Katalin 55
 Branyicska → Pod Braniskom
 Braşov (Brassó, RO) 55, 56, 58, 59, 61, 75, 76
 Brassó → Braşov
 Bratislava (Posonium, Pozsony, SK) 37, 48, 117, 182, 185, 188–193, 196, 198, 200, 201, 203, 217, 223, 364, 370, 373, 374, 377, 381, 386, 390, 392, 393, 396)
 Braun Róbert 226, 273, 274
 Breaza (Emberfő, RO) 114
 Brecht, Berthold 295
 Bredel, Willi 293, 294, 299, 302, 307, 311
 Brégárdtbauer József 168
 Breiner, Freiherr von Stibing, Philipp → Breyner
 Bressanone (Brixen, I) 174
 Breyner Freiherr von Stibing, Philipp 377, 396
 Brezno (Breznóbánya, SK) 341–343, 402
 Breznóbánya → Brezno
 Brixen → Bressanone
 Bronszkij (Bronski), Mieczyslaw 297, 305
Bruin, Jan de 97, 100, 107
 Brunner, Otto 361, 403, 404
 Bruno, Jakob Pankraz 55, 73, 77
 Bruxelles (Brüsszel, B) 86, 366, 372, 381
 Brüsszel → Bruxelles
 Bucharin, Nyikolaj Ivanovics 305
 Buckle 361
 Buczi Mária 168
 Buda (H) 85, 157, 364–366
Budai Ferenc 25, 42
 Budapest (H) 8, 19, 225–231, 233–241, 243, 245, 248–252, 254, 257, 260, 265–267, 269, 270, 272, 273, 275–279, 281, 282, 285–287, 334
 Budde, Johann Franz 203
 Budentin 127, 132, 133
 Buharcev 246
 Buharin, Nyikolaj Ivanovics 245–246, 258
Bujtás László Zsigmond 95, 96, 99
 Bukarest (RO) 249
 Bukovecz → Podhronský Bukovec
 Bulgária 263, 282
 Buonvisi, Francesco (1626–1700) bíboros, bécsi pápai nuncius 85, 86
 Bur, Josephus 162
 Burcánfalva → Birsana
 Burger, Adam 393
Bús János 315, 336, 360
 Bustino (Bustyánháza, UA) 122
 Bustyaháza → Bustino
 Bzensky Rudolf 153, 154
 Čachtice (Csejte, SK) 30
 Călăraşi (Harasztos, RO) 163
 Cămăraşu (Pusztakamarás, RO) 114
 Camerarius, Joachim 60
 Câmpulung la Tisa (Hosszúmező, RO) 115
 Cantacuzino, Constantin (1640–1716) 56
 Caprara, Alberto, diplomata 86–88
 Caraffa, Antonio (1646–1693) 118
 Carolus Friedrich 117
 Castaldo, Giovanni Battista 374
 Cattinetti 77
 Cavaciocchi, Simonetta 406
 Cehu Silvaniei (Szilágycseh, RO) 111, 121
 Cerna-Hora (CZ) 359
 Černý, František 279, 280, 281, 283, 285
 Cetatea de Baltă (Küküllővár, RO) 111, 121
 Charkow (Harkov, RUS) 300, 309
 Chartier, Roger 361, 404
 Chaussinaad-Nogaret, Guy 404
 Chédeville, André 361, 404
 Chevalier, Bernard 361, 404
 Chieti (I) 105
 Chimitelnic (Keménytelke, RO) 121
 Chittolini, Giorgio 361, 404
 Čierna (Ágcsernyő, SK) 334
 Cindric (Cindrics) Egon 239
 Cireşeni (Sükő, RO) 161
 Cluj Napoca (Kolozsvár, RO) 69, 149, 151–153, 155–159, 162, 163, 166–168, 174, 342, 374
 Coccejus, Johannes (1603–1669) 99
 Contarini, Domenico, velencei diplomata 86
 Copşa Mare (Nagykapus, RO) 67
 Coşbuc (Hordó, RO) 122

Cosimo, III. (Medici), Toszkána nagyhercege (1670–1723) 77, 88
Costerus, Florentius (1635–1705) 95–101, 103
Court, Peter de la 361, 404
Cowan, Alexander 361, 404
Crestel, Martha 55
Criş (Keresd, RO) 114
Cristur Şieu (Sajó, RO) 122
Cromer, Martin 382
Curbín → Kurbin
Curtius, Sebastian 59
Czakó Ferenc, dr. 320
Czerhensky von Drazuwitz, Niklas 364
Częstochowa (PL) 409
Czobor Mihály 110
Csákigorbó → Gârbou
Csáky László 153
Csáky Lászlóné Kovács Erzsébet 153, 163
Csáky Rozália 171
Csáky Zsigmond 164
Csallóköz (tájegység) 26
Csap → Csop
Csapó Sándor 333, 334, 355
Csatári Nagy Ferenc 166
Csatári Nagy János 166
Csatári Nagy János György 166
Csataszög (H) 352
Csató András 249
Csatófalva → Vişoara
Cseh → Cehu Silvaniei
Csehország 98, 393, 396
Csehszlovákia 235, 244, 248, 258, 263, 266, 269, 282
Csejte → Čachtice
Cseklész → Bernolákovo
Csekravec (? , CZ) 358
Csemán György 354
Csendes Péter 403
Csepel (ma Budapest része, H) 239
Csepivka (Beregardó, UA) 327
Cserkesz Csil-Agacs terhalai bég 30, 36
Csernyjak, Ilja Mihajlovics 281
Csetnek → Štítník
Csizmadia László 141, 142
Csonka Ferenc 19–21, 27, 28, 30, 34, 35, 42
Csop (Csap, UA) 328, 329, 332
Csorba Csaba 25, 32, 33, 42
Csőke Antal 334

Dabba de Sumagni, Luca, albán pap 89, 90
Dalmácia (tájegység, HR) 98
Dampierre, Henri Duval 26
Dánia 96, 97
Danişmend, İsmail Hami 85, 92
Darányi Kálmán 247, 260
Daróc → Dravci
Darvas Ferenc 200
Darvas József 199, 200
Dávidháza → Novo Davidkovo
Deák Antal András 190, 206
Debrecen (H) 185, 186, 188
Dédes (H) 365
Dej (Dézs, Dés, RO) 50
Delatin → Deljatin
Deljatin (Delatin, UA) 316
Della Torre, Giorgio 77
Demelius, Heinrich 361, 404
Demkó Kálmán 57, 76, 79
Den Haag (Hága, NL) 96, 97, 100
Dengeleghy Mihály (?–1612) 26
Dérffy Ferenc 11
Dernschwam, Hans 386
Desewffy János 392, 393
Desóffi János 22, 26
Deündl, Leonhardt 391
Deündl, Valentin 381, 391, 402
Dézs → Dej
Dick, Berhardt 372
Dietrich, Paul 299, 301, 308, 309
Dietrichstein, Ferdinand Joseph 113
Dilcher, Gerhard 404
Dilherr, Johann Michael 55, 57–60
Dimitrov, Georgi 230
Dinamov, Szergej Sz. 299, 308
Dinnyés Lajos 245
Dnyeper (folyó) 239, 240
Dobó Anna 21
Dobó István 388
Dobos Antal 317, 329, 331
Dobravitzky, Johann 367
Dobšiná (SK) 339–342
Dóczy Gábor, nagylúcsei 377, 397
Dóczy Miklós, nagylúcsei 377, 397
Doleckij, Jakov 245, 281
Dolná Vestenice (Alsóvestény, SK) 117
Dolní Dobrouč (Dolní-Dobrova, CZ) 359
Dolní-Dobrova → Dolní Dobrouč
Domahidy György 186
Domanitsch, Caspar 371

Domhányházi Edit 80
Domokos József 265, 266, 290
Donkó Lajos 347
Dorsch, Christoph, az Udvari Haditanács tanácsosa 90
Döbling bei Wien (A) 175
Döndl, Valentin → Deündl, Valentin
Dönitz, Karl 353
Dövényi Nagy Lajos 320
Drăgomir (Dragomirfalva, RO) 122
Dragomirfalva → Drăgomir
Draskovich György 396, 398
Dravci (Daróc, UA) 115, 122
Dréhr Imre 286
Drugeth Bálint, Homonnai 19–24, 26–28, 30, 32–36, 38–40
Dubroka → Gyibrivka
Dubrovnik (Ragusa, Ragusa, HR) 90
Duby, Georges 404
Duchhardt, Heinz 362, 403, 405
Duk, Bernard 373
Dumbrăveni (Ebesfalva, Erzsébetváros, RO) 114
Duna (folyó) 30–35, 118, 232, 241
Duna-Tisza köze 248
Durazzo → Durrës
Durrës (Durazzo, AL) 90, 91
Eberhard → Malinovo
Ebersdorf (ma Bécs része, A) 120, 375
Ebesfalva → Dumbrăveni
Éble Gábor 26, 42
Eck, Valentin 381
Eckhardt Tibor 246, 253, 260, 282, 283
Edam (NL) 97
Edirne (TR) 86, 87
Egri István 26
Egyiptom 320
Ehring, Ulrich 375
Eickhoff, Ekkehard 85, 92
Eil (A) 383
Eilers János titkár 119
Eisenärztzt → Siegsdorf
Ekler Péter 7
El-Almein (ET) 320
Emberfő → Breaza
Emden, Hans Erik 249
Emden, Max 249, 250
Endes János 155
Engels, Friedrich 298, 306
Ennen, Edith 361, 405
Eperjes → Prešov

Erdély 57, 58, 75, 76, 100, 103, 109, 111, 112, 117, 119, 151–153, 186, 244, 368, 371, 374
Erdélyi Fejedelemség 22, 24–26, 36, 40, 41, 47, 61, 89
Erdődy László 189
Erlangen (D) 55
Ernő főherceg, Habsburg 371
Érsekújvár → Nové Zámky
Erzsébet, Habsburg 364
Este, Rinaldo d' (1655–1703) 86
Esterházy Dénesné Haller Cecília 173
Esterházy Miklós nádor (1625–1645) 47, 50, 51
Észak-Afrika 60
Észak-Erdély 317, 321, 342
Esztergom (H) 19, 20, 30–35, 85, 221
Európa 57, 76, 86, 88, 97, 361
Exalto, K. 96, 107
Eytzing, Ulrich zu 366
Fábián Béla 259
Fabinyi Tibor 108
Fabri, Ernst 293
Făgăraș (Fogaras, RO) 41, 112, 121
Fagel, Caspar (1634–1688) 98
Falbensteiner, Christoph 398
Falkenheim, Friedrich von (sz. 1649) 119
Fallenbüchl Zoltán 187, 206, 218, 224
Fánchy György 27
Fane (Fante, AL) 90
Fante → Fane
Farbricius, Constantinus 57, 75, 76
Farkasfalu → Wolfau
Farkasrév → Vadu Izei
Fási Bálint 319
Fata Márta 81
Fátra (hegység) 34, 116
Fazekas István 48, 209, 220, 224, 363
Fehér-Tisza → Tisza
Feigel, Peter 371, 372
Feiles, Jakob 376
Feitl István 290
Féja Géza 273
Fejér György 43
Fekesháza → Fekišovce
Fekete-Tisza → Tisza
Fekete Zsigmond 122
Feketepataka → Kobeliarovo
Fekete-tenger 239, 240
Fekišovce (Fekesháza, SK) 122
Félius, Hans van 100

- Felsőbánya → Baia Sprie
 Felső-Magyarország 24, 362
 Felsőszőcs → Suciú de Sus
 Felvidék 313
 Felvinczi József 162
 Felvinczi Zsigmond 153, 154
Fényes Elek 34, 43
 Ferdinánd, I. (Habsburg) magyar és cseh király (1526–1564), német-római császár (1556–1564) 55, 365–377, 379–383, 384, 386–390, 396, 398–400, 402
 Ferdinánd, III. (Habsburg) német-római császár és magyar király (1637–1657) 48, 50, 51
 Ferdinánd, IV. (Habsburg) (1633–1654) 50, 51
 Ferdinánd, V. (Habsburg–Lotharingiai), osztrák császár, magyar és cseh király (1835–1848) 221
 Ferdinando, II. (Medici), toszkán nagyherceg 77
 Ferenc József-föld → Zemlja Franca Ioszifa
 Ferenc Tamás 377
 Ferenc, I. (Habsburg–Lotharingiai) német-római, majd osztrák császár, magyar király (1792–1835) 209, 221
 Ferenczy András Antal 163
 Ferrara (I) 88
Feverlein, Johann Conrad 79
 Fibiger, Bernhard 401
 Fil'akovo (Füleek, SK) 25
 Finnország 229
 Firenze (Florenz, I) 77, 88
 Fischamend (Füsemény, A) 118
 Fischer, Georg 402
 Fiume → Rijeka
 Fleischer, Andreas szebeni királybíró 58, 59, 73
 Fleischer, Tobias 57, 58, 72, 73
 Florenz → Firenze
 Foçsani (Focsani, RO) 313
 Focsani → Foçsani
 Fogaras → Făgăraş
 Forgách Ádám 47, 50
 Forgách Ferenc 191
 Forgách János 21
 Forgách Zsigmond 40
 Forgács 254
 Förstner Pál 266, 267
Fraknoi Vilmos 20, 43
 Francia Királyság 361, 362
 Franciaország 56, 58, 61, 75, 76, 86, 98, 99, 233, 247, 255, 258
 Francisci, Paul (1643–1709) 56
 Francke, August Hermann 182
 Frank, Valentin 56, 57, 64, 67, 68
 Frankfurt am Main (D) 51
 Frankfurt an der Oder (D) 61
 Fräntzl, Gallen 383
 Fráter István (1630–1703) 110, 115, 123
 Fráter Kata 110, 115
 Fráter Pál 110
 Freistockh, Hans 375
 Friedrichs, Christopher R. 361, 405
 Friesen, Heinrich 400
 Friesland (tartomány, NL) 97
 Frigyes Vilmos 361
 Frint, Jakob 209, 218, 219
 Frisst, Jacob 391
 Fristll, Valentin 389
 Fronius, Barbara 55
 Fronius, Mathias 55
 Frölich, Christoph 377
 Fugger család 363, 366–368, 379, 386, 387, 392, 393, 401
 Fugger, Anton 369
 Furtter, Jobst 366
 Füleek → Fil'akovo
 Füleki István 105
 Fünfkirchen → Pécs
Füreder Balázs 127, 131
 Füsemény → Fischamend
 Füzéri György 149
 Gábor Andor 293, 295, 296, 298–300, 302, 304, 305, 307, 309, 311, 312
 Gaismair → Gaißmayr, Augustin
 Gaißmayr, Augustin 386, 390, 393, 397–399, 401
 Gaistmeier, Augustin → Gaißmayr, Augustin
 Gajdátsy Béla 152
Galavics Géza 51, 52
 Galgóc → Hlohovec
 Galícia 313
 Galler család, augsburgi kereskedőcég 392
 Garam (folyó) 369, 398
 Garamújfalu → Nová Dedina
 Gârbou (Csákigorbó, RO) 153
 Gartner, Mattias 372
 Gasch → Klos
 Gáspár deák, kamarai sóellenőr 377

Gazda István 81
Gebei Sándor 51, 52
 Géczy András 28
Gecsényi Lajos 363
 Gellén Gábor 186
Gellériné Lázár Márta 290
Gellner, Josif 75, 80
 Gelnica (Gölnicbánya, SK) 366, 381
 Genf (CH) 241, 280
Genthon István 150, 176
 Gera, Erasmus von 377
Gergely Jenő 253, 260, 261, 290, 291
 Gergely pápa, XIII. (Ugo Buoncompagni, 1502–1585) 9
Gessmann, G. W. 62, 80
Gettings, Fred 62, 80
 Gherla (Szamosújvár, RO) 41
 Gimel 392
 Glanzenberg (ma Selmezbányához [Banská Štiavnica, SK] tartozik) 388, 399, 401
 Globitzer, Hans 11
 Gloggel, Hans 379
 Glogger, Hans → Gloggel, Hans
 Glos, Gregor 387
 Gochenwarer, Hans 397
 Gócs Mihály 105
Goldenits, Walter 219, 224
Gomba Szabolcsné 108
Gombocz Zoltán 131, 142
 Gortschacker, Johannes → Görtschacker, Johannes
 Gosè (Guz, AL) 90
 Gotha (D) 188
 Gölnicbánya → Gelnica
 Gömbös Gyula 226, 229, 240, 242–244, 246, 247, 250, 253, 253, 260–262, 269, 272–274, 277, 280, 282–287
Gömöri György 96, 108
Gömöry Gusztáv 20, 24, 32, 43
 Göring, Hermann 282
 Görtschacker, Johannes 394
 Gramann, Hartmann G. 74
 Gramann, Johann Heinrich 68, 74
 Gratz Gusztáv 283, 284
 Graz (A) 7, 55, 90, 375
 Gregor Pál 325, 337
 Gregoriáncz Pál, győri püspök 393
 Gromiko, Andrej 226
 Groningen (NL) 99
Gross, Julius 55, 56, 58, 61, 80, 81
 Größing, Helmuth 361, 405

Gudenus János 162–166, 168, 172–175, 176
 Guet, Erasmus 385, 395
 Gulácsi Albert 109–112, 114
Gundel Imre 130, 142
Gusbeth, Eduard 61, 76, 80
 Gutkas, Karl 361, 405
 Guz → Gosè
 Gündisch, Johann 57, 75, 76, 76
 Günther, Hans 293, 296, 299, 303–305, 307, 311, 312
Gyalogi János 150
 Gyárfás Elemér 152
 Gyeborin, Avram 295
 Gyergyai Pál 149
 Gyibrivka (Dubroka, UA) 122
Gyimesi Endre 7, 16
 Gyóni Géza 245, 252, 255, 264
 Győr (Iaurinum, H) 185, 188, 192, 393
 Gyula (H) 24, 41, 325
 Gyulafehérvár → Alba Iulia
 Gyulaffy László (mh. 1699) 109, 114
 Gyzkendorf 366
Haan Lajos 179, 185, 206
Haar, J. van der 95, 108
 Haarlem (NL) 100
 Habermas, Jürgen 293
 Habsburg Birodalom 87, 209, 361
 Hága → Den Haag
 Hăghig (Hídvég, RO) 174
 Hahót (H) 9, 12
 Haidenreich, Erasmus 400
Haiman György 108
Hajek, Egon 65, 80
 Halle (D) 188
 Haller Bertalan, hallerkői 366
 Haller Farkas, hallerkői, főkincstartó 366
 Haller Gábor, hallerkői 41, 153, 162
 Haller György 164
 Haller Györgyné Csáky Borbála 164
 Haller János 164
 Haller Jánosné Nemes Zsuzsa 169
 Haller Julianna 164
 Haller Katalin 163, 164
 Haller, Wolfgang 370
 Halmágyi István 169
 Halstatt (A) 370
 Hamburg (D) 78
 Hamel Bruyninx, Gerard, diplomata (1616–1691) 98, 106
Hammer, Joseph von 85, 92

- Hammer, Konrad 150
 Hammer, Stefan 369
 Hanajna → Hnojné
 Hanau (D) 76
 Hangács (H) 205
 Hanosfalva → Hanušovce
 Hans 369
 Hanuschko, Hans 387
 Hanušovce (Hanosfalva, SK) 123
 Harasztos → Călărași
 Harder, Hieronymus 392
Hargittay Emil 50–52
 Harkov → Charkov
Harmath Judit 130, 142
Harms, Wolfgang 8, 9, 16
 Harras, kémikus 68
 Härtel, Zacharias, id. 78
 Hartman, Adam 389
 Hartman, Andreas 375
 Hartman, Paul 382, 383, 389, 392, 395, 397
 Harvey, William 76
 Hasszán, koppányi bég 7, 14
 Hațeg (Hátszeg, RO) 186
 Hátszeg → Hațeg
Hausner Gábor 52
 Havasalföld 24, 36, 89
 Háy Gyula 293
 Haye-Vantelet, Dennis de la, francia diplomata 85
 Haynald Lajos 219–223
 Hébelt Ede 276
Heckenast Gusztáv 206
 Heel, Jos van 100
 Heidegger, Johann Heinrich 99
 Hein, Johannes 59
 Heissler, Donatus de Heitersheim (mh. 1696) 115
 Helfenreich, Hans 385, 400, 402
 Helfrich, Hans → Helfenreich, Hans
Hellebrant Árpád 17, 81
 Hellen, Blasius 400
Heltmann, Heinz 80
 Henichen, Johannes 59
 Henter Dávid 165
 Herberstein, Julius von 371
Herbert, Heinrich 69, 80
 Herbrott, Jakob 376
 Hermann, Lukas 57, 59, 67, 69, 76
 Hermann, Margaretha 55
 Hermann, Martin 55–58, 60–62, 64, 66–71, 73–78
 Hermann, Michael id. (1602–1660) 55, 61, 64, 65
 Hermann, Michael, ifj. 56, 58
Herner János 95, 108
 Heroschaia → Hoçisht
Hervay Ferenc 17
 Hetényi Imre 279
 Heurnius, Otto 76
 Heussler, Leonhard 8
 Heuvel, Christine van de 361, 405
 Hibbe → Hybe
 Hidas Antal 308
 Hídvég → Hăghig
 Hilbert János 153, 154
 Hillebrandt, Peter 367, 370
 Himmelreich, Balthasar 369
Hirsch, August 79
 Hitler, Adolf 228, 244, 258, 262, 268, 270, 272, 296, 317, 353, 358
 Hlovovec (Galgóc, SK) 117
 Hmelynickij, Bogdan (1593/95–1657) kozák hetman, hadvezér 89
 Hnojné (Hanajna, SK) 122
 Hoberkh, Melchior von 377
 Hochenwarter, Hans 386, 390, 395
 Hochenwarter, Wolfgang 371, 377–380, 382–384, 386–397, 399–401
 Hoçisht (Heroschaia, AL) 91
 Hodrusbánya → Banská Hodruša
 Hoffer László 249, 250
 Hoffkircher, Christoph 368
 Hoffmann György 26, 40
 Hoffmann Katalin 26
 Hofmann, Caspar, id. 61
 Hohenwart, Wolfgang → Hochenwarter, Wolfgang
Holl Béla 17
 Hollandia 56, 61, 75, 76, 95–97, 99, 100, 103, 106, 361
 Holló Mihály 348
 Hollos (?), Martin 402
 Hondorf → Vișoara
 Hoorn (NL) 95–97, 100
 Hordó → Coșbuc
Horn Ildikó 19, 43, 51, 52
 Horthy István 269
 Horthy Miklós, vitéz, nagybányai 229, 240, 242–244, 253, 254, 257, 260, 261, 264, 325, 350, 353
 Horváth Jánosné, P., Jósika Jozefa 171
 Horváth Josephus 157

Horváth Péter 377
Horvátország 248
Hory András 226, 280, 290
Hosp, Eduard 218, 224
Hosszúmező → Câmpulung la Tisa
Hoyos, Johann von 373
Hričovské Podhradie (Ricsó, SK) 124
Hrušov (Körtvélyes, SK) 122
Hubarsch, Walther 361, 405
Hubay Ilona 7, 17
Hunedoara ([Vajda]Hunyadvára, RO) 111, 121
Hunyadi János 364
Hunyadvára → Hunedoara
Huppert, Hugo 293, 294, 300, 309
Huszt ([K]Hust, UA) 41, 115, 121, 323, 325, 365
Huttmann, Arnold 56, 80
Hybe (Hibbe, Hybbe, SK) 110, 116
Ibala → Iballë
Iballë (Ibala, AL) 90
Ibrahim pasa, Esztergom védője 85
Ida → Zlatá Idka
Ighișu Nou (Szászivánfalva, RO) 68
Ilia ([Maros]Illye, RO) 111, 121
Illés Béla 299, 301, 308, 309
Illés László 293, 309
Illésházy István 20, 21, 31, 32, 34
Ilosva → Irsava
Ilsung, Georg 376, 392
Illye → Ilia
Illyés Gergely 105
Illyés Gyula 226, 229, 273, 274, 285–288
Implom József 25, 43
Ince, X. pápa (Giambattista Pamfili, 1644–1655) 77
Ince, XI. pápa (Benedetto Odeschalchi, 1676–1689) 87, 88
Ineu ([Boros]Jenő, RO) 41
Iorga, Nicolae 85, 92
Iráklío (Kandia, GR) 78
Írország 98
Irsava (Ilosva, UA) 122
Istanbul (Konstantinápoly, TR) 8, 56, 85, 86, 120
Istvánffy Miklós 21, 33, 37, 38, 43
Iisztambul → Istanbul
Itália 61, 67, 70, 71, 102, 105
Ivanics Mária 89, 93
Ivano-Frankovszk (Sztaniszló, UA) 314, 316, 319, 329

Iványi Emma 51, 52
Jabloneczai János 96, 97
Jagrin 232
Jakab Elek 109, 111–113, 125, 151, 176
Jakusith (Judit) apáca főnökasszony 117
Jakusith András (mh. 1623) 117
Jankapuszta → Belezna
Jankovich Miklós 19, 23
Jankovics József 19, 95, 108, 111, 112, 125
János Albert, lengyel király (1492–1501) 364–385
János, I. (Szapolyai) magyar király (1526–1540) 365
János, III. (Sobieski), lengyel király (1674–1696) 85, 88, 89
Jánosi → Yanoshi
Japán 258
Jasienski, Bruno 308
Jasov (Jászó, SK) 396
Jászó → Jasov
Jehlička (Jehlicska), František 280
Jékey Zsigmond 171
Jena (Jéna, D) 58, 61, 66, 73, 74, 188
Jenő → Ineu
Jeruzsálem (IL) 117
Jevtić, Bogoljub 266, 279
Jobst, Tiburtius 382, 385, 391, 402
Jósika Antal 166
Jósika Antalné Teleki Mária Jozefa 168
Jósika János 153, 171, 172
Jósika Jánosné Csáky Rozália 153, 172
Jósika Jozefa Franciska Mária 174
József, I. (Habsburg) német-római császár, magyar király (1705–1711) 113, 118, 119
József, II. (Habsburg–Lotharingiai), német-római császár, magyar király (1780–1790) 209
Jörger, Christoph 393, 394, 400
Jugoszlávia 240, 244, 279, 282, 283
Juhász Gyula 233, 291
Juhász István 352
Juhász László 43
Jungerth-Arnóthy Mihály 225, 226, 229–231, 234, 252, 278, 290
Jurieu, Pierre 99
K. Molnár István 325, 342, 343
K. Tóth Ferenc 325, 342, 355
Kabdebó István 169
Kacorlak (H) 7, 10–12
Käfer István 17

Kállay Miklós 246, 260
Kálló → Nagykálló
Kalocsa (H) 220
Kamenná Poruba (Kővágás, SK) 349
Kamenyev, Lev 242
Kandia → Iráklío
Kanizsa → Nagykanizsa
Kánya József 291
Kánya Kálmán 226, 234, 235, 237, 240–242, 244, 252, 254, 257, 259, 264, 268, 272, 280
Kapi Éva 117
Kapi László 117
Kaposfő 218
Kapronca → Koprivnica
Karácson Imre 44, 45
Karahan, Lev 243, 252
Karintia 396
Károly, II. (Stuart) angol király (1660–1685)
Károly, II., román király (1930–1940) 322
Károly, III. (Habsburg), német-római császár, magyar király (1711–1740) 118
Károly, V. (Habsburg), német-római császár (1519–1556) 396
Károlyi Árpád 20–22, 27, 28, 36–38, 43
Károlyi Katalin 26
Károlyi Mihály 229, 273
Kárpátalja (tájegység) 260
Kárpátok (hegység) 313–315, 318, 319, 321, 353
Karsz 244
Kassa → Košice
Kassel (D) 59
Kastenhoffer, Johannes Gustavus 199
Kaufmann, Caspar 381–391
Kaukázus (hegység) 240, 337
Kecskemét (H) 161
Keiser, Andreas 370
Kékkő → Modrý Kameň
Kelč (Kelch, CZ) 355
Kele József 156
Kelech → Kelč
Kelecsényi Ákos 17
Kelemen Lajos 153, 176
Kelmend (Kement, AL) 90
Kement → Kelmend
Kemény József 109, 111, 112, 114, 116, 117
Kemény Lajos 20, 27–30, 43
Keménytélke → Chimitelnic

Kempelen Béla 196, 206
Kende János 152, 176
Kende Mihály (mh. 1692) 115
Kende Zsigmond 115
Kendy Ferenc 394
Kerecsényi László 24, 25
Kerekes Dóra 85
Kerekes Márton 155
Kereki (H) 26, 122
Kerepec → Verhnyij Koropec
Keresd → Criș
Kereskényi Ádám 157
Keserű Bálint 95, 108
Késmárk → Kežmarok
Kestner, Christian Wilhelm 70–72, 76, 80
Kežmarok (Késmárk, SK) 201, 399
Khatzpeck, Abraham 402
Khekh, Bartolomeus → Khekhen, Bartolomeus
Khekhen, Bartolomeus 378
Kheventhüller, Christoph 379
Khierstein, Wolf → Kurstein, Wolf
Khornberg → Kornberg
Khrافتern-család, augsburgi kereskedők 392
Khunigsberger, Jacob 395
Kiel (D) 188
Kijevi Rusz (történelmi államalakulat) 263
Kilimán (H) 10, 12
Kinsky, Franz Ulrich von (1634–1699) 112, 113, 118, 121
Királyhelmece → Kráľovský Chlmec
Kirov, Szergej 243
Kirov, Szergej 305
Kirva (Nagykirva, UA) 115
Kiráň (Kriván, a Magas-Tátra egyik csúcsa, SK) 110
Kisdobrony → Mala Dobron
Kisléta (H) 160
Kiss Erika 131, 142
Kiss Ferenc 313, 314
Kiss Lajos 52
Kisszeben → Sabinov
Kjátib Cselebi 33, 34
Klaminger Kristóf 153, 154
Kleopátra, VII. (Kr.e. 69–30) 117
Klos (Gasch, AL) 90
Kobeliarovo (Feketepataka, SK) 116
Kobr, Miloš 257
Kodolányi János 229, 273

Kollár József 219, 220
Kollarova, Ivona 179, 207
 Koller, Joannes Paul 156
 Kollonich Siegfried (?– 1623) 21, 30
 Kolomia → Kolomija
 Kolomija (Kolomia, UA) 315
Kolontári Attila 225, 226, 291
Kolosvári Sándor 50, 52
 Kolozsvár → Cluj Napoca
Koltai András 129, 131, 142, 145, 147,
 157–159, 176
 Komarno (Komárom, SK) 386
 Komárom (H) 22, 34–36, 185, 186, 188
Komáromy András 21, 26, 40, 41, 44
 Komárovice (Komarovitz, CZ) 355
 Komarovitz → Komárovice
 Komját → Komjatice
 Komjatice (Komját, SK) 175
 Koncz Éva 164
 Konritz, Christoph von 368–370, 372, 374,
 375, 377, 378, 396
 Konstantinápoly → Istanbul
 Konyha → Bogdan Vodă
 Kopácsy József 119, 221–223
 Kopcsányi János 129
 Koppány (H) 7, 14
 Koprivnica (Kapronca, HR)
 Kornberg (Khornberg, A) 39
 Kornis Antal 149
 Kornis Katalin 167
 Korotnok → Korytné
 Korpona → Krupina
 Korytné (Korotnok, SK) 123
Kósa László 143
 Košice (Kassa, SK) 20, 21, 31, 37, 38, 335,
 336, 344, 347, 353, 391, 397
 Košická Polianka (Lengyelfalva, SK) 163
Kossmann, Fr. K. H. 81
 Kossuth Lajos 237
 Kosztolányi Dezső 229, 287
 Kosztolányi Elek 196
 Kosztolányi Erzsébet 196
 Kosztolányi Lőrinc 196
 Kosztolányi Zsigmond 196
 Kotucs Erzsébet 200
Kovács Béla 409
 Kovács János hajdúkapitány 26
Kovács Sándor Iván 125
 Kozma Miklós 260, 261, 277, 284
 Kőhalom → Rupea
 Kökényes → Ternove

Kökényessy Ferenc 324, 329, 332, 335
 Kölesér (RO) 26
 Köleséri Sámuel 113
 Königsberg, Honorius 376
 Königsegg und Rothenfels, Leopold Wil-
 helm Graf zu (1630–1694) 87, 91, 119
 Köpeczi Balázs 96, 97
 Körmöcbánya → Kremnica
 Körtvélyes → Hrušov
Kőszeghy Péter 81
 Kővágás → Kamenná Poruba
 Kővár (RO) 41
Kővári Aladár 83
Kővári László 162, 167, 176
 Köves András, veszprémi püspök 393
 Közép-Európa 287
 Krabat von Sparrendorf, Georg 370–373,
 375
 Krabatten, Georg 370
 Krafftheim, Johann Crato von (1519–
 1585) 55
 Krakko → Kraków
 Kraków (Krakkó, PL) 368, 382, 383, 389,
 395, 399
 Kráľovský Chlmec (Királyhelmece, SK) 334
Kramers, J. H. 44
 Krasznnojarszk (RUS) 245, 252
Krause, Gerhard 82
 Kremer, Wolfgang 377, 385
 Kremnica (Körmöcbánya, SK) 185, 186,
 366, 367, 370, 371–373, 379–381, 383,
 387–389, 391, 393, 395, 397, 399, 401
 Kresztyinszkij, Nyikolaj Nyikolajevics
 228, 234, 235, 240, 245, 248, 250–252,
 255–257, 259, 260, 263–266, 268,
 270, 272, 274, 275, 278, 281, 288
 Kréta → Kriti
 Kreusl, Niklas 395, 396, 398, 399
 Kreutzer Andrea 43
 Krím (RUS) 293
 Krími Kánság 89
 Kriti (Kréta [sziget], GR) 77, 78
 Kriva → Kriváň
Krivatsy, Peter 69–71, 76, 77, 80
 Krizanov (CZ) 359
 Krmann Dániel 196
 Krofta, Kamil 280
 Kronstejn, Lev 250
 Krupina (Korpona, SK) 25, 185, 186
 Kuenritz, Christoph von → Konritz, Chris-
 toph von

- Kulcsár Péter* 19, 44, 125
 Kun Béla 241
 Kun Béla 295
 Kuniz, Georg Christoph von, konstantinápolyi állandó követ 86–89
 Kuniz, Johann Christoph von 86
 Kunszt József 220, 221
 Kuntz Jakab 189, 190
 Kupsay Mátyás 153, 154
 Kurbin (Curbin, AL) 90
 Kurella, Alfred 293, 294
 Kurella, Heinrich 295
 Kurstein, Wolf 385, 390, 391
Kurucz Gyula 81
 Küenritz, Christoph von 372
 Küküllő → Tárna
 Küküllővára → Cetatea de Baltă
La Motte 20
 Labanc vize → Laborc
 Laborc (folyó) 116
Laczkó Miklós 273, 291
Ladányi Sándor 108
 Laibach → Ljubljana
 Lajos Vilmos bádeni örgróf (1655–1707) 118, 120, 121
 Lajos, II. (Jagelló) magyar és cseh király (1516–1526) 365
 Lajos, XIV., francia király (1645–1715) 85, 86
Lakatos Andor 219, 224
Lakatos Bálint 19
 Lakatos Kálmán 323, 325, 326, 335, 336, 341, 342, 347, 352
 Landler Jenő 237
 Landsee (A) 11
 Lankovics, Philippus 157
 Lápos (folyó, RO) 114
 Lăpuș (Oláhlápos, RO) 114
 Latomus, Friedrich 8
Latzkovits Miklós 80
 Laval, Pierre 247
 Lázár Andor 236, 277
 Lázár Druzsina 165
Le Goff, Jacques 404
Le Roy Ladurie, Emmanuel 404
Lee, Sidney 79
 Leeuwarden (NL) 97
 Legrad (Légrad, HR) 11
 Légrad vára → Legrad
 Lehececi (RO) 26
 Lehman, Christoph 382, 383, 385, 392
 Leiden (NL) 69, 76
 Leipnik → Lipník nad Bečvou
 Leipzig (Lipcse, D) 66, 188
 Lékai János 295
 Lelovics Balázs 336–338, 344
 Lengyel Gyula 232
 Lengyel Királyság 88, 89
 Lengyel Zoltán 236–239, 244, 245, 265
 Lengyelfalva → Košická Polianka
 Lengyelország 99, 247, 248, 258, 368, 370, 382, 383, 395
 Lenin, Vlagyimir Iljics 228, 242, 243, 298, 301, 306, 311
 Leningrád → Szentpétervár
 Lenti (H) 10
 Leopoldov (Lipótvár, SK) 104, 105, 117
 Leopoldstadt (ma Bécs része, A) 172
 Leth → Luath
 Lettország 229
 Levinson, David 236, 244
 Levoča (Lőcse, SK) 37, 116, 366, 368
 Leyner, Valentin 382, 383, 388
 Lezhë (Alessio, AL) 90
 Libetbánya → ¼ubietová
Lieburg, F. A. van 95, 97, 108
 Linckh család, augsburgi kereskedők 400
 Linde 234, 252, 253
 Lintacher, Christoph 378
 Linz (A) 86, 87, 90, 392
 Lipcse → Leipzig
 Lipcsey János 370, 377
 Lipcsey Orbán 377
 Lipník nad Bečvou (Leipnik, CZ) 356
 Lipót, I. (Habsburg) német-római császár (1658–1705), magyar király (1657–1705) 65, 85–89, 103, 104, 106, 111, 113, 120, 149
 Lipótvár → Leopoldov
 Lipova (Lippa, RO) 41
 Lippa → Lipova
 Lipschey János → Lipcsey János
 Lipszky (I.) István 200
 Lipszky Sámuel 200
 Liptószentmiklós → Liptovský Mikuláš
 Liptótepla → Liptovská Teplá
 Liptovská Teplá (Liptótepla, SK) 348
 Liptovský Mikuláš ([Liptó]Szentmiklós, SK) 116, 185, 186, 336, 345, 348
 Liptovský Trnoves (Tarnovicz, SK) 381
 Liszin, Andrej Hriszanfovics 281
 Litvánia 229

Litvinov, Makszim 226, 229, 241, 247,
255, 256, 259, 264, 272, 275
Ljubljana (Laibach, SLO) 90
London (GB) 96, 230
Lórántffy Zsuzsanna 50
Losonc → Lučenec
Lotharingiai Károly (1643–1690) császári
hadvezér 85, 88
Lőcse → Levoča
Luath (Leth, AL) 91
Lubietová (Libetbánya, SK) 373, 380
Lučenec (Losonc, SK) 185, 188
Lučivna (Lucsivna, SK) 123
Lúčka (Lucska, SK) 122
Lucsivna → Lučivna
Lucska → Lúčka
Ludkiewicz, Stanislaw 299, 308
Luef von Grueb, Friedrich 375
Lueger, Barholomeus 398
Lukács György 293, 295, 296, 304
Lukinich Imre 22, 41, 44, 111, 112, 125
Lurje, Nathan 297, 305
Luzern (CH) 156
Lyon (F) 58
Maca 285
Mackensen, August 282
Mackensen, Hans Georg 282
Magas-Tátra (hegység) 343
Magdolna, Gilgen Taininger özvegye 394
Magyar Királyság 47, 89, 192, 361, 362,
365, 367, 382, 384
Magyar László 62
Magyari Ádám 187
Magyarország 7, 9, 10, 21, 25, 30–33, 36,
38–40, 56, 59, 98–101, 187–188, 209,
225, 227, 229, 232, 234–237, 239–248,
251, 253–260, 262–264, 269–272,
274, 276, 278, 282–284, 286, 287, 298,
307, 314, 318, 321, 323, 325–329,
334–336, 338, 339, 363, 364
Magyary Zoltán 272
Mahmud, pécsi bég 7, 13
Mährle, Wolfgang 61, 80
Mainz (D) 69
Majewski, Roman 409
Majorszkaja 279, 280
Makkai László 99, 108
Makkosjánosi → Yanoshi
Makov (SK) 353
Mala Dobron (Kisdobrony, UA) 327
Malincrav (Almakerek, RO) 114

Malinovo (Eberhard, SK) 104
Málits György 159
Málta 88
Mäming, Georg von 400
Mamminger zu Kirchberg Georg 370
Manlich, Matthias/Mattheus 368, 373–
380, 382–385, 389, 390, 394, 395, 397,
399
Manlius, Johannes 7
Mányoki Gabriella 313
Márai Sándor 229, 273
Máramarossziget → Sighetul Marmăției
Marburg (D) 59, 69
Marchetti, Antonio 71
Marchetti, Domenico (1626–1720) 71, 72
Marchetti, Pietro (1589–1673) 71, 72, 77
Mária (Habsburg), magyar és cseh király-
né, Németalföld helytartója (1531–
1555) 364, 366–372, 381
Mária Terézia magyar és cseh királynő
(1740–1780) 151
Marin, Elizabeta 81
Márkos Albert 149, 177
Márkus András 324
Márkus Dezső 37, 44
Márkus Mihály 324
Markusowszky Sámuel 179–181, 185, 207
Marosvásárhely → Târgu Mureș
Marseille (F) 241, 280
Marsi Károly 325, 327
Marth Mátyás 179–181, 183, 184, 186, 190,
195, 199
Martin (Túrócszentmárton, SK) 348
Mártonffy György 150
Marx, Karl 298, 301, 306
Maslossky, Lorenz 398
Máté István 291
Matejovce (Matthaei villa, Mateóc, SK) 189
Mateóc → Matejovce
Mathejka János 301, 309
Mathía (GR) 91
Matolcsy Mátyás 285
Mátrai Sándor 243
Matschko, Melchior 394, 396, 400
Mátyás főherceg → Mátyás, II. (Habsburg)
Mátyás, I. (Hunyadi), magyar király (1458–
1490) 364, 378
Mátyás, II. (Habsburg), magyar király
(1608–1619), német-római császár
(1612–1619) 21, 24, 25, 37
Maugras, Gaston 254

- Mayer Márton 171
 Mayr, Oswald 388–396, 398–401
 Mecenseffy, Grete 403
 Mederus, Petrus 56, 59, 61
 Medgyes → Mediaş
 Mediaş (Medgyes, RO) 58, 67, 68
Mednyánszky Alajos 19
 Mednyánszky Judit 117
 Medun (SRB) 91
 Mehmed pasa, Szokollu, nagyvezír (1556–1579) 32
 Mehmed pasa, Szokulluzáde / Sáhinoğlu Lala, nagyvezír (1604–1606) 32, 34
 Meitning, Anton → Meutting, Jakob
 Mengele (Marosy) Ferenc 246, 267, 268
Merényi László 26, 44
 Mergener, Andreas 391
 Merseburg (D) 156
 Mészáros György 187
Mészáros István 179, 207
 Meutting, Jakob 373, 375, 376
 Meyer, Heinrich 301, 310
 Michalovce (Nagymihály, SK) 116, 342, 350
 Mihály, I., román király (1927–1930, 1940–1947) 322
 Mikes Mihályné Bethlen Druziana 153
Miklós Ödön 96–99, 108
Mikó Imre 20, 27, 28, 44, 50, 52
 Mikóháza (H) 334
 Mikoviny Sámuel (1698–1750) 187, 190, 194
 Miksa, II. (Habsburg), német-római császár, magyar és cseh király (1564–1576) 55, 119, 374, 379, 380, 383, 386–392
 Milano (Milánó, I) 354
 Milánó → Milano
 Milauer, Joseph 370
 Miles, Matthias 59
 Millerin, Donatus 163
 Mirdita (Mirtita, MK) 90
 Mirnij, Szemjon 227, 228, 230, 233, 235–240, 243–245, 248–253, 255, 256, 263–269, 273, 276, 277, 279, 281, 282, 284–288
 Mirtita → Mirdita
 Mitrovits Miklós 229
 Mitschintzky, Hans 395
 Mitterspracher, Mattheus 394, 396
 Modrý Kameň (Kékkő, SK) 127, 129, 138, 140
 Mohács (H) 12, 13
Mohl, Adolf 51, 52
 Moldava nad Bodvou (Sepsi, SK) 335
 Moldva 24, 36, 89
Molhuysen, P. C. 81
 Molinetti, Antonio 55, 70, 71, 77
 Molino, Luigi 78
 Molotov, Vjacseszlav 258
 Montagnana, Angelo 77
 Moore 251
Móra László 57, 81
 Móricz Zsigmond 273
 Morvaország (történelmi terület, CZ) 102, 105, 368
 Morvay János 203
 Most → Meyer
 Moszkva (RUS) 74, 89, 225, 227–231, 234, 240, 243, 249, 250, 255, 256, 265, 274, 278, 281, 293, 301, 354
 Mousnier, Roland 361, 406
 Mrosay 366
 Munkacheve (Munkács, UA) 110, 115
 Munkács → Munkacheve
 Munkácsi Márton 352, 353
 Muráň (Murány, SK) 55, 369, 371, 372, 381, 394
 Murány → Muráň
 Musäus, Peter 59
 Mussolini, Benito 228, 244, 247, 274, 279, 353
 Musztafa pasa, Kara, nagyvezír (1676–1683) 85, 86
 Muzsijev (Nagymuzsaj, UA) 326
Müller, Gerhard 82
 Müller, Reinhard 304
 München (D) 8, 85
 Nádasdy Ferenc (1555–1604) 7, 10–12, 129, 131
 Nádasdy Tamás 396
 Nádudvar (H) 7
 Nadvornaja → Nadworna
 Nadworna (Nadvornaja, UA) 316
 Nagy Boldizsár 191
Nagy Gyula 125
 Nagy Gyula 359
 Nagy István 19
Nagy Iván 26, 44, 137, 143, 165–167, 169, 171, 173, 175, 177, 191, 193, 207
Nagy József 32, 44
 Nagy Károly (748–814) frank király 118
 Nagy Lajos 229, 273

Nagy László 20, 26, 27, 45
Nagy Levente 109
 Nagy Sándor 325, 327, 335, 346
 Nagy Tamás, erdélyi mustramester 394
 Nagypold → Apoldu de Sus
 Nagybánya → Baia Mare
 Nagybitke → Veľka Cierna
 Nagybózsza (H) 334
 Nagy-Britannia (GB) 96, 98
 Nagycserna → Veľka Cierna
 Nagydobrony → Velyka Dobron
 Nagyida → Veľká Ida
 Nagykálló (H) 41
 Nagykanizsa (H) 7, 9–11, 13, 14
 Nagykapus → Copșa Mare
 Nagykörű (H) 313, 327, 352
 Nagymihály → Michalovce
 Nagymuzsaj → Muzsijeve
 Nagyróce → Revúca
 Nagyszeben → Sibiu
 Nagyszeben → Sibiu
 Nagyszombat → Trnava
 Nagyszőlős → Vinohravyiv
Naményi István 19, 45
 Năneșt (Nánfalva, RO) 122
 Nánfalva → Năneșt
 Napoli (Nápoly, I) 61, 77, 78, 102, 105
 Nápoly → Napoli
 Nápolyi György 153, 155
 Nápolyi Györgyné Felvinczi Klára 153
 Narembys, Johannes 393
 Năsăud (Naszód, RO)
Nash, Gary B. 361, 406
 Naszód → Năsăud
 Nebeux, Hugues 404
 Négerfalva → Negrileşti
 Negrileşti (Négerfalva, RO) 114
 Nemecka (Garamnémetfalva, SK) 343
 Nemes Ádám 153, 171
 Nemes Ádámné Bornemissza Jozefa 168
 Nemes János 173
 Nemes Jánosné Bánffy Anna 169
 Nemes Jánosné Berchtold Mária Karolina Johanna Nepomucena 173
 Nemes Nándor 171, 174
 Nemes Nándorné Rasonnet de Ville Erzsébet 174
 Nemes Vince 174
 Nemes Vincéné Wodianer Gabriella 175
 Nemesdedina → Zemianska Dedina
 Nemeskér (H) 185, 186

Németal föld 366, 383
 Németh Imre 273
Németh István 361, 363, 406
 Németh József 325, 345, 348
 Németh László 273
Németh S. Katalin 17
 Némethi Gergely (?–1612) hajdúkaptány 26
 Németlipcse → Partizánska Ľupča
 Németország 58, 74, 76, 98, 99, 227, 235, 247, 258, 262, 265, 268, 270–272, 275, 284, 298, 299, 307, 339, 349, 353, 354
 Német-római Birodalom 361, 362, 396
 Német-római Császárság 86
Nényei Gáborné 125
 Neosolium → Banská Bystrica
 Neufarer, Ludwig 375
 Neuner, Joseph 369
 Neupeckin, Sara 86
 Niedrist, Georg 383, 387, 400
 Nikléczi Boldizsár 96, 97
 Nitra (Nyitra, SK) 25
 Nitrianska Blatnica (Sárfő, SK) 117
 Nitrianske Rudno (Rudnó, SK) 116
 Nizsne Szeliscse (Szeliste, UA) 122
 Nógrád (H) 20
 Nonares → Pečovská Nová Ves
 Noord-Holland (tartomány, NL) 97, 99
 Normandia (tájegység, F) 320
 Norvégia 233, 263, 264
 Nová Baňa (Újbánya, SK) 373, 375, 376, 378
 Nová Dedina (Garamújfalu, SK) 160
 Nové Mesto nad Vahom (Vágújhely, SK) 160
 Nové Zámky (Érsekújvár, SK) 20–22, 25, 26, 28, 31, 33, 34, 48, 161, 398
 Novo Davidkovo (Dávidháza, UA) 122
 Nuntaller, Hans 381
 Nussbächer, Gernot 81
 Nürnberg (D) 55, 56, 58, 60, 61, 66, 70, 72, 73, 78, 185, 186, 190, 367
Nyakas Miklós 26, 45
 Nyáry Pál 21, 41
 Nyíregyháza (H) 314
 Nyitra (folyó, SK) 31
 Nyitra → Nitra
 Nyugat-Európa 61
 Nyugat-Németország → Németország
 Ocna Sibiului (Vízakna, RO) 377
 Offenbánya → Zlatá Baňa

Offner, Robert 56, 80, 81
Okoličná (Okolicsna, SK) 123
Okolicsányi Pál 191
Okolicsányi Sándor (okolicsnai) 182
Okolicsna → Okoličná
Oláh György 319
Oláh Miklós esztergomi érsek 366
Oláhlápos → Lăpuș
Oláhpaták → Vlachovo
Olaszország 247, 262, 269, 279, 284, 286,
320
Olmütz → Olomouc
Olomouc (Olmütz, CZ) 7, 364
Olomuc Orest, Ranum 361, 406
Oncești (Váncsfalu, RO) 122
Oradea ([Nagy]Várad, RO) 41
Orbán Elek 162, 163
Orbán, VIII. pápa (Maffeo Barberini, 1623–
1644) 77
Orléans (F) 58
Orlovszky Géza 110, 125
Ormos Mária 240, 260, 280, 291
Ormrod, Mark 361, 406
Orosháza (H) 325
Oroszország 283
Orphanides János 249, 269
Ortutay András 31, 32, 45
Ostrosup → Ostrozub
Ostrozub (Ostrosup, SRB) 91
Oszmán Birodalom 78, 85, 88–90
Osztrák-Magyar Monarchia 235, 266,
283, 284
Osztrovszkij, Mihail Szemjonovics 271
Otrokocsi Főris Ferenc 95, 96
Ottensen (D) 78
Ottwalt, Ernst 293, 294
Óvári Kelemen 52
Ovidius, Publius Naso 56, 65
Öder, Lorenz 386
Öder, Simon 370
Öder, Veiten 386
Örményország 244
Öttinger, Burchardus 156
Pach Zsigmond Pál 93
Paczko, Andreas 395
Padova (I) 56, 57, 66–77
Pakay János 153, 154
Paldauf, Mattheus 387, 394
Palesztina 272, 273
Pálffy Franciska 137
Pálffy Géza 7, 17

Pálffy Károly (1645–1694) 116
Pálffy Pál nádor (1649–1653) 47, 50
Pálháza (H) 334
Palin (H) 7
Pämbkirchen, Erasmus von 370
Pap Alajos 175
Pápa (H) 10
Papër (Piper, AL) 90
Papiu Ilarian ([Mező]Bodon, RO) 114
Papp József (forrásparti) 325, 327
Papp Mihály 330
Papp Sándor 34, 45
Paradeiser, Georg 379, 396
Paris (Párizs, F) 76, 85, 265
Párizs → Paris
Párkány → Šturovo
Párkányi Dezső 57, 76, 81
Partizánska Ľupča (Németlipcse, SK) 398
Parvev, Ivan 85, 93
Pastor, Ludwig Freiherr von 85, 93
Pataki István 149, 155
Pataki Jenő 81
Patavium → Padova
Patay József 151, 177
Páter Pál 149
Patinus, Carolus 72, 77, 81
Patyomkin, Vlagyimir 225
Pauer, Hans 374
Paulinyi Oszkár 361, 406
Paungartner, Georg 392
Payr, Adam 393
Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–
1637) 47, 48, 50
Pečovská Nová Ves (Pécsújfalu, SK) 116
Pécs (Fünfkirchen, H) 13
Pécsújfalu → Pečovská Nová Ves
Pekry Lajos 367
Pekry Lőrinc (1650 k.–1709) 113, 123
Pelyvás Sándorné 313
Perényi István 21
Perényi Zsófia 21
Perger, Richard 403
Perneszy Gábor 41
Pernus, Balthasar 393
Perzsia (ma: IR) 32, 89
Pest (H) 172
Pesthy Ferenc 397, 398
Péter János 226, 291
Petercsák Tivadar 45
Péteváradi Balázs váci püspök 373
Petki Anna 149

Petki Borbála 165
Petki János székely főispán 26
Petőfi Sándor 3442
Petrev (Petraf) pasa 25
Petrichevich Horváth-Tholdy János 153,
172
Petronell Carnuntum (Petronella, A) 118
Petronella → Petronell Carnuntum
Petrosolinus, Paulus
Petrovskij, Adolf 226, 227, 229, 241, 242
Pétsi András 57, 68–75
Pétsi György 69
Peystl, Valentin 398
Pezinok (Bazin, SK) 185, 186
Philalethes, Eirenaeus 74
Philalethes, Eugenius 74
Pidvinohragyiv (Szöllősvégardó, UA) 115
Pieck, Wilhelm 296
Piemont (tájegység, I) 98, 99
Pikel, Richard V. 297, 305
Pilárik János 185
Pilkhofffer Mónika 291
Pio, Carlo, di Savoia (1621–1689) 88
Piper → Papër
Pisa (I) 77
Plana → Pllanë
Plezt, Joseph 219, 220
Plihál Katalin 190, 207
Pllanë (Plana, AL) 91
Pod Braniskom (Branyicska, SK) 123
Podhronský Bukovec (Bukovecz, SK) 367
Pogány Menyhért (csebi, mh. 1710) 115
Pohl, Hans 361, 406
Pojník → Poniky
Poljanak (Polyának, SK) 116
Pollweiller, Niklas von 377
Polster, Georg 368
Polyán 159
Polyának → Poljanak
Pongrácz Ferenc 123
Poniky (Pojník, SK) 395
Poot, Abraham van 98, 108
Portugália 383
Pótári tizedes 331, 333
Považská Bystrica (Vágbeszterce, SK) 352,
353, 364, 365
Poznań (PL) 366
Pozzo, Andrea 150
Pozsony → Bratislava
Pozsonyszentgyörgy → Svätý Jur
Pöckhl, Erhard 7, 8

Prága → Praha
Praha (Prága, CZ) 22, 269, 279, 281, 307,
366–368, 392
Pramheusel, Jakob 385
Prandorfer, Thomas 386, 387
Prater (ma: Bécs része, A) 119
Preichlau → Přerov
Prekenföldi Ferenc 155
Přerov (Preichlau, CZ) 355
Prešov (Eperjes, SK) 24, 37, 60, 103, 116,
188, 336, 366
Press, Volker 405
Prewen, Mattheus 384–396
Prezner, Christophorus 162
Pritz Pál 225, 290, 292
Proll Miklós 365
Prónay Gábor 190
Prónay Pál 191
Pröschl, Georg 369
Prunner, Leopoldus 156
Prusstl, Valentin → Prüsl, Valentin
Pрут (folyó) 316
Prüsl, Valentin 384, 388, 402
Prüstl, Valentin → Prüsl, Valentin
Przemyciel (UA) 248
Ptolemaiosz, XII. (Auletes, Kr.e. 80–58, 54–
51)
Puchler, Leopold 398
Puchner, Georg 369
Púchov (Puhó, SK) 185, 351
Puechaim, Wolfgang von 367, 368
Puechner, Georg 378, 396
Puechner, Stephan 390, 394–399, 401
Puelacher, Rueprecht 385
Puelacher, Wolfgang 377
Pugga → Puke
Puhó → Púchov
Pukanec (Bakabánya, SK) 185, 186, 373
Puke (Pugga, AL) 91
Pulati (Pulit, AL) 90
Pulit → Pulati
Puskas, Andrej 225, 292
Puskely Mária 152, 177
Pusztakamarás → Câmărașu
Pusztaszenttamás (H) 174
Püchler, Leopold 382, 385
Püthagorasz 71
R. Várkonyi Ágnes 50, 52, 85, 93
Rába (folyó, A, H) 10
Rabutin, de Bussy 113
Rácz Borbála 162

Ráday Pál 189, 200
Radek, Karl 258
Radvaň (Radvány, SK) 185, 186, 193
Radvánc → Radvanka
Radvanka (Radvánc, ma Ungvár városrésze, UA) 115
Radvánszky (de Radvany) János 193
Radvánszky (de Radvany) László 182, 191, 192, 193
Radvánszky Béla 129, 130, 143
Radvánszky Ferenc 394
Radvánszky György 182, 192, 193
Radvány → Radvaň
Rafiszky, Joseph, 364
Ragusa → Dubrovnik
Rahiw (Rahó, UA) 318, 321
Rahó → Rahiw
Rahwein, Michael 390, 394
Rajec (SK) 349
Rajna (Rhein, Rhin, Rijn, folyó) 85
Rajniss Ferenc 320
Rakasz → Rokosziv
Rákóc → Rakovec nad Ondavou
Rákóczi Ferenc, II., erdélyi fejedelem (1704–1711) 115, 163, 266, 267
Rákóczi György, I., erdélyi fejedelem (1630–1648) 47, 48, 50
Rákóczi György, II., erdélyi fejedelem (1648–1660) 47–51, 64
Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem (1607–1608) 22, 25, 32, 40
Rakolca 122
Rakoš (Rákós, UA) 122, 371
Rákos → Rakoš
Rákosi (Bíró) Zoltán 230, 231, 248, 251
Rákosi Jolán 239
Rákosi Mátyás 228–230, 234–238, 244, 248, 251, 252, 257, 290
Rakovec nad Ondavou (Rákóc, SK) 34
Rakovszky György alnádor 393, 399
Rapallo (I) 258
Rausch, Wilhelm 405
Rávay (II.) Miklós 137
Rechlinger család, augsburgi kereskedő-cég 392
Redem, Friedrich von 378
Regler, Gustav 293, 295
Reimann, Paul 299, 300, 307, 308
Reiser, Konrad ágens 382–384, 386
Reisz T. Csaba 190, 200, 207
Remen család, augsburgi kereskedők 392

Reteag (Retteg, RO) 114
Retteg → Reteag
Révai Imre 123
Révai József 301, 309
Révai Mihály 123
Révai Péter 123
Révay (IV.) János Farkas 137
Révay Ferenc 367
Révay Pál, id. 191
Revúca (Nagyőrce, SK)
Rhédey Ferenc (1570 k.–1621) 20, 21, 25, 26, 28, 30, 33, 36
Ricsó → Hričovské Podhradie
Riemer, Martin 397
Riglsburg (A) 118
Riglsburg → Riglsburg
Riis, Thomas 407
Rijeka (Fiume, HR) 90
Rimay János 110
Rinaldini, Carlo (1615–1698) 77
Ringer, Georg 383
Rinteln (D) 59
Ripon → Veľky Ripňany
Rist, Johann (1607–1667) 77, 78
Robinson, Alice 7
Rodt család, ulmi kereskedők 397
Rogel, Hans, id. (1532–1592/93) 7, 8, 14, 15
Rohács → Súľov-Hradná
Rokosziv (Rakasz, UA) 122
Roll, Wolfgang 374, 377, 38–387, 389, 392, 393, 395, 398, 401
Roma (Róma, I) 67, 75–78, 86, 88, 225, 227, 244, 282
Róma → Roma
Romana, Virginia 56
Románia 244, 249, 258, 263, 282, 283, 313, 322
Rommel, Erwin 320
Rosenberg kamaraelnök 119, 121
Rosenberg, Alfred 258, 268
Rosenberg → Ružomberok
Rossetti, Lucia 56, 77, 81
Rossiaud Jacques 404
Rothan, Paul 370
Rozavalea (Rozsály, RO) 122
Rozenblum, Borisz Danyilovics 231, 232, 253, 254, 256, 257, 275
Rozgony → Rozhanovce
Rozhanovce (Rozgony, SK) 22, 41
Rožňava (Rozsnyó, SK) 159, 338, 339

Rožňov pod Radhoštem (Roznov Redhostem, CZ) 354
Roznov Redhostem → Rožňov pod Radhoštem
Rózsahegy → Ružomberok
Rozsály → Rozavalea
Rozsnyó → Rožňava
Rötenbeck, Johann Georg 61
Rudabánya (H) 365, 366
Rudas László 295
Rudel, Michael bíró 364
Rudnay Sándor 217, 218
Rudnó → Nitrianske Rudno
Rudolf, I. (Habsburg), magyar király (1572–1608), német-római császár (II., 1576–1612) 21, 32, 37, 41, 55, 392
Rumel, Petrus 112
Rupea (Kőhalom, RO) 172
Ruszke Pole (Úrmező, UA) 115
Ruttka → Vrútky
Ruttkay Dániel 192
Ruyter, Michiel de (1607–1676), flottaparancsnok 102, 105
Ružomberok (Rózsahegy, SK) 116, 343, 345, 347, 348
S. Varga Katalin 104, 108
Sabinov (Kisszeben, SK) 26, 37, 116
Sablér, Georgius 201
Săcel (Szacsal, RO) 122
Sahov 272
Sajó → Cristur Șieu
Sajókaza (H) 7
Salat, Felix 394
Salbeck Zsófia 166
Salius, Hieronymus 381–382
Salm, Karl Theodor Otto von (1648–1710) 113, 118
Salm, Niklas Graf zu 368
Salonta ([Nagy]Szalonta, RO) 26
Salzer, Johann Michael 68, 82
Sándor Jozefa 169
Sándor, I., jugoszláv király (1929–1934) 240, 247, 280
Saprov, Mihail 227, 228, 230, 252, 262, 264, 272, 273, 276, 277
Sarbak Gábor 409
Sárfő → Nitrianska Blatnica
Sáros vára (a Nagysáros [Veľký Šariš] melletti hegyen van, SK) 116
Sárosi János 113
Sartor, Joannes 185

Sas Péter 149, 151, 153–155, 164, 168, 170, 171
Sátorajújhely (H) 333, 334
Satu Mare ([Szatmár]németi, RO) 121
Saurzapfen, Sebastian 368
Schaffer, Balthasar Daniel 402
Scharberger, Hans 370, 375, 376, 381, 382, 393
Scharbeyer, Peter 366
Scharwenger, Hans → Scharberger, Hans
Schatzkin, Lazar 295
Schenbach, Johannes Nepomuk 159
Scherper Balázs 394
Scherzer Bálint 150
Schilling, Michael 8, 9, 16
Schinagl, Paul 390, 391, 401
Schindling, Anton 81
Schlauf, Johannes 159
Schlegl, Michael 369
Schlesinger, Max 270, 271
Schlögl, Rudolf 361, 406
Schmagl, Paul 397
Schmalkalden (D) 69
Schmettan angol királyi testőrkapitány 113
Schmidt, Hans 8, 15
Schmidt-Herrling, El. 55, 66, 82
Schmückle, Karl 297, 299, 302, 303, 305, 307, 309, 312
Schnoberg (A) 378
Schonkhirchen, Johann von 387
Schönbrunn (ma: Bécs része, A) 119
Schönfellner, Franz 407
Schöntellner 361
Schröter, Carl 65, 66
Schuchbauer, Anton 149
Schuller, Friedrich 59, 61, 65, 68, 76, 82
Schuschnigg, Kurt 233, 261
Schwartz, Samuel 201
Schwechat (A) 400
Schweger, Christophorus Jacobus 185
Schweickofer, Hans 386
Schweinitz Irén 174
Scultetus, Johann [?] 61
Scultety, Georgius 182
Scully, Terence 130, 143
Scutari → Skhodër
Sedlinszky, Wenzel 370
Seffarovszky, Daniel 195
Sehszühvár, szigetvári bég 7, 9, 14
Seidner, Anna 68

Selmezbánya → Banská Štiavnica
Šemša (Semse, SK) 336
Semse → Šemša
Senec (Szenc, SK) 47, 49
Sepsi → Moldava nad Bodvou
Serédi Gáspár 366
Seres Attila 225, 226, 236, 259, 266, 283, 292
Serne (Szernye, UA) 327
Severino, Marcaurelio 61
Sibiu ([Nagy]Szeben, RO) 64, 65, 69–71, 73, 76, 152, 374, 377
Sibrik Gergely 367
Sibrik Pál 30
Siegdorf (Eisenärztzt, D) 377
Sighetul Marmației ([Máramaros]Sziget, RO) 115, 321, 385
Sigray Ferenc 190
Simon, John 262
Sinckmoser, Max 384
Singer, Georg 377, 381, 386–388, 395, 396, 400, 401
Sinkovics István 19, 45
Sipos Istvánné 179, 207
Sipos Levente 290
Sipos Péter 290, 319, 360
Siroka 161
Skalica (Szakolca, SK) 26, 116
Skandinávia (Észak-Európa egy részének megnevezése, N, S, DK) 263
Skhodër (Scutari, AL) 91
Slack, P. A. 361, 407
Slánsky, Rudolf 307
Slovenská Lupča (Zólyomlipcse, SK) 374, 388, 395
Smolník (Szomolnok, SK) 339, 362, 364, 366
Snorrason, E. 72, 82
Sobrance (Szobránc, SK) 115, 116, 122
Sochenwarer, Wolfgang 398
Solivar (Sóvár, SK) 370
Soós István 45
Sopron (H) 24, 188, 189, 191
Sóvár → Solivar
Sowowado (PL) 367
Söjtör (H) 12
Sőregi Zoltán 313
Sörös Pongrác 219, 224
Spach, Franciscus 157
Spalato → Split
Spanyolország 295, 383

Speyr (A) 365
Spielmann József 57, 82
Spiller, Blasius 400
Spinoza, Benedictus (1632–1677) 99
Spiš (Szepesség, Zips, [tájegység] SK) 75
Spišská Kapitula (Szepeskáptalan, SK) 364, 373
Spišské Podhradie (Szepesváralja, SK) 116
Spišský hrad/ Spišská Podhradie (Szepesvár, SK) 373
Spitzbergák → Svalbard
Split (Spalato, HR) 90
Sprengen, Anton 395
Stadtschlaining (Schlaining, Szalónak, A) 10
Stájerország → Steiermark
Stampiep, Calixtus 391
Stamprechs, Leonard 369
Stano, Elzbieta 69
Stari Salankemen (Szalánkemén, SRB) 120
Starkey, George 74
Štefanec, Nataša 8, 17
Steger, Raphael 382, 386, 392–394
Steiermark (tartomány, A) 102, 105, 392
Steinmeyer, Elias von 57, 61, 66, 69, 73, 76, 82
Steller Tamás 96, 97
Steller, Michael 364
Stenner, Friedrich 61, 76, 82
Stephen, Leslie 79
Stern, David Grigorjevics 228, 235, 257, 275, 282
Štítnik (Csetnek, SK) 185, 186
Stock, Peter 399
Stolleis, Michael 405
Storn, Conrad 389
Stöckh, Georg 397, 399
Stöckhl, Georg → Stöckh, Georg
Strasbourg (Strassburg, F) 77, 78
Strassburg → Strasbourg
Strasser Ernő 245, 248
Strasser, Alexander 398
Strasser, Wolf 400
Strattmann, Theodor Althet Heinrich von (mh. 1693) 118, 120, 121
Strauss, Walter L. 8, 17
Strečno (Sztrecsény, SK) 123, 351, 370
Strein, Hans 31
Strein, János Reinhardt 20
Stresa 284
Strømstad, Poul 407
Stubach 366

Sturbitz, Matthias 393
 Šturovo (Párkány, SK) 85, 88
 Sučany (Szucsány, SK) 116, 123, 348, 349
 Suciú de Sus (Felsőszőcs, RO) 114
 Suess, Bartolomeus 382, 383, 385
 Suess, Mattheus 394, 397
 Suessen → Suess
 Súľov-Hradná (Szülővára, Szulyóvárálja, SK) 124, 193
 Sumanszkaja 230
 Sussn → Suess
 Sükő → Cireşeni
 Sümeg (H) 160
 Süsskind, Heinrich 296, 299, 300–302, 304, 305, 307–309
 Svájc 265
 Svalbard (Spitzbergák, N) 263
 Svätý Jur (Szentgyörgy, Pozsonyszentgyörgy, SK) 185
 Svédország 96, 97
 Syeraczky, Jacobus 393
 Sylvius, Franciscus → Boë, Frans de le
Szabados József 338
Szabó András 19
Szabó András Péter 19, 43, 55
Szabó Jolán 45
Szabó Károly 17, 81
 Szabó Lőrinc 273
Szabó Miklós 59, 61, 65, 68, 69, 73, 76, 82
Szabó Péter 19, 47, 315, 317, 336, 360
 Szacsal → Sácel
 Szádvár (SK) 371
Szakály Ferenc 42, 52
 Szakolca → Skalica
 Szaladin szultán → Szaláh ad-Din Juszuf ibn Ajjúb
 Szaláh ad-Din Juszuf ibn Ajjúb (1137/38–1193) 117
 Szalánkemén → Stari Salankemen
Szalárdi János 48, 52
 Szálasi Ferenc 325, 327, 332, 343, 350
 Szalonta → Salonta
 Szamosújvár → Gherla
 Szamuely Tibor 248
Számveber Norbert 317, 360
 Szapolyai István nádor 366
 Szász István 162
 Szász József dr. 343
 Szászivánfalva → Ighişu Nou
Szathmáry László 57, 62, 63, 65, 82
 Szatmár → Satu Mare

Száva Judit 164
 Száva Mihály 153, 162, 163
Száva Tibor Sándor 163, 177
 Széchényi György (1592–1695) 117
 Szécsény (H) 25, 28
Szegedi Edit 65, 82
 Székely Mózes 25
 Szekeres István 319, 323
Szekfü Gyula 44, 45
 Széki András 28
Szelestei N. László 19, 39, 192, 207
 Szeliste → Nizsne Szeliscse
 Zenc → Senec
 Szentgyörgy → Svätý Jur
Szentmártoni Szabó Géza 110, 125, 409
 Szentmiklós → Liptovský Mikuláš
 Szentmiklósvágás (ma Selmecebányához tartozik, SK) 375
 Szentpétervár (Leningrád, RUS) 250
 Szepesföld 164
 Szepeskáptalan → Spišská Kapitula
 Szepesség → Spiš
 Szepesvár(alja) → Spišský hrad/ Spišská Podhradie
 Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 248, 280
 Szerednye → Szerednyovo
 Szerednyovo (Szerednye, UA) 115
 Szerencs (H) 39
 Szernye → Serne
 Szibéria (tájegység) 245, 259
 Sziget → Sighetul Marmăţiei
 Szigetvár (H) 9, 14
 Szilágycseh → Cehu Silvaniei
Szilágyi Sándor 21, 22, 31, 32, 34, 45, 50, 52, 125
Szilasi László 110, 125
 Szilézia 378
 Szilvási István 105
 Szinán pasa 20–23, 32–35
 Szinán, mohácsi bég 7, 12, 13
Szinnyei József 65, 82, 153, 177
 Szkopje (MK) 90
 Szlovákia 283, 313, 339, 349, 354
 Szobránc → Sobrance
 Szolnok (H) 253
 Szolomonove (Tiszasalamon, UA) 329, 330, 332–334
 Szombathely (H) 26
 Szombathelyi Ferenc, vitéz 319
 Szomolnok → Smolník
 Szovjet-Oroszország 244

Szovjetunió 225–227, 229, 232, 235–239,
241–243, 245, 247, 249–251, 254,
255, 258, 259, 267, 268, 272, 283, 284,
288, 298, 306, 314–316, 354
Szöcs Mihály 122
Szöllősvégardó → Pidvinohragyiv
Sztálin, Joszif Visszarionovics 228, 242,
243, 305, 306, 314, 329, 348, 354
Sztaniszló → Ivano-Frankovszk
Sztójay Döme 313
Sztomonjakov, Borisz Szpiridonovics 235,
247, 255, 264, 272
Sztrecsény → Strečno
Sztrij (UA) 314
Szucsány → Sučany
Szulyó → Súľov-Hradná
Szulyovszky (Syrmiensis) András 193
Szulyovszky (Syrmiensis) Teodóz 193
Szulyovszky Gáspár 193
Szunyogh Kata 132
Szuric, Jakov Zaharovics 233
Sziics László 290
Sziics Pál 30
Szülővára → Súľov-Hradná
Taingel, Peter 395, 400
Tajov → Tajova
Tajova (Tajov, SK) 394
Takácsy-Nagy József, vitéz 326
Tamási Áron 229, 273, 274
Tändl, Valentin 383
Tapolcsány → Topoľčany
Tar Attila 188, 196, 199, 201, 203, 204,
207
Taracköz → Tereszva
Targowa (?) 315
Târgu Mureș (Marosvásárhely, RO) 26, 175
Tárnava (Küküllő, RO) 116
Tarnóc Márton 40, 41, 45
Tarnovicz → Liptovský Trnoves
Tatár-hágó 316, 318
Tatarov → Tatarow
Tatarow (Tatarov, UA) 316, 318
Tauchner, Georg 397–400
Tausch, Christophoro 150
Técső → Tyacsiv
Tegzes Miklós 337, 342, 344
Telciu (Telcs, RO) 122
Telcs → Telciu
Teleki Anna Erzsébet 163
Teleki Éva Mária Heléna 163
Teleki Mihály 69, 109, 110, 115

Teleki Pál 166
Teleki Pálné Haller Borbála 165
Teleki Tamás 167
Telki → Telkibánya
Telkibánya (H) 334, 366
Temesvár → Timișoara
Teplice → Wýhňanské-Teplice
Tereszva (Taracköz, UA) 115, 321, 323
Térfy Gyula 290
Ternove (Kökényes, UA) 115
Teschen 383, 389, 391, 397, 399
Tetzl, Galenus 69
Tetzl, Johann Jakob (1623–1667) 68, 69
Thaingl, Peter → Taingel, Peter
Thaly Kálmán 47, 50, 52
Thanhausen, Christoph von 400
Tharczay János 365
'T Hart, Marjolein, 361, 405
Thayow → Tajov
Thelkho, Liehardt 369
Themar (D) 58
Thököly Éva 111, 112
Thököly Imre (1657–1705) 86, 113
Thököly Kata 111, 112
Thököly Mária 111, 112
Thurn und Vlassasina, Franz Ulrich von
(1629–1695) császári diplomata 88
Thury Ferenc 20
Thurzó Elek 368
Thurzó Ferenc 392, 393
Thurzó György 40, 193, 362, 364, 365
Thurzó János, bethlenfalvi, krakkói taná-
csos 364, 365, 373
Thurzó Judit 117
Tilemann, Johannes 68–72, 74, 75
Tilly, Charles 361, 404, 405, 407
Timișoara (Temesvár, RO) 25
Timkó Zoltán 230, 236, 238, 265
Tinkovicz János 105
Tirol 378, 402
Tirol, Hans 369
Tišina (Tissina, Csendlak, SLO) 185, 186
Tisó, Josef 339
Tissina → Tišina
Tisza (folyó) 314, 318, 319, 321–323, 326,
331–334
Tizzasalamon → Szolomonove
Tiszaújlak → Vilok
Tiszov (?) 359
Tlber, Eberhad 366
Tobruk (LAR) 320

Tokaj (H) 26, 41, 158, , 334
 Tolcsva (H) 160
Tolnai Gábor 125
 Toma Katalin 209
 Tomka Szászky János (1692–1762) 192, 194, 207, 208
Tonk Sándor 59, 61, 65, 68, 69, 73, 76, 82
 Topol'any (Topolya, SK) 122
 Topol'čany (Tapolcsány, SK) 117
 Topolya (folyó) 116
 Topolya → Topol'any
 Toppeltinus, Laurentius → Töppelt, Lorenz
 Torda → Turda
 Torda Zsigmond 377, 400
 Torma Jozefa 171
 Torma Miklós 164
 Torna → Turňa nad Bodvou
 Tornyosi Tamás 150
 Tornyosnémeti (H) 335
 Toroczkói Péter 374
 Tótfalusi Kis Miklós 95
Tóth Gergely 179, 190, 192, 207, 208
Tóth István György 129, 130, 143
 Tóth Krisztina 51
 Töketerebes → Trebišov
 Töppelt, Lorenz 55–60, 65, 68, 72, 73, 75
Török Enikő 190, 192, 207, 208
 Török István, enyingi 11
 Török Katalin, enyingi 26
 Törökország 233, 244, 261
 Törös János magyar kamarai tanácsos (mh. 1652) 47, 48
 Trapp, Hans 383
 Trauiger, Andreas 401
Trausch, Joseph 59, 61, 65, 68, 76, 79, 82
 Trautmannsdorff, Hans Friedrich von 7, 11
 Trebišov (Töketerebes, SK) 335
 Trenčín (Trencsén, SK) 25, 111, 127, 138, 188, 399
 Trenčinská Teplá (Trencsényi fürdő, SK) 123
 Trencsén → Trenčín
 Trencsényi fürdők → Trenčinská Teplá
 Trew, Christoph Jakob (1695–1769) 55
 Trnava (Nagyszombat, SK) 117, 191
 Trockij, Lev 242, 243
Trócsányi Zsolt 26, 27, 45, 50, 52
 Tröster, Johannes 64, 76

Tuhacsevszkij, Mihail 259
Turbuly Éva 7, 16
 Turčianske Kľačany (Túrócplatinca, SK) 348
 Turda (Torda, RO) 149
 Turdosin → Tvrdošin
 Turňa nad Bodvou (Torna, SK) 366
 Túrócplatinca → Turčianske Kľačany
 Turócszentmárton → Martin
 Turri, Christoph von 367
Tusor Péter 209, 224
 Tübingen (D) 188, 196
Tüdős S. Kinga 45
 Túrje (H) 159
 Tvrdošin (Turdosin, SK) 370
 Tyacsiv (Tecső, UA) 321, 365
 Tyler, Royall 287
 Uhlyarik Jenő 347
 Újbánya → Nová Baňa
 Újvár → Érsekújvár
 Ukrajna 258
 Ularich Pál → Uhlyarik Jenő
 Ulászló, II. (Jagelló), magyar király (1490–1516) 364, 365
 Ulbricht, Walter 296
 Ulm (D) 69, 397
 Umanszkij, Konsztantyin Alekszandrovics 282
 Ungarn → Magyarország
Ungureanu, M. R. 289
 Ungvár → Uzshorod
 Uppsala (S) 120
 Urievics, Alekszandr 250
 Úrmező → Ruszke Pole
 Ursula, Ulrich Ehring özvegye 375
 Utrecht (NL) 95, 96
 Uzi János 34
 Uzlovoje → Bative
Uzunçarlıh, İsmail Hakki 85, 93
 Uzshorod (Ungvár, UA) 115, 328, 336
 Überlacher, Anton 151
V. *Windisch Éva* 79
 Vác (H) 32, 309
 Vadna (H) 7
 Vadu Izei (Farkasrév, RO) 122
 Vágbeszterce → Považská Bystrica
 Vágó Gábor 151
 Vágújhely → Nová Mesto nad Váhom
 Valašské Meziříčí (Vallas-Meseritz, CZ) 355
 Vallas-Meseritz → Valašské Meziříčí

Valona → Vlorë
Vámbéry Ármin 230
Vámbéry Rusztem 230, 244, 245, 248,
250, 251, 257, 266, 270, 271, 289
Vámszer Márta 42
Váncsfalu → Oncești
Vándor László 7, 9, 11, 17
Várad → Oradea
Várad Árpád 337, 342
Várday Pál 31
Várday Pál esztergomi érsek 369, 370
Varga András 82
Varga Éva Mária 225, 292
Varga Imre 125
Varga István 321
Vári (Vári, UA) 115
Vári → Vari
Varín (Varin, SK) 123
Varin → Varín
Varsó → Warszawa
Vas László 377
Vas Zoltán 290
Vass György (czegei) 110
Vass László (czegei) 110
Vättich → Wuttich
Vaughan, Thomas 74
Veér Sándor 167
Végles → Viglaš
Vekérdi József 16, 107
Veľka Cierna (Nagybitke, SK) 349, 353
Veľky Ripňany (Nagyrépény, SK) 117
Velence → Venezia
Velencei Köztársaság 78, 85, 86, 88
Vélez, Fernando Joaquín de Zúñiga-
Requesens y de Toledo, marqués de
los (mh. 1693) 105
Veľká Ida (Nagyida, SK) 336
Velyka Dobron (Nagydobrony, UA) 327
Venásch Eszter 19
Vencel 115
Venezia (Velence, I) 68–72, 77
Verancsics Antal, egri püspök 393
Vereckei-hágó (UA) 314
Veress Endre 22, 27, 45, 56, 59, 61, 67,
69, 77, 83
Veress Ferenc 150, 177
Vergne, Gabriel Joseph de la, comte de
Guilleragues, francia diplomata 86
Verhnyij Koropec (Kerepec, UA) 122
Verseg (H) 158
Verus, Ioannes Baptista 78, 83

Vesztenice → Dolná Vestenice
Vichodna → Východná
Vida Tivadar 83
Vidonin (CZ) 359
Viglaš (Végles, SK) 388, 396
Vigo, Johann de 61
Vișoara (Hondorf, Csatófalva, RO) 121
Villach (A) 379, 384, 387
Vilmos, III. (Orániai) herceg, majd angol
király (1689–1702) 86
Vilok (Tiszaújlak, UA) 326
Vinohrady (Nagyszőlős, UA) 326
Vintu de Jos (Alvinc, RO) 127
Vischl, Hans 373
Visegrád (H) 20
Vitnyédi István 103
Vízakna → Ocna Sibiului
Vlachovič, Jozef 363, 407
Vlachovo (Oláhpaták, SK) 341
Vlachy (Bertalanfalu, SK) 123
Vlagyimir, I., kijevi rusz uralkodó (980–
1015) 263–264
Vlorë (Valona, AL) 91
Vocelka, Karl 403
Voetius, Gisbertus (1589–1676) 95
Volkamer, Johann Chistoph (1644–1720)
72
Volkamer, Johann Georg 55, 57–62, 64–
78
Voltelini, Hans 361, 407
Vomuth János 116
Vorstius, Adolpus 76
Vozár, Jozsef 363, 407
Vrútky (Ruttka, SK) 348–350
Východná (Vichodna, SK) 123
Vysloužil, Jan 403
Waal, Oswald 385
Wagner, Ernst 68, 76, 83
Waldheim főkamrás 113, 118, 121
Waldtman → 388
Waligóra, Marian 409
Wangenheim, Gustaw 293
Warszawa (Varsó, PL) 282
Washington (USA) 280
Wass György 69
Wassergraf, Lorenz 398
Weber → Wiatrek
Wedel (D) 78
Weinberger (Vas) Zoltán 236
Weinert, Erich 293
Weißenburg (D) 58, 60

- Weitting, Jacob 393
 Welsler, Hans 363, 373 392
 Werdenburg 119
 Werder, Joseph 156
 Werner Balázs 391, 397
 Werner György 366, 370, 372–374, 377
 Wertheim (D) 69
Weszprémi István 69, 83
 Wiatrek, Heinrich 301, 310
 Wien (Bécs, A) 24, 26, 31, 61, 73, 75, 85–88, 109, 111–114, 118, 120, 153, 156, 172–174, 188–190, 209, 218–223, 227, 232–235, 237, 241, 245, 280, 281, 349, 365–370, 372–393, 395–402
 Wiener Neustadt (Bécs, A) 367
 Wilhelm (VI.) hessen-kasseli tartománygróf 59
Will, Georg Andreas 83
 Willard, Marcel 266
 Willerstorfer József 249
 Winkler, Johann 169
 Wisner, Joachim 377
 Wittenberg (D) 59, 66
 Wolf, Friedrich 293
 Wolfau (Farkasfalu, A) 118
 Wolff Károly 262
 Wolffenbüttel (D) 8
 Woytza, bánya 384, 389
 Wöber, Johann Adam, az Udvari Haditanács kancelláriájának vezetője 90
 Wörly, Josias 8
 Wrocław (Boroszló, PL) 382
 Wunsiedel (D) 56
 Wurzbach, Jakob 399
Wurzbach. Constant von 87, 93
 Wuttich, Johannes 65, 66
 Wýhňanské-Teplice (Teplice, SK) 272
 Yanoshi (Jánosi, UA) 327
 Zabler Illés 198
 Záborszky Jakab 192
 Záhony (H) 331–333
 Zakariás Antalné Szentipitéri Katalin 170
 Zakariás Antónia 170
 Zakariás Kristófné Szentpéteri Borbára 152, 170
 Zalău (Zilah, RO) 26
 Zalka Máté 295
 Zalkind, Goracij Abramovics 231, 234
 Zaporozsje (UA) 89
 Žarnovica (Zsarnóca, SK) 397
 Zay Ferenc 393
 Zay Krisztina 123
 Zaz, Joannes 364
 Zborowski Erzsébet 409
 Zborowsky, Samuel 410
Zedler, Johann-Heinrich 88, 90, 93
 Zeki Károly 155
 Zelckleing, Wilhelm zu 366
 Zemianska Dedina (Nemesdedina, SKI) 159
 Zemlja Franca Ioszifa (Ferenc József-föld, RUS) 263
 Zichy János 191, 262
 Žierotinsky, Peter 364
 Zilah → Zalău
 Zilahy Lajos 273, 274, 287
 Žilina (Zsolna, SK) 349
 Zimmermann, Urban 399
Zinkeisen, Johann Wilhelm 85, 93
 Zinovjev, Grigorij 242, 243
 Zinovjev, Grigorij Jevszejevics 305
 Zittau (D) 66
 Zlatá Baňa (Offenbánya, Aranyosbánya, SK) 374
 Zlatá Idka (AranyIda, SK) 338, 366
 Zólyom → Zvolen
 Zólyomlipcse → Slovenská Lupča
 Zrínyi Dóra 10
 Zrínyi György (1549–1603) 7, 8, 10, 11, 13
 Zrínyi Miklós (1508 k.–1566) 8, 388
 Zrínyi Miklós (1620–1664) 47, 110
 Zürich (CH) 7, 8, 96, 97
 Zvolen (Zólyom, SK) 185, 186, 343, 379, 385, 388, 391, 399
 Zsarnóca → Žarnovica
 Zsigmond (Luxemburg), magyar király (1387–1437) 365, 366
 Zsigmond Ágost, II. (Jagelló) lengyel király (1548–1574) 382
 Zsolna → Žilina

A Lymbus.
**Magyarságtudományi Forrásközlemények
című évkönyv szerkesztőségének kérései**

1. Az átírás szabályai

a. Általános (minden nyelvű szövegre vonatkozó)

I. A fejléc:

- a. A forrásokot Times New Roman betűtípussal közöljük
- b. A címet 11 pt méretű betűvel, vastagon szedjük
- c. A dátumot, helyet 11 pt méretű betűvel, szintén vastagon
- d. A levéltári jelzetet 11 pt méretű betűvel, normál módon szedjük
- e. Mindezeket a forrás előtt középre rendezzük

II. A regeszta

- a. A regeszta az előbbieket követi (ennek elkészítési szabályait ld. lent)

III. A szöveg

- a. A szövegeket elsősorban eredeti nyelven tesszük közzé, különösen fontos források, illetve ritka nyelvek esetében magyar nyelvű fordításban is.
- b. A szövegkritikai jegyzetek lábjegyzetbe kerülnek, kis római számokkal jelezzük őket. A római számot a kérdéses szövegrész végéhez szúrjuk be. Amennyiben betoldásról van szó, akkor azt a következőképpen jelezzük:

„Der Pascha von Ofen ließ den Gesandten^{xv} spießen.”

Lábjegyzetben:

^{xv} *Beszúrva: ließ den Gesandten*

- c. A magyarázó jegyzetek szintén lábjegyzetben jelennek meg, arab számokkal jelezzük őket.
- d. Mind a szövegkritikai, mind a magyarázó jegyzetek esetében azok számozását közleményenként újra kezdjük.
- e. A szövegkritikai és a magyarázó jegyzetek is a lap aljára kerülnek, de elkülönítve egymástól. A magyarázó jegyzetek (arab számokkal) követik egymást, majd sorköz következik, és ezután jönnek a szövegkritikai jegyzetek (római számokkal).

1

2

3

xv

xvi

- f. A kéziratos forrás valamennyi paleográfiai és hangjelölési sajátosságát a magyar nyelvű írásbeliség jellege miatt nyomtatásban visszaadni nem lehet. A teljes paleográfiai és betűhűség reprodukálásra a

fakszimilében való közlés az egyetlen megoldás. Az átírás mindig értelmezést is jelent, ezért jelen kötet szerkesztői a forrásokat minél jobban az adott nyelv **ma** érvényben lévő helyesírási szabályaihoz kívánják közelíteni.

- g. A rövidítések feloldásáról
 - i. A közismert, gyakran előforduló rövidítéseket elegendő az első alkalommal feloldani, azt követően a rövidítés megtartható.
 - ii. A rövidítések feloldása []-ben történik. A zárójelen belül a mai helyesírási norma alkalmazandó.
- h. A dátumot az eredeti, szövegű formájában kell megtartani. A rövidítés(eke)t az f. pontnak megfelelően feloldani.
- i. Ha az eredeti szövegből a közreadó kihagy részeket, azokat kerek zárójelbe tett három ponttal (...) jelölje.
- j. Ha a szövegben folytonossági hiány van, vagy olvashatatlan részek, akkor az szögletes zárójelbe tett három középső vonallal jelöljük [---]. Ebben az esetben szövegkritikai lábjegyzetben adjuk meg a hiány okát és méretét.
- k. Bizonytalanul olvasott vagy feloldott szó esetében a bizonytalanságot szögletes zárójelbe tett kérdőjellel jelezzük. [?]
- l. *Számok átírása:* a mennyiséget kifejező számokat, a pénzösszegeket, dátumokat mindig arab számokkal írjuk, még akkor is, ha az eredetiben azok római számmal szerepelnek.
- m. *Aláhúzások, kiemelések:* Az eredeti forrásban aláhúzott szövegrészeket dőlttel, a más módon kiemelteket ritkítással jelöljük.
- n. Az eredeti szövegben esetlegesen chifrírozott részeket < >-ben oldjuk fel.
- o. A szövegben szereplő idézeteket, mástól (nem a szöveg szerzőjétől) származó mondatokat idézőjelbe tesszük. Az idézőjel tételének gyakorlata az adott nyelv **mai** helyesírásának megfelelően történik.
- p. A mai nyelv által már nem használt (ezért nehezen értelmezhető) szavakat lábjegyzet formájában meg kell magyarázni.
- q. Az elválasztásban az adott nyelv mai helyesírása szerint kell eljárni.
- r. A *lásd* kifejezést *ld.*-ként rövidítjük.
- s. A *szerkesztő, főszerkesztő* rövidítése: *Szerk.*
- t. A *például* rövidítése: *pl.*
- u. Amennyiben *lábjegyzetre* hivatkozunk, annak rövidítése: *lj.*
- v. A szövegben szereplő tulajdonneveket betűhíven írjuk át.
- w. A levéltári források levéltári és raktári jelzetét is megadjuk.

b. Magyar nyelvű forrásszövegek esetén:

- I. A forrásközlés modern módszere megkívánja, hogy a szövegek átírásánál a korhű helyett a modern átírás módszerét válasszuk, azaz a mai beszédnek és helyesírásnak megfelelőt.
- II. Az idézeteket, mástól (nem a szerzőtől származó) közléseket idézőjelbe kell tenni. („ ”)

c. Latin nyelvű forrásszövegek közlése esetén:

- I. A latin nyelvű szövegek esetében is szem előtt kell tartani, hogy a kiadásra kerülő források egyszerűen, könnyen és jól olvashatók legyenek. Felesleges jelekkel nem akadályozhatjuk a szöveg felhasználhatóságát, áttekinthetőségét.
- II. Itt sem törekedhetünk a mellékjeles, ma már – a laikus olvasók és a művelt nagyközönség számára egyaránt – értelmezhetetlen szövegforma megtartására.
 - a. Az **u** és **v**, valamint az **i** és **j** betűket hangértéküknek megfelelően írjuk át.
 - b. A **ÿ** helyett annak hangértékének megfelelően **i** vagy **ii** használandó.
 - c. Az **æ** megtartandó.
 - d. Nagy kezdőbetűt csak a következő esetekben használunk:
 - i. Mondat elején
 - ii. Tulajdonneveknél
 - iii. Dátumban használatos ünnepek és hónapok nevénel
 - iv. Intézmények nevénel
 - v. Az uralkodói többes szám névmásainál
 - vi. Az uralkodói állandó jelzős szerkezetek esetében (*Sacratissima Majestas*)
 - vii. A megszólításoknál (*Illustrissima Dominatio Vest-ra*)
- III. A szavak egybe és különírásánál a szövegghűség tartandó meg.
- IV. A latin szövegekben lévő idegen nyelvű szavakat (magyar vagy más idegen nyelv) betűhíven kell közölni.
 - V. A központosítást és az írásjeleket az értelemnek megfelelően kell kitenni. A túl hosszú mondatokat pontos vesszővel, kettősponttal, gondolatjelekkel stb. tagolni kell, hogy ezáltal a tartalom jobban követhetővé, érthetővé váljon.
- VI. A szöveg tagolása: Ha az eredeti szöveg bekezdései értelmileg jól követhetők, megtartandók. Abban az esetben, ha a bekezdések túl hosszúak, tagolatlanok, vagy a tárgyi összefüggés másképpen kívánja, lehet azokat módosítani, értelem szerinti bekezdésekké alakítani.
- VII. A nyilvánvaló tollhibákat, íráshibákat megjegyzés nélkül ki lehet javítani. A nagyobb, értelemzavaró és nyelvtani hibákat, szórendi tévedéseket kijavítva közöljük, de ebben az esetben szövegkritikai lábjegyzetben közzé tesszük az eredetit.
- VIII. Szokatlan formában írt nevekre vagy kifejezésekre szögletes zárójelbe tett felkiáltójellel hívjuk fel a figyelmet, így jelöljük, hogy nem sajtóhibáról vagy olvasati hibáról van szó. [!]
- IX. A forrásokban eredetileg több szóból alkotott, illetve rövidítésszerűen összevont szóformáknál, melyek ma már önálló szavakká váltak, eredeti alakjukban hagyjuk meg, nem oldjuk fel őket. (*judhium, incatus*)
- X. Az idézeteket, mástól (nem a szerzőtől származó) közléseket idézőjelbe kell tenni. („ ”)

d. Német nyelvű forrásszövegek közlése esetén:

I. A német nyelvű források esetén erőteljesen különbséget kell tenni a XVI–XVII. századi, valamint a későbbi források között. Ennek oka, hogy az első korszakban még nem írták következetesen nagy kezdőbetűvel a főneveket.

a. Kora újkorai német nyelvű források közlése:

- i. A hosszú magánhangzókat meghagyjuk.
 - ii. Az **ä, ö, ü** betűket megtartjuk. Ha ezeket a forrás írója **ae, oe, ue** alakban használta, átírjuk mai helyesírás szerint.
 - iii. Csak a tulajdonneveket, megszólításokat, az uralkodói többes számot és az intézmények nevét, valamint a mondat kezdőbetűjét írjuk nagybetűkkel.
 - iv. Az **i, j, u, v** és **w** betűket hangértéküknek megfelelően adjuk vissza, kivétel az olyan hangzókapcsolatok, amikor az egyediség a kézre jellemző. (*treu* helyett következetesen *threw*)
 - v. A tulajdonneveket és az idegen szavakat a szövegűségnek megfelelően adjuk vissza.
 - vi. A **ÿ** helyett hangértékének megfelelően **y**-t vagy **ii**-t írunk.
 - vii. A mássalhangzóknál a kettőzést – kivétel szó elején – megtartjuk. (*ffern* → *fern*, *de Hoff*)
 - viii. Hosszú és kerek **s** között nem teszünk különbséget.
 - ix. A **ß**-et megtartjuk.
 - x. Az egybe és különírást a forrásoknak megfelelően tesszük közzé.
 - xi. A számok esetében a tőszámnevek után tett pontot a közlésben nem adjuk vissza.
 - xii. A központosásnál a mai helyesírási szabályokat kell figyelembe venni, és ennek megfelelően (az értelmezést segítő módon) központosítani.
 - xiii. A rövidítéseket és ligatúrákat feloldjuk.
- II. A későbbi (XVIII. századtól) iratok esetében az előbbiek érvényesek egy kivétellel. Ebben a korszakban már érdemes minden főnevet (a mai helyesírásnak megfelelően) nagy kezdőbetűvel írni.
- III. Az idézeteket, mástól (nem a szerzőtől származó) közléseket idézőjelbe kell tenni. (“ ”)

e. Olasz nyelvű forrásszövegek közlése esetén:

- I. A modern átírás módszerét választottuk, azaz a mai beszédnek és helyesírásnak megfelelőt.
- II. A mai helyesírási gyakorlattól eltérően egybe vagy különírt szóalakokat a mai gyakorlatnak megfelelően kell írni. (*alquale* → *al quale*, *perche* → *perché*)
- III. **j** helyett **i**, **ij** helyett **ii** áll.
- IV. Minden rövidítést és ligatúrát fel kell oldani. A gyakran használt rövidítéseket természetesen csak az első alkalommal. A gyakran használt – emiatt csak egyszer feloldott – rövidítéseknél a rövidített formát mindig egy sorba kell írni. (*S.ua M.tà*, nem pedig *S.^{ua} M.^{tà})*

- V. A hangsúlyjeleket a mai helyesírásnak megfelelően tesszük ki vagy távolítjuk el. Hangsúlyjelet teszünk:
 - a. Minden véghangsúlyos szónál (*felicità*)
 - b. Minden diftongusra végződő, egy szótagból álló szónál (*più, già*)
 - c. Olyan egy szótagból álló szavaknál, amelyeknél a hangsúlyjel elhagyása értelmi változást idéz elő. (*piu* és *più, ne* és *nè*)
- VI. Az aposztrófok szerepéről: az aposztrófokat a mai nyelvnek megfelelően kell kitenni, hiányzó aposztrófokat pótolni, feleslegeseket törölni kell.
- VII. A kis és nagybetűs írást a mai olasz helyesírásnak megfelelően kell alkalmazni.
- VIII. A központosítást a mai olasz helyesírásnak megfelelően, értelemszerűen kell alkalmazni, ezzel is segítve az olvasót a szöveg értelmezésében.
- IX. Az idézeteket, mástól (nem a szerzőtől származó) közléseket idézőjelbe kell tenni. (“ ”)

f. Francia nyelvű forrásközlések esetén:

- I. A szövegeket a mai helyesírás szerint, de a korabeli specifikus jegyek megtartásával kell visszaadni.
- II. Az **i, j, u** és **v** hangokat mai hangértéküknek megfelelően kell visszaadni.
- III. A szövegekben gyakran következtlenül használt **s** és **c** betűket a mai gyakorlatnak megfelelően kell alkalmazni. (hogyan **ce** és **se**, a **ces** és a **ses**, valamint a **c'est** és a **s'est** megkülönböztethetővé váljon)
- IV. A **ç** betűket a mai helyesírás szerint adjuk vissza. Abban az esetben azonban, ha a korabeli szövegben egy **e** betoldásával megkerülték a **ç** alkalmazását, akkor a szövegbeli alakot tartjuk meg. (*recu* helyett *reçu*, de *receu*)
- V. A szavak egybe és különírásakor a forrás szabályait kell követni, kivétel, ha ez az értelmezést gátolja.
- VI. Minden ligatúrát és rövidítést fel kell oldani. (Erre vonatkozólag ld. fent az általános szabályokat)
- VII. Az ékezeteket és hangsúlyjeleket a mai gyakorlatnak megfelelően alkalmazzuk. Hiány esetén kiteszük, felesleges kitétele esetén töröljük. Abban az esetben azonban, ha a szerző „megkerülte” az ékezet kitételét, nem szabad kitenni. (*état* helyett *estat*, *dérèglement* helyett *desreiglement*)
- VIII. Az aposztrófot a mai szabályoknak megfelelően tesszük ki az **a**, az **e** és az **i** hangok előtt. (*lavis* helyett *l'avis*, *sest* helyett *s'est*)
- IX. A kis- és nagybetűs írás a mai helyesírás követi. A mai helyesírás a következő esetekben alkalmazza a nagybetűs írást:
 - a. Személy- és tulajdonnevek
 - b. Népnevek, földrajzi-topográfiai elnevezések
 - c. Isten, Szűz Mária és a szentek jelzővel történő megjelölése esetén a jelzőt is nagybetűvel kell írni. (*le Très-Haut*)
 - d. Az ünnepek nevei
 - e. Bizonyos államisághoz és vallásossághoz kapcsolódó fogalmak esetén (*le Conseil de la Couronne, l'Église*)

- X. A mai helyesírás szabályai szerint a rangokat még megszólítás esetén sem kell nagy kezdőbetűvel írni. A francia szabályzatok azonban megengedik, hogy erről a szöveg kiadója döntsön. Írhatja nagybetűvel is. (*M. le Duc d'Angoulesme, le Roi*)
- XI. A központosásnál a mai francia helyesírást és a szöveg értelmét kell figyelembe venni.
- XII. Az idézeteket, mástól (nem a szerzőtől származó) közléseket idézőjelbe kell tenni. (« ») A francia nyelvben az idézőjel kezdete után, illetve vége előtt szóköz áll.

2. A regeszták elkészítésének módja

A regesztákat a következők figyelembe vételével kell megírni:

- a. A regesztákat gondolati egységenként pontokba szedjük.
- b. Minden pont elé arab számmal írt sorszám kerül.
- c. Minden pont egy-egy mondat legyen.
- d. A mondat végére pont, azt követően gondolatjel kerül.
- e. A regesztapontokba a szövegben szereplő minden fontosabb tulajdonnevet, dátumot, eseményt fel kell venni.
- f. A regeszta rövid, tömör és jól érthető legyen. Betöltse azon funkcióját, hogy a szövegben való könnyebb tájékozódást segíti elő.
- g. A regesztapontok a szövegbe is belekerülnek. Az adott bekezdésre vonatkoztatva []-ben. → [1.] Ezzel segítjük az olvasót a keresésben.
- h. A regesztákat dőlt betűvel szedjük.

3. A személy- és helységnévmutató

- a. A személy- és helységnévmutató elkészítésénél is a könnyen kezelhetőség a legfőbb szempont.
- b. Minden a kötetben szereplő személy- és helységnevet fel kell venni.
- c. A szerző a kézirat leadásakor (a regesztákhoz úgyis elkészíti) adja át a főbb helység- és személynevek jegyzékét is.
- d. A személy- és helységnevek a magyar ABC-nek megfelelően kerülnek besorolásra. (*Pico della Mirandola* a *Mirandolához*)
- e. A személyneveket a családnév szerinti sorrendben soroljuk be. (*Mirandola, Pico della*)
- f. A helységneveknél a szövegben előforduló alak kerül besorolásra, de fel kell tüntetni mellette a történeti neveket, a ma használt nevet és annak az országnak a felségjelzését, ahol a helység ma található. (*Košice [SK]*)
- g. Ugyanakkor meg kell adni a magyar és a ma használt névénél is, utalójelzéssel az alakra, ahol bővebb magyarázat található. (*Kassa* → *Cassovia*, *Košice* → *Cassovia*)
- h. Abban az esetben, ha nagyobb földrajzi egységről (tájegység, folyó stb.) van szó, akkor röviden megadandó. (*Bretagna [Bretagne, tájegység Franciaországban]*)
- i. Abban az esetben, ha a helység ma már nem létezik, nem abban a formában létezik: rövid magyarázat adható. (*Cassandra [Cassandria, régi macedóniai város a Pallene félszigeten. Eleinte Potidacának nevezték. 1421-ben a velenceiek bevették. A Capo Canistro mellett feküdt.]*)

4. Jegyzetelés

A támogatott módszer az ún. szerző-évszám jegyzetelés. Eszerint a jegyzetekben csak az említett két adat jelenik meg, a teljes címleírást pedig a bibliográfia tartalmazza. Az oldalszám után nem szükséges „o.” vagy „p.” betűt tenni. A kiadót – amennyiben lehetséges – meg kell adni, de nem feltétlenül szükséges.

Pl.

A jegyzetben: RÁNKI, 1981. 55.

Az irodalomjegyzékben:

RÁNKI

1981 RÁNKI György: *Gazdaság és külpolitika*. Budapest, Magvető, 1981.

1988 RÁNKI György: *A Harmadik Birodalom árnyékában*. Budapest, Magvető, 1988.

Ez alól egyetlen kivételt a levéltári források jelentenek, melyekre a következőképpen hivatkozunk a jegyzetekben:

A forrás címe, [levél esetén: X levele Y-nak (Keltezés helye, időpontja.)]

Levéltári jelzet.

A támogatott bibliográfiai leírás:

a. hivatkozás egy szerző munkájára

RÖVIDÍTÉS

Kiadási év SZERZŐ: *A könyv címe* [kurzíválva]. Kötet száma. Kiadás száma. Kiadás helye, kiadó, kiadási év. (Sorozatcím sorozati szám)

pl.

KÖRÖSÉNYI

1993 KÖRÖSÉNYI András: *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, Századvég, 1993.

KOSÁRY

1994 KOSÁRY Domokos: *A Görgey-kérdés története*. 2. köt. Budapest, Osiris–Századvég, 1994.

megjegyzés: A szerzőknek mindig csak a vezetéknevét kell kiskapitálissal kiemelni.

b. hivatkozás egy szerkesztő által összeállított munkára:

RÖVIDÍTÉS

Kiadási év *A könyv címe* [kurzíválva]. Szerk. NÉV. Kiadás helye, kiadó, kiadási év.

pl.

RICHTER

1990 *Ellenzéki kerekasztal – portrévázlatok*. Szerk. RICHTER Anna. H. n., Ötlet, 1990.

MEZEY

1996

Magyar alkotmánytörténet. Szerk. MEZEY Barna. 2. kiad. Budapest, Osiris, 1996.

megjegyzés: Amennyiben egy adat nincs feltüntetve a könyvben, a szerzők használják a h. n. (helymegjelölés nélkül), é. n. (év nélkül), k. n. (kiadó nélkül) stb. rövidítéseket a hiány jelzésére. A „szerk.” rövidítést mindig a kötet nyelvén kell megadni. (ed., Hrsg. stb.)

c. hivatkozás egy tanulmánykötetben megjelent írásra:

RÖVIDÍTÉS

Kiadási év

A TANULMÁNY SZERZŐJE: A *tanulmány címe*. In: *A tanulmánykötet címe* [kurzíválva]. Szerk. A SZERKESZTŐ NEVE. Kiadás helye, kiadó, kiadás éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám.

pl.

OWEN

1993

OWEN, Bernard: *A szavazási mód hatásai és a kelet-európai választások*. In: *A többpártrendszerek kialakulása Kelet-Közép-Európában 1989–1992*. Szerk. BIHARI Mihály. [Budapest], Kossuth, 1993. 43–45.

LOMAX

1998

LOMAX, Bill: *A tranzitológia válsága. A kelet-európai változások és a tranzitológia elmélet*. In: *Rendszerváltás és társadalomkritika. Tanulmányok a kelet-európai átalakulás történetéből*. Szerk. KRAUSZ Tamás. Budapest, Napvilág, 1998. 307–308.

megjegyzés: Amennyiben egy, a könyvben fel nem tüntetett adatot ki lehet deríteni máshonnan, akkor [szögletes zárójellel] célszerű azt jelezni.

d. hivatkozás folyóiratban megjelenő tanulmányra:

RÖVIDÍTÉS

Megjelenési év

SZERZŐ: A *tanulmány címe*. In: *A folyóirat címe*, évfolyam. (Megjelenési év) Megjelenési szám. Oldalszám.

pl.

SZILÁGYI

1978

SZILÁGYI Domokos: *Az önismeret iskolája*. In: *Korunk*, 37. (1978) 2. sz. 116–117.

ACZÉL

1998

ACZÉL Endre: *A három (párt)vezér*. In: *Mozgó Világ*, 24. (1998) 4. sz. 45–48.

megjegyzés: Amennyiben a lap folyamatosan számozza oldalait egy évfolyamon belül, a megjelenési számot nem szükséges feltüntetni.

e. hivatkozás napilapban megjelenő cikke:

RÖVIDÍTÉS

Megjelenési év SZERZŐ: *A cikk címe*. In: *A napilap címe*, évfolyam. (Megjelenési dátum) Megjelenési szám. Oldalszám.

pl.

KUN

1998 KUN Miklós: *Sztálin árnyékában. „Pártutasításra nősültem...”*
In: *Magyar Nemzet*, 61. (1998. november 28.) 279. sz. 16.

CSAPODY

1999 CSAPODY Tamás: *Alezredes a fegyelmi bírák előtt*. In: *Magyar Hírlap*, 32. (1999. január 28.) 23. sz. 7.

megjegyzés: A bibliográfiákat célszerű forrásokra (kiadatlan és kiadott), valamint feldolgozásokra osztani, minden esetben fel kell tüntetni a felhasznált levéltári állagokat is.

A Lymbus korábbi számainak tartalomjegyzékei

2003

Közlemények

- 9 *Szentmártoni Szabó Géza*
Muthnoky Mihály végrendelete (1552)
- 15 *Szentmártoni Szabó Géza*
Gyarmati Balassa Ferenc epitáfiuma (1554)
- 19 *Fazekas István*
Négy levél Bocskai István bécsi és prágai tartózkodásához (1572, 1576)
- 25 *Flóra Ágnes*
Kolozsvári ötvösregesztrum (1549–1790)
- 75 *Sunkó Attila*
A Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent Levéltárának működésére vonatkozó iratok
- 111 *Tusor Péter*
Pázmány Péter esztergomi érsek levelei Rambaldo Collaltohoz (1621–1626)
- 117 *Koltai András*
Egy főúri lakodalom előkészületei (Esterházy László és Batthyány Eleonóra menyegzője Rohoncon 1650-ben)
- 137 *Szabó András Péter*
II. Rákóczi Györgynek poenitentiára való intetése – 1658 vége
- 151 *Kerekes Dóra*
Johann Christoph von Kindsberg konstantinápolyi császári követ hagyatéki leltára 1678-ból
- 181 *Herner János–Radics András*
Szennay Kastélynak Könyve
- 211 *Német S. Katalin*
Magyar diákok német éneke?

- 217 **Bujtás László Zsigmond**
Johannes van de Velde holland lelkész halála Magyarországon (1711)
- 245 **Szelestei N. László**
Báró Szentiványi József verse az 1757. évi nagykárolyi farsangról (*Adalék Janus Pannonius XVIII. századi ismeretéhez*)
- 273 **Gaál Bernadett**
Leopold Alois Hoffmann életrajza 1792-ből
- 285 **H. Kakucska Mária**
Révai Miklós ismeretlen levelei Orczy Lőrínchez
- 289 **Hubert Ildikó**
Simon József alkalmi éneke (1764)
- 307 **Csörsz Rumen István**
Erdélyi hazugságversek a XVIII–XIX. század fordulójáról
- 317 **Somogyi Gréta**
Barabás Miklós levelei a nagyenyedi kollégiumban
- 321 **Seres Attila**
„A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére eredménnyel tanítható” Források a moldvai magyarság anyanyelvű egyházi oktatási lehetőségeinek tanulmányozásához a XIX. század végén
- 351 **Szende László**
Adalék Tompa Ferenc közéleti tevékenységéhez

Közlemények

- 5 *Korpás Zoltán*
A spanyol Államtanács a mohácsi csatavesztésről
- 19 *Kruppa Tamás*
Az oszmánellenes szent háború eszméje és Erdély Girolamo Frachetta alkalmi műveinek tükrében
- 51 *Molnár Antal*
Három hódoltsági levél a Római Inkvizíció levéltárából
- 61 *Jankovics József*
Pázmány Péter végrendelete 1637-ből
- 71 *Kerekes Dóra*
Egy császári tolmács megfigyelései. Giorgio Cleronome magyarországi utazása 1664-ben
- 79 *Herner János–Orlowszky Géza*
Macskási Boldizsár levele Teleki Mihályhoz, a felesége hűtlenségéről
- 85 *Buchberger, Reinhard*
Conrad Fink von Finkenstein oszmán kém és futárának halálos ítélete
- 93 *Bujtás László Zsigmond*
Bethlen Miklós és a sárospatak–gyulafehérvári kollégium leideni stipendiuma (1703–1709)
- 123 *Czibula Katalin*
Szilágyi András protestáns prédikátor naplója
- 187 *Knapp Éva*
„De jaj keservimben Pennámat szalasztom” Magyarberényei báró Radák (II.) Ádámné, Kemény Druzsziána kesergő versei (1796–1808)
- 205 *Krisch András*
Jakob Wittman nagymartoni jegyző krónikája

Kutatási beszámolók

- 225 *Zakar Péter*
A császári királyi tábori püspökség bécsi ügyiratai
- 235 *Cseh Géza*
A Jászok történeti forrásai a Német Lovagrend Központi Levéltárában

249 Seres Attila

A két világháború közötti szovjet–magyar kapcsolatokra vonatkozó iratok az oroszországi levéltárakban

269 Baráth Magdolna

Beszámoló a Klebelsberg Kuno ösztöndíj támogatásával végzett kutatómunkáról

281 Garadnai Zoltán

Titkok és kincsek a francia Külügyminisztérium levéltárában

Közlemények

- 5 Bobory Dóra**
Felician Herberstein gyászbeszéde (1540–1590) stájer főúr rövid életrajza és magyar kapcsolatai David Reuss gyászbeszéde alapján
- 27 Kruppa Tamás**
Pasquale Bruti tolmács kalandos prágai követsége 1596-ban
- 49 Gömöri György**
A strassburgi akadémián tanuló XVI. századi magyarok album-bejegyzései
- 55 Molnár Antal**
Raguzai bencés misszionáriusok jelentése a hódolt Dél-Magyarországról (1606)
- 63 Dominkovits Péter**
Bethlen Gábor levelei Vas vármegye rendjeihez (1620)
- 73 Szelestei N. László**
Lindvay Márton Poenitentia tartó zsoltári
- 79 Bujtás László Zsigmond**
A megszabadítással kapcsolatos holland vonatkozású levelek a gályarab prédikátorok levéltárában (1676)
- 95 Nagy Levente**
„Bethlen Miklós nótái” Apor István naplója Bethlen Miklós 1704. évi peréről
- 129 Antal Beatrix**
Giambattista Guerrieri S.I., a *Collegium Germanicum et Hungaricum* rektorának levelei gróf Eszterházy Károly püspökhöz
- 141 Hubert Ildikó**
A hétéves háborúról szóló krónikásének újabb változatai
- 155 Sas Péter**
A kolozsvári egykori minorita, majd görög katolikus templom sírfeliratai
- 169 Czibula Katalin**
Metastasio *Temistocle* című drámája Kazinczy Ferenc állítólagos fordításában
- 207 Seres Attila**
Orosz levéltári források a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok történetéhez (1939)

Kutatási beszámolók

253 Kenyeres István

A bécsi Udvari Kamarai Levéltár (*Hofkammerarchiv*) *Gedenkbücher Österreich* magyar vonatkozású iratainak regesztái [61–64. köt. (1547–1550)]

295 Zakar Péter

A tábori püspökség felállításának előzményei a XVII–XVIII. században

355 Tóth Ferenc

Huszárok, diplomaták és kalandorok nyomában a francia levéltárakban és könyvtárakban. A XVIII. századi franciaországi emigráció könyvészeti és levéltári hagyatéka (1720–1815)

365 Majtényi György

„Magyar barátaink szívünk kapuján kopogtatnak” Magyar menekültek Ausztriában

375 Személy- és helységnévmutató

395 Szerkesztőségi kérések

405 Tartalomjegyzék

411 Szerzőink

Közlemények

- 5 Füreder Balázs**
Magyar torta tizenkét személyre
- 9 Pesti Brigitta**
Jesuita practica és *A Pápista Római Vallás*. Medgyesi Pál egy kötetéhez hozzáfűzött, kéziratos antijezsuitikák
- 31 Viskolcz Noémi**
„az Szegény Urnak és az Nagyságos familiának örök emlekezetire” Esterházy Miklós nádor *castrum doloris*ának történetéhez
- 41 Szabó András Péter**
Egy újabb adalék az *Innocentia Transylvanicae* megjelenését követő vitához
- 47 Németh S. Katalin**
Székely László verses önéletírása
- 99 Bujtás László Zsigmond**
Apáti Miklós egy ismeretlen verse a *Hortus Malabricus*ban (1689)
- 115 Kerekes Dóra**
Kémek vagy keresztény menekültek?
- 129 Nagy Zsuzsanna–Fodor Zsuzsanna**
Magyar főurak levelei a zágrábi püspökökhöz (1611–1703)
- 141 Lázár Balázs**
Báró krajovai és topolyai Kray Pál táborszernagy végrendeletei
- 149 Debreceni-Droppán Béla**
A Magyar Nemzeti Múzeum első magyar nyelvű szolgálati utasítása és házi-
rendje (1845–1846)
- 171 Hermann Róbert**
Puky Miklós kormánybiztos iratai (1849. február 14.–június 22.)
- 205 Sas Péter**
Kedves István kolozsvári apát-plébános (1782–1864) végrendelete és nap-
lója
- 237 Seres Attila**
Példás összefogás vagy veszélyes precedens? Magyar diplomáciai jelenté-
sek a bukovinai Józseffelva leégéséről és újjáépítéséről (1939)

- 279 **Ujváry Gábor**
Carl Heinrich Becker feljegyzése 1926. május–júniusi magyarországi látogatásáról
- 307 **Szentmártoni Szabó Géza**
Balassa Menyhárt, Balassa II. András és Balassa Zsuzsanna lappan-gó portréi
- Kutatási beszámoló*
- 317 **Bessenyei József**
A Vatikáni Könyvtár Ottoboni gyűjteményének Ottob. Lat. 2746 jelzetű kódexe
- 329 **Személy- és helységnévmutató**
- 345 **Szerkesztőségi kérések**
- 355 **Tartalomjegyzék**
- 357 **Szerzőink**

*A Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények
megvásárolható
a Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézetben,
a Magyar Országos Levéltárban,
az Országos Széchényi Könyvtárban
és a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaságnál*

Szerzőink

Benda Borbála

történész, MTA Irodalomtudományi Intézete Könyvtára

Bujtás László Zsigmond

történész

Ekler Péter

Régi Nyomtatványok Tára, Országos Széchényi Könyvtár

Füreder Balázs

adjunktus, Kodolányi János Főiskola

Illés László

irodalomtörténész, a tudományok doktora, MTA Irodalomtudományi Intézete

Kerekes Dóra

történész, ELTE BtK Középkori és Kora Újkori Tanszék

Nagy Levente

irodalomtörténész, ELTE Bölcsészettudományi Kar

Németh István

történész, Magyar Országos Levéltár

Sas Péter

művelődéstörténész, MTA Irodalomtudományi Intézete

Seres Attila

történész, MTA Történettudományi Intézete

Sőregi Zoltán

hadtörténeti kutató

Szabó András Péter

PhD-hallgató, ELTE BtK, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék

Szabó Péter

történész, egyetemi docens, ELTE BtK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék

Szentmártoni Szabó Géza

történész, ELTE BtK, Régi Irodalom Tanszék

Tóth Gergely

PhD-hallgató, ELTE BtK, Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszék, Országos Széchényi Könyvtár

Tusor Péter

történész, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, MTA Történettudományi Intézete

Venásch Eszter

PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem